Ambrus Zoltán

Midas király

Első kötet

Első rész

1

A harmadik emeleten nagy volt az izgalom. A Grunovszkyék ajtaját egész nap csapkodták. A takarítólányuk, aki aznap rendkívüli szolgálattételre volt berendelve, folyvást szaladgált, hol az utcára, hol meg a szomszédokhoz. A nagy Vanda minduntalan ki-kinézett a lépcsőházba, és Terka, aki gyerekkíséretével végigkalandozta az egész folyosót, már negyedszer köszöntött be az ablakon a nagy Vandához ezzel a kérdéssel, hogy:

- Elhozták-e már a Margit ruháját?

Nem hozták el. És ez a ruha, mely sehogysem akart megérkezni, egyre jobban foglalkoztatta az egész harmadik emeletet.

A számtisztné nem is állhatta meg, hogy át ne szóljon a kávésnéhoz:

- Ezek a Grunovszkyék, mióta a Polgári Kör a házba költözködött, meg vannak bolondulva. Fehér selyem báliruha egy diurnista kisasszonynak! - ilyet csak a mai világban hallani. Fogadni mernék, hogy egy hónapig mákos metélten fog élni az egész familia.

- És lesz megint szaladgálás egy kis lisztért a szomszédba!

- Csak aztán a házbért ki tudják fizetni! A háziúr, azt beszélik, már a múltkor megmondta nekik, hogy ha még egy fertállyal adósok maradnak, nem hallgat semmi könyörgésre, hanem kiteszi a szűröket.

- Igazán, nagysád, régente nem lehetett látni ilyen cifra nyomorúságot. Én csak azt a nagy Vandát csodálom. Monogramokat hímezni egy hatosért, két hatosért, csak hogy a testvére táncolhasson, Isten engem, nagy bolondság. Ez a Polgári Kör elvette az eszöket.

Terkának persze éppen akkor kellett arramennie a siserahaddal. Mert Terka az ő gyerekseregével mindig és mindenütt ott volt, ahol valami történt.

- Terka kisasszony! Terka kisasszony!

Terka előbb megfegyelmezte Vandrák Károlyt, akinek valami becsületbeli ügye támadt a kis Spitzer Rezsővel, s aztán ő is odaállott a kávésné ablakához.

- Mondja csak, lelkem, nem tudta meg valamiképpen, mennyibe kerül hát az a híres ruha?

- Már hogyne tudtam volna meg! - felelt Terka. - Száz forintba, nagysád, kerek száz forintba.

És hamis, nevető szemével ártatlanul nézett az elsápadó számtisztnére. Tudta, hogy egy kést forgat meg a jó asszony szívében.

A számtisztné ijedtében szólni se tudott, a kávésné azonban megjegyezte:

- Világos, hogy puffra csináltatták. Honnan vennének ők annyi pénzt?

- Hiszen ami azt illeti - rögtönözte a meglepetéséből felocsúdott számtisztné - Grunovszkyról sok rosszat beszélnek. Én nem tudok semmit - ne szólj szám, nem fáj fejem - de itt is, ott is furcsa dolgokat hall róla az ember.

- Már pedig nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja - vélte a kávésné.

- Zörög biz' az, hogyha kígyó van alatta - vetette oda Terka, és ellibegett.

- Ennek is felvágta a bába a nyelvét! - dörmögte a kávésné, de csak akkor, mikor Terka már a folyosó túlsó végén sétáltatta Spitzer Rózsikát, valcer-lépésékben, annak a zongorának a hangjaira, mely a szemközt levő lakásban csendült meg.

Terkával nem lehetett kikötni. Nemcsak azért, mert hegyes nyelvecskéje volt, hanem mert jókora színészi tehetség lakott benne, amellyel mindig a maga részére tudta hódítani a nevetőket. Akinek a járását meg a beszédét Terka elkezdte utánozni, - akiről ez a kis fruska föltette magában, hogy ki fogja figurázni, az el volt veszve. Annak a házban nem volt maradása többé. Aztán meg Terka, ezt a veszedelmes tulajdonságát leszámítva, elég jó leány volt. Akinek a szomszédságban valami szívességre volt szüksége, legelsőbben is Terkára gondolt. A ház összes gyerekeit ő pásztorolta, s a gyerekek annyira rákaptak, hogy egész nap nem tágítottak a szoknyája mellől. Terka kicsúfolta a pártfogoltjait is, de ezzel olyan tekintélyt tartott köztük, aminővel a mamáik sohase dicsekedhettek. A gyerekeken kívül még csak egy mániája volt: a betegek. A szürkenéne béketűrése és az irgalmas testvér szamaritánus-tehetsége egyformán megvoltak ebben a tizennégy esztendős leányban. A házmesterné esküdött rá, hogy a földszinten lakó öreg szabót Terka gyógyította meg.

Terka semmit se utált, mindenre ráért, mindenütt ott volt, és mindenkin tudott segíteni.

Aznap is, mikor a Polgári Kör az első mulatságot rendezte a házban, Vandrákné, az özvegy fűszeresné, csak úgy mert kimenni Pécelre, ha Terka a két fiút magára vállalja.

- Ügyeljen rájok, kedves Terka kisasszony, mert ez a Károly még felgyújtja a házat. A kis porontykám sírját megyek megnézni; nem láttam már egy esztendeje. Be jó is, hogy elvette az Isten; talán abból is ilyen zsivány lett volna, mint ez a Károly.

Terka annyival könnyebben megígérhette a dolgot, mert a két Vandrák fiú úgy sem igen szakadt el mellőle. Ezen az ünnepi napon különben az egész apró had erősen kötötte magát Terkához. Számítottak rá, hogy az ő oldala mellett többet hallhatnak majd a muzsikából, mint a szülői védőszárnyak alatt.

De volt köztük egy, aki nem érzett a többiekkel. Vandrák Károlyt nem érdekelték az effajta földi hívságok. Vandrák Károly luciferi lélek volt, egy ama rejtelmes jellemek közül, amelyek a hanyatló római császárság idején jelentek meg a világ színpadán. Vandrák Károly a rosszat magáért a rosszért tette; s az egyetlen kéj ránézve az emberi szenvedés látványa volt. E kéjnek a vágya sohase hagyta nyugodni; s a harmadik emelet báli készülődéseinek közepette is csak nérói tervek foglalkoztatták. Így történt, hogy egyszerre harsány kiáltás reszkettette meg a levegőt. Ez a kiáltás láthatólag szerves összefüggésben volt a Kohn Elemér fülével, melyet Vandrák Károly ismeretlen célokból a kezében tartott.

Terka csattanós gyámsági és gondnoksági intézkedéssel utasította rendre a hanyatló rómait. De ennek az intermezzónak megvolt az a kellemetlen következése, hogy a második emeleti lakásokból is kisietett néhány érzékeny lélek, s Terkának, miután a részvétnyilatkozatokat Kohn Elemér nevében elfogadta, ismét tárgyalnia kellett a Polgári Kör báljának ügyét, és ismét síkra kellett szállnia Grunovszky Margitért.

Terka mindenkivel ismerős volt a házban, le egészen a földszinti kis balerináig, akit a többi lakók már csak a hordár papája miatt sem akartak észrevenni. Sőt, beszédes volt az első emeleti lakókkal: ama két titokzatos hölggyel is, akiknek a jövedelmi forrása iránt az egész ház élénken érdeklődött. Azzal az öregedő hölggyel pedig, aki a második emeletről felkiáltott hozzá, különösen nagy barátságot tartott.

- Azt mondják, Terka kisasszony, hogy nem sok kontessz lesz azon a bálon.

- Bizony csak olyan magunkformák lesznek ott - ingerkedett Terka.

A második emeleti lakó visszahúzódott, s Terka odább vonult gyermekcsapatával.

A folyosó csak úgy hangzott a kis faunok lármájától, és zsivajgásukból messzire elhallatszott a Terka vidám nevetése. Ez a nagy, zeg-zugos, körbefutó folyosó volt az ő birodalma. Napestig ott lehetett látni, majd az egyik, majd a másik szegletben, mindig tekintélyes kíséretének közepette. Kora reggel, amikor a tejesek meg se jelentek még a látóhatáron, Terka verte fel a házat, folyvást danolászva, mint valami ostoba kis csízmadár; s mire a ház ébredezni kezdett, Terka már megindult szokott őrjáratára. Akkorára az a két pici szoba, ahol az apjával lakott, ki volt takarítva; kis fészkének dolgai rendben voltak. S attól fogva nem igen volt mit keresnie a szűk és sötétes lakásban. Az apja, aki vasúti ellenőr volt, s folyton utazott, csak minden negyedik nap tért haza; a zugocska, ahová húzódtak, alig is volt jó egyébre, mint alvótanyának. Terkának igazi otthona a folyosó volt. Ez a szűk térség, homályos zsákudvaraival, melyek vékony ablakaiból csak két oldalra nyílt kilátás: a Szegények háza és a temető felé - ez az amerikai számítással tervelt keskeny helyiség, melyet át- meg átjártak a szegénység rossz párái: Terkának az egész világot jelentette. Egész élete ebben a parányi világban folyt le. Itt nőtt fel, magára hagyatva, csak a jó Isten kegyelméből, mint gyom és dudva között egy eltévedt karcsú virágszál. Ismerte e folyosónak minden mozaikszemét, s a sok zeg-zug megannyi barátságos helynek tűnt fel előtte. Ismerte az ezek mögött hallgató nyomorúságokat is; Terka előtt a nagy kaszárnyaépületnek nem volt egyetlen egy titka sem. Tudta mindazt a sok szegénységet, mely ez alatt a roppant fedél alatt meghúzódott; s nagy, nyílt szemével látta azt a sok szennyet, mely a nyomorúságnak hű kísérője. De mindez, mint a tengerszembe vetett kő, nyomtalanul tűnt el lelkében. A fölszín sima és derűs maradt.

És nap-nap után gondolat nélkül viháncolta végig birodalmát. Micsoda világ van, minő ezeregyéji tájékok léteznek ezen a folyosón túl? - Terkának nem igen jutott eszébe. De ezen a nevezetes napon az ő képzeletét is megejtette az a rejtelmes világ, odalenn az első emeleten, ahol huszonnégy gyertyaláng alatt szerelmes párok lejtenek és vidám összevisszaságban keringenek, forognak jobbra-balra, egy más vidék lakói, lányok, legények.

Várt valamit, anélkül, hogy határozottan tudta volna, mit. Előre örvendett a szokatlan nagy jövés-menésnek, a toaletteknek, melyeket távolból megpillanthat, a csárdáshangoknak, melyek a nyitott udvari ablakokon át hozzája is el fognak hatolni, a mozgalmasságnak, melynek ő lesz a karzati közönsége, s talán egy kissé a szerelmi regényeknek is, melyek majd odabenn szövődnek, abban az örökre ismeretlen tartományban, örökre ismeretlen lovagok és dámák között... Mert hisz szerelmi regények fognak ott szövődni. Homályos, érthetetlen szerelmi históriák, melyek előtte mindenkorra zárt könyvek maradnak, de hát a szerelmi regényeknek már csak puszta sejtése is szédíti és nyugtalanná teszi az embert...

S az est csak nem akart leszállani.

Különben, a várakozás aznap a levegőben volt. Megszállott mindenkit; kicsiny és nagy egyformán számított valamire. A nagy bérház ismeretlen élvezetek elősejtelmével volt tele.

A nagyobb fiúk: Sárközy Gyula és Gyulaffy Soma egész nap az utcán dégáltak. Nem tudtak megválni a zászlótól, mely az első emelet erkélyéről fennen hirdette, hogy a háznak ma nagy napja lesz. Ezek az óriás betűk:

POLGÁRI KÖR

megállították a járókelőket az utcán, s a két fiú előtt úgy tűnt fel, hogy a szomszédos, lobogótalan házak lakói szégyenkezve surrannak be dicstelen odúikba. Ők persze öntudattal reprezentálták az ünneplő épület lakosságát az álmélkodó sétálók előtt; érezték, hogy a ház dicsőségéből őrájok is hárul valami.

A cselédek is roppant vígan voltak, maguk se tudták, miért. Olyan boldogan jártak-keltek a hátulsó lépcsőn, mintha temetés lett volna a házban, vagy mintha tüzet kiáltottak volna a szomszédból.

Fent és alant, mindenütt csak a táncmulatság volt a beszélgetés tárgya. A Kör titkára nagy hangon osztogatta rendeleteit a szolgáknak; a második emeleti öregkisasszonyok, akik udvari ablakukból leláttak a Kör helyiségére, fel-felpillantgatva a *Gartenlaube*-ból, folyton tanakodtak, hogy vajon hol lesz a ruhatár; és Grunovszky, lenn a kávéházban, a rendes sakkparti után, ismét ráterelte a beszélgetést az uralkodó témára.

- Én egyszerű ember vagyok, uram - magyarázta a kávésnak. - De a gyermekeimtől... a gyermekeimtől, uram, nem tagadhatok meg semmit. Az én elvem az, hogy: ifjúság, bolondság. A fiatalok mulassanak, táncoljanak. Ki tudja, meddig örülnek? Megvallom, uram, áldozatot hozok, jelentékeny áldozatot. De nálam első a szív. És csak a szív, a többi sár! Vagyont nem hagyhatok a gyermekeimre, uram, de ha meghaltam, ők el fogják mondhatni: a mi atyánk szeretett minket! Szegény ember vagyok, uram, nem tagadom. De olyan vagyok, mint a pelikán; véremet adnám a gyermekeimért. János, egy anizettet!

Ezalatt, odafenn, Grunovszky Margit sápadtan járt fel s alá az utcai szobában. Csinos, vékony arcocskáját szinte megöregítette az aggodalom; s nagy, beteges fényű fekete szeme még jobban égett, mint rendesen.

Ha igazán nem hozzák el azt a ruhát!... Ha Burger az utolsó pillanatban meggondolja a dolgot, s nem adja ki a kész munkát, amíg nem fizetnek!... Hiszen már a tavasszal fenyegetőzött, hogy ha pontosabban nem fizetik a havi részleteket, se szövet, se konfekció! Igaz, hogy a Vanda jó, becsületes arca ezúttal is megtette hatását, s Burger megint engedett. De hogyha mást talál gondolni, hogyha eszébe jut az a goromba, fennhéjázó levél, melyet apjuk fizetés helyett küldött neki?!...

Kezébe vette *A kis grófnő*-t, de nemsokára rájött, hogy csak bolondítja magát, s nem érti, amit olvas. Eldobta a könyvet s újra járkálni kezdett le és föl a szobában. Az ablaknál meg-megállapodott, és áttekintett a szomszéd házra. A széles, lefelé futó palafedél, ott szemközt, a villamos készülékek gyárán, mely elvett tőlük minden kilátást, ma még kellemetlenebb hatással volt rá, mint valaha. Mióta itt laktak, mindig úgy tűnt föl előtte, de ezt most erősebben érezte, mint eddig bármikor, mintha fogságban volna, ahol le kell mondania az isten szép napjáról, a kék égről, a bárányfelhőkről... Odaát a palafedélen egész csapat kőmíves dolgozott. Margit percekig el tudta őket nézni. Milyen vidámak! Ugyan hogy lehetnek ilyen vidámak!

Az idő múlt, de a ruhát nem hozták. Ah, ha félelme alaposnak bizonyul, ha csakugyan hoppon marad, ha ennyi vészverődés után, utoljára is nem mehet el abba a tömérdeket emlegetett bálba! Micsoda szégyen lesz az! Napokig nem mehet ki a folyosóra, mert a szemébe nevetnek. Minő diadala lesz az egész háznak!

Ó, semmi íze se kívánta ezt a mulatságot! Tudta, mi vár rá ott. Úgy lesz itt is, mint volt azon az első, utolsó, egyszeri majálison, ahol egy darabig hősiesen árulta a petrezselymet, mindaddig, amíg észrevette, hogy Vandának mindjárt könnybe lábad a szeme... amikor aztán, nagynehezen, hazavonszolták az apjukat. Tudta, hogy itt is lesz egy-egy előkelő kisasszony, aki a négyes hatodik figurájában majd csak az ujját nyújtja neki; hogy lesznek körülötte acélos tekintetű báli szépek, akik nyugodt pillantás kíséretében halk, de könnyen kitalálható megjegyzéseket tesznek rá; hogy a bál Céladon-jai, a telekkönyvek előkelő, ifjú tudósai oly következetesen nem fogják meglátni, mintha a helye tökéletesen üres volna; hogy az az egy pár táncos, akit kellemetes arcocskája odáig lelkesít, hogy elviszi egy-két fordulóra, a bál komikus népségéből és katonaságából fog kikerülni. Nem, nem vágyott erre a mulatságra.

Mert az a tudat, hogy a Beliczkyné kamasz fiának egész este őt kell majd táncoltatnia, egy cseppet se csábította.

Ó, szívesen lemondott volna erről a bálról! Különösen, ha eszébe jutott, hogy hátha csakugyan ott lesz az az ember is, akit az apja megfogott, őt mulattatni?! Ha eljön s meg fogja szólítani jóakaratú, szelíd mosolygásával, mely olyan sértő ránézve, ha ismét azzal a gyöngédséggel beszél majd hozzá, mint amellyel egy árva kis gyermekhez szokás... azt hitte, ki fog sülni a szeme. Ha pironkodnia kell majd ez előtt az ember előtt!... Nem, nem adta volna a világért, hogy ha körülrajongják, csak azért, hogy egy pillantással megmondhassa ennek az embernek: »Nem, nem szorulok az ön szánalmára.« De erre nem igen lehetett kilátása. Az az ember el fog jönni és megint alkalma lesz éreztetni vele szerelemtelen, hideg jóságát, mely olyan megalázó ránézve... Eh, talán lesz benne annyi gyöngéd érzés és nem jön el!

Ahányszor ez az ember eszébe jutott, leányi büszkesége mindig fellázadt az édesapja ellen. A két Grunovszky-lány azzal gyanúsította az apját, hogy az utolsó házbért ennek a félig ismeretlen embernek a kölcsönpénzével fizette ki. A látszat ellene is szólott. Elsején délben Grunovszky átvette Vandától az összekuporgatott házbért, elment, hogy fizetni fog, s estére azzal tért haza, hogy a pénzt elkártyázta. Drámai jelenet; Grunovszky sírt, és megesküdött, hogy sohase vesz többé kártyát a kezébe. Másnap aztán megindultak pénzt vadászni, egyik felé ő, másik felé a nagy Vanda. De eredménytelenül jártak mind a ketten. A házmester már fenyegetőzni kezdett, mikor egyszerre Grunovszky váratlanul előkerült, fütyörészve, vígan; a zsebei tele voltak szivarral, nagyhangon beszélt, s adta az urat, mint hajdan, a fényes napokban. A pénz megvolt. Forrásáról azonban nem igen tett közléseket, s a lányoknak kitérő feleleteket adott. Az, hogy a házban lakó rajztanárral hirtelen vastag barátságba keveredett, fölkeltette a nagy Vanda gyanúját. Grunovszky szavára erősítette, hogy szó sincs róla... a lányok nem szóltak többet, de a kétség megmaradt a szívökben.

Azóta a Margit arca mindig rózsaszínűvé vált, ahányszor csak meglátta a rajztanárt. Vajon mit gondol magában ez az ember? Vajon nem képzel-e atyjáról valami még rosszabbat, mint ami talán lehetséges? És vajon milyen szemmel fog az ő báli ruhájára tekinteni, hogyha igazán eljön arra a szerencsétlen táncmulatságra?!

És ama gondolatok közül, melyek ezen az aggodalmakkal teli délután kínozták, ez volt előtte a leggyűlöletesebb.

Bizony elengedte volna ezt a keserű poharat. Nem a mulatság várta őt odalenn, hanem a szégyen. És sokáig ellenkezett is apjának határozott kívánságával szemben. De Grunovszky, ez egyszer, megkötötte magát. A fejébe vette, hogy férjhez adja Margitot, minden áron; s addig hurcolja mulatságról mulatságra, míg valaki horgon akad. Azon a viharos estén, mikor a Polgári Körben való vendégszereplés elhatározott dologgá lett, kijelentette, hogy hiába minden ellenkezés, akarata megmásíthatatlan.

- Mit akartok velem? - szavalta a két könnybe borult lánynak. - Meg akartok ölni?!... Nem elég nekem ez a szegény Vanda, te is a nyakamon akarsz száradni?!... Mi lesz belőled, hogyha meghalok?!... Azt várod, hogy a sült galamb a szájadba fog repülni? Hogy egyszer csak idecseppen egy királyfi a felhők közül s elvisz ebből az odúból? Persze!... Hála istennek, elég szép vagy arra, hogy egy kis ügyességgel foghass magadnak valakit. Ennek pedig csak egy módja van. A világosságot nem kell véka alá rejteni. Ha a bornak nem is, a lánynak kell a cégér. Hogy ha szegény anyátok nem ment volna el a varsói tisztek Szilveszteresti mulatságára, én se házasodtam volna meg soha. Ne gyötörjétek a szívemet, legyetek kímélettel szerencsétlen apátok iránt!

Hiába volt minden ékesszólás. Hiába erősködött Margit, hogy ők nem valók abba a körbe, amelyről szó van, hiába védekezett azzal, hogy a táncmulatságok hozományvadász fiatal gavallérjai őrá, a szegény lányra, rá se hederítenek, és hiába hozta fel, hogy ő se hajlandó akárkihez férjhez menni. Grunovszky nem tágított. A családi vitatkozás aztán úgy végződött, hogy Grunovszky sírt, a lányok is sírtak, kimondták a határozatot, hogy: igenis Margit bálozni fog, amire Grunovszky megölelte Margitot, megcsókolta Vanda ruhájának a szegélyét, s kijelentette, hogy ő a legboldogabb apa a világon.

A két lány tehát lassankint beletörődött a bál gondolatába. A nagy Vanda titokban örült is neki. Hátha?!... Hátha igaza van apjának, s oktalanság tőlük, teljesen elzárkózni a világtól?! Hátha ez a bál csakugyan fordulópontot fog jelenteni a Margit életében?! Ki tudja?!... A nagy Vandát nem arra tanította az élet, hogy a szerencséjét maga kovácsolja magának az ember. Amióta felnyílt a szeme - pedig még a legelső »korosztály«-ban volt, mikor az Élet már behítta a nagy hadgyakorlatokra - folyton csak azt látta, hogy hiábavaló minden kitartó munka, nélkülözés, lemondás és önfeláldozás: a sors, különösen az asszonyi sors, csak apró véletlenségek rejtelmes összetalálkozásától függ, amellyel szemben, legyen az illető telve jó vagy rossz hajlandóságokkal, mindenki tehetetlen. Meg volt győződve, hogy családok jövendője, élő és még meg se született emberek jóléte és boldogsága semmiségeken fordul meg, semmiségeken, melyeket nem lehet előre látni, melyeknek jelentőségét az adott pillanatokban nem lehet felismerni, s amelyekhez csak alkalmazkodni lehet. A nagy Vanda erősen fatalista és kissé babonás volt; bízott a gondviselésben, de azt tartotta, hogy koronkint nem árt az ördögnek is gyújtani egy gyertyát.

Hátha?!... Hátha éppen ezen a mulatságon fog Margitnak a közelébe vetődni az az ember, akiről a sors könyvében meg van írva, hogy Margitot egy pillantásra meg fogja szeretni változhatatlan, örökletes szerelemmel, az az ember, aki Margitot boldoggá fogja tenni, és főképp: el fogja tartani szépen és tisztességesen. Ó, mert a nagy Vandának igen, igen homályos képzetei voltak a boldogságról, s álmai nem terjedtek tovább annál a férfinál, aki szépen és tisztességesen eltartja a feleségét... S ki tudja, hátha igazán ott lesz az eljövendő abban az elsőemeleti teremben, mint ahogy' a balsorai vásáron ott volt a bagdadi királyfi, aki a föld legfényesebb gyémántját kereste?!... Hátha csakugyan nem kell egyéb, mint hogy az égnek ez a küldöttje meglássa a Margit sápadt, szenvedő kis arcát és minden meg fog változni: mert a bujdosó királyfi megtalálta végre Margitot, aki bizonyára a legfényesebb gyémántja a földnek?!...

És mialatt az udvari kis szobában meg a konyhában mindennapos foglalatosságát végezte, egész regényt szőtt magának. Elképzelt egy nagy, kényelmes lakást, mely csak úgy hangzik sok, sok apró népség vidám zsibongásától. Látott egy hosszú asztalt, melyre szép függő lámpa vet barátságos fényt, s mely körül nagy ember mellett kis ember, kis ember mellett nagyocska ember ül, akik mind szeretik egymást, s akik mind sokáig, nagyon sokáig fognak élni... Az asztalfőn, virulóan, mint egy királynő, Margit mosolygott. És látta Grunovszky papát is, pezsgőkedvűnek, elragadóan kedvesnek, teli mindenféle furcsa ötletekkel, mint hajdan, a Tante Amélie lakodalmán... És szinte hallotta a gyermekek vidám lármáját: »Vanda néni! Vanda néni!«

Grunovszky bedugta a fejét az ajtón.

- Még most sem hozták el?

- Nem, papa. De légy nyugodt, egy óra múlva itt lesz.

- Kérlek, adj egy forintot. Elsején megadom, becsületszavamra. Meg akarok borotválkozni, aztán meg a cilinderemet is ki kell vasaltatnom. Becsületszavamra meg fogom adni.

- De, papa, hisz tegnap adtam két forintot...

- Nem, esküszöm, tévedsz. Tegnapelőtt volt. Tegnapelőtt, ha mondom.

Vanda előkereste a forintot.

- Papa, kérlek, ha visszamész a kávéházba, mondd, hogy küldjenek fel nekem estére aludttejet.

- Aludttejet akarsz vacsorálni?

- Igen. Tudod, hogy nincs étvágyam.

- Repülök, angyalom.

De még egyszer visszafordult.

- Vanda, kérlek, ne felejts a zsebkendőmre egy pár csepp Eau-de-Cologne-t tölteni...

- Nem, papa. Nem felejtem el.

Grunovszky eltűnt. Vanda elővette apja zsebkendőit, melyek monogramjai fölött hétágú korona ékeskedett (Lengyelország fénykorának utolsó maradványa) és vasalni kezdett. Az elrebbent álmok lassan-lassan visszaszállingóztak, s mialatt gyors keze serényen munkálkodott, gondolatai visszatértek a kedves képhez, melyet fantáziája annyi szeretettel színezett ki.

Ó, nem mintha csak az az egy vágyakozása lett volna, hogy Margit férjhez menjen. Egy akármilyen házasságnak a gondolata egy cseppet se tűnt fel előtte csábítónak. Vanda tudta jól, hogy mit szokott a szegény lányok férjhezmenetele jelenteni. Édes-kevés örömet, jóval több bánatot, és sok, igen sok csalódást. Tudta jól, hogy az áldás nem mindig a boldogságot hozza meg, hanem igen gyakran: a nehéz munkát, a gyakori betegséget, az emésztő gondot és a szégyenletes szegénységet is. Ahogy' ő ismerte Hyment: Hymen csak a bajt, a nyomorúságot, a zálogházat jelentette. Régi, nagyon régi emlékei között volt egy, amelyet az idő nem tudott elrabolni tőle; és nem múlt óra, hogy meg ne jelent volna előtte egy fehér asszonynak a képe.

Egy fehér asszonyé, aki - ó, legyenek áldottak még a hamvai is! - valaha olyan édesen, de olyan édesen mosolygott rá, hogy ennek a mosolygásnak az édességéért mindent meg tudott az Életnek bocsátani. Ezt a fehér asszonyt sokszor látta Vanda kisírt szemmel állani a mosóteknő mellett, éjszakának idején. S emlékezett rá, hogy abban az időben, mikor még a pici díványon aludt, nem egyszer riadt fel egy ismerős zokogásra, s nem egyszer bámult rá nagy szemével arra a haragos emberre, meg arra a síró fehér asszonyra... Vanda akkor még nagyon kicsi volt. Hanem azért emlékezett erre a gyakran látott jelenetre.

És a férjes állapotról nem is voltak valami nagy fogalmai. De a regényekből azt tanulta, hogy vannak mesebeli férjek is; s ő egy ilyen mesebeli férjet óhajtott Margitnak. Miért is ne lehetne Margit egy a szerencsések, a kiválasztottak közül, mikor olyan szép, olyan jó, olyan kedves?! Nagyon szerette a húgát, nemcsak úgy, mint egy nagy testvér, hanem úgy is, mint egy második anya. Margit még nagyon kicsi volt, mikor árván maradtak. Egy szép tavaszi reggel Vanda nem hallotta többé az ismerős köhögést, s a fehér kísértet, aki azelőtt föl-fölkelt matrácsírjából, hogy elvégezze a legnehezebb munkát s ellássa a kicsi gyermekét, ott maradt az ágyban, összekulcsolt kézzel, nyugodtan, nem törődve többet se a gyermekeivel, se azzal az ordítozó emberrel, aki tragikus hősként ágált az ágya mellett s villámokat könyörgött az égből. Vanda megértette, hogy Margitnak most már csak ő lehet az anyja. Eddig azt hitte, azért van a világon, hogy egy kis lakás mindennap ki legyen takarítva s az a kevés étel mindig készen legyen, mikor az apja hazajön; most belátta, hogy nemcsak ez a rendeltetése, hanem az is, hogy gondját viselje egy gyámoltalan kis lénynek, akivel az égieknek bizonyára magasabb céljai vannak. És amint elhordta anyjának a ruháit, megfelelt azoknak a kötelességeknek is,

melyek anyjáról őrá maradtak. A bölcs természet úgy rendelte, hogy az anyaság apró hőstetteinek, az álmatlan éjszakáknak, a testi fáradságoknak, a szerető türelmességnek legyen egy nagy jutalma: abban az imádathoz hasonló érzésben, mellyel nem a gyermek ragaszkodik anyjához, hanem az anya gyermekéhez. (Mert hisz szeretni sokkal nagyobb boldogság, mint érezni a szeretetet.) S ebben a jutalomban része volt Vandának is.

Azért sokkal többet gondolt a Margit jövőjével, mint akármivel a világon. Az, hogy ő maga idejekorán hervad el a súlyos, durva munkában, sohase bántotta. Hogy vannak asszonyok, vele egykorúak és ifjabbak is, akik a karjaikon gyermekekkel, szerelmi boldogságban, jólétben, kényelemben élnek: ez a gondolat nem igen kísértette. Hogy az a tündér, melyről a költők annyit tudnak beszélni, sohase mosolygott be az ő sötét kis kamarájába, nem keserítette el... Pedig meglehet, ő is gondolt egyszer szerelemre, talán a válságos években, valamelyik májusi este, mikor a nyitott ablakon beosont hozzá a meleg tavaszi szellő s lelkét valamely névtelen, mondhatatlan nyugtalansággal töltötte el. De ha valóban úgy volt: hamar betette az ablakot és hamar visszatért a kistestvérhez, akinek orvosságot kellett adni. És nemsokára, lassankint, egészen elfelejtette, hogy ő is leány, mint a többiek.

Soha, a legrosszabb óráiban se siratta meg elveszett fiatalságát. De igenis, föllázadt a gondolatra, hogy Margit, az ő Margitja, akinek legeslegelőször ő beszélt az Istenről és végtelen jóságáról, folytassa azt, amit ő megkezdett, s szép csöndesen, észrevétlenül, amint az esztendők egyformán leperegnek, végre is egy olyan nagy cseléddé váljék, amilyenné ő lett, s arcocskája, ez a kedves, finom kis arc idő előtt elfonnyadjon a nélkülözéstől, a szemrontó munkától és a sok, sok könnytől.

Pedig Vanda már látta, hogy azok a méregdrága énekleckék, melyeket sokszor az utolsó garasaikkal kellett megfizetniök, nem fogják meghozni az oly epedve várt jobb jövendőt. Margitnak csinos hangocskája volt, s a zene iránti érzék se hiányzott belőle. Grunovszky, hogy ha feljött a hava, erre a hangocskára s a vele járó zenei hajlandóságra nagyszerű légvárakat épített. Amikor jókedvében volt, Margitot csak a kis primadonnának hívta. És fűnek-fának eldicsekedett a Margit első, konzervatóriumi sikereivel. »Hogyne! Az én leányom!...« De a dicsőség útja mindig hosszabb, mint eleinte képzeli az ember. Mint a nagy hegyormok, melyek alulról nézve szinte barátságosan közelieknek látszanak, s minél feljebb halad az ember, annál messzebbesőknek tűnnek fel, úgy, hogy odább már majdnem elérhetetleneknek látjuk őket: a dicsőség is csak akkor tűnik fel előttünk a maga teljes messziségében, ha már nagyon sok lépést tettünk feléje. Minél többet erőlködtek, minél többet vontak meg maguktól a jövő reményében, a cél annál távolabbinak tetszett. És Vanda már lemondott róla, hogy a Grunovszky nevet valaha nagy betűkkel látja kinyomtatva a Covent Garden vagy a Her Májesty's színlapján.

Nem, nem látott más menedéket, csak azt az ideális, mesebeli embert, aki, ha nem is olyan regényes alak, de még nagyobb ritkaság, mint a mondák hattyúlovagjai, azt a képzeleti derék, jóravaló embert, aki egy nap így szóljon Margithoz: »Szeretlek, szép kis Margit... Jöjj el hozzám feleségül, úgy ahogy' vagy, egy szoknyában, kedves, szép kis Margit!...«

És ki tudja?!... Hátha csakugyan van a világon egy ilyen derék, jóravaló ember?!... Hátha csak egy lépést kell eléje tenni?!... A végzet olyan kiszámíthatatlan!

A vasaló serényen simítgatta a batisztot, s ő szőtte, egyre szőtte magában szép regényét, a legkedvesebb regényt, amelyet képzelni tudott.

2

- Vanda!

- Akarsz valamit?

Margit átjött a szűk előszobán, s megállt a konyha nyitott ajtajánál.

- Te, Vanda, meglásd, én itthon cseppenek.

Vanda nevetett.

- Ez már a lámpaláz - szólt. - Magad is hallottad, mit üzent Burger. Csak nem képzeled, hogy az utolsó pillanatban megtartja a kész ruhát magának?

- Pedig hát ha meg akarna tréfálni bennünket...

- Ó, nyugodt lehetsz...

- Hisz bánnám is én!... De amazok odaát egy hétig csak rajtunk fognak nevetni. Aztán meg az az ember...

- Miféle ember?

- A rajztanár... Mit gondolsz, csakugyan lemegy a mulatságra, vagy csak mókázott a papával?

- Nem olyan embernek látszik, aki képes volna csúfot űzni egy olyan tiszteletreméltó férfiúval, mint a papa.

- De hát mit keresne abban a bálban?!... Hisz nem ismer ott egy lelket se!...

- Honnan gondolod?

- Ezt ugyan könnyű kitalálni. Láthatod, hogy valóságos remete életet él. Egész délután otthon ül és pingál. Nem jár senkihez a világon, és őhozzá se jár senki. Legfeljebb, elvétve, egy-egy árva modell vetődik be hozzá.

Vandának jobb szeme volt, mint húgának; aztán meg többet ült az udvari szobában, mint Margit. Az ő fészkéből nagyon jól lehetett látni azokat a félénk alakokat, akik az esti félhomályban tétovázva surrantak fel a lépcsőn, és így tisztában volt vele, hogy a rajztanár nem él oly rendkívül visszahúzódottan, mint ahogy' első pillantásra látszott. De észrevételeit Margittal közölni nem tartotta alkalomszerűnek.

Csak azt felelte, hogy:

- Éppen azért nem csoda, ha egyszer megkívánja a szórakozást. Különben az is lehet, hogy csak a te kedvedért megy oda. Én úgy látom, hogy nagyon tetszel neki. Hátha csak azért megy oda, hogy egy-két órát tölthessen veled?...

- Van eszében!... Mintha nem volna módjában akkor gyönyörködni úri személyemben, amikor kedve tartja! A papa ugyan nem fösvénykedik a meghívásaival. Ha csak teheti, elfogja és bevonszolja hozzánk, mintha csak azt akarná mondani neki: »Kérem, vigye el már egyszer a leányomat, vigye el már, az Isten áldja meg!...«

- De Margit!

- Ó, te ezt éppen olyan jól látod, mint én. És látod azt is, mennyire erőlködik a szegény ember, hogy úgy tegyen, mintha nem tudna, nem látna semmit. De a szeme elárulja. Szelíd, becsületes, szép kék szeme - mert megvallom, hogy szépnek találom a szemét - olyan kétségbeeséssel néz rám, mintha csak azt gyónná: »Ó, te szegény, istenadta leány, nem kellesz te se testemnek, se lelkemnek, de nem tudok hova lenni a nagy erőlködésben, hogy ezt észre ne vétessem

veled; nem tudom, mit beszéljek, hogyan cselekedjem, hogy meg ne sértselek; mert hisz te semmit se vétettél nekem és - isten látja a lelkemet - szívesen segítenék rajtatok, szívesen eloszlatnám a nyomorúságtokat, ha rajtam állana, de odáig már csak nem mehet az áldozatkészségem, hogy mindjárt feleségül is vegyelek!«...

- Margit! Margit!

De Margit kipirult arccal folytatta, s közben *A kis grófnő*-t gépiesen csapkodta az ajtó kilincséhez.

- És én már akárhányszor azon a ponton voltam, hogy megmondjam ennek az embernek: »Kérem, ne higgye ám, hogy én is kínálom magamat!... Csak a papa akar túladni rajtam mindenáron!...« Igazán, ha a papa egyenesen a vásárra vinne, talán nem kellene ennyire szégyenkeznem, mert ott talán megvárná a vevőt!...

- Margit, Margit!... hogy' beszélhetsz így a papáról?!... Aztán, esküszöm, hogy képzelődöl! A papának eszeágában sincs az, amit szemére vetsz... Nem mondom, szeretné, hogyha férjhez mennél... egy gonddal kevesebb nyomná a vállát... de az, amit mondtál!... ó, hogy' is juthat eszedbe ilyen csúnyaság!... És látod, te nagyon fantaszta kis teremtés vagy! Azt az embert tökéletesen félreérted. Meg vagyok győződve, ő maga csodálkoznék rajta a legjobban, ha megtudná, minő gondolatokat tulajdonítasz neki. Hogy hébe-hóba benéz hozzánk, amikor véletlenül összetalálkozik a papával, az a lehető legtermészetesebb dolog a világon. Kevés jóembere van, s nálunk kellemesen tölt el egy félórát. Bizony, ha nem volna kedve hozzá, a papa, ha akarná, se kényszeríthetné rá.

- Az ám! A szerencsétlen maga se tudja, hogyan viselkedjék. Rettentőn unja a dolgot, de azt hiszem, tart tőle, hogy neked is részed van ezekben a szerény célzatú meghívásokban, s téged, a világért se akarna megbántani. Nem veszed észre, hogy mikor segítségére jövök s figyelmeztetem a papát: »De papa, Biró úrnak talán dolga van és mi feltartóztatjuk!?« - hogy' siet menekülni, hogy' igyekszik haza, akár csak valami fogságból szabadították volna ki?!...

- Margit, te szerelmes vagy ebbe az emberbe!

Margit felpattant.

- Én?!

Aztán csöndesebb hangon így folytatta:

- Nem. Azt hiszem, hogy nem.

Vanda érezte, hogy elpirul. Ez a fél-vallomás, mely húga ajkáról ellebbent, meglepte vénlányos szemérmét. A tőle annyira idegen, rejtelmes erő, melyet ő maga emlegetett, ő maga festett a falra, megremegtette váratlan közelségével. Lesütötte a szemét s még nagyobb buzgalommal folytatta munkáját.

- Pedig nagyon csinos bajusza van - szólt Margit, aki észrevette nénje ijedtségét.

A Vanda zavara majdnem jókedvűvé tette. Imádta ezt a jó leányt a maga nagy, gyermekes ártatlanságában. Nénjének elfogódását, szemben az ő bátorságával, mulatságosnak találta. S felhasználta a jó alkalmat, hogy felülkerekedjék.

Az apró gonoszságok közül az egyik leggyakoribb a csinos leányoké, akik, a kevésbé csinosakkal, az elvirágzottakkal, a reményeikről már lemondókkal való bizalmasságban, soha se mulasztják el hallgatagon elismertetni azt a felsőbbségüket, hogy: nekik több közük van a szerelemhez, mint a többieknek. Érzik és éreztetik jóelőre, hogy a szerelem kegyesebb lesz hozzájok, mint amazokhoz; tudják, hogy a sors e mostohalányaira nézve az ismert, édes és

nyugtalanító képzetek még szédítőbbek, még zavaróbbak, mint rájok nézve; és visszaélnek ezzel a felsőbbséggel, hogy hiúságuk oltára minél több áldozattal legyen ékes.

A hiúság koboldjainak ilyen gonoszkodása dolgozott Margitban is, és látva a Vanda zavarát, a nagyon bátrat kezdte játszani:

- Nagyon csinos bajusza van, Vanda, s a termete is tetszetős. De, haj, elválaszt bennünket a balsors!... Mit gondolsz, Vanda, hogyha álmaimnak a lovagja odalenn, úgy éjfél tájban, észre veszi, hogy álmainak a hölgye nem jött el, mit képzelsz, mit fog mondani magában? Hidd el nekem, a derék lovag, a csinos bajszú s karcsú termetű, ezt mondja majd magában: »Álmaimnak a hölgye nem jött el, mert a tarlatán ruhát nem kapta meg puffra, úgy meg, egy szál perkálban, még sem akart lejönni!« Hidd el nekem, ezt fogja mondani magában. És ezek után furcsán mosolyoghat majd csinos bajusza alatt, mikor a papa előáll és meginvitálja a születésnapjára, egy szerény traktára.

- Jó, hogy eszembe juttattad. Szóltál már Bella kisasszonynak?

- Nem, de ma este beszélek vele. Azt mondta, átjön megnézi a ruhámat.

- Te, hallod, már igazán hozhatnák azt a ruhát...

- Hadd el, én már úgy beleuntam a várakozásba, hogy nem bánom, ha nem hozzák is. És előre örülök neki, micsoda jelenet lesz az, ha majd Beliczkyék nyolc órakor beállítanak, jegybe', gyűrűbe'. »Jó napot, kedves vén dámáim! Biz én hoppon maradtam, édes vén dámáim! Most már tessék csak nélkülem bálozni, kedves, tiszteletreméltó vén dámáim!«

Margit ezt a bolondságot olyan komoly pofácskával tudta mondani, s olyan tökéletes rokokó ünnepiességgel hajlongott hozzá, hogy Vanda nem állotta meg nevetés nélkül.

És nevettek mind a ketten. Úgy tettek, mintha nagy vidámságban volnának, csak hogy bátorítsák egymást.

Hanem azért mind a kettőnek nagyot dobbant a szíve, mikor odakint megszólalt a Vandrák Kálmán fülsértő diskántja:

- Hozzák már! Hozzák már!

Persze, nem a ruhát hozták, hanem azt, ami után a Vandrák fiúk egész délután leselkedtek: a muzsikát. A cigányok, akiket a Polgári Kör előre kívánt megvendégelni, méltóságosan haladtak fel az elsőemeletre vezető lépcsőn. Élükön Sárközy Gyula lépkedett oly büszkén, mintha közéjük tartoznék. Ezt a felvonulást látni akarta az egész ház, s egyszerre roppant lárma támadt. A gyerekhad eszeveszetten rohant a lépcsőházba, s Terkának nem kis fáradságába került, hogy a kalandos szellemű Vandrák Károlyt szépen ott tartsa a szoknyájánál. Mert Vandrák Károlyban, mikor észrevette, hogy az egyik hegedűt felsőbb engedelemből Gyulaffy Soma viszi, titáni nagyravágyás kelt szárnyra. Hamarjában egész raját főzte ki a merész terveknek, melyek mind a cigányokkal és a hangszerekkel voltak összefüggésben. Terkának a karhatalom egész erőszakára szüksége volt, hogy a serdületlen nagyravágyót megzabolázza; de végre is, élénk szóvita után, melyben Vandrák Károly csak passzív szerepet játszott, a forradalmár-szellemet elnyomta az abszolútizmus.

Terka, eme pedagógiai gondok közepette, nem vette észre, hogy a cigányok nyomában, akik azóta eltűntek a lépcsőházból, a folyosóra nyíló, hátulsó ajtón át már be is vonultak a Körbe, egy sokat ígérő alak ballagott fel a lépcsőn, valami csomaggal a vállán. Ez a titokzatos alak nem állapodott meg az első emeleten, hanem fellépkedett a harmadikra, ahová akkor érkezett meg, mikor Vandrák Károly éppen ünnepies fogadalmat készült tenni, hogy a függetlenségre

való törekvéseit ezentúl fékezni fogja. A lázadónak ez a kapitulációja teljesen lefoglalta a Terka figyelmét; úgy, hogy az idegent csak akkor pillantotta meg, mikor már előtte állott.

- Bocsánatot kérek, kisasszony... Grunovszky Vilmos úr?...

Ah, a Burger követje!

- Az első ajtó balra. Ott, ott...

- Köszönöm, kisasszony.

Terkának egy kő esett le a szívéről. Egy-két óra óta őt is megszállotta az aggodalom; ami nem volt csoda. Ha valaki, úgy ő be volt avatva a Grunovszkyék vagyoni titkaiba. Szegény Margit, hogyha otthon kell maradnia!... Ezzel a kis balesettel vége volna minden mulatságnak, az övének is. Mert Terka föltette magában, hogy ma este mulatni fog. Mulatni, amint még soha. Ó, ez a bál!... Ó, ezek az édes rejtelmek, ez a sok eddig ismeretlen látvány!... Az, hogy csak kívülről fogja élvezni ezt a ritka mulatságot, egy cseppet se rontotta a kedvét. A karzatnak is megvannak a maga örömei, s talán nincs is boldogabb közönség, mint a karzatok és kerítések közönsége. Terka meg volt elégedve a nekijutott hellyel. Hanem, hogyha Margit véletlenül el talál maradni ebből a bálból, ez nagyon megzavarta volna a cirkulusait. Öröme nem lett volna többé zavartalan. Mert hisz akkor ez a bál nem lesz az ő báljuk. Közte és a mulatság között a kapocs Margit volt.

És most, hogy immár megszűnt minden kétség, s eloszlott az utolsó aggodalom is, hirtelen nagy türelmetlenség fogta el. Alig várhatta, hogy valahára teljes díszben láthassa Margitot; s a titokzatos csomag rettentően izgatta a kíváncsiságát. Igen, de a Vandrákok!

Vandrák Károly, aki filozóflélek volt, ez este ismét gazdagabb lett egy tapasztalattal. Azzal, hogy sorsunk intézésében nem a tulajdon Erynnis-eink játsszák a főszerepet, hanem azok az apró kövek, amelyekbe belé kell botolnunk. Ő, aki büntetlenül küzdhetett végig véres testvérharcokat, s megtorlás nélkül gázolhatott embertársai gyomrán: kénytelen volt szobaáristomot szenvedni egy báli ruha, az egyetlen dolog miatt, amelyben teljesen és tökéletesen ártatlan volt!

Terka királynét az esti harangszó még az apró udvarfiák és a parányi udvarhölgyek közt szokta találni. Hanem most az egyszer, alig hogy sötétedni kezdett, tudtára adta híveinek, hogy ma már nem tart többé cercle-t. A várakozásukban megcsalódott kis zenekedvelők élénken tiltakoztak e szándék ellen s az erkölcsi erőben szegényebbek ki is fejezték, hogy az anyai őrszemeket egy ideig még kerülni óhajtják. De Terka nem hajtott az ellenkezés szellemének különböző megnyilatkozásaira. Amit ő egyszer elhatározott, azt ki is vitte.

S mint egy kis libapásztorlány, szép csöndesen haza terelte a nyáját. Mindegyik ajtóban elelmaradozott egy pár tipegő, totyogó láb, s végre nem maradt más a kíséretében, csak a két mohikán, a Vandrákok.

Ezeket már valamivel bajosabb volt elhelyeznie.

De Terka, noha immár beesteledett, nem idegenkedett a gondolattól, hogy a két gavallért meghívja magához. Kinyitotta a lakásajtót, bement a konyhába és gyertyát gyújtott. A két fiú vígan ment utána. Gyanútlanul, fölemelt fővel léptek a fogságba, mintha csak lakodalomba mentek volna.

A vasúti ellenőr lakása nem volt gazdagságokkal ékes. Nem voltak ott se perzsa szőnyegek, se Fragonard-képek, se drága csecsebecsék, nem volt ott még csak egy kényelmes causeuse sem. Általában, kissé hosszan tartana felsorolni, mi minden nem volt ott, ami egy jól berendezett lakáshoz szükséges. Sokkal hamarább lehet végezni azzal, hogy mi volt hát ott tulajdonkép-

pen. Egy tekintélyes korú bőr-karosszék, a lakás ékessége; két szekrény, melyekről leüvöltött, hogy »végeladás«-ról kerültek ide; egy O lábú asztal; néhány szomorú és többé-kevésbé béna szék, fakó, lehetetlen színű ripsz-szel bevonva; egy valóságos és egy tiszteletbeli mosdószekrény; a nagy szobában egy nagyon szűk ágy, a másikban egy még szűkebb; és végül *A vadász temetése*. De a padló oly fényesre volt kefélve, hogy csak úgy ragyogott; a poharak oly szépen sorakoztak egymás mellé a polcon, mint díszbe öltözött, rendes kis katonák; s a fali óra oly vidáman kakukkolt, mintha csak azt mondta volna: »Ejnye be jól érzem itt magamat! Ejnye, be jól érzem itt magamat!«

Terka rátette a gyertyát az O lábú asztalra, megtapogatta egy kicsit, hogy nem akar-e még ma összedűlni, aztán az egyik, meggémberedett lábat megtoldotta egy kis papír-támasztékkal, s előkereste a *Hazánk és Külföld*-et. Ezek az előkészületek Vandrák Kálmánnak voltak szánva, aki a nyolcórai vonat megérkeztéig szabadon búvárkodhatott honunk és a külföld csodáiban. Gondoskodott Terka a hanyatló rómairól is, de már nem ily anyailag. A testvérviszályok elkerülése végett, de meg a tűzbiztonság szempontjából is, célszerűnek tartotta Károlyt külön cellába helyezni. A fáskamara erre a célra igen alkalmas helyiségül kínálkozott. A rögtönzött zárka két kis ablaknyíláson át némi világot kapott a szobából, s így a fogolynak nem kellett teljes sötétségben maradnia.

Terka, a pedagógiai siker érdekében, úgy tüntette fel Károly előtt a fáskamarát, mint javítóintézetet, mely mindenekelőtt a szökési kísérletet torolja meg. De Károly - bármily címen jutott is hozzá - kézzel lábbal folytatta a passzív ellenállás harcát. Fájdalom, a zsarnokság ezúttal is győzedelmeskedett.

Kálmán eközben máris elmerült egy őserdőrészlet szemléletébe, mely alatt nagy betűkkel ez az aláírás volt olvasható: *Tengeri ütközet Lissánál*. S Terka, a Károly harsány kiáltozásaiból meggyőződvén róla, hogy minden rendben van, kiment, rácsukta a fiúkra az ajtót, s átszaladt Grunovszkyékhoz.

A vezeklő és a megjutalmazott tehát egyformán foglyok voltak. De azért ne mondjuk Terkát igazságtalannak. Terka olyan osztóigazságot gyakorolt, mint maga az Élet, mely ha jutalmaz, nem sokkal különben bánik velünk, mint ha büntet.

Mikor Terka benyitott Grunovszkyékhoz, Vandát találta maga előtt, aki éppen nagy dologban volt. Az utasítások egész seregét diktálta belé a takarítólányuk szegény, megrémült fejébe, mely ugyancsak szédült a temérdek tennivaló hallatára.

- ...Aztán szaladjon el a fodrásznőhöz; mondja neki, hogy siessen. Visszajövet pedig szóljon be a papához a kávéházba; mondja meg neki, hogy a ruhát elhozták, s hogy jó volna, ha nemsokára ő is hazajönne, öltözködni... Jaj, jó, hogy jön, Teruska.

- Itt van? - suttogta Terka, mintha valami alvó gyermekről volna szó.

- Valahára.

- Felpróbálta?

- Fel.

- És semmi hibája?

- Én nem találok rajta semmit. De ő nagyon nyugtalankodik. Azt mondja, hogy elvész ebben a ruhában. Addig nem is lesz nyugta, amíg Bella kisasszony meg nem vigasztalja. Nekem nem hisz. Hiába erőlködöm akármit mondani, csak annyit felel, hogy nekem nincs ízlésem. Már magamnak is csak Bella kisasszonyban van a reménységem. Ha neki lesz egy pár dicsérő szava a ruhára: Margit egészen más arccal állít be a bálba, mint így... amikor igazán nem tu-

dom, nem fakad-e sírva az utolsó percben?... Hisz tudja, mennyire rajong Bella kisasszonyért, s mily vakon esküszik a szavára!...

- Ó, tudom.

- Azért alig várom már, hogy Bella kisasszony átjöjjön. Egy kissé félek ugyan tőle, mert Bella kisasszony amilyen elragadó teremtés, olyan elkényeztetett és válogatós, s ha Margit észrevenné az arcán, hogy a ruha nem tetszik neki, bizonyosan úgy mennénk a bálba, mintha az orrunk vére folyna. De a ruha igazán csinos, s remélem, tetszeni fog Bella kisasszonynak is. És hogy ha így lesz, akkor, akkor majd meglátja, Teruska, milyen hirtelen földerül az arcunk, mint hogyha valami rossz álomból ébredtünk volna fel!

- Azt hiszem, Bella kisasszonyon nem fog múlni... Az igaz, hogy ő nem titkolja el, ha valami nem tetszik neki, de Bella kisasszony is tudja, milyen nagy estéje ez Margitnak, s bizonyosan óvakodni fog őt elkedvetleníteni, ha véletlenül nem is volna elragadtatva a ruhától...

- Megígérte, hogy átjön?

- Meg. Azt mondta, hogy üzenjünk át hozzá, ha majd Margit fel lesz öltözve. Én már most szerettem volna áthívatni, de nem mertem háborgatni; tudom, hogy zongorázik.

- Igen, s ma egy órával tovább tart a gyakorlat, mert leckét is vesz. De hisz már idestova hét óra; s azóta talán már le is őrölte a napi feladatát. Ne menjek át érte?

- Margit éppen erre akarja kérni. Azt az ügyetlen leányt nem meri átküldeni, én pedig nem mozdulhatok, mert Beliczkyék akármelyik percben betoppanhatnak, és sohase bocsátanák meg, ha nem találnának itthon.

- Akkor hát szaladok.

- Nem... Előbb jöjjön be Teruska, s nézze meg a báli ruhánkat. Kíváncsi vagyok, hogy mit szól hozzá?

3

Grunovszky, mikor a cseléd beállított hozzá a kávéházba, a kártyaasztalnál ült, s az üzenetet olyan ember nyugalmával fogadta, akit soha semmiféle dolog nem hoz ki a sodrából, s akinek lelkét a nagy események teljesen illetetlenül hagyják.

- Megyek, leányom, megyek -, szólt s helybenhagyólag biccentett a fejével.

Kimondta a szóló volátot pagát ultimóval, elvesztette mind a kettőt, aztán előkelő könnyedséggel jegyezvén meg, hogy a pénzt holnap »hozza«, felállott.

- Uraim - szólt a pálinkaboltosokhoz, akikkel játszott -, uraim, első a kötelesség!... A mulatság csak azután következik... Előttem mindig szent volt a kötelesség, uraim. S mondjanak akármit, én már ilyen maradok... Azért, engedelmökkel, távozom, uraim. A viszontlátásra!

Lefújta a kávéházi port újonnan vasalt cilinderéről, kecsesen intett, s aztán oly elegánsan, amilyen csak egy, már pusztán érdemeiből élő táncmester lehet, kilebegett a kávéházból.

Ahogy az utcára ért, egy fiatalemberrel találta magát szemben, aki a Kerepesi út felől jött, s aki mint ő, éppen be akart fordulni a kapun.

- Hahó! Biró úr!

- Jó estét, Grunovszky úr.

- Ejnye, be derék, hogy találkozunk! Már egy fél órája azon tűnődöm, hogy hol találhatnám meg?! Egy kérésem volna önhöz.

Amaz mintha már hallotta volna ezt a mondatot.

- Kérem, parancsoljon velem.

Grunovszky karonfogta emberét, s megindult vele fölfelé a lépcsőn.

- Ó, ha ön azt hiszi, hogy én most önt fölengedem a negyedik emeletre, akkor nagyon téved! Előbb be kell néznie hozzánk.

- De...

- Semmi de! Csak nem fogja megsérteni öreg barátját?! Ön be fog nézni hozzánk s teljesíti öreg barátjának a kérését.

- Kérem, szívesen rendelkezésére állok. De tartok tőle, hogy terhére volnék a kisasszonyoknak, különösen most, egy-két órával a táncmulatság előtt, amikor talán...

- Ellenkezőleg! Éppen az a kérésem, hogy jöjjön és vigasztalja meg azt a szegény Margitot, aki kétségbe van esve. Azt hiszi, hogy egész éjjel petrezselymet fog árulni. Már, hogy ő, az én leányom! De én hiába beszélek neki, míg önre hallgatni fog. Ó, ne is szóljon, rá nagy hatással van az ön komolysága, meg az a... hogy' is mondjam?... az a szíves figyelem, mellyel irántunk viseltetik... Igen, igen, ön meg fogja tenni nekem ezt a barátságot. Csak nem cipelhetem szegényt félholtan egy mulatságba!

- De, kedves Grunovszky úr, higgye el...

- Nem, semmi ellentmondás! Ön be fog nézni hozzánk. Csak egy fél vagy egy negyedórára, ha tovább nem akar maradni, de meg fog látogatni minket.

- Bizonyára. S megvallom, nem vagyok anélkül az önző reménység nélkül, hogy sikerülni fog Margit kisasszonnyal megígértetnem - egy-két tourt a bálra. Mert nem Margit kisasszony az, akinek aggodalmai lehetnének, hogy jól fogja-e magát ott érezni, hanem én, akinek csak akkor lehet reménységem arra, hogy nem maradok a mulatók közt egyedül, ha Margit kisasszony az új ismerősök kedvéért nem feledkezik meg a régiekről.

- Ön nagyon udvarias, Biró úr. Nagyon udvarias és nagyon szíves. Mintha csak a régi világból való volna. Mert, fájdalom, finom emberek csak a régmúltban léteztek; mai napság, uram, olyan ritkaságok, mint a Kohinoor. Igen, uram, sajnálom, de meg kell vallanom, hogy a régi hang, az udvari élet, a finom emberek társas érintkezésének kellemes, nyájas hangja, immár kiveszőben van. Az emberek elvesztették érzéküket a finomságok, a kölcsönös szeretetreméltóságok és ama kedves semmiségek iránt, melyek a hajdani társaséletnek a fűszerét tették; a mai emberek önzők, nyersek, kíméletlenek; mindannyi egy-egy kalmár, aki csak azon van, hogy az amerikai modort illetőleg lehetőleg túlszárnyalja a másikat... Ah, uram, a mai világban nincsenek többé se francia kertek, se finom pásztorok, nincsenek többé se Tritonok, se amorettek, és a galantéria szelleme... halva, uram, halva!

Mialatt Grunovszky ezt a míveltségtörténeti sóhajtást kikerekítette, megérkeztek. A csöngetésre Vanda nyitott ajtót, aki a rajztanár láttára kissé megzavarodott.

- Bocsánatot kérek, hogy nem vezethetem az urakat a nagy szobába... de Margit öltözködik.

- Ó, kisasszony...

- Addig talán nem veszi rossz néven, ha itt, a kis szobában gyújtok lámpát...

És kinyitotta az udvari szoba ajtaját.

- Megvárjuk, megvárjuk! - szólt Grunovszky, s mialatt Vanda a lámpával bajlódott, így folytatta: - Te csak eredj hozzá, édes angyalom, s ne is törődjél velünk. Biró úr nem veszi rossz néven.

A rajztanár bizonyította, hogy nincs az a dolog, amit ő rossz néven venne.

Vanda előkeresett valami rejtekből egy pár szivart, melyek láttára Grunovszky nagy szemeket meresztett, újra bocsánatot kért, hogy ilyen illetlen kénytelen lenni, s kiment a szobából.

- Szegény gyermekek, milyen lázban vannak! - áradozott Grunovszky. - Azt hiszik, ha el találnak késni, összedől a világ. Istenem, milyen boldog is ez a kor, mikor az ember még nem emelkedett túl az efféle kicsinységeken... De ön talán meg is szól engem ezért a bálért?...

A rajztanártól távol volt ez a gondolat; sőt határozottan meglátszott az arcán, hogy egészen másra gondol. De Grunovszky azért zavartalanul folytatta:

- Istenem, meglehet, hogy könnyelmű ember vagyok, de én semmit se tudok megtagadni tőlük. Én a szív embere vagyok, uram, s kettévágatnám magamat a gyermekeimért. Szegény vagyok, nem tagadom, nagyon szegény. A város igen rosszul fizeti napidíjas segédmérnökeit, s az az építési vállalkozó is, akinél csak egy szerencsém volt: önnel megismerkedhetni, fölötte rosszul díjazza fáradozásaimat. Én magam nélkülözések közt élek, nem szégyellem megvallani. De higgye el, uram, képes volnék nappallá tenni az éjszakát, csakhogy a gyermekeim jól érezzék magukat, csakhogy ők élvezzék az élet örömeit, csakhogy ők táncoljanak, mulassanak, bohóskodjanak... Az ő koruknak boldog kiváltsága az, hogy csak a színházon, táncon, mulatságon járjon az eszök; az én koromnak már csak egy élvezete van: a kötelesség nyugodt teljesítése... Mulassatok, táncoljatok, kedves gyermekek, szőjétek tovább rózsaszín álmaitokat! Aludjatok! Szerető apátok gondokkal terhes arccal virraszt fölöttetek!... Mert férfié: az élet gondja. Ó, uram, én nagyon szomorú ember vagyok, nagyon szomorú. Ne ítéljen a látszat után. Hogyha külsőleg vígan, mosolyogva járok-kelek erre vagy amarra, jusson eszébe, hogy ez a mosolygó arc gyötrelmektől szaggatott szívet takar. A víg külső, a látszólagos nyugalom, a kedélyeskedő könnyedség... mindez csak álarc, uram. Álarc, nyomorult álarc. Nekem pokol van a szívemben.

Elővette széles, feketeszegésű zsebkendőjét s megtörülgette a szemét.

- Igen, uram - szólt halkabban -, a pezsgő kedv, a kártyajáték, a ledér dalok, a tréfás versek, az örökös bohóságok... mindez csak álarc, álarc!

A rajztanár azt gondolta magában:

- Ha mindez álarc, jóember, bizony úgy hozzászokhattál az álarcviseléshez, hogy ma talán már magad se ismernél rá az igazi arcodra...

De nem szólt semmit.

- Ne ítéljen meg ezért az ellágyulásért - folytatta Grunovszky s rágyújtott az egyik szivarra, mellyel vendégét hasztalan kínálta. - Olyan vagyok, mint az aeolhárfa, minden csekélység megremegteti a szívemet. Ha a lányom, a kislányom vigad, én elérzékenyülök, mélabú fog el s könnyek tolulnak a szemembe... De beszéljünk vígabb dolgokról. Velünk tart, vagy csak odalenn találkozunk?

- Amint gondolja, kedves Grunovszky úr.

- Szeretném, ha Margit az ön karján lépne a bálba. Az ön jelenléte bátrabbá tenné; enyhítené a lámpalázát. Aztán meg így mindjárt bemutathatnám önt a rokonaimnak. Ó, nagyon kedves emberek! A cousine-om, Beliczkyné, kissé termetes, de igen megnyerő asszonyság. Valami

különös egyenesség, sőt mondhatnám: valami katonás van a modorában, de különben igen finom lelkű hölgy. Művelt, gyöngéd érzésű, a régi gárdából való dáma. Fiatalkorában igen szerette a költőket és a katonatiszteket. A leánya, Frida, kissé idősecske, de nagyon kedves. A fia, Konrád, is rendkívül rokonszenves fiatalember, ámbár megbukik minden iskolában. Igazán sajátságos, hogy a tanár urak mily nagy könnyelműséggel buktatják meg a legjobb házból való ifjakat, nem gondolva rá, mennyi költséget okoznak ezzel a szegény szülőknek... Ah, jó estét, Terka kisasszony!

- Jó estét, Grunovszky úr. Nini, Biró úr...

- Hogy' van, Teruska? Hol vannak a gyermekei?

- Ó, már alusznak! Csak a két nagy fiam van fenn. Mit csinál Margit? Öltözködik még?

- Igen. Ki vagyunk zárva.

- Hát maga, Terka kisasszony, nem táncol ma este?

- Nem. Pedig szeretnék ám. De én csak galéria leszek, ha csak kegyed Biró úr, ki nem jön a folyosóra s meg nem táncoltat a lépcsőházban.

- Kezet rá, Terka kisasszony.

- Ó, számítok rá - felelt Terka. - Miért ne vegyem ki a részemet a mulatságból én is.

- Pompás kis lány maga, Terka kisasszony - szólt Grunovszky. - Mondja csak, eljönne-e hozzám feleségül?

- Ilyen kis termetű emberhez, mint ön, Grunovszky úr... Dehogy mennék! Én azt akarom, hogy aki engem elvesz, nagy legyen, mint egy dragonyoskapitány, s verseket írjon hozzám, szép, holdvilágos verseket. Rinocerosz legyen, de könnyező rinocerosz.

Mindnyájan nevettek. Terka átment az előszobának kinevezett küssznachti úton s bekopogtatott a lányokhoz.

- Te vagy az, papa? Még nem lehet. Mindjárt.

- Nem. Én vagyok, Terka.

Az ajtót Vanda nyitotta ki, aki előbb egy fodrot igazítgatott a Margit ruháján.

Margit már fel volt öltözve. A toalett nagyjában készen várta a világ ítéletét; még csak a simítás munkája volt hátra. A pontokat rakták fel az *i*-kre.

- Átjön? - kérdezte Margit szorongva, mikor látta, hogy Terka egyedül lép be.

- Mindjárt itt lesz. Csak azt várja, hogy az olasz kisasszony elmenjen... Jaj, be pompásan áll a ruhád! Igazán remek. Olyan vagy, mint egy kis porcelánprincessz.

Margit szemrehányó tekintettel nézett Terkára.

- Duruzsolj csak, kedves kis cserebogaram, engem nem csalsz meg. E közt a rengeteg fehér cifraság közt éppen olyan lehetek, mint egy tejbe esett légy.

A kis cserebogár (Terka már egy örökkévalóság óta hordta drapszínű ruháját) megbotránkozott.

- Te nem vagy a ruháddal megelégedve? De hisz egy kontessz se lehetne jobban kicsípve! Egyébként majd megmondják a szakértők: az urak. Mert tudod-e, hogy már várnak?!

- Megint az a rajztanár! Mindig az a rajztanár! - elégedetlenkedett Margit. - S az egészben az a legbosszantóbb, hogy a házbeliek előtt könnyen úgy tűnhetik fel a dolog, mintha valami szörnyen érdeklődnék irántam...

- Azt hiszem, ez nem volna se meglepő, se bosszantó.

- Ennyit se törődik velem, ni!... És én hasonló érzelmekkel vagyok iránta. De hát akkor mit járogat ide? Jóízlésű ember nem szokott sokat lábatlankodni egy olyan lányos háznál, ahol semmi keresni valója.

- Ó, kérem, azt nem engedem, hogy a rajztanárt bántsd!... Én nem tudom, hogy miért haragszol rá, de annyit mondhatok, hogy nagyon derék ember. És sohase felejtem el azt a szívességet, melyet nekem tett a múltkor.

Erre már Vanda is megszólalt:

- S ugyan miféle szívességet tett magának?... Mondja el, Teruska, mert igazán kíváncsivá tett.

Terka elnevette magát.

- Hát nem éppen olyan nagy dolog... hanem akit kértem rá, annak mindnek volt valami más dolga, és nem tették meg; ő pedig megtette. Most is előttem van az a jelenet, mikor, a nagy sietségben összetalálkoztam vele a folyosón. Úgy tíz óra lehetett este; éppen akkor jött haza. - »Mi baj, Terka kisasszony?« - »Biró úr, van egy félórányi ideje?« - »Parancsoljon velem, kisasszony.« - »Az isten áldja meg, kedves Biró úr, szaladjon el a - tudós asszonyért. A masinisztáné nagyon rosszul van, az ura nincs itthon és kívülem egy lélek sincs mellette.« - »Szaladok, kisasszony.« - »Ne haragudjék, hogy ilyen furcsa megbízással terhelem, de már nagyok sok kosarat kaptam.« - »Ó, kisasszony, nagyon örülök, hogy szolgálatára lehetek.« - »A Borjú-téren lakik, nyolcadik szám alatt.« - »Rögtön itt leszek vele, kisasszony.« - »Ha nem találja otthon, hozzon egyet a Rókusból.« - »A viszontlátásra, kisasszony.« - »A viszontlátásra, Biró úr.«

- És hozott egyet a Rókusból? - nevetett Vanda.

- És hozott egyet a Rókusból. A masinisztáné meg is akarta kérni keresztapának, de nem vállalta el.

Azt mondta, hogy a keresztapaság nagy felelősséggel jár, és ő nagyon szegény ember. Hanem ígérte, hogy szerez egy vagyonos keresztapát, és szerzett is.

- Ah, ez szép volt! - szólt Vanda.

- Úgy látszik, ti mind a ketten szerelmesek vagytok bele - vetette oda Margit.

- Ami engem illet - felelte Terka -, én határozottan szerelmes vagyok bele. Meg vagyok győződve, hogy nagyon jó ember, s hogy nagyon jó férj lesz belőle.

- Talán el is mennél hozzá feleségül, hogy ha megkérne? - kötődött tovább Margit.

- Ó, behunyt szemmel! - szólt Terka hidegen, és nagy, nyílt szemével ránézett Margitra. Margit egyszerre valami igazítani valót talált a ruháján.

Vanda még egy utolsó műértő pillantást vetett a teljesen elkészült báli díszre, s kimondotta az ítéletet, hogy az öltözet kifogástalan, s immár kiállhat minden bírálatot.

- Én majd csöngetek az uraknak, hogy bejöhetnek - szólt Terka, s felkapva a toalettasztalkáról a csöngettyűt, nagy harangszóval ment ki, »szabad«-ot kiáltani, mintha karácsonyfát leső gyermekek várakoztak volna odakünn.

De Margit utána ment, s Terka mögött ő is megjelent az udvari szoba küszöbén.

- Íme, itt vagyok, csodáljanak.

S mókázott komolysággal bókolt. (Nagyon kedvesen tudott hajlongani, s számított a hatásra.)

- Ah! Ah! - az urak persze el voltak ragadtatva.

Margit a jókedvűt játszotta, valósággal pedig zavarban volt egy kissé. Meztelen karjaival nem igen tudott hová lenni.

- Nagyszerű, felséges, pompás! - sápítozott Grunovszky. - Mondhatom, dusicska, elragadó vagy!

A rajztanár érezte, hogy itt a pillanat, mikor neki is elő kell állania csodálatának valami válogatott kifejezésével. Csakhogy az ő elragadtatása kissé erőltetett volt. Sőt, az igazat megvallva, a báli díszben olyan jelentéktelennek találta Margitot, mint még eddig soha. Margitnak voltak órái, mikor majdnem szép volt. Egy-egy szerény, sötétszínű, házias ruha, különösen a lámpa világa mellett, nagyon ki tudta emelni arcocskájának a finomságait, de ebből a temérdek fodorból csak a két nagy szeme látszott ki. A divatos báli öltözködés a maga hatásvadászatával csak a pompás alakú és feltűnő arcélű nőknek válik előnyére, a filigrán alakokat és a túlfinom vonású arcokat agyonzúzza. A restauráció divata megszépítette a legközönségesebb arcokat és termeteket is, a mi időnk divata csak a színpadias alakokat és a tüzes vérre valló arcokat kíméli meg. Margitnak csinos volt a termete is, s a háziruhában nem tűnt fel, hogy egy kissé kicsiny. De ebben a báli öltözetben csak egy cseppség volt az egész leány. Vonásainak a gráciája sem érvényesült e gyilkos díszben. Azoknak a nőknek, akiknek égő fekete szemük és ébenszín hajuk van, ha csak egy kissé csinos vonásúak, óvakodniuk kell a fehér színektől, mert ebben a merész ellentétben az arc rendesen elmosódik, s a hatásszerzés nagy feladata egyedül a termeté marad.

Nem, Margitnak a nagy toalett semmiesetre se vált előnyére.

És a rajztanárnak eszébe jutottak azok az ismeretes külvárosi alakok, akik nagyon megnyerő kis jószágok tudnak lenni, amíg mezítláb, egy szál vörös szoknyácskában botorkálnak az utcán: de ha a bérmálásra kiöltözve, fehér tulle-anglais-ban, felvirágozva és felpántlikázva kocognak a templom felé, szegényes cifraságaik nevető nyomorúságával belémarkolnak a szívünkbe, és álmodozóvá tesznek.

Hanem aztán elszégyellte magát ezért a gondolatért. Ha meglátszik az arcán! Ha megcsalatkozását nem képes eltitkolni, s a leány aggodalmas tekintete meglepi az ő szemének áruló beszédét! Micsoda durva ügyetlenség volna ez! Megszomorítani, kedvetlenné tenni egy szegény kis leányt, aki első báljába megy!

És becsületes, hazugsághoz nem szokott szemét ráerőltette a kegyes csalásra. Igyekezett színészkedni tekintettel, szóval, ahogyan csak tudott. Gratuláló szókat keresett, és tette, mintha el volna bájolva. Hanem nagyot lélegzett, mikor túl volt rajta.

- Hát igazán nem vagyok egészen csúnya?... Csakugyan tűrhetően áll rajtam a ruha?

Margit belement a lányvesztőbe. Amint hogy nincs is az a leány, akármilyen eszes, aki a legelső ügyetlen hazugsággal meg ne fogassa magát, ha a szépségéről van szó.

Grunovszkyn erőt vett a lelkesedés.

- Ennek a bálnak te lész a királynője! Mindenki csak téged fog nézni s mindenki csak rólad fog beszélni. És hogyha majd vénségemet szomorúan hordozom körül a szép ifjú párok seregében, énrám is ujjal mutogatnak majd az emberek: »Ez az az ördöngős Grunovszky, akinek olyan átkozottul szép leánya van!«... Ó, aranyos babám, hadd csókoljam meg a kezedet!

Elfelejtette, hogy tegnap este, méltó haragjában, akkorát ütött az aranyos baba arcára, hogy egy fél óráig piros volt a helye.

Átmentek a nagy szobába. Vanda kinyitotta az ablakot, s engedelmet adott az uraknak, hogy csak füstöljenek bátran. A rajztanár nem élt az engedelemmel.

- Látod, Margit, a nagy aggodalom hiábavaló volt. A hatás tökéletes.

- Ó, a legszigorúbb bíráló még hátra van - szólt Margit.

- Kicsoda? Bella kisasszony?

- Természetesen. Alig várom már, hogy jöjjön.

- Ó, Bella kisasszony helyben fogja hagyni a mi ítéletünket - erősködött Terka. - Neki olyan finom ízlése van, hogy nem is lehet más véleménye, mint a mi zsinatunknak.

- De hát hol van Bella kisasszony? - kérdezte Grunovszky.

- Mindjárt itt lesz. Mihelyt elvégződik az olasz órája.

- De hát ki az a Bella kisasszony? - szólalt meg a rajztanár.

- Hogyan? Ön nem ismeri Bella kisasszonyt?

Ezt négyen kiáltották, egyszerre.

- Nem, nem, hiába néznek rám olyan csodálkozva. Fogalmam sincs róla, hogy kiről beszélnek.

- Ön nem ismeri a legszebb lányt a házban? - csudálkozott és botránkozott Margit.

- Ah, az lehetetlen. Talán csak a keresztnevét nem tudta?...

- Ó, bizonyosan látta számtalanszor! Hisz már az is furcsa, hogy sohase jutott eszébe: megtudni a nevét...

- Tessék elhinni, hogy én soha, egy pillanatra se láttam a házban olyan hölgyet, akinek nem tudtam volna a nevét s akinek a nevére kíváncsi lehettem volna. Többet mondok: nem is hallottam olyan lakónak a nevét emlegetni, akit legalább látásból ne ismertem volna.

- Ön sohase hallotta Völgyessy kisasszonynak a nevét?

- Nem, nem hallottam.

- De Biró úr, ha kinéz a szobájából s letekint a harmadik emeletre, éppen az ő ablakaikra lát... Igen, igen, éppen oda lát.

- Bocsánat, de ott Worms kapitányné lakik.

- Persze. Worms kapitánynak az özvegye édes testvére Völgyessy kisasszonynak.

- Ah, tehát arról a rejtelmes hölgyről van szó, aki egész nap zongorázik?

- Arról. És ön csakugyan nem látta ezt a hölgyet soha?

- Nem én. Annyit hallottam, hogy a kapitányné valami rokonával lakik, s megvallom, a temérdek szimfónia hallatára némi részvétet éreztem az ismeretlen iránt, aki minden délutánját Beethovennel kénytelen tölteni. De látni nem láttam soha.

- Pedig már van egy fél éve, hogy ön a házban lakik?

- Több mint fél éve. És legényemberhez képest eleget ülök itthon.

- Bizonyára... No, ez csakugyan eredeti. Igaz ugyan, hogy ők nem igen mutatkoznak a folyosón... Látnivaló, hogy a környezetüktől idegenkednek egy kissé. Ez a sok mindenféle szegény ember, akit itt olyan közelről kell látniok, nem az ő világuk. Valaha jobb sorsban voltak.

- Völgyessy... Völgyessy... Mintha valaha sűrűn hallottam volna ezt a nevet.

- Az apjok miniszteri tanácsos volt, s azt hiszem, vagyonos ember.

- Nem, nem ő rá emlékeztem. Talán csalódtam.

- Többet mi se igen tudunk róluk. Annyi bizonyos, hogy mióta itt laknak, nagyon vissza-vonultan élnek. Nem járnak senkihez, s a házban is csak mivelünk érintkeznek. A kapitányné nem valami bizalmaskodó természetű, s Bella kisasszonyt nagyon büszkének mondják. Egyébiránt mindjárt meg fogja ismerni, mert ha nem csalódom, itt van.

Vanda elhallgatott; mintha lépések neszét hallotta volna. Margitnak eszébe jutott, hogy az előszoba sötét; ki akart menni a vendég elé. De ekkorára már az ajtó felnyílt, s a küszöbön megjelent Bella kisasszony.

Egy barna hárászkendő volt a vállán, egy ama szegényes tárgyak közül, melyek az idők során valósággal külön egyéniségekké válnak; melyekről a folytonos használat lekoptatta a gyári egyformaságot; melyeket mintha megváltoztatott és megőrölt volna a sok esemény és viszontagság; s melyek, mintha lassan, észrevétlenül áthasonultak volna gazdáikhoz, amiként párjához az öreg hitestárs. Egy ama szegényes tárgyak közül, melyek mintha élnének, és sok, sok szomorú dologról tudnának beszélni.

Mint egy didergő madár, mely összehúzza magát a tollai közé, fázékonyan húzta be a nyakát a kendőjébe; és a rajztanár legelőbb is ezt a kendőt pillantotta meg. Hanem mikor a többiek siettek az ablakot betenni s a barna hárászkendőből kibukkant az irigyen takargatott arcocska, a rajztanár megfelejtkezett a szegénységről, melyet látott, s álmélkodva tekintett a leányra, mint valami jelenésre.

Persze, hogy látta ezt az arcot valaha! Csakhogy rámában. Órákat töltött előtte a Salon Carré-nak nevezett búcsújáró helyen és nem tudott betelni szépségének a látásával.

Igen, látta már ezt a közömbös, hiú, szép fekete szemet, melyben oly mondhatatlan bűbáj ragyog; ezt a vörösbe játszó, aranyszín hajat, melyet a természet nem tud másodszor a földre varázsolni s melyet a művészet csak egyszer lopott meg; a vonásoknak ezt a harmóniáját és égi tisztaságát, mely a pogány idők óta csak egyszer jelent meg a világon; ezt a csodás, tökéletes szépséget, melynek láttára az ember csak egy vágyat érez: leborulni előtte.

Igen, ez a Laura de' Dianti, az illatszerfiolás leány, akinek két tükör kell, hogy kellőképpen csodálhassa magát, a ferrarai herceg imádottja, vagy Tizian kedvese, bárki, de egy élő része az örök szépnek!

Igen, ez ő, ha nincs is rajta zöld bársonyruha, mint volt a Salen Carré-ban, ő, hogyha álöltözetben is, hogyha világ csúfjára ilyen szegényes kendő fedi is a vállát!... Ó, be nem illett ez a szegényes kendő ahhoz a pompázó archoz!

Végigment a szobán, s mint egy elkényeztetett királykisasszony, mindenkihez intézett egy-két szót. Ó, ez az alak! A jelen idők divatának hitvány mesterkedése nem volt képes megőrizni ennek a termetnek a titkait! S az az isteni erő, melyet csak a Szépségbe, a diadalmas Asszonyi Szépségbe oltott belé az égi akarat, meglepte közelségével az elragadott ember képzeletét.

És a rajztanár arra gondolt, hogy ő egyszer festő volt vagy legalább festőnek képzelte magát.

Grunovszky nagy buzgalommal tolta előbbre a hintaszéket, melynek kopottas halványkék selyme szebb időkről beszélt, Vanda sietett meggyújtani egy második lámpát, a rózsaszín japáni lámpát, melyet Grunovszky nemrég egy nagylelkűségi rohamában vásárolt, Margit pedig, aki szemmelláthatóan el volt fogódva, aggódva kérdezősködött: hogy ne fűttessen-e be a kandallóba?

Bella kisasszony kegyesen intett, hogy: nem, s helyet foglalt a hintaszékben. Biztatta Vandát, hogy sohase fáradjon miatta; aztán látva, hogy körülötte mindnyájan talpon vannak, bátorítani kezdte a hölgyeket és urakat:

- De hát üljenek le, kérem.

Margit, mintha valami restellnivalóról lett volna szó, amin végre is túl kell esni: idejénvalónak találta bemutatni a rajztanárt.

- Engedje meg, Bella kisasszony, hogy egy jó barátunkat mutassam be önnek. Biró Jenő úr.

Inkább csak a szemével intett, hogy látta és tudomásul vette; a fejecskéjét arra felé fordítani szükségtelennek találta. Így tenne a csillag, ha bemutatnának neki egy földi férget, aki szerelmes belé.

Megszólítással nem tüntette ki az ismeretlen egyént. Figyelme egészen a Margité volt, akit, mint egy képet, távolabbról kívánt szemlélni.

- Álljon egy kicsit arrább, Margitka. Igen, úgy, úgy... De hisz ez a ruha kitűnően van csinálva!... Nem, nem lehet ellene semmi kifogás. Ej, eszerint ez az önök Burgerje ritka ember! Valóságos kis Laferrière! Nagyon kedves, igazán nagyon kedves...

Margit elpirult örömében.

- Laferrière-ről jut eszembe... Grunovszky úr, elvárom az ön lovagiasságától, hogy megszerzi nekem valami kávéházból a *Life* utolsó számát. Tegnapelőtt a fogorvosnál voltam Gabriellá-val; ott láttam.

Mosolygott. Az ismeretlen egyén meggyőződhetett róla, hogy az, akiért a fogorvoshoz mentek, nem ő, hanem Gabriella volt.

- Egy gyönyörű fototípia van benne, amelyet nagyon szeretnék... Miss Illandudno... hisz tudják, a portlandi herceg miss Illandudno-ja... nagy toalettben, mely Laferrière-nek a remeke... A miss ugyan már jóval túl van a bimbókorán, de a ruha, az felséges!... És poétikus!... rendkívül poétikus!

Az ismeretlen egyén, ha akarta, megjegyezhette magának, hogy az ő részére csak egy poézis létezik: a selymek és a csipkék poézisa.

Grunovszky bizonykodott, hogy elő fogja teremteni a *Life*-ot, ha kell, a föld alól is.

(Megvillant a fejében az a merész gondolat, hogy Vanda bizonyára nem haragudhatik meg, ha a költségekből megtakarít majd magának egy pohárka fáradságfelejtető pálinkát. De aztán nemesen elutasította magától ezt a gondolatot.)

A hárászkendős kis előkelőség tovább fecsegett. A selyem, a csipke meg az ékszerek ott voltak minden harmadik szavában. Úgy beszélt róluk, mintha ez volna az egyetlen téma, amelyről beszélni érdemes. Túlságosan marquise volt, ez volt az egyetlen hibája. Egy igazi marquise soha se tökéletes.

A rajztanár nem igen hallgatott rá; Terkával és Vandával beszélgetett. Hanem azért egy párszor eltévedt a szeme, s e tévedésért nem is érzett valami nagy bűnbánatot.

Nemsokára ajánlotta magát, s búcsúzóra kapott egy leereszkedő pillantást attól az elbizakodott, hiúságokkal teli nagy babától is. És kimenőben így elégedetlenkedett magában:

- Milyen kár ezért a szép leányért! Az ilyen léhaság az ő helyzetében rendesen végzetes...

De aztán megrótta magát ezért a rossz gondolatért.

A rajztanárnak volt egy jó tulajdonsága, ami különben igen ritka dolog: az, hogy magamagával szemben őszinte szokott lenni. És e pillanatban tettenérte magát. Végre is, mit tud ő erről a szép kis teremtésről, hogy ilyen hamarosan megítélte magában? Mintha bíz ezt az egy pár léha szót nem sugallhatta volna a gyermekesség és az ártatlan hiúság is!... Sőt eltalálhatta volna, hogy így van, mert hisz ennyire nem közlékeny senki, csak egy egészen gyermeki lélek!... Igen, igen, igazságtalan volt. Szükségét érezte, hogy megrója magában ezt az ismeretlent, mert elégedetlen volt - magamagával.

Természetesen, bosszankodott magára, mikor észrevette, hogy a tekintete minduntalan visszatéved ehhez a leányhoz, aki egy félórával ezelőtt még ismeretlen volt előtte. Mintha bizony nem volna egyéb dolga, mint belébolondulni a legelső szép arcba, aki az útjába vetődik!...

Persze, hogy a leány szép és méltó a csodálatra, az tagadhatatlan. De ok ez arra, hogy ő rögtön rajta felejtse a szemét!?... Mikor életének a tervéből ki van zárva minden legcsekélyebb ostobaság, minden léháskodás?!...

Szó sincs róla, méltán neheztelte úri énjétől, mikor azon lepte meg, hogy olyan túlságosan sokat foglalkozik ezzel a csinos jelenséggel... De ha önmagára bosszankodik, ebből az következik, hogy ha pusztán bensejében is, azon a csinos kis teremtésen álljon bosszút?!... Eh, szégyelld magadat, vén fiú!

- Ha még sokáig gondolkozom róla, azt is le fogom tagadni magam előtt, hogy szép!

Kinevette magát.

4

Egy pár perccel azután, hogy a rajztanár felment a lakására, Margit egyedül maradt a nagy szobában Bella kisasszonnyal. Terka hazaszaladt megnézni: hogy a Vandrákok nem csináltak-e valami elképzelhetetlen zsiványságot, Grunovszky papa lement borotválkozni, Vanda pedig visszatért az udvari szobába, hogy elrakja a bevasalt fehérneműt.

A szép Bella még mindig ott ült a hintaszékben, s *A kis grófnő*-t lapozgatta. A kendő ismét a vállán volt; fázott. Margit éppen akkor tette be az ablakot.

- De igazán, engedje meg, hogy befűttessek...

- Nem. A leány már elment, s Vanda képes volna rá, hogy maga rakjon tüzet. Nem, köszönöm. Miattam ne csináljanak maguknak semmi alkalmatlanságot.

- De higgye el, semmi alkalmatlanság!... Különben a leány még itt van, és így...

- Nem, nem akarom.

Az ablakot a Bella kedvéért kellett kinyitni. Grunovszky ugyan eldobta a szivarját, mihelyest Bella megjelent, de alighogy magukra maradtak, Bella megvallotta, hogy a füst nagyon bántja a torkát.

- Édes, szép kis Bella, ne haragudjék ám! Különösen most ne, mikor egy nagy, nagy kéréssel közeledem magához...

Margit elővett a kanapéról egy bársonypárnát, letette a hintaszék mellé, és báli toalettjében odatelepedett Bella királynő trónjának zsámolyához.

- De Margit, mi jut eszébe? Tönkreteszi a ruháját!...

- Eh, bánom is én!... Valami előérzetem van, hogy úgy sincs nekem maradásom ebben a bálban... Különben olyan okosan ültem le, hogy majd meglássa, a legkisebb gyűrődés se lesz a ruhámon.

- Ugyan az isten áldja meg, Margit, keljen fel, amíg...

- Nem, nem, hagyjon itt!... Úgy szeretnék, szépen, nagyon szépen hízelegni magácskának!... Úgy szeretném, hogy ha meg volna elégedve velem!...

Bella elnevette magát.

- Margitka, maga éppen úgy tesz, mint valami gavallér. Hisz ez valóságos udvarlás!...

- Igen, igen, engedje meg, hogy egy kicsit udvaroljak az én szépemnek, az én hercegnőm-nek!...

- Ej, hisz ennek a gonoszkodásnak csakugyan olyan színe van, mintha maga valami nagy dolgot akarna kiármánykodni tőlem.

- Igaza van, én nagy dolgot akarok, olyan nagyot, hogy alig merek előállani vele...

- És tőlem?!... Igazán nem értem. Hát tehetek én valakiért akármit a világon?!... Hisz nekem semmim és senkim. Szegényebb vagyok, mint a Hamupipőke, mert neki legalább volt egy jóságos tündére, aki szépen ellátta piros cipőcskékkel; az én cipőimről pedig nem gondos-kodik senki, s már napok óta reszketek, hogy az én saját külön tündérem, Fürst Reginárd úr a nyakamra találja küldeni a számlát. S én tehetnék valami nagy dolgot magáért?! Mesebeszéd. Ha talán Gabriella...

- Nem, nem. Egyedül az én szép hercegnőmtől függ. S ő megígéri nekem előre, hogy teljesíteni fogja a kérésemet... Megígéri, ugy-e?

- Csak így vaktában?... Mikor el se tudom képzelni, miről lehet szó?

- Igen, csak így vaktában. Ígérje meg!... Ugy-e, megígéri? Meglássa, nem élek vissza a jóságával. Ígérje meg hát, mert addig nem merek beszélni.

- Ah, gondolom már, mi járhat a fejében! Maga talán megtudta, hogy Gabriella meg én, még a régi időkből, ismerősek vagyunk a mindenható Nagy Viktor leányával, s most azt akarja, hogy menjünk el hozzá, s az ő közbenjárásával beszéljünk a hatalmas papával valakinek az érde-kében... Hát az igaz, hogy én ismerem Adrienne-t. Együtt voltunk a Sacré-Coeurben, s akkor nagyon szerettük egymást. De, fájdalom, szegény Margitom, ma már erre az ismeretségre sem lehet számítanunk. A múltkor találkoztunk vele az Andrássy úton; mikor messziről megláttuk, meg akartuk szólítani, de aztán észrevettük, hogy szándékosan félrefordul s úgy tesz, mintha nem látna minket.

Margit a fejét rázta.

- Nekem nem befolyásos ismerősökre van szükségem, hanem magára az én szép hercegnőmre. És ha ő nem akarja nekem megígérni...

- Dehogynem ígérem meg!... Már csak azért is megígérem, mert olyan kíváncsivá tett, hogy ki sem mondhatom.

- Ah, köszönöm, köszönöm! - kiáltott fel Margit s örömében a nyakába ugrott Bellának. - Tehát: Grunovszky úr és leányai számítanak rá, hogy a nevezett papa születésnapján, e hó huszonnyolcadikán, este hét órakor, szerencsések lesznek házukban tisztelhetni Völgyessy Bella kisasszonyt és kedves nénjét, akiknek előre is ezer köszönet, hogy...

Bella ijedten szólt közbe:

- De Margitka, ez lehetetlen! Maga tudja, hogy...

- Igen, én tudom, hogy nem járnak senkihez, s hogy nem fogadnak el semmiféle meghívást, különösen nem az olyan kicsi emberektől, mint Grunovszkyék...

- No, hallja!...

- Igen, én mindezt tudom, s azért mégis megvan az a reménységem, hogy az én szépem megtartja vakon tett ígéretét, s nem hagyja cserben az ő legrajongóbb tisztelőjét, akit igen, de igen elszomorítana, ha minden várakozás ellenére mégis megvetné az ő szerény és félénk meghívását.

- Higgye el, Margitka, lehetetlenséget kíván. Én nagyon köszönöm, hogy ránk is gondoltak... de maga épp oly jól tudja, mint én, hogy Gabriella nagyon beteges, s hogy emiatt nem mehet sehová, különösen sok ember közé nem...

- Ó, képzelheti, hogy nem lesznek sokan. Hisz nem is férnénk.

- Ha öt-hat ember ül együtt, Gabriellának az már sokaság. Maga tudja, mennyire ideges szegény. Ott, ahol mulatnak, Gabriella nem lehet jelen. A vidámság, az eleven beszéd Gabriellát rendkívül felizgatja, s már egy párszor megesett vele, hogy sírógörcsöket kapott egy lármás, bolond zenedarab miatt, melyet a cigányok hozzánk közel játszottak el.

- Akkor hát átjön egyedül...

- Egyedül?! Mit képzel?!

- Itt a házban?! Miért ne?! Ha akarja, elmegyünk magácskáért mindnyájan, az egész hölgy-közönség - különben csak Beliczkyék lesznek itt - s haza is kísérjük, hölgyek és urak, az egész társaság.

- Megvallom, Margitka, nem tudom kitalálni, mért akarja ilyen makacsul, hogy én is magukkal töltsem azt az estét?! Hiszen mi akkor vagyunk együtt, amikor akarjuk! Mért kell itt lennem, éppen akkor, mikor maguk családias körben fognak mulatni?!...

- Megmondom őszintén. Nekem azért kell akkor az: én szép hercegnőm, mert nem akarom, hogy az az est valami gyászos, kísérteties, tűrhetetlen est legyen. Nem, akarom tudniillik azért, mert itt lesz... valaki, aki előtt rengetegül szégyelleném, ha miköztünk rosszul érezné s végtére agyonunná magát. Halálra restelleném, ha ez az ember kénytelen volna megszökni tőlünk, hogy valahára lélegzetet vehessen. Én csak igen kevéssé ismerem; de annyi bizonyos, hogy világotlátott ember, s úgy látszik, hogy megfordult már jobb körökben is. Tudom róla, hogy akarata ellenére, kedvetlenül jön hozzánk, inkább csak azért, mert nem szeretné ezt a szegény Vandát megbántani. S már most mi ezt az embert olyan kedves társasággal lepjük meg, aminő a Beliczkyéké? Előre borzadok, ha arra gondolok, mint kell majd pironkodnom, ha Beliczkyék és a papa, aki az első pohár bortól fel szokott vidulni, elkezdenek ezzel az emberrel bizal-

maskodni. Az én szép hercegnőm jelenléte megóvna ettől a szégyentől, s olyan becsületet szerezne a Grunovszky-háznak, aminőben már régóta nem volt része szegénynek... Pedig nem mond »nem«-et, ugye? Teljesíti ezt a nagy kérésünket? Mert Vanda is kéreti...

- Nem mondok nemet. De ma még igent se. Előbb beszélnem kell Gabriellával. Hanem mondja, Margitka, ki ez az ember, akiről szólott?

- Az, akit az imént bemutattam.

- A rajztanár? Ejnye, nem néztem meg. Kár. Nem hittem, hogy ilyen jelentékeny figura.

- Ó, nagyon jóravaló ember. És, úgy látszik, nem is akárki.

- Azt képzeltem, tízig se tud olvasni.

- Annyi bizonyos, hogy nem keresi a feltűnést.

- S hogy cseppen ez az ember így egyszerre a házba?

- Hát csak úgy, hogy a papa pisztolyt fogott rá: »Életedet, vagy vedd feleségül a leányomat!«

- És ő? Nem ugrik?

- Meghal, de nem adja meg magát.

- De hát miért jár akkor ide?

- Maga se tudja szegény, hogy' került a krédóba. Talán puszta udvariasságból. És most már jó képet csinál a rossz játékhoz, vagy jobban mondva nem csinál semmiféle képet, s úgy tesz, mintha észre se venné, hogy vulkánokon jár. Ez ránézve is, ránknézve is méltóságosabb. Ó, én nagy hálával vagyok iránta, mert egyszerűen a faképnél hagyhatna bennünket, s ő ehelyett szép csendesen, alig észrevehetően menekül, nagy fáradsággal diplomatizálva, hogy se minket ne sértsen, se magát le ne kösse.

- És ha mégis belébonyolódnék?... Vallja meg, Margitka, elmenne-e hozzá feleségül?

- Ó, nem olyan viaszember az, aki mást tesz, mint amit akar. De nem is tűrné az önérzetem, hogy belebonyolódjék. Higgye el, kis hercegnőm, ha egy szép nap esküvőre menet, száz lépésnyire a templomtól, feltámadna bennem a gyanú, hogy az az ember ott a másik kocsiban most tán azt gondolja magában: »Engem lefőztek!« - képes volnék kiugrani a kocsiból s a lovak elé vetni magamat. Hisz így is kétségbeesetten erőlködöm megértetni ezzel az emberrel, hogy: »Nem én, hanem a papa... Mosom a kezemet...« Néha úgy tetszik, mintha megértene, s azt mondaná magában: »Szegény leány!« Pedig hát ez a tudat is elég megalázó. Tegnap megint nagy jelenetünk volt a papával. Én tiltakoztam minden születésnap, s minden rajztanár ellen, aki csak a világon van. A papa egészen kikelt magából. Mind a hárman nagyon sokat sírtunk, mert mi, ha családi körben vagyunk, mindig csak sírni szoktunk. Leszavaztak. Az én emberem most azt mondja magában: »Kolduséknál bál lesz!« És előre fázik ettől a mulatságtól. De én nem akarom, hogy ő itt azt se tudja: kin szánakozzék jobban, rajtam-e vagy magamagán? Azt akarom, hogy jól érezze magát, hogy el legyen kábulva, el legyen varázsolva, hogy ez az este emlékezetes legyen előtte, és célomat elérem, mert magácska itt lesz, itt lesz, itt lesz!

- Ohó! Maga kitért az én kérdésem elől. Pedig nem engedem el a választ. Azt szeretném tudni, hogy ha ez az ember véletlenül mégis beleszeretne magába - istenem, ez olyan könnyen megtörténhetik! - elmenne-e hozzá feleségül?

- Hogy elmennék-e hozzá feleségül? Persze, hogy elmennék. Férjhezmennék én az ördöghöz is, ha olyan szíves volna, és a maga jószántából kiszabadítana ebből a rettentő helyzetből! Azt

hiszi, nem untam meg még eléggé ezt a temérdek nyomorúságot? Bocsánat, torkig vagyok vele. Micsoda élet! Az örökös hazugság: »A papa nincs itthon!«... a hitelezők, akik olyan hangosan fenyegetőznek, hogy a szomszédban mindenki meghallja... az alázatos látogatások a világ összes Fürstjeihez és Grafjaihoz: »csak még egy pár heti türelemmel tessék lenni; a jövő elsején mindenesetre«... a szemérmes besurranások a zálogközvetítőhöz, az udvari ajtón keresztül, az utolsó ezüstkanalakkal a zsebünkben... a végrehajtások, s a házmester kérlelése, hogy hunyja be a szemét... a háziúr, aki a szemünkbe mondja, hogy jövőre kikerget bennünket... mindig és mindig ez az örökös rókatánc!... Aztán ezek a rettenetes, véget nem érő, hiábavaló énekleckék!... A szemtelen Rubini, aki célzásokat tesz, hogyha okos akarnék lenni, ő híres, ünnepelt művésznővé tudna tenni... Meg a másik, aki nem ilyen szemtelen, de éppen ilyen ostoba... Ezek a gavallérok, akiket ki kell dobni s akik elviszik az utolsó pénzünket... És most ez az őrült hajtóvadászat egy férjre, a hallali a legnemesebb vadra, a közös nagy eszme és közös csatakiáltás: »Egy országot egy férjért!«... S mindehhez: látni ezt a szegény Vandát, aki akárhányszor fejfájást színlel és hősiesen koplal, csakhogy én éhen ne maradjak!... Ah, ha találkoznék egy olyan emberrel, aki megszabadítana ebből a pokolból! Akinek nem volna egyéb kívánsága, mint hogy magáénak mondhasson az oltár előtt, s aztán eltartson becsületesen, tisztességben!... Persze, hogy hozzámennék! Biciklin rohannék hozzá!

- Akkor is, hogy ha nem szeretné?!... Hozzá menne szerelem nélkül is?

- Szerelem! De hát ki beszél itt szerelemről? Micsoda szerelem? Hát szerelem is van a világon? Nem tudom. De hogyha csakugyan volna, mit tartozik a szerelem miránk?!

Fölvette *A kis grófnő*-t, mely ott hevert a Bella lábánál, s elhajította a szoba másik sarkába.

- A szerelem ezeknek az embereknek való, akik kastélyokban laknak, az idejükkel nem tudnak mit csinálni, s a lovaglóséták meg az ebéd között megkívánnak egy kis izgalmat... Azoknak a leányoknak, akiknek félmillió a hozományuk, meg azoknak az uraknak, akik délután vadgalambszín kesztyűben járnak, s akiknek nincs más hivatásuk, mint hogy mindenkor készek legyenek életre-halálra megverekedni az erdőben alvó szépért, és önfeláldozóan ugrálni le a tornyokból, ha arra kerül a sor... A szerelem fényűzés, édes kis hercegnőm; nem nekünk, szegény leányoknak való. Ó, nem magáról szólok, szép kis Bella! Maga - az egészen más. Maga oly szép, de oly szép, hogy a szépsége hatalmával fölébeemelkedik a félmilliós kisasszonyoknak. Ha valakit ilyen tüneményes szépséggel áldott meg az isten, mint önt, az ura kincseknek, szíveknek és életeknek. Magához nem érnek fel a mi nyomorúságaink. Magáért versengeni fognak az előkelők és a gazdagok, akik oly őrülten fogják imádni önt, hogy meghalnak, ha megtagadja tőlük a mosolyát. Magáért aranyos hintóban fognak kérőbe jönni tábornokok és hercegek; s tűzlábú paripák fogják a templomba röpíteni. Maga szíveken fog tiporni, szépséges Bella, és boldog lesz az a hatalmas ember, akit kiválaszt a sok versengő közül.

Bella behunyta a szemét, úgy hallgatta.

- De mi - folytatta Margit - akik ezeren és ezeren vagyunk, egyformán közönségesek és egyformán szegények, mit álmodoznánk mi a szerelemről?! A szerelem egy kis meztelen kölyök, aki csak meleg, kényelmes termekben érzi jól magát; a mi fűtetlen szobáinkban megfagyna szegény... Még csak az kellene, hogy belébolonduljunk valakibe! Isten őrizzen minden igaz lelket! Ó, el tudom képzelni, micsoda érzés lehet az, látni: hogyan menekül a sánta szék meg a kopott bőrdívány láttára finnyás gavallérunk, az eltévedt udvarló, aki eddig csak a báli egyenruhában ismert bennünket, s akinek mélázó szemébe nagyon mélyen találtunk tekinteni!... Ő fut, ahogy' a lába bírja, s nekünk a szívünk szakad utána! Köszönöm szépen! Vagy észrevenni: hogy az az ember, akin a tekintetünk a legszívesebben nyugodott

meg, mikor körülnézett nálunk, egy nagyot sóhajt és lemond! Ebben az okos elhatározásban kimerült egész férfierélye. És nem is lehet rossz néven venni tőle, hogy így cselekszik. Mindössze kilencszáz forint a fizetése, s tizenhét év telik belé, míg valóságos miniszteri fogalmazó lesz belőle. »Isten önnel, én szerelmesem. Vezérelje lépteit az ég, s csináljon minél jobb partit, hőn kívánom; remélem, ön is minden jót kíván nekem, s imádkozik értem, hogy a gazdag vasárus észrevegye kacérságaimat. Isten önnel; hogy ha még egyszer találkozunk, számíthatunk rá, hogy költői hangulatban leszünk mind a ketten!...« Eh, nyomorúság!... S meglehet, hogy a nyomorúságok közül nem is ez a legnagyobb. Hanem az, ha a feleségévé lettünk egy nagyon könnyelmű, vagy nagyon önző, vagy talán csak lágylelkű embernek, s azzal, akit szeretünk, újra kezdődik a komédia: »A férjem nincs itthon«... »Jövőre minden bizonnyal«... meg a zálogház, és a többi. Ó, nem győzök eleget könyörögni az Istennek, hogy legalább a szerelemtől óvjon meg, ha már egyébből kijutott a részem!...

Elhallgatott. Kezét összekulcsolta a térdén, s a sarokba nézett, ahol *A kis grófnő* számkiűzötten búslakodott.

Bella előbbre hajolt a hintaszékből s halkan, szinte félve, így suttogott Margithoz:

- És, mondja, nem találná borzasztónak, oly közel, oly egészen közel lenni egy férfihoz, akit nem szeret?...

- Nem, nem találnám borzasztónak. Ha akadna egy ember, aki megszeretne, kiragadna ebből a csúfos szegénységből és szabadakaratból, anélkül, hogy valaha megbánná, feleségül venne - igyekezném őt megszeretni s mindenesetre úgy tisztelném és félném, mint az Istenemet. Hűséges és engedelmes cselédje lennék, s nem ismernék más akaratot, csak az övét. Végtelen hálát éreznék iránta s egy pillanatra se felejteném el, hogy méltónak talált magához. És hogyha a szerelem később mégis belopóznék a szívembe s észrevétetne velem egy - másik embert, soha se bocsátanám meg ennek az embernek, hogy a templomból - elkésett, és soha se felejteném el amannak, hogy ő - ott volt.

Bella nem szólt semmit. Hátra dőlt a székbe, s összehúzta a nyakán a kendőt.

- Fázik?

Bella nem felelt a kérdésre. Hanem azért megszólalt s kegyes leereszkedéssel tegezni kezdte Margitot:

- Nincs igazad. Egy ember, akit nem szeretsz, s aki akkor csókol meg, amikor akar!... Aki urad és parancsolód, ő rendelkezik, és te engedelmeskedel!... Nincs igazad, ez borzasztó. Annál borzasztóbb, minél gyöngédebb, minél szerelmesebb az a másik. És nem is panaszkodhatol. Mert eladtad magadat. Ha a tisztességért is, de eladtad magadat.

Margit nem értette ezt a váratlan ellenvetést.

- Te, mutatok neked valamit - szólt Bella.

És kivett a zsebéből egy összegyűrt levelet. - Olvasd.

Margit átvette a levelet és olvasni kezdte a következőket:

> »Bella,
>
> Engedje meg, hogy egy párszál virágot küldjek önnek, hírmondóul a messzi földről, ahol most is, mindig és örökkön, csak önre gondolok.
>
> Engedje meg emlékeztetnem, hogy van a világon egy ember, aki oly mélységesen szereti önt, amint ember csak szeretni képes, s aki végtelenül, kimondhatatlanul boldog volna, ha ön feleségül menne hozzá.

Engedje meg eszébe juttatnom, hogy ha nem is volt hozzám biztató szava, mégsem fosztott meg minden reménységtől; hogy meghagyott számomra egy ábrándot, amely ma egyedüli hűséges társam hideg otthonomban.

Engedje meg tudatnom, hogy az a nehézség, amelyről szó volt köztünk, s amely eddig útjában állott legszebb terveimnek, ma már - volt, nincs; hogy életemnek sorsa egyedül és egészen öntől függ.

És kérnem, és rimánkodnom, még egyszer, újra, mindig.

Ó, ne feleljen, ha válasza nem az, amiért könyörgök! Hagyjon meg egy parányi, egy utolsó reménységet! És ne küldje vissza szegény, elhervadt virágaimat.

Örökre híve:

Strachwitz.«

Margit csöndesen összehajtogatta a levelet, aztán fölnézett Bellára:

- A katona? - kérdezte halkan.

- Igen, az. Hiszen beszéltem róla.

- És a nehézség, amelyet említ?

- Hát a kaució. Mi lehetne más, mint a kaució?! Egyéb bajához ez is nagy gondot okozott szegény fejének. Hanem ma már ez nem akadály. A múltkor a húga írt Gabriellának, kérve őt, hogy igyekezzék engem meglágyítani. Ebben a levélben közölte Gabriellával, hogy ő hajlandó kis örökségüknek ráeső részéről lemondani, csakhogy bátyjának a kauciója végre együtt legyen. Erre céloz a főhadnagy is.

- Szegény ember!

- Ó, ne kicsinyeld! Nagyon derék ember az! Mondhatnék róla egy pár históriát, aminőket ritkán hallani. És hozzá tehetném, hogy: ő az az ember, akit a világon a legtöbbre becsülök...

- Ah, tehát a felelet nem olyan könnyű?!...

- A felelet? Nem fogok neki felelni. Talán a legokosabban tenném, ha visszaküldeném neki a virágait. Miért várakozzék hiába? Nem, nem tudom szeretni. Pedig igyekeztem rábeszélni magamat, mert hisz olyan derék, nemeslelkű ember! De úgy látszik, én szívtelen vagyok. Hiú, képzelődő, ábrándoknak élő kis személy. Nem tudom, hogy mért nem szeretem. Talán azért nem, mert egy cseppet se magasabb, mint én. Milyen furcsa az élet! Meglehet, ha két ujjnyival nagyobb volna: imádnám. Pedig nem képzelem, hogy annak, akit én szeretni fogok, okvetetlenül valami hosszú legénynek kell lennie. Csak azt tudom, hogy úgy fogok ránézni, mint egy istenre. S a tiszteletreméltóság magában még nem tesz rajongóvá.

- És ezzel ki van mondva a főhadnagy halálítélete?

- Ó, ne beszélj ilyen könnyelműen erről a nagy és komoly dologról! Engem egész napra szomorúvá tett ez a levél. S megvallom, a Gabriella szavaira gondolkozóba estem. Gabriella jobban ismeri az életet, mint én. És ő azt erősíti, hogy a komoly és tiszteletre méltó férfiakhoz kell feleségül mennünk, nem ahhoz, akibe beleszerettünk; azt mondja, hogy attól, akit szeretünk, óvakodnunk kellene, mint a bolygótűztől, mert nem tudni, hová visz. Már pedig ő tudhatja; a fején történt szegénynek.

- Az bizonyos, hogy nem mindig a szerelmi házasságok a legboldogabbak.

- És mégis, énbennem tiltakozik valami - nem tudom mi - ez ellen a tanítás ellen. Ne mondj ellent; belátom én azt, hogy ezt a házasságot visszautasítani esztelenség. Te nem tudod azt, hogy mi milyen szegények vagyunk. Mi sokkal szegényebbek vagyunk, mint mutatjuk. És elképzelhetetlen az, hogy mi vár énrám, különösen, ha Gabriella hamar talál meghalni. Tudom, hogy ha ma választok férjet, és ha választásom egy jóravaló emberre esik, ez magát a nyugalmas, a biztos jövőt jelenti. Róbert maga is szegény ember, az igaz; de annyija éppen van, hogy el tud tartani egy feleséget. Meggondoltam én a dolgot jól, mert nem vagyok olyan szeleburdi, amilyennek látszom. De beszélhettek akármit, énbennem fellázad valami arra a gondolatra, hogy eladjam magamat. Mert hiába minden okoskodás: férjhez menni ahhoz, akit nem szeretünk, akár a nyugodt, tisztes jövőért is, annyi, mint eladni magunkat. Én nem vagyok eladó.

Pár pillanatig hallgatott; majd hozzá tette:

- Aztán meg én szépnek, ragyogónak képzeltem az életemet; nem akarom lemondáson kezdeni.

- És igaza van - szólt Margit. - Magácska nem a lemondásra született, mert akkor az Isten nem teremtette volna ilyen csodaszépnek, ilyen elragadónak!

- Ne bókolgass, kis udvarlóm, hanem mondd, szoktál-e te álmodni? Lásd, én mindig álmodom, és mindig nagyon szépeket szoktam álmodni. Álmomban tündérszép vidékeken, és mesés fényű városokban járok. A pázsit, melyen járok, sima, mint a bársony; s a paloták csillognak, mint a gyöngyház. Álmomban gyémántjaim és drágaköveim vannak, meg gyönyö-rű ruháim, amelyek nem földi szövetekből készültek. Különös zenét hallok, mely semmi ismert muzsikához nem hasonlít; a levegő oly balzsamos, mintha illatszerekkel volna tele; és színeket látok, sokféle csodálatos, gyönyörű színt, aminő tán nincs is a világon. Álmomban mindenki imád, s minden kívánságom rögtön teljesedik. És vőlegényem is van, aki nagyon szeret; különös vőlegény, szép és félelmetes. S a vége mindig az, hogy meghalok; de oly boldognak érzem magamat, hogy nem fáj meghalnom.

- És ezt maga szép álomnak mondja!

- Természetesen. Oly édes érzések között halok meg!... Különben én előre érzem, hogy igazán így fogok meghalni. Mert, nem tudom miért, de érzem, hogy én nem élek sokáig.

- Ó, ne beszéljen ilyen csúnyákat!

- Beszéljek inkább a rajztanárról, ugy-e?

- Most meg már csúfolódik velem!

- Igaz, mondja csak, Margitka... Ez a rajztanár itt lakik a házban?

- Igen.

- Akkor hát nagyon szegény ember lehet.

- Valószínűleg.

- És maga, aki tart attól is, hogy a szegény férjjel újra kezdődhetnék... hogy' is mondta?... a rókatánc...

- Nos?

- Mégis elmenne hozzá feleségül?

Margit a szemébe nézett Bellának és habozás nélkül felelt:

- Igen. Ehhez hozzámennék.

- Akkor hát?...

- Nem. Legalább nem tudom...

- Ej, igazán kár, hogy nem néztem meg ezt az embert - szólt Bella.

Odakint csengettek. Megérkeztek Beliczkyék.

5

A rajztanár felment a lakására és öltözködni kezdett.

Előszedte az esti öltözékhez szükséges ruhadarabokat, szemlét tartott köztük, s talált egy frakkot, melyet kifogástalannak ítélt. Fiatal ember volt még; érdekelték ezek a részletek is. A földi hívságok teljesen lefoglalták a figyelmét.

Azon törte a fejét, hogy hol vannak a báli-inggombjai?

Régen nem használta már ezeket a gyerekességeket. Mikor utoljára letette őket a kezéből, azt gondolta, hogy sohase lesz többet szüksége rájok.

Kinyitogatta összes fiókjait, bevilágított a gyertyával szekrényének mindegyik polcára, sorra tanulmányozta az öltöző asztalkáján heverő skatulyákat és tégelyeket; szóval igen nagy keresésben volt.

S egy percig elfelejtkezett magáról. Nem vette észre, milyen különös foglalkozással tölti az idejét.

Hanem amint nagy kutatásai közben tekintete a tükörbe tévedt s megpillantotta benne azt a sürgölődő embert, aki egy gyertyával a kezében oly szörnyen komoly arccal járt-kelt a szobában, egyszerre észrevette magát.

- Milyen bolond vagyok!... Hát kellett az nekem, hogy így belelovagoljam magamat ebbe a bálba?!... Mi közöm nekem ezekhez az emberekhez?!... És mit töröm én magamat azért, hogy odalenn megtáncoltassak egy kisasszonyt, aki nekem sem ingem, sem gallérom?!... Mintha nem volna egyéb dolgom!

Részvéttel nézte végig a féligkész képeket, melyek a homályban egymás mellett szomorkodtak, s elmosolyodott.

- Ó, be megszállott egyszerre a nagy buzgalom! - gúnyolódott magamagával. - Ez talán az ihlet?! A rég óhajtott, a titokzatos ihlet!... Hogy így meg találtam irigyelni magamtól egy céltalan szórakozást! Mintha nem volna minden mindegy! Eh, menjünk tovább.

És mialatt öltözködését bevégezte, így tűnődött magában:

- Végre is, csak úgy teszek, mint az egész világ. Mert hiszen édes-kevés ember van olyan, aki rendesen azt cselekszi, ami a legkedvesebb előtte. Az egyiknek nincs más öröme, csak a gyermekei. Csak akkor érzi jól magát, ha beletekinthet porontykái mosolygó szemébe, hallhatja édes gügyögésüket, és csókolhatja bársony arcocskáikat. Az ám, de biztosítania kell ezeknek a porontykáknak a jövőjét. És a szegény ember fut, fárad, izzad; dolgozik délelőtt, délután és éjjel; értekezik, üzérkedik, marakodik mindenféle idegen emberrel nap nap után, mindig csak a holnapnak élve; s nem veszi észre, hogy az élet elillan; hogy meghal, mielőtt célját eléri. És meghal anélkül, hogy valaha együtt volna a gyermekeivel. A másik az

élvezetek embere; a krajcáros élvezetek bolondja. Csak a gyomrát szereti, vagy él-hal az asszonyokért. Igen ám, csakhogy még ez a fölötte mérsékelt epikureizmus is sok pénzbe kerül. És öli magát, és kínlódik, és hajszolja, vadássza, kergeti a pénzt. Sietve eszik, s alig nyeli le az utolsó falatját, nyargal tovább. Szenvedélyére nem jut csak egy félórája, két üzlet között. És leőrli az életét, anélkül, hogy szenvedélyének hízelgett, s énjét dédelgette volna. Csak bolonddá tette magát. A harmadik csak ábrándoknak él, s naphosszat robotolja a kényszermunkát, epéskedve az egész világgal, csak azért, hogy mikor elfáradva, megtörve lefekszik, ábrándjaival aludhassék el. És így a negyedik, meg az ötödik, ahányan vannak, le egészen hozzám, aki elhatározom magamban, hogy csak egy öröm van a világon: a remeteség, a magányosság békéje, s ebben a szent meggyőződésben úgy szaladgálok a szobámban, mint egy versenyló, csak azért, hogy megtaláljam a báli inggombjaimat, s kifogástalanul jelenjek meg egy mulatságon, ahol egy lelket se ismerek, megtáncoltatni egy kisasszonyt, akit miattam elvihet az ördög!

Hanem azután perbe szállott magával:

- Szegény vén fiú, te csak azt akarod elhitetni magaddal, hogy téged senki és semmise érdekel a világon. Pedig hát - bolondság! Csak azért mondod, hogy: »Mi közöm nekem ezekhez az emberekhez?!«... hogy hozzá tehesd: »És mi közöm nekem ehhez a szép leányhoz?!«

Mintha bizony az asszonyi szépség olyan közönséges valami volna, hogy ezentúl nem tudna érdekelni téged, téged, akinek a Szép volt a bibliája!

Igaz, hogy egy szomorú órában lemondottál az álmaidról. De hát lehet-e az álmokról végképp lemondani?!

Eh, szürke minden oktalankodás, amint hogy szürke minden okoskodás is. Gretchen többet ér minden bölcsességnél. Menjünk táncolni!

Lement Grunovszkyékhoz, ahol már várták. A Beliczky-család nem tudott hová lenni a kíváncsiságtól. S amikor belépett a szobába, a rajztanár kiolvashatta a Frida kisasszony tekintetéből, hogy: »Ez az, akit meg kell fogni.«

Kedve lett volna visszafordulni, annyira megsajnálta Margitot. Talán jobb is volna egyszerre kiábrándítani azt a vén bolondot, mint meghagyni a szerencsétlen gyermeket szánalmas helyzetében, mely olyan megalázó lehet rá nézve!

Bella már nem volt ott.

Grunovszky bemutatta fiatal barátját; Beliczkyné el volt ragadtatva.

- Ah, kegyed rajztanár! Én imádom a rajztanárokat! Ismertem egyet, nagyon regényes ember volt, s rendkívüli körülmények között halt meg. Régen történt, még a krími háború idején. Kegyed persze nem emlékszik a krími háborúra! Látom, sokkal fiatalabb ember annál. Elég az hozzá, a krími háborúban történt, hogy egy golyó kétfelé szakította. Kétfelé szakította, valósággal kétfelé. Vizloczkinak hívták. Különben elmondom majd az egész történetet, nagyon érdekes. A bálban majd elmondom...

- De, mama! Ezt az urat mindez nem érdekli!

Frida villámokat szóró tekintettel utasította rendre kedves mamáját.

Beliczky mama megjuhászodott.

- Bocsánatot kérek, ha talán untatom... De nem tudom miért, első látásra is olyan bizalmat érzek ön iránt!... Szeretem a fiatal embereket. Ó, csak a fiatalok kedvesek. Az öregek önzők, ridegek, száradt szívűek!...

- Mama! Mama!

- Ó, Frida, te ma olyan türelmetlen vagy! Bocsássa meg neki, kérem, tűrhetetlen ideges fejfájása van. Ó, a szegény gyermek!

Konrád nevetett.

- Fridának mindig ideges fejfájása van, mikor bálba megyünk. Előre fájul meg neki a feje, hogy később ne legyen feltűnő.

- De Konrád! - ezt már egész kórus zengette.

A Frida migraine-je miatt egy pár percig még odafenn maradtak. Mikor aztán a rajztanár kellőképpen tudomásul vehette, hogy nemcsak őrá vártak, Frida megadta a jelt az indulásra.

Grunovszky vakító vatermörderével és újonnan vasalt cilinderével, melyet balkezével kacérul tartott sovány lábához, ragyogó jelenség volt. Rokokókecsességgel hajlott meg Beliczkyné előtt, s olyan kecsesen, olyan ünnepélyesen nyújtotta neki karját, mintha Leszczinszka Mária királynőt vezette volna az udvari bálba.

- Gyermekek, előre! - vezényelte.

A rajztanár karjára fűzte Margitot, s megindult a Beliczky-csemeték után. Jó éjszakát kívántak Vandának, s kiléptek a folyosóra.

Ahogy' az ajtó kinyílt, alulról fölhangzottak a *Szerenád*-keringő akkordjai. Az első emeleten már nagy volt a sürgés-forgás.

A levonulásnak óriási közönsége volt. A folyosó, a lépcsőház, az ablakok mind telidestele. A rengeteg kaszárnya-épületben jóformán csak fiatal lények laktak (az öregebbek sietve szoktak belőle átköltözködni arra a nagyobb, fehér kövekkel teli lakóhelyre, ahol csak egyszer kell házbért fizetni) s ezek a fiatal lények nem engedhették el maguknak az ingyen látványosságot.

Margitot máris elfogta a lámpaláz. Nem látott egyebet, csak azt a temérdek fejet, mely mind őt nézte, s köztük a Terka kedves arcát. Terka boldogan integetett feléjük, s ez kedvező előjelnek tűnt fel az elkábult Margit előtt.

Nem tudta, hová lép, de erős kar vezette. Mikor leértek, elsötétült előtte az egész világ. Nem látott semmit, s ijedtében behunyta a szemét. A hallóérzéke is, mintha egyszerre elgyöngült volna; nem hallott egyebet, csak valami sajátságos zsongást, a zene s a tánczaj, meg a mindenféle beszéd, lárma és zsivajgás keverékét, eltompulva, meggyöngülve, mintha mind e hangok távolról érkeznének hozzá. Érezte, hogy karjából kifűződik az a kar, amely hozta, úgy tetszett neki, hogy magáhozragadja valami rendező s elszakítja a többiektől, azt hitte, hogy az a sok, előbb oly fojtott hang, mintha csak szabadon eresztették volna őrá, hirtelen nekizúdul, hallotta, hogy valaki elrikkantotta magát: »Ej, haj, sohase halunk meg!«... egyszerre roppant fényesség - s ott volt a bálban.

A nyájas rendező azokat az ismert udvarias szavakat suttogta a fülébe, melyeknek éppenséggel semmi értelme sincsen, s melyek ezért fölötte alkalmasak arra, hogy segítségükkel két idegen tökéletesen megértse egymást. Margit halkan, elfogódva felelgetett, mint egy menyasszony; maga se tudta, mit.

Félálomban volt, s nem tudott magáról egyebet, mint hogy leültették. Egy nevet kiáltottak előtte, s úgy tetszett neki, mintha valaki azt parancsolná neki, hogy táncoljon.

A rendező nyakonfogott egy fiatalembert s bemutatta:

- Patay úr.

Margit öntudatlanul siklott végig a parketten a Patay úr megbízható karjai között. A terem túlságosan kicsi volt, s temérdeken táncoltak benne. Margit érezte, hogy elvész a tömegben. Nem látott mást, csak kivágott vállakat, repülő fecskeszárnyakat és klakkok rengetegét.

Csak akkor tért magához, mikor egyszerre ismét azok közt az ismerős karok közt találta magát, amelyek idehozták. Ahogy' belenézett a rajztanár derült, mosolygó kék szemébe, nyugodtabbá lett. Igaz, hogy ez nem is repítette olyan vadul, mint az a másik. Olyan gyöngéden, olyan vigyázva vitte a karjaiban, mint ahogy' egy gyermeket szokás, akit el akarnak altatni.

- Tudja-e, hogy múlik a lámpalázam?! - hálálkodott neki. - Nézze, már tájékozom magamat. A cigányok a bejárattal szemben, egy emelvényen játszanak. Jobbra a buffet, balra a kör többi helyiségei... És ebben a pillanatban megkülönböztetem már az egyes alakokat is. Az imént még csak önt láttam. Nézze, az a kövér kisasszony, akit annyian állnak körül s akit a középen unatkozó gavallérok mind egy szálig merészen ágyúznak a tekinteteikkel, az, úgy látszik, a bálkirálynő... És az a szürke szakállú úriember, aki mindig bólingat a fejével, mintha helybenhagyásával kísérné a táncot...

- Az a kerület képviselője. Szegény, nagyon szeretne otthon lenni.

- Meg az a másik, aki azzal biztatja magát, hogy sohase hal meg?...

- Az Garzó Lajos úr, a főrendező. A kör saját külön mókás embere. Nem ajánlom, hogy táncoljon vele. Már vagy három kisasszonynak lépett a lábára...

- Nini, a papa is táncol.

- Igen, Fridával.

- Ez érdekes. Jöjjön, pihenjünk egy kicsit. Üljön le mellém.

De alig ültek le, egy rendező suhant el mellettük, aki röptében elfogott egy éppen szabaddá vált táncost s áldozatát egy biztos mozdulattal odapenderítette Margit elé.

- Nagysád! Patay úr...

Patay úr úgy táncolt, ahogy' más ember dohányt vág. Részvétlenül, hidegvérrel, de kitartással. Nem ismerte fel Margitot, s úgy látszott, hogy a táncosnő közömbös előtte. Margit éppen így volt vele s nem is igen hederített rá. Az apját nézte, egyre aggodalmasabb tekintettel.

Grunovszky gyönyörűen táncolt, könnyen, kecsesen, mint a régi iskolából való táncmesterek. Tánca oly feltűnő ellentétben állott egész külsejével, hogy a közelebb levők megálltak és nézték. Grunovszky erre mesterfogásokat kezdett mutogatni, s Frida segédkezett hozzá. Margit le nem vette róluk a szemét. Félt, hogy a régen eltemetett titok ki fog derülni.

A rajztanár ezalatt sietett menekülni Beliczkynétől, aki Vizloczkijával már eljutott a krími háborúba. De mielőtt biztos területre ért volna, valaki a vállára tette a kezét.

- Jó estét, Biró úr! - szólt a valaki, akiről szinte lerítt az előkelő származás, mert az r mássalhangzót azon a módon rezegtette, mely a monokliviselés után legbiztosabb jele a kitűnő nevelésnek.

- Ej, ön az!... Alig ismertem meg!...

Fogalma se volt róla, hogy kivel beszél.

- Igen, azelőtt hordtam a szakállamat. De remélem, emlékszik rám?! Balajti Horác, pénzügyminiszteri fogalmazó!

- Már hogy ne emlékezném! Csakhogy azelőtt...

Azt akarta mondani, hogy Balajti úr azelőtt a régi miniszterét maszkírozta, most meg az újat. De jobbat gondolt.

- Mondja csak, Biró úr, kegyed ismeri azt a kislányt, aki amott táncol?

És egyet szabadított a nyakán, mely egy Torquemádára emlékeztető gallérba volt börtönözve.

A rajztanár végre rájött, hogy Margitot kérdezi.

- Ó, hogyne ismerném! Igen derék kislány. Kétezer hold, árva.

Balajti úr levette a monokliját és kecsesen legyintett vele. Így tisztelegnek az őrök fegyvereikkel, mikor egy-egy királyi felség halad el mellettük.

- Akarja, hogy bemutassam neki?

- Kérem.

- De meg kell vallanom, hogy nagyon elkényeztetett kis teremtés. A szellemességnek semmi értéke előtte. Az ő számára csak táncosok léteznek.

- Úgy?! Majd megerőltetem fáradt porhüvelyemet.

- Tegye meg, kérem. Addig is engedje meg, hogy szerencsét kívánjak önnek...

- A valutáról írt tanulmányomhoz?

- Természetesen.

Magában azt a csodásan erős akaratot bámulta, amelyet most ismert meg Balajti úrban. Régente esküdni mert volna, hogy a fogalmazó úr soha se tanulja meg azt a raccsolást, amely természetesnek hallatszik, - és íme mily tökéletesség!...

Margitot hazaszállították, s Patay úr továbbállt robotolni. Mert alig tett két lépést, máris áldozatává lett a rendezői könyörtelenségnek. Az előbbi jelvényes úr elfogta, s odacipelte egy régóta üldögélő sárgaruhás hölgyhöz:

- Nagysád! Patay úr...

Margit nagyot nézett, mikor a rajztanár engedelmet kért, hogy egyik legjobb barátját mutathassa be, s meglepetve fogadta el a Balajti úr karját.

Hiszen pompásan megy a dolog! Eddig még nem ült egy percig se; s itt éppen nem olyan szemmel néznek rá, mint azon a szomorú emlékezetű majálison. Úgy látszik, ezek mind az ő világukból való emberek; a képviselő úr olyan előkelőség köztük, mintha maga a Dalai Láma volna. A beszélgetés hangja kedves; a vendégek könnyen ismerkednek s nem méregetik egymás viszonyait. Íme itt még a miniszteri fogalmazók is, akik másutt mintha nyársat nyeltek volna el, milyen leereszkedők!

S Margit boldogan felelgetett táncosa lehetetlen kérdéseire. A fogalmazó úr igen csodálkozott, hogy táncosnője nem a vidékről való.

- Nagysád talán rokona a *Pieta* festőjének? - kérdezte.

Margit nem tudta, hogy ki a *Pieta* festője. De nem is törődött vele. E pillanatban valami egyéb foglalta le a figyelmét. Az apját figyelte, akinek a viselkedése semmi jót se jelentett.

Grunovszky összesúgott két-három rendezővel, s Margit látta, hogy a halhatatlan Garzó intett a cigányoknak, hogy a keringőt hagyják abba. Grunovszkyt odavitték a kövér kisasszonyhoz, s az egyik rendező harsány hangon kiáltotta ki, hogy közkívánatra nagy mazur következik.

Margitot elfogta a gyávaság. Féltette az inkognitót, s hirtelen elhatározta magában, hogy megtagadja az apját. Valami különös előérzete volt, hogy az éjszaka nem fog botrány nélkül múlni el. Egyszerre roppant vágyat érzett hazamenni, de a kísérőihez nem mert közeledni. A rajztanárt nem látta sehol. Bizonyosan táncosokra vadászik szegény.

Bemenekült a toalettszobába.

A toalettszoba ablakai nyitva voltak. Szép októberi est volt; a *season*-t a Polgári Körben nem vették olyan szigorúan.

Margit felláthatott a harmadik emeletre. Valami árnyék sétált odafenn. Talán Vanda. Milyen jó volna otthon lenni! Félt, s nem tudta, mitől fél.

A cigányok már javában játszották a nagy mazurt. Szeretett volna rejtekéből kikandikálni, de tartott tőle, hogy rátalálnak. A szíve sebesen dobogott. Sejtette, hogy odaát valami komédia játszódik le, melyben apja a főszereplő.

Ó, be jó volna odafenn lenni!

Vége volt a nagy mazurnak is, s egyszerre nagy zsivajgás támadt a táncteremben. Mintha mindenki egy helyre tódult volna. A cigányok valami különös táncdarabot húztak, melyet alig lehetett hallani a beszéd és a nevetés zajától.

Margit nem állhatta tovább. Odament az ajtóhoz és benézett a szálába.

A cachucha! Az apja a cachuchát járta Beliczky Fridával, aki csak jelezte az őrült mozdulatokat.

Mindenki őket nézte. Grunovszky mögött egy hatalmas termetű, zömök ember állott (látszott rajta, hogy a sertésszállások tájékáról jött ide), aki oda volt a nagy lelkesedéstől. Úgy nevetett, hogy a könnyei is csorogtak belé.

Margit érezte, hogy az arca bíborszínűvé válik.

Mikor a mutatványnak vége volt, az egész közönség tapsolni kezdett. A képviselő is tapsolt. A kőbányai ember pedig odalépett Grunovszkyhoz, nagyot ütött a vállára, s azt mondta neki:

- Ön nagyon derék ember!

Margit látta, hogy a két ember karonfogva megy át az étkezőterembe. Grunovszky éppen félakkora volt, mint a kőbányai; s a jelenetet az egész sokadalom igen mulatságosnak találta.

A leány azt hitte, hogy elsüllyed szégyenletében.

Valaki a nevén szólította:

- Margit!

Beliczkyné volt.

- Már egy fél órája keresünk. Miért bújtál el?

- Nem telt kedvem a komédiában. Aztán meg fáj a fejem. Szeretném, ha hazavinnének.

- Mi jut eszedbe, mikor olyan pompásan mulatunk!

- Jó. Majd haza kísér az, aki ide hozott.

Éppen szembe jött vele.

Margit elébe sietett. S amit ezelőtt meg nem mert volna tenni a világért, egyszerűen, minden szó nélkül, belekapaszkodott a karjába. Maga is elcsodálkozott a bátorságán.

- Rosszul érzem magamat - szólt hozzá. - Szédülök. Vigyen haza, kérem!

Aztán halkabban hozzátette:

- Látta? Mily szégyen!

Szükségét érezte, hogy bizalmas legyen valakihez. A keserűség erősen fojtogatta a torkát.

S kihez lehetett volna több bizalommal ezen a helyen, mint ahhoz, aki tudója volt családi nyomorúságaiknak?! Ez az ember legalább részvéttel van iránta s nem fogja kinevetni.

Nem is csalódott benne. A rajztanár hangja ugyan egy pillanatra sem vált melegebbé, de ismét azzal a gyöngédséggel szólt hozzá, amellyel jólelkű emberek beteg gyermekhez szoktak közeledni.

Rajta volt, hogy megnyugtassa a kétségbeesett leányt. Bizonyítgatta, hogy nincsen igaza. Hogy nem kell olyan szigorúan fogni fel a dolgot. Végre is csak olyan házias mulatságon vannak, ahol sok minden szabad. Az ilyen tréfák itt megszokott dolgok; hozzátartoznak a mulatsághoz. A vendégek legnagyobbrészt egyszerű emberek, akik hamarjában igen megkedvelték Grunovszky papát. S aztán a Grunovszky papa mókái csakugyan mulatságosak. Társaságban az ilyen ember megbecsülhetetlen. És Margiton kívül nincs itt egy lélek se, aki megítélje a tréfáiért.

Végigvezette Margitot a termen, s megállt vele az étkezőterem ajtajánál. A cigányok eljátszották a négyes bevezető akkordjait, a táncterem közönsége párokra szakadozva sétált fel s alá, csak odabenn, a pezsgős poharak körül volt nagy csoportosulás. A középpont Grunovszky volt.

- Pezsgőzik! - álmélkodott Margit.

Grunovszky papa csakugyan egy pezsgős poharat tartott a jobbjában, míg a balkezével kecses mozdulatokat írt a levegőbe. A pezsgő elfelejtette vele, hogy ő tulajdonképpen szegény ember, de a szív embere; a pezsgő felingerelte a képzeletét. A kőbányai ember nagy gyönyörűséggel hallgatta, s koronkint nagyokat csapott az asztalra, hogy az üvegek csak úgy táncoltak bele. A többiek nevettek.

- Igen - szólt Grunovszky - én oly közelről láttam a megboldogult cárt, mint most önöket. S bár nem óhajtanék dicsekvőnek látszani, meg kell vallanom, hogy Ruszcsuknál személyesen tűzte mellemre a harci érdemrendet.

Margit búvában is elnevette magát.

- Az ám, tábori patikárus volt ott! - suttogta a rajztanárhoz.

- Ohó, nem engedem, hogy kijátsszanak! - szólalt meg hátuk megett a miniszteri arcú fogalmazó. - A négyes az enyém!

Balajti úr követelte a jussát.

Margit ránézett a rajztanárra. Azt hitte, talál valami ürügyet, s magához hódítja az ifjú fináncזsenitől. Nem volt annak eszeágában sem ilyes gondolat.

Ellenben, mint héja csapott rá egy halálra rekedt rendező, aki az örök Patay urat vonszolta feléje egy gránátostermetű hölgy kíséretében, vizavít keresve.

- Nagysád! Patay úr...

Patay úr megtörten rebegte, hogy örvend a szerencsének.

A rajztanár megkönnyebbült szívvel állott tovább. Sajnálta ugyan Margitot, akin látta, hogy szabadulni szeretne Balajtitól, de az önzés felülkerekedett benne.

Kezdte túlságosnak találni az áldozatot, melyet a kislányért hozott. Nagyon unatkozott, s nem akarta magának megvallani: miért.

Ahogy' ki akart illanni a táncteremből, egy hirtelenszőke, jóképű fiatalemberrel ütődött össze, aki álmatagul kóválygott egyik teremből a másikba, mint valami holdkóros.

Az alvajárót nagyon meglepte a találkozás.

- Nini, hát te hogy' kerülsz ide?

- Én, én itt lakom a házban.

- Münchenben hittelek. De nemcsak én, hanem az egész világ.

- Itthon vagyok már egy félesztendeje.

- És itt lakol, ahol a madár sem jár?

- Én itt. Jó fészek ez nekem. De hát téged mi szél hozott ide?

- Micsoda kérdés! Partit vadászok, mint a többiek.

- Te, a költő!

- Hja, barátom, ilyen az élet! Gazdag lányt kell találnom, hogy kibérelhessek egy színházat, s előadathassam a színdarabomat.

- Még mindig *Diogenes*?

- Még mindig.

- Te, ez a Diogenes már úgy megokosodhatott, hogy minden emberi beszéd fölöslegesnek tűnhetik fel előtte. S akkor minek a darab?

- Hadd el, éppen ellenkezőleg történt. Az öregség olyan bőbeszédűvé tette, hogy az anyagomat most már sehogyse tudom beleszorítani öt felvonásba.

- Mit gondolsz, ha a negyedik felvonásban belátná, hogy vízért menni se érdemes és szomjan halna?!...

- Ne izgass, kérlek. Ez a *Diogenes* még megőrjít. Egyszer már azt hittem, hogy eltemettem. De hát az ember mindig visszatér...

- Lehetetlen! Mi az ördögöt csinálhattál te *Diogenes* nélkül?!...

- Magas vígjátékokat. De ez volt csak az igazi tragédia! Képzeld, az első vígjátékomra azt mondta az akadémia, hogy nem elég magas. Összeszedtem minden tehetségemet s írtam egy még magasabbat. Becsületszavamra mondom, nagyon szép darab volt. Olyan tartalmas, olyan merész, olyan homályos, hogy a közönség semmi szín alatt se érthette meg. Nem érthette meg más, csak az akadémia. S azt hiszed, megkoszorúzták? Nem. Ez se volt nekik elég magas. Ekkor megírtam a legmagasabb vígjátékomat. Ez már olyan magas volt, hogy magam se értettem meg. Tudod, mi történt? Azt hittem, megüt a guta. Erre már nem mondhatták, hogy nem elég magas, hát azt mondták, hogy nem elég mély.

- És most írod a mélyebbeket, meg a legmélyebbeket?

- Nem. Visszatértem *Diogenes*-hez. Beláttam, hogy ez az én remekművem.

- Amit a többiek még e viszontagságok után se akarnak belátni?

- Nem. Nem akarják belátni. Minő vakság! Megint visszautasították. Még Kolozsváron is visszautasították. Tovább már csak nem mehetek közönségért!

- Lámpával kerestél embert és nem találtál. Diogenest tehát még ma is üldözi a végzete. És most partit vadászol, hogy kibérelhess egy színházat?

- Mit csináljak? Nem marad más hátra, csak ez, vagy hogy agyonlőjem magamat.

- Természetesen a szelídebb halálnemet választottad. És a vad, itt van?

- Itt. Az a kis kövér. Mindnyájan arrautazunk.

- Kik, mindnyájan?

- Hát az egész kompánia. Remélem, emlékszel még a kompániára? A kis Depinyi, Legéndy Aurél, Ritter Géza, meg a többiek. A Margitszigeten fedeztük fel, egy őrült majálison. És légyottot adott ide, mindnyájunknak. Égi ártatlanság, barátom, égi ártatlanság! Egy sertés-hízlaló, két birtok a Bánátban, meg házak, annyi ház, mint a polyva. Elég volna az egész kompániának.

- De hát hol van a kompánia? Eljöttetek, s a harctért átengeditek idegen kalandoroknak?

- Én már kidőltem, s most pihenek. Utoljára is, nem beszélhet az ember órákon át, szakadatlanul, folyton csak Kőbányáról?! Égi ártatlanság, de nekem túlságosan égi. Képzeld, egyetlen egy színdarabot látott egész életében: *Niniche*-t. Vagy, amint ő mondja: nem *s*-sel, hanem *c*-vel és *h*-val!

- Majd kiművelődik, ha előadatod neki *Diogenes*-t.

- Gondold el, kérlek, a halhatatlanságban is hozzá kötve lenni egy nőszemélyhez, aki a magasba nem szállhat velem!

- És bambán áll vizednek a mélységei felett!

- Tempe és Kőbánya!

- Az eszmény és az erszény!... A szövetség mindenesetre érdekes lesz. Ha ugyan el nem ütnek tőle a többiek. De hát hol vannak a többiek?

- A kis Depinyi itt alszik az olvasószobában. Mostanában már mindig elalszik tizenegy felé. Pár év óta rettentően kopasz és rettentően álmos.

- Még mindig »csak a nők!«?...

- Még mindig. A lelke romlottabb, mint valaha. De a test, barátom, a test már kezd megtisztulni a földi salaktól. Annyira tisztul, hogy szinte aggasztó.

- Hanem azért egyre sóhajt és egyre csettentget a nyelvével?

- Amíg lélegzik... Itt van Ritter Géza is, de nagyon rosszul érzi magát. Furcsa hely ez, barátom; itt senkibe se lehet belekötni. Ha a lábára lépsz valakinek, bocsánatot kér tőled. És mindenekfelett nincs itt a rendőrség. A mi barátunk pedig most már mód felett fásult. Ahol nincsen rendőr, ott ő nem tud mulatni. Az idők során Ritter Géza és régi ellensége, a rendőrség, elválhatatlanokká lettek.

- Hát Legéndy Aurél?

- Barátom, nem ismernél rá. Legéndy Aurél nem a régi többé. Tökéletesen oda van azóta, mióta a múltja kiderült.

- A múltja? Mi a tatár?! Hát múltja is volt neki?!

- De még milyen! Mi csaknem sóbálvánnyá váltunk, mikor rábizonyították a dolgot.

- Csak nem hamisított váltót?

- Nem. Hanem emlékszel, hogy milyen nagyra volt a nemességével. Ahányan voltunk, mindannyian könyv nélkül tudtuk a nagy Legéndy-család történetét. Ha önmagáról szólt, kifogyhatatlan volt a felvonó hidakból, a cintermekből és a lefejezett ősökből; s nem tudott másról beszélni, mint fegyverkovácsokról, rabonbánokról és gyulákról. Nos, tehát, képzeld, kiderült, hogy Legéndy Aurélt azelőtt Kopeczeknek hívták!

- Teringettét, ez sújtó lehetett!

- Azóta Legéndy Aurél tökéletesen összeesett. Hogy a költővel szóljak: megtört benne az erély, s nem maradt meg szelleméből sem az egész, sem a fél. Egy darabig azt hittük, hogy bele fog halni.

- Ugyan ne mondd!

- Majd meglátod. Csöndesen beszél és mindig bocsánatot kér, hogy születni bátorkodott. Az bizonyos, hogy Kopeczeknek születni nagyon rossz gondolat volt tőle. De a bűnhődése csakugyan rettenetes. Olyan alázatos és olyan igénytelen, amilyen lármás és követelő volt hajdan. Jelenleg már csak múltak árnya s »elhaló visszhang csupán«...

- S most azt terveli, hogy meg fogja aranyozni az elhomályosított Legéndy nevet?...

- Mindnyájunknak ez a kis kövér a mentsvárunk. Ez az utolsó kísérlet. Meg vagyunk kopva, barátom, nagyon meg vagyunk kopva.

- De azért te, te csak a régi vagy?

- Mit értesz ez alatt?

- »Hahogy hívem maradtál?«... mint a költő énekli.

- Még kérdezheted?! Hiszen tudod, hogy tűzbe-vízbe mentem volna érted!

- Éppen arról van szó, mert a tűzbe kell menni. Be akarlak mutatni egy csinos kisleánynak, s a kérésem nem kevesebb, mint hogy ne tágíts mellőle, hanem mulattasd és különösen táncoltasd, mihelyt látod, hogy nem igen akad más vállalkozó. Nagyon művelt kislány; elmondhatod neki *Diogenes*-nek a meséjét.

- De legalább gondoskodol róla, hogy felváltsanak?

- Hogyne. Én magam is felváltalak koronkint. Aztán életre keltem a többieket is. Négy táncos úgy is sok volna egyszerre a kis kövéreteknek.

- Bölcsen beszélsz, mint Diogenes. Számíthatsz rám. Úgy fogok táncolni, mint egy kadét, akit az ezredes rendelt be, megforgatni a kisasszonykáit.

- Megszolgálom. Ott leszek majd az első előadáson.

- Köszönöm. Elérzékenyítesz.

A négyes éppen véget ért. A rajztanár karon csípte a költőt, s cipelte Margithoz.

- Margit kisasszony, engedje meg, hogy bemutassam a legjobb barátomat. Marosy Gusztáv, író.

- Ó, olvastam a verseit.

A költő meg volt hatva.

- De hisz ez nagyon derék kislány! - susogta a rajztanárhoz.

- Különös teremtés - súgta vissza amaz. - Rajong mindenért, ami szokatlan.

Balajti úr a felsőbbség mosolyával vonult tovább. A rajztanár egy-két szóval még figyelmébe ajánlotta Margitnak a bölcs megéneklőjét, aztán megnyugodva ment újabb vadászatokra. Tudta, hogy jó kézben hagyja Margitot.

- A ház kigyúlhat, de ez a fiú az állomáshelyén marad - biztatta magát.

Hanem azért a kis Depinyit is felköltötte.

- Ébredj, Árpád fia!

- Mit akartok velem?... Ejnye, elbóbiskoltam egy kicsit... Mi az ördög?... Kísértetet látok?

- Ne mereszd a szemedet, hanem gyere táncolni, Don Juan! Olyan aranyos kis teremtésnek beszéltem rólad, aminőt még nem igen láttál ebben a bálban.

- Jó falat, mi?

- Ohó, hátrább az agarakkal!... Én nem szobacicáról beszélek.

- De, kérlek!

- Tudom, a hercegnők... De most nem hercegnőről van szó. Hanem arról, hogy tedd féltékennyé a kis kövért.

- Hogyan? Azt is tudod! Ahá, már találkoztál valamelyikünkkel! Mindegy, a gondolat nem rossz. De várj, hadd igazítsam meg a hajamat.

- Ezzel hamar készen lehetsz.

- Már megvagyok. A nő, barátom, nincs jobb iskola, mint a nők... Megtanítanak rá, hogy az első ügyesség a világon: egy pillanat alatt rendbehozni a hajunkat satöbbi... Helyes. A kicsikét csak bízd rám.

Margit kezdte sokallni a rajztanár barátjait. Minduntalan ott volt egy-egy új táncossal.

- Depinyi úr, jó barátom.

- Legéndy Aurél, régi jó pajtásom.

- Ritter Géza, a legrégibb barátom.

Ejnye be sok jó barátja van. Jó, jobb, régi, legrégibb. S mindez csak úgy egyszerre. Mert rendesen hetekig se érintkezik senkivel s alig mozdul ki a házból.

Szó sincs róla, ez a sok meghalt barátság mind az ő kedvéért támadt fel. Mert hisz enélkül ő is úgy járt volna, mint azok a hervadó hölgyek, akiknek a mulattatására az örök és egyetlen Patay úr van hivatva. Akiket felváltva forgat meg egy derék Briaraeus, valószínűleg a belépőjegy és a vacsora fejében.

Ha tehát nem árul petrezselymet s nem kénytelen megosztozni a még fiatal gardedámokkal a tartalékos táncoson, ezt csak a rajztanár gondoskodásának köszönheti.

Margit nem örült ennek a nagy gondoskodásnak. Elégedetlen volt, szeretett volna otthon lenni, hanem azért - maradt. Hogy miért, maga se tudta volna megmondani.

A rajztanár sem volt megelégedve magamagával. Tisztában volt vele, hogy elsiette a dolgát, s túlbuzgalom által tévedett, amint az egyházatyák szokták mondani. Oly feltűnő szorgossággal igyekezett teljesíteni, amire vállalkozott, hogy Margitnak okvetetlenül észre kellett vennie ezt

a nagy figyelmességet. És így ahelyett, hogy szívességet tett volna neki, udvariatlan, sőt kegyetlen volt iránta. Szolgálatot akart neki tenni, és megalázta. Meg akarta óvni a szégyenkezéstől, és maga szégyenítette meg.

- De hát minek is avatkozom a dolgába?! - évődött magában. - Hát kellett nekem az, hogy ide jöjjek?! Elképzelhettem volna, hogy ilyen körülmények között a jóakarat nem jó egyébre, mint hogy még rosszabbá tegye a dolgot. Micsoda butaság volt tőlem, azt képzelni: hogy elég megjelennem, és földerítek mindent, mint a nap! Mikor tudom, hogy szegény ember dolga csupa komédia, s hogy a kisemberek erőlködése mindig rosszul üt ki! Mintha nem volna világos, hogy a szegénységben nem azok a nélkülözések a legkellemetlenebbek, amelyekkel együtt jár, hanem azok az apró, nyomorult bajok, melyeket a szegénység miatt mi magunk okozunk egymásnak! Mintha még nem tanított volna meg a sors, hogy a szegénység maga sohase keserít el, hanem igenis az a másik szegény ember, aki pedig talán rajta van, hogy enyhítsen a bajunkon!

És szemrehányást tett magának, hogy mindezt nem gondolta el korábban, akkor, mikor még megkímélhette volna magát is, meg azt a szegény kislányt is, egy nagy ügyetlenségtől.

Aztán meg nem tagadhatta el maga előtt, hogy rettenetesen unatkozik. Erről ugyan nem tehetett, de azért ezt se bocsátotta meg magának. Mintha nem tudta volna, miért jön ide. Hisz nem a jókedv csalta le, hanem valami bolond, don quijote-i fellobbanás. Nincsen hát benne semmi csodálatos, hogy itt, a naiv emberek tömegében, ahol csak az örömnek és az ifjúságnak lehet helye, itt is megtalálja magánosságának örökös társát: a kedvetlenséget. Ezt ugyan előre is sejthette volna, s ha nem tetszett a gondolat - ülhetne szépen otthon.

Nem áltatta magát. Ennek az oktalan, egyre növekedő kedvetlenségnek volt egy új szítója is. Az, hogy hiányzott itt neki valami, ami se tegnap, se tegnapelőtt, se azelőtt soha, nem hiányzott neki.

Egy ostoba szeszély. Az a szép leány. Az eleven Laura de' Dianti.

Miért is bolondítaná magát?! Igen, érdekkel tudná nézni ezt a tiziani arcot, és ezt az észveszítő termetet, most is, tovább is, még sokáig; és ha itt volna, bizonyára nem találná ilyen színtelennek, ilyen üresnek ezt az egész mulatságot. És akkor talán egy percre el tudná felejteni kellemetlen osztályos társát: a kedvetlenséget.

Érdeklődve nézné, annyi bizonyos. S miért ne vallaná meg ezt magának?

Persze, csak mint egy szép képet. Mint magát az eredetit. Mert hogy az eleven lény volna rá ily hatással... Ó, képtelenség! Attól ugyan távol van! Oly távol, mint Gaea anyánktól az űrben tévelygő, szerteszét hullott s kihűlt csillagok. Mintha nem volna már torkig mindenféle szerelemmel! Mintha nem égette volna meg már elégszer magát! Mintha nem tanult, nem okosodott, nem vénült volna máig! Mintha nem apadt volna ki szívéből a földi szerelem forrása!

Igaz, hogy huszonnyolc éves korában az ember semmiről sem bizonyos. De ő védve van, mint ember csak lehet. Páncél van a szíve körül, mely jól megóvja őt a föld leányai ellen. Páncél vadhúsból, szerelmi nyomorúságok, szerelmi sebek kemény, durva forradásaiból.

Az ő szíve csak egy szerelemnek van tárva: az égi szerelemnek. Annak a földöntúli szerelemnek, amellyel a Szép iránt viseltetik. A halott, de formáiban örökké élő szép iránt... Az ő kedvesei a színek és a vonalak. Érdeklődésének egyedüli tárgyai: ezeknek a színeknek és vonalaknak titokzatos, megérthetetlen, örökkön más és más alakulásai. S miért restellné ezt magának megvallani?! Mert a pályatársai közt nem számít többé?!... Igaz, hogy egyszer,

életének legnehezebb órájában, már maga is eltemette magában a művészt. De az ilyen halottak koronkint megfordulnak a sírjaikban.

Igen, a művész volt az, akit ez a váratlan jelenés megilletett. A művész, aki nem törődik vele, hogy azok az isteni formák egy élő lény formái, s aki átadja magát tiszta lelkesedésének, minden földi gondolat nélkül, a Fra Angelico-k naivitásával.

S miért félni a nőtől, ha ő csak az ideált látta meg benne?! Pedig érezte, hogy minden nagy biztonsága ellenére is, fél tőle és aggódik magáért.

Nem tetszett neki ez a gyávaság.

- De minden tűnődésnél többet ér egy cigarett! - biztatta magát, s kiment a folyosóra, rágyújtani.

Odakinn Terka jutott eszébe. Bizonyosan fenn van még, és páholyából gyönyörködve nézi az első emeleten mozgó árnyék-alakokat. Ki tudja, talán számít is a tréfásan kért táncra. Ez ugyan egy cseppet se volt valószínű, de a rajztanárnak mégis megtetszett ez a gondolat. S mivel, amit szívesen teszünk, arra mindig találunk egy kitűnő okot: figyelmeztette magamagát, hogy egy férfi kis dolgokban is megtartja a szavát.

Felment. És megdöbbent a sietségétől. Rajtakapta magát, hogy a gyors lépcsőjárástól sebesebben dobog a szíve.

Még fel se ért a harmadik emeletre, már megpillantotta Terkát. Ott állott a Wormsék ajtajában s Bellával beszélgetett. A szép leány egy zsámolyszéken ült, s alig látszott ki a nagy kendőből, melybe burkolózott. Csak a balkeze volt szabadon, hogy cigarettázhasson. A cigaretta fellobbanó fénye meg-megvilágította az arcát.

A rajztanár megállt, nem mert tovább menni. Úgy tetszett neki, mintha minden lépés, melyet tovább tesz, egy-egy elhatározó, végzetes lépés volna; mintha valamivel távolabbról már kérdéssé válnék a visszatérés. »Ez a gyávaság gyanús!« - biztatta magát. »Eh, semmi baj; de sohase jó bolygatni az alvó szellemeket« - felelt a másik énje. - »Miért jöttél hát?!« - »Bolondság!«

És visszafordult. Visszafordult, mint egy tizenhat éves fiú, aki nem mer a szép asszony ajtaján kopogtatni. Nagyon haragudott magára, és elvégezte, hogy ettől a perctől fogva nem gondol többet az egész népségre, sőt magára a nagy Tiziánra sem.

Mikor visszatért a Körbe, már a vacsoránál találta a társaságot. A kőbányai meg a kis kövér egy hosszú asztalnál együtt ültek Grunovszkyékkal, s ott voltak a lovagok is, mind egy szálig. Mióta a képviselő eltávozott, ez volt a díszasztal. Grunovszky egyre-másra hozatta a pezsgőt s tüntetően tegezte a kőbányait. Mindenki ivott; csak Margitnak volt fejfájása. De nem volt Fridának. Azt is elfelejtette, hogy valaha fájt a feje, sőt úgy látszott, mintha teljesen elvesztette volna a fejét. A kis Depinyi meg a pezsgő elfelejtették vele az egész világot. Margit fehér volt, mint a fal, és hallgatott. Mintha tűkön ült volna. Guszti hiába szavalta el neki *Diogenes* nagy magánbeszédét, nem volt hozzá egyetlen bókja sem. A többiek mind egyszerre beszéltek. A kis kövér oly boldogan vihogott, mint húsvéti locsoláskor egy nagyon egészséges és nagyon szemérmetes leányzó, s Konrád, aki meglehetősen lármás Demokritosz volt, mély kamaszhangon szekundált neki. Beliczky mama, akinek Frida tökéletes szabadságot adott, a Vizloczki regényét beszélte el Balajti úrnak mindaddig, amíg Grunovszky, engedve a közkívánatnak, állathangokat kezdett utánozni. Ez a mutatvány felköltötte az egész közönség kíváncsiságát. A cigányok kísérni kezdték a rigó és a csalogány füttyét s a szomszéd asztaloknál zajosan tapsoltak; a siker teljes volt.

Mikor a rajztanárt meglátta, Margit felpattant a helyéből és elébe sietett.

- Adja a karját, kérem - szólt hozzá. - Beszédem van önnel.

Átmentek a táncterembe, mely egészen üres volt. Csak a pódiumon gubbaszkodott egy-két álmos cigány, akiken meglátszott, hogy láttak már emennél sokkal szebb éjszakákat is. A parkett tele volt ruhafoszlányokkal, szertehullott legyeződarabokkal, s Margit mintha látta volna rajta a gyermeki képzelődések roncsait is. Sehol egy eltévedt pár se: csupán az egyik szögletben elmélkedett a múlt időkről vagy három takarékos gardedám.

Senkise zavarhatta meg titkos beszédjüket.

Margit arcáról már eltűnt a fehérség. Piros volt, mint a bazsarózsa.

- Mondja csak, kérem - szólt a rajztanárhoz - van önnél elég pénz?

- Igen, kisasszony - felelt amaz kissé meglepetve.

- Az apám... nincsen magánál... És tudom, hogy nincs pénze. Már pedig én nem akarom, hogy az az idegen vendégeljen bennünket... Kérem, fizesse ki helyettünk azt a... pezsgőt.

Úgy mondta, mintha valami gyalázatos szót kellett volna kiejtenie.

- Vanda majd meg fogja adni önnek - fejezte be a mondókáját sietve.

A rajztanár áldotta a véletlent, hogy szolgálatára lehet Margitnak. Bizony megtörténhetett volna, hogy ez a kérdés kissé zavarba hozza. Igaz, hogy az ilyen esetekben nem szokott bálozni.

És jólesett az önzésének, hogy tehet valami szívességet ennek a szegény kisleánynak. Bűnösnek érezte magát vele szemben. S ez ugyan meglehetősen durva módja annak, hogy tisztázza vele a lelkiismeretét, de hát ez is valami. Szerette volna azt mondani, hogy el van ragadtatva; de alig mert beszélni, hogy valamiképp távolról se illesse a leány érzékenységét.

Óvatosan, félénk szavakkal nyugtatta meg, aggódva kerülgette a tulajdonképp mondani valót. Törte magát a kifejezésért, hogy két szóval légiesen gyöngéd lehessen, s igyekezett úgy tenni, mintha ezt a dolgot a legtermészetesebbnek találná a világon. Margit észrevette a jószándékot és hálás volt érte.

Ámbár sejtette, hogy ha valami, ez a nagy gyöngédség kétségtelen bizonyítéka a rajztanár közömbösségének. Mert ha szerelmes volna, nem félne attól, hogy a szó is megsértheti. A szerelmes ember képzeletében nem fordul meg olyan, amitől féltenie kellene a szeretett lényt körülsugárzó dicsfényt; aztán meg a szerelmes olyan gazdagnak tudja ezt a nagy érzését, hogy mindig képesnek érzi magát pazarul fedezni ebből a gazdagságból a figyelmesség apró hiányait. A szerelmes nem fél az egyenességtől s fölöslegesnek tartja a körültekintést.

És ez a gondolat nem hagyta békén. Valami kis ördög mozdulhatott meg a fejében, mert amíg a rajztanár adta a vidámat, elhatározta, hogy: »No hát, kedélyeskedjünk!«

- Aztán, hallgasson rám - szólt hozzá, mialatt visszatért vele az asztalhoz - van még egy másik kérésem is. Tudja, hogy ön nem nagyon dédelgeti az én kis hiúságomat?! Köszönöm a barátait, de talán ön is elvihetne még egy vagy két fordulóra?! Gondolja meg, hogy engem itt az ön menyasszonyának néznek és észreveszik, hogy, íme, a vőlegény felém se néz és rideg, mint maga az Angol Bank!... Kérem, maradjon meg a szerepében, hadd büszkélkedjem egy kicsit!...

- A szerep nagyon kedves, Margitka, ha a vele járó hivatal csak tiszteletbeli is... De hát az én kis hiúságom?! Az semmi?! Ha nem mutogatom magamat a legkevésbé előnyös oldalamról...

azt hiszem, az igen természetes. Én tehát nem mutattam meg, hogyan táncolok - már magáért se. Nem akartam, hogy azt mondják: »Ejnye, a vőlegény már különb is lehetne; sehogyse illik ahhoz a szép kis lányhoz!«

- Lárifári. Maga nagyon jól táncol.

- Aztán meg, van a menyasszonynak nagyobb dicsérete, mint ha a vőlegény oly vakon szerelmes, oly határozottan vőlegény, mintha már férj volna?!...

- Semmi ürügy. Táncolni fog. Ne ijedjen meg. A soupercsárdástól felmentem. Hanem egy négyes, az olyan, mint a limonádé. Semmi címen nem lehet visszautasítani. S ennek a táncnak a komolysága nem fog csorbát ejteni az ön méltóságán.

- Ohó, maga most olyan valamit ajándékoz nekem, ami már az enyém volt.

- Szép, hogy emlékszik rá.

- Maga rosszalkodik. Megérdemelné azt a bűnhődést, hogy kiálljak magával a terem közepére és bemutassam az én nevetnivaló csárdás-művészetemet, magának nem annyira mulatságára, mint inkább szégyenére.

- Nem vállalom. A csárdás ezé a kopasz úré, aki már is igyekszik fáradt tagjait erre vonszolni.

Margitnak nem volt igaza. A kis Depinyi a harmadik és a negyedik pohár között kitűnően táncolt. Igaz, hogy ez csak meteorfény volt: egy pillanatig tartott.

Mikor a rajztanár ismét benézett a táncterembe, Margitot már a Ritter Géza karján találta. És pedig kitűnő kedvben. Szilaj volt, majdnem kicsapongóan vidám. Úgy erőlködött mulatni, hogy a rajztanárnak szinte rosszulesett.

Nem akart ott maradni. Továbbment, ki az előterembe. De itt se találta helyét. Úgy érezte, hogy itt is fülledt, porral teli a levegő. Kinyittatta az egyik ablakot; mind a két ablak az udvarra nyílt.

Vajon ott van-e még az a másik?

Eh, lehetetlen. Az idő már éjfél felé jár. Azóta bizonyosan lefeküdt.

Hanem azért felnézett és megrezzent egy kissé. A cigaretta fénye még mindig ki-kigyulladt időnkint.

Ugyan mit beszélhet Terkával olyan sokáig?

. . . .

Ó, volt elég mondanivalója. Nagyon belemelegedett a beszédbe. Terka egy zsámolyon ült mellette, és hallgatta ájtatosan.

- Tudod, Terka, az nagyon szép idő volt. A kastélyunk heteken át hangzott a cigánytól. Miénk volt az egész Erdőkürt. A testvéreim ott voltak minden bálban. A kirakatok teli voltak az arcképeikkel és mindenki ismerte őket. A szép Völgyessy lányoknak híre volt messzi földön. Én akkor a Sacré-Coeurben voltam, ahol mindenki remegett tőlem, és csak úgy hívtak: a kis démon. Mindenki félt a csínyjeimtől és a kedves nénék nem győztek panaszkodni rám. Hanem az apám azért nagyon szeretett. Engem szeretett a legjobban mindnyájunk közül, mert én voltam a kicsi. És meglátogatott minden szombaton. Ó, micsoda öröm volt az! Mindig hozott magával egy szekérre való játékot, és édességeket és mindent; a többi lányok is örültek, hogy ha megjött. De én nem a játékoknak örültem, hanem az apámnak. Te nem tudod, hogy ki volt az én apám! Az én apám nem volt közönséges ember, az én apám híres ember volt. És szép, amilyen szép emberek azóta nem is léteznek. Amikor meghalt, az újságok mind sokat írtak

róla, mert az én apám nagy ember volt. És szép, és jó, mint az Isten! Tudod, Terka, nekem nincsen szívem. És én senkit se szerettem a világon. A zárdában mindenkit halálra bosszantottam. De az apámat imádtam. Ó, mennyire imádtam! Már hétfőn alig vártam a szombatot. Hát még mikor vasárnapra elvitt magával! Olyankor egész nap velem volt, elvitt mindenfelé, mert mindent megtett, amit akartam. És játszott velem, mint egy nagy gyerek. Egy szombaton nem jött el értem. Vártam egy félórát, egy órát, két órát, három órát, nem jött. Egyszerre kocsi érkezett; azt mondták, hogy értem jöttek. Bejött a fejedelemasszony és szelídebben szólt hozzám, mint máskor. Azt mondta, hogy menjek haza, az apám beteg. Az apám beteg!... A kocsiban azt hittem, hogy sohase érkezem meg. Mikor kiszállottam, láttam, hogy a zsalugáterek mind le vannak eresztve. Felfutottam a lépcsőn. Ó, sohase felejtem el ezt a lépcsőt, olyan nehezen tudtam feljutni rajta! Odafenn Gabriella és Erna sírva jöttek elémbe. Csak intettek, hogy mindennek vége. Berohantam. És ott feküdt az apám holtan, holtan!

. . . .

Az az ember odalenn még egyre ott állt az ablakban, és hol a felhőket nézte, hol annak a cigarettának a ki-kigyúló fényét.

Nem vette észre, hogy azóta már elhangzottak a négyes bevezető akkordjai. Gondolatai elkalandoztak, messzire.

Margit meglepetve állt meg az ajtóban. Ugyan mit nézhet ott?

Megvárta, míg elmegy onnan, s látva, hogy a másik ajtón át megindul, valószínűleg az ő keresésére - nem ment utána. Hanem odament az ablakhoz. Felnézett és megtalálta, amit keresett.

Az egész házban csak egy nő volt, aki cigarettázott. S az a kis vörös pont egyszerre mint nagy fényesség jelent meg előtte.

- Vagy úgy?! - szólt magában. - Hát úgy is jól van!

Hanem megbánta, amit tett. Hadd fizetett volna az az idegen. Mikor úgyis mindegy.

Megfordult, s a toalettszobánál találkozott vele.

Margit megállt, katonás állásba helyezkedett, s aztán azzal a komolykodó, furcsa mozdulattal, amely oly kedvesen állott neki, mélyen meghajolt előtte.

- Kérem, a négyes!...

6

Biró Jenő huszonhét éves lehetett, mikor a Quartier de l’Europe egy kis szobájában, ahol esztendőkön át csak álmoknak és ábrándoknak élt, az ismert kedves látomások helyett egyszerre csak váratlanul a rideg, józan, rettentő Valóságot találta maga előtt.

A szörnyű jelenés oly hirtelen termett előtte, mint ahogy’ a villám csap le a békés akolra. Egy nappal azelőtt még abban az öntudatlanságban élt, amely csak az aranykor embereinek adatott; s mélységesen meg volt győződve, hogy az a Biró Jenő nevezetű isteni gyermek, akit magával hordoz, a kiválasztottak, a tünemények, a lángelmék közül való. Szentül hitte, hogy ő a hatalmas, a kivételes lelkek egy utolsó mohikánja, akire nagy, igen nagy hivatás vár. És ebben a tudatban türelmesen leste a Hóreb-hegyi megnyilatkozást, amely majd felvilágosítja útjai felől. Élt napról-napra, mindig a jelennek, de folyvást csak a jövőre gondolva. Várt és bizton hitte, hogy mindennap közelebb a nap, amely rejtelmes és csodálatos nap, de az ő napja lesz.

Egy pillanat s mindezeknek az álmoknak vége. Rájött, hogy ő huszonhét esztendős koráig roppant nagy tévedésben élt. S egy másodperc alatt tisztában volt vele, hogy ebben a tévedésben elhibázta az egész életét.

Ezt a fölfedezést nem vezette be semmi különös esemény. Hogyan támadt világosság a fejében, csak így egyszerre, maga se tudta volna megmondani. Csupán annyit tudott, hogy utolérte azoknak a hangulatoknak egyike, amelyekben mintha felszabadulnának az összes, bennünk rejtőzködő, gonosz szellemek.

Szép őszi este történt, átdőzsölt éjszaka s átaludt nap után.

Hat óra tájban kelt fel. A feje nehéz volt, a szíve üres. A gyomra el volt rontva.

Az alkonyat már széttárta szürke szárnyait.

Nem akart gyertyát gyújtani, s a félhomályban öltözködött fel. Az ismerős tárgyak, melyek közepett élt, már felöltötték esti, sötét ruháikat; s ebben az árnyékmezben idegeneknek tűntek fel előtte. Nem szokott otthon lenni este.

A ház csöndes, szinte kihalt volt; s káprázó szemének úgy rémlett, mintha a szőnyegen csúfondáros kis manók játszadoztak volna.

Szörnyen fáradtnak érezte magát; kedve lett volna újra lefeküdni. Rágyújtott egy cigarettára, s kiment az erkélyre.

A Rue de Naples nappal is csöndes és elhagyatott. Ebben a pillanatban csupa feketeség volt az egész utca.

A kopasz kőfalak közt mintha csakis a sötétség ütött volna tanyát. Otthona komor és elhagyatott volt, mint egy sírbolt. S mintha őt egyedül felejtették volna ebben a sírboltban.

Odább, hatalmas hullámokban hömpölygött az élet árja.

Ellátott a Gare Saint-Lazarera. Az alagutak közt egyik vonat a másik után dübörgött be a pályaház felé; ezek a siető szörnyetegek új meg új hippogriffekkel találkoztak, melyek egyremásra száguldoztak a pályaháztól kifelé, mindennapos útjokra. A Place de l’Europe-on kocsisor kocsisort keresztezett; mintha ez volna a városrész szíve, ahol minden ér összefut, hogy újra szétváljanak. A Rue d’Amsterdam meg a Rue de Rome, mint két óriási hangyaboly, csupa nyüzsgés volt. Az emberár egyre sűrűbben hömpölygött rajtok. Akármerre nézett, csak vágtató lovakat és siető embereket látott. Az omnibuszok zsúfolva. És elhatott hozzá a nagyváros zaja.

Megpillantott egy skatulyacsomóval megterhelt apát, aki a szabad kezével egy kisleánykát vezetett, s követte őket a tekintetével, amíg eltűntek előle. Majd elnézte a közeli könyvárust, aki roppant sietséggel szedte össze az utcára kirakott lomjait, alig várva, hogy ebédelhessen s eltehesse magát holnapra. És elmélázott rajta, hogy a levélhordó, aki reggel óta rója az utcákat, mily gépszerű gyorsasággal végzi gyilkos tisztét. Alig pillantott másfelé, amaz már a túlsó végén volt az utcájának.

Hogy’ sietnek, hogy’ lótnak-fútnak, fáradnak és izzadnak mindannyian! Az igaz, hogy mindegyiknek van egy kikötője, ahová, munka végeztével, érdemes megtérni. De mindezeknek egy munkában töltött nap s egy munkában töltött élet van a hátuk megett. A régi lommal kereskedő könyvárus egész nap adott és vett, a skatulyásember reggeltől fogva törte magát egy társaságért, melynek a vállalata neki valószínűleg Hekuba, s még a kisleány is túl esett már az iskolai dolgozatok egész tiszteletreméltó során. Csak ő az, aki sohase siet, s aki felett nyom nélkül tűnnek el a napok, a napok százai és ezrei. Csak ő nem törődött soha a rohanó idővel, belebolondulva a halhatatlanságba.

És úgy tetszett neki, mintha nemcsak a napot, hanem az egész életét átaludta volna.

Bizony, azokkal a féligkész képekkel, melyek porlepte vászonba burkolva oly régen szenderegnek odafenn, azokkal ugyan nincsen mit dicsekednie. Se azokkal a hamarjában összeütött vázlatos dolgokkal, amelyek eddig még megóvták az éhenhalástól. Hogy tán a félreismert remekekkel büszkélkedjék ezeknek a rohanó alakoknak a hasznos munkájával szemben? Volna is miért. Mikor ezekről mindről így szólt a bírálat, hogy: »Szép, szép; de ez mind nem a *Pieta*.«

Biró Jenőnek az volt a szerencsétlensége, hogy tizenkilenc éves korában festett egy Pietá-t, mely bizonyos szűk körben ismertté tette a nevét. A kezdő új csillagnak tetszett; s a vele egy világban mozgók nagy érdeklődéssel néztek a jövője elé. De a jövőjét éppen ez a *Pieta* gyilkolta meg. Akármit próbált, ennek az első képnek az emlékével sújtották le. Nem tudta maga-magát túlszárnyalni.

Igaz, hogy kénytelen volt az élettel megalkudni. A kenyérszerzés lefoglalta a java idejét; gáncsot vetett neki, ha tanulmányokra adta magát, s lenyűgözte, béklyóba verte, hogy ha megkísértette szárnyra kapni. Sohase szentelhette magát egy nagyobb feladatnak; szétforgácsolta s aprópénzre váltotta magát.

S a dicsőség, mely egyszer rámosolygott, nem hagyta el, csak elidegenedett tőle. Münchenben úgy fogadták, mint nagy tehetséget, s a cenákulumokban sokáig élt a híre, mint a jövő emberének. Jó barátai esküdtek rá, hogy nagy tehetsége meglátszik a hirtelen összeütött arcképeken is; s a megbecsülés, melyre a *Pietá*-val tett szert, az ifjú óriások körében nem veszett el, csak észrevétlenül kopott. És a müncheni mesterek lótó-futó növendékei, akik a festők városából szétmentek a világba, sokáig emlegették otthon, a csapszékhistóriák között, hogy: »Van köztünk egy, akinek még alig ismerik a nevét; az majd meg fogja lepni a világot, hogyha egyszer összeszedi magát!« Valóságos legendai alak lett belőle; s a hívei eleinte nagyokat hazudtak a dicséretére. De hogyha megpróbálta összeszedni magát, ez mind nem volt az, amit tőle vártak; ez mind nem volt a *Pieta*. S a legenda hovatovább kopott, a nimbusz foszlott, a várakozás egyre bágyadtabb lett. Párizsban már nem voltak rajongó hívei. A nagy városban elveszett szem elől; hajdani céhtársai, akiknek egykor kikiáltott vezére volt, mind jobban és jobban elfelejtették. Az idő múlt; és Biró érezte, hogy az a kis közvélemény, mely az ő világában a legtöbbet számított, lassanként letesz róla. És kiábrándultan, odasorolja azok közé a hamis tehetségek közé, melyek egy pillanatra csak azért ragyognak fel a többieknél erősebben, hogy aztán annál hamarább merüljenek az űrbe, a semmiségbe, vagy a mesterség ingoványaiba.

Csak ő maga nem vesztette el a reményét. Hitt a lángelméjében, sőt hitt a szerencséjében is. Meg volt győződve, hogy neki csillaga van.

És hogyha tekintete föltévedt a bárányfelhőkkel teli, sötétkék égre, ahol a kimondhatatlan messzeségben csak egyetlen egy nagyon fényes, vakító fényű csillag ragyogott ki a fellegek közül, hálateli szívvel nézett az ég vándorára, s azt mondta magában: »Az az én csillagom!«

És nem törődött vele, ha véletlenül nem volt vacsorája.

Hanem ezen a szomorú napon nem találta meg a csillagát.

A sötét gondolatok sohase akkor ragadnak a hatalmukba, mikor először jelennek meg előttünk. A szervezetnek egy külön állapota, egy külön rossz hajlandósága kell hozzá, hogy megejtsenek. Mint a baktériumoknak, termékeny talaj nélkül nincsen foganatjuk. Az egészséges, a normális test - talán egy kis láz után - egyszerűen kilöki őket magából. De elég a gyöngeségnek egy órája, egy kis emésztési zavar vagy egy rossz hangulat: s a szabadjára hagyott

gonosz szellemek elözönlik egész vérünket, egy néhány őrizetlen perc alatt kiköltik bennünk milliárd és milliárd petéiket, és megmérgezik testünket, lelkünket.

Így történt, hogy a gondolat, melyet Biró Jenő már akárhányszor nevetve utasított el magától, a csömör egy nehéz órájában végigpusztított a lelkében, s letarolt ott minden erőt, minden akaratot.

Féligkész, csonka képei úgy jelentek meg rémeket látó szeme előtt, mint a vérengző király előtt áldozatainak fej nélkül megjelenő és némán panaszkodó árnyékai. Hamarjában összerótt és szertehordott festményeire úgy gondolt, mint elárult barátokra. A huszonhét év, melyet már leélt, az elpazarolt idők egész kincsesházának tetszett neki, mely egyszerre csak elsüllyed ellomhult, renyhe, tétovázó keze elől. Huszonhét év és - semmi! Huszonhét év, az életnek fele, és mindig csak készülődések, egyre hosszasabb, egyre nehézkesebb készülődések! Az elmúlt idők nagyjai közül ebben a korban már akárhányan ott feküdtek a sírboltjaikban, egy-egy csodás géniusz alatt, amelybe átlehelték lelküket, hogy örökkétartó életet éljenek. Ó, dehogy fogja utolérni őket, mikor elhagyták már a jelen gyermekei is, a vele egyívásúak! Kortársai maguk mögött hagyták mindannyian, sőt az utána következők is, akik mind megtették már a magukét, jól-rosszul, ahogy tőlük telhetett, de megtették bátran és habozás nélkül. Mindnyájan kiállották már a legelső tüzet, mindnyájan küzdöttek és törték magukat; csak ő állott egyhelyben összetett kézzel s vett egyre nagyobb és nagyobb lélegzetet, hogy mindig csak készülődjék, s mindig mást gondoljon.

Pedig csak a cselekvés az élet, és csak az alkotás teszi a lángelmét.

A gondtalan napokban, eddig, azzal áltatta magát, hogy habozásai, visszatérései a feleútról, megalkuvásai a kicsi viszonyokkal, s késlekedése a nagy célokkal szemben, mind-mind egy szent kételkedésből erednek: a művészeti kételkedésből. Megvetette azt a termelést, amelyet magakörül látott, s megnyugvást talált abban a mentségben, hogy szent félelme illedelmesebb, mint ez a kontárkodás. Oly magasan látta az ideálját, hogy profán szívvel, hétköznapi lélekkel, a munkás zubbonyában közeledni felé szentségtörésnek tartotta volna. Úgy találta, hogy álmai szebbek, fenségesebbek, mint azok, amelyeket társai, a többiek láthattak, és szentül hitte, hogy ezeket a magasztos aranyálmokat csak úgy lophatja vászonra, ha meglesi azt a titkos órát, amelyben égi szózat hangzik, hívni Sámuelt. És féltve őrizgette álmait, titkon táplálván magában valódi énjét, mint a hollók a prófétát, mialatt másik énje, egy hamis én, kijárt a világba, táplálékot szerezni.

És hogyha koronkint azt hitte, hogy a várva várt ihlet megérkezett, csakhamar belátta, önmegadással és alázatosan, hogy eltévelyedett, hogy elcsúszott, hogy visszaesett. Ilyenkor azzal biztatta magát, hogy csak *per aspera* juthat a magasba; szőnyegeken fel lehet menni az alacsony Bellevue-höz, az első emeletre, de nem a Montblancra.

Voltak órái, mikor szinte büszke volt a kételkedéseire.

Hanem ezen a rettentő napon, a kijózanodás sötét órájában, csak az jutott eszébe, hogy az aranykorszakok nagyjainak sohase voltak ilyen kétségei. Nem tudta többé eltagadni maga előtt, hogy az ihlet egyre ritkábban jött, s hogy egész élete, a megvetett munkásságot leszámítva, nem állott egyébből, csak eltévelyedésekből. És kétségbeesve érezte, hogy igaz énje, melyre oly kevély volt, elveszett a tespedésben és a munkátalanságban; érezte, hogy múmiát hordoz magában, királyi múmiát talán, de múmiát.

- Milyen furcsa a világ! - tűnődött magában. - Ha én most leülnék az íróasztalomhoz, s az összes ismerőseimnek küldenek egy-egy partét, melyben értesíteném őket, hogy Biró Jenő úr, mindnyájuk tisztelője, az éjjel, egy nagy tivornya után, kimúlt végelgyengülésben: mindenki azt mondaná rá, hogy ez nagyon ízetlen tréfa. Pedig hát az az ember, aki eszik-iszik, jár-kel és

csöndben őrli le tengődő életét, ez az ember bizony meglehetősen közömbös rájok nézve; az az ember pedig, aki gondolkozik, érez, álmodik és cselekszik, egy szóval, aki őket valamelyes módon érdekelte, valósággal elpusztult - sorvadásban.

Meghalt, kimúlt ő, asszonyom,
Meghalt, kimúlt bizony!
Fejtül neki zöld-hant gyepágy,
Lábtul egy kő vagyon.

Az igaz, hogy olyan észrevétlenül múlt ki, mint amilyen lármásan jött a világra. A legközelebbi hozzátartozója is csak úgy vette észre a halálát, hogy egyszer csak múmiának aszalva találta az odújában.

De vajon nem csak tetszhalott-e a kedves halott?

Titokban, önmaga előtt is rejtegetve, egy utógondolatot dédelgetett a benseje legmélyén. Íme, ma oly meggyőződéssel temeti lelke jobb részét, mint amilyen meggyőződéssel örvendezett tegnap ennek a nagyrabecsült léleknek a viruló egészségén. Ma - talán csak az idegesség egy rohamában - oly határozottsággal állapítja meg, hogy nem a lángelmék égi fajtájából való, mint aminő határozottsággal vallotta magában az ellenkezőt tegnap, tegnapelőtt, amióta csak öntudatra ébredt.

Hátha *ma* téved és korábban volt igaza!l Hátha most csak a rémlátás óráit éli és eddig nem csalta magát?!

Ó, nem, fájdalom, nem. Az árnyékban szomorkodó félbehagyott képek mint megannyi sötét vád meredeztek rá. Mindez külön-külön egy-egy nagyravágyó hóbort, de együttvéve nem művészi alkotás. És a lángelme teremt, nem tétovázik és kételkedik. Ha igazán örökölt volna valamit a nagyok szelleméből, lángelméjének huszonhét hosszú esztendő alatt már ki kellett volna bontania szárnyait, ha nem is az egész világ, de legalább önmaga előtt. Ó, sajnos, nem ma téved, eddig tévedett! Ma csak fölébredt egy hosszú, nagyon hosszú álomból.

- És ez elég keserves állapot! - ingerelte magát. - Huszonhét esztendős koromban már nem kezdhetem újra az életet. Meglehet, kitűnő tisztviselő, vagy jeles orvos lett volna belőlem, ha folyton-folyvást nem csalom magam, s nem heverészek délibábok között. De ezt régebben kellett volna kezdeni. Az bizonyos, hogy különb dolog derék postatisztnek, mint középszerű piktornak lenni, s festeni tucat-mocsarakat vagy jubiláló vendéglősöket. Hanem elkéstem egy kissé. Végre is, ma már nem kezdhetek új inas-éveket, s nem iratkozhatom be az egyetemre orvosnövendéknek. Mire elvégezném az ábécémet, meglehet, készen volnék az egész életemmel. Az ördög vigye ezt a sok rongy képet!

Nem akarta látni őket. Vette a felöltőjét és kiment.

Fütyörészve haladt le a lépcsőn. Úgy tett, mint a gyermek, aki félve halad át az erdő sűrűjén és énekszóval biztatja magát. Valamelyik szomszédja buzgalommal kalimpálta a *Szép Helénából*, hogy: »Ó ez csak álom, álom volt csupán!«... Szekundált neki. Helyes; álom volt, és vége. Szerette volna elhitetni magával, hogy fel se veszi a dolgot.

A kapu alatt szembe jött vele Nini la Sauterelle ő nagysága, a szomszédnője. Nini nagyon jó leány volt, ha az erénye, mint a derék Homérosz, koronkint szundikált is. A festő vastag barátságban volt vele.

- Brávó, hétalvó, ön már fenn van?

- Aludtam, mint egy házmester. És most, fej helyett, egy dézsát hordok a nyakamon.

- Nagyon jól mulathatott, hálátlan!

- Lakodalmon voltunk Asnières-ben. Fervacques, Willis meg a többiek.

- Ejha! Fervacques és lakodalom! Jó társaság lehetett!

- Kérem, kérem. A menyasszony egész helyes volt. A vőlegény pedig kitűnő pokrócokat készít. Itt a vizitkártyája, hogyha pokrócra lesz szüksége. Ott ismerkedtünk meg velük a vacsoránál. A nagyteremben nem volt kívülök senki, csak a mi társaságunk. És mert a zongorás a vacsora alatt becsípett, engem kértek meg, hogy játsszak nekik.

- És ön egész éjjel zongorázott?...

- Anélkül, hogy öt frankot kaptam volna érte. Pompásan mulattunk. Csak egy baj volt. Willis elázott a sárga földig, s a menyasszonyt nem akarta visszaadni jogos tulajdonosának. De azért nagy atyafiságban váltunk el az új pártól. Engem meg is híttak a házukhoz.

- Ó, a don Juan!

- Semmi félreértés. Fervacques azt hazudta a vőlegénynek, hogy pokrócfestő vagyok... Hanem, tudja-e, hogy Vésinet-ben már régen nem voltunk?!...

- Persze! Már elvihetne egyszer!

- Inkább rögtön, mint holnap.

- Mintha nem tudná, hogy szombat van, s hogy ilyenkor jön...

- A kis vörös malac?

- Igen.

- Mondja meg tehát a kis vörös malacnak, hogy gyűlölöm őt.

És búcsút vett Ninitől.

Tetszett neki, hogy szóba tudott állani a leánnyal, mikor torkig volt minden léhasággal. És sietett szerencsét kívánni magának a lelki ruganyosságához.

Pedig nem volt könnyűvérű ember, s nagyobb érzékenység lakott benne, mint magamagának megvallani merte. De a társaság, melyben forgott, rákényszerítette a könnyűvérűség álorcáját. A lelki fesztelenség hangja, mely oly divatossá vált a mai műveltek mesterkélten csúfolkodó társaságában, idegenül hangzott neki; és a mindent kicsinylés, mindent gúnyolás szava neki sem fakadt a lelkéből, amint számtalan embernek nem, akik a fásultszívű elméskedők nyelvét olyan sikerrel tanulták el, hogy utoljára más nyelven már nem is tudnak beszélni. A léleknek ez a nagy felülemelkedettsége mindenen, ami komoly, idegen volt az ő érzésvilágának. De jaj a farkasok közt annak, aki elárulja, hogy ő idegen! És jaj lett volna szemérmének, érzékenységének, meg a többi gyönge oldalainak, ha leleplezi őket! Igyekezett tehát a farkasok nyelvén beszélni - védekezésből. Sőt igyekezett farkassá változni át, ami még bátorságosabb. A dolog jobban sikerült, mint képzelte. A másolatot alig lehetett megkülönböztetni eredetijétől. Csakhogy az ilyen sikereknek van egy átkuk: az, hogy nem tűnnek el nyomtalanul. A dicsőséges szereplés megváltoztatja a szegény komédiást, és az, ami egykor csak szerep volt, idővel második természetté válik. Így volt vele is. Nemsokára nagyon könnyen beletalálta magát az egykor oly idegen hangba, s utoljára maga is elhitte magának, hogy ő ilyennek született.

Ez a nagy lelki ruganyosság azonban, amelyért ma, életében először, hálálkodni kezdett énjének, nem óvta meg, hogy el ne merüljön kellemetlen gondolataiba. És nem tudta, hogy hol jár.

Egyszerre csak a Trocadéro előtt találta magát.

Átment a kapun, ki a plateaura. Rettentő fáradtság fogta el; leült egy padra, hogy kipihenje magát.

A Champs de Mars, s mögötte az egész városrész elbújt a sötétségbe. Csak a gázlángok száz meg száz fénypontját látta maga előtt.

És hosszasan el tudta nézni ezeket az apró fénypontokat. Mindegyik száz meg száz embert jelent, akik mindannyian tudják, hogy holnap mit fognak tenni, hogy mit fognak tenni egy év, két év és évtizedek múlva - ha ugyan el nem halnak addig -, akiknek mindnek van valami célja, akik valamennyien meg tudják mondani, hogy miért lótnak-futnak, nyargalnak, törik magukat és falják fel egymást, akik mind tisztában vannak vele, hogy miért vannak itt, ezek mögött a fénypontok mögött, a roppant Babylonban.

Talán csak egy, egyetlen egy ember van az egész városban, aki minderre nem tudna feleletet adni. Aki nem tudná megmondani, hogy mit keres ebben az idegen világban?! Aki nem tudja, hogy esztendők óta miért töltötte itt hiába az időt, s akinek fogalma sincs róla, hogy mitévő legyen holnap?! Talán csak egy, egyetlen egy ember van ebben a roppant sokadalomban, akinek többé nincsen semmi célja, s aki nem tudna beszámolni vele, hogy miért barangol itt, ahol annyit se ér, mint egy fölösleges kerék, és miért nem ül szépen otthon, zúgó fenyvesek között, közel a hegyi úthoz, melynek köveit a hóvíz mossa, egy elhagyott, elpusztuló kunyhóban?! Ő, aki egykor lángelmének képzelte magát.

Minden bukás között a legsiralmasabb azé az emberé, aki a legnagyobbat, a halhatatlanságot akarja. A legtöbb nagy vállalkozásra áll az, hogy: *már akarni is elég*; csak erre az egyre nem. Ezt a földi törekvést, mely a legnagyobbszerű vagy legkicsinyesebb, ami embertől csak kitelhetik, egyedül a siker nemesíti meg. A hős, aki szembeszáll az ellenséges eszmék sárkányaival s az elemekhez hasonlóan hatalmas előítéletek összes szörnyeivel: bukásában is méltó minden emberi részvétre, mert hisz pusztán a gonosz hatalmakban tévedett és becsületesen elvitte a küzdelembe mindazt az erőt, ami embernek csak adatott. De az a nagyravágyó, aki mindenre képesnek érezte magát, valójában pedig tehetetlen volt: nem rokonérzést keltő, nagy, megrendítő tévedésbe esett, hanem csak ostobaság által vétkezett. Phaëton és Icarus számára nem lehet részvétünk: Phaëton és Icarus nem érdemelnek mást, csak egy szánó mosolyt.

Nem tudta sajnálni magát, csak nagyon röstelkedett szívében lakozó, kérlelhetetlen bírája előtt.

Szemben találta magát a rejtelmes Lutéciával, és lelke megtelt kicsinységének a lesújtó érzésével.

Úgy jött ide, mint Nagy Sándor, aki szűknek találta Macedóniát, és íme, tudatára ébredt, hogy csak egy szerencsétlen koldus, aki elveszett a rengeteg városban.

Gondolatnak is bolond, hogy mit keres itt, ezek közt az emberek közt, akik, mint a géniusz kiválasztottjai összeseregletek a világ minden részéből, hogy lánggal égő arccal állják körül a nagy alkotások legnagyobbik kohóját.

Nem itt az ő helye, hanem otthon a düledező kunyhóban, amelynek ajtaja előtt alázatos, névtelen ősök verejtékes arccal zúzták az út kövét, hogy megkeressék zabkenyerüket, meg a világ legfőbb javát: a kukoricalisztet.

A szépapja még darócruhában járt s ijedten kapta le báránybőr süvegét, ahányszor kabátos ember hajtatott el a kőhalom előtt, hol kalapácsa tűzcsíkokat vert ki a szikla-törmelékből. A nagyapja már tudós ember volt; ismerte a füveket és a sókat, s meggyógyította a beteg állatokat. Ó, végzetes adomány! E nélkül talán ő is becsületesen folytatná az ősök szerény

munkáját, elégedetten dőlne a nehéz robot után megérdemelt nyugalomra, s nem kószálna a világban céltalanul, azzal a tudattal, hogy amióta él, lidércet űzött.

A düledező viskó lakói, ott a fenyvesek között, még boldogok voltak, ha tűz, ellenség és rossz szomszéd nem bántotta őket. És íme, őneki már nincsen egyéb dolga, mint eldőzsölni egy éjszaka annyit, amennyiből amazok egy esztendeig éltek, férges hercegekkel, akikben még a bűn is évszázados, meg kifestett lányokkal, akiknek a hetvenhetedik ősei is házmesterek voltak.

S mindezt a Múzsa képviseletében, akinek tulajdonképpen nincs is szerencséje őt ismerni.

- Ha jól meggondolom a dolgot - udvarolt magának -, hát én bizony nyomorultul megcsaltam azokat a derék embereket, akiket lefestettem, s akik megvették a mocsaraimat. Mert hisz ezek mind egy szálig kontár mázolások, egy jámbor műkedvelő kínos erőlködései. És az a derék bandita, aki az Abruzzok között megállítja a Mr. Webb kocsiját, sokkal egyenesebben jár el, mint én, aki tíz frankért leckét adok Miss Mary Ann-nek. Festőnek képzeltem magam, de voltaképp csak kalandor vagyok.

Fölkelt a padról, s megindult a híd felé. De nem ment át, mert mire odaért, egyebet gondolt. Eszébe jutottak a hajnali részeg vállalkozások, és ez a gondolat gyűlöletessé tett előtte minden társaságot. Nem, ma nem megy el Paulette-hez. Ebédeljen egyedül, vagy ha úgy tetszik, ebédeljen mással.

És ment tovább, amerre a lába vitte. Befordult az Avenue de Jéna-ra, s elhatározta, hogy agyonfárasztja magát. Annak, aki mindenáron aludni akar, legjobb sokat járni. A séta meghozza az álmot s az álom talán véget vet majd ennek a silány, kelletlen hangulatnak.

Hanem alig ment száz lépésnyire, megint megállapodott. Akarata ellenére, ösztönszerűleg állt meg, mint egy közönséges nagyvárosi szájtátó, akinek nincs okosabb dolga, mint rábámészkodni a többiekre, ha ezekkel valami történik.

Egy kivilágított ablak mellett haladt el, amely mögül előbb zeneszó, gyermeklárma s beszélgetések tompa zsivaja hangzott ki az utcára. Mind e sokféle zaj oly hirtelenséggel s oly egyszerre csitult el, hogy akaratlanul is odapillantott. Az ablakok sűrűn be voltak függönyözve, de éppen azon az ablakon, amelyen betekintett, a függöny egyik csücske félre hajlott. Be lehetett látni a szobába egész kényelmesen. S az a kép, mely onnan elébe tárult, oly meglepőnek tetszett neki, hogy ott maradt egy helyben, mintha lecövekelték volna.

Egy deszkából s papírból összeróttt kis házi színpadra látott, amelyen egy Pierrot meg egy Pierrette legyeskedtek egymással. A Pierrot vagy hétévesnek látszott, a Pierrette lehetett már kilenc. Mindegyik a hagyományos jelmezt viselte; a Pierrot kis pufók arca holdvilágszínűre volt lisztelve.

Nagy bajban lehetett szegény. Féltérdre ereszkedve mímelte búját a könyörtelen Pierrette előtt; széles lebernyegű, bő, fehér ruhaujjait kétségbeesve rázta, s elkérte Pierrette-től süvegét, hogy könnyeit belé hullajtsa. Pierrette intett, hogy nem hisz neki.

A színpaddal szemben, hosszú, tömött sorokban lelkes, megelégedett közönség üldögélt. Derült tekintetű papák, és bájos, szép mamák, meg mindenféle korú gyermekek, akik valamennyien majd kicsattantak az egészségtől. A festő előtt legalább olyanoknak tűntek fel, mint maga az élet. Úgy tetszett neki, hogy a vendégeket meg tudja különböztetni a családtagoktól, a halványabb színükről, a ritkább hajukról, és bágyadtabb tekintetükről. De vendég kevés lehetett közöttük. A közönség legnagyobb része csupa családtagból állhatott.

Az első sorban, legközépütt, hatalmas, családi karosszékben egy szerfölött víg arcú, kicsi öregember ült, aki szívéből nevetett a gyermekek minden mozdulatán.

Hamiskás, mosolygó szeme folyton ott csüngött a Pierrot-n, s meglátszott rajta, hogy ennél tréfásabb dolgot már nem tudna képzelni. A festő elhatározta magában, hogy ez a nagyapa; s hogy ez a sok, sok ember mind a kis öreg népsége.

A Pierrot és Pierrette eltáncoltak a színről, s rövid szünet után, mely a közönség körében roppant derültséget keltett, megjelentek: a Pantalone, meg egy nagy kamasz Capitano. A Pantalone nagyon kedves volt. A nadrágzsebébe mélyesztette a kezét, s igyekezett úgy nézni, mint a szigorú papa, valami komolyabb eset után. A Capitano vadul ugrándozott, pénzt csörgetett a zsebében, s minduntalan rámutatott a Pierrette arcképére. Azt mímelte, hogy ő roppant gazdag, s hogy Pierrette-et feleségül akarja venni.

A kis Pantalone a pénzcsörgésre mindig vigyorgott egyet, aztán ismét elkomolyodott s ridegen nézett maga elé, mint egy hajótulajdonos. Végül azonban megveregette a Capitano vállát. A szegény Pierrot ügye ördöngős rosszul állhatott.

De belebbent a színre egy csókolnivaló kis Colombine, aki a Capitanot és Pantalonet kicsúfolta a hátuk megett, s aztán megvigasztalta a szegény Pierrot-t.

A hívatlan vendég, odakünn, úgy nézte mindezt, mint valami csodát. Oly mélységesen elmerült belé, mintha sohase látott volna némajátékot, vagy sohase látott volna gyermeket.

Végigcsudálta az egész színdarabot s csak akkor ocsúdott fel merengéséből, mikor Pierrot a templomba táncoltatta Pierrette-et, s a kis közönség lelkes tapsviharban tört ki. Mindenki meg volt elégedve; a műbírálók arca sugárzott a gyönyörűségtől, s a víg arcú, kicsi öregember a hasát fogta nevettében. S a szereplőket kihívták legalább is tízszer.

De - csönd és figyelem! most következik a legérdekesebb művészi esemény. Az est fénypontja, a várvavárt műsorszám. Minden szem ott csüng a kortinán, mely szép lassan felgördül.

És megjelenik Cadet Roussel, a hamiskás, furcsa Cadet Roussel. Rengeteg tapsok és brávók; mindenki tombol, nevet és éljenez, még a gyerekek is. Cadet Roussel egy kövér kis fiú; lehet vagy öt esztendős. Gömbölyű, mint egy kis pálinkáshordó, és komoly, mint egy püspök. Alig ődöng a nagy kövérségtől; s a járása szakasztott olyan öreges, mint a nagypapáé. Amíg kidöcög, a közönség összesúg és nevet; s a nagypapa apró, vidor szeme ragyog az örömtől. Minden arcon ott ül a várakozás, hogy Cadet Roussel bele fog sülni a szerepébe; s minden arcról leolvasni, hogy Cadet Roussel a család szemefénye. Általános várakozás. Cadet Roussel megáll a középen, meghajlik egy kicsit a díszes közönség előtt, s üdvözlő verset mond el a nagypapa tiszteletére. Olyan halk és olyan részvéttelen hangon kezd a mondókájába, hogy még a gyerekek is mulatnak rajta. De végigmondja bátran és komolyan, mintha parlamenti beszédet tartana.

S a társaság egyszerre csak azon veszi észre magát, hogy a nagypapa elővesz egy asztalkendő nagyságú zsebkendőt, tüsszent, az orrát fújja, s még mindig nevetésre álló arccal, de sűrű könnyhullatások között nézi unokáját. A mondókának vége; riadó tapsok, s dörgedelmes éljenek. Cadet Rousselt leemelik a színpadról s odaadják a nagypapának, aki csókkal árasztja el. A gyermeksereg falrengetőn brávózik; a cselédek boldog arccal kukkannak be a szobába, s Cadet Rousselt kézről-kézre adják. A nagypapa oda öleli vézna mellére egy leány-unokájának szép kis aranyszőke fejét, és csöndesen sírdogál. A festő fölrezzen és tovább megy.

Kis híja volt, hogy a nagypapával ő is el nem sírta magát.

- Tessék! Ilyen érzelgőssé válik az ember, hogy ha átalussza a nappalt - gúnyolódott gyöngébbik énjével. - Igazán, egy szép fejezetet lehetne írni arról, hogy milyen rejtelmes és mégis milyen szoros kapcsolat, s néha minő fordított viszony van erkölcsi hajlandóságaink meg a testi jólétünk között. Határozottan, harminc százalékkal jobb vagyok, mint tegnap.

De nem sikerült beletalálnia magát ebbe a megszokott, könnyed hangulatba. Nem tartozott ama felsőbbséges és kizárólagos lelkek közé, akiknél egy törekvés s a nagy becsvágy mindent ki tud pótolni. A gyöngék közül való volt, akik egy életre magukkal hordják annak az elvesztett paradicsomnak az emlékét, amelyet csakúgy gyászol az, aki valaha látta, mint amaz a másik, aki csak álmodott róla. Azok közé tartozott, akik sohase száradnak el annyira, hogy ne maradna egy könnyük, megsiratni, minden különös alkalom nélkül is, azt a kedves szép szemet, melynek a fénye oly rég kialudt, s melyet mintha csak álmukban láttak volna... S bármily kemény legénynek tartotta is magát, valójában csak ama kis emberek közül való volt, akik nem láthatnak gyermekszobát anélkül, hogy sorba eszükbe ne jussanak mindazok, akiket valaha szerettek.

És ezen az emlékezetes napon becsvágya sokkal inkább meg volt alázva, semhogy meg tudta volna védelmezni az elernyesztő érzések hódító áramlásától. Bármint hetvenkedett is magában a fásultságával, kénytelen volt megsúgni befelé, hogy megirigyelte ezt a kellemes kis otthont. A vidor arcú kis öreg, aki olyan sokadmagával volt, mint a bibliai Jákob az ő sátoralja népével, úgy sugárzott odabenn, mintha csak az ő komorságának megelevenült ellentéte volna. Mintha csak azért jött volna a világra, hogy őneki egy keserves napon eszébe juttassa az árvaságát.

Az ember nem igen csinál egyebet, mint hogy örökösen összehasonlítgatásokat tesz maga és az egész világ között. Mindennap újra megállapítja a régtől fogva tudott dolgokat; s mindennap álmélkodó szemet mereszt ugyanazokra az ismeretes jelenségekre. Ez ostoba; de így van.

A festő megadta magát sorsának; s nem verte ki a fejéből az untig ismert, ősi gondolatokat, melyeket a legtöbb ember titkon táplál s szó nélkül ad tovább az ivadéknak.

- Persze, hogy csak egy boldogság van a világon: sok, sok vidám kis lény közt élni, aki mind a mienk. Csak egy megnyugvás: a gyermekekhez menekülni a szörnyű Semmiség elől, s csak egy bölcsesség: kijátszani a legnagyobb logikust: az Időt, s folyvást megfiatalodni egyre fiatalabb lények között. Ó, Dávid királynak helyén volt az esze! De hát ez a szerencse sem adatott mindenkinek, aki vágyik rá. És annál nehezebben juthatunk hozzá, mennél okosabban és hosszasabban számítgatjuk, hogy miképp lehetne szert tenni rá. A kis öreg valószínűleg bölcsebb ember volt nálam, s akkor vetette meg szerencséjének az alapját, mikor az ember még bekötött szemmel is kész beleugrani bármilyen vállalkozásba. Ó, ha még egyszer szerelmes tudnék lenni!... De mikor semmi reményem rá!... Mikor ez az egyetlen lelkigyakorlat, mely annál nehezebben sikerül, mennél gyakrabban próbálja az ember! Itt is, ott is elhagyogatunk valamit a szívünkből, s egyszer csak azon vesszük észre magunkat, hogy ami megmaradt belőle, már nem érdemli meg, hogy foglalkozzunk vele.

...És hogyha mégis kegyelmesek volnának hozzám az égi hatalmak?! Eh, hát érdemes megalapítani egy koldus-dinasztiát?! A nagy álomlátónak, aki lángelmének képzeli magát, addig még csak meg lehet bocsátani, amíg egyedül éhezik, de hogyha az ártatlan lények egész serege nyomorog egy égi mámorral teli órájának a hóbortja miatt, akkor a nagy álomlátó egyszerűen vén gazember, akit a bölcsőjében kellett volna megfojtani. Igaz, hogy a jövőről senki se bizonyos, se a gazdag, se a hatalmas. S igaz az is, hogyha ez az okoskodás általánossá válnék, akkor hamar vége lenne a világnak. De nem kell félni, hogy általánossá válik; a szegénység még mindig elég termékeny. És aztán mi szüksége a világnak én rám?!... A kis

öreg, az más. Az bizonyára nem csak bölcs, hanem szerencsés ember is volt. Lehetett oka bízni a jövőben, s most kétségtelenül egy nagyon érdemes és nagyon munkás élet van mögötte. Talán ő építette fel ezt az egész városrészt. De én, az ál-lángelme! Aki világraszóló alkotások ürügye alatt rossz bolti címereket ütök össze! Aki voltaképp csak az vagyok, ami az eltűnt világok álmos csavargója volt, az örök Gringoire, aki boldog, ha a nap a hasára süt, s azt képzeli, hogy ez dukál neki. Eh, nyomorúság! Az a meleg kedves tűzhely, ahová annyira vágyakozol, nem a te számodra termett! Az a bölcseké, a cselekvőké, a komoly embereké.

Elmosolyodott egy kissé, bár a mosolygása meglehetősen kényszeredett volt.

- Igazán, különös balszerencse, hogy nekem a mesterségemből csak az átok jutott ki. A láza, a gyönyörűségei, meglehetősen ismeretlenek előttem. Nyilván azért, mert a hamis tehetségek közül való vagyok... S méghozzá, most már ez a tudat sem szolgálhat egyébre, mint hogy gyötörjön, izgasson, s még jobban lenyűgözzön. Mert vissza már nem fordulhatok. Hová is fordulnék? Akárhol kopogtatnék, mindenütt több hasznát vennék akármelyik gyereknek, mint nekem, a vén bolondnak! És nem tehetek egyebet, mint hogy belenyugszom a sorsomba, s festem tovább a mocsaraimat, szorgalmasan és meggyőződés nélkül, mint az a szegény, alázatos ember, aki tíz frankért ontja a rémregényt, mesét koholva, amelyben nem hisz, s rettentően magasztalva hősi, rettenthetetlen csodalényeket, aminőket sohase látott világ-életében!... Persze, se az övé, se az enyém nem mondható valami különösen szép hivatásnak, de végre ez is munka, és sorsunk nem lehet más, mint dolgozni.

. . . .

Mikor hazament, egy levelet talált az íróasztalán.

A levélben csak ez volt:

»Kedves barátom!

Ön nem mutatkozik. Pedig komoly beszédem volna önnel, *Dianá*-ról. Ez nem valami haszontalan bókot jelent, hanem vevőt.

Darzens.«

Úgy tetszett neki, mintha ez a bágyadt gyertyafény, amely mellett elmélázva állott, egyszerre elűzte volna a szobából a kísértetek egész sötét csapatát.

Tehát még se veszett el egészen! Tehát mégis van valami a lomjai között, ami méltó rá, hogy fölkeltse művészeknek, kétségtelen, igazi művészeknek a figyelmét. A *Diana*! Persze, ő is úgy gondolta, hogy ha volt órája, mikor nem lehetett egészen tehetség nélkül, úgy ez akkor volt, mikor a *Dianá*t festette. És Darzens, a derék Darzens, a legbálványozottabb minden mestere közül! Aki versenytársa a cinquecento nagyjainak!

Vagy két évig volt a Darzens tanítványa, s az az idő, amelyet ennek a nagy embernek a közelében töltött el, mindig kedves emlékű maradt előtte. Darzensnak nem volt nála se hívebb, se hálásabb tanítványa. Valóságos rajongással viseltetett iránta. Nemcsak a festőt bálványozta benne, hanem igazán szerette az embert is, aki úgy tűnt fel előtte, mint egyik legutolsó leszármazója azoknak a valódi nagyságoknak, akik a művészetek aranykorában, s nem a jelen idők kicsinyes viszonyai közepett éltek. Darzens egyike volt azoknak a fejedelmi megjelenésű, nagylelkű és nagyszívű embereknek, akikben minden nemes, még a kicsinységek is, s akiknek fajtája épp úgy kihalóban van, mint ahogy' kihalóban vannak a királyi állatok. Nagylelkű, nyílt és gyanútlan volt, aki sohase hitt a rosszban, s akihez soha senki se fordult hiába. Egész nap törte magát s mindig csak másért fáradott. Magáért sohase tett egy lépést se; magáért csak dolgozott.

A nagy Darzensnak azonban volt egy nagy gyöngéje: a felesége. Egy szőke asszonyka, akiről azt beszélték, hogy a művész a cirkuszból emelte magához. A nagy ember teljesen a hatalmában volt ennek a kis szőke teremtésnek. Esküdött a szavára és semmit se tett volna ellenére. Tiszteletben tartotta minden kis szeszélyét, s mint az oroszlán, amely szemhunyorítás nélkül tűri a macskának minden gonoszkodását, boldogan hagyta rá, hogy azt tegyen vele, amit akar. Darzensban árnyéka se volt a bizalmatlanságnak; s meg volt győződve róla, hogy az asszonyka épp úgy szereti őt, mint ahogy' ő ragaszkodott ehhez a lelkes kis játékszerhez, gazdag és pazar szívének egész hatalmával.

A kis szőke asszony olyan hidegvérrel csalta meg a nagy Darzenst, mely Biró előtt vakmerően szemtelennek tűnt fel. Annyira merészen, az óvatosságnak oly felsőbbséges, nagyúri megvetésével, s annyira nyilvánosan szőtte szerelmi ármányait, mintha csak a veszedelem izgalmát kereste volna. Előre látható volt, hogy ha egyszer Darzens megtudja az árulást, a fél kezével fogja agyon zúzni a gyönge kis teremtést, mint egy szemtelen legyet. Hanem azért a szőke asszony elbizakodottságának nem volt határa. Ahhoz, hogy ezt a temérdek, átlátszó szerelmi ármányt valaki észre ne vegye, a férjek közönséges, ismert vaksága nem volt elegendő; ehhez valóságos isteni gyermeknek kellett lenni. De Darzens éppen ez az isteni gyermek volt.

Biró gyűlölte ezt a szőke asszonyt, aki az ő legkedvesebbik mesterét, egyetlen igazi barátját, ilyen álnokul, ilyen hitványan, ilyen lelketlenül csalta meg. Megcsalni ezt a nagyszívű, nagylelkű embert, aki csupa bizalom, csupa jóság és nemesség! Megcsalni egy embert, aki őt a porból szedte fel, s aki nélkül ő is odakerült volna, ahová a fajtájából valók! Megcsalni nem szerelemből, nem gyöngeségből, talán még csak nem is érzékiségből, hanem magáért a gonoszság öröméért! Megcsalni Darzenst!... És ha még csak megcsalta volna! De többet tett ennél: kijátszotta, nevetség tárgyává tette, s szétszórta a szélnek a háza tisztességét.

És gyűlölte azt a léhűtő hadat is, melyből Darzensnak mindig egész udvara volt. Undorodott ezektől az élősdiektől, akik elfogadták a nagy ember vendégszeretetét, elfogadták a szolgálatait, néha az erszényét is, felhasználták a figyelmességét, melyet hasznukra fordítottak, és mindezt úgy hálálták meg, hogy: beszennyezték az otthonát.

Magára Darzensra is csak haragudni tudott. Mily vakság! Erre már csak egy ostobán becsületes ember lehet képes! Látni se szerette. S rosszulesett beszélni vele, amint nagy, nyílt, jóságos szemével olyan derülten, olyan elégedetten nézett rá! Eh, az ekkora gyermekesség még a lángelmében is fellázító!

És amennyire csak kitérhetett Darzens elől, igyekezett kerülni. Lassankint egészen visszahúzódott a házából. Utoljára már csak akkor beszélt vele, ha amaz elfogta az utcán, s bevonszolta a legközelebbi kávéházba, egy pohár sörre, meg egy negyedórai beszélgetésre.

De most mégis nagyon megörült a Darzens levelének. S nem azért örvendezett, hogy vevője akadt. Véletlenül nem volt szükségben, s úgy szoktatta magát, hogy a pénzre csak akkor gondolt, ha már egy garasa se maradt. De vágyódott egy olyan ember után, akihez egészen bizalmas tudna lenni. Csüggedtségében, s abban a keserves hitben, hogy közel van az elzülléshez, elhagyatottságában, melynek csak most ébredt tudatára, szükségét érezte egy olyan valakinek, aki megvigasztalja, aki eloszlassa kétségeit, aki az ő jobb meggyőződése ellenében szépnek fesse a jövőjét, bátorítsa bágyadtságában, megacélozza az erélyét s fölkeltse munkakedvét. Tudta, hogy Darzensban nem fog csalódni.

Darzens csakugyan részvéttel volt iránta s megtette neki a várt szolgálatot.

- Ej, ugyan, nem ismerek rá önre! - kezdte rázogatni a fiatal ember alvó önbizalmát. - Ön, aki a legkeményebb legény volt összes tanítványaim közül... így elernyedni semmiért, minden

igaz ok nélkül!... Különben, a *Léda*, mely - fogadok önnel, amibe tetszik - díjat fog kapni, alaposan kigyógyítja majd a betegségéből. Mindnyájan keresztülestünk ezen a bajon egynéhányszor. Múlékony baj ez; elhiheti nekem. Amilyen hirtelen jő, olyan hirtelen szokott elmúlni. Az ember elpazarol egy pár hetet, egy pár hónapot, léha cimborák vagy silány kisasszonyok között, és egyszerre csak azon veszi észre magát, hogy nyakig benne van az önvádban és a keserűségben. Aztán neki fekszünk a munkának, hogy a fülünk se látszik ki belőle, nem eszünk, nem iszunk, csak mázolunk, két-három heti festékkúra, diétával, és a baj volt, nincs, vége. Ó, nem féltem én önt! Nem ilyen fából vannak faragva azok, akik elzüllenek.

- Köszönöm, mester, hogy biztat. Kitalálta, hogy csak ezért jöttem.

- Kell is önt biztatni! Csak békítgetem a rosszabbik felével. Ezenkívül ugyan nincsen semmi, ami önt türelmetlenné tehetné. Teringettét! A sikert, a nagy sikert, azt ki kell várni! Nem arról van szó? De hát mit akar egyebet?! Önnek máris jobb neve van a mi világunkban, mint a római nagy jutalom akárhány nyertesének! Persze, hogy vannak irigyei is, akik szeretnék elhinni, hogy kimerült, vagy hogy sohase volt senki. Ez semmit se jelent. Bizony, a legfiatalabbak hamar készen vannak vele, hogy a lomtárba tegyenek bennünket. De hát a fiatalok mindnyájunknak a nyakára nőnek! És hogy a megrendelés kevesebb?! Istenem, egyszer több, másszor kevesebb. Ön el volt kényeztetve. Hogy pedig, amit fest, mit ér, azt nem ön bírálja meg, hanem én! Ej, kedves barátom, ön sárgaságban szenved s mindent sárgának lát!... Tudja mit? Én négy nap múlva Follembraybe megyek. Jöjjön velem. Csak ketten leszünk s nem sokat zavarjuk egymást. Dolgozni fogunk, mint két bencés barát. Próbálja meg a kúrát. A falusi életmód és a munka meg fogja önt gyógyítani.

Biró nem mondott nemet. Az első évben, mikor Darzens mellé került, két nagyon kellemes hónapot töltött Follembrayben. Igaz, hogy az nyáron volt, de az ismerős hely, őszi mezében, csak annál jobban érdekelte. Aztán meg valóban vonzotta a falu békéje.

Elutaztak, s az első két hét ismét vígan telt el. Ebédig dolgoztak, az estét elbeszélgették. Darzens olyan vidám, olyan kedves volt, mint egy nagy gyerek. S a tanítvány csakugyan kezdett magához térni. A kényszermunka nagyon jót tett neki.

Hanem két hét múltán egyszerre csak vége volt minden kedélyességnek. Egy este Darzens azzal lepte meg a fiatalembert, hogy:

- Holnap nem dolgozunk.

- Miért nem?

- Megjön a feleségem.

Biró hirtelen lehajolt a tányérjára. Azt hitte, hogy olyan savanyú képet vághatott, mely fölér egy ostoba udvariatlansággal.

És azt kérdezte magában:

- Ugyan mi juthatott eszébe?! Októberben! Máskor alig várja a szeptembert, hogy hazamehessen.

- Elébe megyünk a vasúthoz - folytatta Darzens - ha önnek is úgy tetszik. Aggódom miatta. Azt írja, hogy beteg. Szerencsére az orvos nem mondott semmi ijesztőt. Úgy hiszi, csak egy kis levegőváltozásra van szüksége. Még jó, hogy ilyen szép napjaink vannak.

- Az ám - gondolta Biró - alighanem megint összeveszett De Sontis úrral. Ez a hűség igazán csodálatos. Már vagy három esztendeje vannak együtt, és ha össze-összeverekesznek is, megint csak kibékülnek.

Darzensné másnap csakugyan megérkezett. A két ember kint várta az állomáson. Mikor kiszállott a vasúti kocsiból, Darzens úgy rohant hozzá, ahogy' egy apa ahhoz a gyermekéhez, aki éppen most került ki valami halálos veszedelemből.

A kis macska nyakába ugrott óriás urának, s aztán vidáman nyújtott kezet a fiatalembernek.

- Az derék, hogy ön is itt van. Nem fogunk nagyon unatkozni.

Birónak el kellett ismernie, hogy az asszonyka vele szemben mindig kifogástalanul viselkedett. Sohase próbált kacérkodni vele, sohase mutatta, hogy észrevette a gyűlölködését, és sohase tett úgy, mintha észre se venné, hogy a világon van. Se a hangjában, se a viseletében nem volt se több, se kevesebb, mint amennyi férjének egy kitüntetett tanítványát megillette. Nem szólt vele azon a pajtáskodó hangon, melyet másokkal szemben használt, s mely Birót annyira ingerelte, maga se tudta, mért. Talán csak azért, mert látta, hogy Darzenst ez a hang egy cseppet se bántja. Ha volt valami a szőke asszonyka viseletében, ami Birót megkülönböztette, ez csak valami megbecsülés-féle lehetett, mellyel láthatólag a komolyságának adózott. Egyébként szíves volt és hideg.

Biró érezte, hogy ez a kifogástalan viselet többet tesz feladatává a köteles udvariasságnál, és nem fösvénykedett annak a tiszteletnek a kitüntetésével, amelyet nem érzett. Hanem úgy hitte, hogy ezzel busásan eleget tett a kötelességének.

Az volt a szándékában, hogy három napot vár, s aztán, valami közömbös ürügy alatt elutazik. Három nap múlva már nem lehet feltűnő a dolog.

Hanem Darzens keresztet húzott a számítására. Elébe vágott.

Másnap, még a reggelinél ültek, mikor a posta megjött. Csak Darzensnak magának voltak levelei. Az asszony az újságokat lapozgatta. Biró egy nagy bulldoggal játszott, mely a De Sontis úr ajándéka volt.

Egyszerre, Darzens a homlokára csapott, aztán meg az asztalra, s egy cifra indulatszóval könnyített a lelkén.

- Ezer ördög!... - erről megfeledkeztem!

A másik kettő meglepetve tekintett rá.

- Miről?

- Hogy Windsorba ígérkeztem. Még pedig harmadszor, mert két határidőt már nem tartottam be. Most végre elég óvatosak, s előre megkérdik, hogy az ígért időpontban ott lehetek-e? És huszonkilencedike már holnapután van, ugy-e? Teringettét, nincs más választásom, mint tüstént utazni; az udvarban nem igen szeretik a műterem-tréfákat.

Az asszonyka duzzogó arccal lökte az asztalra a *Vie parisienne*t.

- Ez elég rosszkor jutott eszökbe!... Már azt hittem, hogy olyan kedélyesen leszünk!

Mialatt Darzens nagy csomagolásnak adta át magát, Biró mellette ült s megpróbálta vízre bocsátani a papírhajóját.

A párisi dolgairól beszélt és közben elejtette, hogy két nap múlva ő is elutazik.

Darzens abbahagyta a munkáját és megütközve nézett a fiatalemberre.

- Hát önbe meg mi a kő ütött? - kérdezte neheztelő hangon. - Csak nem húzta fel az orrát valamiért, amit ki nem tudok találni?

Biró nevetett.

- Van eszemben! De végre is, nem maradhatok itt az egész télen.

És felsorolta apró ürügyeit.

- Lárifári - felelt Darzens és folytatta a csomagolást. - Mindez nem ok; csak beszéd. És ön maradni is fog, mert Follembray nagyon jót tesz önnek. Igen, kedves barátom, be fog itt várni engem, hacsak nem akarja, hogy azt képzeljem, amin különben igen csodálkoznám...

Felnézett a bőrláda mellől, melyet éppen tele gyömöszölt, s kérdő tekintetet vetett Biróra.

- Hogy talán a feleségem tehetett öntudatlanul valami olyat, ami nem tetszik önnek?!...

Biró tüzesen tiltakozott minden effajta föltevés ellen. Hanem Darzens nem engedett, s egyszerre elkezdett erősködni, mint az, akinek valami fényes gondolata támadt.

- Igen, igen, itt lesz a bibi, hiába beszél akármit. És hallja, az már csakugyan feltűnő, hogy ön mennyire kerüli a feleségemet. Az ember azt hinné, hogy szerelmes belé. Tudja-e, kedvesem, hogy ha tovább is így játssza a Georges Sand hősöket, egyszer még igazán féltékennyé tesz?!

És jóízűn nevetett, mint aki tökéletesen bizonyos benne, hogy nyugodtan alhatik.

Biró nem állhatta meg, hogy vállat ne vonjon.

- Ez már mégis sok! - dühöngött magában.

De hát nevetett ő is, s belement a rossz tréfába.

- Engedelmet kérek, de ez kegyetlenség. A Georges Sand-regények férjei hasonló helyzetekben megelégedtek a mosolygással; de ön egyszerűen kikacag, és ez - bocsásson meg - ez már igazán nem illik bele a regényvilágba.

Abban állapodtak meg, hogy Biró bevárja Darzenst, s a vadászatokra még Follembrayben maradnak.

Az első napok, melyek Darzens elutazására következtek, egyformán teltek el. Darzensné és Biró jóformán csak az ebédnél látták egymást. A festő egész nap dolgozott s nem sokat udvarolt a ház asszonyának. Úgy látszott, Darzensnét se igen érdekelte a vendég. Hanem egy este, mialatt ebédeltek s Biró valami közömbös dologról beszélt, Darzensné, egy fogolyszárnyat rágicsálva, ezzel a kérdéssel fordult a fiatal emberhez, minden ok és alkalom nélkül:

- Mondja csak, Biró úr, nem elégítené ki egyszer a kíváncsiságomat?

- Parancsoljon, kérem.

- Szeretném, ha valamikor, mondjuk ma, vagy ha önnek e percben nem tetszik, máskor... akármikor, de egyszer szíves volna oly nyíltan és egyenesen beszélni velem, mint a férjemmel szokott. Ma legyen ez, igen?...

- Inkább ma, mint holnap; ha ugyan azt találja, hogy a nyíltság nem természetem.

- Azt nem mondtam. Ellenkezőleg. Hisz ennek tulajdoníthatom, hogy észrevettem azt, ami oly mértéktelenül izgatja a kíváncsiságomat, hogy észrevettem: a gyűlölködését!

- De...

- ...Tehát nem mondaná el egyszer, kedves uram, hogy minek köszönhetem én ezt az udvariasan takargatott, de kétségtelen s úgy látszik engesztelhetetlen gyűlölséget, amellyel

megtisztel? Ó, ne szegje meg rögtön a szavát, s ne játssza az álmélkodót. Tudom, mit akar mondani. Hogy nem szereti az Ohnet-regényeket, s hogy nem gyűlölködik semmiféle asszonysággal, akinek még egy pár évig udvarolni is lehet. Jó. Ha megengedi, majd másképp teszem fel a kérdést. Tehát nem mondaná el, kérem, mivel szereztem én érdemeket arra a nagy megkülönböztetésre, hogy egészen az illetlenségig elhanyagol? Nem mondaná el, miért sorol magában azok közé a kivételes nők közé, akiknek nem lehet, nem szabad udvarolni? Ön korántse tartozik a szent emberek közé. Tanúm Lardinois, akitől minden kímélet nélkül hódította el a kis békaszemű leányt. Ön nem is nagyon aggodalmaskodó... Ne folytassam a példákat?! Jó. Tehát feleljen egyenesen a kérdésemre. Mi az oka - mert tudom, hogy van valami oka - mi az oka, kérdem, hogy ön olyan olimpusi illetlenséggel hanyagol el engem? Fogadása tartja, hogy nekem sohase fog udvarolni?

- A felelet igen egyszerű. Nem szeretem a lehetetlen vállalkozásokat.

- Eh, ön nem az az ember, aki elismerné, hogy vannak lehetetlenségek is. Az ön fajtájából valók, kedves barátom, ha nagyon kegyesek akarnak lenni, csak egy lehetetlenséget ismernek el, azt, amely a fejükön történt.

- És hogyha téved?!... Hogyha én nem tartozom a nagyravágyók, hanem a szerények és a félénkek közé?!...

- Nem tévedek. És bizonyosan tudom, hogy ön nem őszinte. Hozzáteszem, hogy ezt még rossz néven se veszem, mert hisz ön e pillanatban valósággal gyöngéd hozzám, ami nem mindig szokott lenni... Hanem, akarja, hogy megmondjam én, amit ön nem akar megmondani? Nos tehát, ha ön nem udvarol nekem, ennek oka az - mennyi cukrot tegyek a kávéjába? - ennek oka az, hogy ön engem megvet.

- Bocsásson meg, de...

- Ó, sohase erőlködjék színészkedni. Ön eléggé beletalálta magát a nagyvilágba, amelyben mind a ketten kalandorok vagyunk. Megtanulta fegyelmezni a gondolatait, a beszédét, a mozdulatait, sőt ha ügyel magára, tud parancsolni a tekintetének is. De azért a tekintete koronkint mégis elárulja. Egészben véve, ön már bizonyára nagyvilági ember; de a szemében még ma is kozák. És ez a barbár, meghunyászkodásra képtelen szem folyvást rettentő vádakat szór rám.

- Engedjen meg, de ebbe az Ali Tepelenti-féle magatartásba oly nehezen tudom beleképzelni magamat...

- És mondja, kérem, sohase jutott önnek eszébe, hogy csalódhatik is?! Sohase gondolt rá, hogy: hátha igazságtalan?!... hátha csak a látszat szól ellenem?!... Ön nem akar őszinte lenni. Jó. Hát hadd legyek őszinte én. Csak gyújtson rá, kérem.

Ő maga is rágyújtott egy cigarettára, aztán folytatta:

- Tehát, kedves barátom, az ön szeme mindenekelőtt azt mondja, hogy én a szeretője lettem Sontis úrnak. Ez igaz. Hallgasson meg, kérem, és ne meneküljön ettől a vallomástól; a vallomásokkal már úgyis készen vagyok... Ismétlem, ez való. Hanem Sontis úr, aki elég aljas úgy viselkedni, hogy ezt a szájába rágja az egész világnak, azt már nem magyarázta meg se önnek, se senkinek, hogy ezt a sikerét egy alávalóságnak köszönheti. Sontis úr nem éppen Don Juan, amint ön bizonyára képzeli; inkább csak egy silány úr, kedves barátom. De menjünk tovább. Ez az úr hurkot kötött a nyakamra e különös sikerből, és hatalmában tartott, a tulajdon galádságánál fogva. A hatalmában tartott, mondom, mert amint ön alighanem kitalálta, végre fellázadtam. És most... most dacolok a bosszújával. Ennyi a Sontis úr számadási lapja; ami a többit illeti, a többit csak az ön képzelme tette hozzá ehhez a nem nagyon hosszú

bűnlajstromhoz. Istenem, ön hamar kész volt az ítéletével, s jókora szabadságot engedett a képzeletének. Pedig hát, mondhatom, kedves uram, hogy minden látszat ellenére is, ön téved, igenis téved, és a szeme igazságtalanul vádolja a szegény Darzensnét... Meglehet, ön különösnek, sőt ízléstelennek fogja találni a bizalmasságomat. De hogy mindezzel miért hozakodtam elő, meg fogja érteni. Bántott az a mértéktelen megvetés, amelyet kiolvastam a szeméből, s ki védjen meg, ha magam nem védem meg magamat?!... Most pedig kérem, bocsássa meg a kifakadásomat, és ne gyűlöljön úgy, mint eddig.

Kezet nyújtott a fiatal embernek és így végezte:

- Mert, megvallom, megfélemlít a túlvilági erkölcsösségével.

A festő nem volt könnyenhivő ember, de a túlságos kételkedés ölelkezik a naivsággal. És megingott a meggyőződésében. Egész nap maga előtt látta azt a tengerszínű szemet, mely olyan szomorúan bizonykodott: »Igenis, ön téved! Higgye el, de higgye el, hogy téved!«

Miért ne tévedhetett volna? - tűnődött magában. - Az ilyen dolgokban az ember csak akkor bizonyos, ha maga szerezte meg a bizonyosságot. S az ismeretes elméletek az asszonyi hamisságokról nem nyomnak többet a latban, mint azok az ismeretes tapasztalatok, hogy silány urak is vannak a világon. Aztán meg ez az asszony egy szóval se tagadta azt, ami a legerősebben ellene szólt; ellenkezőleg fennen vallotta be, kérdezetlenül, ok és cél nélkül. Mi célja is lehetett volna ezzel a bizalmassággal, mellyel csak vádolta magát? Tehát őszinte volt. S miért is ne lehetne az, amit mondott, a teljes igazság? Az ember olyan gyanakvó. A képzelet olyan könnyen csinál a szúnyogból elefántot. Olyan hamar készen vagyunk vele, hogy egy asszonyt elítéljünk. Végre is meglehet, hogy igazán csak a látszat szólt ellene. Egy szeleverdi asszonyka tönkreteszi a hírét egy semmiséggel. És így tovább. Egész védőbeszédet rögtönzött magában. És elhatározta, hogy ezentúl barátságosabb lesz hozzá.

Nem volt képzelődő; arra nem is gondolt, hogy az önérzetnek ebben a kissé színpadias kifakadásában része lehetett az ő szép szemének is.

Ez a bizalmas együttlét nem volt közöttük a legutolsó. A kéretlen vallomás valami láthatatlan kapoccsal kötötte össze őket. Az első közlés újabbak szülője lett; Darzensné lassankint elbeszélte neki gyermekkori nyomorúságainak, apró csalódásainak, s utolsó szerencsétlenségének egész történetét. Meglátszott rajta, hogy hálás azért a gyöngédségért, amellyel Biró a nagy jelenet után legelőször közeledett hozzá; s úgy tetszett, mindig több és több érdeklődést, sőt barátságot érez a festő iránt, aki azelőtt úgy tűnt fel előtte, mint a *Próféta* legszigorúbb tekintetű és legsötétebb külsejű anabaptistája.

Néhány nap múltán már azon a pajtáskodó hangon beszéltek egymással, mely azelőtt oly mód felett bosszantotta a festőt. Természetesen, ennek megvolt a maga külön magyarázata: az, hogy mindig egymás társaságára voltak utalva. Városban férj és feleség sincsenek olyan sokat együtt, mint ahogy nekik kellett együvé húzódniok, mikor az idő hűvösebbre vált. Aztán meg lassankint egymáshoz is törődtek. S a festőnek fel se tűnt többé az a meghitt hang, amelyet egykor olyan ízléstelennek talált.

Sőt egyszer azon vette észre magát, hogy ha véletlenül nem Darzensnak, nem mesterének, jótevőjének és legjobb barátjának a feleségével van együtt: még rossz gondolatai támadtak volna. Fiatalember volt még s a jó levegő meg a falusi nyugalom kúrájából kevesebbel is beérte, mint egy érdemekben gazdag római patricius.

De szégyenkezve és megbotránkozva utasította el magától ezt az aláváló gondolatot. Hogy' is juthatott eszébe!

Egy este, ebéd után, olyan rossz idő kerekedett, hogy nem tehették meg a szokott sétájokat. Darzensné, az idén először, teát rendelt s befűttetett a kandallóba.

Vagy tíz percig magukra voltak a nagy teremben. Az inas és a szobaleány a szomszéd ebédlőben az asztalt szedték el.

Darzensné, egy rengeteg karosszékben, a szalon asztalkája mellett ült és rajzolt. Pár nap óta elfogta a műkedvelő szenvedély, s rajzolni tanult Birótól. Egyszer régebben már próbálta ezt a mulatságot, de akkor beléunt.

A festő mosolyogva nézte a készülő zsönge kísérletet.

A pici asszonyka majdnem elveszett a roppant karosszékben; s parányibbnak, babaszerűbbnek tetszett, mint valaha. Amint nagy buzgalommal rajzolgatta ákombákomjait, szakasztott olyan volt, mint egy iskolásleány.

Nagyon jókedvű volt egész este. Folyton kotyogott, mint egy fürjecske. A Biró szívügyeiről beszélgetett. Fitymáló szóval szedte sorra mindazokat az asszonyi lényeket, akiket csak gyanúsíthatott, hogy a festőt közelről érdeklik, s agyonrágalmazta valamennyit.

Biró mosolyogva hallgatta, s a háta mögött állva, nézte, hogyan rajzol.

Olyan kicsinek, olyan helyesnek, olyan szeretetreméltónak tetszett neki, itt ebben a Nagyapó-székben, hogy meglepetve nézte, mint egy új ismerőst. Sohase látta még ilyennek. S egyszerre érthetetlennek kezdte találni az idegenkedést, sőt gyűlöletet, amellyel iránta korábban viseltetett. Hogy' is tudott agyarkodni erre az operette-babára!

Kissé kábult volt a szokatlan melegtől. A kandallóban lobogott a láng; s a tűznyelvek pattogó szava mintha csak őt gúnyolta volna.

Lassankint leereszkedett fejére a Mab királyné köde, s amint a szöszke kis teremtés megfordult, hogy összecsucsorított ajkaival egy újabb gonoszságot süvöltsön feléje, egy csókkal tapasztotta be a rágalmazó kis szájat.

Maga se tudta, hogy' történt ez, s csak akkor ocsúdott fel, mikor az asszonyka visszalökte, ezekkel a váratlan szavakkal:

- Vigyázzon; jönnek.

Az inas jött be, aki egy darabig ott sertepertélt a szobában. A szöszke asszony visszahajolt a rajzára; Biró úgy tett, mintha a rajzminták közt keresgélne.

Mikor a szolga kiment, Darzensné fölkelt a székéből; megállt előtte, keresztbe fonta a karjait s így szólt:

- De, kedvesem, elment az esze?

El. Magához akarta ölelni s mikor amaz elsiklott előle, pár lépést tett feléje, míg lépteinek a zaja meg nem félemlítette. Az asszony egy szökéssel a szoba másik szélén termett. Onnan visszanézett rá, mint a német torzképek kedélyes nyúlja a kocavadászra.

- Hová gondol?! - suttogta. - Jusson eszébe a férjem!

Rászegezte a szemét és mosolygott. Győzedelmeskedett.

Hanem ezeknek az útszéli szóknak sokkal nagyobb s egészen más volt a hatása, mint Darzensné várta. A festőnek csakugyan eszébe jutott a derék, nagylelkű Darzens. Bizony, már régóta nem gondolt rá.

Valamikor, még egész gyerek volt, félig alva üldögélt egy kocsiban, melyet vágtató lovak röpítettek tova. Egyszerre úgy rémlett neki, mintha a nevén szólították volna: »Jenő!« Felriadt, és észrevette, hogy egy ördögárok szélére jutottak. Éppen, hogy felrázhatta a kocsist, aki szintén aludt, s éppen hogy vissza lehetett még tartani a lovakat. Ha egy perccel tovább talál még szunnyadni, szunnyadhatott volna folytatásul egy egész örökkévalóságig.

Most is olyanformán érezte magát, mint akkor. Mintha csak a Darzens szavát hallotta volna: »Jenő!« Egy pillanatig azt hitte, hogy alszik. Tér és idő, mint fölismert tündérek a mesékben, eltűntek előle; megszállottak ama más kiterjedés, egy ismeretlen világ sejtelmei.

De volt mellette valaki, aki szépen visszaszállította a földre.

Darzensné, mikor látta, hogy gavallérja mozdulatlanná válik, mint az a szerény állat, akit Bálám halhatatlanná tett, fölvette az asztalról a gavallér kalapját, belenézett, s mint az az ember, aki dolgának az elintézését várja, s addig nem tudja mivel agyonütni az időt, mélységes nyugalommal olvasta fel belőle a kalapgyáros címét:

- Victor Jay and Company, London.

A fölhívás keringőre már nem lehetett volna világosabb.

Nevetség nélkül nem volt visszatérés. S aztán ez a kihívó nyugalom, ingerlő merészségével megcsúfolt minden jámbor tekintetet. Eh, annál rosszabb az utasokra nézve! A távollevőknek nincsen igazuk.

A következő pillanatban már foglyul ejtette.

- De vigyázzon hát - suttogta az asszony - azok talán hallgatóznak... Gondolja meg, hogy nem lehetek elég óvatos...

Aztán, még halkabban, azt zizegte a fogai közül:

- Várjon meg a kertben, az üvegháznál. De ügyeljen, hogy meg ne lássák. Éjfélkor ott leszek... Most pedig beszéljünk okosabb dologról.

És folytatta fennhangon, mintha semmi se történt volna.

Ez a hideg fejjel elhatározott és minden láz nélkül ígért légyott úgy hatott a festőre, mint egy jeges zuhany. Egyszerre kijózanodott. S mialatt a szőke asszonyka a talán hallgatózó közönségnek beszélt, Biró meglepetten nézett rá, mintha valami váratlan dolgot mívelt volna. Úgy tetszett neki, hogy az a helyes arcocska egy pillanat alatt legalább tíz esztendőt vénült. Igen, igen; ismét észre vette rajta azt a gonosz vonást, mely meg van örökítve ama képen, ott a szemközt levő falon.

És eszébe jutott Zapata.

Zapata, aki azt a képet festette.

Biró nagyon jól ismerte a spanyolt. Ő már régóta Párizsban lakott, amikor Zapata közéjük vetődött. És ma is látta maga előtt, amint legelőször jelent meg a festők vendéglőjében, éhesen, soványan és lerongyolódva, mint valami Don Caesar de Bazan. Emlékezett rá, nagyon vidám vacsora volt az, leányokkal. A spanyol nem szólt egy szót se, csak evett, mint egy farkas és ivott, mint egy kefekötő. Akkor még egy hangot se tudott franciául, s nem igen volt kivel beszélnie. Hanem azért minden leány őt nézte. És Phémie, aki klasszikus volt, mint maga a Múzsa, Phémie megvallotta, hogy a spanyolnak csak rá kell néznie, s már megborzong a háta.

Pedig a spanyol nem is volt valami szép gyerek. Sovány volt, mint az agár, s csak a két nagy fekete szeme világított ki az arcából. De ha ezt a két csodálatos fekete szemet, melyeket a szép, hosszú szempillák koronkint úgy takartak el, mint bársony-burok a tőrt, rajta felejtette valamelyik fehérszemélyen, ez nem találta többé a helyét. Olyan volt, mint egy pompás állat. Csupa gyomor és csupa vágy.

Erről a Zapatáról akkor az volt az általános vélemény, hogy a tehetségesebb Darzens-tanítványoknak a saruszíját se méltó megoldani. Hogy talán Biróval hasonlítsák össze, arra már éppen nem gondolt volna senki.

Az a kör, amelyben Biró élt, eleinte nagyokat mulatott azon az erőlködésen, hogy a spanyol mindenáron festő akar lenni. És amikor Zapata hozzájutott az első sikeréhez: sokat nevettek rajta. Voltak ugyanis, akik azt rebesgették, hogy a spanyol ezt a sikerét asszonyi pártfogásnak köszöni, sőt akadtak olyanok is, akik ebből a gyanúból nem csináltak titkot. Egy darabig Zapata volt minden élc céltáblája. Hanem amikor Zapata sikert sikerre halmozott, a nevetők elhallgattak. Sikerei előbb félelmetessé, s később tiszteltté tették a spanyolt.

Két vagy három év múltával a Zapata nagy művészetében senki se kételkedett többé. Zapata csillagnak volt kikiáltva, s az egész világ megegyezett benne, hogy a spanyol legyűrte mindnyájokat.

Bizonyára nagyobb sikerekre tett szert, mint a többiek, együttvéve. A neve ismertté vált, egyik díjat a másik után kapta, s válogathatott a megrendelések közül. A szerencse lakótársául szegődött s hűséges maradt hozzá. A kiéhezett s elzüllött külsejű jövevényre rá se lehetett ismerni. Palotában lakott s úszott a jólétben.

Ezt a fordulatot Biró sohase tudta magának megmagyarázni. Bizonyos volt benne, hogy a spanyol csak a közepes tehetségek közül való, s hogy semmi olyannal nem állott elő, ami tüneményes sikereit érthetővé tenné. Persze eszébe se jutott, hogy a spanyolt bírálgatni kezdje. Nem akarta, hogy irigynek mondhassák, és amikor rajta állott, ő is éppen úgy tett, mint a többi; segített tolni a spanyol szekerét.

Hanem a legjobban azon csodálkozott, hogy Zapatának a leghűségesebb dobosa maga a nagy Darzens volt. A mester nélkül a spanyol bizonyára nem boldogulhatott volna olyan könnyű-szerrel. Darzens egy-egy szava aranyat nyomott. És Darzens tele volt a spanyol dicséretével. Darzens, ez a nagy mester, aki művész volt a kisujja hegyéig!... Mintha megbabonázta volna valaki.

Különben, Biró nem törődött se a spanyollal, se a sikereivel.

Hanem most, ahogy rátekintett a képére, s megpillantotta rajta ezt a gonosz vonást, melyet Zapata oly kivételes szerencsével örökített meg: egyszerre világosság gyúlt a fejében.

A fordulat a spanyol életében ezzel az arcképpel kezdődött. Ez volt az első sikere. Darzensné a képtől el volt ragadtatva, s a Darzensné pártfogása ért annyit, mint egy miniszteri ígéret.

Zapata, mikor ezt a képet festette, két hónapot töltött Follembrayben, abban a szobában, melyet most ő foglalt el; és Darzens akkortájt kétszer is járt Madridban, éppen olyan célból, mint amely most Windsorba vezette.

Abban az időben beszéltek is egy kissé a dologról; de Darzensné el tudta hallgattatni a pletyka ugató ebeit: azzal, hogy új meg új táplálékot adott nekik.

Persze, hogy világos volt az egész eset.

Mert hogy azok a regényes történetek, amelyekkel Darzensné már két hét óta mulattatta, egytől-egyig a holdban játszódtak le: abban az előbbi jelenet után nem kételkedhetett többé.

S mialatt a szöszke asszonyka tovább csacsogta semmiségeit, melyeket kedvesen hazudtolt meg a tengerszínű szem édes tekintete: Birónak csak egy dolog járt a fejében. A spanyol, és mindig a spanyol.

A spanyol és mesés szerencséje. A follembrayi kép, s az aranyakat érő pártfogás, mely ezt a művészi kísérletet jutalmazta. Azok a hajdan oly éhes szemek, s az a jólét, melyben Zapata mostanság lubickol.

És ismét csak Zapata járt a fejében, mikor odafenn, a szobájában, gépiesen számlálta az óraütéseket: »Tíz... fél tizenegy... tizenegy...«

A mámor teljesen elszállott a fejéből. Józan volt; józanabb, mint valaha.

- Tehát én leszek II-ik Zapata - évődött magában. - Én is le fogom festeni a szép asszonyt, s én is megkezdek végre egy új, dicsőségesebb korszakot, azt, melyet majdan a második korszakomnak fognak nevezni. Nekem is lesznek tehát sikereim, és rámnézve is vége a nyomorúságnak, a gonddal terhes, küszködő életnek. Hát bíz ez nagyon szép lesz, és szebb jövőt már nem is álmodhattam volna magamnak! Ah, micsoda jövő! Ünnepeltetések, hercegkisasszonyok arcképei, kitüntetések a Szalonban, pénz mint a polyva, arany, temérdek arany, arany egész garmadával, és hozzá a dicsőség ingyen... Szép jövő, gyönyörű jövő, hanem kár érte, mert ez a jövő nekem nem kell.

Megnézte az óráját. Három negyed tizenkettő már elmúlt.

- És ha el se mennék a légyottra?! - tűnődött. - Mindenesetre ez volna a legokosabb. Mert nagyon kérdéses, hogy, ha most mindjárt nem szököm meg, meg tudok-e szökni holnap vagy holnapután? Ki biztosít róla, hogy Capua örömei nem süllyesztenek-e le a hínárba? Ki tudja, hogy huszonnégy óra múlva nem biztatom-e magamat azzal, hogy: »Majd holnap!«... és másnap ismét: »Majd holnapután!«... Hátha ez után a találkozó után itt maradok végképpen?!... és ha itt maradok, meggátolhatom-e a jókedvű adakozót, hogy sorsomat megkovácsolja, a maga módja szerint, amiképpen a Zapatáét kovácsolta meg?!... Mintha bizony a mámor órái nem hetekig és hónapokig tartanának nálam! Mintha nem a szélsőségek embere volnék, akinek nem szabad ugrania, nem szabad ízlelődnie, hanem csak egy választása lehet: kezdetben kell ellentállnia!... Principiis obsta!... Mindenesetre az volna a legokosabb, ha el se mennék a légyottra, ha megszökném most mindjárt... Ez volna a legokosabb, de ha én most erre a lépésre határoznám el magamat, ha azt cselekedném, ami a legokosabb: akkor én igen nagy szamár volnék! Megszökni akkor, amikor a hosszú bűnbánat után a leginkább forr a vérem!... Eljátszani a József és Putifárné ismeretes komédiáját, amelyen már emberöltők százai nevettek!... Szó sincs róla, aláválo dolog: elcsábítani a legjobb barátunk, a jótevőnk feleségét... de lehet itt szó csábításról?! Akik ezt az erkölcsi tételt megállapították, nem olyan asszonyokra gondoltak, akik tálcán viszik magukat a jóbarát elébe, akkor, mikor ez a jóbarát, ez a lekötelezett - a mentségére legyen mondva - kiéhezettebb, mint valaha!... az erkölcsi felelősség ilyenkor már nem a lekötelezetté... Eh, minden okoskodás szürke, és az a csók, amelyet nem fogok elszalasztani, az valóság!

Huszonhét esztendős volt... És Darzensné szédítő tudott lenni, ha akart. Pedig hát akart.

Mikor a kastély tornyában tizenkettőt ütött az óra, Biró már lenn volt az üvegháznál. Nem láthatta meg senki. A folyosókon meg a lépcsőházakban sehol se égett lámpa; s nesztelenül járt. Ismerte a házat, mintha otthon volna.

Nem kellett sokáig várakoznia. Egyszerre neszt hallott a bokrok tájékáról, valami árnyék rajzolódott a homályba, s a következő pillanatban egy ismerős hang suttogását hallotta:

- Adja ide a kezét és jöjjön utánam! Ne szóljon és vigyázva lépjen! Lehetnek a házban, akik még nem alszanak ilyenkor!

. . . .

Négy óra felé járt az idő, amikor elváltak. A szöszke asszonynak az volt az utolsó szava: »Imádlak. « Csak egy csókot kapott feleletül. Amaz már nem tudott kedvességeket mondani a Kirkének. Folyton egy név járt a fejében: »Zapata! Zapata!«

Másnap... másnap így szólt magában: »Majd holnap!« És huszonnégy óra múltán megint: »Holnap!... vagy legkésőbb holnapután!«

Elmúlt egy hét, és megrémült magától. Már azon járt az esze, hogy megvárja azt az időt, amikor Darzens tudatja, hogy melyik napon hagyja el Windsort. Darzens őt már nem fogja itt találni, de csak akkor utazik el, amikor amaz megírja, hogy nemsokára otthon lesz.

- De hátha akkor még nehezebben találom meg az ürügyet?! - tépelődött magában. - Hátha akkor már nem lesz erőm megszökni?! Ki tudja, mi történhetik, ami akaratom ellenére is visszatart?... és aztán itt maradok a Darzens hazaérkezése után is, sokáig... ameddig Zapata!

A tizedik napon végre elszánta magát.

- Nem, nem szabad tovább maradnom!... Ideje, hogy véget vessek a komédiának.

Megírt, nagy kínnal, egy levelet, amelyben a hazugságok egész szövevényével igyekezett megmagyarázni Darzensnak, hogy miért nem várhatta meg az ő hazaérkezését, s miért kell Follembrayt korábban elhagynia, mint óhajtotta. Írt egy pár sort az asszonynak is, főképpen azért, hogy a sértést, amelyet elkövetni készült - legalább némi udvariassággal - enyhítse, már amennyire tudja... de azért is, hogy hirtelen elutazása a kastély többi lakója előtt ne váljék feltűnővé; mert azt, végre is, nem teheti nyilvánvalóvá, hogy ő most tulajdonképpen szökik. A mély tisztelet hangján írt neki; fogadkozott, hogy örökkön hálás szolgája marad; s úgy búcsúzott, sok bocsánatkérés között, mint aki csak rövid időre megy el egy olyan körből, amelyet szinte otthonnak tekint. De elutazása ürügyéül valami nagyon átlátszó hazugságot eszelt ki; ami a leghamarabb eszébe jutott... Gondoljon az asszony, amit akar; az ilyen szakítást úgy se lehet megmagyarázni.

Mikor elkészült mind a két levéllel, csengetett az inasnak.

- Sürgönyt kaptam - szólt neki - amely azonnal Párizsba szólít. Szerettem volna elbúcsúzni őnagyságától, de nem várhatom meg, amíg fölkel, mert a gyorsvonat tíz órakor indul, s őnagysága, úgy tudom, csak tíz óra után szokott fölébredni. Adja át ezeket a leveleket; aztán, ha majd ráér, csomagolja össze a dolgaimat, s küldje utánam Párizsba; itt van a lakásom címe...

Nem bánta, hadd törjék a fejöket, hogy azt a sürgönyt, amelyet senki se látott, ki adta át neki?

Az inas ígérte, hogy a megbízást pontosan fogja teljesíteni, és hogy azonnal értesíti a kocsist.

- Nem kell befogatni. Az idő szép, az út rövid; gyalog megyek ki az állomásra.

Hogy ne csak kellemetlen emlék maradjon utána, bőkezűen osztogatta szét a borravalót, aztán elővette a felöltőjét, kisétált a vasúthoz és a legelső vonattal visszautazott Párizsba.

Elmúlt egy hónap; nem adott életjelt. Az ötödik héten levelet kapott Darzenstól. Hogy megérkezett; hogy nem bocsátja meg a szószegést; hogy csakis akkor bocsátja meg, ha

tanítványa jóvá teszi a hibát, s haladéktalanul visszatér Follembrayba, ahol nem csak ő, hanem a vadászok egész csapatja várja. Azt a halaszthatatlan dolgot, amelyet ma se ért tökéletesen, Biró azóta régen elvégezhette; szóval jöjjön, de minél hamarább.

Ez a levél megint kísértésbe ejtette. Az bizonyos, hogy nagy illetlenséget követ el, mesterével, jótevőjével, legjobb barátjával szemben - aki mindenben ártatlan! - ha erre a kedves levélre nem is válaszol. De mit feleljen neki? Elmennie Follembraybe most már lehetetlen. Még akkor is, ha időközben mást gondolt volna, ha most már hajlandó volna tovább haladni azon az úton, amelyen Zapata haladt előre... még akkor is lehetetlen Follembraybe visszatérnie. Darzensné semmiesetre se bocsátott meg neki; Darzensnéhoz nem lehet beállítania. Később, ha véletlenül összejönnek valahol, Párizsban, közös ismerősöknél, akkor, talán, kimenthetné magát az asszony előtt, valami újabb, nagy hazugsággal... ha ugyan kedvet kapna ahhoz, ami elől megugrott: követni Zapatát egész pályafutásán. De oda, oda most már nem mehet. És ha nem mehet, mit feleljen Darzensnak? Semmitmondó szavakat írjon köszönetül? Kitérő feleletet adjon? Ha kitérő feleletet ad: Darzens-szal szemben a helyzet változatlan marad. Ez a jó, nagy ember, aki csupa bizalom, csupa gyanútalanság, újra hívni fogja, és ő újra nem mehet el hozzá, akár Follembrayba hívja, akár a párizsi lakására. Meglehet, a mester, megütődve ezen az érthetetlen viselkedésen, fel fogja keresni a titokzatosan rejtőzködő tanítványt, és akkor mit mondjon neki? Nem is szólva arról, hogy amíg a helyzet változatlan marad, újra meg újra kísértésbe eshetik...

Azt felelte, hogy nem felelt semmit. Ez is felelet. Olyan felelet, mely véget vet minden újabb zavarnak, és minden újabb kísértésnek.

Természetesen, ezután a nagy illetlenség után nem maradt más választása, mint: végképpen eltűnni a világból.

Akképp cselekedett. Nekifeküdt a dolognak, és szűk kis szobája most már nem tűnt fel előtte olyan szomorúnak, mint azelőtt. Aztán mást gondolt; bejárta Párizs környékét és megpróbálkozott a plein air festéssel, melynek a hódításai akkor kezdődtek. Haladni akart az idővel, s versenyezni a fiatalokkal.

Koronkint azoktól, akikkel az utcán találkozott, híreket is hallott a világból. Hallotta, hogy Darzens végképp letett róla, hogy a mester nem bízik többé az ő tehetségében, s hogy meghitt társaságban hálátlannak nevezte. Megtudta, hogy régi barátai sokkal szigorúbbak; s hogy letagadják még a korábbi sikereit is. Megtudta, hogy leszámolt vele az a szűk kör is, mely eddig a leginkább pártolta; s hogy egykor olyan lelkes hívei kimerültnek mondják.

Eleinte csak mosolygott, mikor ezeket a híreket hallotta. De később már inkább leverőnek találta a dolgot, mint mulatságosnak. Tudta, hogy az elsenyvedt jóhírnevet kiaranyozni nehezebb mint új életet kezdeni.

Hanem azért nem csüggedt. Volt még egy reménysége: a *Léda*. Ha ez a kép csakugyan megkapja a díjat, melyet már neki szántak: akkor nem béníthatják meg többé munkakedvét se az időelőtti nekrológok, se a nélkülözés, amelyhez újabban sűrűn volt szerencséje.

Majdnem számított erre a sikerre. Bizonyosra vette, hogy ha Darzens le is vette róla a kezét, ellene dolgozni nem fog semmi szín alatt. Különösen, ha már a *Lédá*ról van szó, melynek ő volt a legbuzgóbb kürtöse. Sőt, amily nemesnek ismerte, föltette róla, hogy a történtek ellenére is fel fogja használni befolyását *Léda* érdekében.

Rosszul számított.

A tavasz azzal a meglepetéssel köszöntött be hozzá, hogy a szegény *Lédá*nak nem lehetnek kilátásai a rég várt jutalomra. Nem lehetnek pedig azért, mert egyszerűen visszautasították.

Még csak el se fogadták! Pedig Darzens benn volt a juryben.

Ahogy’ megtudta a rossz újságot, Biró leült az íróasztalához, s megírta lemondását összes nagy terveiről. Egy rajztanári állásért folyamodott, s ez a kérőlevél úgy tűnt fel előtte, mintha tehetségének a csődjét jelentette volna be ebben az alázatos írásban.

Nemsokára megkapta a választ, s a válasz: igen volt.

Egy hét múlva elhagyta Párizst.

Amint a vonat kiindult a Gare de l’Estből, s ő, háttal a gőzösnek, elmélázva nézte, mint távolodnak és mint tűnnek el ismerős körvonalai azoknak a híres épületeknek, melyek közt annyi vidám és annyi szomorú napot töltött, szokása szerint ismét elkezdett tűnődni, mert észrevehetőleg ez volt a legkedvesebb mulatsága. És így öldöste magát:

- Annyi bizonyos, hogy nagy szamár vagyok. Mi szükségem volt nekem arra, hogy túlságos lelkiismeretességből megrontsam az egész életemet?! Szó sincs róla, az én helyemben minden okos ember másképp cselekedett volna, s úgy látszik, én az a derék, becsületes Slemil vagyok, akinek nincsen árnyéka. Megszökni egy asszonytól, dacolva a nevetséggel, s megszökni tőle akkor, mikor már úgy beléízeledtem a mulatságba, hogy immár túltettem magamat minden aggodalmon, s annyit se törődtem többé a nagy Darzens-szal, mint Kane-nel, a sarkutazóval! Igen, de... Zapata! Ej, Zapata úr teljesen kifogástalan gavallér, aki, megeshetik, ma már semmiféle viszonyban sincs Darzensnéval, s talán már nem is gondol rá soha! És meglehet még az is, hogy nincs igazam; meglehet, hogy ez a Zapata egyszerűen annak köszönheti a sikerét, hogy az ő képei tetszenek, míg az enyémek, mivel silányak, nem tetszenek. Meglehet, hogy én csak irigy, agyarkodó kontár vagyok, s meglehet, hogy Zapata istenáldotta művész, aki minden sikerét s jólétét csak magamagának, csak a nagy tehetségének köszönheti. Nem, istenemre, ez az egy nem lehet! Ám elismerem, megtörve, meghajolva s eltiporva, hogy az égi lángot, úgy látszik, megtagadták tőlem az istenek; de hogyha van művészet, ha van fenséges, isteni erő, mely csak a kiválasztottaknak adatik, hogy végrehajthassák a testté változtatás rejtelmes csodáját a Szépnek oltáránál (pedig hiszem, és vallom, hogy van!...): akkor ez a Zapata csak szemtelen kalandor, aki megszentségtelenítette a templomunkat! Nem, minden meglehet, csak az az egy nem, hogy ez az úr maga kovácsolta a szerencséjét! Nem, ez az úr nevét, hírét, függetlenségét és kényelmét, mindenét csak a nagy Darzensnak köszönheti, s Darzens csak a Darzensné szócsöve volt. És hogyha ez az úr szakított volna a kedvesével mindjárt a legelső... vagy a tizedik napon, ha nem esküdözte volna napról-napra újra, hogy: »Szeretlek!«... napról-napra új jutalmakért és új kitüntetésekért, akkor ez a kifogástalan úr most elzüllöttebb volna nálam, s szegényebb, mint volt köztünk a legeslegutolsó. Nem, II-ik Zapatának lenni nem dicsőség!... De ki mondja, hogy oda kellett volna jutnom, ahová ő jutott?! Nem, nem kellett volna szükségképpen odajutnom; csakhogy könnyen odajuthattam volna. Mert bizony én se utasítottam volna el magamtól a díjakat, az érmeket, az elismerést, a sikert, a megrendeléseket; nem mondtam volna: »Én ezt nem érdemlem... én ezt nem fogadhatom el, mert nem a tehetségemnek köszönhetem, hanem annak, hogy van egy hatalmas pártfogóm, egy asszony... egy asszony, aki hálás lovagi szolgálataimért... egy asszony, aki akármilyen kontár festő vagyok, megbecsüli bennem a férfit, s viszonzásul azért, hogy híven szeretem, kinevezett nagy festővé, és ennek a kinevezésnek az erejénél fogva elhalmoz nemcsak dicsőséggel, hanem anyagi javakkal is!«... Nem mondtam volna ezt, s nem utasítottam volna el magamtól a díjakat, az érmeket, az elismerést, a sikert és a megrendeléseket, amint hogy ezt nem cselekedte a híres Zapata sem... Persze én szentül meg vagyok győződve, hogy mindez megilletne engem, mert nem kételkedem benne, hogy én a hivatottak közé tartozom. De a spanyol se kételkedik. Már pedig a spanyol kétségtelenül kontár; a spanyol kétségtelenül téved, ha ugyan nem rosszhiszemű. És nem lehetetlen, hogy én is sokkal többre

becsülöm magamat, mint amennyit érek. Mindamellett, a Zapata helyén, nyugodt lélekkel söpörnék be minden elképzelhető kitüntetést, díjat, érmet stb.; semmit se sokallanék, s nem szakadhatna a nyakamba olyan elismerés, amelyet ne találnék természetesnek. A nagyok őszinte csodálata, a lelkiismeretes összehasonlítás, az az önismeret, amellyel rendelkezünk, még a jó szem és a jó ítélet sem óv meg senkit a képzelődéstől. Mindezek ellenére túlbecsülhetném a képességeimet, művészetem sikerének és jogosan megillető osztályrészemnek képzelhetném azt, amit valójában nem a műteremben, hanem őnagysága öltöző szobájában érdemeltem ki... szóval könnyen odajuthattam volna, ahová a spanyol jutott... Nos, megugrottam a kísértés elől. Többet tettem ennél: a sorsomra, melyet ez a derék asszonyka meg akart kovácsolni, akkorát ütöttem egy nagy kalapáccsal, hogy menten összelapult. Hát biz ez balgaság volt; okos ember nem tette volna. Mert a lelkiismeretével még csak megbékél valahogy az okos ember, de a balsikerrel, a folytonos balsikerrel, az élet pofonaival és a szegénységgel, pláne azzal a szegénységgel, amelyet folyvást kísértések üldöznek... ezzel már nem olyan könnyű megbékélnie az okos embernek. Igen, igen; az volt, balgaság, ostobaság. És nektek, karcsú tornyocskák, akik a távolból gúnyosan integettek felém, igazatok van: nagy szamár vagyok. De békén akarok élni ezzel a nagy szamárral, mert nem rázhatom le a nyakamról.

7

A bál után való nap, Biró talpon volt már reggel fél hétkor. Kilenckor órát kellett adnia Kőbányán; s gyalog szokott oda kisétálni.

A lakása sokkal szerényebb volt, semhogy szót érdemelne. Az előszobáján kívül, melyben se kiegyenesedni, se hármat lépni nem lehetett, csak egyetlenegy nagy szobája volt, képekkel bútorozva, meg egy benyílója, melyet fürdőszobának használt.

Éppen ebben a fürdőszobában volt, mikor odakint kopogtattak az ajtaján.

- Ki az?

- Én.

- Ki az az én?

- Marosy.

- Te vagy, ó poéta?! Hát gyere be.

- Nyisd ki hát az ajtót!

- Nyitva van.

- Vagy úgy. Már olyan régen fenn vagy?... Hol a pokolban vagy hát?!

- Fürdöm. Ülj le. Talán találsz valahol egy széket.

- Már találtam. Te, ezeket a képeket mind te festetted?

- Természetesen.

- Ha a mennyiségről ítélne az ember...

- Akkor korunk első festője volnék. Igazad van. Hanem mondd, mi szél hozott ide ilyen korán? Fél hétkor nem veri fel az embert, csak hitelező, párbajsegéd, vagy elkeseredett poéta. S mivel nyilvánvaló, hogy te se hitelező, se párbajsegéd nem vagy, világos, hogy fel akarsz valamit olvasni.

- Nem. Azaz, hogy ha már erről van szó, képzeld, az éjszaka kóborlásaim közben egy hatalmas regénytárgy ötlött az eszembe. Mit gondolsz, ha megírná az ember a magyar nemesség pusztulását versesregényben vagy elbeszélésben?...

- Ó, ha még csak a megírás a kérdés tárgya, akkor semmi ellenvetésem!... Hanem, hallod, ha felolvasási szándékaid is vannak, kérlek, hagyj fel velök; ne élj vissza a védtelen állapotommal.

- Légy nyugodt. Tudom, hogy bágyadt vagy az éjszakázás után. De minek is kelsz fel ilyen korán?

- Rajzleckét kell adnom a kőbányai fiatalságnak.

- Csak nem csaptál fel rajztanárnak?

- De igen. És kilenctől tizenegyig ismét alkalmam lesz meggyőződni róla, hogy a sertésszállások körül fölcseperedett Ifjú Magyarország mily hatalmas idioszinkraziával viseltetik minden ábrázolat iránt, ami nem kvadrát négyszög. Hidd el, nagyon csodálkoznám, ha Kőbánya egy Lionardo da Vincit adna a világnak.

- Nini, már készen is vagy?!...

- Szolgálatodra.

- Engedd meg tehát, hogy őrült lelkesedéssel üdvözöljelek Magyarország földjén.

- Köszönöm. De, ugy-e, nem azért állítottál be hozzám reggel fél hétkor, hogy egy tósztot mondj rám?

- Nem hát. Engem a többiek küldtek azzal a megbízással, hogy verjelek fel az ágyból s vigyelek vissza a kompániához. Nagyon megbotránkoztunk mindnyájan, mikor a bálból egyszerre eltűntél. Hogyha mi egy fél éjszaka udvarolunk a te kedvedért, méltányos, hogy akkor is velünk tarts, amikor mi komolyan hozzálátunk a mulatáshoz.

- Hát ti még most is báloztok?

- Természetesen. A körben kitartottunk végig, aztán folytattuk lenn a kávéházban. Onnan elvittük a hölgyzenekart a vasúti pályaházba, megreggeliztettük őket, s most csak terád várunk, hogy kivonuljunk Gödöllőre, hölgyek és urak.

- Ohó, abból semmi sem lesz. Ellenkezőleg, te fogsz elkísérni engem Kőbányára.

- Mi az ördögöt csinálnék én Kőbányán?

- Hogyan? Költőnek mondod magadat, és nem akarsz világot látni?

- Igen, csakhogy akkor inkább Gödöllőnél maradok. Kőbányát tanulmányozni ráérek később is. Úgy hiszem, lesz benne részem, ha majd oltárhoz vezetem a kis kövért.

- Ej, pedig azt hittem, hogy hasznodat vehetem. Szükségem lett volna rád, mint eleven kalendáriumra. Mert remélem, megőrizted ezt a jótulajdonságodat?

- Meg hát. Az vagyok, aki voltam. Mindig ugyanaz. Magyarország nemesi családainak név- és címtára. És szükséged van rám, ebbeli minőségemben?

- Igen.

- Jó. Cserbenhagyom a kompániát és követlek. De van egy föltételem. El fogod olvasni *Diogenes*t.

- Tudtam, hogy *Diogenes*t épp oly kevéssé kerülhetem ki, mint a halált. De, ha már meg kell lennie, ám legyen; elfogadom a feltételt. Gyere.

Mikor kiléptek a folyosóra, Biró meglepte magát, hogy önkéntelenül lepillantott arra a harmadik emeleti lakásra, melyre se tegnap, se tegnapelőtt, se azelőtt nem gondolt soha. Az ablakok be voltak függönyözve.

Még jóformán az egész ház aludt. Máskor, ilyen idő tájban, már elevenedni szokott a folyosó; de most mintha még a cselédek is megsínylették volna a báléj fárasztó örömeit. Csak a Terka ajtaja volt nyitva, jeléül, hogy a hat órai vonattal megérkezett valaki, akinek a tiszteletére ebben a pillanatban pompás kávé készül.

Odalenn, a Polgári Kör javában szellőzött. Tárva-nyitva voltak az összes ablakok; s a por, melyet a tegnapi jókedv vert fel, szürke gomolyokban szállongott fel a magasabb régiókba.

Mialatt lementek a lépcsőn, Biró érdeklődve kérdezgette a költőt:

- Hát, öreg, annyira elfoglal ez az átkozott *Diogenes*?! Egész nap csak a lámpásoddal járszkelsz, mely véletlenül mindig nálad van?!

- Szó sincs róla, barátom. Ellenkezőleg. Valóságos ünnepnap az nekem, hogy ha foglalkozhatom vele. Pláne, ha beszélhetek róla valakinek!... Szegény *Diogenes*! Nagyobb elhagyatottság már nem is képzelhető, mint amilyenbe ő jutott. Magam is csak alig gondolhatok rá. Őrá, barátom, őrá!

- De hát, tekintet nélkül a derék bölcsre, mit csinálsz? Beszélj egy kicsit magadról.

- Barátom, az én fő-foglalkozásom az, hogy halasztásokat kérek. Tudod, van egy kis birtokunk a Maros mentén, de úgy meg van terhelve, hogy én ma se tudom megérteni, miképp férhettek rá ilyen kicsi földre olyan nagy kölcsönök. Van rá kölcsönünk az osztrák-magyar banknál, a jelzálog-hitelbanknál és minden banknál, ami a világon van. Képzelheted, hogy ezekből minduntalan le-lejár egy részlet. Hogy hol, mikor és mennyi, lehetetlen volna számon tartani. Én hát minden héten sorra járom az összes bankokat s halasztást halasztásra kérek, hogy véletlenül el ne licitáljanak. Úgy ismernek minden bankban, mint a rossz pénzt. Fizetni persze csak akkor fizethetünk, ha már a Damokles-kard a fejünkre szakadt. Mert különben miből élnének meg az anyám és a húgaim?! Három húgom van, barátom, huszonnyolc, huszonhét és huszonhat évesek. És ha eszembe jut, hogy: mikor fognak férjhez menni ezek a szegény jó teremtések? - kedvem volna kirohanni a folyosóra és fejjel lefelé bukfencezni az udvarra.

- Ne tedd azt, öregem. Innen, az első emeletről már úgy sem érdemes.

- Gondolhatod, hogy ebből, ami az én főfoglalkozásom, nem lehet megélni. Van hát még egy másik foglalkozásom is. Ez a másik foglalkozás egy kis hivatal, olyan kis hivatal, barátom, hogy nagyító üvegen kell nézni, s még se lehet kitalálni, hogy mi szükség rá. A hivatalomban minden nap kiülök bizonyos számú órákat, s ezzel megszerzem a kispörköltet. A harmadik foglalkozásom végre az, hogy esténkint sántára táncolom magamat, abban a reménységben, hogy vagy a kis kövér, vagy egy másik irgalmas nővér, szóval a kőbányai plutokrácia valamelyik kis potykája végtére mégis csak horgon akad.

- Még jó, hogy másnap szépen visszaülheted, amit egy este kitáncolsz magadból.

- Micsoda kegyetlen gúnyolódása a sorsnak, barátom, hogy én, aki oly fenségeseket gondolok: folyton hajlongva, a derekammal rovom le a múlt tartozásait, - hat órákat ülve, testemnek legkevésbé gondolkozó részével keresem meg a kenyeremet s biztosítom a jelent, - és végre, a fulladásig táncolva, a lábammal dolgozom a jövőn. Csak a fejemnek nem veszem semmi hasznát. A fejemnek, barátom, mely aranyálmokkal van kárpitozva! És mégis így van. A

hajlongásom bizalmat gerjesztő, az ülésem készpénz, a táncom sokat ígérő, csak amit gondolok, arra nem adnak semmit. Kinevetnek barátom, kinevetik *Diogenes*t! A Lucifer önérzetét érzem magamban, és minden sörhordó gyerek oldalba lök!

Kiértek az utcára.

- Pedig, látod - végezte a költő félig nevetve, félig szomorúan - minden vigasztalásom, minden örömem és minden gyönyörűségem ez a *Diogenes*.

A festő majdnem meg volt hatva, hanem azért egy kissé meg is irigyelte a költőt.

- Te, micsoda ház ez a roppant nagy épület? - kérdezte amaz.

- Ez, ez a Szegények háza - felelt Biró.

- Szép vidéken lakol.

- Hadd el, nagyon kellemes ház ez. Szép kertje van, s a szobák nagyon egészségesek benne. Én már ki is néztem magamnak egy szobát belőle. Ott van, nézd, a harmadik emeleten.

- Csak ennyire törsz a magasba?

- Az ember nem tudhatja, mi vár rá öreg napjaira.

- Tudod, az vigasztaló, hogy mindnyájan úgyse férnénk belé. De te kérdezni akartál tőlem valamit.

- Igen. Ismersz-e te valami Völgyessyeket?

- Völgyessyek sokan vannak. Vannak csanádiak, zempléniek, dunántúliak...

- Csak annyit tudok róluk, hogy azoknak, akikről szó van, miniszteri tanácsos volt az apjok.

- Akkor a csanádiakról van szó. Régi nemesek, nagyon régi nemesek. Első osztály.

- És nagyon szegények, úgy-e?

- De, kérlek, ha mondom, hogy régi nemesek! Nem főztek pálinkát, hogy gazdagok legyenek!

- Bocsáss meg, ha nem voltam kellő reverenciával az ötágú korona iránt. De ha már felszabadítottatok bennünket... Különben ismered őket közelebbről?

- A Völgyessy Gábor családját? Nagyon csodálkozom, hogy eddig nem hallottál róluk, és hogy nem emlékszel a Völgyessy Gábor névre. A miniszteri tanácsos korábban képviselő volt, s képviselő korában pártjának egyik vezérembere. Sokat emlegették akkortájt; mert kedves, ötletes ember volt, s híres gavallér, akit mindenki szeretett. Különösen csudálom, hogy nem emlékszel a leányaira. Mikor mi úgy a hetedik-nyolcadik osztályba jártunk, a Völgyessy-lányok ott voltak minden úri mulatságban; két vagy három télen át ők voltak a pesti bálok legünnepeltebb szépségei. Az apjok nagy házat vitt, s azt hitte volna az ember, hogy a lányok nagy partit fognak csinálni. De nem; az egyik valami katonatiszthez ment feleségül; a másikról azt se tudom, hogy férjhez ment-e, vagy sem. Az utóbbi a valószínű, mert kevéssel aztán, hogy az apjok hirtelen meghalt, tönkrejutott az egész család. A miniszteri tanácsos maga se volt éppen jó gazda; ami kis birtoka maradt - úgy hiszem, maradt még egy jószága valahol a felsővidéken - elverte a gyám, egy anyai nagybácsi. Ami szintén csak azt bizonyítja, amit én régen prédikálok, hogy tudniillik, törvényt kellene hozni, mely csak egy szakaszból állana s így hangoznék: »Az árvaszéki elnököknek tilos tegeződni akárkivel is a világon és pedig fejvesztés büntetése alatt«... Hanem, mondd, miért érdekel téged mindez?

- Mert tegnap megismerkedtem egy kisasszonnyal, aki, úgy látszik, ennek a miniszteri tanácsosnak a leánya, s aki abban az időben, amelyről szóltál, még kis gyerek lehetett. S mivel nem tudtam elképzelni, hogyan kerül ez a gyönyörű teremtés a mi szegénységgel teli házunkba, megragadtalak, mint egy név- és címjegyzéket.

- Tegnap megismerkedtél egy gyönyörű teremtéssel, s ma már tudakozódol róla?!... Ej, ej, vigyázz!

- Sohase félts engem. Nem vagyok veszedelemben. S ezt abból is láthatod, hogy beszélek róla. Ha olyan aggasztóan érdeklődném iránta, nem emlegetném; talán a nevét se merném kiejteni. És alkalmasint magam előtt is eltagadnám, hogy az imént még ő járt az eszemben.

- Ne bízd el magadat. Egy szép fiatal leány, ránk alvajárókra nézve - s te nem vagy különb, mint más - mindig kész veszedelem. Mert hisz egy szép fiatal leány a legnagyobb rejtelem a világon, mely érdekesebb, mint a letűnt világok összes hieroglifái. És ezt a rejtelmet sokkal ritkábban látjuk magunk előtt elevenen, semhogy a talányfejtegetés gyermekes vágya föl ne ébredjen bennünk, mihelyt szemtől szemben találjuk vele magunkat. Igen, sokkal ritkábban látjuk ezt a rejtelmet, mintsem megvalljuk magunknak. A fiatal leány majdnem mindnyájunk előtt ismeretlen valami. A kis Depinyi ugyan, ha véletlenül hallana, alaposan kinevetne, mert ő kavics helyett asszony-szíveken jár; de tegyük fel, hogy az ő hercegnői mind valódi, tizenhárom próbás hercegnők, s tegyük fel, hogy mind oly gazdagok vagyunk tapasztalatokban, mint ez a kopasz Don Juan Tenorio... És mondd meg nekem nyíltan, kezedet a szívedre téve: mit érnek ezek a híres tapasztalatok?! Három osztályt lehet köztünk megkülönböztetni. Az elsőbe tartoznak azok, akik semmiféle más nőt nem ismernek, csak a könnyen megtalálhatót. Ezek a boldogok. Az ilyen csak örömöket ismer; csalódásokat, kijózanodást és gyötrődéseket nem. Minthogy mindenki csak a saját eseteiből általánosít, az ilyennek a gondolkozása a nőkről: csupa olcsón kapható kételkedés, s olyan világnézet, mely férfiúi, vagy helyesebben szólva: kereskedői hiúságának fölötte kedvező; másrészt, mivel mindig csak sikerei vannak, képzelődése nem ismer korlátokat. Örökös álmokban él, s ezek a kellemetes álmok nem is kerülnek neki nagyon sokba. Ennek az embernek a fiatal leány vagy egy kérdőjel, vagy egy metafizikai fogalom. A második osztályba azok tartoznak, akik már másféle nőt is láttak, látták tudniillik: a meghódíthatót. Ezek, a kevésbé szerencsések, olyan világban élnek, ahol a fiatal leány csak ritkán megjelenő, talán alkalmatlan jelenség; alig több egy képnél, vagy egy szellemjelenésnél. És hogyha koronkint ennek a világnak a hőse, diadalszekeréhez hozzá kötheti egy leány alakját is, úgy volt vele, mint a gyermek, aki széttörte a játékszert, hogy meglássa, mi van benne. És, végre, itt volna a harmadik osztály, azoké, akik egy kissé otthon vannak minden társaságban. Ilyenek sokkal kevesebben vannak köztünk, mint amennyien dicsekszünk vele; de ám fölteszem, hogy olyanról van szó, aki elég szerencsés bejuthatni minden társaságba, s elég okos, élni ezzel a szabadalommal. Nos tehát, a fiatal leány ennek az embernek a legtöbb esetben egy szép kis bábu, aki pompásan tudja mondani, hogy: »Igen, papa«, »Nem, mama«, mint a Spallanzani automatája a *Hoffmann meséi*ben. Vagy ha nem az, bizony nem sokkal több. Ha ebben a minden képzelhető világok legjobbikában élsz, beszélhetsz a fiatal leánnyal a *Varázs fuvolá*ról, a Chopin nocturne-jeiről, a hosszú hajú zongoraművészről, *Zalán futásá*ról, és egyéb ártatlan dolgokról. Ha a lelkébe akarsz látni, megtudod, hogy szereti a kedves embereket, s nem szereti se a gyávákat, se a hazugokat. S ha véletlenül szerencsés vagy találkozni eggyel-kettővel, aki elég merész, vagy elég vigyázatlan sejtetni veled, hogy micsoda kis világ forrong a fejecskéjében: amit megtudsz, az oly megzavaró, olyan kibetűzhetetlen, olyan homályos, hogy cserbenhagy minden emberismereted; különösen, ha nincsen összehasonlításod, ha hiányoznak az analógiáid. Igen, barátom, a fiatal leány, a mi korunkban s a mi viszonyaink közt, rendesen csak egy csodálatos, ismeretlen világ, mely annyival érdekesebb, minél ismeretlenebb. Előttem, megvallom, maga a rejtelem. Olyan

rejtelem, hogy mivel esküt tettem: nem írni *Diogenes*embe, csak a legszentebb igazságot, kénytelen voltam a hősnőt, akibe Diogenes szerelmes, némává tenni, mert nem tudnék mit beszéltetni vele.

- Ó, te nyomorult, te csak azért beszélsz nekem leányokról, hogy visszatérhess szépszerével ocsmány *Diogenes*edhez.

- Légy őszinte, és valld meg, hogy azért ragadod meg tüstént ezt a szegény Diogenest, hogy ne kelljen leányokról beszélned.

- Őszinte vagyok, s biztosítalak, hogy bátran beszélhetek a világ összes leányairól. Bátran beszélhetek pedig róluk azért, mert nem is gondolhatok rájok. Olyannyira képtelenség, hogy megházasodjam. Nagyon szegény fickó vagyok én, öregem; hogy én családot tartsak el, az lehetetlen. Örülök, ha magam nem halok meg éhen.

- Ó, az semmitől se óv meg. Az ember elvégzi, hogy nem házasodhatik meg. Hatalmas, megdönthetetlen érveléssel bizonyítja be magának, hogy megházasodni, ilyen körülmények között, nemcsak ostobaság volna, hanem bűnös könnyelműség is ama másik szegény teremtés, és azok iránt az ártatlanok iránt, akik majd csak ezután fognak létezni. Elvégzi, és mindennap ismételgeti magában, hogy nem fog megházasodni soha. És mégis megházasodik. S ez nem a test gyöngesége, nem a rendes életmódra való filiszteus hajlandóság, nem a tűzhelynek, a nyugalomnak, a csöndnek a vágya. Nem, ez a léleknek egy nemesebb vágyakozása, mely annál erősebb, minél nagyobb adaggal rendelkezik valaki a nevezett lélekből. Mindnyájunkban él egy furcsa törekvés valamely lelki közösség után, mely határozatlan, céltalan és megérthetetlen, de megvan; s minél jobban vagyunk belül kipárnázva, annál sűrűbben és annál több erővel ad nálunk életjelt ez a törekvés, mely gyermekes, de eltagadhatatlan. Úgy hiszem, ez, alapjában véve, a lázadásnak egy ügyetlen kísérlete a halál ellen, de bármint legyen is, annyi bizonyos, hogy a lélek nem szeret magára maradni, vagy amint meg vagyon írva: nem jó az embernek egyedül lennie. S mivel a természet egy önző, ravaszdi intézkedése következtében ez a lelki közösség is csak különböző nemű lények közt lehetséges, s mivel a társadalom úgy rendezte el sorsunkat, hogy ez a lelki közösség csak bizonyos formák között lehet zavartalan: mikor a zöld burok leválik rólunk, épp úgy megtaláljuk magunkban a házasság ösztönét, mint a szerelemét. És hogyha ez a két elemi erő találkozik, bizony bajos egykönnyen végezni velök, még ha az Ész a pártunkra szegődik is, mert hisz az Ész fölötte megbízhatatlan, álnok szövetséges.

- Hallod, úgy látszik, te most a bölcselet egy új sütetű elméletét akarod előttem népszerűsíteni!

- Akkor csak rosszul mondom, amit jól gondolok. Mert mindazt, amit beszéltem, világosan érzem magamban, olyannyira, hogy egy párszor már kísértésbe estem a kis kövérről és pénzes zsákjairól lemondani. Barátom, engem folyvást lökdösnek előre-hátra. Annyi embernek állok az útjában, hogy azt kell hinnem, valami vezérlő egyéniség lehetek. Csak egy lény van, aki nem lökdös és egy kissé törődik velem: az *Arany Trombitás*nak a leánya. Náluk szoktam ebédelni ötven krajcárért. Ez a leány olyan figyelmes, jólelkű és bizalmas hozzám, hogy el nem mondhatom neked, micsoda hálát érzek iránta. És bizony mondom neked, nagyon szeretném elvenni, mert érzem, hogy ő az egyetlen, aki képes volna *Diogenes*t megérteni.

- No és mi tart vissza?

- Az, barátom, hogy nem tud különbséget tenni jambus és trochaeus között.

- Akkor maradj csak a kis pénzeszsáknál. Neki legalább vannak egyéb jelességei.

- Könnyű neked; te csak úgy a magasból nézed az én lelki harcaimat. De ha téged ezek a kérdések hidegen hagynak, ez csak azt jelenti, hogy téged még mindig óv valami régi szerelem, amin még most se fog a rozsda. Kitaláltam, ugye? Még most is - Lilian? És örökkön csak Lilian?

- Hidd el, van legalább két esztendeje, hogy rá se gondoltam Lilian Landry kisasszonyra, akit az isten sokáig éltessen. És meglehet, hogy még egy örökkévalóságig nem gondoltam volna rá, ha nem juttatod eszembe. Azt se tudom, hogy hol van.

- A múltkor azt olvastam valamelyik újságban, hogy Koppenhágában énekel. Eszembejutott az a sok bolondság...

- Amit valaha elkövettem érte? Biz azok nagy bolondságok voltak. Annál nagyobbak, mert azt hiszem, sohase szerettem igazán. Végre is, mindnyájan bele bolondulunk egyszer életünkben abba a hölgybe, aki a legszebben énekli Selicá-t, de azért ez még nem szerelem. Vagy ha szerelem, inkább csak a lámpák és a színfalak szerelme, mint az X. kisasszonyé. De, ha úgy tetszik, beszéljünk másról.

- Bocsáss meg, azt hittem, hogy... Olyan nyilvános volt, hogy udvaroltál neki...

Egy percre elhallgattak mind a ketten. Birót elfogta a rosszkedv. Azt hitte, hogy a másikra bosszankodik, pedig tulajdonképpen magát nem értette.

Eddig úgy gondolt erre az ifjúkori, rég kialudt lángra, mint a jó keresztény azokra a kedves kis aprószentekre, akiket a gonosz Heródes leöletett. Az emlék is kellemetes volt előtte. Bánatosan kellemetes, de mégis kellemetes, mert hisz ez az emlék kedves képet őrzött elméjében. Nem tett magának szemrehányást ezért az ifjúkori bolondságért, nem talált restellni valót az akkori viseletében, s ha ennek a zsönge szerelemnek több is volt a gyötrelme, mint az édessége, hálával gondolt a kedvesebb pillanatokra, s úgy tetszett neki, hogy a keserű óráit nem kell nagyon sajnálnia; mert a kellemes pillanatok megérték azt, amibe kerültek.

Most először kapta magát rajta, hogy szégyellni kezdte ezt az elhamvadt szerelmet, s hogy szerette volna eltagadni maga előtt az egész esetet. Miért?

Erre nem tudott felelni. De ahogy’ álmos szeme egy percre lecsukódott: ismét maga előtt látta a Laura de’ Diantit, amint fázékonyan húzódik szegényes hárászkendőjébe, és mosolyogva miss Illandudnoról beszél...

Éppen a temető kapujánál voltak.

- Nem irigyellek a mindennapos sétádért - szólalt meg a költő. - Ha nekem naponkint kétszer kellene megtennem ezt az utat, olyan verseket írnék, hogy Leopardi valóságos Paul de Kock volna hozzám képest.

- Hát még ha Kőbányán is mellettem maradnál!

- Azt már nem teszem. Sőt el se megyek Kőbányáig. Nem vágyom a kis kövérhez olyan rettenetesen... Azaz, most már igazán nem merek lányokról beszélni előtted. Erről az egyről ugyan bátran lehetne.

- A többiről is. Fájdalom, nincsenek titkaim.

- De azt tartod, hogy a régi dolgokról nem illik, s az újakról meg nem lehet beszélni.

- Mit értesz az új dolgok alatt?

- Hát azt a szép leányt, akinek a családja olyan élénken kezd érdekelni.

- De, kérlek, azt a leányt én egyetlen egyszer láttam, akkor is tíz percre.

- Az semmit se bizonyít. Különösen, ha olyan szép, mint a nénjei voltak. »Ki nem szeretett, s haj, legelső látásra?« - mondja Shakespeare.

- Hát te hiszed azt, hogy van szerelem, amely első látásra keletkezik?

- Hogy' az ördögbe ne hinném! Én csak ilyen szerelmet ismerek. Látod, hogy ha koronkint elnézem a kis kövért, mindig azt gondolom, hogy a gyakori látás halálos ellensége a szerelemnek. Lehet, hogy ez nem mindenkivel van így. Hanem azért, hidd el, a költőnek van igaza s nem a kőbányaiaknak. Az igazi szerelem nem az, amelyiknek szüksége van rá, hogy az ember folytonosan erősbítse a téglagyárak gyakori meglátogatásával; az igazi szerelem az, mely első látásra keletkezik, mely nem gyöngül a távolságban se, s mely nem múlik el soha.

- No, én nem hiszek ebben a szerelemben.

- Istentagadó vagy. Meg fogsz bűnhődni. Hanem én nem megyek tovább. Az ott már a kőbányai határ. Oda nem óhajtalak követni.

Elváltak. A költő visszafordult a város felé, Biró ment tovább dolgára.

Keserves délelőttje volt, mely sehogy se akart elmúlni. Unta ezeket a rettentő fickókat, akik rajzolás ürügye alatt mindenféle gazságon törték az eszüket, s rászabadította őket, hogy rajzolják a feladatukat, vagy csináljanak akármit... ami úri ízlésüknek a legjobban megfelel. Maga pedig odaállt az ablakhoz s nézte azt a szomorú tájképet, melyet oly jól ismert: az egyforma épületeket, a téglagúlákat, meg a temérdek kéményt. Azt hitte, hogy ha ülve marad, el kell aludnia.

A meglopott éjszaka kezdte visszakövetelni tőle a jogát.

Abban az ismeretes kábult állapotban volt, melyben az akarat meg-megbicsaklik, majd rendkívüli erőfeszítéssel próbál kiegyenesedni, de csak azért, hogy annál hamarább és annál készségesebben adja be a derekát, ama kellemes bódultságban, melyben az ítélet elrestül, mint a keleti bölcs, aki sokat ivott Kisázsia borából, abban a félálomban, melyben a képzelet korláttalan úrrá válik felettünk, s ellomhult lelkünk fölé zavartalanul építi fel csillagos boltozatú sátorát. Abban az állapotban, melyben az ítéletünk elbágyad s mindenestül hatalmába esik utolsó benyomásainknak.

- Különös - szőtte magában az álmait - mennyire el vagyok foglalva egy nagy veszedelemnek a gondolatával. És miből állna ez a nagy veszedelem? Hogy nagyon szép kis feleségem volna, akit látva, mindenki megfordulna az utcán. Ennyi az egész nagy veszedelem.

Aztán elcsodálkozott rajta, hogy úgy gondolt erre, mint valami közel eshetőségre.

- Tegnap láttam először - álmélkodott magán - és íme, ma már olyan képnek a közepében látom, amely soha se jelent meg előttem azalatt, amíg a szerelmi románcoknak egész sorozatát éltem át.

A szíve egész temetője volt a könnyű szerelmeknek. S ezek a szerelmek az utolsóig szép lassan hálózták be, s csak nagynehezen tudták meghódítani. Mindegyiket az előjátékok egész sora vezette be. A szíve minden új kaland után zárkózottabbá vált, s a lelkét minden új tapasztalás bizalmatlanabbá, félénkebbé tette. És íme, ez az új hódító, ahogy' megjelent, vakmerő egyenességgel, minden csel és ostrom nélkül, diadalmasan vonul be a lelkébe, s neki nincs egyéb dolga, mint sietve, ész nélkül bocsátani le előtte a felvonó hidat, megrészegedve a lelkesedéstől.

Igaz, hogy először gondol valakire vágyakozással, a keserűségnek, a félelemnek s az érzésével való elégedetlenségnek minden árnyéka nélkül.

Elhamvadt szerelmei mind olyanok voltak, hogy miattok perbe kellett szállania a végzettel, s meg kellett gyűlölnie magamagát. Mindegyik ellen küzdött, amíg tudott, s ha végre is megadta magát a sorsának, szerelmeinek jóval több volt a keserűsége, a rossz utóíze, mint az öröme. Szerelmei átokkal fogantak; és mindig, legédesebb óráiban is, látnia kellett rajtok a Káin-bélyeget.

Tulajdonképpen csak három nővel találkozott eddig, akiket valamennyire szeretni tudott; ámbátor nem volt bizonyos benne, hogy az, amit irántok érzett, nem inkább gyűlölet volt-e, mint szerelem?

A legjobban szerette, vagy a legjobban gyűlölte közülök a kis Liliant. Tudta, hogy amaz csak játszik vele; tudta, hogy ő ennek a kis képzelgő teremtésnek nem annyira a szerelmese, mint inkább a közönsége, aki előtt a fehér Selica egy nagyon kedves, nagyon bájos szerelmi regényt komédiázik el. És tudta azt is, hogy az a madár-szív nem is képes egyébre. Liliannek ő csak egy gitár volt, melyen a lány a kedves dalát játszotta el, az izgalom egy hitvány eszköze, mely csak arra volt jó, hogy amaz beletalálhassa magát abba a költőinek vélt magatartásba, melyben hitvány kis énjét imádásra méltónak találta. A fehér Selicának nem volt lelke, csak megromlott agyacskája, mely szomjazta az izgatottságot. Biró gyűlölte, utálta ezt az elragadó kis nembert, százszor megesküdött, hogy nem lesz a játékszere többé, hogy szakítani fog vele, és megvetette érte magamagát is, mert mégse tudott elszakadni tőle. Félt, irtózott ettől a szerelemtől, mely csak fejből eredt, s melynek semmi köze se volt a szívhez; és mégse tudott lemondani róla. Az egész viszony istenkáromlásnak tűnt fel előtte, s lázálmaiban Liliant hasonlónak látta azokhoz a fertelmes kis hüllőkhöz, melyek annál borzasztóbbak, minél csinosabb testüknek a rajza. És mégse bírta lerázni láncait. Önutálata minden egyes találkozó után sokkal erősebb volt, mint öröme, ha Liliant láthatta; de azért egyre várta az új, meg új találkozót. Elégedetlen volt magával, a leánnyal, az egész világgal. Hanem csömöre csak akkor lett tökéletessé, mikor fölfedezte, hogy Liliant ő maga is csak ilyennek szerette, mikor rájött, hogy Lilian átváltozva hidegen hagyja, mikor rémülve látta be, hogy az ő szerelme épp oly mesterkélt, épp oly csupa hiúságból eredt, épp oly művészieskedő szerelem volt, mint amazé.

A másik elhamvadt lángja egy nagyon fiatal asszony volt, aki mind a kettőjük szerencsétlenségére őt választotta első kedveséül. Ez az asszony olyan férjet csalt meg miatta, aki sorsát semmiképp se érdemelte meg, s az árulás, melyet az asszony elkövetett, árnyékot vetett a szerelmükre. Csupa rettegésből és csupa lelkifurdalásból állott az egész történetük. Eleinte az asszony tele volt önváddal, s panaszaival megkeserítette a másiknak minden nyugodt percét; s mikor az asszonyt nem bántotta többé a dolog, annál jobban bántotta a férfit.

E kettőn kívül még csak egy lény volt, aki iránt valami szerelemfélét érzett, vagy akiről legalább rövid ideig azt hitte, hogy szereti. Hitte pedig azért, mert ez a lány igazán megérdemelte volna, hogy szeresse. Jó, hűséges, derék teremtés volt, aki igaz szívvel ragaszkodott hozzá.

Ennek meg éppen ez az igazszívűség volt a megbocsáthatatlan hibája. Biró érezte, hogy ez iránt a leány iránt valósággal hálára van kötelezve; érezte, hogy kettejük közül a leány az, aki az áldozatot hozza, s ő az, aki ennek az áldozatnak hasznát veszi, anélkül, hogy az érzések hasonló gazdagságát vinné hozzá cserébe. Érezte, hogy kettőjük közül ő az, aki a kevésbé nemes szerepet játssza, érezte, hogy igazságtalan a leány iránt, s úgy tűnt fel előtte, mintha megcsalná ezt a szegény teremtést, aki csupa szív és önfeláldozás. Ez a tudat, mint lerázhatatlan nyűg ült rajta, s nem hagyta békén. Pedig nem szerezhette meg magának a »lelki feloldozás«-t, mert meg kellett vallania magamagának, hogy a leánynak, minden jósága mellett is, egészen más a világa, mint az övé. Ő nem tudott beleilleszkedni abba a világba, emezt meg nem bírta felemelni a magáéba. És lassankint hatalmába ejtette az a különös, nem minden

szomorúság nélkül való érzés, mely azokat az utazókat szokta elfogni, akik félig vad népek ismeretlen nyelvű, ismeretlen gondolkozású, rejtelmes leányaival élnek együtt, leányokkal, akik odaadóbbak, melegebb szívűek, önfeláldozóbbak, mint az otthon valók, de akik titokban, ha nem félnek, hogy az urok meglepi őket, furcsa, nevetséges, macskaarcú istenekhez imádkoznak, őszinte áhítattal és szent buzgalommal.

Míg ez a három szerelem vagy inkább ez a három megszokás uralkodott rajta, nem volt egyetlen napja sem, hogy szemrehányást ne tett volna magának ezekért a lelkéhez nem méltó szövetségekért, melyeken láthatóan nem volt áldás, s melyekre mintha a Jázon végzete nehezedett volna. Soha, még az örömök óráiban se volt egyetlen perce, mikor másképp gondolt volna szerelmeseire, mint ahogy' mindnyájan gondolunk azokra a cimborákra, akik csak a szégyenletes tivornyákban voltak társaink, s aztán eltűnnek, hogy mint puszta rossz emlékek éljenek tovább. Nem nézhetett a szemükbe, hogy világosan ne érezte volna annak a szükségét, hogy ennek a szemnek a boszorkányköréből előbb-utóbb menekülnie kell; s a vágytól ittasulva sem közeledhetett hozzájok anélkül a megalázkodás nélkül, melyet léha férjek éreznek olyankor, mikor a jegygyűrűiket a zsebökbe rejtve, énjüket elhazudva, lopva surrannak be oda, ahol nincsen semmi keresetük. S ezt a szégyenkezést, melyet Jázon érezhetett, mikor a bűbájost élete társául találta maga mellett, ő benne nem a megunás, nem a kiábrándulás fejlesztette ki; az öreg időnek későn született gyermekét megremegtette az átok hideg szele még a vétek láza előtt. Mikor először gondolt rájok, vágyát már megzavarták ennek a gonosz érzésnek első sejtelmei; mikor először álmodott róluk, alakjaikat nem tündérek, hanem gnómok táncolták körül.

Most történt meg vele legelőször, hogyha vágyakozással gondolt egy női alakra, ez az alak leányi szépségének egész tisztaságában, gonosz manók kísérete nélkül jelent meg előtte. Most gondolt először női lényre úgy, hogy a lelke nem tiltakozott az ábrándjai ellen; most gondolt először egy életre való szövetségre úgy, hogy ennek a lehetőségét büszkén vallotta meg a szívének. És most érezte legelőször s nagy megelégedéssel, hogy a szíve nem akar többé leereszkedni, hogy a szíve nagyravágyó.

Odakinn csengettek. Az órájának vége volt; valahára lerázhatta a jármát. S az aprólékosságok, melyekkel napszámos-munkáját be kellett fejeznie, felrázták álmodozásából.

- Milyen bolond vagyok! - mosolygott magában, mikor ismét egyedül lehetett, s megindulhatott hazafelé. - Milyen messzire elkódorgott szökevény képzelődésem! Azt már tudtam, hogy az ember akkor gondolja a legostobábbakat, mikor, mint párbajsegéd, hazatérőben van egy véres csetepatéról, de úgy látszik, az se sokkal különb, amit egy átvirrasztott báli éjszaka után okoskodunk ki, a magasabbrendű lelkierők minden ellenőrzése nélkül. Csakhogy éppen szerencsém volt ehhez a szép kisasszonyhoz, és íme, micsoda merész álmokba szövöm bele a képét! Hát hisz éppen csak az kellene nekem! Egyéb már nem hiányzik, mint hogy megházasodjam, s feleségül vegyek egy ragyogó szépséget, aki rámába való, s aki gyermekkorában hozzászokott minden fényűzéshez, ami előttem örökre ismeretlen, örökre lehetetlen... Feleségül venni egy leányt, aki a jólét emlékeivel van tele, s aki az amerikai dollárkirálynék paradicsommadár-tollairól álmodik! Micsoda merész gondolat! Éppen egy jámbor, rajztanárhoz való!... Természetesen, a rajztanár úrnak nem volna ellenére egy ilyen szép kis házi bútor, nem volna ellenére egy ilyen ragyogó kis élettárs!... Világos, hogy jól festene mellettünk ez az elragadó jelenség, pompás gyermeke egy hatalmas fajnak, melyet a paraszterényekben bővelkedő rajztanár úr annyira nagyrabecsül s olyan áhítatosan tisztel!... Ugy-e, Biró úr, egészen mássá tenné kietlen lakásunkat ez a gyönyörű, kinyílt rózsa?!... Hát persze. Csakhogy nem egészen bizonyos, hogy az az elkényeztetett kis teremtés nem kicsinyelné-e a személyünket s megelégednék azzal a fölötte szerény életmóddal, amellyel megkínálhatnók.

És aztán, ha ő megkedvelne is bennünket s nem riadna vissza attól, hogy örökre belenyugodjék abba a helyzetbe, amelynek a rossz oldalait már bizonyára megismerte: ugyan mit csinálnánk mi ezzel a szép kis fényűzési cikkel?!... Úgy volnánk vele, mint az ágrólszakadt szegény ember a gyémántmelltűvel, mely csak arra való neki, hogy elveszítse... De, teringettét, csak nem szerettem belé első látásra, hogy ilyen eshetőségeken töröm a fejemet?!... Csak nem szerettem belé, mikor még alig láttam, mikor még alig ismerem?... Hát mit tudok én erről a leányról? Azt, hogy szereti a csinos dolgokat s hogy nagyon el van kényeztetve? Hát a lelke?!... Hát a szíve?!... Van-e egyáltalán szíve, lelke?!...

És megijedt a tulajdon gondolataitól, olyannyira sietett magát meggyőzni, hogy: »Ó van, érzem, tudom!« - s megrémült, mikor észrevette, hogy nagyot dobbant a szíve.

- Ej, ennek fele se tréfa! - ijedezett magában. - Ez a kísértés! Ennek ellent kell állni!

Azt hitte, hogy nagyon a sarkára áll, ha visszaidézi emlékezetébe mindazt a sok asszonyi álnokságot, melynek valaha szemtanúja volt. A mondhatatlan gonoszságoknak ama hosszú bűnlajstromát, melynek minden egyes tétele azt hirdeti, hogy: »Az asszony az örvény! Az asszony a romlás! Az asszony a vak éjszaka, a sötét kétségbeesés! Védd magad!«

És elsétáltatta maga előtt a lidérceit.

Az ártatlan arcú Tinit, aki ott volt vele a *Hamman*-fürdőházban, s aki két héttel később Ágnes-tekintettel esküdött örök hűséget egy becsületes embernek.

Az ájtatos Matildot, aki oly hálás volt az egyházi férfiak iránt, s aki megkülönböztette X. urat csak azért, mert X. urat mindenki ostobának, aljasnak és ocsmánynak találta. Matildot, aki művészi lélek volt s aki a gonoszságot magáért a gonoszságért követte el.

Sárikát, aki csak akkor volt elemében, ha a férje a szomszéd szobában kártyázott.

És Y.-t és Z.-t, meg a többit, s végre a rettentő Carlottát, a Rue de Naples Carlottáját, aki a kisgyermeke temetéséről jött hozzá s akit felöltözetlenül dobott ki a folyosóra, a megtérő irtózatával s a kozák durva kegyetlenségével...

És előszedte emlékezetéből az egyházatyák meg a történetírók legirtózatosabb tanúságtételeit, a kételkedő bölcsészek legrémesebb történeteit s mindazokat a hajmeresztő meséket, melyektől tisztaságszerető lelke olyan mélységesen undorodott.

Úgy hogy végre maga is megsokallta a dolgot.

- Mindez a sok szenny és fertelem pedig csak azért, hogy elrágalmazhassam magamban ezt a szegény kisleányt, aki nem tett egyebet, mint hogy tudtán kívül néhány édes pillanatot szerzett az én elvénhedt szívemnek!

S az álombéli ragyogó jelenségről lesiklott minden tisztátalan képzet, mint a hévíz iszapja Venus Anadyomeneről.

A tépelődő ember utoljára már csak abba az egy gondolatba tudott kapaszkodni, hogy mondjon a szíve akármit, neki a házasság lehetetlen vállalkozás. És azért nincs más választása, mint szoros őrizet alá fogni a szívét, addig, míg nem késő.

Végre is, a dolog egyszerű. A második találkozást már nagyon könnyen kikerülheti, s akkor rövid idő alatt elfelejti az egész bolond álmot.

Hogy tehát megóvja magát minden veszedelemtől, megfogadta, szentül megfogadta, hogy sohase megy többet Grunovszkyékhoz.

És alig várta, hogy megszeghesse a szavát.

8

Egy délután Biró ott ült a festőállványnál és dolgozott.

Fáradt volt és álmos. Egész éjszaka rajzolt az építő vállalkozónak, a délelőttjét pedig a kőbányai iskolában kellett eltöltenie, ahol rekedtre magyarázta magát. A szeme égett s halálos bágyadtságot érzett egész testében, de azért kitartott.

Nem akarta a napot elszalasztani. Sietős munkája volt, melyet egy műkereskedő rendelt meg nála. Biró ritkán részesült efféle szerencsében. S tartott rá, hogy pontosan elkészüljön a határidőre.

Végre mégis csak próbálnia kell valamit, hogy javítson a sorsán. Az öregséget s talán a megvakulást nem várhatja meg ebben a fölötte alázatos helyzetben, mert ez egyértelmű volna a végső elzülléssel. Ha fel is adta nagyratörő terveit, de valamit mégis el kell érnie, hogy legalább annyi helye legyen a világban, amennyi éppen elég rá, hogy később is megóvja a földönfutástól. És - ki tudja?! - ha százegyedikszer is nekifohászkodik, százegyedikszer talán elérhet valamit. Nekifeküdt tehát a munkának, bár teste-lelke tiltakozott ez ellen a kényszerrobot ellen.

És vásznán már megelevenedett a koldusgyermek, aki mezítláb s nyilván a nagyapjáról leszakadt ruhában, dideregve álldogál az utcasarkon, s mialatt arca a hidegtől violaszínűre vált, könyörületet esdekel a járókelőktől.

Úgy tetszett neki, hogy igazi főnyereményre tett szert a mintájával, s hogy a vázlatával is meg lehet elégedve. Annyi néma panasz volt ebben a csenevész, toprongyos kis alakban, s a kép előadását emellett oly tisztességesen tartózkodónak lehetett mondani, a kínálkozó olcsó hatások elől oly óvatosan tudott kitérni, és végre a részletekbe annyi finomságot sikerült belelehelnie: hogy ez egyszer szinte számított valamelyes elismerésre. És munkaközben ismét megjött a dolgozási kedve; a fáradtságáról, elernyedtségéről egészen megfelejtkezett.

Csak akkor nézett fel a képéről, mikor egyszerre valami nesz ütötte meg a fülét, az előszoba felől. Az ajtó kinyílt s egy kövér emberke vonult be rajta. A műkereskedő volt.

- Jó napot, Weinberger úr.

- Jó napot. Úgy, ön munkánál van?! Nagyon szép. Éppen sürgetni jöttem.

- Ó, dolgozom javában.

- Eszerint elkészül egy pár nap alatt?

- Nézze, már majdnem megvagyok.

Weinberger úr megkerülte a festőt, odaállt a háta mögé, rátekintett a képre s aztán összecsapta két kövér kezét.

- Micsoda kép ez?! Kié ez a kép?!

- Hát az öné. Remélem, kellemesen van meglepetve, és nem rémült meg tőle?! Mert úgy tesz, mint aki nagyon meg van ijedve.

- De hisz én egy csendélet-félét kértem öntől!...

- Ó, ne törődjön vele! Én ezt ugyanabban az árban engedem át önnek, mint amelyet a csendéletre nézve állapított meg. Ha már hozzáfogtam a dologhoz, valami különbet akartam vászonra tenni egy felvágott sárgadinnyénél vagy egy sajt-gyűjteménynél. Persze, ismerem a viszonyokat, s nem kérek többet, mint amit ön ajánlott. Úgy hiszem, meg van elégedve velem?!...

- De hát, kérem, mondja, mit csináljak én ezzel a képpel?!...

Biró meglepetten fordult meg.

- Csak nem akarja azt mondani, hogy ez a kép nem különb, mint akármelyik csendélet, amit én tudok festeni?!

- Kérem, nem erről van szó. Ez egészen csinosnak látszik. Csakhogy én ennek nem vehetem hasznát.

- Hogyan? Ez nem ér önnek többet, ez nem ér önnek annyit se, mint a legutolsó csendélet?

- Nem hát. Mondja, kérem, mit csináljak vele?! A csendéletre nekem vannak biztos vevőim; a csendélet jó portéka. Ha a művész szemével nézve: nem sokat ér is, az nem baj. Azért a csendélet valami, mert a csendéletet megveszik. De az ilyen nagy vásznakat nem veszi meg senki. A mi piacunk szerény, csak az apróságoknak van kelete. Vesznek képeket az ebédlőbe, a kopasz előszobába, a falusi fegyverterembe, megveszik a foglyokat, a dinnyét és a sajtot, de kinek kellenek az ilyen nagy igényű képek?! Nálunk nincsenek mecénások, se olyanok, akiknek többek között az volna a fényűzésük, hogy képeket gyűjtenek. Az ilyen képeket nem keresi senki, az ilyen képek ott állhatnak a kirakatomban nyolc-tíz esztendeig. Ha egyen-egyen sikerül túladnom, úgy megörülök rajta, hogy kedvem volna hálám jeléül misét mondatni.

- Hát adja abban az árban, amelyben a csendéletféle dolgokat adja. Akkor csak megveszik!...

- Akkor se veszik meg. Ki akarna az ebédlőjébe egy koldusgyereket?! Az ember megfázik, ha ránéz.

Biró elkedvetlenedve állt fel a dolgozószékéről. A pokolba kívánta Weinberger urat, a koldus-gyerekkel, meg minden egyéb képpel együtt, ami a világon van. Hát bánja is ő! Ám száradjon a nyakán. Úgy kell, minek fogott hozzá! Hát kellett neki ez az erőlködés?! Ha nem viszi rá a lelke, hogy csendéleteket fessen, ült volna tétlenül, összetett kézzel, s gyönyörködött volna a szivarja füstjében.

Weinberger úr, aki egy pillanatig gondjaiba merülten, a homlokát összeráncolva, járt fel s alá, újra megállt a *Koldus-gyermek* előtt, s tölcsért csinálva a tenyeréből, műértő szemmel nézte végig a képet.

- Pedig igazán kár érte - szólalt meg rövid szemlélődés után. - Önben van tehetség. És én ezt kimondom, ha kerékbe törnek is. Tudja, nagyon sokat kell vitatkoznom ön miatt, mert a mesteriskolában azt tartják, hogy ön már lejárta magát. De tőlem beszélhetnek akármit; az én véleményemet nem változtatja meg, ha az egész világ elítéli is a képeit.

- Ne mondja... Ön túlságosan szíves!

Biró odatámaszkodott az egyik ablakhoz és szivarozva hallgatta a műkereskedőt.

A kis ember meggyőződéssel és nyomatékos hangsúlyokat alkalmazva beszélt, mint aki tudja, hogy az ő véleménye készpénz.

- Önnek csak egy hibája van: az, hogy félreismeri a tehetségét. Önnek csupa apró dolgot kellene csinálnia. Mert hiába, a nagy dolgokra nincs ereje. Ó, én kimondom az igazat! Ami a szívemen, az a nyelvemen.

- Nagyon lekötelez!

- Lássa, ebből a képből nem hiányoznak a jeles tulajdonságok. De az egész erőtelen. És ismétlem, mit csináljak én ezzel a képpel?! Aki efféle dolgokat akar, az a divatos emberektől, a mesterektől vásárol. Ez, ez nem fog kelleni senkinek.

- Hát abban marad az alku, és rendben vagyunk. Ön megtartja a pénzét, én megtartom a képet.

- Hja, nem addig van az. Ön engem nagy zavarba hozott. Nekem a csendéletre szükségem lett volna. Biztos megrendelés volt, amelyet most elveszítek. De ez még a kisebbik baj. Én szegény ember vagyok; nincs egyebem, csak az üzleti jóhírnevem. Nekem pontosnak kell lennem, Biró úr, ha önök művészek fellázadnak is minden ellen, ami rend és pontosság. Én bíztam önben, s íme, ön most csak úgy rövidesen fizet ki: »Abban marad az alku, és rendben vagyunk.« Ön könnyen beszélhet, de én szegény ember vagyok. Ha ön két hét múlva hozza el a csendéletemet, az nekem sokkal kevesebbet ér, mint ma; s beláthatja, hogy jövőre le kell mondanunk az eddigi árról. Ami pedig ezt a vásznat illeti... á, jó napot, Vezekényi úr! Jöjjön, jöjjön, és mondja meg, melyikünknek van igaza?

Egy fiatalember nyitott rájok, akinek a megjelenése Birót nem kevéssé lepte meg. Mit keres nála ez az ember? Nem látta már egynéhány hónapja. Hajdanta nagyon jóban voltak, s mikor Vezekényi első lépéseit tette meg a hírnév magaslata felé, Biró volt az, aki Münchenben kalauzolta, aki lakást adott s leckéket, meg ismeretséget szerzett neki. Ez még Birónak az aranjuezi szép napjaiban történt, s akkor nem is volt Vezekényinél áhítatosabb tisztelője. De mióta Párizsból hazatért, csak egyetlenegyszer találkozott vele az utcán, amikor Vezekényi sietett megértetni vele, hogy ő már kinőtt minden pártfogás alól, s hogyha van valaki, aki rászorul a gyámolításra, ő inkább az lehet, aki segítségére siet a barátainak, mint az a másik, akit még pártolni kell. Ezt különben Biró már régen tudta az újságokból.

- Nézze, kérem - szólt a műkereskedő az újonnan érkezőhöz - én egy csendéletet kértem Biró úrtól, s ő ehelyett ezt a nagyigényű vásznat kínálgatja nekem. Engem zaklatnak a csendéletért, s ő egy koldusgyermeket akar a nyakamba sózni. Mondja, de egészen őszintén: lehet nekem reményem arra, hogy ezt a képet el is helyezhetem valahol? Mondja, van olyan ember a világon, aki hajlandó volna egy szobában hálni ezzel a lehetetlen képpel?!

Biró nem szólt semmit, hanem csak azt kérdezgette magától: tulajdonképpen mi is tartja vissza, hogy a kis embert egyszerűen nyakoncsípje és kitegye a folyosóra?!

Vezekényi, miután kezet fogott az urakkal, megtekintette a képet, és csodálkozó arccal fordult Weinberger úr felé:

- De hisz ez egészen csinos! Határozott jelességek vannak benne. Lássa, ez a kar, ez egészen jól van festve. És önnek nincs igaza. Ha hosszabb időbe kerül is, ezt a képet mindenesetre el lehet helyezni. Birónak ugyan kicsi a közönsége, de ez a közönség idővel csak gyarapodhatik. Végre is, ha önök nem törődnek a mi szeszélyeinkkel, nem értem, miért törődnénk mi az önökével?!... Nem látom be például, miért adjam én a *Háztűznézés*t önnek, mikor odaadhatom Kleinnak is, aki ugyanannyit kínált érte...

- Ó, bocsánat, a *Háztűznézés*t már nekem ígérte, és én ragaszkodom az alkuhoz.

- Én nem ígértem semmit, csak éppen tudakozódtam önnél, éppen úgy, mint Kleinnál. S ha ön Biró barátommal...

- Köszönöm, nagyon szíves vagy - szólt közbe Biró. - De miattam soha se erőlködjél. Meggondoltam a dolgot, s nem kötöm magamat az ajánlatomhoz.

- S ami a csendéletet illeti?... - kérdezte a kis ember.

- Azt festesse meg mással.

- Ej, jobb lesz, ha nem mondja ki tüstént az utolsó szavát. Remélem, alszik rá egyet, s ha mást gondol, megüzeni nekem holnap délig.

- Kár volt elhamarkodni a választ - szólt Vezekényi, mikor a műkereskedő elment. - Weinberger ügyes ember; hiba volna összezörrenni vele. Gondold meg, kérlek, hogy alkalmazkodnunk kell a viszonyokhoz. És hiába, a jelen viszonyok, a közhangulat, az uralkodó áramlatok nem kedvezők rád nézve. Ez érthetetlen, ez ostoba, de így van. A közönség, barátom, kiszámíthatatlan. Kiszámíthatatlan és értelmetlen, de nem hadakozhatunk ellene. Ó, távol vagyok tőle, hogy védelmezzem a közönséget. Nálam senki se tudja jobban, hogy mennyire értelmetlen. Hát nem nevetséges az is, hogy engem mennyire felkaptak az utolsó időben?!... Nem vehetsz egy gyújtó-skatulyát a kezedbe, hogy rajta ne találd a *Bálkirálynő*met. Ez érthetetlen, barátom, szinte nevetséges, de így van.

- Csak természetesnek találom, ha sikereid vannak. De mondd, kérlek, minek köszönhetem, hogy végre fölkerestél? Mert, úgy hiszem, nemcsak a véletlen megemlékezés hozott ide?!...

- Legalább nem csupán a megemlékezés, mert én is egy ajánlattal jöttem. Nem tudom ugyan, megnyeri-e tetszésedet, de mielőtt máshoz fordulok, mégis meg akartalak kérdezni. Engem egy dísz-munka illusztrálására kértek fel. Ezzel a munkával fényes díjazás jár. Minthogy azonban túl vagyok halmozva mindenféle dologgal, én magam csak a nagy illusztrációkat vállaltam el; a vignette-eket és a cul-de-lampe-okat másnak kell rajzolnia. Véletlenül hallottam, hogy szűk viszonyok között élsz, s mindjárt rád gondoltam...

- Ó, nagyon köszönöm. Igazán, túlságosan szíves vagy, de akármennyire sajnálom, lekötelező ajánlatodat nem fogadhatom el. Belefáradtam a munkába, s legfőbb ideje, hogy egy pár hónapos pihenőt tartsak. S minthogy most éppen nem vagyok egészen pénz nélkül, arra határoztam magamat, hogy nem halogatom tovább a munkaszünet megkezdését.

- Amint gondolod. Nagyon szerettem volna ugyan, ha egy munkán szerepelhetett volna mind a kettőnk neve; de te tudod legjobban, hogy mire van nagyobb szükséged: pénzre-e vagy nyugalomra. Csakugyan rossz színben vagy. Jól teszed, ha pihenőt tartasz. És igazán, miért is törnéd magadat a munkával, mikor semmi láttatja!...

Meg volt írva, hogy Biró, aki nem ismert nagyobb örömet, mint a remeteség békéjét, ezen a délután egyik látogatót a másik után fogadja. Amaz még be se végezte a mondókáját, új látogató érkezett. Különben, az utolsónak érkező vendég az az egyetlen ember volt, aki máskor is el-elnézett Biróhoz. Festő volt ez is, mint a másik kettő; közös ismerőse mind a kettőjöknek.

- Á, ez derék! - kiáltott fel Vezekényi, azzal a tüntető melegséggel, mellyel minden pályatársát megtisztelte. - Bánhidy, a mi öreg cimboránk! A jó Bánhidy!

És nem győzte eléggé rázogatni a kezét.

- Akár csak Münchenben volnánk! - emlékeztette Birót a régi szép napokra.

Bánhidy is nagyon örvendezett Vezekényinek. Ki nem állhatták egymást, ősidőktől fogva.

És elbeszélgettek megint, mint régente. De már nem voltak olyan kedélyesek, mint Münchenben. Sokkal udvariasabbak lettek mind a ketten, mint hajdanában voltak.

Biró alig szólt közbe. Az a temérdek vászon, melyet a két festő agyonbírált, meg azok a műhely-történetek, melyeket sorra végig kellett hallgatnia, kezdték mód felett untatni.

Mikor Vezekényi végre jónak látta elpályázni, Bánhidy azt kérdezte tőle:

- Hát ez mit keresett itt?

- Eljött, hogy felajánlja a pártfogását. Azt hitte, még nem vagyok teljes tudatában a sikereinek.

- Persze, nem fért a begyébe a hála. Meg akarta torolni, hogy egykor szíves voltál hozzá.

- Legalább egy percre úgy tűnt fel előttem. Ámbár igazságtalan vagyok iránta, mert egy szívességgel állított be.

- Ő és szívesség?!...

- Mégpedig hihetetlen szívesség. Elmondta, hogy egy díszmunkát illusztrál...

- Igen. Az *Ahasvérus*t.

- S minthogy ő nem ér rá az egész munkát elvégezni, megkínált az iniciálékkal, a vignette-ekkel és a culde-lampe-okkal.

- Amit Barta Pali csinál.

- Komolyan?

- Olyan komolyan, hogy már el is készült a fele munkával. Éppen tegnap hallottam a díszmű kiadójától. Vezekényi tehát...

- Bizonyosra vette, hogy nem fogadom el a szívességét. És jól számított. Különben nagyon kedves volt hozzám. Sugárzotta az áldást, mint a nap.

- Ezenközben pedig elővett egy gyufaskatulyát, mely véletlenül éppen nála volt, s bemutatta rajta a halhatatlanságát.

- Ezt ugyan nem cselekedte, de nem mulasztotta el megemlíteni, hogy megtehetné, ha akarná... Hanem, hallod, mi csinosan eláztatjuk ezt a szegény fiút. Pedig az öröme sokkal közlékenyebb és ártatlanabb, semhogy ezeket az éles szavakat, amelyeket éppen most szalasztottam ki a szájamon, menteni tudnám. De nagyon megbosszantott.

S Biró elbeszélte a műkereskedő és Vezekényi szóváltását.

- Ugyan? Annyira haladtál a *Koldusgyerek*eddel, hogy a nagy szakértők már nyilatkozhattak róla?

Bánhidy felállt, hogy megnézze a képet.

- Valahogy agyon ne bíráld, az isten áldjon meg! - szólt Biró. - Nem tudom, mi szállt meg, de egész nap olyan érzékeny vagyok, mint egy öregkisasszony.

- Van is eszemben a bírálgatás! - szólt Bánhidy. - Hisz ez kitűnő dolog!... legalább nekem nagyon tetszik.

No, csakhogy végre tetszik valakinek! Végre tehát fölfedezi valaki, hogy abban a vázszerű, összetört alakocskában, melyet a szél is elfúhatna, van egy kis finomság, és abban a halvány, szinte áttetsző arcban, melyről még nem tűnt el teljesen a gyermeknek egy jobb világra emlékező mosolygása s melyen már rajta ül a halál csókja, hogy ebben a légies arcocskában, melyen csak annyi az élet, amennyit a szenvedés és a nyomorúság lehelt rá: van egy kis lélek s van valami különös báj, mely olyan szomorú ellentétet alkot a nyomorúság nevetséges rongyaival!

- Hanem, - tudod - folytatta Bánhidy, amint jobban megszemlélte a képet - ez csak a legjobb szemű embereknek fog tetszeni. Azt hiszed, hogy ez a temérdek Vezekényi meg fogja érteni, hogy ez a kép milyen mesterien van festve?! Ha ezt hiszed, akkor ugyan alaposan csalódol, mert az ujjaimon elszámlálhatom, akik ezt a képet méltányolni tudják. Te nem is képzeled, hogy milyen ízléstelenek, milyen földhöz ragadtak ezek az ifjú óriások! Hát még a tömeg, a barbár, vak tömeg! Kell is annak a művészi munka! A *Bálkirálynő* kell neki, meg a *Háztűznézés*! Hidd el nekem, alig lesz ember a kiállításon, aki ezt a képet észre fogja venni!

Biró előbb kissé idegesen járt-kelt a szobában. Hanem most megállt, s hallgatta a másikat.

- Pedig milyen pompás ez az arc! - értekezett tovább Bánhidy. - Nagyszerű példánya a fajtájának!... De hol is szerezted ezt a remek mintát?!... Igazán kitűnő pofa.

Biró ránézett a rokonlélekre, s kíváncsian várta a befejezést.

- Meg vagyok győződve, hogy bolond vagy, ha feláldozod ezt a hálás alakot az első ötletednek. Végre is, mit vitázzunk mi a közönséggel?! A fő az, hogy boldoguljunk. Tudod, mit csinálnék én a te helyedben? Egy rengeteg cilindert festenék a fejére, aztán vastag szivarcsutkát a szájába, s azt írnám alá, hogy: »Külvárosi gigerli«.

- Komolyan beszélsz?

- Természetesen. Olyan rossznak találod ezt az ötletet?

- Dehogy. Igazad van. Majd meggondolom a dolgot.

Aztán folytatta a sétáját fel s alá, és nem igen szólt többet.

Bánhidy egy darabig rajta volt, hogy mulattassa. Elbeszélte neki a legújabb kis és nagy eseményeket; amaz nem igen hallgatott rá. Csak nagyritkán szólt közbe, udvariasságból; akkor is meglátszott a feleletén, hogy másutt jár az esze. Bánhidy végre megsokallta a dolgot.

- Ejnye, be átkozott rossz kedved van, hallod! Mi ütött beléd?

Biró tagadta, hogy úgy van, már ahogyan telt tőle. A világért se akarta volna ezt a jó embert megbántani. Hanem mikor Bánhidy készülődni kezdett, egy szóval se marasztotta. Terhére volt minden társaság, s nagyot lélegzett, mikor amaz elment.

Maga is megdöbbent a rosszkedvétől. Hát voltaképpen mi oka is van erre a nevetséges elkeseredésre? Az, hogy hamarjában nem borulnak le előtte?! Hogy a munkája nem mindenkinek tetszik egyformán, s hogy senkinek se tetszik úgy, amint remélte?! No bizony! Aki a nyilvánosságnak dolgozik, az legyen kész minden bírálatra, s egy kis gáncs ne vegye le mindjárt a lábáról. Egy kis kitartás, fiatalember, egy kis kitartás!

S megnézte a képét még egyszer, hogy nekibátorodjék. Kíváncsian, közömbös szemmel, mint egy idegen. És íme, igazat kellett adnia ezeknek az embereknek: egyik hiba a másik után ötlött a szemébe. Határozottan nagyon rossz napja volt. Meglátszott a képen, hogy ma már fáradt szemmel ült le hozzá; amit utoljára dolgozott rajta, nem ért egy hajítófát.

Az alkonyat utolsó világosságánál olyan szomorúnak, olyan kínosan erőltetettnek tűnt fel előtte ez a szerencsétlen munka. Kedve lett volna tűzbe dobni az egészet.

Odakünn már meggyújtották a gázt. Ő is meggyújtotta a lámpáját, s levakarta a képéről, amit aznap dolgozott.

- Tehát ismét elveszett egy nap, ennyi az egész. Holnap újra kezdjük, s holnap talán szerencsésebbek leszünk.

De hiába biztatta magát, az akaratereje csak nem akart felébredni. És mindjobban megrémült az ernyedtségétől, melynek az okát kicsinyelte. Nem jutott eszébe, hogy az a hangulat, mely most hatalmába kerítette, az embernek az alaphangulata; hogy ezt a hangulatot mindannyiszor előidézi az Élet érzése, ahányszor az apró vigasztalások, melyekkel az élet kiszúrja a szemünket, nem óvnak meg tőle; hogy ettől a hangulattól rendesen csak azok az érdeklődések vonnak el, amelyekkel mi magunk cifrázzuk ki az Élet sivárságát, szántszándékkal keresve folyvást csak az álmot s folyvást csak a játékot; s hogy ugyanebben a hangulatban csörtethetett végig az erdőkön az ősember a maga szomorú egyedülvalóságában, mikor először lepte meg

az Élet tudata, s mikor a természet nyugtalanító, félelmet gerjesztő csöndje először dobogtatta meg a szívét.

Ebben a keserves lelkiállapotban olyan elárvultnak érezte magát, mint eddig még soha, kivéve talán azt a gonosz emlékű napot, mikor először kezdett kételkedni a hivatásában, s mikor azt a bizonyos fogadást tette, melyet olyan hamarosan megszegett.

Akkor, hogy mást gondolt, egészen átadta magát a munkának, s azóta csak a munkának élt. De ha most, utoljára, megutáltatnak vele minden munkát, művészi és napszámos-munkát egyaránt, mije marad hát vigasztalásul?

Hogy több eredménnyel, több sikerrel s hogy egész lélekkel dolgozhassék, megfosztotta magát mindazoktól az apró örömöktől, melyek a hozzá hasonló halandókat a végzet minden nyomorúságával ki szokták békíteni. Megfosztotta magát még az egyedüllét kellemességeitől is. Lemondott azokról a magános sétákról, melyek az álmodozó embert ragyogó álmokkal szokták kárpótolni a társaságért, melyet elhagyott. Elvonta magát minden társaságtól, és csak a távolból, irigykedve nézte, hogy vannak boldog emberek, akik el tudnak mulatni, el tudnak édelegni kedves semmiségeken.

De nem. Hisz minden társaságtól mégse vonta el magát. Eszébe jutottak azok az egyszerű emberek, akiknek a házában nemrég egy pár percig olyan kellemesen érezte magát. Eszébe jutottak Grunovszkyék.

Igaz, hisz Grunovszky meghívása éppen ma estére szól. Majdnem elfelejtkezett róla. Pedig Grunovszky papa reggel is, délben is fent járt nála, s emlékeztette az ígéretére. Grunovszky papának ma van a születésnapja.

És egyszerre elhatározta, hogy le fog menni hozzájok. Vágyódott ezek közé az emberek közé, akik nem fogják bírálgatni, nem fogják bántani, akik nem fognak rá irigykedni, de megvetni se fogják.

Igen, ott van az ő helye, azoknak a körében, akiket megsebzett az Élet, s akik félénken, ijedten húzódnak össze, hogy elpanaszolják egymásnak bántalmaikat. Ott van az ő helye a szerények és az alázatosak világában.

Persze, megfogadta, hogy nem megy oda többet. Mert hát az alázatosak, a szerények körében vár rá a veszedelem. Micsoda veszedelem? Hogy a lelke rabbá lesz és képtelenné válik a dologra. De hát tulajdonképpen miért dolgoznék tovább és kinek? És miért rettegni ettől a veszedelemtől, mikor meglehet, ez a veszedelem csak a boldogság veszedelme?! Hát van őneki vesztenivalója?! Hát várhat őrá egyéb újság is, mint a boldogság?!

- Úgy félek ettől a ragyogó, szép kis teremtéstől - pirongatta magát, - mintha az ő személyében a mesék összes szirénjei, Loreley-ai és Kirkéi várnának rám! Pedig meglehet, hogy az ő édes mosolygása volt az egyetlen ezen a nagy világon, ami megérdemelte, hogy éljek és szenvedjek, és megint csak szenvedjek és szenvedjek! - Eh, jöjjön akármi!

9

Bella megtartotta az ígéretét, legalább nem sokáig kérette magát, hogy átjöjjön. Mert a két követ: Margit és Terka, akik értementek, csak egy pár pillanatig maradtak oda; alig fordultak egyet, máris hozták roppant diadallal.

És bizony, Biró sohase tudta meg, hogy Grunovszky papa mit beszélt neki ebben a pillanatban? A nagy szavak mint megannyi zümmögő darázs repültek el a füle mellett.

Bella úgy nézett körül az ajtóban, mintha azt akarta volna mondani:

- Hol van hát az az ember? Hadd szédítsem el!

S amint kereste amazt a tekintetével, mintha csak ezt árulta volna el a szeme:

- Mert hiszen mindjárt megrészegítem egy tekintetemmel, s ha kell, őrültté teszem egyetlen egy mosollyal.

S amint nagy ünnepélyesen bevonult egész udvarával, a festő fejéből egyszerre elgőzölgött minden gondolat, ezen az egyen kívül:

- Vajon rám ismert-e? Vajon tudja-e, hogy azt az idegent, akit ma este meg fog hódítani, már látta egyszer?

Bella kezet fogott a nagy Vandával, leereszkedőleg kívánt Grunovszky papának sok boldog születésnapot, aztán egyenesen Biróhoz lépett s mosolyogva üdvözölte, mint régi ismerőst szokás:

- Jó estét, Biró úr!

És a kezét nyújtotta neki.

Biró sohase látott ennél szebb kezet, és szinte félve érintette meg, mint ahogy hajdan, mikor a Louvreban másolatokat készített, félve nyúlt hozzá a cinquecento ama remekeihez, melyeknek egyikére ez a mesés jelenség olyan élénken emlékeztette.

- Nagyon örülök, hogy eljött - szólt Bella. - Tudja-e, hogy ki akarom kérdezni a bálról? Margitot meggyóntattam ugyan, de ő csak a férfiakat szólta meg, a lányokról nagyon keveset tudott mondani. Már pedig beláthatja, hogy engem ezek érdekelnek jobban. S remélem, nem fogok csalódni önben?

- Ha csak arról van szó, hogy megszóljam a táncosnőimet, semmiesetre. Megérdemlik, hogy elrágalmazzam őket, olyan súlyos feladatokat róttak ránk, elbizakodottakra.

- Igen, igen, beszéljen a rettenetes kis kövérről! Nagyon érdekel ez a helyes kis bálkirálynő, akiből kettő is telt volna...

- S aki négy helyett táncolt...

A makacs rosszkedv, mely egész nap, mint boszorkány-nyomás ült a festőn, úgy eltűnt egyszerre, mintha az az ember, akit előbb a legsötétebb lidércek kínoztak, nem is ő lett volna. Huszonnyolc éves volt.

Egyszerre olyan megelégedettnek érezte magát, hogy maga se győzte eléggé csodálni.

Az a mosoly igazán mesés hatású volt.

Ha nem azért jött volna, hogy megadja magát kényre-kegyre, ha nem hozta volna párnán szívének kulcsát, hogy térden állva nyújtsa át ennek az operai hódítónak, aki egyet-kettőt csilingel, s minden ellenállás nélkül, diadalmasan, zeneszó mellett vonul be a rosszul őrzött várba: ez a mosoly bizonyára akkor is levette volna a lábáról. De így csak ravaszul örült magában, hogy kicsalta ezt a mosolyt, akkor, mikor már ő enélkül is megadta magát.

S mikor észrevette, hogy ő most tulajdonképpen vizsgálatot tesz Bella előtt, még jobb kedve támadt. Ah, hát a királynő csak azért érdeklődik a bál iránt, hogy azt tudja meg: »vajh' ki ő és merre van hazája«?... Ó, bizonyos volt benne, hogy a mesebeli három próbát meg fogja állani. És előre nevetett magában.

- So' se nézz rám olyan felsőbbségesen mosolygó szemmel, szépséges kritikusom! - gondolta, mialatt fennszóval mást mondott - nem fogsz kinevetni! És ha nem is tüntetek előtted, amint más bizonyára megtenné a helyemben, ó, tudom előre, hogy nem fogsz egy gúnyos mosolygással végezni velem, ha már előbb egy édes, nagyon édes mosollyal bátorítottál, hogy beszéljek hozzád!

Ez a gondolat olyan élénkké, olyan vidámmá tette, hogy alig ismert magára. Volt egy félesztendeje, hogy nem volt ilyen kedvben.

Ó, be jól is érezte magát ebben a fiatal társaságban, ahol senki se beszélt a képeiről, senkise sanyargatta a művészi nagyravágyását és senkise emlékeztette a lemondásra, az élet könyörtelenségére, és minden küszködés hiábavalóságára! Ahol mindenki csak kedves semmiségekről szólt, azokról a gyermekességekről, melyeknek fontosabb a hivatása, mint a komoly dolgoknak, mert ezek a semmiségek mindenekelőtt arra valók, hogy elfelejtessék velünk, ha csak egy percre is: a Bajt, a Gondot és a Szenvedést, ezt a hármságot, melynek együttvéve Élet a neve, hogy elfelejtessék velünk, ha az öntudatlanságnak csak egy-egy rövid pillanatára is, a Létnek szörnyű nyomorúságait!... S amint ezek közt az igazán fiatal lények között egy percre magát is újra gyermeknek találta, kedve lett volna félbeszakítani a mondanivalóját, és felkiáltani: »Ejnye, be jól érzem itt magamat! Ejnye, be jól érzem itt magamat!«

Egyszerre rajtakapta magát, hogy folyton ő viszi a szót.

Restelkedni kezdett ezért a túlságos hévért, különösen, mikor észrevette, hogy Bella e percben valamivel tovább felejtette rajta a tekintetét, mint eddig. Ennek a nyugodt, tiszta, szép szempárnak megvolt az a veszedelmes tulajdonsága, hogy egy-egy pillanatra nagyon őszinte tudott lenni, de csak azért, hogy ha ismét magára ölti Gioconda-szerű rejtelmességét, annál inkább megzavarjon.

Mindig vakmerő dolog és mindig szerencsejáték elmélyedni a rejtelmességekbe. Akik sokat nézegetnek az ilyen szemekbe, sohase halnak meg abban a házban, amelyben születtek. Mint ahogy azokra a kalandorokra, akik az óceánon túlra merészkedtek a szűz aranyért, nem várt egyéb, csak a korona vagy a halál: rájok is csak kétféle sors várakozik, az üdvösség vagy a kárhozat. Sohase tudni előre, hogy melyik? Százszor a kárhozat, egyszer az üdvösség.

A mi emberünk nem félt a rejtelmektől, s nem hitt a veszélyben.

Aztán meg ez a máskor olyan titkolózó szempár most szelíden tekintett rá s nyíltan elmondta, hogy milyen gondolat lakik mögötte. Azt beszélte, hogy: »Nini, ez az ember nem is olyan közönséges úrfi, mint képzeltem«.

Biróban nem volt egy csepp színészvér sem; nem vadászta a hatásokat. És azért elszégyellte magát egy kissé, hogy élénkségével, melyet csak a pillanatnak köszönhetett, kierőszakolta ezt a sikert, melyet máskor talán valamivel későbbben szerzett volna meg. Sietett is visszatérni a rendes kerékvágásba s igyekezett halkabban és színtelenül folytatni, amit mint kitűnő beszélő kezdett meg. Kevesebbet szólt és keresett egyszerűséggel, azon a hidegebb és csöndesen jókedvű hangon, melyet a magánosan élők meggondoltsága, a gyakori elmélkedés és a megszokás immár második természetévé tett.

Hanem azért titokban örült a hatásnak. Ha az ember innen van a harmincadik éven, nem igen szokott olyan felsőbbséges szellem lenni, akire egy szép leánynak a jó vagy rossz véleménye teljesen közömbös. Különösen, ha az ember festő, s ha az a szép leány, akiről szó van, annyira hasonlít a Laura de' Diantihoz.

S ez a kis elégtétel, mely olyan jól esett neki a délutáni apró megaláztatások és keserűségek után, még jobbkedvűvé tette. Úgy földerült a lelke, olyan megelégedettnek érezte magát, hogy ilyen szép estére alig tudott visszaemlékezni.

De nem is akart emlékezni semmire. Ama ritka órák egyikét élte át, mikor az ember tökéletesen megelégszik a jelennel, s nem keres a múltban semminő kárpótlást.

Különben, jókedvű volt az egész társaság; kivált Margit, akivel alig lehetett bírni.

Margit föltette magában, hogy gavalléros lesz. Ne vegye észre senki, hogy: volt neki egy zsönge, félénk, érzékeny kis ábrándja, amely meghalt, kimúlt a legelső szellőtől. Ne vegye észre különösen az az úriember, aki elég rövidlátó vagy elég elfoglalt volt nem látni és nem tudni akkor, mikor ez a szegény kis ábránd még lélegzett. Elvégezte jóelőre, hogy megüli a torát a halottjának, s kicsapongóan vidám lesz ezen a toron; ne sejtse senki, hogy ő nem is tréfált egészen, mikor erről az úriemberről beszélt. Aztán meg, tetszett neki az a gondolat, hogy úgy fog viselkedni a gentlemannel, mint egy jó pajtás. Ő maga adja meg neki a módot, hogy közeledhessék ahhoz a másikhoz; ne sóhajtozzék szegény az ablakon át. Hízelgett vele magának, hogy mindez őt most már egy cseppet sem érinti; és hű maradt a szerepéhez, ami annyival könnyebben sikerült neki, mert meg volt elégedve azzal a büszke kis énnel, akit odabenn dédelgetett.

Csak egy pár szavába került, hogy Vandát teljesen megtévessze. A jólelkű nagy gyermek már nem ismerte ki magát ebből a sok tréfából; de nem először történt, hogy Margit ilyen ellentmondásokkal lepte meg, s mivel azt az egyet látta, hogy Margit vidám, ez elég volt neki arra, hogy ő is boldog legyen. Boldog volt, annál boldogabb, mert az ő estéik nem szoktak ilyen vidámak lenni. Náluk a síró-estélyek voltak napirenden, s már szinte elszokott tőle, hogy megelégedett, víg arcokat lásson maga körül. Valóságos hálát érzett ezek iránt az idegenek iránt, akik a vidámságot ismét behozták a házba, s újra eszébe juttatták azokat a nyugalmas estéket, melyeken a Panasz és a Békétlenség még nem voltak mindennapos látogatóik.

Terka is nagyon jól érezte magát ebben az úri társaságban. Úgy tetszett neki, hogy az ilyen kedélyes összejövetel, mely a ház körül sok tennivalóval s azonkívül egy kis emberszólással van egybekötve, az ilyen kedélyes összejövetel maga a kék ég. De azért a Terka kék egén mégis borongott egy kis felhő, s ha véletlenül semmiben sem kellett Vandának segítségére lennie, egy-egy pillanatra el-elgondolkozott. Csak legalább a Spitzer Rózsikát hozhatta volna el magával!

Grunovszky papának se kellett egyéb, mint jó társaság s talán még jó vacsora, hogy kitörjön belőle az a sok lelkesedés, amelyből egész kincsesbányája volt. Grunovszky papa csak akkor volt elemében, ha mulathatott. Eleinte ugyan kissé megzavarta az, hogy a rajztanár figyelmét Margit nem foglalta le magának, hanem megosztozott rajta a vendégkisasszonnyal - mert nem egészen így tervelte a dolgot - de csakhamar túltette magát ezen is. A rajztanár kitűnő szivarokkal lepte meg a születésnapjára, s Grunovszky papa az Ézsauk örök családjából való volt, azok családjából, akik a holnapi jogokat mindig szívesen feladják a mai nap apró öröméért. Ki törődnék a holnappal, mikor a jelszó az, hogy: félre gond és bánat, éljen a ma?!... S ez a lelki erőfeszítés mindig sikerült Grunovszky papának.

Különben, amennyire szívén viselte a Margit jövőjét, mellesleg tisztában volt azzal is, hogy ez a jövő nem egészen alkalmatlan titulus bibendinek. S ha annyira kardoskodott a mai estély mellett a Vanda hatalmas okaival szemben: ebben a mellékes tekinteteknek még nagyobb szerepe volt, mint a főszempontnak. A programnak az a része pedig, mely titokban oly különösen kedves volt előtte, sikerült, még pedig minden várakozáson felül sikerült. Egy okkal

több, hogy elül járjon a jó példával, s ha lehet, még Margiton is túltegyen a vigasságban és a gyerekességekben.

Úgy, hogy mikor Beliczkyék megérkeztek, s Frida azzal rontott be a szobába, hogy neki rettentően fáj a feje, minden arcról le lehetett olvasni ezt a gondolatot:

- Ezeket ugyan kár volt meghívni! Olyan jól éreztük magunkat!

Vanda és Terka résztvevően vették körül a szenvedő hölgyet. Frida kijelentette megmásíthatatlan szándékát, hogy ő tüstént haza fog menni. Konrád azonban baljóslatúan nevetett s aztán egy kiéhezett farkas tekintetével tartott szemlét a terített asztalon. Konrád jó próféta volt; Frida végre is hajlott a Vanda könyörgésére és maradt.

Beliczkyné, ahogy' megpillantotta a festőt, rögtön hatalmába kerítette.

- Képzelje, a szegény Vizloczki...

- Csak nem került elő?!...

- Dehogy került elő, dehogy került elő! Hisz éppen ez az, amit el akarok mondani. Adós maradtam a történet végével - istenem, a bálban annyian zavarják az: embert! - de legyen nyugodt, ma beváltom az ígéretemet.

Az ember soha se tudja, mi válik javára. Biró úgy félt ettől a szegény Vizloczkitól, mint a tűztől. Úgy találta, hogy minden hazajáró lélek közül ez a legkiállhatatlanabb. De ezen az estén ki kellett békülnie Vizloczkival. Mert neki köszönhette, hogy teljesedhetett a legtitkoltabb vágyakozása, s hogy észrevétlenül folyvást szemmel tarthatta Bellát, anélkül, hogy meglepett pillantásait másra lehetett volna magyarázni, mint arra a természetes megpihenésre, melyhez e kalandok minden hallgatójának sűrűn kellett folyamodnia.

Minthogy már csak Beliczkyéket várták, mindjárt asztalhoz ültek. Ez az *in medias res* Konrádnak annyira megtetszett, hogy lelkesedését önkéntelen és viharos kaffogással fejezte ki, mellesleg nagyot ütvén a Grunovszky papa vállára. Később aztán nem is adott egy árva hangot se; a száját okosabb dologra használta.

Az asztalfőt, némi vita után, Bellának, mint rangban legelső személynek kellett elfoglalnia. Mellette balkézről az ünnepelt, jobbkézről Beliczkyné ült, az utóbbi áldozatával. Birónak Terka volt a másik szomszédja, s Terka után Vanda zárta be a sort. A másik oldalon Grunovszky papa és Margit között Frida szenvedett tartózkodóan, de mégse minden tüntetés nélkül; az utolsó helyet pedig a vitelliusi étvágyú ifjú foglalta el, nem szóval, de tettel tündökölve.

Grunovszky papa nem mulasztotta el külön is megköszönni Bellának, hogy megtisztelte szerény otthonukat.

- Ez az otthon szerény, de szív lakozik benne!...

- De papa!

S Margit egy villámló tekintete meggyőzte Grunovszky papát, hogy a szívnek még nem érkezett el az ideje. Hirtelen célszerűnek látta utána nézni, hogy a pezsgő be van-e hűtve?

Természetesen, Bella volt minden figyelem középpontja. De olyan kedvesen is trónolt az asztalfőn, olyan szíves leereszkedéssel tudta felköszönteni Grunovszky papát, hogy a jó embernek könnyek tolultak a szemébe, s csak akkor könnyebbedett meg a szíve, mikor megkapta az engedelmet, megcsókolhatni őnagyságának a kezét. Őnagysága az első negyedórában még igen jókedvű volt. Grunovszky papának, aki eldicsekedett vele, hogy ő Varsóban hercegnőkkel állott ismeretségben - ami igaz is volt, mert táncolni tanította őket - elbeszélte az

angol királyi ház összes regényeit, elmondta nézeteit a divatról, s megmagyarázta, hogy nagyon szeretné, ha Ormonde, a század legelső paripája, melyet nyomorult fél millióért prédáltak el Amerikába, az övé volna. Olyan előkelő, olyan bájos, olyan elragadó volt, hogy Terka, aki pedig sok regényt olvasott, esküdni mert volna, hogy egy igazi hercegnő se lehetett előkelőbb, bájosabb és elragadóbb.

Hanem amint egy kis vörös borral megnedvesítette az ajkait, hirtelen alább hagyott a jókedve. A következő pillanatban négyen vették észre egyszerre, hogy fázik, s hogy a tekintete a kendőjét keresi. Pedig a tűz vígan pattogott a kályhában.

Mikor Biró átnyújtotta neki a kis hárászkendőt, ismét földerült az arca. Csak egy mosollyal köszönte meg a szolgálatot, de olyan különös egyetértő, hamis mosollyal, melyet a festő sehogyse tudott megérteni.

Pedig ha olyan valaki ült volna a helyében, aki egy kissé ismerte ezt a pompázásra született kis teremtést, például, ha Gabriella, a testvére, ült volna ott a festő helyén, annak nem sokat kellett volna törnie a fejét, hogy kitalálja e mosoly jelentését. Mert ez a rejtelmes mosoly csak ennyit jelentett:

- Ugy-e, helyre kis királynő vagyok?! Ugy-e, senki se találná ki, hogy én ma csak kávét ebédeltem?!.Ugy-e, fogalma sincs róla, tisztelt uram, hogy szándékosan bosszantom az előkelőségemmel, s hogy biz’ én ma is, meg tegnap is, meg egy hét óta mindig csak kávét ebédeltem, és még három hétig csak kávét fogok ebédelni, mert ki kell fizetnünk a boldogult bátyám szabó-adósságát?!...

Csakhogy senki se volt, aki ezt a festőnek elmagyarázza, amint hogy erre nem is lett volna hajlandó senki se, s Bella inkább meghalt volna szégyenében, minthogy ezt megvallja valakinek.

Birónak tehát mindvégig rejtelem maradt ez a hamis, egyetértő mosoly. Pedig belebocsátkozott a legkalandosabb társalgásokba is, hogy megérthesse. De nem sikerült neki. Bella észrevette a festő zavarát, és mulatott rajta.

És tovább beszélt felsőbbségesen, nagyúriasan, hogy Grunovszky csak úgy káprázott belé. De ez a felsőbbség csak addig tartott, míg észre nem vette, hogy a festő alig veszi le róla a szemét. Ez a kutató tekintet kihozta a sodrából s egyszerre véget vetett nagyúri biztonságának.

Beliczky mama, aki végre szóhoz juthatott, nem késlekedett a helyzetet kiaknázni. A társaság átadta Birót a sorsának, s magára hagyta a Vizloczki-csoportot.

Az asztal alsó részén már igen vígan voltak. Konrád, aki sietett becsípni, gondoskodott az ifjúság mulattatásáról. Konrád olyan furcsa volt, hogy még Frida is elfelejtette a fejfájását.

Odafenn a krími háború javában dühöngött, sőt már maga Vizloczki is ott volt Krímiában, de Birónak, aki udvarias »ah!«-okkal fedezte magát, még most se jutott eszébe követni az elbeszélőt ungon-berken át. Sőt már azon a ponton volt, hogy örökre elveszítse ennek a kettős gyilkosságokban gazdag elbeszélésnek a fonalát, olyannyira átadta magát a fölfedezéseknek. Hála Vizloczkinak, szabadon tehette. Beliczky mama koronkint gyanúba vette ugyan, de sohase kapta rajta az áruláson.

S mialatt Vizloczki Szevasztopoltól egy órányira egyedül bolyongott az éjszakában, Biró megállapította, hogy Bella sokkal fiatalabb, mint képzelte. Tegnap, tegnapelőtt, sőt az imént is, mikor még Bellának jóformán csak a leereszkedő mosolyait látta, esküdni mert volna rá, hogy van legalább húsz-huszonkét éves. Hanem most, amikor megleste ezt a komolykodó, előkelő arcocskát a maga természetességében is, s meglepte azt a gyönyörű szemet, amint

megfelejtkezve szerepéről, naiv csodálkozással tévedt el hol erre, hol arra, rájött, hogy az egész előkelőség nem lehet több, mint tizenhét-tizennyolc éves.

Igaz, hogy az a nyugalom és komolyság, mellyel az úrnőt adta, megöregítette egy kissé, de azért Biró mégis úgy találta, hogy az ő tévedése nagyon otromba volt. Mintha csak egy olyan kisleánynak ült volna fel, aki fölteszi a nagymama szemüvegét s azt kívánja, hogy őt ezentúl komolyan vegyék.

Később pedig, mikor Vizloczki már térdig gázolt a vérben, azt is észrevette Biró, hogy az a ruha, melyért az előbb egy kissé megszólta magában a leányt, éppen nem olyan fényűzési cikk, mint amilyennek első tekintetre látszott. Nagyon csinos kis ruha volt ugyan, amelyen első pillantásra is meg lehetett ismerni a jó szabó kezét, de olyan szövetből volt készítve, mely a drága holmiknak csak ügyes utánzata. Ha jobban megnézte az ember, a szegényes kis barna hárászkendő egy cseppet se rítt le róla. Biró úgy vélte, hogy egy festő ezt hamarább is megláthatta volna.

De a legnagyobb felfedezést vacsora után tette.

Vizloczkival éppen nagy dolgok történtek.

A féltés kínjaitól mardostatva, remegő hangon vallatta Marfát, a szenvedélyes, szép cserkesz leányt, mialatt a hold sápadt világa ezüstös fényt vetett rájok.

- Valld meg, hogy szeretted őt!

- Nem igaz!

- Esküdjél!

- Úgy legyen üdvösségem az égben!

- Akkor hát mért hagytál el?!

- Nem tudom!

- És mért követted őt?!

- Nem tudom! Álomkóros voltam!

Biró nem igen törte a fejét ezen a megdöbbentő lélektani talányon, hanem Bellát leste, aki az előbb nagy tüntetéssel gyújtott rá egy cigarettre, az egész társaság ügybuzgó segédkezésével.

Csak egy pár futó pillantásába került, és meggyőződött róla, hogy a cigarettázás Bellának nem élvezet, hanem hőstett, mellyel számot tart környezetének az elismerésére. Egy kicsit könnybe is lábadt a szeme az első füstgomolyoktól. De aztán tűrte az állapotot hősiesen, és szítt, mint egy török. Egyik cigarettáról a másikra gyújtott rá, méltó megilletődésére az egész ifjúságnak. Hanem akárhogy erőlködött, látni lehetett rajta, hogy egyedül soha se szokott cigarettázni, csak közönség előtt. Az egész mutatványnak észrevehetően az volt a célja, hogy álmélkodásba ejtse s megdöbbentse a galériát.

Ez a fölfedezés végre, nagynehezen, világot gyújtott a festő fejében. S az a nagy előkelőség, mellyel ezelőtt sehogy se tudott kibékülni, s mely immár nagy gondokat készült okozni árva fejének, egyszerre elvesztette előtte minden félelmetességét.

- Teringettét - korholta magát -, hisz én épp úgy beugrottam, mint a galéria. Ó, én vén gyerek! Már majdnem megrémültem egy kis árnyéktól! És íme kiderül, hogy ez az árnyék egy gyermek árnyéka, aki nagy kedvteléssel játssza a mumust!

És ez a gondolat visszahozta a jókedvét, mely már elillanóban volt.

Bellát azonban ingerelte, hogy a hőstettét az csodálja a legkevésbé, akire a leginkább számított.

S nem állhatta meg, hogy mikor a pillantása ismét találkozott a festőével, meg ne kérdezze tőle:

- Biró úr talán megszól engem ezért a cigarettáért, de sajnálom, nem lehetek el nélküle.

- Talán? Miért talán? Egész bizonyosan megszólom. Úgy hiszem, nem lehetett kétsége, hogy megszólom érte.

Bella kapott az alkalmon.

- Ez a nagy határozottság igazán meglep. Az előítéletet még értem, az idegenkedést is, de ön olyan elfogultsággal szól!... a legtürelmetlenebbek szigorúságával!... Tehát beszéljünk erről, ha úgy tetszik. Ön engem megszól, hogy cigarettázom. És miért szól meg, ha szabad kérdeznem? Az orosz cárné is cigarettázik.

- Ó, az egészen más!

- Mért volna más? Azért, mert az cárnő, én pedig csak X. Y. szegény leány vagyok?!...

- Nem azért. Hanem ha az orosz cárné cigarettázik, bizonyára azért teszi, mert a cigarett ízlik neki. Kegyed pedig cigarettázik, noha ki nem állhatja a füstöt.

- És honnan gondolja, hogy ki nem állhatom?

- De hiszen nem tudja tíz másodpercig a szájában tartani, anélkül, hogy meg ne köhögtesse!...

- Hogy nem tudom-e?...

- Nem hát. Ne is próbálja. Először tehát azért szólom meg, mert olyat tesz, ami nem való önnek.

- Ugyan? Hát másodszor is van?

- Másodszor is van. Másodszor azért szólom meg, mert könnyelműséget cselekszik. Könnyelműséget azért, mert ezért a kis mókázásért, ami önnek inkább csak mulatság, mint gyönyörűség, eljátssza az ajkai üdeségét. Pedig az ön ajkai nem olyanok...

- Köszönöm. Ezt a »másodszor«-t köszönöm. Lesz még harmadszor is?

- Ha megengedi. Harmadszor... harmadszor mint festő beszélek.

- Ah, erre már igazán kíváncsi vagyok!

- Nos tehát az ön arcához nem is stílszerű a cigaretta.

- Ah, ah!... Higgye el, nem tudok elég ah-ot mondani, annyira meg vagyok lepetve, s annyira érdeklődöm a magyarázat iránt.

- A magyarázattal hamar készen vagyok. A kegyed szépsége... Úgy-e megengedi, hogy a szépségéről beszéljek?... Végre is, ez nem akar valami silány bók lenni. A kegyed szépsége olyan rendkívüli, olyan kétségtelen, olyan ritka valami, hogy arról bátran lehet beszélni minden ízetlenkedés nélkül is. Mert csak egyféle vélemény lehet róla s eltagadni kissé bajos volna. Kegyed épp úgy ismeri ennek a szépségnek az értékét, mint mi mindnyájan. S ha megemlítem, higgye el, olyan hidegen teszem, mintha önnek valami másféle örökségéről kellene szólanom. Például, mintha csak a házáról, a szőlőjéről, vagy a villájáról beszélnék. A kegyed szépsége tehát tiszta renaissance-szépség. Ha azok a firenzei és velencei szépek, akiket a nagy mesterek festettek le, megelevenednének, s mai divatú ruhában jelennének meg közöttünk,

kegyedet sokan összetévesztenék velök. Többet mondok, kegyed csodálatosan hasonlít valakihez, aki a maga korában Ferrarának legszebb asszonya volt. Már pedig egy ferrarai szépséghez ez a nagyon is modern füstölő játékszer, ez a rettentő cigaretta sehogyse illik. És higgye el, bár nagyon, de nagyon szeretném, ha kegyedet egyszer lefesthetném, nincs semmi a világon, ami rábírhatna, hogy így fessem le, amint most látom, cigarettával az ajkai között.

Feláálltak az asztaltól, s Biró odament Bellához, akit láthatólag érdekelt az, amiről beszélgettek.

- De dobja el hát, kérem! - rimánkodott a festő a cigarettára mutatva.

- Az ön kedvéért?

Bella mosolygott.

- Nem, nem az én kedvemért, a maga javáért.

Bella úgy tett, mintha nem is hallotta volna az utolsó szavakat.

- ...Hanem mondja, kérem - szólt a festőhöz - igazán szeretne engem lefesteni? Vagy az imént csak udvariaskodott?

- Azt mondtam, ami igaz. Hogy öröm volna rám nézve, ha...

- Mert én is szeretném, ha engem lefestene valaki. Tudja-e miért?

- Nem, de kitalálom.

- Nem találja ki. Azért szeretném, mert tudom, hogy nem élek soká. És bánt az a gondolat, hogy ebből a helyes, szép kis teremtésből - a tükörbe mutatott - egy pár esztendő múlva ne maradjon semmi, de semmi, még csak egy emlék se.

És olyan elmélázó tekintetet vetett a tükörbe, mintha kedve volna elsiratni azt a viruló alakot, aki ott megjelent...

Biró nevetett.

- De hisz ez a menyasszonyok álmodozó bánatossága! Azt hiszem, a kegyed korában minden második kisasszony keresztül megy rajta. Önnél egy kissé meglepő, mert hisz ön olyan, mint maga az élet...

- Ugy-e, ön is úgy találja?...

- Természetesen.

- És mégis, gondoljon rám, ha három vagy négy év múlva ilyenkor víg társaságban lesz. Én már akkor szépen künn fogok aludni a temetőben. Igen, ígérje meg ezt nekem...

A zongoránál álltak. Bella rátette a jobb kezét a billentyűkre, s szép csöndesen, mintha csak simogatni akarta volna a zongorát, kalimpálni kezdte a *Denevér* bordalát:

Glücklich ist,
Wer vergisst,
Wass doch nicht zu ändern ist...

- Tudja, az úgy lesz - folytatta Bella a billentyűket nézve - hogy mához négy esztendőre, ebben az órában, akárhol lesz, rám fog gondolni. Egy percig nem néz senkire, hanem igyekszik visszaemlékezni az alakomra; meg fogja erőltetni az emlékezetét, hogy maga előtt lásson, olyannak, amilyen voltam, amilyennek most lát. Aztán kinéz az ablakon a temető felé

s kiüríti a poharát a tiszteletemre. És hogy ha a többiek kérdik, hogy: mi jutott eszébe, azt feleli nekik: »Nem, semmi...« - Megígéri?...

- Szabad őszintének lennem?

- Persze.

- Tehát maga egy önzéssel teli, rossz kis jószág. Csak azért, hogy engem most itt jól elrémítgessen, s aztán magában nevethessen rajtam, kiteszi az én szegény fejemet egy leküzdhetetlen, babonás aggodalomnak. Azt akarja, hogy négy esztendeig mindig úgy lássam, amint ezzel a szomorú tekintettel azt mondja, hogy: »Majd meglátja, én nem élek sokáig!«...?

- Csak tréfáltam - szólt Bella ridegen, s tovább akart menni.

- Ohó, hát a képem?!

- Micsoda kép?

- Nos tehát, az ön arcképe?! Mert bennem már fölébresztette azt a vágyódást... azt a művészi becsvágyat, hogy kegyedet lefesthessem...

Bella megállt és elkezdett komolykodni, mintha valami nagyon fogas kérdés volna szóban.

- Tudja, azt nem olyan könnyű csak így egyszerre elhatározni...

- Ugyan miért nem?

- A terv szép, de sokféle akadály van.

- És melyek ezek az akadályok?

- Tehát először is, mondja csak: kié lenne ez a kép?

- Természetesen: az öné.

- És ön azt hiszi, hogy én...

És megint hamis mosolyával nézett a festő szemébe.

- Azt hiszem, hogy egy kép, különösen, ha a magunk műve, nem olyan ajándék, amelyet vissza lehetne utasítani.

- Csakhogy én nem fogadok el semmiféle ajándékot.

- Ezzel persze megnehezíti a dolgot. Mert azt könnyű kitalálnom, hogy másfelől meg nem hajlandó tízszer-tizenkétszer félórákat ülni, csak azért, hogy nekem egy gyönyörű képem legyen.

- No lássa!

- Hanem gondoltam valamit. Azt, hogy addig, míg a kép nincs meg, ne törődjünk vele, hogy kire marad a kis ködmen?... Ennek a kérdésnek az elintézésére még ráérünk. Ha más megoldás nem kínálkozik, utolsó esetben sorsot húzunk rá.

- Köszönöm szépen. Az én arcképem, mint tombolatárgy!... De van még más hiba is a kréta körül. Mikor ülnék önnek és hol?

- Világos, hogy otthon, s abban az órában, amelyben kegyednek tetszik.

- Az ám, csakhogy először is én egész délután kalimpálok, s így akkor, amikor ön szabad, nem igen tudok időt szakítani rá, hogy ülhessek önnek. Másodszor meg a mi lakásunk olyan sötét, hogy ott ugyan aligha dolgozhatnék.

- De ha szövetségesem akarna lenni s nagyon megkérné a testvérét, hogy arra a néhány ülésre kísérje fel hozzám, ő ezt semmi esetre se tagadná meg öntől.

- Ó, erről szó se lehet! Gabriella sokkal betegesebb, semhogy erre vállalkozhatnék. Ő engem nem kísérhet sehová, s éppen ezért élünk ilyen zárkózottan. Mondom, nagyon bajos a dolog. Persze, ha volna valami más gardedámom!

- Ha csak gardedám kell - szólt közbe Terka, ki a zongorára könyökölve hallgatta a beszélgetésüket - ha csak gardedám kell, itt vagyok én.

Bella nevetett, de Biró kapott az ajánlaton.

- És ugyan Teruska, mondd csak, mit csinálnál a gyerekeiddel?... - kérdezte Bella.

- Igazság, a gyerekek!

- De hát behozná hozzám őket is!... Ugy-e behozza őket, Teruska?... Lássa, Bella kisasszony, ez nagyon kedves volna. Volna egy helyett mindjárt tíz gardedámja is...

- És válogatottak - tette hozzá Terka nevetve.

- S ön azt hiszi, hogy állnák a dicsőséget? - kérdezte Bella.

- Azt hát. Majd meglássa, nagyon szép üléseink lesznek. Én majd mesével tartom őket, s bizonyos vagyok benne, hogy egy se fog kidőlni közülük.

Teruska maga is kíváncsi volt a sikerre, s biztatta Bellát, hogy tegyék meg a próbát.

- Lássa, csak igent kell mondania, s minden akadály leomlott.

- Nem, én magamtól nem mondhatok igent. Meg kell kérdeznem előbb Gabriellát... Tudja mit? Jöjjön el hozzánk, s kérje meg ön. Ha megismeri önt, talán szívesebben beleegyezik.

A festő vállalta, hogy ki fogja könyörögni az engedelmet.

- És most - szólt Bella - akar nekem egy szívességet tenni?

- Természetesen.

- Akkor hát menjen, és udvaroljon egy kicsit Fridának. Szeretném meggyógyítani ezt a Lateau Lujzát.

- S azt hiszi, hogy ennek az örök fejfájásnak egy kis udvarlás az orvossága?

- Bizonyos vagyok benne.

S kinevették szegényt.

Ha Biró híve lett volna a pyrrhoni filozófiának, bizonyára jobban megörül ennek a megbízatásnak, mint így, amikor a feladatnak csak a nehézségeit látta, de a jelentőségét nem vette észre.

Mert a pyrrhonista filozófusok, mint írásaikból mindenki meggyőződhetik, nem tágítanak a következő három tételtől, melyek egymást kiegészítik és magyarázzák:

1. A meghittség két ember között ott kezdődik, amikor közös erővel eláztatnak egy harmadikat.

2. Egy női lény soha se közeledik lelkében egy férfihoz, anélkül, hogy ezt ne másvalakinek a rovására tegye. Ami csak azt mutatja, hogy a nő szerelme mindmáig sokkal többet őrzött meg az eredeti *instinctus*ból, mint a férfié.

3. A szerelem pedig oly határozottan önzés, hogy az önzésnek semminemű jellemző vonása nem hiányzik belőle, még a rosszakarat se, a kívüle esők iránt.

De Biró nem volt híve a pyrrhoni filozófiának, és nem jutott eszébe az a kérdés, hogy ezen a derűs, kellemes estén mért kellett neki vagy egy félóráig a fejfájós Fridának udvarolnia?

10

A kávé-növény *(coffea arabica)* igen kitűnő, s általánosan nagyrabecsült növény, mely úgy gyógyítási, mint különösen táplálkozási célokra fölötte alkalmas, s mint ilyen, a kerek világon mindenütt kellő méltánylásban részesül.

A moralista ugyan kénytelen hozzátenni, hogy az a rendkívüli népszerűség, melynek ez a kitűnő növény méltán örvend, nem csupán belső jelességeinek és táplálkozási értékének tulajdonítható, hanem amaz alsóbbrendű s belső erényeitől független tulajdonságának, hogy beszerzése sokkal könnyebben eszközölhető, mint például a kínai fecskefészeké. De ez a körülmény a közfelfogás szerint semmit se von le a kitűnő növény jó hírnevéből.

És valamint a szappanról, a könyvről, újságról, fogkeféről s ezer meg ezer más tárgyról, melyekről már bizonyára méltóztattak is hallani ezt a mondást, a kávéról is el lehet mondani, hogy: ő a művelődés hőmérője.

Mindamellett e kitűnő, megbecsülhetetlen növénnyel szemben is uralkodik egy előítélet, mely oly hatalmas, hogy még a legmegrögzöttebb kávéház-látogatók közt is alig van, aki dacolni merjen vele.

Ez az előítélet pedig az, hogy a megpörkölt s feldarált kávé-bab, vízzel fölceresztve, majd tejjel egyesítve, kitűnő táplálékot ad ugyan reggel, délután s koronkint este is, de ugyanezt a kitűnő táplálékot *délben* használni nem csupán nem ajánlatos, de a társadalmi megállapodások nézőpontjából szinte szégyenletes is.

Ez az előítélet, ismétlem, oly erős, hogy még ott is, ahol bizonyos közgazdasági szükségek az elvnek ideiglenes felfüggesztését parancsolják meg, még ott is meg szokták őrizni az elvhűség látszatát, s többnyire gondoskodnak róla, hogy a társadalmi megállapodásnak ez a megsértése valahogy a világ szájára ne kerüljön.

S ha délben kávézni csakugyan *do'nt*, bizonyára alig van illemszabály, melyet nyilvánosan kevesebben sértenének meg, mint az előítélet eme szigorú kívánságát.

Bella és testvére távol voltak tőle, hogy dacolni merjenek ezzel az előítélettel, mellyel vitézebb lények sem igen bátorkodnak szembeszállani.

Így tehát, másnap délután, mikor az óramutató már veszedelmesen közeledett a hármashoz, Bella jónak látta alarm-ot kiáltani:

- Te Gabriella, kávézzunk meg, mert mindjárt itt lesz a festő.

- Miért nem mondtad neki, hogy később jöjjön? Még ránk nyitja az ajtót.

- Ó, voltam olyan óvatos, hogy bezárjam az ajtót!... Igaz, könnyelműség volt tőlem, rábízni az időt. De mikor annyi dolga van szegénynek! Reggel a kőbányai gyerekekkel vesződik, délután fest, este meg valami építési vállalkozónak rajzol. Mi mégis csak jobban ráérünk, gondoltam magamban, különösen mikor eszembe jutott, hogy ha ő olyan szíves és lefesti az én elragadó pofácskámat, bizony mi nem fizetünk neki érte egyebet, mint hogy kegyesen megengedjük, hadd válassza meg az idejét ő maga.

- Nagyon szegény ember?

- Mint Lázár. Vagy mint szent Nemezis. Nem, nem találok elég festői példát. Majdnem olyan szegény, mint mi.

- De meglátszik rajta, hogy látott jobb napokat is?

- Ó, kérlek, meglátszik rajta az is, hogy azelőtt nagyon jó társaságban élhetett! Olyan előkelő egy pár mozdulata van, s oly kedvesen, oly megdöbbentően jól mondja ki a francia meg az angol szókat, hogy szinte csókolnivaló.

- Te, csak nem tetszett meg neked ez az ember?

- Nem mondhatnám, hogy mindjárt elvesztettem a fejemet miatta. Ámbár nem volna csoda. Mert a ház összes kisasszonykái sűrű sóhajtások között tekintgetnek rá, s úgy látszik, ő itt az egyedüli parti.

- Már az igaz. Egy asztalos, akinek jól megy az üzlete, kifizethetné az egész házat. Soha még csak nem is képzeltem ennyi szegény embert egy csomóban!

- Hallod, mi nem nagyon rívunk ki közülök a fényűzésünkkel... Te, hány nap van még ebben a hónapban?

- Hadd el. Tizenhét.

- Még csak tizenhármat őröltünk le?! Én azt hittem, már egy örökkévalóság óta kávézunk.

- Kérlek, ha már most is felpanaszolod, nem tudom, mit mondasz majd huszonhetedikén?!...

- Sajnálni fogom, hogy nemsokára vége lesz ennek a regényes korszaknak!... Dehogy panaszolom föl; van eszemben, hogy panaszképpen mondjam! Tudod, ez olyan kedélyes, hogy engem majdnem boldoggá tesz. Az este is eszembe jutott, mikor valami nagyot találtam mondani; persze, elnevettem magamat s amazok el nem tudták gondolni, mi az, amit olyan mulatságosnak találok?!... Jaj, jön a festő!

- Dugd el hamar a kávédat! Te nyitsz neki ajtót?

- Én hát. Tudod mit? Kávézzál meg odabenn, én majd addig itt tartom és kacérkodom vele.

- Jól van, én viszem az enyimet, de a magad kávéját ne felejtsd el félre tenni.

Odakünn csöngettek.

- Nyithatom már?

- Vigyázz, még ne! Töröld meg a szájadat. Egészen tejes az ajakad.

- Még jó, hogy megláttad.

Gabriella belebbent a kávéjával a nagy szobájukba, Bella eltette a magáét az edényszekrénybe, megtörölte az ajka szélét, s aztán utolérhetetlen előkelőséggel kinyitotta az ajtót.

Biró nagyon jó előjelnek találta, hogy maga Bella nyitotta ki neki az ajtót; pedig másképp nem is igen történhetett volna, mert Wormsék nem tartottak cselédet, csak takarító leányt, aki délután már nem igen lábatlankodott náluk.

- Nos, széna-e, vagy szalma? - kérdezte a szép kis Laura de' Diantit, aki bájos, leereszkedő mosolyával fogadta a köszöntését.

- Még nem tudok semmit - felelt Bella. - Gabriella azt mondta, hogy mielőtt igen vagy nemet mond, előbb látni akarja önt. Úgy látszik - folytatta nevetve, - előbb ki akarja tanulni önt, hogy az az ember-e, akire nyugodtan rá lehet bízni az ilyen drága portékát, amilyen én vagyok.

Csak akkor vette észre, hogy valami bolondot mondhatott, mikor már kimondta, s látta, hogy Biró nem találja meg rögtön a kellő feleletet.

- Hanem, várjon csak - szólt, hogy kivágja magát a zavarból - nem vezetem addig hozzá, amíg meg nem mutatom önnek az ő arcképét. Mert megvallom, az volna a titkos vágyódásom, hogy az én képem, legalább a nagyságára nézve, párja lenne az övének. Kíváncsi vagyok, ön is így gondolta-e a dolgot?

Világos volt, hogy az előszobában nem maradhattak tovább. Az előszoba, amilyen kicsi volt, olyan nagy szerepet játszott a lakásban, mert mellesleg az ebédlőt, sőt a konyhát is helyettesítette, de éppen ezért nem igen volt alkalmas elfogadó szobának. Bella tehát, hogy a Gabriella kávézását fedezze, a maga szobácskájába vezette be a festőt.

- Lássa, itt szoktam kalimpálni... Igen, igen, az a kép az, ott, a zongora felett... Várjon, mindjárt világosabb lesz.

S félrehúzta a függönyöket, hogy Biró jobban láthassa a képet.

Persze hogy igaza volt Marosynak! Diákkorukban sokszor látták ők ezt a szép arcot a boltablakokban, a fényképészek és a szemüvegkereskedők kirakataiban, a báli szépek között! Hogy' is felejthette el ilyen tökéletesen! Pedig hasonlított a testvéréhez, ha nem is feltűnően. Igen, ugyanaz a szép szem, ugyanaz a tartás, ugyanaz a mosoly. Csakhogy ezt a festett szép arcot mégis egészen mássá teszi annak a szinte férfias akaratnak a kifejezése, mely ott ül a szem mélyén és az ajk szegletén; míg ez a másik, ez az eleven szép arc csupa lágyság, csupa báj és csupa nőiesség.

- Ó, nem fog ráismerni! - suttogta Bella. - Nagyon megváltozott, szegény.

Biró már csakugyan alig várta, hogy végre színről-színre láthassa ezt a megfordított Madame Benoitont, aki örökkön otthon ült, s a nagy házőrzésben szinte láthatatlanná vált. Sejtette, hogy valami különös lénnyel fog ismeretséget kötni; s a különösnek még a legfegyelmezettebb elmékre is több a vonzó ereje, mint amennyire ezt elismerni szeretjük.

- Hát a képhez mit szól? Milyen munkának tartja? - tudakozódott Bella.

- Ó, nagyon csinos! - udvariaskodott a festő, bár arra gondolt, hogy ő nem ilyen képet fog festeni erről a másikról. - Nem a Sarlayé?

- De igen. Honnan tudja?

- Ha valakinek egy pár munkáját jól megnéztük, nem olyan nehéz a többire is ráismerni, különösen ha érdeklődünk a dolog iránt. Azt hiszem, hogyha kegyednek oda adnának egy pár kitépett lapot valami olyan regényből, melynek az írójától sokat olvasott, a kitépett lapokon is ráismerne a szerzőre.

- Dehogy ismernék rá! Azon kezdem, hogy én soha se tudom, kinek a regényét olvasom. A szerző engem nem érdekel. Engem csak az érdekel, hogy szomorú-e a regény? Ha az, akkor sírok rajta, hogy ha nem az, akkor el se olvasom... De ha úgy tetszik, menjünk át Gabriellához.

Gabriella már meg is indult értök. Az előszobában találkoztak vele.

Bizony, nem ismert volna rá. Az az arckép, s ez a hölgy, akinek most bemutatták, legfeljebbb annyira hasonlítottak egymáshoz, mint amennyire az unokahúg és a nagynéni szoktak egymásra hasonlítani. Az a pompázó, kevély szépség... s ez a fonnyadó, sárga arc, ez a lázban égő szem!... Mily változás! Pedig csak tíz-tizenkét évvel lehetett idősebb, mint Bella.

Gabriella aztán bevezette őket a maga szobájába.

- Kérem, gyújtson rá, ha ugyan elszíja az ilyen rossz szivart is - kínálta Gabriella a vendégét. - Én magam is rágyújtok... És kérem, ne ítéljen el tüstént ezért a férfias mulatságért. Nem igen van más gyönyörűségem.

S elkezdtek beszélgetni: a dohányzásról, Gabriella képéről, a közös ismerősökről, s egy kissé a régi dolgokról is. Birónak lassan-lassan fölelevenedett az emlékezése. De szüksége is volt rá, mert észrevette, hogy Gabriella csak a múltban él, s a jelenből mindaz, ami az ő sötét szobáján kívül történik, meglehetősen ismeretlen előtte.

Amint Gabriella mind tovább és tovább fűzte a szót - élénken és jókedvűen beszélt - Biró egy új fölfedezést tett, s ez a fölfedezés olyan derültté tette, hogy alig tudta a mosolygását elfojtani. Hisz ezt a modort, ezeket az előkelő mozdulatokat, ezt az úrias beszédmódot ő már régóta ismeri! Igaz, hogy eddig csak a másolatot ismerte, de a másolat olyan sikerült volt, hogy íme, most ráismert az eredetire! Persze, könnyű munkája volt, mert a másolat mellette ült, s így mindjárt összehasonlíthatta az eredetivel. De öröme telt ebben a munkában. A Bella roppant előkelősége egyszerre elvesztette előtte fenyegető álarcát.

- Ha megengedik - szólt Bella rövid idő múlva - magukra hagyom önöket. Itt az ideje, hogy megkezdjem a zongorázásomat.

Nem mondhatni, mintha Biró valami nagyon megörült volna ennek a búcsúzásnak. De, másrészt, alig várta már a Gabriella feleletét. A legjobbat remélte.

Gabriella nem is kerülgette a dolgot. Alig ment ki Bella a szobából, egyszerre más hangon kezdett szólani. Hirtelen úgy elkomolyodott, hogy Birót egészen meglepte.

- Bocsásson meg - szólt - hogy mostanáig várakoztattam a válaszommal, de nem akartam előtte beszélni.

A festő nem várta ezt a nagy körültekintést. Sokkal egyszerűbbnek gondolta a dolgot.

Ez az asszony olyanformán kezd ünnepieskedni, mintha mindjárt leánykérőbe jöttem volna! - gondolta magában.

De nem szólt semmit, hanem figyelmesen hallgatta Gabriellát.

- Engedje meg azzal kezdenem, hogy az az ajánlat, melyet húgomnak tett, amily szíves, olyan megzavaró lehet egy gyermekre nézve, s olyan különös az én szememben. Ha a különös szót erősnek találja, szokatlannak mondhatnám. De istenem, abban a világban, amelyben mi élünk, s talán ön is ebben él, ebben a mi világunkban tehát: nincsen semmi szokatlan. Ebben a mi világunkban minden megtörténik, és mindenhez hozzászokunk. Kérem, ne szakítson félbe; eszem ágában sincs köszönet helyett szemrehányásokat tenni önnek; amint látni fogja, ellenkezőleg, egy kéréssel fordulok önhöz. A kérésem pedig az, hogy engedje meg, hadd válaszoljak a különös ajánlatra, rendkívül sajátságos módon, tudniillik egészen őszintén. Az a nyíltság, amellyel szólani fogok, olyan emberek közt, akik először beszélnek egymással életükben, mindenesetre különös valami, s meglehet, hogy ön ki fog nevetni érte. De én már hozzászoktam ahhoz is, hogy furcsa teremtésnek, vagy ha úgy tetszik: bolondnak mondjanak, s nem törődöm vele.

Biró el nem tudta képzelni, hogy mért ennyi zaj ilyen kis omelette-ért? Hanem azért hallgatta türelmesen, érdeklődve.

- Nem akartam határozott feleletet adni, amíg önt nem látom, mert attól tettem függővé az elhatározásomat, hogy milyennek találom önt... Majd mindjárt meg fog érteni. Kitalálhatta, hogy nem beszélnék ennyit a dologról, ha nem volnék rajta, hogy Bellának kedvét töltsem. Mert Bellának az ön ajánlata, amint okvetetlenül észrevette, nagy örömet okozott, s neki ma

nincsen nagyobb vágyódása, mint hogy beleegyezzem a dologba. Ön ezt természetesnek fogja találni. Én is annak találom. S ismétlem, szeretném, ha a kedvét nem kellene elrontanom. Azért arra határoztam magamat, hogy várok a válasszal addig, amíg önt megismerem. Mert végre is az »igen« vagy a »nem« mindenekelőtt attól függ, hogy ön miféle fából van faragva? Akárkinek nem mondanék igent. Nekem jó szemem van; legalább bízom benne... Szóval az ön szavai tetszenek nekem, s ez a negyedóra elég volt rá, hogy ön eloszlassa a kétségeimet. Tehát: szeretnék igent mondani. De ez most már öntől függ. Mert nekem van egy föltételem is.

- Ó, azt a föltételt én vakon elfogadom!

- Rosszul teszi, mert úgy látszik, nem sejti, hogy mit vállal magára. Az én föltételem tudniillik az, hogy... hogy aztán semmi bolondság, semmi gyermekeskedés, semmi szerelem, piktor uram!...

- Bocsásson meg, nagyságos asszony, de ez a föltevés fölér egy sértéssel.

- Nincs oka ezeket a szavakat zokon vennie, mert én nem gondolok semmi rosszat. Nem az jár az én fejemben, ami önnek hamarjában eszébe jutott. Ilyen aggodalmaim nincsenek. Ismerem Bellát jól, s tudom, hogy képtelen a rosszra. Efelől nyugodtan alhatom. Akik oly ösztönszerűleg undorodnak mindentől, ami nem tiszta, ami rendetlen, ami nem a napfényre való, azokat nem kell félteni. De ha ilyen aggodalmaim volnának: mindenekelőtt szóba se állanék önnel. Ha neki oltalomra volna szüksége, nem kérném az ön kegyét, hanem megoltalmaznám őt a magam erejéből, s most nem volna szerencsém önnel beszélni... Nem erről van szó. Más valamiről. Én azokat az ártatlan udvarlásokat, azokat a vértelen ábrándokat, azokat a következés nélkül való holdvilágias beszélgetéseket értem, amelyeket fiatalemberek megengednek maguknak a lányokkal szemben, minden utógondolat nélkül. Azokat a jámbor udvarlásokat az ablakon át, amelyek nem zavarják meg a leányokat abban, hogy jó feleségekké és jó családanyákká legyenek, s hogy később együtt nevethessenek a férjükkel ezeken a gyermekkori badarságokon.

- Engedelmet, hogy közbeszólok. De, amint láthatja nagyságod, már nem vagyok olyan rendkívül fiatal, hogy örömem telnék a léhaságokban.

- Ej, egy festő mindig fiatalabb, mint aminőnek az arca mutatja! Tudok egy pár történetet, amelyek azonnal megértetnék önnel, hogy miért alkudozom önnel ilyen hosszasan. Ezeknek a történeteknek mindig ugyanazok a díszletei: egy festett vászon, a paletta, az ismeretes forgószék meg egy legyező. Az ember beszélgetéssel tölti el az időt, s benne van a flirtben, mikor még nem is gondolt rá. Már puszta hiúságból is rávisz a bűnünk, hogy a kisasszony valami fajankónak ne nézzen bennünket. Aztán az ilyenekből nem csinál az ember lelkiismeretbeli kérdést. Nevetséges. Az egésznek úgy sincs semmi következése; mikor a kép készen van, egyikünk jobbra, másikunk balra, s holnap már elfelejtettük az egész dolgot. Tegye a szívére a kezét, s mondja meg: sohase volt hasonló esete?

Biró nem felelt.

- Nos tehát - folytatta Gabriella - én nem akarom, hogy egy ilyen jelentéktelen bizalmaskodás, valami efféle »románc szöveg nélkül« csak egy pillanatra is álmodozóvá tegye Bellát. Megmondom miért. Őszintén, leplezetlenül.

A festő, aki eddig meglehetősen türelmetlenül hallgatta a szivarozó asszonyt, kezdett érdeklődni.

- Mi nagyon szegények vagyunk, piktor uram, olyan szegények, amilyenekké csak azok válhatnak, akik valaha bőségben éltek. Mikor én férjhez mentem, az apánk még vagyonos ember volt, s ő volt az, aki a férjem helyett a tiszti kauciót letette. Ez a kaució maradt meg a

hozományomból, a többi odalett. És odalett a családomnak minden vagyona, mert voltak, akik visszaéltek az apám bizalmával, s voltak, akik visszaéltek a testvéreim árvaságával. Csak ezt a kauciót nem vihette el az ár; s ennek a kauciónak a kamataiból élünk ma mind a ketten. Önt untatják, vagy bántják ezek a részletek? Kérem, hallgasson végig; szeretném, ha egészen megértene.

- Nekem - folytatta, miután Biró megkísérlette mentegetőzni - nekem az életből már csak egy-két esztendőm van hátra. Ami, higgye el, minden tettetés nélkül mondom, rám nézve tökéletesen közömbös, mert mindegy, akár ebbe a sírboltba vagyok eltemetve, akár egy még kisebbe. De ha ez mindegy, annál jobban érdekel a Bella sorsa. És a mi nyomorúságos kis kauciónk meg az ő közepes zongora-tudománya bizony nem nyugtatnak meg az ő sorsa felől. Elképzelheti, hogy nincs nagyobb vágyam, mint hogy Bella férjhez menjen, mielőtt meghalok. Bellának van egy kérője, aki nagyon derék ember. Az se él valami nagy jólétben, de ha Bella hozzámenne, eloszlanék minden aggodalmam. Hanem Bella nem akar hozzámenni. Tiszteli, becsüli, mint magam; de nem szereti. És Bella, bár nem mutatja, tele van kisleányos ábrándokkal; ő másféle férjet akar, olyat, akit imádjon. Hiába figyelmeztetem, hogy egy ilyen férj maga a veszedelem és a boldogtalanság; míg amannak az oldalán a csöndes megelégedés és a boldog tűzhely békéje várná. Nem tudom rábeszélni, hogy kinyújtsa a kezét a szerencséjéért. De remélem, hogy ha én nem, az idő, a körültekintés a világban, s azok a nyomasztó napok, melyekben elég gyakran van részünk, meg fogják törni az ellenállását. Máris úgy tetszik, mintha ingadoznék.

(Nem kellett már kérni a festő figyelmét; érdeklődött az már alaposan!)

- Beláthatja, hogy nagyon ellenemre volna, ha most akárminő következéstelen gyermekkori románc, akármilyen ártatlan műterem-tréfa megzavarná a Bella fejét, ha csak rövid időre is. Nagyon zavarná a cirkulusaimat, mert a legjobb esetben is újra kellene kezdenem a rábeszélésnek, mondhatom, elég fáradságos munkáját. De ez nem minden. Megvallom, mindenkorra szeretném megóvni Bellát még a legártatlanabb flirt veszedelmétől is. Mert bár ezek a műterem-tréfák vagy erkély-regények rendesen egy cseppet se veszedelmesek, következéstelenek és limonádé-ízűek: félek, Bella azok közül való, akik nem tréfálnak a szerelemmel. Ön azt fogja mondani, hogy Bella csak egy szép kis Futri Kata, akinek egyében se jár az esze, mint léhaságokon. De én meg azt mondom önnek, hogy óvakodjék a Futri Katáktól, a kényeskedő, szeles kis teremtésektől, akiknek csak a nevetését és a léháskodását hallani, mert ha ezek egyszer hozzáfognak a komolykodáshoz, ugyan hamar megtanulják ezt a mesterséget! A mi családunkban a leányok mindnyájan nagyhangú, lármás beszéddel kezdik az életet, s mindnyájan csöndes sírással végzik. Tizennyolc esztendős koromban - pedig nem is olyan régen volt - én is ilyen Futri Kata voltam; sőt szelesebb, vidámabb, elkényeztetettebb, mint ő, mert... engem még jobban lehetett kényeztetni. És - látja ezt a forradást a homlokomon? Ez egy korbácsütésnek a nyoma, mellyel a férjem azért tisztelt meg, mert semmi áron nem akartam elmenni egy bálba, ahol a szeretőjével akart találkozni. Nos tehát, kedves piktor uram, engem ez a hatalmas kiábrándító szer se tudott józanná tenni, s tovább is imádtam a férjemet, ha már egyszer jónak láttam belébolondulni. Akik valamennyire ismernek, elmondhatják önnek, hogy amióta meghalt, azóta vagyok ilyen élőhalott... A másik testvéremet pedig a sírba vitte egy ilyen kis léhaság. Elég őrült volt beleszeretni a vőlegényébe, aki, mikor hirtelen tönkrejutottunk, a faképnél hagyta. Az orvosok azt mondták, hogy Erna húgom sorvadásban halt meg, de én ezt jobban tudom, s mondhatom, hogy őt nem a sorvadás, hanem a sírás ölte meg. A mi családunk leányainak nincsenek románcaik, csak regényeik; s ha úgy fordul a soruk, hogy: »Egyikünk balra, másikunk jobbra«, bizony csak egyikünk megy balra, másikunk ott marad a helyén, s tekintetével addig követi a távozót, amíg az el nem tűnik a föld színéről... tehát... nem értett félre, kedves piktor uram?

- Nem értettem félre.

- És elfogadja a föltételemet?

- Elfogadom. Nem lesz oka panaszra.

- Még egyet. Bella igen szereti a bátrat adni. Nagyra van vele, hogy ott volt a házunknál, mikor a gyermekeim születtek. De kérem, ne hederítsen erre a vitézkedésre. Mert, mondhatom, távolról se olyan bátor, mint mutatja. Ne ijessze meg.

- Nem fogom megijeszteni.

- És most nem bánom, ha a köpönyege alatt félbolondnak mond is. Megtettem, amit akartam. Isten önnel, vagy ha úgy tetszik: a viszontlátásra.

- Akkor hát a viszontlátásra.

11

- Volt egyszer egy kis fiú, aki nem akart az iskolába menni. De azt mondták neki, hogy: »Eredj«, és szegénykének szót kellett fogadnia...

Biró ott ült a festő-állványa előtt és kettős munkát végzett. Festett és mesélt. A keze szorgalmasan sétált a palettáról a vászonra, s a vászonról a palettára, a szeme pillantását testvériesen megosztotta képe és gyönyörűséges mintája között, de ez a kedvesebbik munkája nem foglalta le egészen a lelkét. Emellett még szóval is tartotta a hallgatóságát, s egyre-másra szedegette elő emlékezetéből mindazokat a történeteket, melyek gyermekkorában gyönyörködtették. És haladt szépen mind a két munkája. Az a csodás kis fej egyre elevenebben bontakozott ki a képnek sötét hátteréből, és folyt a mesemondás is, ha ez talán nem is olyan gyorsan, mint ahogy’ a hallgatósága szerette volna.

Szemben vele, a műterem egyetlen karosszékében, kezében egy piros napernyővel, s fején egy operette-be való, bolondos, nevető szalmakalappal, ült Bella, és adta, ahogy’ csak kitelt az ő kis előkelőségétől, Titániát, a tündérek és koboldok királynőjét, aki apró alattvalói között mulat... Körülötte, rögtönzött ülőkéken, lócán, zsámolyon és párnán, szép csöndben üldögélt a legfurcsább népség, melyet ez a csűrhöz hasonló, nagy szoba valaha látott: Terka és egész dedója.

Szépen, egysorjában ültek egymás mellett, a nagyobb mellett egy kisebb, aztán egy még apróbb, és így tovább, mint az orgonasíp. Hallgattak ájtatosan, s a világért meg nem mertek volna szólalni. Mindnyájan egész lélekkel csüngtek a beszélőn; Vandrák Kálmán még a száját is nyitva felejtette nagy gyönyörűségében. A Spitzer Rózsika szép kék szeme méla bámulattal tapadt a mesemondóra, s a számtiszték Vilmuskája, aki egy kalapos, díszbe öltöztetett babát tartott az ölében, moccanni se mert, mintha a színházban lett volna. Kohn Elemér, akivel máskor sohase lehetett bírni, a kéneső-természete miatt, ez egyszer mozdulatlanul, s kerekre nyílt, ijedt szemmel nézett a beszélőre, mintha sehogy se tudná megérteni, hogyan került ide. Ha egyszerre a bíborosok gyűlésén találta volna magát, nem álmélkodhatott volna jobban. Még Vandrák Károly is meg volt illetődve; s mikor a mesemondó rossz kis fiúk keserves bűnhődéséről emlékezett meg, összehúzott szemöldöke és dacosan előre csucsorított szája elárulta, hogy a részvét fölébredt még az ő megkérgesedett szívében is.

A késő őszi nap egy bágyadt sugara belopózott az ablakon, szeszélyes csíkokat írt a falra, aztán incselkedve csiklandozta meg a Kohn Elemér üstökét, és egy néhányszor eltáncolva a Bella lába előtt, fáradtan tért vissza, ahonnan jött, csillaghonába...

...Ó, be szép napok is voltak ezek! Biró úgy érezte, hogy e sok nagy és kis gyermek között maga is gyermekké válik újra. Nem, még gyermekkorában se voltak ilyen boldog, édes napjai!

Rendesen alig várta már, hogy elmúljék a délelőtt, s hogy megint együtt lehessen kedves kis népével. Minden reggel aggodalmai voltak, hogy valami közbe talál jönni, és elesik a már-már megszokott örömtől. És félve gondolt arra az időre, amikor vége lesz ennek a rövid boldogságnak.

Nem is sietett túlságosan a munkájával, különösen mikor már annyira haladt, hogy egy kis szorgalommal hamarosan elkészülhetett volna. És soha se végezte be a meséjét anélkül, hogy egy új történetnek az ígéretével ne biztosította volna magának az egész közönségét.

Elbeszélte nekik az összes regéket és mondákat, melyekre emlékezett, s mindazokat a kevésbé ismert meséket, melyek még eddig nem párologtak ki a fejéből. Aztán, legvégül, a legendákra került a sor.

- Volt egyszer, messze, az óperenciás tengeren is túl, egy Alexandria nevezetű város, s abban egy kisasszony, aki olyan jó, olyan kedves volt, hogy még a vadállatok is megszerették...

És elmondta apróra, miért, miképpen határozta el magát a szűz, hogy remete-életre adja magát. Elmondta, hogyan vándorolt ki a rengeteg erdőbe, mely vaddal volt tele, hogyan támadtak rá az éhes fenevadak, hogyan simogatta meg a homlokukat a kereszt jelével, s mint változtak át egyszerre a fenevadak olyan szelíd állatokká, mintha csak bárányok lettek volna. Elbeszélte, hogyan pirongatta meg a remete-lány a farkast, aki egy ökörszem-fiókával akart kedveskedni neki, s hogyan hatolt el a szent életű lány híre messzi világokba. Aztán elmagyarázta, hogyan jártak búcsúra a szűzhöz minden országból, hogyan rimánkodtak neki az apácák, hogy legyen a fejedelemasszonyuk, s miért vállalta el ezt a tisztet. És végül elbeszélte, hogy mikor a szent leány elaggottan, késő kort érve, Istenhez tért, s temetésére egy császár, három király és több herceg érkezett meg, hogyan jelent meg egyszerre a sűrűségből egy oroszlán, egy tigris, egy párduc és egy leopárd, s hogyan vitték ki úrnőjük koporsóját a temetőbe...

Terka olyan szent félelemmel s mélységes érdeklődéssel hallgatta az elbeszélést, mintha az egész história tegnapi keletű lett volna, s itt esett volna meg az udvarban. Ez nem lepte meg Birót egy cseppet se. Hogy a Terka hosszú ruhája alatt tökéletesen olyan gyermeklélek lakik, mint aminő ezekben az apró teremtésekben, akik a babáikkal az ölükben, s mindenféle rongyokkal felcicomázottan hallgatják, ezzel a festő régen tisztában volt. De meglepetve és örömmel vette észre, hogy egy pár perc óta Bella is rajta felejtette a tekintetét, s ez a szép szem - melyet legelőször oly közömbösnek és hiúsággal teljesnek talált - éppen olyan érdeklődő, gyermekies figyelemmel tapad rá, mint a többi félénk és naiv tekintet. A festő egy pillantásával, s talán az öröm egy futó mosolyával is, elárulta magát, s Bella a másik pillanatban már a felsőbbség, a lelki nyugalom és a tökéletes közömbösség mosolyával nézegetett szerteszét, de már késő volt. A festőt ez egyszer nem tudta bolonddá tenni.

Birót nagyon boldoggá tette ez az újabb fölfedezés.

Íme, erről a gyermekről rögtönözte ő ama bizonyos sötét jóslatokat! Igaz, hogy éppen csak a legelső találkozáskor, de akkor is elég nagy bolondság volt tőle.

- Milyen butául gyanakodóvá s milyen naivul bizalmatlanná tesznek bennünket a könyvek! - diadalmaskodott magamagán.

S nagyon örült rajta, hogy rossz prófétának bizonyult.

- Annál jobb rá nézve - szólt magában, vállat vonva. S nem merte így végezni: »és rám nézve is.«

Ettől fogva úgy beszélt Bellával, mint jó kis leánygyermekekkel szokás. Gyöngéden, komolyan, s azon a meleg, de bizalmasság nélkül való hangon, amelyen felnőtt férfitestvérek szoktak a kis húgaikhoz szólani, akik mindörökre idegen világok rájok nézve.

Gabriella tehát meg lehetett elégedve vele.

De volt valaki, aki teljességgel nem volt megelégedve, se vele, se ezzel a túlságosan jóakaró gyöngédséggel: Bella maga.

Bella úgy találta, hogy Biró egy jóindulatú tanár hangján értekezik vele, s ő nem volt hozzászokva ehhez a beszédmódhoz. Mindazok a férfiak, akiket eddig ismert, egészen másképpen beszéltek vele. Ezek a régi ismerősök mind az imádat hangján szóltak hozzá, mind a lábánál hevertek, és sohase nyitották ki az ajkaikat anélkül, hogy esdekeljenek vagy panaszkodjanak. Azok mind kifogyhatatlanok voltak az ő rendkívüli szépségének a magasztalásában, s nem is mertek volna arra gondolni, hogy a pártfogó hangjával bosszantsák. Boldogok voltak, ha észrevette a létezésüket és eltiporta őket a zsarnokságával, amint boldog a kitüntetett agár, ha lehajthatja a fejét úrnőjének a lábvánkosára, s az úrnő rajta pihenteti pici lábát. Persze, azok szerelmesek voltak, s ez az egy, úgy látszik, nem szerelmes. De éppen ez volt a bosszantó. Hát létezhetik férfi, aki vak maradjon az ő ragyogó szépségével szemben, vagy ha kinyitotta a szemét, hideg tudjon maradni ilyen gyújtó közelségben?!... Hisz, utoljára, neki mélységesen közömbös az egész ember, de az mégis bosszantó, hogy még csak nem is udvarol neki!

Vagy tán csak azért nem udvarol, mert nagyon is észrevette a szépségét, s fél a pusztítástól, melyet ennek a szépségnek a hatalma előidézhet árva szívében?!... Bella olvasott regényeket és megszívlelte azt a nem éppen új tanulságot, hogy minél szerelmesebb, minél lángolóbb a Beau Ténébreux, annál zárkózottabbnak, annál ridegebbnek mutatja magát. Sejtette, hogy régi udvarlói mégse voltak olyan kétségbeesett szerelmesek, mint aminőknek mutatták magukat; odáig például, hogy mindennek ellenére hűségesen kitartottak s végre megkérték volna, csak kevesen mentek el, s ezek is, mikor kosarat adott nekik, túlélték a csapást, s azt az egy embert kivéve, elég korán vigasztalódtak. Nos, ha amazok nem voltak olyan végtelenül szerelmesek, aminőknek látszottak, meglehet, hogy ez, aki oly feltűnően hidegnek mutatja magát, sokkal szerelmesebb, mint amazok. De mindez csak találgatás volt, s Bellát bosszantotta, hogy nem tud bizonyosat. Furdalta a kíváncsiság és bántotta a kétség, hogy ez a furcsa úr talán valósággal nem hederít rá...

A véletlen beleavatkozott, hogy kiugrassza a nyulat a bokorból. De a nyúl nem ugrott ki; ott maradt rejtekén.

Egy délután Bella azzal lepte meg Birót, hogy:

- Holnap nem jöhetek. Legalább abban az időben, mikor ön még dolgozhatik, nem.

- És titok, hogy miért nem?

- Dehogy. Azért nem jöhetek, mert holnap ilyenkor nálunk lesz valaki, aki írt, hogy nagyon, de nagyon szeretne beszélni velem... Tudja, nekem van egy kérőm, aki félig-meddig már a vőlegényem.

- Igen. A testvére említette a dolgot.

- Ez az én vőlegényem az ország másik szélén lakik. Illetőleg ott van az állomása, mert katona. Csak holnap lesz Pesten, s azért levélben kért meg minket, hogy három órakor legyünk otthon. Ami fölösleges elővigyázat volt, legalább Gabriellára nézve. Beláthatja, hogy...

- Természetesen. De hát holnapután...

Bella a szeme közé nézett a festőnek, hogy a tekintete nem hazudtolja-e meg ezt a nagy hidegséget? Nem, nem látott ott semmi különöset. Pedig hát ez a nagy közömbösség már mégis meglepő volt. Ilyen kevés hatásra nem lehetett elkészülve. Talán, valami félreértésből, amelyet a Gabriella szavai idézhettek elő, azt hiszi, hogy az ellenség egy cseppet se veszedelmes?! Ám lássa meg, hogy kiállja az a versenyt akárkivel!

- Igen, holnapután megint feljövök. Hanem, addig is, megtehetne nekem egy szívességet.

- Kérem.

- Nézzen le hozzánk, úgy négy óra felé. Nem akarok vele sokáig családias, bizalmas körben maradni. Nem mintha terhemre volna. Ellenkezőleg; örülök, ha látom. Olyan kedves, derék, nemesszívű ember! De én még most se határoztam el magamat, hogy hozzámegyek-e, s tartok tőle, hogy makacskodni fog a határozott válaszért. S az ilyen jelenetek mindig kellemetlenek. Persze, meglehet, ennek a sok vészverődésnek az lesz a vége, hogy mégiscsak hozzámegyek, de ma még nem tudom magamat erre elhatározni. És jobban szeretném, ha nem volna alkalma faggatni. Tehát, számíthatok rá, lejön?

- Ha úgy akarja.

Másnap elgondolkozott egy kissé, hogy csakugyan lemenjen-e? De az a furcsa nyugtalanság, melyet talán a veszedelem kíváncsiságának lehetne nevezni, nem hagyott neki békét, és szavát tartotta.

Hanem megbánta, hogy lement. Anélkül, hogy számot adott volna magának erről, azzal a titkos reménységgel nyitott be Wormsékhoz, hogy azt a másikat méltatlannak fogja találni Bellához. És meg kellett vallania magában, hogy alig találkozott valakivel egész életében, akit első látásra olyan megnyerőnek talált volna, mint ezt a katonatisztet. De amilyen szeretetreméltónak tűnt fel előtte az idegen, olyan nehezére esett, hogy udvarias lehessen hozzá. Alig várta már, hogy elmenjen. S kénytelen volt megvallani magának:

- Igen. Ez a féltékenység. Hiába szépítem a dolgot magam előtt, ez a féltékenység.

A beszélgetés hidegen s kissé lankadatlan folyt. Gabriella rosszul érezte magát, a tiszt sem volt valami élénk, s az idegen is feszélyezte kissé; Bellán pedig az az elfogódás látszott, amelyet elkényeztetett gyermekeken látni, mikor rossz fát tettek a tűzre, s szomorúságot okoztak a hozzájuk tartozóknak.

Biró sokért nem adta volna, ha ebben a félórában jobb kedvet tudott volna erőltetni magára. De nem sikerült neki. És folyton attól tartott, hogy elárulja a tekintete. Aggodalmában aztán olyan élénkséggel kezdett beszélni, amely nem volt a természetében, s amelyet annak, aki valamennyire ismerte, hamisnak kellett találnia. Bella észrevette ezt és diadalmaskodott.

Az életbölcsességnek egyik legelsőrangú s leginkább gyakorlati kérdése az, hogy ha az ember már benne van valami oktalanságban, mit cselekedjék: kitartó legyen-e s folytassa, amibe belefogott, vagy ellenkezőleg, forduljon sarkon, s igyekezzék egyébre gondolni? Erre a kérdésre, mely mindig napirenden van - mert az élet mindenekelőtt oktalanságok láncolata - a felelet nem olyan egyszerű, mint képzelné az ember. A bölcsek legalább esztendők ezrei óta vitatkoznak rajta, hogy melyik megoldási mód a helyes. Válassza a tettes akármelyik utat, mindig annyiféleképpen fogják megítélni, ahány az ítélő. Ha az első módot választja, lesznek, akik következetesnek, s lesznek, akik csökönyösnek mondják, hízelgő vagy nem hízelgő hasonlatokkal az ásvány- vagy az állatvilágból. Ha pedig a másodikra határozza magát, lesznek, akik dicsérik a bölcsességét, s lesznek, akik megrójják az ingatagságát, ismét válogatott hasonlatokkal, melyeket ezúttal a kémia és a botanika kínálnak.

A mi festőnk azokhoz szított, akik hasonló esetekben a második utat szokták választani. S belátván, hogy hibát követett el, mikor a meghívást elfogadta, ebből nem következtette azt, hogy most már ki is kell tartania. Nem böjtölte ki tehát a főhadnagyot, hanem ajánlotta magát, méltó megbotránkozására Bellának, aki nem azért hítta, hogy mindjárt cserbenhagyja. Mindegy; Biró alig várta már, hogy menekülhessen hamis helyzetéből.

Átengedte Bellát végzetének s ment egyenesen haza.

De meg kellett tanulnia, hogy igaza van a hindunak, mikor azt mondja: »Sohase igyekezzél sehová; mert mindig ráérsz a Gondot megtalálni«. Odafenn még rosszabbul érezte magát. Folyvást azon járt az esze: »Vajon mit beszélnek egymással? Vajon mit válaszol neki? Vajon nem lágyul-e meg? Vajon nem szalasztja-e ki ajkán az elhatározó szót?« Régen nem volt már ilyen rossz napja.

És másnap, mikor Bella ismét megjelent rendes kíséretével, aggódva leste, hogy az a szép szem nem fog-e valami újságot mondani neki? Nem, nem talált benne semmi rendkívülit. Bella egy szóval se hozta elő a tegnapi dolgot. Csak később, mikor Biró már javában benne volt a munkában, lepte meg ezzel a kérdéssel:

- Nos, mit szól a vőlegényemhez?

A háta mögött állott, s nézte a képet, mely nagyjában készen volt. (Biró a Penelope cselfogásával élt; esténkint le-levakargatta, amit egész nap dolgozott, hogy hamarosan vége ne legyen az aranjuezi szép napoknak.)

- Ó, nagyon kedves ember!

S hátra se fordult; nem akarta elárulni az érdeklődését.

- És milyen derék, milyen becsületes!

Biró tisztában volt vele, hogy a legokosabban akkor cselekszik, ha nem szól többet egy szót se; de valami nem hagyott neki békét.

- Hanem tegnap nagyon levertnek látszott.

- Nem csodálom. Igazán kiállhatatlan voltam. De beláthatná, hogy jobb volna, ha nem erőltetné a dolgot.

- Még most sem adott neki határozott választ?

- Még most sem. Milyen furcsa is ön! Mintha az olyan könnyű volna! Én mindig abban voltam, hogy csak olyan emberhez megyek feleségül, akit szeretni fogok. Hisz szeretem őt is, de istenem, én nem így képzeltem a dolgot. Ön talán ki fog nevetni, de gondoljon, amit tetszik, én mindennap imádkozom azért, hogy bele tudjak szeretni amúgy igazán. De úgy látszik, ehhez idő kell, s az én órám még nem érkezett meg. Valami mindig visszatart, hogy igent mondjak. Meglehet, ez nem okos, s Gabriella eleget mondja, hogy nem az. Telebeszélte a fejemet, hogy a világért se utasítsam vissza. És én belátom, hogy egy szegény leány kétszer is gondolja meg, mielőtt nemet mond. Így aztán nem tudom elhatározni magamat se jobbra, se balra. Azt hiszem, ez nem olyan egyszerű.

Biró nem felelt.

- Ha már benne vagyunk - folytatta Bella - szeretném tudni, hogy mit gondol ön? Mondja, ha volna egy húga, s ilyen helyzetben, mint én, mit tanácsolna neki?

A festőt ez a váratlan megrohanás kihozta a sodrából; hamarjában maga se tudta, hogy mit is gondol hát ő, ami igaz, és amit elmondani mégse szószegés?

- Kellett ez nekem?! - szólt magában. - No hát most már: hic Rhodus, hic salta!

Bella ismételte a kérdését:

- Azt ajánlaná neki, hogy menjen hozzá ahhoz az emberhez?

- Igen. Azt ajánlanám, hogy menjen hozzá.

- De ha nem szeretné!

- Majd megszeretné később. Éppen ez az, amit a kislányok nem tudnak. A házasság szent dolog, s a menyegzői áldásban olyan varázserő van, amelyről a költői hajlandóságú fejecskéknek még csak sejtelmük sincs.

- Igen, így szoktak beszélni a papák, a mamák, a bácsik, a nénik, az idősebb testvérek. De a regények nem ezt mondják. S úgy látszik, a regények mondják az igazat.

- És mit mondanak a maga regényei, Bella kisasszony?

- Azt mondják, hogy a legtöbb házasság szerencsétlen, és hogy ha van boldog házasság is, ilyen csak a szerelmi házasság lehet.

- Vannak olyan regények is, melyekből az én képzelt húgom azt a tanulságot vonná le, hogy nem mindig a kislányoknak van igazuk s hogy néha nem árt az öregekre hallgatni.

- Már engedjen meg, Biró úr, ön nagyon sok mesét tud, de nem hiszem, hogy volnának olyan meséi is, melyek ezt a prózai tanulságot hirdetik.

- Pedig van ilyen mesém is.

- Már ezt igazán szeretném hallani.

- Ha akarja, elmondom.

- Kérem. Kíváncsi vagyok rá.

Bella visszaült a karosszékébe. A gyerekek, akik eddig nagy játékban voltak, elfoglalták a rendes helyeiket, Terka boldogan mosolygott, s a granárium-szerű műterem egyszerre tele lett kíváncsisággal.

- A cím? - kérdezte Bella.

- Mese a kakastollas emberről - felelt Biró.

Aztán elkezdte:

- Messze, messze, odafenn, ahol folyvást esik a hó, s ahol az ég már olyan közel van a földhöz, hogy a hófedte hegyek tetejéről fel lehet nyúlni a fellegekbe, volt egy nagy hegy, s ennek a hegynek a tövében egy pici templom meg egy csomó kis kunyhó, amelyek egymás hátán gubbaszkodtak, hogy mindnyájan meghúzódhassanak a nagy hegy oldalán.

A legnagyobb hegyek és a legkisebb kunyhók mindig is együtt szoktak lenni. Nagyon jól megférnek egymással. Ez a hegy is jó, barátságos hegy volt, és védte a kis kunyhókat. S ha karácsonykor odalenn meggyújtották a mécseseket, a nagy hegy együtt örvendezett az apró emberekkel. Azért nem is nevezték másképp, csak Karácsony-hegynek.

De nemcsak jó hegyek vannak, vannak gonoszok is. És szemközt a Karácsony-heggyel egy ilyen félelmetes, rossz hírű hegy meredezett; úgy hítták, hogy a Görgetegek hegye.

Ezt is, meg a jó hegyet is, vastag hótakaró borította. Hó ült a kunyhókon, az ablakok mélyedéseiben, a templom ajtajában, hó mindenütt; és ebből az egész tájat elözönlő, rengeteg fehérségből nem látszott ki egyéb, csak a kereszt az Isten házán. Havas volt ott még az apró emberek szakálla is; s a pirinyó házak mintha csak fehér cukorból lettek volna.

Ott, ahol a Görgetegek hegye farkasszemet nézett a Karácsony-heggyel, egy icike-picike kis cukorkunyhó állott, mely még a többieknél is kisebb volt. Ebben a parányi kunyhóban egy öreg ember lakott; úgy hítták, hogy Lük.

Lük nagyon öreg volt; hosszú, fehér szakálla a földet verdeste, a keze reszketett, s már csak bottal tudott járni. A szomszédai meg is mondták neki: »Lük, te már nagyon öreg vagy; Lük, te már nemsokára meg fogsz halni«.

Ez Lüköt nagyon szomorúvá tette; mert volt neki egy kisleánya, akire ha csak ránézett is, mindjárt könnybe lábadt a szeme. »Jaj, mi lesz belőle, hogyha majd meghalok?!« - sírdogált egész nap, s a szakállával egyre törülgette a könnyeit.

Ezt a kis lányt úgy hítták, hogy Güdül.

Güdül fehér volt, mint a havasi rózsa, kicsiny, mint egy madár, és vékony, mint az árnyék.

A szél jó volt hozzá, de ha akarja, bizony elfúhatta volna.

Lüknek már patakokban folytak a könnyei, ha a lányára tekintett, és mind gyakrabban siránkozott: »Jaj, mi lesz belőled?!« - de Güdül nem szólt semmit, csak pergette a rokkáját, csöndesen egész nap.

Egy este, amint Güdül az ablaknál ült, s fonta, fonta lenjét, valami édes, nagyon édes hangok ütötték meg a fülét.

Egy fuvola szólt odakinn, az ablaka alatt, szépen, andalítóan. Güdül kinyitotta az ablakot, hogy jobban hallja.

S a fuvola egyre édesebben szólt. Egy sápadt ifjú állott odakünn, az volt a játékos. Güdül sohase hallott még ilyen gyönyörű muzsikát.

- Mi ez a csodaszép dal? - kérdezte, mikor a fuvola elhallgatott.

- Ez az Örök Szerelem éneke - felelt az ifjú.

- Még egyszer szeretném hallani - szólt Güdül. - Ugye, eljátszod még egyszer?

Az ifjú engedelmeskedett, és Güdül nem tudott hova lenni a gyönyörűségtől.

- És te ki vagy, hogy ilyen szép dolgokat tudsz? - kérdezte azután.

- Én Laili vagyok, a kecskepásztor.

- Gyere el másszor is - szólt Güdül.

Hanem Lük kiszólt az ágyból:

- Tedd be az ablakot. Valaki átkozottul kornyikál odakünn.

Güdül betette az ablakot, de az arca még fehérebb lett, mint azelőtt volt.

Laili eljött másnap este, harmadnap este, minden este. És minden este újra eljátszotta az Örök Szerelem énekét. Tudott más szép dalokat is, de Güdülnek egy se tetszett úgy, mint az Örök Szerelem éneke.

Güdül egyre jobban hasonlított a havasi rózsához. A rokkája se pergett oly vígan, mint azelőtt. Öreg rokka volt már, pihentetni kellett egy keveset.

És Güdül ezalatt a kakukk-óra ütéseit számlálta.

- Egy, kettő, három, jaj be soká lesz még este!

Egy délután, mikor kitekintett az ablakán arra a helyre, ahol Laili szokott állni, rémületében elsikoltotta magát.

Valaki bevigyorgott az ablakon, s ez a valaki olyan rettenetes volt, hogy Güdül ijedtében behunyta a szemét, és remegni kezdett egész testében.

Torzonborz bajusza és szakálla volt, meg nevető szeme. Nevető, gonosz, vigyorgó szeme, mely csúfondárosan kancsalított rá.

Attól fogva gyakran látta az idegent a hegyek közé menni. Nagy csizmái voltak, puska volt a vállán, és zöld szegésű kis kalapján egy éktelen kakastoll incselkedett.

S a kakastollas ember, ahányszor csak meglátta Güdült, mindannyiszor sandán vigyorgott rá. Aztán tovább ment s eltűnt a lány szeme elől. De Güdül hallotta, amint a hegyek visszaverték a szavát:

- Haihó! Haihó!

Mikor Laili megint eljött, Güdül azt mondta neki:

- Laili, én félek a kakastollas embertől. Kérlek, vigasztalj meg az Örök Szerelem énekével.

Lailinek simább volt az arca, mint akármelyik leánynak. Tekintete szelíd volt, mint az őzé, és Güdül lassankint elfelejtette a kakastollas embert.

De egyszer estefelé, mikor a Laili fuvolájáról oly szépen, oly szívhezszólón zengett az Örök Szerelem éneke, hogy Güdülnek a könnye is megeredt: egy éles, siketítő, csúfondáros hang zavarta meg a zeneszót.

Güdül ijedten nézett arra, ahonnan a hang jött, s a közeli halmon a kakastollas embert pillantotta meg, aki egy kis sípot tartott a szájánál, s csalafintán hunyorgatott rá.

A síp még egyszer megszólalt, szemtelen, ingerkedő hangján; a kakastollas ember intett nekik, aztán folytatta útját. Térdig gázolt a hóban, de ismerte az utat. S a kakastoll nemsokára eltűnt szemük elől. Aztán a vadásznak csak egy-egy kiáltását hallották, amint a hegyek visszaverték:

- Haihó! Haihó!

Güdül reszketett, és Laili legszomorúbbik nótáját sírta el a fuvolán.

Ettől fogva a kakastollas ember sokszor megzavarta az Örök Szerelem énekét. De egyébként nem is hederített Lailire. Csak Güdült ejtette kétségbe a vigyorgásával.

A napok múltak, Lük egyre gyengült, s a könnye úgy hullott, mint a zápor.

De lemosta könnyeit a szakállával, s ha meglátta a kakastollas embert, vígan integetett neki.

Egy reggel jobb kedvvel tápászkodott fel, mint rendesen, s így szólt Güdülhöz:

- Güdül, vedd fel a legszebbik ruhádat. Férjhez adlak a kakastollas emberhez.

- De én Lailit szeretem, a kecskepásztort - szólt Güdül. - Lailit, aki oly szépen fuvolázza az Örök Szerelem énekét!

- Az lárifári - felelt Lük. - Fogadj szót. Mondom, vedd fel a legszebbik ruhádat. A kakastollas ember mindjárt itt lesz, és elvisz a templomba.

- Ó Laili, Laili, hol vagy? - kiáltott fel Güdül.

De Laili nem hallotta meg a kiáltását.

Güdül lefeküdt az ágyba, hogy már most meg fog halni. Szépen összetette a két kezét a mellén és elkezdett imádkozni.

A kakastollas ember haihózva, nagy sípszóval jött érte. De mikor látta, hogy Güdül nem akar a templomba menni, hanem mindjárt egyenesen ki a temetőbe, a kakaskollas ember rásandított Lükre és intett neki, hogy hagyja békén Güdült.

Lük sírt és az ég felé emelgette a szemét. Güdül nem is moccant, csak imádkozott Máriához, a szűzek pártfogójához.

A kakastollas ember odament az ágyhoz, megsimogatta Güdülnek a haját, aztán sarkon fordult és azt mondta, hogy majd eljön máskor.

Güdül fehér volt, mint a szemfedél, és Istennek ajánlotta lelkét. De az Isten nem küldte el érte a halál angyalát, hanem elküldte hozzá Lailit.

Laili eljött s megzendítette az ablak alatt az Örök Szerelem énekét. Güdül megmozdult az ágyban s fölemelte a fejét.

- Hallod? - kérdezte Lüktől. - Ugye, milyen szépen szól?!

De Lük nem hallott semmit. Lük öreg volt és süket.

A Laili fuvoláját tündér-fáról vágták. Bűbájos manók lopták az Árgirus kertjéből, s több tudomány volt a szavában, mint a Mágusok minden könyvében. És az Örök Szerelem éneke meggyógyította Güdült.

De azért Güdül csak búsult, egyre búsult. És ahányszor ránézett a szegény öreg Lükre, mindig elfakadt sírva.

Lük hét nap, hét éjjel egyebet se tett, csak hullatta a könnyeit. Tizenkét vedret sírt tele, és mikor kiapadt a könnye, úgy összement, úgy összeaszott, hogy belefért volna egy csizmába.

Mikor ezt Güdül látta, így szólt az öreg Lükhöz:

- Ha akarod, elmegyek a templomba.

Lük táncolni kezdett örömében és azt mondta Güdülnek:

- Ha huszonnégy leányom volna, akkor is te volnál a legkedvesebbik.

Este, mikor Laili megint eljött, Güdül még egyszer meghallgatta az Örök Szerelem énekét, aztán így szólt Lailihoz:

- Laili, ne gyere el többet. Mert én holnap férjhez megyek a kakastollas emberhez.

- Akkor én elbujdosom a világba. - felelt Laili.

És el akarta törni a fuvoláját.

- Ne törd el - szólt Güdül. - Akármerre jársz, ha so’se is látlak többet, mikor a hold feljön, fújd el rajta az Örök Szerelem énekét, és gondolj rám. Én mindig rád fogok gondolni.

- Ó, Güdül, miért tetted ezt velem?! - sóhajtott Laili.

Két könnycsepp, két gyémánt ragyogott a szemében.

Mikor Güdül meglátta ezt a két gyémántot, behunyta a szemét.

- Isten áldjon meg, Laili - szólott. - Isten áldjon meg, Laili.

Megcsókolták egymást, és Laili elbujdosott a világba. Elment a Görgetegek hegye felé.

Güdül nagyon félt a kakastollas embertől, de azért a maga lábán ment el a templomba. Nem kellett szekéren vinni.

Csak akkor borzadt össze, mikor a pap betette a kezét a kakastollas ember kérges tenyerébe.

A pap nagyon öreg volt és reszkető hangon mondotta:

- Mindörökké.

- Meghalok - szólt Güdül.

A kakastollas ember nevetve kancsalított jobbra-balra, és vígan dörzsölgette a kezét. S amikor látta, hogy Güdül mindjárt összeesik, felkapta az ölébe és szaladt vele haza.

Otthon, meg akarta csókolni Güdült. De Güdül azt mondta neki:

- Ne csókolj meg engem, mert én Lailit szeretem, a kecskepásztort, aki olyan szépen tudja az Örök Szerelem énekét.

A kakastollas ember nem szólt semmit, csak sebesen hunyorgatta a szemét. A kakastoll vígan ficánkolt a kalapja mellett.

Másnap bevitte Güdült a konyhába, megmutatta neki a zergét, melyet tegnap ejtett el, és így szólt hozzá:

- Főzz ebédet.

Aztán elment vadászni. Güdül hallotta, amint a hegyek visszaverték a szavát:

- Haihó! Haihó!

Güdül megfőzte az ebédet. Mikor készen volt, leült, összetette a két kezét, leeresztette a fejét a mellére és így szólt:

- Ó, Laili!

De Laili nem hallotta, mert Laili elbujdosott a világba.

A kakastollas ember csak este jött haza. A bajusza és a szakálla tele volt hóval, zúzmarával, s vadat cipelt a hátán.

- Asszony, nem gyújtottál tüzet - szólt Güdülhez.

De azért nevetve sandított rá, vígan költötte el az estebédjét, és aztán egy nótafélét kezdett dörmögni.

Güdül nem kérdezte, hogy mi ez, mert ez a nóta nem tetszett neki, mint az Örök Szerelem éneke.

Hanem a kakastollas ember magától is elmondta:

- Ez a Medvék nótája. Az öreg medvék ezzel altatják a bocsokat.

Güdül nem szólt semmit. A holdvilágot nézte. Tudta, hogy Laili, akármerre jár, az Örök Szerelem énekét zengi, és őrá gondol.

De másnap mégsem felejtett el tüzet rakni. Mikor hallotta, hogy a hegyek alig győzik visszabőgni a sok »haihó«-t, meg a puskalövések sűrű zaját, megfőzte az ebédet, és eltette a parázst. Mikor a kakastollas ember hazajött, a fa vidáman recsegett-ropogott a kandallóban.

- Látod, ezt már szeretem - szólt a kakastollas ember.

Megfogta Güdülnek a nyakát és a szemébe nézett. A bajusza táncolt örömében.

Mikor Güdül látta, hogy milyen furcsán táncol a kakastollas ember bajusza, nevetett egy kicsit. Már nem félt olyan nagyon tőle; látta, hogy nem bántja.

A kakastollas ember még sebesebben hunyorgatott a szemével, mint eddig, s megint csak rágyújtott a medvenótára.

Güdül kinézett az ablakon. Azt nézte, hogy feljött-e a hold? Lailire gondolt.

Lailire gondolt másnap is, harmadnap is, és mindennap. Amikor egyedül volt, elsóhajtotta a szélnek, elbeszélte a felhőknek, elsuttogta az énekes madaraknak, hogy a kecskepásztor neve Laili.

- Laili, Laili.

De Laili nem hallotta meg a szavát, mert Laili elbujdosott a világba.

Egyszer váratlan vendég érkezett. A nap bemosolygott a hegyek közé. Güdül kitalálta, hogy ez a Laili követje. És megindult a Görgetegek hegye felé, hogy talán megtud valamit Lailiról a vándormadaraktól.

Hanem hirtelen vihar kerekedett. A nap megfutamodott, s az ég fekete fátylat öltött magára, hogy hűtlen kedvesét meggyászolja. Odalenn villámlott, s a hegyek mint százezer ágyú bömbölték vissza a dörgéseket. Jégeső lehetett valahol. De odafenn, ahol Güdül járt, csak a hó szállongott. Pelyhei egyre sűrűbben hulltak s elfútták az utat.

Güdül eltévedt.

Lába minduntalan hóárokba süppedt, nem tudta, hol jár, nem tudta, merre forduljon, s egyszerre csak a szemközti hegyekből elkezdett omlani a hó.

Güdül sírva fakadt rémületében. Borzadva botorkált süppedékből süppedékbe, tudta, hogy szakadékok fölött jár és nem találta meg az utat. Zokogás tört ki kebeléből, és kétségbeesetten kezdett kiáltozni:

- Laili, hol vagy?! Laili, ments meg!

A hegyek visszhangja elvitte sirámát:

- Laili, ments meg!

De Laili nem hallotta meg a szavát, mert Laili elbujdosott a világba.

És Güdül egyre kétségbeesettebben kiáltozott:

- Laili, hol vagy?! Laili, meghalok! Laili, ments meg!

A mennydörgés elvágta a szavát, de mikor a haragos hang elhallgatott, egy másik hangot hallott, egy ismerőst:

- Haihó! Hol vagy?!

Güdül először azt gondolta, hogy csak a visszhang szólott. De aztán látta, hogy nem a visszhang szólt, hanem a kakastollas ember.

A kakastollas ember fölvette szépen Güdült az ölébe és elvitte haza.

Otthon aztán azt mondotta neki:

- Máskor ne menj magadban a Görgetegek közé. Ha arra akarsz menni, szólj, én majd elviszlek magammal.

Güdül ettől fogva egy cseppet se félt a kakastollas embertől. Mindig jó ebédet főzött neki és sohase felejtette el megrakni a tüzet.

Egyszer a kakastollas ember még vígabban jött haza és még többet kancsalított Güdülre, mint máskor.

- Nézd csak, mit hoztam - szólt neki és kivett a köpönyege alól valamit.

- Nini, egy kis kakastollas ember! - szólt Güdül.

Csakugyan, az emberkének egy kis kakastoll volt a kalapkája mellett.

- Ugye, szép? - szólott a kakastollas ember.

- Nagyon szép - szólt Güdül.

- Játsszál vele - szólt Güdülhez a kakastollas ember.

Güdül fölvette az emberkét az ölébe, és megcsókolta.

- Jaj, be szép kis bajuszkája van! - örvendezett neki. - És milyen gyönyörűen hunyorgat a szemével!

- Már most add ide nekem, hadd játsszam vele én is - szólott a kakastollas ember.

- Nem adom - felelt Güdül. - Ő az enyém.

- Én hoztam - szólt a kakastollas ember.

- De nekem adtad - felelt rá Güdül.

És játszottak vele mind a ketten, aztán lefektették egy kis bölcsőbe. Güdül ringatta, a kakastollas ember meg eldörmögte neki a Medvék nótáját.

A hold feljött, de Güdül nem gondolt Lailire.

A szegény Laili ezalatt bebarangolta a világot. Szebbnél-szebb nótákat fútt a fuvoláján, és az emberek gyönyörködve hallgatták. A napok tűntek, a fuvola rítt, és nemsokára hetedhét-országra szólt a kecskepásztor híre.

De Lailinek sehol sem volt nyugta. És egyszer csak fölkerekedett, megindult a Görgetegek felé, hogy újra lássa Güdült, a havasok rózsáját.

Öreg este volt már, mikor megérkezett. De holdtölte volt, és a hó is világított,

Laili megállt a Güdül ablaka alatt, és szépen, szívhezszólón, ahogy csak ő tudta, elzengte fuvoláján az Örök Szerelem dalát.

De Güdül nem ismerte meg a dalt, és kiszólt az ablakon:

- Jó idegen, kérlek, eredj egy kicsit messzibb. Daloddal felköltöd a kicsinyemet.

- Nem ismersz meg? - kérdezte Laili. - Én Laili vagyok, a kecskepásztor.

- Laili fiatal volt, mint egy leány - felelt Güdül. - De te öreg vagy és kopasz.

- Ó, Güdül - szólt Laili - te olyan vagy, mint voltál! Csakhogy most két csillag ragyog a szemedben.

Güdül be akarta tenni az ablakot.

- Ne hagyj itt, kérlek! - rimánkodott Laili. - Három nap, három éjszaka jöttem, hogy meglássalak.

- A kicsinyem megfázik - felelt neki Güdül.

- Akkor hát eressz be, hadd pihenjek meg egy kicsit! - szólt Laili.

- Gyere be - szólt Güdül. - De csöndesen járj, föl ne ébreszd a kicsinyemet.

Laili bement. A kandallóban vígan pattogott a tűz; s az asztalon, egy nagy üstben, friss estebéd gőzölgött.

Laili nagyon szeretett volna a tűz mellé telepedni, mert nagyon fázott szegény, de a kandalló előtt három emberke ült, nem férhetett oda.

Furcsa emberkék voltak ezek. Az egyik kisebb, a másik nagyobb; de mindegyiknek kakastoll volt a kalapja mellett.

A szoba közepén meg bölcső állott, s ebben a bölcsőben egy pirinyó kisleány szendergett, aki fehér volt, mint egy havasi rózsabimbó.

- A kakastollas ember hozta őket - szólt Güdül.

- Sokan vannak - szólt Laili.

Güdül nem felelt rá semmit, hanem kinézett az ablakon.

- Mit nézel? - kérdezte Laili.

- A kakastollas embert várom - szólt Güdül. - Nem szokott ilyen sokáig elmaradni.

- Hadd nézzek a szemedbe! - könyörgött Laili. - Három nap és három éjjel jöttem, hogy újra meglássalak.

De Güdül nem hallgatott rá. Az ajtótól az ablakhoz ment, az ablaktól megint az ajtóhoz. És fülelt, hogy nem hallja-e a kakastollas ember lépéseit.

- Rám se hallgatsz! - szólt Laili. - Pedig én még szebb nótákat tudok, mint azelőtt.

- Csak egy szép nóta van és azt te nem tudod - felelt rá Güdül.

- Melyik az? - kérdezte Laili.

- A Medvék nótája - felelte Güdül.

- Hát az Örök Szerelem éneke? - kérdezte Laili. - Az Örök Szerelem énekére már nem emlékezel?

Güdül nem szólt semmit, hanem felugrott és szaladt ki a hóba. A messzeségből tisztán hallatszott egy hang, mely mindig közelebb jött:

- Haihó! Haihó!

Laili lehajtotta a fejét és sírdogálni kezdett.

Három keszkenőt rítt tele, s mire megint felnézett, már ott állott előtte a kakastollas ember.

A bajusza meg a szakálla tele volt hóval, s olyan furcsán, olyan csalafintán sandított a szegény Lailire, hogy csupa mulatság volt látni.

De Laili nem látta ezt, Laili csak azt látta, hogy Güdül ráhajtotta a fejét a kakastollas ember mellére, s Lailire rá se nézett többet.

- Ki ez a derék idegen? - kérdezte a kakastollas ember.

- Ez Laili, a kecskepásztor - felelt rá Güdül. - Azelőtt fiatal volt, mint egy leány, de most öreg és kopasz.

- Gyere, egyél velünk - szólt Lailihez a kakastollas ember.

De Laili nem kért, csak egy pohár vizet, s azt mondta, hogy hosszú útja van még neki, nem maradhat tovább. Elbúcsúzott szépen s minden jókat kívánt.

Odakünn azután eltörte a fuvoláját, s megint elbujdosott a világba.

A kakastollas ember pedig elköltötte az estebédjét s aztán játszani kezdett az apró emberekkel. Az apró emberek a fejére másztak, belecsimpajkodtak a lábába s megráncigálták a szakállát. De a kakastollas ember nem haragudott ezért, hanem olyan sebesen, olyan vidáman hunyorgatott a szemével, hogy nevetés nélkül nem lehetett nézni.

Fölvette a fejére előbb a legnagyobbat, aztán a középsőt, utoljára a legkisebbiket. És meghurcolta őket a szobában. Güdül nagyon örült ennek, mert Güdül tudta, hogy ennél szebb mulatság nincsen a világon.

No és Güdül, a kakastollas ember, meg a többiek, még ma is élnek, hogyha meg nem haltak.

Az alkonyat már elküldte szürke követét, mikor Biró végére ért a meséjének. A munkát abbahagyta már korábban és csak a közönségében gyönyörködött. Hogy mindnyáján egyforma türelemmel hallgatták volna, arról szó se lehetett; de láthatta, hogy Bellát érdekli, amit elmesélt.

Annyira érdekelte, hogy egy kissé álmodozóvá lett utána, s mikor a mese elhangzott, tekintete egy pár pillanatig ott maradt a mesélőn, mintha azt kutatná, hogy nem értette-e félre?

Aztán fölkelt, kezet nyújtott neki, és így szólt hozzá:

- Köszönöm a jó tanácsot, Biró úr. Meggondolom a dolgot.

A Penelope munkája sem tarthatott örökké, s Biró három nap múlva elkészült a képpel.

- Ha más nem, Gabriella meg lehet elégedve velem - szólt magában, mikor egy szomorú mosollyal elbúcsúzott a képtől. - Mert meglehet, hogy ez a kép nem olyan remek, aminőnek szeretném, de az bizonyos, hogy a szavamat megtartottam becsületesen.

12

Az az idő, amikor az orgona nyílik és a meggyfák rügyeznek, olyan lelkiállapotban találta Birót, amelyet azelőtt csak nagyon tökéletlenül ismert, s amelyet mégis örökre eltemetettnek képzelt. Nem tagadhatta le többé maga előtt, hogy szerelmes, nagyon szerelmes. Úgy tetszett neki, hogy jóságos szellemek járják be a földet, akik valósággá teszik a megérthetetlent, hogy az Álomisten fölemelte varázsvesszejét, és a kóró rügyet hajtott. Maga se tudta, hogyan történt a dolog. Természetesen, az a kép volt oka mindennek. Az a kép valami közösséget alkotott közöttük, mely napról-napra, észrevétlenül növekedett. Ha az ember egy festett bókkal kezdi, nem szüntetheti meg az érintkezést csak úgy egyszerre, mint ahogy’ fel lehet hagyni egy akármilyen báli ismeretséggel. S egyik találkozás a másik szülője; mire körülnéz az ember, már nem találja meg magát.

Pedig hiába okolta azt a képet, a kép ártatlan volt a dologban. A képet ott lehetett volna hagyni, s vele az eredetit is.

Csakhogy mikor ezzel a legkedvesebbik munkájával nagynehezen elkészült, akkor már a sorsa el volt határozva. Akkorára már úgy megszokta mindennap látni azt a ragyogó kis teremtést, hogy nem igen tudott volna egyszerre lemondani róla. S mialatt azon vitatkoztak, hogy kié legyen hát tulajdonképpen a kis ködmen, szerette volna azt mondani neki:

- Fogadja el, kérem. És ráadásul engem is.

De nem mondotta.

Biró nem bízott az Életben, mint senki sem azok közül, akik túlságosan sokat gondolkoztak róla. Azért képtelen volt az elhatározásra. Hanem ahelyett átadta magát a hullámoknak:

- Ám hadd vigyenek, ahová nekik tetszik.

És mert nem mondotta meg, amit gondolt, mert a vágyai nem szövetkeztek elhatározássá, azzal áltatta magát, hogy lelke megőrizte a magánosságát. Aztán meg a körülmények lehetetlennek tüntettek fel előtte minden képzelődést. Végre is, ő nem házasodhatnék meg akkor sem, ha akarna is, mert szegény ember dolga csupa komédia. És még jó, hogy ez nincs a szándékában, mert hisz ott van az akadály: a katona.

Hadd vigye hát a hullám! Jöjjön akármi.

És minthogy nem tudott meglenni anélkül, hogy ne lássa Bellát, nem tagadta meg magától ezt az örömet. Mikor az egésznek úgyse lesz következése, mikor a románc úgyis csak egy kellemes emlékkel fog végződni!

Eleinte csak néha-néha látta. Ritkán látogatta meg őket, hanem ahelyett vadászta a véletlen találkozásokat. És maga is elhitte, hogy ezek véletlenek. De nem sokáig bolondította magát. Belátta, hogy ez a nagy tartózkodás áldozatába kerül, s hogy ezeket az áldozatokat csak a képzelődés kívánja.

Ettől fogva mind sűrűbben és sűrűbben látogatott el hozzájok. A szomszédság címe, az apró figyelmességek, melyeket a gyakori találkozás szinte kötelességévé tett, pazarul kínálták az ürügyeket. Egyszer csak azon vette észre magát, hogy mindennapos náluk. Megvoltak a maga órái, s ezek az órák egyre hosszabbak lettek. A tavasz közeledtével mindig később és később jött az alkonyat; s mikor az alkonyatnak ez a kitűnő tulajdonsága feltűnt előtte, elhatározta, hogy a búcsúzásra nézve ehhez a derék alkonyathoz alkalmazza magát. Ami a jövetelét illette, abban következetes maradt.

A dolog annyira magától fejlődött, hogy senkinek se tűnt fel. Mindnyájan természetesnek találták, hogy így megbarátkoztak, s rövid idő alatt nagyon hozzászoktak egymáshoz. Biró ugyan eleinte azt hitte, hogy Gabriella nem nagyon örvend a közeledésének, de ez az idegenkedés egyre fogyatkozott, s mire valósággal észrevehette volna, hogy alapos-e a gyanúja, akkorra már elvégezte magában, hogy csak képzelődött.

Volt még egy másik nyugtalansága is: a katona. De ez a nyugtalansága épp úgy eloszlott, mint az a másik. Az első napokban úgy tetszett neki, mintha Bella végre elhatározta volna magát, hogy hozzámegy Strachwitzhoz. De aztán látta, hogy folyvást ingadozik. Majd úgy találta, hogy az az elhatározás egyre gyengül, egyre halványabbá válik, hogy végre amolyan kegyes szándékká változzék át, amelyek nem igen szoktak testet ölteni. A katona nem győzte sürgetni az igent; Bella nem mondott nemet, de mindig hosszabb és hosszabb határidőt tűzött ki. Egyszer csak nem volt szó többé a katonáról.

Birónak észre kellett vennie, hogy a katona az ő áldozata.

Ez a fölfedezés nagyon boldoggá tette. Érezte, hogy az ilyen siker azok közé a dolgok közé tartozik, amelyek köteleznek, de csak örülni tudott ennek az aranyláncnak. Végre megvallotta magának, hogy ha Belláról le kellene mondania, ez igen boldogtalanná tenné.

...Ó, ezek a kedves délutánok! Ó, drága órák, ó, arany napok!

Mily sebesen is iramlott az idő! A ma sólyomszárnyon repült, a holnap ólomlábon érkezett. Mily végtelenek voltak a kötelesség órái, s mily rövidek az öröm pillanatai!

Korán tavaszodott, az első meleg szellő hamar beköszöntött, s ibolyanyíláskor már nyitott ablakok mellett lehetett álmodozni.

És mialatt Gabriella mögöttük olvasgatott, ők ketten, az ablak párkányára hajolva, óraszámra el tudták nézni a szegény városrészben nyüzsgő életet, a kietlen, nyomorúságos kis sétatért, poros, haldokló fáival és rongyos látogatóival, ezt a szánalmas tájképet, mely azonban kedvesebb volt Biró előtt, mint Cintra emléke. És óraszámra el tudtak beszélgetni gyerekségekről, hívságokról, semmiségekről. Ó, édes gyermekségek! Ó, szerelemnek édes semmiségei! Gyönyörű pillangók, melyek oly hamar elrepültök, melyek oly gyorsan elszálltok a végtelenbe, hogy mire újból kinyújtjuk értetek a kezünket, már csak szárnyaitok hamva marad az ujjainkon!...

Biró behunyta a szemét, de csak azért, hogy újra kinyithassa, s újra meggyőződhessék róla, hogy csakugyan nem álmodik, hogy az a barna hárászkendő igazán itt van mellette, egy ölelésnyire...

Ó, ha átkarolhatta volna azt a hárászkendőt!...

Bella feléje fordult.

- Mire gondol, hogy ilyen hirtelen elhallgatott?...

- Igazán nem tudnám megmondani. Azt hiszem, arra, hogy milyen furcsa hatással van rám ez a szép idő. Mert a tavasz jötte, ami másnak öröm, engem nyugtalanná, álmodozóvá, majdnem bánatossá tesz.

- Csakugyan különös, hogy az évszakoknak milyen különböző hatása van ránk. Egyikünkre ilyen, a másikunkra tán épp az ellenkező. Nem értem mért, de én borzadok a nyártól. De hiszen maga nem hallgat rám! Valami mással van elfoglalva; még pedig ugyancsak. Kedvem volna még egyszer megkérdezni, hogy mire gondol hát, de - igazán?

Biró azonban most se felelt egyenesen. Átvitte a beszédet másra, ami talán kevésbé érdekelte Bellát, de amit el lehetett mondani.

Hogy mire gondolt? Arra, hogy igenis, feleségül fogja venni ezt a gyönyörű teremtést, ha ugyan eljön hozzá, ha, amint reméli, nem egészen közömbös iránta. El fogja venni, ha ez százszor lehetetlenség is. Eh, vannak is lehetetlenségek! Ha a végzet még oly mostoha is iránta, ha a szegénység, ez a vak, sötét hatalom, még oly súlyos békókat ver is a kezére: hát küzdelembe száll velök, és nem adja meg magát gyáván, kishitűen! Nem volt elég, hogy eddig, akárhová lépett, folyton vonszolnia kellett maga után a vasat, melyet ez az alvilági erő kötött a lábára: a démon még most is útjába áll, mikor az élet egyetlen boldogsága int feléje?!... Ej, hát meg fog birkózni a démonnal, és küzdeni fog, amíg csak bírja, de lemondani nem fog, s nem adja meg magát hitványul az ütközet előtt, ha a csata még oly egyenlőtlen lesz is!... Hisz ez a küzdelem nem is oly kétségbeesett! Ha csakugyan megvan benne az az erő, melyet magában érez, akkor előbb-utóbb mégiscsak győznie kell. Dolgozni fog két, három ember helyett és nem fogja válogatni a munkát. Nem fog kergetni bolygótüzeket, le fog tenni ábrándjairól, feladja, hogyha kell, minden becsvágyát, leszámol minden régi törekvésével, és nem lesz csak egy gondolata: az, hogy megélhessen és eltarthassa a családját. Hogyan, ő, aki valaha olyan nagyravágyó volt, nem tudná kivívni azt, amit kivívnak az egyszerűek, és a balgatagok ezrei, milliói?!... Eh, az a férfi, aki egy asszonyt nem tud eltartani, akassza fel magát!

S amint most a legtermészetesebbnek találta, ami hónapokkal ezelőtt még lehetetlennek tűnt fel előtte, így volt a régi aggodalmaival is; nem értette, hogy is juthattak eszébe egykor?!... Nem értette, hogy tudott úgy megriadni a Miss Illandudno indiai ruhájától, az amerikai dollárkirálynék paradicsommadár tollaitól, meg a többi haszontalanságtól?!... Azzal hízelgett

magának, hogy immár úgy keresztül lát ezen a gyermeki lelken, mint egy kristályon, és bizonyos volt benne, hogy ezt a másik kristályt olyanná csiszolhatja majd, amilyenné akarja. Ó, dehogy félt már tőle! Dehogy voltak aggodalmai! Azon, amit Gabriella a Bella vitézkedésének nevezett, most már csak mosolyogni tudott; szinte örült ennek a vitézkedésnek, mert újra meg újra meggyőzte róla, hogy valaha milyen otrombán tévedett. És végre, boldogan vette észre, hogy az elejtett szavai sem vesznek el, s hogy Bella, nagy titokban, igyekszik az ő ízléséhez alkalmazkodni, igyekszik kerülni mindent, ami neki nem tetszett, egyszóval igyekszik magáévá tenni az ő gondolkozását. Valaki, aki őérte erőt vesz az apró szokásain, a vonzódásán és az idegenkedésén, valaki, akinek ő a törvénykönyve, a legfőbb tekintélye, valaki, aki alárendeli a maga ízlését az övének!... Még pedig milyen szép valaki!...

És éppen ez volt az, ami szárnyat adott a reménységeinek. Mert csak egy kétsége volt. Az, hogy vajon Bella úgy érez-e iránta, ahogy ő óhajtotta, ahogy ő maga érzett?

Nagyon jó pajtásságban voltak; Bella meglehetősen bizalmas volt vele; láthatta azt is, hogy vonzódik hozzá, hogy titokban úgy tekint rá, mint valami felsőbbségre; meggyőződött róla, hogy ha megkérné, nem kosarazná ki, mint ahogy a katonát kikosarazta: de mindez nem volt elég neki. Biró nagyravágyó lélek volt; földi és égi dolgokban egyaránt a legtöbbet akarta.

Biró nem értette a katonát. Hogy' lehet megkérni egy leányt, akiről tudjuk, hogy nem szeret bennünket, hogy' lehet unszolni a kelletlen frigyre, abban a tudatban, hogy ha igent mond, ez az igen áldozat lesz! Hogy' lehet a boldogságot olyan ajkakon keresni, melyek csókjainkat csak tűrik, de nem adják vissza! Hogy' lehet belenyugodni abba, hogy míg nekünk nincs más gondolatunk, csak ő: lelkünknek a fele talán egy más emberre gondol, s behunyt szemmel tűrve csókjainkat, egy elvesztett paradicsomról álmodik! Hogy' lehet visszaélni a helyzetével, amelyek talán rákényszerítik az igenre, hogy' lehet ilyen gyáva és ilyen éppen nem férfias alkuval lealacsonyítani azt is, akit szeretünk, és lealacsonyítani magunkat is, azáltal, hogy vásároljuk azt, amit voltaképpen kapnunk kellene!

Azért Biró nem elégedett meg azzal a tudattal, hogy Bella hozzámenne; tudni akarta azt is: hogy csak becsülésből és vonzódásból menne-e hozzá, vagy - amint imádkozott érte - szerelemből?

Szerelemről soha szó se volt közöttük. Biró azt tartotta, hogy az ilyesmit nem kell kérdezgetni; ha van valami a dologban, ami napvilágra akar jönni, hadd jöjjön magától. Az annak a rendje.

Hát ez a kétsége se tarthatott sokáig; nemsokára megkapta a feleletet erre a legnagyobb kérdésre is.

Egy délután Gabriella, aki az egész télen ki se mozdult a házból, kikívánkozott a szabadba. Elhatározták, hogy kimennek a városligetbe.

Négyen mentek. Terka megkérte őket, hogy vigyék el őt is.

A szegények parkja még egészen néptelen volt. Végigsétáltak a Stefánia úton, fel a víztoronyig, és alig találkoztak kocsival.

Bella és a festő mentek elöl. Gabriella és Terka egy pár lépésnyi távolságban követték őket.

Bella jókedvű volt, mint egy diák, aki most szabadult ki a karcerből. Boldogan gyűjtötte a sok senyvedt ibolyát és poros anemónét; nem restellt százszor lehajolni értök.

Minduntalan el is maradoztak a másik kettőtől, akik ilyenkor nagy komolyan haladtak el mellettök. Gabriella és Terka élénk vitába voltak elmélyedve. A *Vasgyáros*ról elmélkedtek. Terka azt állította, hogy Derblay úr egyszerűen felséges, Gabriella tagadta ezt; ő úgy találta, hogy a *Vasgyáros*ban csak egy számbavehető ember van: Moulinet úr.

- Kár, hogy nem a villák felé mentünk - szólt Bella a festőhöz.

És valami gonoszság nevetett az arcán.

- Ezt a hibát még jóvátehetjük - szólt Biró. - De miért kívánkozik oda?

- Mert ott orgonabokrok is vannak - felelt Bella. - És én rávenném önt, hogy a kedvemért tegye túl magát a tulajdon szentségén és tegyen gazdagabbá egy pár szál orgonával. Tudja, maga ma a rendesnél is komolyabb és méltóságosabb. Olyan furcsa volna látni, amint átmászik a kerítésen és orgonát lop!... No, ne dorgáljon meg!... Olyan jól érzem magamat!

Megint megálltak. Bella egy erős fűszálat keresett, hogy összeköthesse a virág-lomját.

Gabriella és Terka ismét elhaladtak mellettük. Bella odakiáltott nekik, hogy forduljanak be a jobboldali útra. De nem hallották meg; el voltak mélyedve a vitájokba.

- Hallja? Még most is a *Vasgyáros*ról beszélnek! - szólt Bella a festőhöz. - Igazán, kezdenek untatni a vasgyárosukkal.

Aztán még egyszer odakiáltott nekik:

- Gabriella, jobbra!

De amazok már messze voltak.

- Nem hallották meg - szólt Biró. - Kiáltsak nekik én?... vagy mi is arra menjünk, ha már ők arra mentek?

Bella ránézett a festőre.

- Tudja mit? - szólt és előre nevetett a kópéságnak, amely furdalni kezdte. - Tudja mit? Szökjünk meg az öregektől!

Olyan kedvesen kacsintott hozzá, hogy Biró elnevette magát.

- De...

- Semmi de, meglátja, remek tréfa lesz. Úgy fognak keresni, mint két gombostűt.

Biró nem ismert magára. Az a nyugtalanító s kissé mámorító érzés, mely a szobai levegőhöz szokott embert mindig elfogja, ha hosszú fogság után ismét a szabadban találja magát, megejtette és hatalmában tartotta. Tíz évvel fiatalabbnak érezte magát, mint máskor. Csak örülni tudott a Bella gyerekségeinek s kedve lett volna elűzni a fejéből minden komolyságot.

Szóval rá lehetett venni, hogy engedelmeskedjék.

Fölmentek a jobboldali úton, s mulattak a rossz tréfájukon.

A sétaút fái eltakarták őket Terka és Gabriella elől. De ők még odaláthattak rájok. Bella visszakukkantott és intett Birónak.

- Nézze, a kis öreg már keresgél bennünket.

A kis öreg tudniillik Terka volt.

Persze, hogy észrevették az eltűnésüket. És most rajtok volt a sor, kiáltozni.

Biró már megbánta, hogy belement a tréfába. Rossz természetű ember volt, aki sohase tehetett egy lépést se, se jobbra, se balra, apró önvádak nélkül. Úgy gondolta, hogy oktalanság volt Bellának szótfogadnia, s még nagyobb oktalanság volna, a tréfát tovább is folytatni. Kedve lett volna visszakiáltani, de Bella intett neki, hogy hallgasson.

Sajnálta kedvét szegni s engedelmeskedett. Nem örült többé a tréfának, de hát csak magára vethetett. Aki A-t mondott, mondjon B-t is.

Gabriella és Terka hamis nyomra tértek; Bella diadalmaskodott.

- Tudja-e, hogy bolondságot tettünk? - szólt Biró, amint Bella nagy kedvvel folytatta útját a kápolna felé. - Gabriella méltán fog rám bosszankodni.

- Ez az első bolondság, amit ön elkövet? - kérdezte Bella.

- Dehogy az első! - felelt Biró. - De éppen azért, ki vagyok ábrándulva a bolondságokból is.

- No lássa, nekem újság a dolog. És éppen azért csábít.

Ezt a festő is elképzelhette. És ha már beleugrott, illőnek találta, hogy legalább jó képet csináljon a rossz játékhoz.

Igyekezett tehát elhallgattatni lelkiismeretét s örülni a tréfának.

Egy darabig arról beszéltek, hogy miképpen fogják rendezni a nagy jelenetet, ha majd össze-találkoznak. Bella egész tervet csinált. Eleinte az ártatlant fogják adni, még ők kerekednek felül és elpanaszolják, hogy felkutatták értök az egész ligetet. Aztán kinevetik őket.

Majd folytatták azokon a semmiségeken, melyekből máskor is olyan kifogyhatatlanok voltak. És Biró kezdett kibékülni a helyzettel.

Aztán nem beszéltek többé semmiről. Szótlanul haladtak egymás mellett, de ez a némaság nem volt kellemetlen.

Kivált Birónak nem. Olyan boldog volt, hogy minden szó, mely ajkát kísértette, profánnak tűnt fel előtte. Ahhoz, amit érzett, nem illett más, csak ez a némaság.

Bella is elgondolkozott. Csapongó jókedve lassankint elhagyta, hogy helyet adjon annak a hangulatnak, melyet a boldogság melankóliájának lehetne nevezni. Az éles levegő, melyhez nem volt hozzászokva, elkábította egy kicsit, de ez a kábultság édes volt.

- Milyen öröm is a szabadban járni! - szólalt meg végre Bella. - Igazán, elrágalmazzák ezt a szegény városligetet. Amiatt az egy pár poros út miatt. Pedig hát itt is vannak fák és virágok, és a fáknál meg a virágoknál okosabb dolgot a leggondosabb kertészek se tudnak kitalálni.

- Ugy-e, hogy elrágalmazzák? - szólt Biró, aki ebben a percben szebbnek találta a ligetet a Provence daltelt mezőinél.

- Hát nézze ezt a képet! Nem kedves ez?

- Szemben álltak a kápolnával. A környék elhagyatott volt, csak a villák felé vezető úton sétálgatott egy öreg pap.

Ahogy Bellának a szeme a kápolnáról az öreg papra tévedt, egyszerre valami gonoszság villant végig az arcán. Hirtelen elpárolgott a fejéből minden melankólia; s mintha valami ördög szállotta volna meg.

- Nézze - szólt komolykodó hangon - hát nem találunk-e meg itt mindent, amit szemünk, szívünk kívánhat?! Vannak itt fák, fák, fák; vannak virágok; van kápolna, és van pap is... Ennél többet már igazán nem kívánhat a szív!...

- Bella!

Birót bántotta ez a mókázás. Annál jobban bántotta, mert ő maga olyan kedvben volt, hogy szeretett volna komolyan és őszintén mondani valami affélét, amit Bella az ingerkedés hangján mondott.

- Nos? - és a szemébe mosolygott Birónak.

Biró nem szólt semmit; de látszott az arcán, hogy nem örült a tréfának.

- Hallja, maga ma olyan zsémbes, mint egy vénkisasszony.

Biró hallgatott. Leányokkal, asszonyokkal nem jó vitatkozni.

- Olyan nagy illetlenséget mondtam?! - folytatta Bella. - Hisz gondolhatja, hogy csak tréfáltam!

Biró érte se szólt semmit. Föltette magában, hogy megvárja, míg elmúlik a zivatar és helyreáll a béke.

Bella egy oldalpillantást vetett rá, s aztán elsütötte az öreg ágyút:

- Képzelheti, hogyha komolyan beszélek, akkor csak nem ábrándozom fennhangon a férjhezmenésről! És képzelheti azt is, hogyha esküvőről ábrándozik, ezt nem olyankor teszem, amikor *ön* sétál mellettem!

Ez már egy kicsit sok volt. S maga is megbánhatta mindjárt, mert aztán elhagyta ezt a durcás, kötekedő hangot, és engedett egy kicsit a büszkeségéből.

- Lássa, olyan jókedvű voltam! És elrontotta a kedvemet.

- Ügyetlen voltam, bocsássa meg - felelt Biró a szemrehányásra. - De bántott az a pár szó. Higgye el, a maga szép hangjához nem illik az ilyen tréfa. Maga se szívesen hallaná, ha az orgonán, azon a hangszeren, amelyet a legjobban szeret, valaki egy polkát játszana.

És igyekezett megengesztelni.

Bella diadalmaskodott magában, hogy végre meg tudta szólaltatni. Csak ezt akarta. Most már ő hallgatott.

És minél nagyobb buzgósággal erőlködött Biró, hogy jobb kedvre bírja, Bella annál inkább visszahúzódott büszkeségének fellegvárába. Míg amaz törte magát, hogy megszerezhesse a teljes bocsánatot, és rajta volt, hogy olyan szeretetreméltó legyen, amilyen csak a legjobb óráiban tudott lenni, Bella szótlanul haladt mellette és napernyőjével a földet szurkálta, ha már nem szurkálhatta egy éles tőrrel valakinek a szívét.

A valaki iparkodott úgy tenni, mintha már elfelejtette volna az egészet. Belátta, hogy okosabb nem erőszakolni az ünnepies bocsánatot, s megvárni, míg megjön magától. Vidám akart lenni, hogy újra felvidítsa Bellát is, s elmossa ügyetlenségének az emlékét.

A Bella hiúsága nem érte be ezzel az elégtétellel. Röviden felelgetett, s meglátszott az arcán, hogy csak a jó alkalmat várja és meg fogja torolni a kis leckéztetést.

Egyszerre támadt egy ötlete, melyet az első pillanatban kitűnőnek talált; anélkül, hogy tovább gondolkozott volna rajta, elhatározta, hogy ez lesz a megtorlása.

Biró, akit már csüggedtté tett az a sikertelenség, hogy az előbbi félóra jó hangulata sehogy se akart visszatérni, éppen arról beszélt, hogy milyen kár azért a jókedvért, melyet az a kis nézeteltérés annyira megzavart. Bella megragadta ezt az alkalmat, és hozzáfogott, hogy megszerezze a kellő elégtételt.

- Lássa, mind ennek az ön rettentő méltósága az oka. Ön oly méltóságos, hogy lenézi a tréfát, oly méltóságos, hogy moccanni se szeret a nagy méltóságtól, méltóságosabb, mint egy érsek... Mit, egy érsek! Az semmi. Ön olyan méltóságos, mint egy egyiptomi isten, aki csak néz, néz, némán, fenségesen, mereven, míg végre a nyaka végképpen megmered a nagy méltóságban. De én gyűlölöm ezt a nagy méltóságot, és véget vetek neki még pedig tüstént. Mondhatom, egy perc múlva úgy elfogja hajítani magától ezt a nagy méltóságot, hogy aztán egész nap keresheti és mégse fogja megtalálni. Nem hiszi? Fogadjunk! Fogadjunk, hogy akármilyen peckesen, akármilyen előkelően sétál most itt az oldalam mellett, egy pillanat múlva szaladni fog!...

Biró mosolygott.

Bella hirtelen megállt. A villát, mely előtt éppen elhaladtak, rácsos kapu választotta el tőlük, s a rácson keresztül látni lehetett, hogy odabenn, a verandán, egy nagy társaság ül, valószínűleg uzsonna mellett. Bella megfogta a csengőt, és vagy négyszer jól megrántotta.

Aztán egy pár gazella-szökéssel odamenekült a szomszéd villa elé, melynek a kapuja nyitva volt. Előre kinézte magának ezt a mentsvárat, és onnan leste, hogy mit csinál a másik.

Az ottmaradt nyugodtan a villa előtt.

Pár pillanatig nem jött senki. Végre megjelent egy dünnyögő kertész, aki már messziről kifejezte megütközését, sőt felháborodását. Biró nem is hederített erre a plebejus haragra.

- Mayer úr? - kérdezte, mintha valakit keresne.

A sors folyvást csúfolódott Biróval. Az ilyen kis dolgokban mindig szerencséje volt.

- Harmadik villa jobbra - felelt dühösen a kertész. - Azért nem kellene olyan éktelenül harangozni!

Biró elővette a tárcáját, és pénzt adott neki.

- Fogja a fáradságáért.

Aztán tovább ment; a kertész bámulva nézett utána.

Biró elérte Bellát, s azt kérdezte tőle:

- Mehetünk tovább, ugy-e?

Úgy tett, mintha semmi se történt volna. Legalább semmi, ami szóra érdemes.

Bellát ez a teljes felsülés kihozta a sodrából. Nem adta volna sokért, ha megszalasztja a másikat. És íme, nemcsak hogy nem sikerült a terve, hanem amaz gonoszul élvezi a diadalát, és ármányosan mindenről beszél, csak erről az egy dologról nem, nyilván azért, hogy annál hatásosabban kicsinyelhesse és lesajnálhassa az ő ötletét.

Tessék: udvarol, jókedvű, adja a rokokó-udvariasságú embert; igazán kiállhatatlan.

Nem is állhatta meg, hogy oda ne szóljon neki:

- Tudja, azt elismerem, hogy kivágta magát. Tehát nem olyan ügyetlen, mint amilyen méltóságos. Bravó, fogadja tapsaimat. Hanem a pénzzel kár volt tüntetni. Ez nem volt sem úrias, sem gyöngéd.

Biró egy kissé találva volt. Igazat adott magában Bellának, hogy ennek nem volt semmi értelme. A mentsége önmaga előtt az volt, hogy csak egy gondolata lehetett, az, hogy hamarabb elhallgattassa a lármázót.

De ami az úriasságot illeti, nem akart különbnek látszani, mint amilyen volt. Csak a másik kifogásra felelt.

- A gyöngédség ellen igazán nem szerettem volna vételni. De azt hiszem, nem is vétettem. Igen, ha komolyan pénzt adtam volna ki a »méltóság« kedvéért, igen, ha a maga ötletét szeszélynek szerettem volna feltüntetni: de legyen jó, és engedje meg, hogy nem így történt. Örülök, hogy jókedve van. És, remélem, fölteszi rólam, hogy... Különben, bocsássa meg, hogy erről beszéltem.

Bella ránézett a festőre. Bosszankodott, hogy nem tudott elégtételt venni rajta; de az utolsó szavai, az is, amit mondott, de különösen az, amit elhallgatott, megillették egy kissé.

- Igaza van, ezt fölteszem önről. Nem akartam megbántani.

Kezet nyújtott neki, de sietve folytatta:

- Megjegyzem, ez csak fegyverszünet. Nekem még jogom van egy kis megtorlásra.

Biró elmosolyodott.

- Jó. Ebben maradunk. Kegyednek még joga van egy kis megtorlásra.

- És ennek már meg is találtam a módját - szólt Bella.

Egy korcsma előtt mentek el, melynek nyílt, tágas udvara hangos volt a harmonikától, és más efféle egzotikus hangszerektől. Vitéz harcfiak, és jóképű hajadonok, a természetnek vadvirágai, víg táncot jártak odabenn, söröző munkások és borongva mulató iparos segédek közepette. Híres udvar volt ez, ahol igen víg bálok, és még mozgalmasabb verekedések szoktak napirenden lenni.

- Azzal büntetem meg, hogy egy percre félre kell tennie a méltóságát... és bevisz engem ebbe az Eldorádóba, megnézni a táncot. Milyen nagyszerű lesz, ha majd elbeszélem Gabriellának, hogy megjöttünk a bálból!

- De, mit képzel, Bella?! Ez lehetetlen.

- Szeretném tudni, mért volna az?

- Maga azt épp oly jól tudja, mint én. Hisz éppen csak a lehetetlen vonzza.

- Ó, nem. Szeretném látni, hogy mulatnak a szobalányok.

- Ha még szobalányok volnának!... Nem, higgye el, ez képtelen gondolat. Hagyja a megtorlást máskorra!

- Semmiesetre. A gondolat kitűnő. Menjünk.

- Maga nem tudja azt, Bella, hogy a szegény emberek nem szeretik, ha az »urak« megnézik a mulatságaikat. Ők ezt csúfolódásnak nézik. Nem, Bella, ez a tréfa nagyon veszedelmes volna. Nem jó szemmel néznék önt, és meglehet, olyan dolgokat kellene meghallgatnia, amelyek jövőre elvennék a kedvét az efféle szeszélyektől.

- Ön talán fél?

- Az okosság azt parancsolná, hogy azt mondjam: igenis, félek. De nincs bátorságom önnek ezt mondani. Csak még egyszer kérem, mondjon le erről a gondolatról.

- Jön, vagy nem jön? Ha nem jön, magam megyek.

A véletlen, szerencsére, nem adott igazat Bírónak.

Körülnézhettek, megcsodálhatták a furcsa táncokat, minden kellemetlen kaland nélkül. Csak nagyon nézték őket. Pár perc múlva, mikor elhagyták az udvart, Bella diadallal szólt Birónak:

- Lássa, nem harapták le az orrát.

Az a gondolat, hogy Bella kitette magát valami olyan sértő támadásnak, amelyet hamarjában el se tudott képzelni, de melynek a gondolatára is minden csepp vére a karjába gyűlt, még most is izgatottságban tartotta Birót. És idegességében, melyet a kiállott rémület okozott, nem tudott okosabbat felelni, mint ezt:

- Az meglehet, Bella, hogy én gyáva vagyok. De, engedjen meg, ön olyan bátor, hogy igazán - aggodalomba ejt.

- Mit akar ezzel mondani? - kérdezte Bella.

Biró nem felelt. Hirtelenében nem tudott mit felelni. Érezte, hogy elhajította a sulykot; hisz maga se gondolta azt komolyan.

De ebben az esetben a hallgatás volt a legrosszabb minden felelet közül, amire csak gondolhatott. Bella megértette.

Abban a pillanatban lángba borult az arca. Ránézett Biróra, de mindjárt elfordította a tekintetét, mert érezte, hogy könny szökött a szemébe. Megalázva csüggesztette le a fejét - azt a gyönyörű fejet - s csöndesen, szótlanul, elkomolyodva haladt tovább, most már mindegy volt, hogy merre. Arca hol a százlevelű rózsa, hol a bíbor színeit játszotta, s a szeme égett, mint egy betegé.

A másik kétségbe volt esve.

Megbánta már régen, amit mondott. Megbánta abban a pillanatban, amikor kimondta. És alig, hogy kimondta, ijedten rohant utána a szavainak, hogy visszahíja, megsemmisítse és elfelejtesse őket. Rémülten sietett meghazudtolni magát és mentegetőzni:

- Nem, nem úgy gondoltam... Kegyed félreértett. Eszem ágában se volt... Nem tudtam, hogy mit mondok. Bocsásson meg, igazán őrültség szaladt ki a szájamon, anélkül, hogy gondoltam volna rá.

Bella nem felelt; mintha nem is hallotta volna. Csak ment tovább, a fejét lecsüggesztve, megszégyenülten, újra meg újra fellángoló arccal.

Biró nem bírta eléggé átkozni magát.

- De hát őrült vagyok én?! - riadt magamagára. - Az egész világ tapos rajtam, s én állom, teljes lemondással, a fakírok megadásával, a birka türelmével. Sohase jut eszembe egy szúrást megtorolni, sohase jut eszembe egy megaláztatásért bosszút állani, pedig ha más nem, a bestia elég erős, elég elszánt, és elég egészséges bennem arra, hogy megtehetném. És mikor, a legkönyörületesebbik isten irgalmából, végre találok egy kedves lényt, aki nyájasan szól hozzám, aki édesen mosolyog a szemembe, aki megvigasztal s elfelejteti velem az élet minden nyomorúságát: íme, az eszem karikát hány, s nem tudok okosabbat tenni, mint megbántani ezt a kedves lényt, megbántani a pedáns szívtelenségével és butaságával, megbántani cserébe a boldog óráért, melyet neki köszönhetek, megbántani azt az egyetlen lényt, akit szeretek, imádok! Igen, őrült vagyok, méltó a részvétre.

És nem tudott mit kitalálni, hogy jóvá tegye a könnyelműen kiejtett, a meg nem gondolt pár szót. Csak a bocsánatkérés egyszerű és ostoba szavait hebegte:

- Ne haragudjék, édes kis Bella, ne haragudjék!...

Meg a többi ilyet. Gyöngéden szólt s azzal a szinte túlzott önváddal, melyet minden tisztességes ember érez, ha fájdalmat okozott egy gyermeknek.

Bella csak ment mellette némán, lehajtott fővel, és nézte, hogy be kavicsos az út. Miért is jöttek erre?!...

Végre megszólalt, szelíden és szomorúan:

- Mit gondol, ha én előkelő, gazdag, ünnepelt kisasszony volnék, mondott volna-e akkor nekem *ilyet*?!...

S mikor kimondotta ezt a szót, hogy »ilyet«, könnyedén megrázkódott, mint akkor, ha a hárászkendőjét szokta kérni.

Biró eleinte meglepetve nézett rá, de aztán megértette. És csak növekedett a szégyenérzete.

- Lássa, egy előkelő, gazdag és ünnepelt kisasszonynak sok szeszélye lehet, és azért nem gondolnak róla mindjárt rosszat. De hát a szegény emberek összebújnak, a szegény lányok látnak, hallnak, tudnak, a szegény lányokkal tehát mindenről lehet beszélni. A szegény lányok annyira szegények, hogy a leányságuk szót se érdemel.

Ez a szemrehányás bizonyára igazságtalan volt, és csak a keserűség sugallhatta, amely ha megárad, mindig magával hozza a régóta alvó vizeket is.

De akármennyire igazságtalan, akármennyire értelmetlen volt is, mégis megdobbantotta a másiknak a szívét.

Ha a jégmezők felett repülő éjszaki madár, mely éjszakákon át és naphosszat rója légiútját, nem látva sehol egyebet, csak a kietlen tájat és a megfagyott vizet, valahol messze, a ködben, meglátja egy másik fehér szárnynak a villanását: nehéz, gondolattalan fejében olyas valami derengett, ami e pillanatban Birót álmodozóvá tette.

Az álom gyors tanácsadó; olyan nagyoknak tünteti fel a dolgok arányait, hogyha cselekedni kell, szinte kerget, hajt a cselekvésre.

Biró is rémeket látott; az önvádat, melyet érzett, oly rendkívülinek találta, hogy kicsinyelt hozzá képest minden elégtételt. Kétségbe volt esve.

De ugyanakkor, mialatt az önvád, a bánat és az a névtelen szomorúság sanyargatták, érezni kezdte, hogy valami vad, eddig ismeretlen öröm támad a szívében, és nő, nő, egyre növekedik.

Az a lángoló arc, mely színeit változtatta... az a máskor oly kevély kis fej, mely most nem a megvetés pillantásával felelt neki, hanem megalázottan, megsértődötten, elcsüggedten hajlott meg... ez a nagy keserűség, mely egyetlen egy szóra csordult ki, de olyan szóra, amely az ő ajkáról lebbent el... - mindez a látomás megrészegítette. Vakmerő sejtelmek fogták el, szíve bolondul kalapált; bizonyosat akart tudni.

- Ó, hogy beszélhet így! - suttogott neki. - Mikor maga se hiszi, amit mond! Egy szóért, amelyet erőszakkal magyaráz félre! Hogy beszélhet így, mikor tudja, hogy milyen végtelenül, kimondhatatlanul szeretem!

Bella elfehéredett. Mintha egyszerre minden vér eltűnt volna az arcából.

És Biró tovább suttogta a szerelem együgyű, nevetségesen üres szólamait, melyeknél azonban szebb zenét még nem találtak ki - annak, aki szeret.

Bella csak ment mellette némán, csöndesen, fehéren.

Nem volt egy szava sem. Csak nézett maga elé, mint előbb. És látta, hogy itt-ott az útfélen sok kis fényes kavics van, szépen elrendezve. Nini, az ott egy kis kút kavicsból! Az meg egy kis ház! Bizonyosan gyerekek hagyták ott.

- Ugye, már régen tudja, hogy szeretem?! - kérdezte halkan Biró. - Ugye, régen tudja?!

Bella halványan, nagyon halványan elmosolyodott. Aztán intett a fejével, mintha azt mondaná:

- Igen, már régen tudom.

Amaz tovább suttogott, egyre halkabban, mind halkabban. Egy szóért rimánkodott, azért a bizonyos szóért. Vagy a másikért. Nem, nem a másikért, csak azért az egyért.

Aztán a szemében kereste a választ, melyet az ajka nem adott meg. Bella elfordította a fejecskéjét, de a Biró szeme nemsokára utolérte a szökevény tekintetét. És összemosolyogtak.

Ebben a mosolyban benn volt a felelet.

De amaz telhetetlen volt. Szerette volna, ha mindjárt harangok hirdetik a boldogságát. Vagy ha harangok nem is, hát orgona; és ha orgona nem, hát az a szoprán.

Az a szoprán pedig mintha elnémult volna a megilletődéstől. Birónak úgy tetszett, hogy sok, sok idő telt el addig, míg Bellának végre szóra nyílt az ajka.

Hanem, amit mondott, az megengesztelhette a várakozásért.

- Hát nem tudta, hogy szeretem?!...

Csak úgy, a fogai közül mondta, mintha alig merné kiejteni az ajkán. És nem nézett a szemébe.

De azért ez az egy pár félénk szó, mely mintha vissza akart volna szökni, jobban megtetszett Birónak, mint akármi a világon, amit eddig hallott.

Annyira megtetszett, hogy nagyon szeretett volna visszaélni a véletlennel, melynek kegyéből semmiféle élőlény nem mutatkozott a látóhatáron, s le akarta csókolni a félénk szavak kistestvéreit arról a gyönyörű ajakról.

Csakhogy Bella irgalmatlan volt.

- Hova lett a méltóság, kedves uram?! - szólalt meg régi vidám hangján - hova lett a méltóság?!

Persze, most már csak nevettek azon, ami történt.

- Lássa - szólt Biró - azért voltam olyan kiállhatatlan, mert ahogy egyedül maradtunk, valami rózsaszín köd szállott rám, és már a férjének álmodtam magamat...

- És, úgy látszik, a férj mindig és okvetetlenül kiállhatatlan?...

- Természetesen.

- Istenem, ha bele kell törődnöm!...

Volt mindenféle mondanivalójuk.

- Hanem, tudja-e édes szerelmem, hogy mi nagyon szegények leszünk? - szólt Biró.

Bella mosolygott hozzá, és intett, hogy tudja ezt is.

- Láthatta, nem vagyok nagyon elkényeztetve.

Aztán így folytatta:

- Várja be a három órai vonatot. Meglátja, nem lesz panasza rám!...

Már nem volt panasza.

Egy darabig ostobaságokat beszéltek, azokat az ostobaságokat, amelyeknek az a sajátságuk, hogy egy harmadikra nézve örökre érthetetlenek.

- De nini - szólt aztán Bella - ott jönnek a mi kis öregeink! Szegények, mintha egy nagy hajtóvadászat után volnának!...

Gabriella és Terka már messziről integettek nekik.

- Végre! - panaszkodott Gabriella. - De hát hol vesztettetek el bennünket? Annyit kiabáltunk! Nem igaz, Teruska?

Terka bizonyította, hogy úgy van.

- Hallottuk - felelt Bella hidegvérrel.

S nevetve nézve nénje csodálkozó, becsületes szemébe, így folytatta:

- Csakhogy egy kis beszédünk volt ezzel az úrral; és megszöktünk tőletek.

Gabriella most már a Biró arcán kereste a talány megfejtését.

- Csak szidd össze - biztatta Bella -, mert bűnrészes. Azt fogod mondani, hogy megint vitézkedtem, s ez egyszer nagyon is vitéz találtam lenni. Fájdalom, ez igaz. De légy nyugodt, minden jóvá lesz téve.

Aztán, tréfásan utánozva a *Vasgyáros* hősnőjét, rámutatott Biróra és így szólt:

- Derblay úr, jegyesem!

Második rész

1

- A főtisztelendő úr?

- Első emelet, jobbra.

Az öreg plébános nem volt jókedvében. Az egyházpolitikai viták komorrá tették. Aztán, a *Religió* olvasásának örve alatt, szeretett volna szundítani egyet. Azért a halk, szerény kopogtatásra bosszankodva dörmögte, hogy: »szabad«. Hanem, amint fölnézett, s a küszöbön megjelentek az alkalmatlan vendégek, elmosolyodott.

Ezekről ugyan mindjárt ki lehetett találni, hogy miért jöttek!

Bella világos ruhájában olyan volt, mint a megtestesült tavasz; és Biró Jenő úr is kicsípte magát örömében.

- Tessék helyet foglalni.

Elvette az írásaikat, feljegyezte magának az adatokat, egyet-egyet lapozott a könyveiben, aztán, lopva, egy-egy pillantást vetett rájok, amint komolyan és illedelmesen ott ültek egymás mellett a szalmakereveten.

És folyvást mosolygott.

Egy szemtelen kis napsugár szabadult be utánuk a szobába, s mintha megbolondult volna, olyan eszeveszettül kezdett táncolni a padlón, hogy igazán meg kellett volna fékezni.

De az öreg plébános már nem volt haragos kedvében. Elnézte a neveletlen kis napsugár illetlenkedéseit, s békén végezte a dolgát, folyvást azzal az elégedett mosollyal az ajkán.

Minden mosolygott a szobában, csak ők ketten maradtak komolyan. Mosolygott a szigorú könyvszekrény, és összesúgott az illetlen kis napsugárral, mosolyogtak a tekintélyes, sötét bútorok, meg a rideg külsejű, roppant fóliánsok; még a szentképek is mosolyogtak, mintha tudták volna, hogy itt valami Istennek tetsző dolog készül.

Az öreg pap még két-három kérdést intézett hozzájuk, aztán elmagyarázta nekik a formaságokat, melyek együtt járnak a házasság szentségével. S mialatt tájékoztatta őket ezekről a kötelességekről, hol az egyikre, hol a másikra nézett.

Míg Bellára nézett, nevetett a szája szeglete, nevetett a szeme, még a szemöldöke is nevetett; mikor pedig Biróra tekintett, minden mosolya a szemébe gyűlt össze, s ekkor még egy kis komolyság is volt a tekintetében.

Ez a tekintet elég világosan beszélt, ha lett volna, aki megértse. De azok, akik megérthették volna, sokkal jobban el voltak foglalva a dolog komoly oldalaival, semhogy elmélyedtek volna a mosolygó pillantás magyarázatába.

Ez a tekintet azt mondotta, hogy:

- Istenem, be szép is egy szép fiatal pár!... És milyen ritka!... Harminc év óta, mióta itt írogatom a könyveimet, egyet se láttam olyat, mint ezek... Milyen szépek, milyen vidámak, milyen egészségesek, milyen fiatalok!... Ó, be illenek egymáshoz!... Bizonyára, ha van frigy, mely kedves az istennek, úgy ezé a két ragyogó, pompás kölyöké az lesz, az lesz...

És talán megvillantak a fejében az Énekek Énekének rejtelmei is.

Amazok ajánlották magukat; s az öreg pap azzal búcsúzott el tőlük, hogy:

- A viszontlátásra.

És ehhez is mosolygott.

Még akkor is mosolygott, mikor már egyedül volt.

Félretette a *Religió*t s előkereste a pipáját.

- No, ezek jó kliensek lesznek - beszélgetett magában. - Már szinte látom...

És tekintete rátévedt a keresztelő-könyvek egyre szaporodó, roppant köteteire.

- Látta - szólt Bella megbotránkozva, mikor kilépett a folyosóra -, látta, hogyan nevetett rajtunk ez az öreg pap?

- Hogyne láttam volna - felelte Biró -, nagyon is láttam! Hisz folyton magát nézte és folyton mosolygott. Úgy látszik, maga nagyon megtetszett neki. Bizony már féltékenykedni kezdtem.

- Ó, persze! - tiltakozott Bella. - Nem énrám nevetgélt az, hanem magát nevette, hogy rózsát tesz a gomblyukába, mikor a plébániára megy.

És vitatkozni kezdtek rajta, hogy mért nevetett folyvást az öreg pap?

Természetesen, csak azért civódtak, hogy kibékülhessenek. Ezt a nagy célt aztán közös jóakarattal hamar el is érték.

És abban állapodtak meg, hogy:

- Miért ne nevetett volna az öreg pap, mikor mi magunk is nevetünk?!...

2

Úgy határozták, hogy az esküvőt még májusban megtartják. Nem volt mért várakozniok.

Csak éppen a három kihirdetést várják meg s aztán összekelnek. Lagzit nem tartanak, vendégeket nem hívnak, legelőször, mert ez igen költséges is volna, Bella pedig már előre hozzáfogott a takarékossághoz.

Biró ráhagyott mindent.

És Bella elvégezte, hogy reggel tíz órakor elmennek a templomba, két tanúval, a két tanú előtt aztán megesküsznek, úgy ahogy vannak, útiruhában.

Útiruhában pedig nem azért, mintha azután nászútra indulnának - erről Bella hallani se akart -, hanem, amiért az egyszerűséget minden tekintetben szem előtt tartják, »okosságból«.

Az útiruha eszméje nagy vitákra adott alkalmat. Ennek az egynek már Biró határozottan ellentmondott.

- Ám legyen - igyekezett meggyőzni Bellát és Gabriellát -, belenyugszom abba, hogy nem harangzúgás mellett esküszöm, hogy amikor magát az oltárhoz viszem, ünnepi díszbe öltözött püspökök nem fognak celebrálni, hogy a lakodalmam ünnepén a vőfélyek és a nyoszolyólányok nem járják el a fáklyatáncot, ámbár, megvallom, ehhez is nagy kedvem volna. De hogy úgy esküdjem, mint akik elbújnak a világtól, mint akik szinte félnek az esküvő hagyományos öltözetétől, nem, ez több, mint amennyit az alázatosságom rámkényszerít. Hadd lássák az emberek, mikor mi esküszünk! Miért ne látnák?! És hadd irigyeljen meg minden férfi, akinek helyén van az esze és szíve!

Bella és szövetségese azt vetették ellene, hogy a lakodalmas ruhának násznép és lakodalmi ünnep nélkül nincs értelme. Ez úgy helyes, ahogy ők mondják.

- Hát hívjunk vendégeket és tartsunk lakodalmat! Csak nem képzeli, édes kis Bella, hogy egy lakodalmi ebéd mindjárt koldusokká tenne bennünket?

- Ó! ó! Mi is Árkádiában születtünk, ugye?!... Lássa, én azt hiszem, jobb lesz, ha későbbre hagyjuk az uraskodást. S aztán, azon kezdem, hogy hát kiket hívnánk meg?

Ez a kérdés csakugyan zavarba hozta Birót. Neki nem volt senkije. Csak elidegenedett barátai és elhagyott kedvesei voltak. Ezeket már igazán nem lehet lakodalomba hívni.

- Nekünk sincsen senkink - szólt Gabriella. - Amint láthatta. Mikor én esküdtem, a házunk tele volt jóbaráttal. De azóta ezek a jóbarátok meghaltak vagy elköltöztek, akik megmaradtak volna, féltek, hogy terhükre találok lenni; megtettem nekik azt a szívességet, hogy elfelejtettem az ismeretséget. Nem volna hát kit hívnunk. Terkát nagyon szeretem, de azt hiszem, ő enélkül is velünk ebédelhet...

Szóval az asszonyok győztek. Aminthogy ilyen esetekben mindig is az asszonyok győznek.

Birónak - egész életében - most először jutott eszébe, hogy mennyire egyedül áll a világon. Még a két tanú megválasztása is fejtörést okozott neki.

Az egy-két ember közül, akiről szó lehetett, Marosyt választotta a maga tanújául. Bella tartott rá, hogy apjának egy jóbarátja ott legyen az esküvőjén, s Nagy Viktort jelölte. Nagy Viktor kegyesen meg is ígérte, hogy elmegy; s a lányai odáig mentek a nyájasságban, hogy szerencsét kívánó leveleket írtak Bellának.

Aztán a lakásuk megválasztása foglalkoztatta őket. Arról, hogy a házból kimenjenek, szó se lehetett. Bella nem akarta Gabriellát magában hagyni, másrészt meg Gabriella kijelentette, hogy semmi szín alatt nem megy hozzájok lakni. Gabriellának elvei voltak. Más megoldás tehát nem kínálkozott, csak az, hogy a házban keressenek alkalmas lakást.

De volt még egy másik okuk is, mely amellett szólt, hogy a házban maradjanak. Megszerették egy kissé ezt a nagy, kaszárnya alakú épületet. Az bizonyos, hogy kastélyhoz egy cseppet se hasonlított, de nekik kedves volt egy rövid idő óta. Az ornamentika tudománya nagyon szép tudomány; de nem képes olyanra, amit az emlékek varázsló ereje pótolni ne tudjon.

Elvégezték tehát, hogy nem mozdulnak ki a házból; ámbár a lakásválasztás nem volt kis feladat. Annak az eszményi fészeknek nagyon sok kívánságot kellett kielégítenie. Jó is legyen, olcsó is legyen; és semmi se hiányozzék belőle, amit egy úri lakástól megkívánhat az ember.

Végignézték az összes üres lakásokat, s mindegyik véget nem érő megbeszélésekre adott alkalmat. De mindegyiknek volt egy-egy Akhilles-sarka is. Végre találtak két kis szobát, amelyekhez már nem fért semmi kifogás. Bella kijelentette, hogy ha kétezer forintot adhatnának is a lakásukért, akkor se találhatnának jobbat, kedvesebbet.

Majd a többi apró tervekre került a sor. Azok az aprólékos gondoskodások, melyekben a nők annyira jeleskednek, egészen elfoglalták Bellát. Majd ezt, majd amazt kellett elrendezni; majd erről, majd arról kellett gondoskodni. Reggeltől estig nem volt pihenése, és zongorája elárvultan búslakodott szobájában.

Birónak ezek a nagy előkészületek sok gyönyörűséget okoztak. És úgy találta, hogy ezeknél a kicsinységeknél fontosabb dolgok nincsenek a világon. Boldog volt, ha részt vehetett a Bella munkájában, s roppant buzgalommal végezte a rábízott tisztet. Néha, mikor meglepte magát az aggodalmas rendezgetésben, nem is állhatta meg, hogy ilyenforma észrevételt ne tegyen magában;

- Tessék. Már vagy harminc esztendeje tűnődöm rajta, hogy voltaképpen mire is van nekem hivatásom. Sose tudtam rájönni. És íme, most kiderül, hogy határozott tehetségem van a bútorok elrendezéséhez. Úgy látszik, Vezekényiéknek igazuk van: eddig csak elvesztegettem az időmet. Egész életemben nem kellett volna egyebet csinálnom, mint intézkednem, hogy: ez a szekrény jön ide, az a másik meg amoda...

De akárminő magánbeszédekkel fűszerezte is a munkáját, annyi bizonyos, hogy sohase volt kedvesebb munkája. És noha egész lélekkel járult hozzá az aprólékos tervezgetésekhez is, még jobban szerette, ha csak engedelmeskednie kellett Bellának. Mindig ilyen mester után vágyakozott, világéletében.

S az a nagy lelkiismeret, mellyel Bella hozzálátott a jó gazdasszony tennivalóihoz, felébresztette lassankint az ő alvó lelkiismeretét is. Eszébe jutott, hogy nem szabad teljesen átadnia magát a boldogságának, hogy az élettel nagy kötelességek is járnak, s az övével különösen nehéz kötelességek. Eszébe jutott, hogy neki is hozzá kell látnia a jövő előkészítéséhez, mert máris körmére égett kissé a dolog.

Bizony nagy munkája lesz, hogy csak a mindennapit, az okvetetlenül szükségest meg tudja szerezni.

Nem félt a jövőtől. Sohase bízott ennyire magában, sohase érezte magát ennyire erősnek, fiatalnak és munkabírónak.

De belátta, hogy biztosabb alapon kell megvetnie a lábát, mint eddig, mert a keresete jó részét bizonytalan foglalkozásoknak köszönhette. A rajztanárság maga nem elégséges arra, hogy az ember családot tartson el belőle; ha a rajztanár ilyen fényűzésre vágyik, végezze el a kötelességén kívül még egy vagy két ember munkáját, és akkor hagyján.

Eddig is megtette. Most csak arról volt szó, hogy ezeket a lenge jövedelmeket biztosítsa.

Azért legelőször ahhoz az építési vállalkozóhoz fordult, aki eddig is ellátta munkával. Elmondta neki, hogy meg akar házasodni, s arra kérte, hogy legalább egy esztendeig, amíg mást találhat, biztosítsa neki azt a munkát, amit eddig végzett. Megszállotta az a babonás tisztelet, mellyel az alázatos emberek a »kis biztos« iránt viseltetnek.

A vállalkozó teljesítette is a kívánságát, egy föltétel alatt.

- Ön nagyon jól tudja - így hangzott a felelete, - hogy a munka szünetel, s az üzlet nem megy olyan jól, mint eddig. Mindamellett szívesen segítek önön. Szeretem a családos embereket; a családos emberek megbízhatóbbak, mint a többiek. De beláthatja, hogy akármilyen kitűnő is az ön munkája, minthogy kevésbé értékesíthetem, nem is fizethetem úgy, mint eddig. Ha azonban ön megelégszik az eddigi fizetés kétharmadával, én kész vagyok teljesíteni a kívánságát. A saját érdekem ellen cselekszem ugyan, de én bolondos, lágy ember vagyok, s szeretem a családos embereket. Engedje meg, hogy szerencsét kívánjak önnek.

És szorongatta a kezét.

Biró vállalta az alkut. Nem esett ugyan nagy álmélkodásba ennek az aranyszívnek a láttára, de megértette emberét, s nem kevesellte ezt a sikert se.

Aztán Weinberger urat kereste fel. Beadta a derekát, s kész volt csendéleteket festeni, ha kell, tucat számra.

- He, he, he, - nevetett Weinberger úr -, no látja, hogy nekem volt igazam! A fődolog a közönség, s csak azután jön a műbírálat. Közönség pedig csak egy van, amelyik vásárol. Örülök rajta, nagyon örülök, hogy elfogadta a tanácsomat.

Aztán megkérdezte tőle, hogy minek tulajdoníthatja ezt a szerencsés átalakulást?

Ha Biró nem tanulta volna meg az előbbi esetből, hogy házasságának a híre lenyomja értékének az árfolyamát, talán kitérőleg felel Weinberger úrnak. Végre is, mit tartozik rá a dolog? De így, nem tisztelte meg vele, hogy elhallgassa előtte a dolgot.

- Annak, hogy megházasodom, s hogy ezentúl több pénzre lesz szükségem, mint eddig.

- De hát megbolondult ön?! - kiáltott fel Weinberger úr bizalmasan.

Birónak az első gondolata az volt, hogy galléron csípi Weinberger urat s kiteszi a tulajdon lakásából az utca közepére. De aztán eszébe jutott, hogy neki most már nem szabad heveskednie, mert nemcsak magának tartozik vele, hogy mindig higgadt maradjon. Aki családot akar eltartani, az ne legénykedjék; hanem legyen okos és legyen alázatos.

Okos maradt és alázatos.

Csak annyit felelt, hogy:

- Nem, nem bolondultam meg. Különben ez nem tartozik ide.

- Dehogynem tartozik ide! Egy művész, aki megházasodik! Higgye el, képtelenség. A feleség a művésznek csak arra való, hogy legyen, aki a tehetségét megbénítsa. Egészen más, ha a feleség nem gondot hoz a házba, hanem gondoskodik a férj kényelméről... Higgye el, nekem van igazam; nekem mindig igazam van. Tapasztalt ember vagyok, s elképzelheti, hogy önzetlenül beszélek...

- Nem beszélnénk talán inkább a képekről?...

- Ahogy tetszik. Én csak jó tanáccsal akartam szolgálni. De látom, hogy ön már el van veszve, el van veszve.

Hanem azt meg kellett adnia Weinberger úrnak, hogy nem igyekezett a csendéletek árából lealkudni semmit. Igaz, hogy azokból már bajos lett volna valamit lealkudni.

Ezek a komoly célú és vékony eredményű séták egy cseppet se csüggesztették el Birót. Úgy érezte, hogy szinte duzzad benne a fiatal erő, melyet az akadályok csak edzenek. Sub pondere crescit palma. Aztán meg oly boldog volt, hogy ezek az apró-cseprő kellemetlenségek számba se jöhettek amellett az édes jólét mellett, melyet csak most ismert meg, de amelybe oly könnyű volt beleszoknia.

És mikor egy-egy ilyen fél-sikerű kirándulás után hazafelé indult, az úton többnyire csak az az egy gondolat foglalkoztatta: miképp vehetné rá Bellát, hogy nászútra menjenek?

Gabriellát ugyan bajos volt sokáig magára hagyni; de ez nem lehetett komoly akadály. Terka bizonyosan megteszi nekik azt a szívességet, hogy arra az időre átmegy Gabriellához.

Hogy mért vette a fejébe ezt a nászutat, Genovát, az olajerdőket és Bordigherát, arra vagy száz kitűnő okot tudott felsorolni magamagának.

Biró konzervatív lelkű ember volt; és igen sok művészi mandarinizmus lakott benne. Elég jó szeme volt rá, hogy azokban az új eszmékben, melyek mindannyian az Életet kívánják magyarázni, s melyek egy-egy rövid időszak előtt megdönthetetlen igazságoknak látszanak, fölismerje a rejtett elcsépeltséget, s azért nagyon megvetette az új elméleteket, a modernizmus csodáit.

- Ha csak útszéli dolgok és útszéli dolgok közt lehet választanunk, akkor válasszuk azokat, amelyek nyíltan, becsületesen útszéli dolgoknak vallják magukat.

S ez az idegenkedés, melyet az ál-eredetiség és a hamisított kiválóság iránt érzett, odáig élesedett benne, hogy belelovagolva magát mindama hajlandóságokba, melyektől a divatos ízlés fázik, valóságos kultuszát kezdte űzni annak, ami hagyományos, ami ősi, ami megszokott.

Az, amiért a nászút gondolata másokat visszariaszt, őt vonzotta. A nászút hagyományos és megszokott; tehát előre megvolt benne rá a hajlandóság.

De valósággal érezte azt a vágyat is, mely ennek a hagyománynak életet adott. Vágyódott rá, hogy legalább egy rövid időre, egyedül legyen vele ismeretlen emberek között; vágyott rá, hogy szerelmesével elbújhassék azok elől, akik ismerik. Szerette volna, ha nem kell profanálnia a boldogságát, ha nem kell ott maradnia a hétköznapi környezetében, ha nem kell rágondolnia, hogy vannak hétköznapok is.

Aztán meg elérte már azt a kort, mikor az ember megtudja, hogy legnagyobb gazdagságunk az emlékeinkből áll. S tudta, hogy az emberi elme egy gyengeségénél, vagy ha úgy tetszik: anyagiasságánál fogva, emlékeink annál maradandóbbak, annál elevenebbek, minél több helyhez vannak kötve. És előre gondoskodni, akart a közös emlékeikről, mint mindenről, ami közös lesz köztük.

Viszont mindezzel szemben csak egy tekintet állott: az, hogy az út talán fáraszthatná Bellát.

Erre is volt felelete. Hiszen okosan is lehet utazni, nem szükséges, hogy az ember végigszáguldja fél Európát s napestig rója a múzeumokat. Sőt, ha nagy pihenőket tartva, elmennek Bordigherába vagy Nervibe anélkül, hogy bárhol látnivalókra vadásznának, ez éppen elégséges lesz az üdvösségre, s voltaképpen ez az, amit tenniök kell.

Ilyenféle gondolatok jártak a fejében, mikor kifáradva a munkakeresésben, s egy-egy új megbízástól elkapatva, hazafelé sietett, s útközben egyik tervet a másik után szőtte.

Mindezek a tekintetek, melyek arra biztatták, hogy igyekezzék Bellát a maga véleményére téríteni, bizonyára kitűnőek voltak.

De volt ezeken kívül Birónak még egy titkos oka is, mely a nászút mellett szólt, s ez volt a legfontosabb valamennyi közül.

Ezt a titkos gondolatát magának is alig merte megvallani. Mert hisz ez a gondolat úgy hangzott volna, mintha kételkedném magamagában. Pedig ő most bízni akart; bízni a jövőben, bízni Istenben s bízni a maga erejében.

Hanem azért ez a gondolat, egy-egy titkolt, elnyomott, de a magánosságban el nem fojtható sóhajtás alakjában, mégiscsak ki-kitört belőle.

S éjjel, mikor a jövő bűvös képei nem hagyták aludni, ki is szalasztotta az ajkán:

- Nem. Nem akarom, hogy az életünket mindjárt nélkülözéssel kezdjük...

Egy leány, aki igazán szeret, mindig bátran tekint az Élet szemébe. Egy férfi, aki igazán szeret, mindig gyáva e Vak Erővel szemben.

Amazt határozottá teszi a bátorsága, emezt ingadozóvá az aggodalmai.

S ha kettejük közt nézetkülönbség van, bizonyos, hogy a leány fog győzni.

Bella tehát, aki lelkiismeretesen hozzálátott jövendő kötelességeinek teljesítéséhez, Bella, akinek öröme telt benne, hogy pazarló természetét megtagadhatta a másikért, Bella győzött.

Addig vitatkoztak, míg Biró megadta magát. Engedett, amint mondta: »okosságból«.

. . . .

Később, esztendők múltán, nagyon megbánta ezt az okosságát.

Pedig kevés dolgot bánt meg, amért magát okolhatta. De ezt az egyet sohase tudta magának megbocsátani.

Évek, évek múlván, mikor megint a nagyvilágban kóborolt, s egy idegen lénnyel az oldalán bejárta az egész Riviérát, ahány lépést tett, annyiszor jutott eszébe ez a régi okossága. S amint maga előtt látta a fehér falakat, amelyeket egykor boldog, verőfényes napjainak tanúivá akart tenni, amint maga előtt látta a tündérszép vidéket, melyet nem mutathat meg többé Bellának, elfogta a keserűség, s megfelejtkezve róla, hogy nincsen egyedül, szótlanul haladt egykori álmai vidékén és százszor is elmondta magában, hogy:

- Ó, gyáva okosság! Ó, hitvány okosság! Ó, gyalázatos okosság!

3

- Mit gondolsz? - kérdezte Bella Gabriellától. - Mit gondolsz, eljön-e Margit az esküvőmre?

- Persze, hogy eljön. Miért ne jönne el?

- Pedig szeretném, ha nem jönne el.

- Igazán nem értelek. Miért akarod, hogy Margit ne legyen ott az esküvődön?

- Nem tudom. De szeretném, ha nem jönne el.

Aztán nem beszéltek róla többet. Birónak a megérkezése véget vetett ennek a kis párbeszédnek. Mind a hármójukat elfoglalták a közeli nagy nap apró előkészületei.

Ó, édes készülődések, boldog tanakodások!

Egész nap együtt ültek, egész nap súgtak-búgtak, mindent elintéztek tízszer, mégis olyan hamar lett éjfél, amikor válni kellett.

Igen, Margit is ott volt az esküvőn, meg az egész ház, kicsinye, nagyja. Inkább a kicsinye, mint a nagyja, mert hisz a ház tele volt fiatalokkal és gyermekekkel; öreg ember alig lakott benne.

Mert a szegény ember, kegyes asszonyom, vagy mélyen tisztelt uram, aki szíves ezt a mesét olvasni, a szegény ember, ha tud illendőséget, idő előtt hal meg. S a szegény ember, szégyen ugyan, de tagadhatatlan, a szegény ember szapora, mint az állat.

De ne ítéljük el őket a szaporaságukért.

Mert ezeknek a névtelen, ismeretlen, idő előtt elhalt s régóta porladó szegény embereknek, meg az ő könnyelműségüknek köszönhetjük, hogy mindig voltak munkások, akik megcsinálják nekünk ezt a szép, kényelmes civilizációt. (Sic vos non vobis mellificatis apes.)

Nekik és az ő könnyelműségüknek köszönhetjük, mert nélkülök a lángelmék minden eszméi holt betűk maradtak volna.

Ez a civilizáció pedig nagyon jó, nagyon áldásos. Mi volna az élet, ha sohase ehetnénk kínai fecskefészket, ha - ilyenkor télen - a tengeri rák nem jelennék meg szép piros ornátusában asztalunkon, ha asszonyainkon sohase láthatnók azt a gyönyörű velencei csipkét, melynek minden egyes pici szeme, mintha egy-egy könnybe kerülne, ha nem utazhatnánk hálókocsiban, s ha nem szíhatnánk azokból a szivarokból, melyeket Bances és Suarez urak, a westminsteri herceg és a portlandi herceg őfenségeikre való tekintettel, oly különös gonddal készíttetnek?

Ez a civilizáció nagyon szép és nagyon kényelmes nekünk. Legyünk hálásak érte azok iránt az ismeretlen szegény emberek iránt, akik éheztek, nélkülöztek, fáztak, hozzátörődtek a miazmákkal teli levegőhöz, verejtékeztek, megalázásokat szenvedtek, s aztán dolgaikat elvégezvén, idő előtt haltak el, hogy hiába ne fogyasszák a kenyeret, s hogy holttetemeiken győzelmesen haladjon előre az égi hivatású civilizáció.

Legyünk hálásak irántuk, de valami nagyon ne sajnáljuk meg őket.

Mert még szükség van rájok, s szükség van a könnyelműségükre. Szükségünk van rá, hogy ezentúl is legyenek ilyen ismeretlen szegény emberek; szükség van rá, hogy ezentúl is éhezzenek, fázzanak, nélkülözzenek, hogy benne maradjanak a miazmákkal teli levegőben, hogy verejtékezzenek, megalázásokat szenvedjenek, s aztán a dolgaikat elvégezvén, idő előtt haljanak meg, s hiába ne fogyasszák a kenyeret.

És szükségünk van rá, hogy ezután is szaporák maradjanak.

Mert ha véletlenül ki találna halni a fajtájuk, ki vinné előbbre a mi győzedelmes civilizációnkat? Ki gondoskodnék róla, hogy ezután is ehessünk kínai fecskefészket, hogy - ilyenkor télen - a tengeri rák szép piros ornátusában ismét megjelenjék asztalunkon, hogy asszonyaink ezután is viselhessenek csipkét, hogy jövőre is hálókocsiban utazhassunk, s hogy többet is szíhassunk azokból a szivarokból, melyeket Bances és Suarez urak, a westminsteri herceg és a portlandi herceg őfenségeikre való tekintettel, oly különös gonddal készíttetnek?!...

4

Biró Jenő úrban, amint bizonyára kegyesek voltak észrevenni, volt valami a hindu szentből, aki nap-nap után, órákon és órákon át, csak a tulajdon köldökét szemléli s mélységesen el van merülve Nirvánába vágyó lelkének a vizsgálatába. Neki is az volt a gyöngéje, hogy túlságosan sokat foglalkozott úri énjével. Ettől a hibájától nem tudott szabadulni, s hiába szépítenők a dolgot, meg kell vallanunk, hogy életének mindegyik szakában fölöslegesen sokat társalgott azzal az ismerősével, akit mindegyik között a legkiállhatatlanabbnak tartott, akit azonban nem tudott lerázni a nyakáról.

Ez a különös előszeretet, mely őt - nem tagadhatjuk - kissé unalmassá tette, lefoglalta minden szabad pillanatát; és - ismételjük - egészen sohase bocsátotta ki a karmaiból. De mégis hozzá kell tennünk, hogy volt életének egy rövid időszaka, mikor ez az előszeretet nagyon megfogyatkozott benne; az az időszak tudniillik, amelyet éppen elbeszélünk.

Mikor felhaladt annak a kis templomnak a lépcsőin, mely ott állott a külső város főterén, szemben a szegények házával, tele volt a feje ezer álomképpel; mert vannak másodpercek, amikor egy-egy századra valót gondol el az ember. De ebben a másodpercben minden egyébbel foglalkozott... akármivel... csak úri énjével nem.

És attól fogva, hogy az oltár előtt elmondta, hogy: »Isten engem úgy segéljen«, s attól fogva, hogy a Bella ajkai elsuttogták az eskü szavait, meglehetősen hosszú idő telt el, anélkül, hogy ama bizonyos régi ismerősével társalogni kedvet kapott volna. Mindig volt mellette valaki, aki jobban érdekelte, mint az a kiállhatatlan, megunt cimbora.

Órák, napok múltak el, mikor egy-egy pillanatra megint egyedül találta magát ezzel a megunt ismerőssel. És akkor se sokat foglalkozott vele, csak híreket mondott neki egy eddig ismeretlen, szép világból.

(Derült, csillagos éj volt; kint ült az erkélyen.)

És megkérdezte a fekete ruhás embertől, aki csak árnyék volt:

- Érzed, milyen balzsamos a levegő? Mintha ezerféle, könnyű illatszerrel volna tele!

(»A VII. kerületben!« - vigyorgott a másik.)

Majd azt kérdezte tőle:

- Ugye, mily édesen csókol homlokon a langy, tavaszi szellő? Mintha csak az Arno partjáról jönne!

(»Firenze ugyan hiányzik, de ez mellékes« - mosolygott az árnyék.)

Aztán fölnézett az égre s így szólt:

- Látod, az ott fenn, amelyik a legszebben ragyog, az az én csillagom!

(»Ah, látom, látom!« - felelt mohón a másik.)

Odabenn valami lámpafény járt-kelt a szobában.

Az árnyék eltűnt. S ő ismét gondolat nélkül és vadul dobogó szívvel hallgatta a közeledő lépések neszét...

Ha tükörbe nézett volna, bizonyára észreveszi, hogy valami különös csillogás ragyog a szemében.

Hogy mi okozta ezt a különös csillogást, azt én nem fogom elmondani, kisasszonyok.

Hanem... ezt a csillogást nem látni minden fiatal férj tekintetén. Nem látni azokén, akik csak a szövetségest, vagy csak a tűzhelyt keresték, nem látni azokén, akiket a szerelem nem illetett meg mind a három bűvös vesszejével, és nem látni végre azokén, akik a boldogság első napjaiban egy-egy percre el-elgondolkoznak...

De nem látni ezt a csillogást a szeretők szemében sem. Legyen a kedves oly szép, mint egy Vénusz-szobor, oly illetetlen, mint a Montblanc hava, legyen ajka oly tüzes, mint Samos bora... ezt a csillogást nem látni a szerető szemében.

Ilyen csillogás ragyoghatott ama kiválasztottak szemében, akikről az írás beszél, s akiknek megadatott az a kegyelem, hogy még életükben meg láthatták az istent. Ezek a kiválasztottak sohase mondták el a titkukat senkinek.

. . . .

Nagyon boldog volt. Elfelejtette minden szenvedését, minden fájdalmát, minden nyomorúságát. És újra megtanult imádkozni.

5

Még nem volt két hónapja, hogy összekeltek, mikor egy délután, a városligetben, először és utoljára látták Leontint és Sóváry urat.

A Bella gondolata volt, hogy kisétáljanak. Titokban sokallni kezdte a munkát, melyet a férje végzett, és úgy gondolta, hogy annak az embernek, aki alig alszik valamit, s aki a szabad idejében folyton csak a felesége szoknyája mellett ül, nem ártana egy kis kényszerpihenés. S hogy elvonja a munkától, azt találta ki, hogy neki nagyon kell a levegő; Biró úr tehát csak tegye le az ecsetjét, s teljesítse az egyik legkomolyabb férji kötelességét: kövesse feleségét, amint esküdött, mindenhová, még a városligetbe is.

Biró, aki arra a gondolatra, hogy a feleségének kell a levegő, elment volna mindjárt Szicíliába is, engedelmeskedett, s azzal biztatta magát, hogy holnap kétszerannyit fog dolgozni.

S egy félóra múltán már ott sétáltak a kápolna táján, ahol nemrég egy kis civódás után olyan kétségtelenül kibékültek egymással.

A városligetet természeti bájakban gazdagnak bizonyára nem lehet mondani. De ők szerették a városligetet. Szerették, mert emlékezetes hellyé vált előttük, és szerették azért is, mert olyan közel volt hozzájok, hogy szinte magukénak tekintették. A zürichi tó partján nem lehettek volna sokkal nagyobb örömben.

Biró olyan víg volt, mint egy iskolásgyerek; s a feje, mint rendesen, tele volt gonosz gondolatokkal.

És miközben el-elvitatkoztak rajta, hogy ama bizonyos emlékezetes mondatok melyik fatörzs mellett s hogyan hangzottak el, egyszerre csak kifúrta az oldalát a rosszaság:

- Tudja-e, hogy maga még ma is adósom egy csókkal?

- Nagyon csodálnám.

- De igen, azzal, amely még Derblay úrnak járt volna.

- Bocsánatot kérek, azt már megkapta.

- Nem tudok róla semmit.

- Ó, kérem! Az volt a legelső...

- Szó sincs róla. Azt már a férji jogcímnek köszönhetem... Igen, egy csók még jár nekem, a kamatjaival. És mivel a helyzet hasonló, követelem a tartozást.

- Csak nem akar itt csókolni meg?...

- De igen. Egy lélek se jár erre.

- Eredj!... Már hogy' lehet valaki ilyen nagy gyerek! Azóta... azóta, egészen megváltoztál! Azelőtt olyan komoly, olyan kedvesen komoly voltál. És nekem éppen ez tetszett benned... Látod, egészen elvesztetted előttem a tekintélyedet!

De ahogy az urára pillantott, meglátszott a nézésén, hogy az a tekintély még se veszett el egészen. Vagy ha igen, a tekintély helyén keletkezett valami más, amiért nem volt kár a csere.

Biró nevetett.

- S ha meggondolom - szólt -, hogy ennek nem én vagyok az oka, hanem a mi barátunk, az öreg pap?! Igen, igen, az öreg pap, az ő gonosz mosolygásával! Nem is pap az, hanem garabonciás; megbabonázza az embert!

- Már hogy' beszélhet róla ilyen tiszteletlenül! - botránkozott Bella. - Azelőtt, ha ilyen rossz tréfa jutott az eszébe, legalább elhallgatta.

- És most elmondom... Hisz éppen ebben van a babona! Engem, hiába is tagadnám, csakugyan kiforgatott a komolyságomból. Hanem ez még semmi. De lássa, magának meg elvette minden bátorságát. Azelőtt csak ez a nóta járta, hogy: »Ó, én tudok mindent! Ó, én nem félek semmitől!« És most? Most meg csak ez járja, hogy: »Nem, nem, nem«... vagy: »Ugyan, mi jut eszébe?!«... aztán: »De, Jenő!«... és: »Már hogy' lehet valaki ilyen nagy gyerek!« De hát hova lett az a régi vitézség?! Hova lett a tavalyi hó?!...

- Szép is volna, ha én magának mindig szót fogadnék! Akkor vége lenne minden okos dolognak, a munka mindig várhatna sorára, nem maradna egyebünk, csak a sok szerelmes vers, és elmehetnénk szépen kéregetni.

- Ohó, hát tegnap, ki hítt el tegnap a munkától?...

- Igen, de nem azért, hogy aztán megint csak bolondságokon járjon az eszel... Igazán, még szerencse, hogy az emberek nem tudják, amit én tudok. Ha tudnák, hogy milyen kis bolond vagy, bizony nem szólítanának igen komolyan tanár úrnak, és talán el is vennék tőled a hivatalodat!

- Még nem hallottam róla semmit, hogy ilyen szándékuk volna. Különben kitelik tőlük. De tudja mit? Ez kitűnő ürügy rá, hogy elbúsuljuk magunkat, s elkeseredésünkben valami vasárnapi mulatságot szerezzünk egymásnak. Menjünk el az operába.

- Arra már késő van. De micsoda pazarlási kedv szállotta meg újra?!...

- Ez a bohém-természet. Ki-kitör az néha, és eget kér.

- Igen, de ha a bohém egy kis polgárasszonyt vállalt a nyakára, akkor alkalmazkodik.

- Szívesen. Tehát mit gondol, ha beülnénk egy kocsiba, s ma este, a változatosság kedvéért, egy előkelő vendéglőben vacsorálnánk?

- Ó, persze! A kocsiból nem szórnánk mindjárt pénzt is a nép közé?!

S elkezdtek vitatkozni. Mind a kettő csak azért makacskodott, hogy a másiknak a kedvében járjon. Biró arra gondolt, hogy a felesége nagyon egyhangúnak találhatja az életmódjukat, s szerette volna, hogy ne legyen egészen megfosztva a fiatalasszonyok apró szórakozásaitól. Bellának meg az járt az eszében, hogy egy-egy ilyen kirándulás öt-hat órai munkába kerülhet a férjének.

S mind a ketten beleláttak egymásnak a lelkébe, de azért csak adták tovább a szeszélyest, mintha valamelyik el tudta volna bolondítani a másikat.

Még az önfeláldozás sem erény. Mert hisz a legapróbb önfeláldozásnak is megvan a maga gyönyöre.

Végre megalkudtak.

Közel voltak ama vendéglők egyikéhez, ahol a városliget szerény kéjutazói megkoronázzák vasárnapi élvezeteiket, s egy-egy pohár sör mellett, a zene varázsának hódolva, el-elálmodoznak néhány vedlett, porlepte fán, abban a boldogító hitben, hogy végre a természetben gyönyörködnek.

Bella, aki látta, hogy ma nem bír az urával, azt találta ki, hogy ő a szabadban akar vacsorázni, s mert fáradt: egy tapodtat se megy tovább.

- Maga nem tudja, hova akar menni - erősködött Biró, hogy lebeszélje Bellát rögtönzött kívánságáról. - Higgye el, Miss Illandudnónak sohase jutna eszébe, hogy ide jöjjön vacsorálni! És az amerikai dollárkirálynék?! Mit szólnának ehhez az amerikai hölgyek?!

Bella elnevette magát.

- Az valószínű, hogy nem találjuk itt őket! De annál jobb, mert már feszélyezni kezdtek az előkelőségükkel. És ez most különösen terhemre volna, mert magam is kedvet kaptam a vasárnapi mulatsághoz. Menjünk.

- Jó. De csak egy föltétel alatt - kötődött Biró.

- Halljuk.

- Kiadjuk magunkat szerelmes párnak... Én nem akarom, hogy azt mondják rólam: »Nini, az a zsugori idehozza vacsorálni a kis feleségét!« De ha azt mondják a szomszéd asztalnál, hogy: »Ejha, az a szerencsés kópé milyen helyes ki cukorbabát hódított magának!« - azt már nem bánom. Tehát: eldugjuk a jegygyűrűinket, és nagyon álmosakat pillantunk egymásra. Jó? Igen, nem?

- Ó, és még a Don Juant akarja játszani!

- Hát a bátorság?

- Az nem hiányzik. Hanem...

- »Hanem« is van?

- Hogyne! Először is, a dolog képtelenség. És másodszor...

- No, lássa, maga is nevet!

- Hát persze. Hogy' is...

- ...Juthat ilyesmi az eszembe?!

- Magával nem lehet beszélni.

- Nem. És »másodszor«?

- Másodszor, úgyis hiába volna minden. Mert megismernének a menyecske-kalapomról.

- Annál bátrabban követhet tüskén-bokron át, amint fogadta. Megkapom a gyűrűmet, igen vagy nem?

- Jó. De legalább nagyon kedves lesz egész este és mindenben szót fogad nekem?

- Ígérem.

- Akkor hát, isten neki, szöktessen meg!

- Ne féljen semmitől! Minden jóvá lesz téve!

S a színházi szerelmesek hagyományos mozdulatával szívére tette a kezét. Nevettek mind a ketten.

Bella ki volt pirulva egy kicsit, de ez a pirosság egészen más volt, mint az, amelyet Biró sohase tudott és sohase akart elfelejteni.

Bementek. A festő örült a tréfájának, mint egy városi gyerek, akit rászabadítottak a falu minden gyönyörűségére.

6

Hanem alig ültek le - Biró még körül se nézett - Bellát elhagyta a vitézsége. Odahajolt az urához, s megszeppenve suttogta a fülébe:

- Adja vissza a gyűrűmet, s húzza fel a magáét is! De hamar, és úgy ám, hogy észre ne vegyék!

Biró tőle telhető ügyességgel engedelmeskedett.

- Talán ismerőst látott valahol? - kérdezte, - hogy így cserbenhagyott a bátorságunk?

- Nem. Hanem, nézze, itt úriemberek is vannak!

- Persze, hogy vannak. Hiszen én éppen őelőttük akartam tüntetni!

- Micsoda ötletei vannak!... Istenem, mit gondolhattak volna rólam?!

- Minden jóvá van téve - mosolygott Biró, s aztán körülnézett, hogy lássa, kik vetettek oly korai véget a Bella hősies felbuzdulásának.

A kerti helyiségben csak nagyon kevesen voltak. Körös-körül, a szomszéd asztaloknál, nem ült egy lélek se, csak a veranda hosszú asztalát foglalta el egy nagyobb társaság.

Ez az egész nagy társaság egy családot alkothatott, mert akik a hosszú asztalnál ültek, mindannyian gyászruhát viseltek.

Talán valamivel csendesebben voltak, mint ilyen nagy társaság vacsora után szokott lenni. De ez volt az egész, ami viseletökben a gyásznak megfelelt. Mert különben elég élénken beszélgettek, sőt a jókedvük szinte feltűnő volt.

Majdnem mindnyájuk arcán ott volt az a különös derű, melyet gyakran láthatni fiatal gyászolókon, s mely a gyász első idejében oly sokszor sérti az idegen szemét.

Mi ez a derű? Az állati önzés öröme, hogy az ember élve találja magát a halállal való nagy találkozás után? A megnyugvás, a fellélegzés, hogy a gyilkos rém-alak, megelégelve gyászukat, tovaszállott, más áldozatok után látni? Vagy talán az életnek, az ifjúságnak a szokottnál elevenebb érzése? A halállal való diadalmas érintkezésnek öntudatlan, naiv dicsekvése? Vagy egyszerűen az, hogy a fiatal test, a lélek akarata ellenére is kárpótolja magát a kiállott fájdalmakért? A vigasztalódás önző vágya, mellyel az ember legelőször is maga siet sanyargatott énjének a vigasztalására? Mindez együttvéve, vagy mindebből semmi? Hanem a megszállottság valami különös állapota, melyet egy titokzatos Hatalom mér a véges emberre? Mindegy. Akármi is, gyakran láthatjuk ezt a különös derűt. De sohase láthatjuk elégszer arra, hogy újra és újra meg ne lepjen, s hogy újra és újra meg ne döbbentsen.

S éppen ez a különös derű volt az, ami Bironak annyira felötlött rajtuk, hogy kissé hosszasabban felejtette a szemét a társaságon. Másként talán észre se vette volna őket. Sokkal jobban el volt foglalva a feleségével, semhogy kedve lett volna a legközelebb látható idegen arcokat tanulmányozni, mint azok szokták, akik unalmukban nem tudnak mit csinálni.

Bella már korábban észrevette őket, mindjárt akkor, amikor leültek. A megjelenésük némi feltűnést keltett. Amíg helyet kerestek, a hosszú asztaltól egész sereg tekintet követte őket; s aztán, halkan, összesúgva, egykét megjegyzést is tettek rájok. Bella nem láthatott oda, s az illedelmesen halk megjegyzéseket se hallhatta; de ismeretes, hogy az asszonyoknak külön tehetségük van rá, hogy észrevegyék azt is, amit nem látnak és nem hallanak.

Egy futó pillantás után már azzal is tisztában volt, hogy amazok jóléthez szokott emberek és a jobbik társaságból valók. Világos, hogy éppúgy csak véletlenül vetődtek ide, mint ők. Valakinek a szeszélyéből. S Bella mindjárt megtalálta a szeszély gazdáját is, egy halvány szőke kisasszonyban.

Legalább Bella kisasszonynak nézte. Biró már, akivel felesége sietett az észrevételeit közölni, más véleményen volt. Esküdni mert volna, hogy a szőke hölgy felesége annak a szép, fekete bajuszos fiatalembernek, akinek az arca oly feltűnően elütött a közös típustól.

Hogy ez a fekete bajuszos ember csak nem régóta tartozik hozzájok, de máris helyet kapott a családban, azt könnyű volt kitalálni. Csak az volt a kérdés, hogy minő helyet? Bella határozottan azt állította, hogy a fekete bajuszos úr még csak vőlegény. A vitát nem volt könnyű eldönteni. A szőke hölgy félgyászos kalapja nem árult el semmit; viselhette azt leány is. És a többi jelek épp ilyen bizonytalanok voltak.

A kérdés kezdte mulattatni Bellát is, Birót is. S felhasználva, hogy ők a félhomályban, egy nyílt üvegbúra alá dugott gyertya kétes világánál ültek, a társaság pedig a vendéglő nagy lusztere alatt foglalt helyet, alaposan szemügyre vették őket, hogy teljes tájékozottsággal fogjanak hozzá a kísérleti pszichológia gyakorlati alkalmazásához.

Csak egy dolog volt világos az első pillantásra; az, hogy a fekete bajuszos ember kivételével mindnyájan egy és ugyanazon család tagjai. Oly feltűnően hasonlítottak egymásra, s az asztalfőn ülő, még elég fiatal mamának a vonásait oly biztonsággal lehetett felismerni a többiek arcán is, hogy efelől nem lehetett kétség. Látnivaló volt, hogy a társaság ifjabb tagjai mind egy szálig testvérek.

Mert a még nagyon csinos mamát s a fekete bajuszos urat kivéve, aki a harmincas évek közepe felé járhatott, csupa ifjúság volt az egész társaság. A két nagylány közül az idősebb, a szőke, legfeljebb húszéves lehetett; a legkisebbik lány pedig még bokorugró szoknyában járt. A társaság másik gavallérjának éppoly leányos volt az arca, mint kisasszony testvéreinek, s a kisebbik fiú, aki nevetnivaló bölcsességeivel nagyban mulattatta a társaságot, nem lehetett több tízévesnél.

De még az ifjúságukhoz képest is nagyon vígan voltak. A fekete bajuszos úr enyelgéseit mindenki derült mosolygással fogadta, s a gyerek szellemi szikrái viharos tetszéssel találkoztak.

Csak a mama volt egy kissé szomorú. De ez a foszló szomorúság, melyet minduntalan át- meg átsugárzott az ifjúságból szerte áradó derű, az egyetlen volt, ami arra emlékeztetett, hogy a társaság talán mégse felejtett el végképpen valakit, akiről itt csak a mindnyájukon látható jólét és öt egyforma kék szempár beszélt.

- Nézze - súgta Biró a feleségének -, mégiscsak nekem van igazam. Először is, mellettem szól az, hogy a fekete bajuszos úr is gyászban van, mint a többiek...

- Ez semmit se bizonyít. Ha az apjuk hirtelen halt meg, olyankor, amikor az esküvőtől már csak egy pár nap választotta el őket, természetes, ha a vőlegény is meggyászolja. És úgy látszik, az esküvőt éppen emiatt kellett elhalasztani.

- Aztán meg, hallotta, még a gyermekek is tegezik a feketét, és csak Ernőnek hívják?!...

- Akkor én többet vettem észre. Ernő úr már mamának szólítja jövendőbeli anyósát. De hogyha egy pár nap múlva már leteszik a gyászt, s az esküvőt megtartják, ez se jelent semmit. Hallottad, hogy Ernő úr és Leontin magázzák egymást?

- Leontin? Melyik a Leontin? A szőke?

- Hát persze. A Riza, akiről folyvást beszélnek, a második lány, a barna. Ernő úr egy huszártiszttel bosszantja, egész este. A kicsit Mariskának hívják. A nagyfiú Oszkár, a gyerek...

- Az Tóni. Ezt az egyet már én is megtudtam. Nagyon sokat foglalkoznak Tónival.

- Mert Tóni a család büszkesége és reménye. Meglátszik rajta, hogy az apja is rettentően elkényeztette.

- Nemigen figyeltem rá. Én csak Leontint néztem, aki alig veszi le a szemét Ernő úrról.

- No és ez nem győzte meg magát?

- Nem hát. A háromnapos férjnek még nincs rossz tulajdonsága, csak az erénye több, mint volt.

- Először is, ne illetlenkedjék. És másodszor, a háromnapos asszony már...

- Nos, mért zavarodott meg?

- A háromnapos asszony... végre is, már jobban vigyáz a viseletére, mint egy szegény, gyanútlan leány.

- Ó, be szeretném megcsókolni magát ezért a mondásért!...

- Ez a lelkifurdalás. Érzi, hogy túlságosan sokat tanulmányozta Leontin kisasszonyt.

- És mégse vettem észre egyszer sem, hogyan beszélget Ernő úrral...

- Ernő úr jó nevelésű embernek látszik. Csak éppen egy lehelettel foglalkozik többet Leontinnal, mint Rizával; de nagyon figyelmes iránta. Majdnem olyan kifogástalan, mint te voltál. Remélem a Leontin érdekében, hogy férjnek is olyan kifogástalan lesz, mint amilyen kis férjem nekem van.

- És maga olyankor mond ilyet, amikor nem csókolhatom össze érte?!...

- Vigyázzon. Legyen egy kissé idősebb férj. Ránk néznek.

Most már amazokon volt a sor, hogy visszatanulmányozzák a szomszédaikat.

Ez a viszonzás nem érinthette őket kellemetlenül. Tudták, hogy kiállanak ők minden bírálatot.

S a hosszú asztal vendégein meg is látszott, hogy a rövid szemle igen kedvezően ütött ki rájok nézve. Biró, aki nem állhatta meg, hogy oda ne pislantson, csupa elismerő tekintetet fogott el, s Bella meghallotta, amint Riza kisasszony félhalkan odasúgott Ernő úrhoz: »Nagyon kedvesek!«

Ami azt illette, ők is meg voltak elégedve a szomszédságukkal. Biró örült rajta, hogy az efféle helyiségek rendes látogatói helyett ilyen jónevelésű emberek vannak a közelükben, s így a Bella merész ötlete még csak egy kellemetlen negyedórát sem okozott nekik. Bellát meg valósággal szórakoztatta az a regény, melyet az előtte levő alakokból oly könnyen összeállíthatott magának. A regény bizonyára igen egyszerű volt, de az alakok megnyerők, kedvesek. Leontin kisasszony szerelmes halványságával és naiv, meghódolt, tönkre silányodott pillantásaival, melyekkel szinte hozzátapadt Ernő úrhoz, rendkívül érdekelte; s Ernő úrnak egész külseje igazolta ezt a kivételes hódoltságot. A Riza kisasszony nyelvecskéje igen mulatságosan pergett, Oszkár a családi körben egészen kifogástalan legény volt, s a rövidruhás kislány méla, kíváncsi kék szemével a Sacré Coeur szép napjaira emlékeztette. A mama szépen megőrzött fiatalsága pedig tökéletesen derültté tette ezt a képet, melynek középpontján Tóni úr szórta az elmésség szikráit.

Az érdeklődés tehát kölcsönös volt.

- Milyen furcsa is az ember! - villant át a Biró fején egy észrevétel, mely gyakran meglepi az álmodozásra hajlandókat - s mennyire teli van ellentmondásokkal! El vagy hónapokon át, s rá se gondolsz azokra, akikkel együtt élted át a legszebb óráidat, akikkel kicserélted a titkaidat, akiknek egykor talán a legkedvesebb embere voltál. Azután belebotlasz a legelső idegenbe, s ez az idegen, aki se inged, se gallérod, az orra formájával, a járása különösségével, az élcei vakmerőségével, vagy hanghordozásának egy sajátságával leköti a figyelmedet és elfoglalja gondolataidat. El vagy hónapokon át és egyszer sem borzong át lelkeden ama nagy szerencsétlenségek emléke, melyek ráncok alakjában oda vannak írva a homlokodra, de ha az utcán elveti magát előtted egy szívbajos ember, a napod el van rontva és nem tudsz vacsorálni. El vagy hónapokon át, és elfelejted megsiratni önmagad - pedig volna okod rá - de bőséges könnyeket hullatsz a színházban agyontaposottan közönséges, untig ismert jeleneteken, és megrendülsz a lelked mélyéig, olvasva költött, ravaszul kieszelt, lehetetlen történeteket! Ó, nyomorúság! Még a lelkünk is anyagi, még a lelkünk is röghöz tapadt!

De ahogy belenézett abba a kedves, szép szembe, megbékélt az élet minden kényszer-föltételével, s a melankólia köde elszállt szivarja füstjével, fel, a poros fák ormai felé.

- Nézd csak - suttogott hozzá a felesége, - a szegény Leontin rosszul van!

Csakugyan, valami baj lehetett a másik asztalnál, mert az asszonynépség fölkerekedett, s Leontint, aki krétaszínre halványult, bevitték a vendéglő kissé kezdetleges toalett-szobájába. A baj azonban nem lehetett nagy, mert Ernő úr nyugodtan ott maradt az asztalnál s mosolyogva beszélgetett tovább a fiatal legénnyel.

- És maga még ezt se találja gyanúsnak? - kérdezte Biró halkan Bellától, akivel, a Leontin-kérdésre nézve, még most se tudott megegyezni.

- Nem én - felelte Bella. - És bizony hiába gyanúsítod a szegény Leontint, mert nincs egyéb baja, minthogy a vacsorához nagyon is be volt fűzve. Mindjárt segítenek rajta.

És csakugyan Bellának lehetett igaza, legalább a hölgytársaság sokkal hamarább tért vissza, mintha a szőke hölgy komolyan rosszul lett volna. Aztán meg Mariska nagyon ügyetlenül takargatott valami kis csomagot, amelyben a Bella jó szemének nem volt nehéz az eltűnt fűzőt felfedeznie.

Leontin kissé pirosan jelent meg s aggodalmasan burkolózott csipke-kendőjébe, mintha nagyon fáznék. Különben tehetsége szerint erősködött, hogy csak elszédült egy kicsit. De minél jobban bizonyítgatta, hogy csak szédülés volt az egész, annál pirosabb lett, s titokban annál gyilkosabb pillantásokat lövellt a szegény Mariskára.

Ez a kis esemény siettette elvonulásukat, s Biró már azt hitte, hogy vitája Bellával örökre eldöntetlen fog maradni. De Oszkár egy élce, mely a hosszú asztalnál roppant derültséget keltett, eloszlatott végre minden kétséget.

Az élc az volt, hogy Oszkár mókázott aggodalommal fordult Ernőhöz és így szólt hozzá:

- Te, aztán elgyere ám holnap!

S kiderült, hogy Ernő úrnak holnap lesz az esküvője Leontin kisasszonnyal. Bella tehát jól okoskodott. A mátkapár utolsó sétája volt az, amely erre a - fényűzéssel éppen nem járó - vacsorára alkalmat adott.

Birónak meg kellett adnia magát. Ha még ezután is maradt volna egy kis kétsége, ezt is eloszlatta volna: maga Leontin kisasszony, aki, mikor fölkerekedtek, így szólt a fekete bajuszos emberhez:

- Sóváry úr, kérem, adja a karját!

- Az »úr« nem rossz - suttogta Bella.

7

Vagy két hétig nagyon sokat emlegették Leontint és Sóváry urat. Egész regényeket faragtak róluk, s versenyeztek, ki tudja a kicsiny jelekből, meg az elejtett szavakból helyesebben találgatni az igazságot, vagy legalábbis a valószínűt.

És aztán, később is, ahányszor csak a városligetben sétáltak, mindig eszükbe jutott: vajon hol, merre járnak Sóváry úr és Leontin, vajon nem gondolnak-e rá mézes heteikben, hogy valamikor még egyszer fölkeressék azt a furcsa kis vendéglőt, ahol utoljára voltak együtt, mint vőlegény és menyasszony?!... Játékot űztek ezzel a két névvel; és gyakran fejezték be apró vitáikat a Sóváry úrra, és Leontinra való döntő hivatkozással:

- Sóváry úr már szót fogadott volna!

- Leontin csak hallgat és szeret, mint Cordélia!

Szóval nevettek, hogyha róluk volt szó.

Pedig Sóváry úr és Leontin, tudtukon kívül, Birónak komoly szolgálatot tettek.

Eszébe juttattak valamit, ami különben talán sohase jutott volna eszébe.

Eszébe juttatták, hogy idegen emberek csak olyanokat tudnak, ha tréfásan is, így foglalkoztatni, akikre nézve a sok ember újság; eszébe juttatták, hogy Bellának nincsen társasága.

Eddig sohase gondolt rá, hogy az a zárkózott életmód, melyet folytattak, valóságos remeteséghez kezd hasonlítani. Neki fel se tűnt ez, mert ő így találta az életüket a legeslegszebbnek. Magáról ítélt. És kellett is neki a társaság! Nem volt senkije a feleségén kívül; nem volt embere, akihez csak valamennyire is vonzódott volna; Bella volt az egész világa.

Örült, ha nem látott embert. Legalább nem volt, aki kellemetlenkedjék neki, s elvonja Bellától. Még csak az kellett volna neki, hogy a Vezekényiek a nyakára járjanak! Mintha bizony nem sajnálta volna az idejét még a munkától is!

De éppen az volt a bökkenő, hogy az idejét meg kellett osztania, és csak félig lehetett a feleségéé. Ez olyan kényszerűség, amelybe a legtöbb férfinak bele kell nyugodnia. A tapasztalás azt mutatja, hogy bele is nyugosznak, és sokkal könnyebben, mint az asszonyok gondolnák. De Biró nem vette ilyen könnyen a dolgot; igaz, hogy neki két ember idejét kellett a munkának áldoznia. Hanem ezen nem lehetett változtatni; ehhez csak alkalmazkodni lehetett.

Eddig, ha neki magának valóságos önfeláldozás volt: is a munkában való kitartás, arra rá se gondolt, hogy az ő túlságos elfoglaltsága Bellának is nagyon terhére lehet. De mióta a Leontinról és Sóváry úrról rögtönzött kis regény, mely Bellát annyira mulattatta, szeget ütött a fejébe, mióta azt kezdte képzelni, hogy ez az ártatlan mulatság nem jelenthet egyebet, mint a társaság után való - meglehet öntudatlan - vágyódást: azóta gyakran furdalta az a kérdés, vajon nem kegyes színlelés-e, ha Bella úgy mutatja, mintha sohase kívánkoznék sehová, semminő társaságba; vajon felesége, szinte tudatán kívül, nem hoz-e érte a fiatalságához képest igen nagy áldozatot; s vajon nem a legképtelenebb, nem a legvadabb önzés-e, hogy ha Bellát minden lemondásért, minden nélkülözésért, minden áldozatért, mindössze egy szerelmes férjjel akarja kárpótolni?!

- Meglehet - tűnődött Biró a robotja közben - meglehet, hogy a szerelem mindent pótol, de talán jobb, ha nem kell mindent pótolnia. És, ha meggondolom, van valami állatias abba a szegényember-felfogásban, amelybe már-már belesüppedtem, hogy: minden jól van, ha nem szenved - az »asszony«. Bellában az »asszony« bizonyára nyugton van, mint egy gyermek, akinek fogalma sincs róla, hogy nélkülözések is vannak a világon. De az én feleségem nemcsak asszony, hanem végtelenül gyöngéd, finom lélek is, és kérdés, vajon ennek a még harmatos, ifjú léleknek az ábrándjait megvalósítják-e az én örökkön egyforma szerelmes szavaim, s a robottól fáradt, megalázkodó, elaljasult, ábránd- és reménységvesztett, kopasz lelkem?!... Fájdalom, meglehet, hogy nem, s fájdalom, ez a lélek, melynek mélységeibe nem láthatok be, olyan jóságos is, hogy talán csak áltat...

Elgondolta, hogy az az idő, melyben a munka egészen elvonja Bellától, szegény emberek viszonyaihoz képest is nagyon sok, túlságosan sok. Igaz, hogy Bellát valamennyire elfoglalják háziasszonyi gondjai is, de ez csekélység. Igaz, hogy a munkája nagyobb részét otthon végzi, s Bellát legalább sokáig nem hagyja magára. De míg a munkának ezek a kedvesebb órái, melyekben Bella ott olvasgatott vagy zongorázott az oldala mellett, őrá nézve nem voltak

valami sajátos varázs és gyönyörűség nélkül, mindig kérdés maradt előtte, hogy: ezalatt Bella nem unatkozik-e, annál kegyetlenebbül, mert - sohase panaszkodik?! Igaz, hogy Gabriella, Terka, sőt Margit is minduntalan ott voltak, hogy földerítsék a Bella magános óráit, de vajon ezzel a kicsiny körrel beéri-e egy olyan ifjú lélek, melynek a nem ismert világokról még csak szép álmai vannak, mely minden ismeretlent ragyogónak képzel?!...

Volt egy megnyugtató gondolata is. Remélte - és sok jel növelte a reménységét - hogy Bellának nemsokára lesz egy nagy elfoglaltsága: egy olyan nagy elfoglaltsága, mely igazán mindent pótol s mely nemcsak mindent pótol, de mindent el is felejtet, a legnagyobb elfoglaltság, melyet a kegyes természet egy női lénynek szánhat. Ez a reménység valami ismeretlen, mélységes, csodás boldogsággal töltötte el a szívét. De ez se oszlatta el egészen a gondját. »Hát addig?!« - kérdezte magától. Nem tudta, mért, de valami kétségbeesetten tiltakozott benne arra a gondolatra, hogy a felesége a lemondásnak éljen, ha csak hónapokig is.

És minél tovább nézett farkasszemet ezzel a gonddal, annál erősebbé vált benne a meggyőződés, hogy a felesége csak lemondással gondolhat az ismeretlen világokra, vagy legalább egy nagyobb társaság apró örömeire, melyek derűs képei gyermekkorából, mint kedves s a távolságban egyre szebbülő emlékek maradtak meg a lelkében.

- Persze, - izgatta magát - ha én könnyen beletörődöm a remeteségbe, az csak természetes. Az olyan ember, aki megcsalódott mindenben és mindenkiben, még a maga erejében is, aki az idegen világokban nem látott egyebet, csak csatamezőket, ahol hiénák marakodnak holttetemek körül, aki néhány éhes, elszánt farkason kívül nem talál senkit, akit barátjának nevezhetne, az ilyen ember ugyan könnyűszerrel belenyugodhatik, hogy meghúzza magát egy kis fészekben, mely az egyetlen kedves hely előtte a világon. De a másiknak, aki azt a világot odakünn még tündérvidéknek képzeli, hogyne volna kedve kinézni a fészekből, ahol oly sokszor marad egyedül?!...

Ha, mint a mesék hőseinek, csak intenie kellett volna, hogy a kívánsága teljesedjék, már régen megszerezte volna feleségének az előkelő lelkek legkedvesebb szórakozását, azt az örömet, melyet Madame Récamier olyan nagyra becsült.

De társaságot nem lehet mesterségesen csinálni; különösen, ha az ember szegény ember. A szegény ember úgy van ezzel, mint a legtöbb szegény leány a házassággal: jóformán csak azok közül válogathat, akik nem méltók hozzá, s akikhez le kell ereszkednie.

Birónak tehát nem lehetett más gondolata, mint hogy a hiányzó társaságért úgy kárpótolja a feleségét, ahogyan tudja. A fejébe vette, hogy elviszi a színházakba, a hangversenyekre, mindenüvé, ahol szórakozhatik. Azt akarta, hogy úgy öltözködjék, mint a jólétben élő asszonyok, s minduntalan ajándékokkal került haza, melyeket aztán Bella szépen visszaküldözgetett a boltba, apró leszámítások mellett. Egy nap se jött haza virág nélkül, s folyton törte a fejét, minő meglepetéseket találhatna ki, amelyeket Bellának, akarva, nem akarva, el kellene fogadnia?

Adósságokat csinált, abban a vak, de biztos meggyőződésben, hogy ezeket már nemsokára meg fogja fizetni. Annak, aki el van szánva minden dologra, aki fáradhatatlan a munkában, végre is ki kell küzdenie annyit, hogy az apró nyomorúságok ne rántsák az örvénybe.

Adósságokat csinált nyakra-főre, s Bellának azt hazudta, hogy váratlan keresményhez jutott, hogy megkapta valami régi munkadíját, hogy felemelték a fizetését. S valami ösztön azt súgta neki, hogy jól cselekszik.

Bellának valóságos feladat volt, hogy visszatartsa a legesztelenebb pazarlástól, de Bella meg tudta találni a módját, hogy a nagyobb őrültségektől mégis megóvja. Nem győzött bizonykod-

ni, hogy a hangversenyek ránézve tűrhetetlenek, erősködött, hogy a legújabb divat ocsmány, hogy a drága szabó ügyetlen, s nem ért a mesterségéhez, elhitette vele, hogy a színházban nem talál semmi, de semmi élvezetet, s mindig be tudta bizonyítani, hogy a váratlan meglepetésnek nem tudja hasznát venni. Csalták egymást. Tudták, hogy csalják egymást. És boldogan, mélységes hálával és mélységes szerelemmel néztek egymás szemébe.

8

Szent Ambrus, a zenélő püspök, akit ragyogó tehetségei és a jó ég tudja miféle tapasztalatok a házasság rejtelmeinek legnagyobb filozófusává tettek, Szent Ambrus, a földi harmóniák tudósa s a mennyei harmóniák bölcsésze, az Énekek énekének magyarázatában élénk színekkel írja le, hogyan játszik a Sponsus a Sponsával szembekötősdit. Hogyan távozik el, csakhogy visszatérjen, hogyan búvik majd ide, majd amoda, csakhogy megtalálják, hogyan ragadja ki magát a kedves karokból, csakhogy annál tüzesebben várják, s hogyan megy önkéntes, rövid számkivetésekbe, csakhogy a nélkülözés annál kívánatosabbá tegye a boldogságát.

A tudós szent tehát, akinek írásaiban Buddha papja vagy a neo-paganista művész épp annyi gyönyörűséget találhat, mint az ájtatos keresztény, úgy látszik, abban a véleményben van, hogy a boldog házasságok titka - már akár égiek ezek, akár földiek - a tudós, szinte túlfinomodottan számító időmegosztásban áll. Szűkölködjél önként, korlátozzad a vágyaidat, semmisülj meg a szándékos lemondásban, hogy élvezeted annál teljesebb, lázad annál határtalanabb, vágyaid feltámadása annál tökéletesebb legyen: ez a tanítás alaptétele. Látnivaló, hogy ez a kiválasztottak, a nagyon okosak, a túlfinomodott idegű emberek, a főként élvezeteiknek élő kiváltságosok hagyományos, örök életnézete. Azt mondhatnám, hogy a zenélő szent s a *Gaga* cselszövője közt, aki minden földi örömet megízlel s minden földi öröm után hideg vízzel ápolja magát - ki lehet mutatni a szellemi kapcsot.

A mi festőnk nem volt a kiválasztottak közül való; parasztvérből eredt. És talán ezért, teljességgel nem volt a tudós szent nézetén.

Nem találta szükségét a vágyai gondozásának, ápolgatásának. A fenyvesek közt nőtt fel, gyermekkorától fogva szabadon, ésszerűen s hidegen élt, mint egy pompás, egészséges állat; s ha talán valamely szellemi baktériumok megrontották a gondolkozását, a szíve teljesen rendben volt.

Az ilyen emberek, ha egyszer föltámad bennük az a szenvedély, mely mindegyik között a legnagyobbszerű, s mely bennük egész teljességében él (mert se ők maguk, se az őseik nem váltották fel aprópénzre): az ilyen emberek nem látják semmi szükségét, hogy vágyaikkal gazdaságosan és tudósan éljenek. Nem fogynak ki a vágyakból soha, s ha igen józanok, akiknek mindig a jövő a legelső gondolatuk, akkor a vágyaik kissé a terhükre vannak.

Biró nem tartozott az igen józan emberek közé. Neki mindig a jelen volt az első gondolata.

És a szenvedély e lángolása korszakában, mikor a vágy folyvást megszállva tartotta, úgy találta, hogyha van valami, ami kissé terhére van, ez: a kötelesség.

Igaz, hogy a kötelességből jókora rész jutott rá. Akkora elfoglaltsága volt, mint más két dolgos embernek együttvéve. De azért mégis újság volt rá nézve ez az állapot. Azelőtt sohase szokott a munkától húzódozni.

Mint az igás állatoknak, a vérében volt a munka. Az erős és nem civilizált fajoknak ebből a legbecsesebbik örökségéből annyit kapott, amennyi a szellemi munkásoknál a legnagyobb ritkaság. Sohase érezte magát jól, hogyha agyon nem dolgozta magát; és még legreménytelenebb, legelkeseredettebb óráiban sem fázott attól a gondolattól, hogy tovább kell húznia

igáját. Hiába volt minden csalódása, kiábrándulása, elcsüggedése, hiába kérdezgette magától: »Minek?!... Mikor úgy sincs semmi eredménye, semmi célja?!...« - azért másnap csak folytatta, ahol elhagyta.

Most történt meg vele legelőször, hogy kötelességének teljesítése igazán a terhére volt. És most sem a fáradságot sajnálta, hanem az idejét.

Éveket adott volna az életéből, ha egy pár szabad órával többet szerezhetett volna magának.

A lemondások közül, melyekre elszánta magát, csak azt az egyet találta nehéznek, hogy le kellett mondania az ideje egy részéről is. Volt több apró nélkülözése, amelyeket ráparancsolt magára, s amelyeket kiállani nem került semmi áldozatába. Titokban lemondott azokról az aprólékos élvezetekről, amelyek, ha szokásokká válnak, nagy zsarnokaink tudnak lenni.

Lemondott a dohányzásról, meg az effélékről. Csak annyit dohányzott, hogy Bellának éppen fel ne tűnjék a dolog. S így tett a többi kicsinyes szokásával is; csak színből tért vissza hozzájok egyszer-egyszer. De ezeknek az apró nélkülözéseknek csak az örömét érezte. Oly könnyű volt róluk lemondania, hogy a jutalom, melyet az áldozat magában hordott, több volt, mint az érdem.

De az a másik áldozat, az a nagyobbik, melyet a kötelességnek vitt, ó, az nehezére esett!

Eddig nem is tudta, hogy a kötelesség teljesítése milyen terhes is lehet! Különösen, mialatt Bella ott ült mellette, mialatt érezte azt az édes leheletet... s a munka sürgette! Ó, be kegyetlen állapot volt híven kitartani, be nehéz megállani, hogy mikor oda hajolt hozzá egy vigasztaló és buzdító csókért, ne dobja pokolba az egész papírhalmazt, hanem ott üljön csöndesen tovább, míg az órái letelnek. Megértette Tantaluszt.

És Tantalusznak még könnyű volt. Tantaluszt eléggé megfékezte a szörnyű Ananké, Tantalusznak nem kellett magamagát is fékeznie. De ő »ura« volt minden elhatározásának. (Köszönte ezt a szabadságot!) Csak rajta állott, hogy elvesse magától a kötelesség terhének egy részét; csak rajta állott, hogy azt mondja Neki: »Szeressük egymást és nélkülözzünk egymásért mindent, mint a szalmakunyhók hősei, hősnői!«

Sokan teszik ezt így, a szegények közül; olyanok is, akik azért még nem szeretik egymást valami túlságosan.

De Biró nem így értette a házasságot.

És ha nem szívesen »távozott el, hogy visszatérjen«, ha nem szívesen »ragadta ki magát az ölelő karokból, hogy a viszontlátást annál inkább várja s annál inkább várják«, azért megcselekedte.

Kész volt erre a legeslegnagyobb, erre az egyetlen igazi lemondásra is, csakhogy olyan jelent és olyan jövőt szerezzen neki, amilyet csak álmodhatott, amilyen emberi erőfeszítéssel csak elérhető volt.

Neki, akit százszor jobban szeretett, mint magamagát, akiért képes lett volna mindenre, de mindenre. Neki, meg talán azoknak, akik jönni fognak.

A Végzet, mely a Természet akaratának csak végrehajtója és lassú eszű szolgája, a Végzet lehet kegyetlen-igazságtalan, vak és buta, de a Természet maga jóságos. És a Természet úgy rendelte, hogy semmi se vesszen el, hogy minden megtérüljön, akár bűnhődés-, akár jutalomképpen. Úgy rendelte, hogy legnagyobb önfeláldozásainkat a legédesebb örömöket adó lelki gyönyörűségek jutalmazzák.

S Biró is kivette a részét ezekből a gyönyörűségekből.

9

A véletlen úgy kívánta, hogy ezek a gyönyörűségek mindig akkor jelenjenek meg a vigasztalására, mikor az apró balsikerek s megcsalódások újra meg újra ellankasztották.

Az ősz egy újabb kudarcot tartogatott számára. Már majdnem elbízta magát. Abban kezdett reménykedni, hogy mivel az őszi kiállításon csak silányságokkal kellett versenyeznie, az ő hat-nyolc képe közül valamelyik mégiscsak megszerez egy szerényebb pályadíjat. S ha igen, ez egy esztendőre némi jobblétet jelentene neki.

- Ugyan miért ne érhetném el a sikernek ezt a parányát?! - izgatta magát. - Ha a tehetségem oly szerencsétlenül »előkelő« is, hogy a komoly sikerekben nem lehet részem, mert a sekélyes ízlésű, az ítélni nem tudó tömeg sohase értheti meg, hogy mi a munkámban a becses, a művészien megalkotott, a mélyen igaz, a szép: a munkásságommal, a szorgalmammal csak elérhetek annyit, mint a művészet akármelyik napszámosa?! Isten látja a lelkemet, milyen szent félelemmel borulok le a gigászok, sőt minden igaz tehetség előtt is: de hisz ezek a képek, amelyek az enyéimmel versenyeznek, kontár mázolások! Ám legyen, hogy az enyéim se sikerültek úgy, aminőknek álmodtam őket, de ha a fejem még rendben van, s az általános vakság még nem ragadt el rám is, az enyimeket legalább meg lehet nézni. S aztán, hiszen nem is a közönségre feljebbezek velök, amelynek, úgy látszik, még tévedésből se kellek, hanem a dologhoz értőkre, akik közt végre mégiscsak vannak lelkiismeretes és jó szemű emberek is?!...

S akármilyen szégyenletes is a vak bizakodás, megint bízni kezdett a jobb jövőben. Pandora ilyen hóbortosokká tett bennünket egy szálig.

Összeválogatta mindazokat a jobb képeit, melyeket még sehol se állított ki, sietett bevégezni a félig elkészülteket, s aztán útnak indította az egész bagázsiát. Nem bánja, nevessék ki. De mégis tesz egy utolsó kísérletet - biztosra vehetjük, hogy nem a legutolsót -, mégiscsak megostromolja újra a szeszélyes Közvéleményt, mely, hogy ura embereknek és isteneknek, Offenbachból tudjuk.

A kiállítás megnyílt, de Biró nem sokat lábatlankodott a tárlaton. Nem akart találkozni a pályatársaival. Sohase mondott rosszat róluk, se a szemükbe, se a hátuk megett, de arra se érzett hajlandóságot, hogy az udvarias kritikai szólamok cukros manduláival kínálgassa őket, köteles viszonzásképpen, mikor nem gondolt róluk semmi kedveset. Aztán meg nem találta magához méltónak, hogy részt vegyen a szokásos közhangulat-csinálásban, melyben mindenki úgy védi a maga érdekét, ahogy tudja. Kisebbíteni ezt, kifigurázni azt, sajnálni az egyiket, temetni a másikat, csak azért, hogy észrevétessük magunkat, hogy harsány életjelekkel vonjuk a figyelmet a tulajdon kis hitványságainkra: - ez a mulatság őt nem csábította.

De ha Mahomet nem ment a hegyhez: a hegy megmozdult és hívatta Mahometet.

Egy szép nap levelet kapott a jury egyik tagjától, aki valaha iskolatársa volt s a müncheni szép napokban a legjobb emberei közé tartozott. A levélíró egyszerűen arra kérte, hogy látogatná meg és mennél hamarább.

Világos, hogy a képei sorsáról lesz szó. Hogyne engedett volna tehát a meghívásnak!

Elment. Pedig megkímélhette volna magát egy szelid megaláztatástól.

A jury-tag nagyon barátságosan fogadta. Ugyanazon a hangon szólt, amelyen a régi időkben.

- Szívességet akarok neked tenni, ámbár nem tudom, hogyan fogadod. De ha nem tetszenék az, amit mondani akarok, vedd úgy, mintha semmit se mondtam volna.

Látnivaló volt, hogy a szívességben nem lesz köszönet.

- Kérlek. Nagyon lekötelezel - szólt Biró.

- Tudod, az egész csak barátságos figyelmeztetés akar lenni. Valahogy azt ne képzeld, hogy a többiek nevében beszélek.

- Ó, meg vagyok győződve, hogy jóindulattal vagy irántam.

- Mondd, hogy meleg barátsággal, mint régen, mint mindig. Különben a többiek is. És éppen ez a meleg barátság késztet arra, hogy jó előre tájékoztassalak afelől, hogy minő a hangulat veled szemben. Tudom, hogy felénk se nézel, amit különben, mellesleg szólva, nagyon rosszul téssz; s azért, úgy gondoltam, barátaid kötelessége, hogy gondoljanak egy kissé az érdekeiddel, ha te már éppenséggel nem törődöl velök.

- Köszönöm. Nagyon szíves vagy.

- Tartok tőle, hogy a figyelmeztetésemet zokon fogod venni. Engedd meg előre megjegyeznem, hogy ebben az esetben nem volna igazad. Mert, amint beláthatod, nekünk semmi érdekünk sincs a dologban, s tisztán csak a barátság beszél belőlem.

- El tudom képzelni, s azért kérlek, hagyd el a hosszas bevezetést, s tedd meg az ígért szívességet. Könnyű kitalálnom, hogy az újság, melyet mondani fogsz, nem valami kellemes, de meggyőződhetel róla, hogy hozzászoktam már az ilyen újságokhoz, s nem bántanak többé.

- Annál jobb. Tehát arra akarlak kérni, vond vissza az *Eliézer*t, s ne végy részt a nagy pályázatban.

- Ez az egész? Nagyon szívesen. Úgyse voltak valami vakmerő reménységeim, hogy a nagydíj az én ölembe fog pottyanni. Köszönöm a tanácsodat; igazán jobb nem pályáznom, mint kitennem magamat a biztos bukásnak.

- Nagyon örülök, hogy ilyen könnyen meg tudtalak nyerni. Azt hittem, nem foglak egyhamar meggyőzni. Igazán örülök. Hiába, mindig bebizonyul, hogy csak a valódi jelesek képesek arra, hogy magukat is meg tudják bírálni. Látod, nagyon ésszerű, nagyon helyes, ha megfogadod a szavamat. Mert a nagydíjra éppen semmi kilátásod. Neked elárulhatom, hogy a nagydíjat Vezekényinek fogjuk kiadni...

- Mi a tatár? Vezekényinek?

- Persze, te ezt érthetetlennek találod. Én többet mondok, én azt mondom, hogy ez képtelenség, valóságos botrány. De, látod, barátom, ez a közvélemény nyomása. Hiába gondolkozunk másképp, egészen másképp, a közönséggel nem lehet kikötni. Végre is, szándékos botránykeresésnek, a közvélemény megcsúfolásának tekintené az egész világ, ha másként határoznánk. A *Tinike első bálja* hallatlan furóret csinált. Az emberek bolondulnak érte. Különben, azt meg kell vallani, hogy van a képen egy igen jó alak, a szabó. A szabó élethű.

- A szabó pompás.

- Határozottan a legjobb kép, amelyet eddig festett. Persze, ez vásári munka és nem művészet. De hiába, a mi közönségünk, fájdalom, még nem eléggé fejlett ízlésű. Ugyan mondd, kérlek, ki venné észre a te képednek mesterségbeli finomságait, ki venné észre a kompozíció egyszerűségét és nemességét...

- Ne beszéljünk az én képemről. Az már vissza van vonva.

- De beszéljünk róla! A te képed igazán elsőrangú. A Rebecca csodás szép, az *Eliézer*en olyan a bibliai hangulat, hogy modern képen nem tudom a párját, a tájkép, a tájkép pedig egyszerűen remek.

- Ó, kérlek...

- Éppen azért meg akartunk kímélni attól, hogy ilyen képpel kénytelen légy megbukni egy Vezekényivel szemben. Mi mindnyájan meleg barátsággal vagyunk irántad...

- Nagyon köszönöm, igazán lekötelezték. Tehát *Eliézer*t már visszavontam. De bocsáss meg, mert a feleségem vár...

- Csak még egy pár percre kérlek, mert még nem végeztem be, amit mondani akartam. Igazán, kissé hamis helyzetben vagyok veled szemben. De te olyan okos és a viszonyokkal számolni tudó ember vagy, hogy veled szemben nem kerülgetem a dolgot. A Wiese-díjról van szó...

- Visszavonjam a *Pünkösd*öt is?

- Igen, erre gondoltunk. Látod, a Wiese-díjat már nem vehetjük el Bartától. Negyedszer buknék el, s elég baj neki, hogy a nagydíjtól elütjük; kénytelenek vagyunk a Wiesé-vel szúrni ki a szemét. Tudod, Barta veszedelmes ember; az ilyennek legjobb a száját betömni.

- Persze, hogy be kell tömni a száját.

- Örülök, hogy egy véleményen vagy velem. De ez még nem minden. Elképzelheted, hogy a Bárándi-díjra már a te *Favágó*d az egyetlen számbavehető pályázó. De ez a díj nem méltó hozzád.

- Megelégedném én azzal is.

- Mi úgy gondoltuk, hogy az első kitüntetésnek, melyben részesítünk, méltónak kell lennie a te nagy tehetségedhez. Nem tehetjük nevetségessé magunkat azzal, hogy ilyen silány díjat ítéljünk neked, ugyanakkor, mikor a nagydíjat egy Vezekényinek adjuk. S azért arra kérlek, vond vissza a *Favágó*t is. Azt határoztuk ugyanis, hogy a Bárándi-díjat Lakatosnak adjuk, végső kielégítésképp; s aztán a jövő esztendei nagydíjnál gondolunk rád.

- Rendkívül szívesek vagytok.

- Amit tehetünk, barátom, amit tehetünk. Tehát megegyeztünk, ugye? Visszavonod a pályaműveidet?

- Természetesen. Hanem, hallod, ne vonjam vissza a többieket is?

- Ugyan mért vonnád vissza? Nem fognak ártani azok a hírnevednek. És meglehet, még vevőre is találsz velök. Mai napság minden megtörténhetik. Új, pezsgő életre virradtunk; a jövő sikerei beláthatatlanok. Hidd el, minden megtörténhetik. Azok a vásznak, melyek a legnagyobb feltűnést keltik, sokszor a nyakunkon maradnak; más, szerényebb képek meg szépen lábra kelnek.

- Igazad van. Maga a reménység is megér valamit.

- Persze. De ha ez nem sikerülne is, ne törődjél vele. Gondoltunk mi a te anyagi érdekeidre is.

- Ugyan?

- Magától értődik. Méltányos, hogy ne várakoztassunk meg egy egész esztendeig, minden támogatás nélkül. Végre, neked is élned kell. Ha tehát akarod, kieszközöljük részedre a Bartsch-féle ösztöndíjat. Igaz ugyan, hogy ettől az ösztöndíjtól bátran éhen halhatsz. De ez is valami.

- Persze, hogy valami.

- Eszerint elfogadod?

- Köszönöm, nem. Nincsen rá jogcímem.

- No igen, mert ez az ösztöndíj pályakezdők számára van alapítva, s te már nem vagy az. De sohase aggódjál, okkal-móddal mindent ki lehet csinálni.

- Nem, köszönöm, ne fáradjatok. Nem vagyok olyan rossz viszonyok közt, hogy érdemes volna hegyeket mozgatni meg érte.

- Igazán?! Nagyon örülök rajta. Annyival inkább, mert ha el találtad volna fogadni, a kis Bertalannak már csakugyan nem tudtunk volna mit adni.

- Látod! Eszközöljétek ki tehát a kis Bertalannak.

- Mindenesetre úgy lesz a legjobb. Szegény fiú, annyit jár utána!... De igazán nem neheztelsz, ha így intézkedünk?!...

- Hidd el, sohase gondoltam volna erre az ösztöndíjra.

- Ez derék. És nem veszed zokon a figyelmeztetésemet?

- Sőt nagyon köszönöm, hogy megóvtál a nyilvános kudarctól. Hanem most már igazán megyek.

A jury-tag kikísérte Birót az előszobába, s azzal búcsúzott el tőle, hogy:

- Hiába, te csak megmaradtál a régi jó cimborának!

Melegen szorongatta a kezét, s aztán elváltak.

Birót nagyon leverte s egy kissé fel is lázította ez a sok szívesség.

Iskolás ösztöndíjat ajánlanak neki, akkor mikor ereje teljességében, tehetségének a legjava erejében érzi, tudja magát! Megalázó jóakarattal, vállveregetve szólnak hozzá, akkor, mikor a tehetetlen középszerűség, a vásáros had, a csepűrágó népség diadalmaskodik! Úgy bánnak vele, mint a szánalom morzsáit leső éhes, elzüllött haddal, vele, az egykori kitűnő növendékkel, akinek mindenki fényes jövőt jósolt, valamennyi mester kitüntetett kegyeltjével, az aligmúlt pünkösdi királyával! És kik? A rossz iskolások, a régi irigyek, akik sohase tudták megbocsátani neki, hogy valaha szíves volt hozzájok, mint a felszabadult jobbágy nem bocsát meg soha a grófnak, aki emberséggel bánt vele.

- Eh, úgy látszik, csakugyan nem volt tehetségem soha, s valójában épp olyan semmi vagyok, mint a többi! Pedig, Szent Kleofásra, az elzüllöttek patrónusára!... úgy tetszik, mintha az *Eliézer*ben mégis volnának egyes csinos részletek!... Hanem, ez valószínűleg csak önáltatás. Régi dolog, hogy minden nagyon közönséges ember kivételnek, okosnak és lángelmének hiszi magát. Csak azt szeretném tudni, vajon az igazi, a kétségtelen nagyok, ellenkezőleg, hülyéknek képzelték-e magukat?!...

10

Fáradtan, csüggedten ért haza. Olyan lankadt volt, mint már egy esztendő óta soha. S hiába igyekezett derült arcot mutatni, Bella észrevette rajta a változást.

- Valami bajod van? Kellemetlenség ért?

De nem vallott. Elnevette magát, s azt felelte:

- Dehogy! Az történt velem, hogy nem fogadtam el egy kitüntetést, amelyet felajánlottak. De mi tehetjük, ugye?

- Persze, hogy tehetjük! - szólt Bella büszkén.

A kedves, imádott arcnak a látása, az édes otthon, az ismerős világ, mely mintha csupa eleven jó barátból állana, visszaszerezték Biró jókedvét, úgyhogy sikerült Bellát teljesen megnyugtatnia.

De a lankadtságát nem oszlatták el. Előtte való éjszaka megint nem aludt, s az előbbi jelenet sem volt arra való, hogy valami különösen élessze a munkálkodó kedvét. Érezte, hogy aznap már sehogyse fog menni a munka.

Ledőlt a díványra, hogy valamennyire kipihenje magát, s visszaszerezze lelkének a rugalmasságát. És alig tette le a fejét, már aludt.

Egy óra múlva, mikor fölébredt, ismét oly frissnek, oly munkabírónak érezte magát, mintha az átvirrasztott éjszaka s az átbosszankodott délelőtt mind csak álom lett volna.

Hanem azért nem mozdult; még csak a szemét se nyitotta ki. Hallotta, hogy Bella majdnem teljesen nesztelenül, lábujjhegyen járkál körülötte, s úgy iparkodik a déli öltözködését végezni, hogy őt fel ne ébressze.

Ez a jelenet egészen új volt előtte, s egyszerre megtetszett neki. Hogy végre valaki aggódva jár körülötte, s óvja a légytől, félti a szellőtől!

És ez a valaki ő, akinek egy csókjáról nem mondana le az egész halhatatlanságért!

Hát nem gyerekség, nem ostobaság ehhez képest minden kellemetlenség, minden gond, minden megpróbáltatás?!

Ravaszul úgy tettette, mintha még most is aludnék, s leste, nem veheti-e hasznát ennek a játéknak?

Bella, mikor elkészült a toalettjével, óvatosan odament a díványhoz, s Biró hallotta, amint megállott előtte.

Aztán vigyázva lehajlott hozzá s megcsókolta, gyöngéden, szinte félve, ahogy' egy alvó gyermeket szokás megcsókolni.

Biró már kitárta a karjait, hogy magához ölelje, de hirtelen mást gondolt.

A csók az egyetlen dolog a világon, amit jobb kapni, mint adni; legalább jóra való emberek így szoktak gondolkozni, s Biró többnyire ezeknek a véleményén volt.

Szeretett volna még egy párat ezekből a viszonzás reménye nélkül adott csókokból s föltette magában, hogy egy pillanatig még vár...

Hanem éppen a reménységeknek ebben a kedves pillanatában, kívülről ajtónyitás hallatszott. Valaki belépett a szomszéd, nagy szobába, s Bella kisietett, mielőtt Biró a fölébredés nagy jelenetét eljátszhatta volna.

Aztán a Terka és a Margit hangját hallotta, majd a Bella »csitt«-jét, s tisztán megértette, hogy a felesége rászólt a vendégeire:

- Csitt! Ne lármázzatok, mert a kis uram alszik!

Aztán halkabban kezdtek beszélgetni, s Biró egy darabig nem hallotta, hogy mit mondanak. Csak egy-egy szó hallatszott érthetően, de ezekből azt sem tudta kivenni, hogy miről folyik a nagy értekezés.

Végre ismét meghallotta feleségének egy mondatát, s ez a pár szó felköltötte a kíváncsiságát.

- Ó, van nekünk mindenünk! - szólt Bella kevélyen. - Hála Istennek, nem látunk szükséget semmiben!...

Birót, akinek a gondolatai ebben a pillanatban távol jártak minden fennhéjázástól, ez a váratlan, gyermekies dicsekvés annyira földerítette, hogy jókedvében egy éppen nem férfias lépésre vetemedett. Fölkelt, az ajtóhoz ment, s elkezdett hallgatózni.

Még innen se vehette ki tisztán minden szavukat; a társalgásból csak egyes foszlányok hatoltak el hozzá. De az a kevés is, amit hallott, megérdemelte, hogy elkövesse érte ezt a kis alattomosságot.

Pedig semmiségekről beszéltek. És Birót mégis nagyon érdekelte a dolog.

- Ha szépen megkéri - szólt Margit -, meg fogja tenni, bizonyos vagyok benne.

- Csakhogy nem kérem meg - felelt Bella. - Mert ő azt mondta, hogy a lóverseny nem polgári asszonyoknak való mulatság. A kis tribünre nem lehet menni, mert ott iszonyú a tolongás, a nagyra pedig nemigen jár más, csak nagyúri hölgyek, meg olyanok, akik egy cseppet se nagyúriasak. Végre is, én nem magyarázhatom meg nektek a dolgot... elég az hozzá, tegyetek le róla.

- Ó, a számtisztné azt mondta, hogy...

Ezt az ellenvetést Terka tette.

- Az én uram azt jobban tudja, mint a számtisztné - szólt Bella végtelen felsőbbséggel. - Ne is beszéljetek többet erről.

A Margit feleletét Biró már nem tudta megérteni. De észrevette, hogy áttértek valami más beszédtárgyra, mert ezután már nem a vitatkozás hangján beszéltek.

Aztán ismét meghallotta egyes mondataikat. Kivette, hogy mindenféle apró hiábavalóságról suttognak, vigyázva, hogy fel ne költsék. Valójában, mind ez a sok kicsinyesség nem igen érdekelte; de annál jobban érdekelte az a hang, amelyen Bella ítéleteit kihirdette.

Bellának minden harmadik szava ilyenformán hangzott:

- Az nem úgy van, mert nekem az uram elmondta, hogy egészen másképp szokott lenni a dolog.

Vagy:

- Ti azt nem tudjátok. De én tudom, mert az uram elmagyarázta, hogy így kell lennie.

Vagy ismét:

- Az én uram jobban ismeri a világot, mint akárki. Ó, ő nagyon sokat utazott, és látott mindent, amit látni lehet.

És volt egy megszokott szava, amellyel kizárt minden ellentmondást:

- Az uram mondta.

Az ura bölcs volt, az ura döntött minden vitás dologban, az ura ítélt legfelsőbb helyen az előkelő szokások és az ízlés kérdéseiben, az ura szava határozta meg a toalettek értékét, az ura csalhatatlan volt, mint a római pápa, az ura rendelkezett, mint egy király, az ura volt a legfőbb bíró, a legnagyobb tudós, a legnagyobb művész, a legnemesebb gavallér, a lovagok díszevirága, a nagy mogul, a Dalai Láma.

És minden ellenvetést széttiport az urára való egyszerű hivatkozással.

A hallgatózó ember elfelejtette minden keserűségét, gondját, csalódását. A szíve színültig tele volt tiszta boldogsággal.

Mint egy kis gyerek, úgy örült ezeknek a naivságoknak.

Bánta is már a nagydíjat, a Wiese-t, meg a világ valamennyi díját! Bellának egy pár szava kárpótolta minden kudarcáért.

A kiállításról beszéltek.

- Hát most már láttátok, ugye, hogy az én uram nem olyan közönséges rajztanár, mint a többiek, szegények?!... Ugye nem akartátok elhinni, mikor mondtam nektek, hogy az ő képei többet érnek, mint az egész kiállítás?!... *Most* beszéljetek, ha annyira szerettek bírálgatni!...

Biró mosolyogva hallgatta ezeket a gyerekségeket. Mosolygott, hanem azért egy könnycsepp szökött a szemébe.

11

Néhány nap múlva egy új fölfedezést tett, mely talán még jobban meghatotta, mint az a beszélgetés, amelyet meglesett.

Pedig az, amire véletlenül rábukkant, meglehetősen prózai dolog volt. Egy füzetke, tele írva sűrű, szeszélyesen kacskaringós betűkkel, az ismert kedves szarkalábakkal.

És ez a füzetke nem is tartalmazott afféle kedves ömlengéseket, aminőket gyakran írnak össze a nevelőintézetek bájos növendékei, vagy költői lelkületű, ábrándozásra hajló fiatalasszonykák. Nem volt napló, se szemenszedett szép mondások, vagy költői sorok gyűjteménye; általában, nem tartozott ama dolgok közé, amelyeknek bárminemű köze lehet a költészethez.

Ebben a füzetkében igen gyakorlati dolgok voltak; mégpedig nem is kevés, mert a szarkalábak még az utolsó lapot is betöltötték.

A borítékra az volt írva, hogy: »Biró Bella szakácskönyve«.

Az eredetit Bella Vandától kérte kölcsön. Olyankor, mikor a férje nem volt otthon, s a házi dolgai nem foglalták el, a gazdasszonyság e vezérkönyvéből kiírta magának a leghasznosabb tanácsokat, hogy lassankint pótolja a Sacré-Coeurbeli nevelés apró hiányait. Különben az eredetit is, a másolatot is, nagyban dugdosta a férje elől, s az elfelejtett bűnjelt Biró a díván nagy párnája alatt fedezte fel, ahová Bella bizonyára meglepetésében rejtette, hogy aztán szépen megfeledkezzék róla.

Biró éppen egyedül volt, mikor véletlenül ráakadt erre a különös irodalmi műre. És meglepetésében nem állhatta meg, hogy fel ne kiáltson:

- Ó, Miss Illandudno, ó, amerikai dollárkirálynék, hova lettetek?!... De még jó, hogy eltűntetek a gyermekálmok ködébe, mert ennek a szakácskönyvnek a láttára el kellene sorvadnotok a csalódástól és a szégyentől! Hová lettetek, ó éden aranyálmai, hová lettetek, költészet, délibábok, mesés reménységek! Ó, hogy mindennek egy szakácskönyvben kell végződnie!

De hiába csúfolódott a már jelképpé kinevezett Miss Illandudno-val, azért valójában nagyon komoly maradt.

Hamarjában nem tudta volna megmondani: mi hatotta meg olyan mélyen, hogy a csúfolódó hajlamaival kellett védekeznie az ellágyulás ellen?! Az a lemondás-e, melynek ez a prózai füzet olyan ékesen szóló tanúsága volt? Annak a látása-e, hogy Bella milyen lelkiismeretesen látott hozzá ahhoz, amit gyermekies gondolkozása kötelességül tüntetett fel előtte? Annak bizonysága-e, hogy mily buzgalommal igyekszik kis felesége viszonyaikhoz alkalmazkodni, részét a munkából kivenni s neki kedvére tenni?! Vagy az, hogy a minden pazarlásra hajlandó kis teremtés nem sajnálta a fáradságos munkát, s nem a dologra termett szép kezét ugyancsak elgyötörte, csakhogy megtakarítson egy parányi költséget?! Vagy az, hogy dugdosta előle ezt a kis önfeláldozást?! Vagy talán ez a két szó, ez az új név, mely olyan sokat mondott?!

Mindegy. Annyi bizonyos, hogy meg volt indulva, ha nem is tudta, hogy miért?!

12

Egy idő óta gyakran volt szó közöttük egy bizonyos Palikáról, aki nem létezett.

Palikának majd ez, majd amaz kellett. Palika úgy követelte, hogy ez így, vagy amúgy legyen. Palika, bár nem mutatkozott, egyszerre csak rendelkezni kezdett a házban.

Birót ez arra indította, hogy ismét töröljön egy órát az alvás idejéből (másunnan már nem törölhetett) s naponkint egy órára sétálni vigye a feleségét, aminthogy ezt ilyenkor egy tisztességes férj se szokta elmulasztani.

Ezeken a sétákon is mindig csak ama bizonyos Palikáról volt szó.

Ha Palika megjön, akkor így és úgy lesz. Ha Palika megérkezik, akkor az egész lakást másként kell rendezni. Palika nem szerette se a hideget, se a meleget; Palika nem szerette se a sötétet, se a világosat; Palika igen kényesnek ígérkezett.

És rengeteg, vég nélkül való vitatkozások eredtek meg a híres Palikáról. Csodálatosképpen egyikük se unta meg ezeket a vitákat.

Legelőször is: hátha Palika leány talál lenni?!

Bella hevesen kikelt ez ellen a gyanúsítás ellen. Ha őt hallotta az ember, azt kellett hinni, hogy Palika mindjárt egy kis bajuszkával, és három csillagos arany gallérkában fog a nyilvánosság előtt megjelenni.

Aztán nagy port vert fel az a kérdés is, hogy vajon Palika csakugyan Palika lesz-e?

Bella igen prózainak találta ezt a nevet. Ő sokkal regényesebb, sokkal szebb nevet szánt Palikának. Úgy találta, hogy Palikát inkább Raoul-nak, Gaston-nak, vagy Gontran-nak kell nevezni, avagy a legrosszabb esetben Aladárnak, Elemérnek, utolsó esetben Tibornak.

Biró, ellenkezőleg, úgy vélte, hogy csak négy név között van választás, s ez a négy név: János, Mihály, Péter és Pál. Bella a három elsőt szörnyűnek mondotta, de a negyedik se elégítette ki az álmait. Biró kifejtette elveit, hogy a szépség az egyszerűségben áll.

Végre megegyeztek a Pál-ban. »Pál!« - ez rövid, egyszerű, s nincs minden méltóság nélkül. A »Palika« meg olyan kedvesen hangzott (legalább Biró olyan kedvesen tudta mondani), hogy Bella sohase hallhatta anélkül, hogy el ne mosolyodjék.

Az egyezséget nem foglalták ugyan cikkelyekbe, de ettől fogva elhatározott dologgá vált, hogy Palika csakugyan Palika lesz.

Ezzel azonban korántsem értek véget a nagy vitatkozások.

Roppant viharokat támasztott az az égető kérdés, hogy ha Palika sírni fog, mi lesz a tennivaló?

Biró a Rousseau nézetén volt. Hagyni kell, hadd sírjon. Bellát fellázította ez a szívtelenség. Majd bizony, azt szeretné ő látni! Biró erősködött, hogy igenis; sőt, hogyha Palika makacsnak mutatkozik, meg is kell fegyelmezni. A nevelésnek csak úgy van értelme, ha mindjárt az első napon megkezdik. Bella kijelentette, hogy ez egyszerűen ostobaság. Biró hivatkozott Rousseaura. Bella nem sokat törődött Rousseauval, s nem titkolta el abbeli nézetét, hogy Rousseau, ez után az ötlet után ítélve, csak közönséges vén szamár lehetett. Könnyű ilyen nagyfejű kamaszoknak hősködni egy olyan pici lénnyel szemben!

Biró nem tágított. Megmagyarázta, hogy nevelés dolgában az apa az igazgató szellem, ő határozza meg az általános irányt. Az anya csak végrehajtója a megállapított elvek szerint tennivaló intézkedéseknek. Bella azt mondta rá, hogy mindez lárifári.

De alaposan meghányták-vetették Palikának további sorsát is. Bella azt óhajtotta, hogy Palika nagy művész legyen, mint az öreg Palika; vagy ha ehhez nem volna kedve, akkor huszár ezredes vagy legalábbis képviselő és pártvezér. Biró ellenben ridegen, kíméletlenül fejezte ki azt a sötét szándékát, hogy Palikát, mihelyt kilencesztendős lesz, vargainasnak adja. És, bár Bella felháborodva tiltakozott az ilyen lelketlen tréfák ellen, meg is okolta kőszívű elhatározását.

- Minden munka értékes - fejtegette az elveit -, s minden csak attól függ, hogyan végezzük a munkánkat. Egy jó varga több ember, mint egy rossz államtitkár, s a varga mestersége szép, klasszikus mesterség, mert vargára mindig szükség lesz. Aztán meg a boldogság titka az igénytelenségben rejlik, és ő mindenekelőtt azt akarja, hogy Palika boldog ember legyen. Palika igénytelen és szerencsés ember lesz, mert a boldogság nem abból áll, hogy a ruhánkat Steinnál csináltassuk, és reggelire szarvasgombával készített és Old Sherry-vel leöntött jérceszeletet együnk.

Olyan komolyan beszélt, hogy Bella már maga előtt látta Palikát, amint egy sötét, csikorgó téli reggel tizenkét pár nagy csizmát cipel egy roppant rúd alatt görnyedve, mialatt pici lába a kivágott facipőben violaszínre gémberedik a hidegtől... Az ő kisfia!

A szeme megtelt könnyel, s Biró alig tudta helyrevigasztalni. E fáradozása közben kénytelen volt azt az engedményt tenni, hogy az inasévek nehézségeit különböző szülői kedvezményekkel fogják enyhíteni. Azután ismét vitatkozni kezdett, s bebizonyította, hogy a vargainasi pálya nem olyan tövises, mint látszik, mert hisz a vargainasok a legvígabb lények a világon.

Míg végre Bella elnevette magát, s azt mondta, hogy:

- Be bolondok is vagyunk mi mind a ketten!

De volt ennek a széles körű s minden részletében kidolgozott programnak egy pontja, amelyben megegyeztek. Az, hogy mihelyt Palika megérkezik, ki fognak költözni a házból, mindjárt a következő tavasszal.

Mert szerették ugyan a fészküket, de úgy találták, hogy az a fészek nem Palikának való.

Palikának kis, földszintes ház kell, szép kis udvarral, meg nagy kerttel, ahol Palika játszani fog. Palika, meg a többiek, mert hisz valószínű, hogy szép lassacskán Mihályka, Péterke és Jánoska is meg fognak érkezni.

Kis, földszintes ház, ahol egyedül fognak lakni, hogy Palika a szomszéd gyermekektől el ne kapja a ragadós betegségeket.

Kis, földszintes ház, nagy, szép kerttel, ahol falun képzelhetik magukat. Ahol búvócskát lehet majd játszani, s ahol Biró még dolgozhatik is.

És sétáikon, amint sorra járták a külvárosi, többnyire elhagyott, s szinte falusias utcákat, melyek lakásuktól a városligetig vezettek, gyakran nézegettek körül, nem pillantják-e meg valahol azt az eszményi kis házat, melyről egy idő óta annyit álmodoztak?!...

13

Egy ilyen délutáni sétáról hazajövet, Bella egyszerre csak megállott egy házikó előtt, s így szólt a férjéhez:

- Nézd, be kedves!

Csakugyan nagyon kedves volt. Újdonatúj az utolsó kapuszögig, világosbarna színre festve, két-két ablakkal jobbra is, balra is. A kapu nyitva volt, s be lehetett látni a helyes kis udvarra, mely tiszta volt, mint egy sekrestye. Odább, az udvaron túl, öreg fák lombjai zárták el a kilátást. A kert tehát régi lehetett, és eléggé nagy is, mert a szomszédos utca jó messze esett.

A ház is, udvara is, tökéletesen olyan volt, aminőt kerestek; a kert alkalmasint szintén megfelelt a kívánságaiknak. De azért, meglehet, fel se tűnt volna nekik, anélkül a kedves kép nélkül, melyet Bella az ablakokban pillantott meg.

Az ablakok tele voltak nyíló virágokkal, és a virágok mögött nevető gyermekfejekkel. Egy virág, egy gyerek, egy virág, egy gyerek; és így tovább.

Igen, ilyen ház kellene nekik, ilyen szép kis udvar, ilyen virágos ablakok, ahonnan éppen így nevetnének ki Palika, Mihályka, Péterke, Jánoska.

S Bella megnézte a házszámot. Kismező utca 123.

Attól fogva ahányszor arra mentek, mindig bemosolyogtak a négy virágos ablakon. A gyerekek már ismerték őket s bizalmasan integettek nekik.

Ők pedig elhatározták, hogy az eszményi háznak tökéletesen ilyennek kell lennie, mint amilyen ez a Kismező utca 123.

Utóbb már csak azért is arra sétáltak, hogy lássák, mi történt a Kismező utca 123-mal? Nem fújta-e el az a tündér-hatalom, amely ezt a bűvös-bájos fészket idevarázsolta a szegény-negyedbe?! Vidáman, mint jó ismerősök, nevettek be a gyerekekhez s megnyugodva mentek tovább: hála Istennek, a Kismező utca 123. még megvan!

Egy szép nap azonban (nem, nem volt ez szép nap) a virágok és a gyermekfejek eltűntek az ablakokból. S ugyanakkor a kapun megjelent egy fehér cédula, mely jelentette, hogy az egész ház, mely egy nagy lakásból s nagy kertből áll, november elsejétől fogva kiadó.

Az első gondolatuk az volt:

- Milyen kár! Milyen szomorúvá lett a ház!

Hanem aztán csábító képek jelentek meg előttük, s ezek a kedves, gyönyörű látomások lassankint elfelejtették velök kis ismerőseiket.

Ha ezeket az elsötétedett ablakokat megint ki lehetne rakni virággal és gyermekfejekkel!...

Attól fogva még többet állongáltak a kis ház körül, s még többet nézelődtek befelé.

Eleinte csak a kapun kukucskáltak be. Később bemerészkedtek az udvar közepéig, s egy nagy nap arra a hősies elhatározásra ébredtek, hogy igenis, megtekintik a házat, tőről-hegyre, a pincétől a padlásig.

Úgy fognak tenni, mintha lakást keresnének, s ki akarnák bérelni a házat, még abban a házbérnegyedben.

Bementek. Biró nagy nehezen előkerítette az öregasszonyt, akit házőrzőnek hagytak hátra az elhagyott tanyán, s megindultak a nagy körjáratra.

Mikor beléptek a legelső szobába, Bellának bolondos sebességgel kezdett dobogni a szíve. Mintha tilosban járnának.

De ez a kis félsz eltűnt hamarosan, hogy helyet adjon a képzelhető legzavartalanabb megelégedésnek.

Ó, milyen kedves is volt minden ebben a gyönyörű kis házban, mely oly tisztán fehérlett s mindenütt úgy ragyogott, mintha skatulyából vették volna ki és éppen csak most vették volna ki onnan! A szobák éppen olyan nagyok, éppen olyan magasak voltak, mint ahogy' ők kívánták, s az egész az utolsó ablakig úgy volt beosztva, ahogy' álmaikban látták. Akárcsak ők építették volna a házat, kényük-kedvük szerint.

Bella hamarjában el is végezte, hogy' is lenne ez meg az, ha csakugyan beköltözhetnének. Itt volna a szalon, amott meg a hálószoba. Nini, ez itt meg a gyerekek szobája! De hisz ez pompás!... A gyerekszobát Biró is nagyon kedvesnek találta. Csakugyan olyan volt, amilyenre áhítoztak. Nagy, tágas, világos; álmodni se lehetett volna különbet.

Hát még a kert! Hisz nem is kert volt már ez, hanem valóságos kis park, hosszú, árnyas fasorokkal, rengeteg, geometriai alakokra cifrázott virágágyakkal, meg csinos szökőkúttal, ahol egy egészen kifogástalan Triton elnökölt. Az alsó részről el lehetett látni a mezőre, le a városligetig.

El voltak ragadtatva. Mintha az Erdei Szép kastélyában jártak volna, oly regényes, oly tündéri volt minden.

Hanem azért egy kissé elszontyolodva léptek ki a házból. Biró, végezetül, nagy nekifohászkodással megtudakolta a bérösszeget, s az ár fennen, szinte gúnyosan hangzott.

Bizony drága volt egy kicsit. Szó se lehetett róla, hogy még az ősszel beköltözzenek. A mostani lakásukat csak a tavaszra mondhatták fel; s arra, hogy egyszerre két lakást fizessenek, nem gondolhattak többé. A nagy összeget, melyet csak az imént süvített el az a követelő hang, egymagában is nehezen tudnák megfizetni.

Úgy határozták, hogy Gabriella előtt nem is említik a dolgot. Még összeszidja őket.

De azért nem mondtak le az ábrándjukról. Hátha szerencséjük lesz, s a Kismező utcai ház üres marad egészen a tavaszig?! Addig nagyot változhatik a világ. Birónak reménységei voltak, hogy nemsokára megszaporodik a jövedelme is.

Csak ne venné ki addig senki! Csak ne hódítaná el előlük valami pénzember!

És mindennap arra sétáltak, újra meg újra meggyőződni, hogy nem, még nem vette ki senki.

Aggodalmas tekinteteik már messziről keresték a fehér cédulát és napról-napra növekedő örömmel néztek egymásra, miután megállapították, hogy: hála Istennek, még megvan, még nem vették el tőlük. Közeledett a tél, s egyszerre nagyot nőttek a reménységeik. Nem, a télen már senki sem fog ideköltözni; arról pedig, hogy a tavasszal elejükbe ne vágjon valaki, gondoskodni fognak.

Lassankint beleélték magukat abba a szép gondolatba, hogy ezt a házat nekik tartogatja a gondviselés. És Bella nagyban szőtte tovább merész álmait. Képzeletében előre elrendezett minden apróságot; úgy tudta, ez vagy amaz hol fog állani, mintha már benne laktak volna, s csak valami nyári tartózkodásra mentek volna el innen, rövid időre. Itt fog állani a zongora, a szalonban pedig, a kandallóval szemben, az ő arcképe. Mindenütt függő lámpák lesznek, hogy a gyerekek magukra ne boríthassák a meggyulladt petróleumot.

A vágyaik mind messzebbre és messzebbre ragadták őket. Egy délután Biró hangot adott annak a vakmerő reménységnek, mely titokban már régóta izgatta mind a kettőjüket.

Hátha egyszer majd meg is vehetik a házat!

Egyszer?! Talán nem is olyan sokára?!

S mikor elhangzott a merész szó, mind a kettőjüknek egy gondolatuk volt. Az *Angelus*!

Biró már régóta dolgozott az *Angelus*on. Egész lelkét, egész tudását beletette ebbe az egy munkájába. És bár még együtt se beszéltek róla soha, tudta Bella is, hogy ez az ő remekműve. Az a remekmű, melyet egy életben csak egyszer lehet alkotni; melynek mását a legnagyobb mesterek se csinálják meg többé soha.

És hát miért ne hozná meg az oly rég várt sikert ez a gyönyörű, ez a tökéletes *Angelus*?! Biró nem szenvedett üldözési mániában. Nem hitte, hogy az egész világ összeesküdt ellene. Nem volt szerencséje eddig, ennyi az egész. Nem ismerték fel a tehetségét, mint ahogy akárhány nagy művész dolgozott ismeretlenül, sokáig, nagyon sokáig, míg csak egy szerencsés véletlen fel nem fedezte őket.

Tulajdonképpen mi oka is volna az elcsüggedésre?! Mintha bizony nem volna mindennapos dolog, hogy a nagy mesterek közül minden második sok, sok munkával bukik meg addig, míg végre a tizedik, vagy a tizenharmadik, egyszerre, érthetetlenül, meghódítja a Dicsőség asszonyát?!

Miért ne nyerhetné meg legalább a kiállítás nagydíját ezzel az *Angelus*szal?! Mikor igazán ez a legszebb, legérettebb alkotása, s mikor erre a nagydíjra vaktában is kilátása lehetett?!

Mért ne hitt volna a jury-tag biztatásának?! Végre is, nem lehet föltenni, hogy százan meg százan összebeszéltek volna csak azért, hogy őt megronthassák?!...

S ha az *Angelus* csakugyan megnyerné a nagydíjat, akkor igazán közel volnának vakmerő reménységük megvalósításához. Mert akkor bizonyára meg is veszik, mégpedig jelentékeny áron, sőt kelete lesz a többi munkájának is. Ezzel aztán együtt lenne annyi, amennyivel a házukat megvásárolhatják. (Már a magukénak hitték.) És ki tudja?!... Hátha?!...

Bella igen sokat álmodott az *Angelus*ról, és még többet a négy kis ablakról, ahol egy virág, egy gyerek, egy virág, egy gyerek, és így tovább, tovább, egy virág, egy gyerek.

14

Birónak volt egy titkos szomorúsága s egy még titkosabb öröme.

Egy délelőtt sokkal korábban ment haza, mint ígérte.

Az ilyen korai hazaérkezések s váratlan betoppanások a férjek legkopottabb, legősibb élcei. Mint a regényekből ismeretes, ezek a váratlan megjelenések vetnek idő előtti, gyászos véget a legtöbb zavartalan házaséletnek, s mint az elbeszélések megtanítanak, ugyancsak ezek az elsietett, meggondolatlan hazaérkezések rontják meg a név- és születésnapok apró örömeit is.

Rossz tréfák ezek, annyi bizonyos; legalább rossz tréfáknak mondják még azok is, akik utánozván az olasz novellák hőseit, maguk is megengedték maguknak ezt az ősi mulatságot.

Ami Birót illeti, meg kell vallanunk, hogy benne nem volt semmi szándékosság.

Valami kicsinyes véletlen fölmentette a leckéjétől. Sohase derült ki: vajon csakugyan kigyúlt-e az iskola, vagy csak a kályhákból kiözönlő éktelen füst tette lehetetlenné a leckét, de egyszóval ama rendkívül örvendetes események egyike történt meg, melyekért buzgó hálaimát rebeg a gondviselésnek kicsiny és nagy, tanítvány és tanár egyaránt.

Biró talán még a diákjainál is jobban örvendett ennek a váratlan szünidőnek. És boldogan rohant haza, hogy teljes megelégedésben tölthesse a két óráját.

Pedig nem volt igaza.

Egy férjnek soha sincs igaza, ha korábban megy haza, mint ahogy ígérte.

Mert ilyenkor okvetetlenül, szükségképpen nyomára fog jönni egy olyan titoknak, amit sosem jó megtudni. Az asszonyoknak mindig vannak titkaik (az egyiknek ilyen, a másiknak amolyan). Grizeldisz mindenesetre tökéletes feleség volt, de ha férjének, a nemes lovagnak, valamikor eszébe jutott volna két órával korábban térni meg a vadászatról, mint szokta, bizonyára neki is látnia kellett volna valami olyat, amire azelőtt, égbekiáltó, konok elbizakodottságában, sohase gondolt volna.

Nincs az a boldog asszony, aki nagyon elcsodálkoznék rajta, ha a férje egyszer vagy két órát késik, s nincs az a tökéletes feleség, akinek meglepetés ne legyen, ha a nevezett két órával siet.

Hogy ezt az erkölcsi tapasztalatot a férfiúi vagy az asszonyi természet rovására kell-e írni, döntsék el a moralisták.

Elég az hozzá: Biró korábban ment haza, mint amikorra várták; természetes tehát, hogy: meglepte a feleségét.

Meglepte, amint az elhagyott utcára nyíló ablakok belső tábláit - mosta és törülgette.

A feje be volt kötve egy piros kendővel, mint egy szobaleánynak. S az arca pirosabb volt ennél a kendőnél is. Nem tudni: a munkától-e, vagy az ijedelemtől, hogy rajtakapták a turpisságon?

Biró úgy tett, mint ahogy az ilyen meglepetések után tíz férj közül kilenc. Megcsinálta a szokásos drámai jelenetet.

- De, az istenért, mi jut eszébe?

Bella ijedtében majd kikottyantotta az igazat.

- Semmi különös. A belső táblákat máskor is magam törülgetem. Az a szegény leány nem ér rá mindenre.

De még idejekorán mást gondolt. Mert tudta, hogy erre az lesz a felelet:

- Akkor még egy cselédet kell fogadni, amint már régen rimánkodom.

Bella tehát egyet kanyarintott az igazságon, s csak annyit felelt, hogy:

- A lány beteg s hogy hamarább elkészüljön a dolgával, ezt abbahagyattam vele. De láthatod, hogy énrám már csak ez a két tábla maradt!...

- És éppen *most*!

- Ezzel ugyan nem erőltetem meg magamat.

- De hisz úgy kipirultál belé, mintha lázad volna!...

És megcsókolta a bíborszínű arcot.

- Igen, mert rám ijesztettél!

Bella letagadott magáról minden házidolgot, de Birónak nem sok fáradságába került megtudnia, hogy igenis, a könnyebb munkát elvégzi a leány helyett. Ez a fölfedezés arra indította, hogy még egy utolsó kísérletet tegyen egy szobaleány érdekében, akit állítólag igen melegen ajánlottak neki, s aki úgy erényei, mint szerencsétlensége révén, méltó volna minden részvétre.

A nagy erőlködésnek nem volt foganatja. Bella átlátott a szitán, s kitalálta, hogy ez a tökéletes szobalány, akiről Biró megindító történeteket tudott regélni, csak a férje képzeletében létezik, s ha megelevenülne, igen közönséges fehérszeméllyé változnék át.

És mikor Biró a legkomolyabban fáradozott a képzelt hölgy érdekében, Bella, aki előbb hosszasan nézett a férje szemébe, egyszerre csak elmosolyodott s azt mondta neki:

- De hisz édes kis öregem, nem tudsz te hazudni egy cseppet sem!...

Biró tanúságul hívta a kalendárium legtekintélyesebb szentjeit, s azt hitte, hogy ezzel az erkölcsi segítséggel mégiscsak győzni fog.

De Bella tovább is csak hitetlenül mosolyogva nézett az ura szemébe, s mintha valami részvétre méltó fogyatkozást lelt volna ebben a különben elég tűrhető úriemberben, így szólt:

- Igazán botrány, szegény kis öregem, hogy mennyire nem tudsz hazudni!

Neki is nevetnie kellett. S ezzel a szobaleány-kérdés egy időre megint letűnt a napirendről. Legalább egy darabig nem beszéltek róla többet.

De azért Birót, titokban, folyvást bántotta az a gondolat, hogy a feleségét nem tudja a gondtól s a cselédmunkától megóvni.

Hát hiszen szegény embereknél ez nem is olyan rettenetes dolog. Vannak békében, sőt boldogságban élő családok, ahol az asszony kiveszi a részét még a nehéz munkából is. És talán maguk az asszonyok nem is tekintik ezt olyan borzasztónak. Mindig voltak és mindig lesznek asszonyok, akik otthagyják a kényelmet, a jólétet, s elmennek a padlót sikálni, hogy együtt legyenek azzal az emberrel, akit szeretnek.

De Biró nem úgy gondolkozott, mint szegény emberhez illik. A bajai közt az volt az egyik legnagyobb, hogy - vesztére - úgy gondolkozott, mint egy mandarin.

S ebben a pontban az Arisztotelész véleményén volt. Azt tartotta, hogy a testi munka végzésére egészen másféle szervezetek vannak hivatva, mint a mieink. Arisztotelésznek erre a felfogására azt az ellenvetést lehetne tenni, hogy ugyanezt mindenki mondhatja, s a világ összes filozófusai megegyeznek benne, hogy a bölcs, nagy igyekezetében, amellyel igazolni akarta a szolgaságot, egy kicsit elhajította a súlykot. De viszont azt se lehet tagadni, hogy ama bizonyos »szervezetek«, mintha igazat adnának az arisztokrata gondolkozásnak, maguk is így találják a dolgot természetesnek.

Ám álljon a dolog a férfira nézve akárhogyként: nem erősködött. De ha az asszonyról volt szó, akkor már nem engedett. Ha idáig kellett menni: túltett a keletieken. Esküdött rá, hogy ama »szervezetek« közül, melyek a testi munka végzésére vannak hivatva, a nőt mindörökre kizárja a rendeltetése. A nő - így vélekedett - a mi társadalmunkban különben is a rövidebbet húzza; következésképp: kitudni őt az előnyökből s megosztozkodni vele a munka nehezén, csak barbárság lehet.

Ezenkívül volt még egy sereg kitűnő oka, melyeket mindig készen tartott az elmélete igazolására. Másrészt azonban nem hiányzott belőle az a bátorság se, hogy nyíltan elismerje ama szép számú következetlenséget, melyekkel az »én« koronkint megcsúfolja a legszebb elméleteket is. Ha az elmélete másképp hangzott volna is, akkor se átallotta volna megvallani, hogy igenis, a feleségének egészen másféle sorsot kíván, mint amely, úgy látszik, már ezer esztendők óta üldözi Éva leányait.

Igen, a kivételesen szerencsések, a dollárkirálynék kényelmét, s a Miss Illandudnók mesés ruháit kívánta volna neki, akit méltónak talált rá, hogy része legyen a kiválasztottak minden ritka örömében. És íme, nemcsak, hogy a legnyomorultabb gondtól nem tudta megóvni, még abba a tudatba is bele kellett törődnie, hogy titokban, az ő nagy keserűségére, ledolgozza a mások részét a nem neki való munkából, mint az a többi szegény asszony, akiket lélek nélkül s földhöz ragadt szegénységben élő férjeik csinos, egészséges állatokként tartanak a fedelük alatt.

Régóta nem békétlenkedett már, de ez a gondolat fellázította. És el kellett fojtania a keserűségét, mert tehetetlen volt a bajjal szemben. Többet dolgozni képtelen volt, s a keresete sehogy se emelkedett.

A rossz szapora, mint a legalacsonyabb rendű állatok. Spontán-generációval újhodik meg, mind több és több más rosszra válva szét. Ez a keserű gondolat se maradt egyedül való. Nemsokára támadt egy újabb kétsége, mely fokozta az izgatottságát.

Vajon, titokban, nem érez-e nélkülözést is? Vajon nem csalódott-e meg, nem őbenne, hanem abban, amit a házaséletüktől joggal várhatott? Vajon nincs-e még több lemondása, mint amennyihez lánykorában hozzászokott? Vajon nem találja-e, mint a Bret Harte száműzöttjei, hogy egy kicsit sok a Homérosz, s egy kissé kevés a kenyér?

Kerülő utakon, vigyázva járva, nekilátott, hogy kicsalja az önkéntelen s őszinte feleletet erre az aggasztó kérdésre. De Bella észrevette a kelepcét. És hogy mindenkorra véget vessen az efféle kísérletezésnek, egyszer csak ezzel a mondással lepte meg Birót:

- Hagyd el, sohase voltam ilyen nagyúr világéletemben.

Elmondta neki a kávé-korszak hosszú hónapjának nevetnivaló vonásokban gazdag történetét, meg a többi efféle élményt. Erről a tárgyról sokat tudnak beszélni az olyan leányok, akik jó sokáig éldegéltek a testvérük kis pénzének fölötte szerény kamataiból. És úgy tudott mulatni ezeken az élményeken, mintha egy kissé sajnálná is az elmúlt vidám napokat.

De a Biró kétségeit ez se oszlatta el. A gyanú ott maradt a lelke mélyén. Igyekezett ugyan el nem árulni a szomorúságát, de ahányszor magára maradt, ez a névtelen kesernyés hangulat mindannyiszor ráborította szürke árnyékát.

Csak két dolog volt, ami vigasztalta egy kissé. Az egyik a reménység, a megváltó *Angelus*. A vakmerő bizakodás, hogy ez nem tarthat így sokáig; a fel-fellobbanó hit fiatal erejében. A másik pedig az a tapasztalat, hogy ha Bella titokban nem hozzá való munkával rontja is szép fehér kezét, és emellett talán lemondásai is lehetnek: mindez ugyan egy cseppet se látszik meg rajta.

Szebb, üdébb, vidámabb volt, mint azelőtt bármikor; s az egészség csak úgy sugárzott róla. Szépsége, mely egy gyönyörű szarvas-ünő teli és mégis graciózus szépségére emlékeztetett, csak tökéletesebbé, ragyogóbbá vált azóta, mióta férjhez ment, anélkül, hogy leányos, határozatlan, szinte gyermekiesen üde bájaiból akármit is veszített volna. Vannak kiválasztottak - igaz, hogy nagyon kevesen - akik még az anyaság állapotában is megőrzik alakjukon a leányiság hamvasságát, s Bella ezek közé a kiválasztottak közé tartozott.

»Ha Tiziannak olyan Madonnája lett volna, mint nekem van!«... - mondogatta magában Biró, és »örült lelkében«, mint a bibliában mondják. Aztán egy kissé szánakozva gondolt azokra a szerencsétlenekre, akik azt képzelik, hogy a vágy elalhatik, s hogy a szerelmet is megőrli az idő.

Az egészségnek és a szépségnek ez a teljessége, mely földi fénykörként sugározta körül Madonnáját, még jobban vigasztalta a reménységeinél is.

...Küszködünk, bajlódunk - kezdte biztatni magát -, nehezen csikarjuk ki a sorstól azt a kis jobb jövőt, amelyre méltán számíthatunk, s talán még megcsalódunk egypárszor. Talán még messzebb van a cél, mint képzelem. De majd csak elérjük. Fiatalok, egészségesek vagyunk mind a ketten; s örökké fogunk élni, mint a mesék hősei. Ha van valaki, aki várhat, úgy mi várhatunk.

15

Egy este együtt ültek a kis szalonjukban. Bella el volt foglalva a nagy előkészületek apró munkáival, Biró a zongoránál ült, s Rubinstein egy dalát játszotta.

- Udvarlás szöveg nélkül - szólt, mikor játszani kezdett, látva, hogy Bellát ugyancsak meglepte ez a meglehetősen ritka vállalkozás.

Nem akarta háborgatni a dolgos kezet, és mégis szükségét érezte, hogy körülhízelegje úrnőjét, hogyha már egy percre ki volt átkozva Mekkából, legalább zeneszóval hálálkodjék, udvaroljon neki.

S mialatt a holdvilágos szerelmi ének dallamát szép lassan kiütögette a billentyűkön, a szeme folyvást ott csüngött a felesége arcán.

Bella serényen dolgozott a horgolásán, s tekintete, mely alig hagyta el a munkáját, nem árulta el, hogy mi jár a fejében.

De egyszerre csak leeresztette a horgolását, felnézett, s amint tekintete összetalálkozott a Biróéval, halkan, szelíden, s mintha félne, hogy kikap érte, így szólt:

- Mondd, kedvesem, de ne haragudjál meg... Sokat fogsz-e gondolni rám, hogyha már nem leszek?

Valami buta, babonás rémület villámlott végig rajta. A szíve nagyot dobbant, s azt hitte, hogy odarohan hozzá, felkapja a karjaiba, aztán nem ereszti el, nem ereszti el... De ez csak egy pillanatig tartott. Erőt vett magán, s visszaragadta a józanságát, mely hirtelen mintha cserbenhagyta volna.

Olyan hamar összeszedte magát, hogy még a játékot se hagyta abba. A zongora ugyan kissé megilletődött hangon szólt, de kitartott hősiesen.

S Biró, látszólagos nyugalommal, mintha csak egy gyerekes megjegyzésre felelne, szinte odavetőleg válaszolt:

- Én is ezt a kérdést akartam magához intézni. Jó, ha a fiatal házasok előre biztosítják magukat, akkor, amikor még...

Bella szomorú mosollyal szólt közbe:

- Nem, nem, én nem tréfálok. Én tudom, érzem, hogy nem élek sokáig. És, látod, édesem, ki nem mondhatom, mennyire szeretném tudni, hogy: mi lesz akkor, hogyan lesz akkor?!... Úgy szeretnék a lelkedbe látni, hogy kitaláljam, vajon meddig gondolsz rám?!... Vajon el fogsz-e

felejteni, és ha nem, sokszor, minduntalan gondolsz-e rám, vagy csak néha-néha, nagyritkán?!... Vajon, ha majd *akkor* egy-egy csinos nőt látsz az utcán, el fogod-e mondani magadban: »Csinos, de az én feleségem sokkal csinosabb volt!« Vagy ha nagyon okos, nagyon elmés, előkelő hölgyek közt leszel, eszedbe fog-e jutni, hogy: »Az ám, de ismertem én egy jó kislányt, hej, be jó kislány is volt, szegény!« És, ha majd látni fogod a sok mindenféle asszonyt, új divatú ruhákban, elmondod-e magadban, hogy: »A mi időnkben szebb volt a divat!« Emlékezni fogsz-e a teáscsészéinkre, a kék ruhámra, a Rembrandt-kalapomra?!... Vagy pedig jársz-kelsz, olvasol, festesz, udvarolsz, és csak nagyritkán, álmatlan éjszakákon jutok majd eszedbe, amikor egyszer-egyszer felülsz az ágyadban, s így kezdesz eszmélni: »Nini, igazság, hisz volt nekem valaha egy kis feleségem is!... Régen, nagyon régen volt, és bizony alig ismertem szegényt, olyan rövid ideig volt a feleségem. Nem csoda, ha az arca úgy elmosódott az emlékezetemből, hogy már alig-alig emlékszem rá!«...

Vannak érthetetlen, buta, babonás sejtelmek, az agynak csodás káprázatai, melyek hatalmukba tudják ejteni a legjózanabb férfit is, s melyek vénasszonnyá és gyermekké változtatnak mindenkit, akit meglepnek.

Ez a káprázat szállotta meg Birót is, s rémületében majdnem elordította magát. Mintha ez alatt a másodperc alatt, egy láthatatlan vezető után, keresztül repült volna a gyötrelmek éjszakáján, melyben talán egykor lassan, fáradságosan, vérző lábbal kell cipelnie az élet terhét... Már látta magát elveszve, egyedül... De a jelenés eltűnt; magához tért.

Fölkelt a zongorától, s a hidegvérűt játszva, odament a feleségéhez. Leült mellé a díványra, szépen átkarolta, s gyöngéd, nagyon gyöngéd hangon azt kérdezte tőle:

- Rosszul vagy talán, hogy ilyen csúnya képzelődésekkel izgatod magadat?

- Nem. Semmi bajom. Láthatod, hogy egészen nyugodt vagyok. Különben, ez nem most jutott eszembe. Gyakran gondolok én erre.

Biró lassankint felocsúdott az ijedtségéből.

Persze, hogy gyakran gondol erre. Mint a többiek. Fiatalasszonyok, ha a jóreménység állapotában vannak, sokat foglalkoznak a halál gondolatával. Különösen az első gyermeknél. Az egész nem egyéb, mint az ismeretlentől való homályos, határozatlan félelem, melyet még inkább megerősít az a sok mindenféle beszéd a szerencsétlen szülésekről. Ó, ez a temérdek haszontalan beszéd! De ilyenkor nem lehet megfelejtkezni róluk; ilyenkor megelevenülnek és kísértetekké változnak át.

S meglehet, hogy a fiatalasszonyok ilyenkor egy kissé tetszelegnek is a halál gondolatával. Talán sokkal nyugodtabbak, mint gondolná az ember, de azért nem idegenkednek attól, hogy kiaknázzák egy kevéssé, igen kevéssé, veszedelmekkel járó állapotuk érdekességét, nem mulasztják el, hogy kacérkodva ezekkel a veszedelmekkel, néha-néha szóra bírják az anyaság érdemét megillető tiszteletet, és végre élnek a jó alkalommal, hogy újra meg újra meggyőződhessenek férjüknek a szerelméről és odaadásáról. Az ilyen biztosításokat mindig szívesen hallják az asszonyok, s az elkényeztetett kis gyermekek akkor is szeretik a vigasztalást, ha tulajdonképpen nincs is semmi bajuk.

És pirongatni kezdte magát:

- Már hogy' tudtam ily bután megrémülni! Igazán ostoba vagyok.

De bármint röstelkedett az ijedtségéért, nem tudta elfelejteni azt a tekintetet, mellyel Bella rajtafelejtette a szemét, amint tudakolta, hogy vajon emlékezni fog-e a teáscsészéikre, a kék ruhájára és a Rembrandt-kalapjára?!...

16

Palika megérkezett.

Reggel, mikor Biró elment hazulról, még egyikük se gondolta, hogy ettől a nagy eseménytől már csak órák választják el őket. Úgy tervelték, hogy délután nagy sétát tesznek s akkorát fognak gyalogolni, mint a bolond angol meg bolond felesége; aztán útba ejtik a Kismező utcát - ezúttal már nem mint utcai kíváncsiak, hanem mint tekintélyes bérlőjelöltek - kijelentik, hogy a szándékuk komoly, megkötik az alkut, végül leteszik a foglalót, hogy egyszer már nyugodtan alhassanak s hogy még májusban be is költözhessenek.

Hanem mindebből nem lett semmi. Mikor Biró déltájban hazakerült, nagy felfordulásban találta a házát. S Terka, akit egyes-egyedül az ő féken tartására rendeltek ki, azzal fogadta, hogy:

- Nem lehet bemenni. Tessék csak helyet foglalni, s szépen itt maradni. Ha mindenáron beszélgetni akar valakivel: itt vagyok én, tessék nekem udvarolni.

Biró erre a kérdések egész seregével támadta meg Terkát.

Terka azonban még nemigen tudott kielégítő feleleteket adni. Biró kezdte gyanítani, hogy az izgalmak órái még csak most következnek.

Számlálni kezdte előbb a negyedórákat, aztán a perceket is. Közben-közben egy-két szót váltott Terkával, aki megjegyezte, hogy Chesterfield lord alighanem jobb társalgó volt, mint Biró úr.

- Honnan gondolja, Teruska?

- Olvastam a *Hazánk és Külföld*ben.

Az ajtó kinyílt; Biró ijedten pillantott fel. Gabriella ment keresztül a szobán, ki a konyha felé. Biróra rá se nézett.

Emez olyan bűnösnek érezte magát, s olyannyira meg volt rémülve, hogy egy hang se fért ki a torkán. Csak félénken nézegetett a távozó után.

- Valami baj van? - suttogta Teruska.

- Nem, nincs semmi baj - felelt Gabriella mentében.

Aztán nemsokára visszatért, s ismét eltűnt a hálószoba ajtaján. Jött, ment, anélkül, hogy a háziurat észrevette volna.

Különben a többiek is úgy voltak vele. Nagy szaladgálás volt a kis szalonban, de őrá ügyet se vetettek. Még a cselédek se törődtek vele. Meg se látták.

Így teljesül a bibliai jóslat. Tavaly te rajtad csüngött minden szem, még a pap is tisztelettel szólt hozzád, s kegyes jóakaratodba ajánlotta szerény tanácsait; ma, ma te vagy az utolsó személy a házban.

- Még szép, hogy megtűrnek itt, és nem küldenek el - bizalmaskodott Teruskával.

(Tette magát, mintha megőrizte volna a hidegvérét, s mintha tréfálni is tudna.)

- Ó, még az is megtörténhetik, hogy elküldik hazulról! - nevetett Terka. - Sose bízza el magát; meglehet, hogy útban lesz.

- Igazán azt gondolja?

- Nem, de azt hiszem, hogy elküldik valahová ebédelni.

- Van is eszemben ebédelni!

- Annyira fél? De hisz hallotta, hogy semmi baj. Minden a legjobb rendben van.

- Félni nem félek, azaz hogy... szóval, nagyon gyávának talál?

- Ha már meg kell vallanom.

Bizony szorongott ő egy kicsit, hiába is tagadta. Nem mintha rémlátásai lettek volna; a legrettentőbb dologra rá se gondolt. Hogy is gondolt volna rá! Bella olyan volt, mint maga a megtestesült egészség. A termékenység istennőjét képzelhették ilyennek a régiek.

De valami eddig ismeretlen érzés facsargatta a szívét, csiklandozta a torkát és gyorsította meg a lélegzetét.

Addig még szüret volt, míg Terka állotta a dicsőséget, s önfeláldozóan játszotta a társalkodónő hálátlan szerepét. Addig, már csak a férfiúi méltóság kedvéért is, igyekezett erőt venni az ellágyulásán, s Terka előtt a bátrat játszotta, akit soha se zavar meg semmi, s aki az operettben így hősködik:

Uns von der Cavallerie
Geniert so etwas nie.

Még utánozta is a színészt, s hogy ne kellessen hangot változtatnia, megpróbált élceket faragni.

Hanem mikor Terkának el kellett mennie, hogy ebédet adjon az öreg vasutasnak, nagyon alább hagyott a vitézsége.

Attól fogva nem tudott egyebet csinálni, csak járt fel s alá, kezében az órájával. Alig dugta el ezt a szerencsétlen órát, megint csak elővette. Az idő nem akart múlni.

Aztán elkezdett haragudni, hogy ennyire nem törődnek vele. Már hogy hagyhatják így, anélkül, hogy egy szónyi újságot mondanának neki? Miért nem mondják meg minden öt percben, hogy semmi baj, s hogy nem merült fel semmi rendellenes tünet?!

Majd az jutott eszébe, hogy fáj a feje, hogy nem maradhat meg ebben a szobában, hogy ki kell mennie a folyosóra, egy cigarettát színi.

Tulajdonképpen csak attól félt, hogy odabenn valami olyast talál hallani, amit nem jó hallani férfiembernek.

De odakünn se volt maradása. Egy pár perc múlva már visszakívánkozott. Csakhogy nem merte kinyitni az ajtót. Reszkető kezét hirtelen visszakapta a kilincsről; és maradt.

A márciusi nap be-benevetett a nagy bérház udvarára, de csak azért, hogy kicsúfolja a szegény embereket. Mire valamelyiküknek eszébe jutott, hogy jó volna kivonulni a ritka jelenség ünneplésére, a természet nagy háziura már visszahúzódott felhő-függönyei mögé.

Az ilyen szeszélyek, mint általánosan ismeretes, nincsenek hatás nélkül ideges állapotban levő emberekre. A mi festőnk, ahhoz képest, amint a nap kegyesen fényeskedett rá, avagy kegyetlenül bujdokolt előle, a nagyzás ábrándjait szőtte, vagy kétségek között hánykolódott.

Vajon micsoda végzetet írnak be ebben az órában a csillagokba?! Ezer kép jelent meg és foszlott szét előtte, mint egy óriási kaleidoszkóp megannyi csodás alakulata. A legszebbiken egészséges, vidám, szép, boldog arcú fiatalembert látott, akit két idősebb, de nem elaggott ember rettentően kényeztetett; a legborzasztóbbikon pedig egy apátlan, anyátlan árva leányt, aki egy szörnyű, meredek lejtőn gurul lefelé, lefelé.

Nem állhatta tovább odakint; visszament a szobába.

Nesztelenül nyitott be, lábujjhegyen ment a szoba közepéig, de nem hallott semmit. Odább-ment; mélységes csend. Aztán rátette a fülét a kulcslyukra, s várt türelmesen.

Egyszerre csak vékony, gyámoltalan, macskanyávogáshoz hasonló, síró hang ütötte meg a fülét, s erre a nevetséges hangra összerázkódott. Valami összeszorította a torkát, s életében először végigfutott rajta a hideg.

De aztán mindjárt különös meleget érzett. Mintha a vér sűrűbben keringett volna ereiben; s mintha izmainak erejét valami láthatatlan hatalom hirtelen megkettőzte volna.

Égett a türelmetlenségtől. Fellázadt a szegény Gabriella ellen, s nem bírva türtőztetni magát, halkan kopogtatott.

- Mindjárt - hangzott belülről.

Egy örökkévalóság telt el; végre, nagysokára Gabriella kinyitotta az ajtót. Az arca sugárzott; Biró alig ismert rá.

Csak egy szót mondott, de ez a szó éppen elég volt egy időre:

- Fiú.

Ahogy kimondta, már visszahúzódott. Biró szerette volna egy kicsit ott tartani, de már elkésett. Még az első kérdésre se kapott feleletet:

- Semmi baj?

Nem, nem lehet semmi baj. Hogy erről szólni eszébe se jut, az csak a legjobbat jelentheti.

Fellélegzett.

Minden a legjobb rendben van, s a vendég, aki helyet követel magának a szállásukban, a meghívó nélkül érkezett, tolakodó kis vendég, aki majdan a nyakukra nő és parancsolójuk lesz, mind a kettőjük született ura és zsarnoka - fiú, hála istennek fiú.

Biró azelőtt nagyban erősködött, hogy neki mindegy, akár fiú lesz, akár leány. Sőt azt a nagy mondást is megkockáztatta, hogy a leányait jobban fogja szeretni, mint a fiait, mert a leányok bizonyosan a mamájokra fognak hasonlítani. Hanem most, titokban, mégiscsak megvallotta, hogy az isten rendelése néha nagy lelki könnyebbségére van a szegény embernek. Hogyne! Egy leánnyal annyi a gond, az aggodalom! A fiú, az egészen más. A fiú mindjárt nagyúrnak születik. Övé a jövő, övé az egész világ. Történjék akármi, majd csak kiküzdi magának a szerencséjét.

De már igazán szerette volna látni ezt a titánt, akiből még nem ismert egyebet, csak egy kis nyávogást és világmozgató rendeltetését.

Végre megláthatta. És amint ott voltak hárman, egyazon kis mennyezet alatt, Birónak csak egy gondolata, egy érzése volt: az, hogy ez a világ a legjobb világ minden képzelhető világok közül.

- Látod, milyen szép? - suttogta Bella.

- Igen, egészen olyan, mint te vagy!

- Ó, nem, a szeme a tied, és a kis orra is.

- De a szájacskáját már most is úgy csucsorítja, mint te!

- És milyen nagy! Olyan nagy, mint egy kéthónapos gyerek!

- Igen ám, de bajuszkája nincsen!

- Eredj! Hogy' beszélhetsz így erről a kis angyalról?!...

Bellának boldogságában is eszébe jutott a régi tervük.

- Látod, nem mehettünk el a Kismező utcába!

- Pedig Palika hamarosan követelni fogja a kertjét.

- Igen, és most már akármelyik nap kivehetik előlünk.

- Nem, mert holnap az lesz az első utam.

- Nem felejted el?

- Nem én, semmi esetre.

- Úgy jól van!

Dehogy felejtette el! Másnap, már korán reggel fölverte az öregasszonyt, megtudakolta tőle a házfelügyelő címét, elszaladt hozzá, letette a foglalót, s aztán boldogan jelentette Bellának, hogy a nagy dolog megtörtént. Bella úgy örült, hogy ki se tudta volna mondani.

Hanem azért sohase költöztek be a Kismező utcai szép kis házikóba.

17

Májustól csak egy-két hét választotta el őket. Bella régóta fenn járt; egy pár nappal azelőtt már ki is sétált Palikával, a Palika személye körüli miniszterrel, meg a férjével, aki, miután a családi rangsorban sokáig bitorolta az első helyet, most az utolsóval volt kénytelen megelégedni. Ó, megelégedett vele! S ilyen büszkén, mint ezen a napfényes délután, még soha se ment végig az utcán.

Ez a kirándulás azonban egyetlen maradt, mert Bellának temérdek dolga volt. Az utolsó napokban minden percét lefoglalta a nagy költözködés. Korán hozzáfogott a csomagoláshoz, hogy a körmére ne égjen a dolog. S Biró, egy idő óta, ahányszor a munkából hazatért, mindig ládák közt találta a feleségét.

Néha egészen kipirult a nagy sürgéstől-forgástól, s egyszer megvallotta, hogy ugyancsak el van fáradva.

Biró nem győzött eleget könyörögni neki, hogy kímélje magát. De ez hiábavaló volt. Bella kegyképpen se engedte meg másnak, hogy segítség címe alatt a dolgába avatkozzék.

Hanem egy este Biró hiába kereste Bellát a szekrények mélyedéseiben, meg a könyvespolcok letarolt állványai között. (Az utóbbi időben mindig ilyen helyeken kellett fölfedeznie a feleségét.) Az újonnan kikészített ládák félig üresen ásítoztak a padlón; az egész lakásban mélységes csend.

Az első gondolata az volt, hogy talán Palika nem alszik, hanem eszébe jutott, hogy egyszer ő is nyűgösködik, mint más közönséges gyerek. De nem, Palika aludt szépen, mint ilyenkor rendesen, mert Palika igen békés, pontos, jó adófizető polgárnak indult.

Az anyja ott ült a bölcsője mellett, s a sötét kis szobából szórakozottan nézegetett ki az utcára, ahol egymás után gyújtották meg a gázlámpákat.

Biró majd sóbálvánnyá vált, mikor megpillantotta.

Az első találkozásaik óta, mikor minduntalan ki kellett nyitni vagy be kellett tenni az ablakot miatta, nem látta ilyennek.

Nyakát fázósan húzta be a barna hárászkendőbe, melyet Biró már egy esztendő óta nem látott a vállán; a fejét lecsüngesztette s a tekintete oda-odatapadt, ahová véletlenül vetődött.

Erről a testtartásról, mely a didergő madárra emlékeztetett, Birónak megvolt a maga határozott véleménye. Régente gyakran látta ezt az érthetetlen fázódást; utóbb a feltűnő jelenség mintha mindenkorra eltűnt volna, s azóta Biró abban a meggyőződésben élt, hogy az egész puszta kényeskedés lehetett. És néha, mikor úgy találta, hogy a Bella egészsége tökéletesen zavartalan, még el is mosolyodott magában arra a gondolatra, hogy íme, milyen nyomtalanul maradtak el mindazok az aggasztó jelenségek, melyek őt egy pillanatra úgy megijesztették.

De hát, úgy látszik, mégsem maradtak el minden nyom nélkül.

- Csak nincs valami bajod?

- Nem, nincs semmi. Hanem fázom egy kicsit.

A keze csupa tűz volt.

Hirtelen úgy megrémült, hogy meg kellett fogóznia, mert megtántorodott volna. Egy szempillantás alatt átélte a Passió minden gyötrelmét, s mintha már hallotta volna a vak és süket Rém szárnyának csapásait.

De aztán lámpát hoztak a szobába, s mikor Bella ismét mosolyogva nézett a szemébe, lassankint megnyugodott.

Hisz egy könnyű rosszullét még nem olyan kétségbeejtő dolog!... Istenem, jó is volna, ha csak úgy, minden legkisebb baj nélkül, végig lehetne úszni az életet!... Csakhogy ilyen szerencsés ember nem is létezik. Végre is, az ijedezésre egyelőre nincsen semmi ok. Ki tudja, holnap tán a láznak már se híre, se hamva?! Hisz Bella olyan erős, olyan egészséges!

Hanem a láz nem múlt el se másnapra, se harmadnapra. Azok az orvosok, akiket Biró a leghamarabb talált meg, majdnem egyértelműen nyilatkoztak. A baj komoly, de nem aggasztó. Mindenesetre jó lesz ezt vagy azt a tanárt megkérdezni.

Birónak kedve lett volna kidobni őket. Persze, hogy komoly a baj! Hát mikor nem komoly a baj ezeknek?! A világért meg nem nyugtatnák az embert, csakhogy annál nagyobb érdemeket szerezzenek! Az igazság az, hogy nem is tájékozódnak, csak nagyképűsködnek. Világos, hogy mindjárt tanárhoz kellett volna fordulnia. Miért is nem kezdte mindjárt ezen?!...

A tanár eljött, de nem nyugtatta meg Birót. Ez már nem komolynak mondta a bajt, hanem súlyosnak.

Mikor egyedül maradt vele, Biró előállt a remegők, a holtra rémültek szokott kívánságával, melyet az orvosok jól ismernek. Teljes őszinteséget kért, az egész igazságot óhajtotta tudni.

A tanár rajta volt, hogy teljesítse a kívánságát.

- A kötelességem is azt parancsolja, hogy ilyen esetekben ne titkoljak el semmit. Végre, ön férfi, önnel tehát egészen nyíltan beszélhetek.

De aztán rátekintett s megesett rajta a szíve.

Ez a hivatkozás a férfiasságára ólomszínűvé változtatta a Biró arcát. Megkapaszkodott egy karosszékbe, s csak intett, hogy hallgatja.

Ilyen rémület éghet annak a szerencsétlen kis madárnak a szemében, akire az óriáskígyó halálthozó tekintete nehezedett rá.

A tanár mást gondolt.

- Nem titkolhatom el, hogy a veszedelem jelentékeny, de mindjárt meg kell jegyeznem, hogy ennél a betegségnél nem szokatlan a hirtelen kedvező fordulat, s mi mindent el fogunk követni, hogy a természetnek, erre irányuló törekvésében, segítségére legyünk.

Ah!...

»Nem szokatlan«?!... Tehát majdnem: »megszokott«. Szóval: többször megtörténik, mint nem. Eszerint nincs ok mindjárt előre kétségbeesni. Bizonyára, ez is vigasztaló. Ó, hogy ilyen vigasztalásokhoz kell folyamodnia!...

- Hanem - folytatta a tanár - a beteg mindenekelőtt nem maradhat itt, ezen a levegőn. S most már az a legfontosabbik kérdés: megengedik-e az ön viszonyai, hogy klimatikus helyre költözzék vele, mégpedig azonnal?

- Igen - felelt Biró szemhunyorítás nélkül.

- Mégis - szólt a tanár, miután körülnézett -... nem gondolja, hogy jó volna, ha a közelben találhatnánk megfelelő üdülőhelyet?...

- Az ő egészségén kívül - szólt közbe Biró - nincs semmi, amire tekintettel kellene lennem... A tanár úr talán Kairóra gondol, vagy Dél-Olaszországra?

Az orvos a fejét rázta.

- Nem. Olyan hosszú útról nem lehet szó. Betegünknek sokkal előbb kell a délvidék és a jó levegő!... Az nagyon sokáig tart, amíg odaérnek!... Úgy hiszem... - hisz mindjárt májusban vagyunk -, hogy Dél-Magyarországon lelhetjük fel azt a helyet, mely a mai viszonyok közt nekünk a legalkalmasabb.

Aztán úgy nyilatkozott, hogy mindent számba véve, Ilmavölgyet véli különösen ajánlatosnak.

Birónak semmi kifogása se volt Ilmavölgy ellen, amint nem lett volna ellenvetése akkor se, ha a Kanári-szigetekre küldik.

A tanár szíves volt magára vállalni, hogy gondoskodik részükre villáról, orvosról és szolgaszemélyzetről is. Neki vannak arra összeköttetései.

- Még holnap értesíteni fogom önt - ígérte, - hogy minden rendben van s akkor holnapután utazhatnak.

- Bocsánat... még egy pár kérdésem volna a kezelésre nézve.

A tanár felelt mindenre türelmesen, de a részletekbe nemigen bocsátkozott. Ami a részleteket illeti, hosszabb levelet fog írni az ilmavölgyi orvosnak, s abban nem fog megfeledkezni semmiről. Különben, az első és fődolog az, hogy a gyerekhez dajkát kell fogadni, a többi mellékes. A beteg szórakozzék, mulasson, s tegye azt, ami kedvére van. A fő az, hogy szórakozzék, mulasson, s mentül vidámabb, mentül boldogabb legyen.

18

Weinberger úr az első pillanatban meg se ismerte azt a magából kikelt arcot, mely egyszerre csak ott sápadozott az íróasztala előtt.

- De hát mi történt önnel? Hisz ön húsz esztendőt öregedett!

Két szóval elmondta, hogy mi történt vele. Aztán elmondta azt is, hogy pénzért jött. S fölajánlotta Weinberger úrnak az *Angelus*t.

Az *Angelus*t Biró még februárban elküldte a berlini nemzetközi kiállításra. A berlini lapok közül néhány már írt is róla, mégpedig igen elismerő hangon; s ez reménységet keltett benne, hogy Weinberger úr nem fogja az alkut visszautasítani. Az ajánlata egyébként is igen elfogadható volt; a katalógusban jelzett árnak csak a negyedrészét kérte, s ha a kép díjat talál nyerni, vagy vevőre talál, a díj vagy a vételár, a legjobb esetben mind a kettő, Weinberger urat fogja illetni.

Weinberger úr az állát simogatta.

- Nem tagadom - szólt -, hogy az ön feltételei elég szerények. De őszintén megvallom, én nem bízom abban, hogy önnek ezzel a képével sikere lehet. Önnek határozott balszerencséje van. Az *Angelus* nagyon szép, de ön... hogy' is mondjam?... rendkívül szerencsétlen kezű ember. Ha ön ráteszi kezét ezer darab frissen vert szűzaranyra, meg vagyok győződve, hogy a szűzaranyak tüstént tantuszokká változnak át. Én bizony babonás vagyok egy kicsit, s a babonám úgy hozza magával, hogy óvakodjam az olyan emberektől, akiket a szerencse mintha kiátkozott volna. A fejemet teszem rá, hogy az *Angelus* nem fog díjat kapni, de még csak vevőre se talál, s hogyha én elég vigyázatlan volnék, megvenni az említett szerény áron, a nyakamon veszne minden botrányos olcsósága mellett is. És ön tudja, hogy én kicsiben dolgozom, mert kénytelen vagyok kicsiben dolgozni. Egy-egy nagyobb igényű képnek a megvásárlása rám nézve igen meggondolni való kockázat. De ne mondja, hogy rossz ember vagyok. Teszek önnek más ajánlatot. Megveszem a többi képeit, az aprókat. A kis képeken mégiscsak könnyebben túladhatok. Amit veszítek az egyiken, megnyerhetem a másikon. Végre, önnek az a fődolog, hogy pénzt szerezzen; az, hogy melyik képét adja el, tökéletesen mindegy. Én tehát azt az árt, amelyet az *Angelus*ért kívánt, felajánlom önnek a többiért.

Az ajánlat nem volt túlságosan nagylelkű. Birónak vagy húsz képe hevert készen s várta régtől fogva a vevőt. Átengedni valamennyit a kínált pénzért, nem lehetett más, mint a legoktalanabb fecsérlés. Ha a kapuk alatt meghúzódó képkiállítások egyikének a rendezőinél értékesíti, vagy egy bírósági árverésen többet kaphatott volna értök.

De Birónak nem volt más választása. A pénzre nem várhatott.

Megegyeztek, hogy a Bella arcképének kivételével, minden tulajdonában levő munkáját átengedi Weinberger úrnak, azért az összegért, melyre szüksége volt. A munkái felét voltaképpen elajándékozta, de legalább nem ment pénz nélkül haza.

Másnap aztán már vitte a feleségét az ígéret földére, ahol a szellő meleg, s balzsamos a levegő, ahol gyógyító füvek nőnek, s ahol talán az isten is kegyelmesebb...

Vihette már!

. . . .

Egy fél esztendő múlva, mikor Birónak végre eszébe jutott megnézni azokat a leveleket, melyek hónapokon át felbontatlanul hevertek az asztalán, három írást talált közöttük, melyeknek csak a kelete érdekelte.

A három kelet nagyon közel esett egymáshoz. Mindegyik július havában érkezett.

Az első írás Weinberger úrnak egy levele volt.

Weinberger úr mindenekelőtt részvétét nyilvánította. Aztán közölte vele, hogy meggondolta a dolgot, melyről régebben szó volt, s hajlandó az *Angelus*t átvenni, mégpedig magasabb áron, mint amelyről beszéltek. Csak azt kívánta, hogy Biró úr lenne szíves tüstént válaszolni, vajon az alkut elfogadja-e?

A második levelet egy berlini műkereskedő írta, aki szintén az *Angelus*t akarta megvenni, s kétannyit kínált érte, mint Weinberger úr.

A harmadik írás végre telegramm volt, s a következőképpen hangzott:

> »Dom Alfonso, alcantarai herceg úr ő királyi fenségének megbízásából van szerencsém megkérdezni uraságodat, hajlandó-e a berlini nemzetközi tárlaton *Angelus* címen kiállított képét őfensége magánmúzeuma részére átengedni, és ha igen, mily áron?
>
> *Eusebio Guzman*,
> Berlin, Unter den Linden, 17 bis.«

Biró, miután mind a három írásból fennhangon olvasta le a keletet: »Július 11.«, »Július 10.«, »Július 13.«, szépen összegyűrte az egész iráshalmazt, s bedobta a papiros-kosárba. Aztán lefeküdt a díványra s a mennyezet rajzát kezdte nézegetni. Két kis csillag, egy nagy csillag, megint két kis csillag, aztán egy hosszú sáv; majd ismét két kis csillag, egy nagy csillag, újra két kis csillag, s megint egy hosszú sáv. Milyen furcsa!

El tudta nézni órákon keresztül.

19

Az est leszállt az Ilma völgyére. A szürkület alaktalan köde átjött a folyón, belekapaszkodott a fák lombjaiba, s aztán végigkóválygott a virágágyak felett. Az üvegház mögött még derengett némi bágyadt világosság; de ez is pillanatról pillanatra foszlott, halványodott.

Odakinn a virágágyak tarka színfoltjait még szépen meg lehetett különböztetni. Benn a szobában már egészen sötét volt.

A lámpa égett, de csak eldugva, egy spanyolfal mögött, úgy hogy a hálófülke teljes homályban maradt.

Gabriella az éjszakázástól kimerülve, megtörten szendergett egy kényelmetlen, kis kereveten. Mélységes csend ült mindenütt; csak a másik szobából hallatszott be a gyermek kocsijának könnyű, mindig azonos ütemű zöreje.

Aztán az is elhallgatott.

Gabriellát elnyomta a szívbajosok súlyos és mély álma. A dajka valószínűleg szintén elszundikált odakinn.

A betegszobában félelmes, rémekkel teli némaság ütött tanyát.

Egyszerre, a sötétségben, suttogó hangok hallatszottak a hálófülke felől.

- Aludtál, kedves angyalom?

- Nem. Csak elgondolkoztam... Azon tűnődtem, milyen különös, hogy egyszerre így megváltozott a sorsunk?!...

- Hisz elég régen vártunk rá! De ezentúl másképp lesz. Majd meglátod!

- Ó, be szép is lesz!... És mondd, igazán azonnal megyünk Olaszországba, mihelyt meggyógyulok?!...

- Igen, már minden kész az útra. Csak azt várjuk, hogy egy kicsit jobban megerősödjél. Ó, a tengeri levegő majd megteszi a többit! Egy pár perc alatt azt is el fogjuk felejteni, hogy valaha betegek voltunk.

- Ugye, nagyon beteg voltam?

- Igen, most már nem titkolom el előtted, nagyon megijesztettél mindnyájunkat. Ó, csakhogy egyszer már túl vagy minden veszedelmen! Hidd el, csak azóta tudom, milyen szédítő, milyen kábító lehet az öröm, mióta tudom, hogy szerencsésen kiállottad a válságot!

- És hogy' titkoltad előttem a veszedelmet!...

- Ó, hisz amikor veszedelemben voltál, alig tudtál magadról!...

- Mondd, ugye, megtartottad volna az ígéretedet, s halva is hazavittél volna magaddal?!...

- Ó, ne is beszélj erről!...

- Úgy féltem, hogy itt hagysz ebben az idegen világban!... Még most is remegek, hogyha rágondolok!

- Verd ki a fejecskédből ezeket a csúnya gondolatokat!... Hála istennek, most már egészen jól vagyunk, hála istennek, hála istennek! Ó, milyen boldog is vagyok!

- Szeretsz egy kicsit, ugye?!...

Elborította a kezét csókkal; előbb a kezét, aztán az ajkát. Majd újra sugdosódni kezdtek.

- És mondd, ha Olaszországból megjövünk, egyenest a mi kis házikónkba költözünk be?

- Igen. Már minden kész van ott. Úgy, ahogy mondtad.

- A Palika szobája is?

- A Palika szobája is.

- Ó, be kedves lesz!

- Meg fogsz dicsérni. Minden bútordarab ott van, ahová rendelted.

- Milyen jó is vagy te!... De én is szeretlek ám egy kicsit!...

S a suttogás ismét csókokba fúlt.

- És mondd, kedvesem - suttogta újra Bella - ezentúl nem kell annyit dolgoznod?! Ezentúl többet lehetsz velem?!...

- Ezentúl el se mozdulok mellőled, hacsak el nem kergetsz. Csak odamegyek, ahová te mégy; különben mindig otthon fogok ülni.

- Ó, be jó lesz!... Akkor magunk taníthatjuk Palikát is. Ugye, nem adjuk iskolába, hanem mi ketten fogjuk tanítani?

- Igen, úgy lesz, ahogy te akarod.

- Hozd ide egy kicsit. Nem, mégse. Felébredne, szegényke... Hát te, miért nem fekszel még le?

- Elküldesz? Olyan jól vagyok itt melletted.

- Nem, nem küldelek el. De ne haragudjál meg, édesem, hogyha én el találok aludni. Nem tudom, de álmos vagyok egy kicsit... Tudod mit, tedd le a fejedet ide a párnámra, aztán, ha majd elalszom, aludjál te is. Addig pedig beszélj valamit Olaszországról... De előbb csókolj meg.

. . . .

Gabriellát borzasztó álomképek riasztották fel álmából. Dobogó szívvel tapogatózott a hálófülke felé s félénken suttogott Biró felé:

- Alszik?

- Azt hiszem, alszik.

Igen, aludt már.

. . . .

20

Szép, holdvilágos éjszaka volt; úgy lehetett látni, akár nappal. Az utat is jónak mondhatták, olyan jónak, mint errefelé nyáron is ritkaság. Hanem azért a három szekér csak lépésben döcögött tova.

Az egyik fegyveres ember, elül, az első kocsiban, nem is állhatta meg, hogy oda ne szóljon a másikhoz, aki a lovakat hajtotta:

- Bizony, Gyorgye, ha csak így haladunk, ránk virrad, amíg a vasúthoz elérünk.

- Sose búsulj, Juon. Későbben majd csak nekieresztjük a szegény párákat.

- Mikor későbben?

Gyorgye nevetett.

- Ha majd az úr elalszik.

Juon is nevetett, de a fejét rázta.

- Csak aztán úgy ne járjunk, mint azok a földiek, akik a marjalaki uraságot vitték.

- Hát azokkal mi volt? - kérdezte Gorgye egykedvűen, s a jobb kezével megigazította a pipája tüzet.

- A’ biz igaz, nem is tudhatsz te arról. Régi história az, nekünk még az öreg Flór beszélte a dolgot. Úgy esett a dolog, hogy a marjalaki uraságot el kellett vinni a városba, mert a marjalaki uraságok mind egy szálig ott vannak eltemetve. Az emberek magukra voltak a halottal. Nem fűlt nekik a mulatság sehogy, mert hajnalra már a gyeinai vásáron akartak lenni. Hát amint kiértek a falu alól, egyet gondoltak magukban, és »gyühé!«, megeresztették a gyeplőt. Az állatok mentek is, mint a forgószél; a koporsó csak úgy táncolt a szekéren. Az atyafiak már meg is sokallták a nagy sietséget, de hiába ráncigálták vissza a lovakat, a megbőszült dögök egyre veszettebbül vágtattak előre. Nem hajtottak többet szóra, hanem rohantak vadul árkon-bokron át, toronyiránt. Azt mondják, a halott maga hajtotta őket. Másnap reggel aztán a lovak a halottal beállítottak a városba, az atyafiakat pedig ott lelték meg a gyeinai feszület alatt, széthasadt fejjel, vérbefagyva.

- Régen lehetett az, Juon.

- Bizony régen, Gyorgye.

Juon egyet hörpintett a butykosból, aztán megkínálta Gyorgyét is.

- Igyál, szolgám. Nincs jobb a világon a szilvapálinkánál. Nyáron hűsít, télen melegít.

Gyorgye ivott, megtörülte a száját, s aztán világgá bocsátotta ezt az életbölcsességet, mely csak lassan ért meg benne:

- Már az igaz, az urak még halva is csak bajt okoznak a szegény embernek.

Juon elgondolkozott. A mondás szeget ütött a fejébe, nem akart rá csak úgy, hebehurgyán felelni.

- Bizony, fiam - szólt lassan, mint aki jól megrágta, amit egyszer kimond - nem is gyerekdolog az urak akaratján eligazodni. Sok mindenféle jut nekik eszükbe, ami hiába, csak nem fér a szegény ember fejébe. Ugyan, mondd meg, mire való ez is, így költözködni előre-hátra a halottal? Mintha bizony a halottnak nem volna mindegy akár itt, akár ott.

- Én is csak a'mondó vagyok. Arra, hogy felhantolják, mindenütt elég jó a föld.

- De hát az urak dolgából még a pópa se tud kiokosodni.

Elhallgattak s egy darabig nagy csöndességben ültek egymás mellett. Végre Juon szólalt meg:

- Nézd, ez a föld az. Innen, odáig.

És a hüvelykujjával mutatta a határt.

- Hát aztán, hogy' lesz? - kérdezte Gyorgye. - A jegyző úr nem akarja a dolgot?

- Nem tudunk megalkudni. Azt kívánja, hogy még egy szekér kukoricát adjak ráadásul. Megesküdött a Boldogasszonyra, hogy ebből nem enged. Azt mondja, hogy az ő felesei mind meggazdagodnak.

- Te már most is gazdag ember vagy, Juon.

- Dehogy vagyok, Gyorgye. Ami van, az mind az asszonyé.

- Mindegy az, Juon.

- Igen, ha gyerekem volna. De ha nem ád az isten!... Látod, te többre vihetnéd, mint én. Ugyan mondd meg, miért is nem veszed el azt a Flórát?! Akkor sógorok lennénk és mindened volna, annyi, amennyi nekem van. Gondold meg, hogy az öreg Traján nagyon gazdag ember. Egy egész ládája van, teli pénzzel.

Gyorgyénak a szeme csak úgy fénylett a sötétben.

- Hisz megmondtam én akárhányszor, hogy elveszem a lányt, csak azt ne kívánja az öreg, hogy azután is fuvarba járjak. Ha fuvarba kell járnom, akkor legalább nem veszek feleséget a nyakamba.

- Gondold meg a dolgot, addig, amíg nem késő. Az öreg Traján már nem él sokáig, s azután azt teszed, amit akarsz.

Megint elgondolkoztak. Hanem egyszerre, valami meglepő hang ütötte meg a fülöket, mely felriasztotta őket álmodozásukból. Hátranéztek, hogy nem valami káprázat űz-e velök játékot?

Nem. A harmadik kocsi csakugyan megállott.

Valaki kiszállott belőle. S azzal, a harmadik kocsi egy fordulóval elébe kanyarodott a másik két szekérnek.

- Mi az? - kérdezte Juon a bakon ülő kocsist, amint mellettük elhajtatott, hogy aztán az utat mutassa nekik.

Az oláh a vállát vonta s csak annyit felelt, hogy:

- Kiszállott és előre küldött.

De ekkor már Juon is tisztában volt a dologgal:

- Vagy úgy! Gyalog akar a halott után menni.

Attól fogva folyvást leskelődtek s minduntalan hátra-hátra néztek; sehogyse tudták megérteni, miért megy az gyalog, aki kocsin is mehet?

Egyszerre csak Gyorgyénak majd kimeredt a szeme a nagy bámulattól.

- Nézd csak - szólt Juonhoz.

- Az ám, úgy jár, mintha részeg volna.

- Most meg kitárja a karjait, mintha meg akarná ölelni a halottat.

- Nini, most meg szól hozzá!...

Még a lélegzetük is elállt. Egy darabig nem mertek hátranézni.

- Hallod - szólt Gyorgye s oldalba lökte Juont -, mintha siratná!

- Úgy legyen az isten irgalmas hozzám, csakugyan siratja.

- Fiatal személy lehetett - szólt Gyorgye.

A fuvarosok eközben sorra letértek az országútról; a kocsisor bekanyarodott az erdőbe.

A mély, vízmosásos, hegyi úton a szekerek csak üggyel-bajjal vánszorogtak előre. Egy darabig fölfelé kellett menni, de aztán se haladhattak könnyen a nagy sár és a süppedékek miatt. A jószág mindig megsínylette ezt az utat.

A hegyek közt finom, ónos permeteg szitált. Juon a fülére húzta báránybőr-sipkáját, mert az eső csípte az arcát. Gyorgye is úgy cselekedett.

Juon nem állhatta meg, hogy néha-néha, lopva, hátra ne pislantson.

Vajon nem maradt-e el az az ember? Nem bukott-e el valami szakadékban?

Nem. Ott volt még most is.

A fuvardíjat nem fenyegette semmi veszedelem.

Egy otromba nagy úszó felhő lassankint eltakarta előlük a holdat. A hegyoldalban vak sötétség leselkedett rájok. Az első kocsi lámpája csak arra való volt, hogy tőle éppenséggel ne lássanak semmit.

Az eső egyre sűrűbben szitált.

Az ember csak ment a halott után, hajadonfővel, és érthetetlen szavakat sugdosott hozzá.

Juon és Gyorgye halkan beszélgettek.

- Tudod, az úgy lesz - szólt Juon -, hogy kialkudod az öregtől a fél-szesszió földet, s azután elveszed a Flórát. A fuvarról nem is beszélsz, s ha a vén Traján szorongatni talál, hát megígéred, hogy isten neki, eljársz fuvarba is. Később úgyis csak azt teszed, amit akarsz. Ha akarod, elmész fuvarba, ha nem akarod, hát nem. A Milicával meg ne is törődjél. Ha nagyon sokat nyafog, kikergettetjük a faluból, a porontyaival együtt. Kicsinálja azt a domnu jegyző.

Gyorgye úgy hallgatta ezt a beszédet, mintha hájjal kenegették volna. De aztán csak a fejét csóválta.

- Ez mind nagyon jó volna - felelt aggodalmasan -, de nehezen fog menni.

Mire kiértek az erdőből, már derengeni kezdett. A szürkeség, a hajnal első híradója, kezdte ébreszteni a madarakat.

S a távolból feltűntek a vasúti őrház egy mintára rajzolt, ismert vonalai.

Második kötet

Harmadik rész

1

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonyhoz.

Trouville.

Kedves, imádott Helén kisasszony!

Íme, itt vagyok, jelentkezem. A lustaság ördöge le van küzdve. Az erény diadalmaskodott. Remélem, meg van elégedve velem?

Először is, köszönöm a könyveket. A *Zord idők*et hamarjában mindjárt el is nyeltem. Volt rá időm. Tegnapelőtt egész nap nem csináltam egyebet, csak olvastam, mert itt is átkozott zord idők járnak.

Mondja, kérem, de tegye a kezét a szívére, nem bolondság-e Trouvilleba jönni, csak azért, hogy az ember Kemény Zsigmondot olvassa?

Kegyed azt fogja mondani, hogy én nem is *azért* jöttem ide, hanem *amiatt*, mert hőn szeretett Alisz néném beteg.

Erre én azt válaszolom, hogy hőn szeretett Alisz néném nem beteg, hanem ellenkezőleg: igen jeles színésznő. Színleli, esküszöm kegyednek, hogy csak színleli a betegséget. Az egész kirándulás csak arra való, hogy megpuhítson, és a fejembe verje, hogy drága Viktor fia egy gondviselésszerű lény, aki egyesegyedül arra van hivatva, hogy engem boldogítson. (Mennyi »hogy«!... Ne haragudjék, kedves aranyos Helén kisasszony!...)

Mondhatom, hogyha hőn szeretett Gina néném látná ezt a ravasz mesterkedést, amit itt hőn szeretett Alisz néném kifejt, tüstént lefeküdnék és menten meghalna (már ti. a vén Gina, mert Alisz néném sem meg nem hal, sem meg nem adja magát, semmi áron).

Persze, óvakodom elárulni az öreg Alisz előtt, hogy átláttam a szitán. Kitelnék tőle, hogy összeesküdnék ellenem a többiekkel, s egyszerre csak mindnyájan a faképnél hagynának, legalább egyelőre, amíg úgy nem táncolok, ahogy ők fütyülnek. Egyedül pedig csak nem csavaroghatok a világban! Mit mondana hozzá ünnepélyes nagybátyám, az érsek?!

De térjünk okosabb dolgokra. Érdemes nagynéném már beletalálta magát a trouvillei életbe, s olyankor, ha nincsenek zord idők, mindig csak azt míveljük, amit előtte való nap cselekedtünk.

Alázatos szolgálójának életrendje a következő:

Reggeli 9 óra. Kornyikálás. Hát nem borzasztó az, kedves, drága Helén kisasszony, hogy egy huszonegy esztendős duenna még kornyikálni tanuljon?! És méghozzá, Miss Hariettől! Ó, milyen boldog ön, hogy nem ismeri, Miss Hariett-et! Brrr! Nem szeretnék a férje lenni!

10 óra. Fürdés. Tenger mormogása, tenger habja fölött futó szél zúgása. És az én sóhajaim.

11 óra. Lawn-tennis. Társaság kritikán alul. Csupa majmok. Nincs itt senki, de senki, Helén kisasszony, senki, még a kis Birulov se, imádnivaló paraszt-vicceivel! Ó, milyen sivár is ez az élet!

12½ óra. Villásreggeli. A betegnek mesés étvágya van.

Aztán rövid szabadság. Szabadság, szerelem!... (Lásd Petőfit.) Ebben a boldog időben firkálom önnek ezeket a sorokat.

2½ óra. Megint kornyikálás. Elégikus sóhajok. Lemondás.

Aztán: ki az estacade-ra. Hatkor ebéd, néha még egy kis séta, rendesen a szobában csücsülés és pont.

Szóval: végtelenül, kimondhatatlanul unatkozom.

Alisz néném kiállhatatlanabb, mint valaha. Ugye, el se tudja képzelni, hogy még kiállhatatlanabb is lehet, mint aminőnek már akárhányszor mutatta magát?! Igen, de kegyed nem látta olyankor, mikor nagy, de nagyon szeretetreméltó akar lenni. Nos, mondhatom, ilyenkor szenvedhetetlen.

De jaj, már hallom a Miss galambhangját!

Isten önnel, drága, aranyos Helén kisasszony!

Billiószor csókolja

öreg *Masá*ja.

U. i. Henrik unokatestvéremtől egy tréfás levelet kaptam, melyben arra kér, hogy fizessem ki az adósságait. Azt mondja, csak úgy lehet jövője a közélet terén, hogyha rendbe hozom. Adjon jó tanácsot, kedves Helén kisasszony, megtegyem-e neki? Az adósság hétszáznegyvenezer forint. A kutyafáját! Nem loptam a pénzemet, hogy így dobáljam! Nem igaz?

Még egy u. i. De megvallom, nem tudok haragudni erre a szegény Henrikre, mióta kijelentette, hogy ne hallgassak az anyjára, mert ő bizony nem pályázik a kezemre; nem pályázik pedig már csak azért se, mert ujjal mutatnának rá, hogy a feleségéből él. Szeretem az őszinteségét. A büszkesége ugyan kissé ingadozó, de a nyíltsága mégis szép, ugye?

Csókok, s a többi.

Masa.

2

Ugyanaz, ugyanannak.

Szerda (vagy csütörtök?)

Ó, maga... legkedvesebb, legjobb, legaranyosabb minden zsémbes vénkisasszony közül! Úgy, úgy, dorgáljon csak meg! Húzza össze a szemöldökét, csináljon szigorú, rettenetesen szigorú arcot, és pirongasson, pirongasson! Mintha bizony nem tudnám, hogy minden nagy zsörtölődéseinek kiáltó dacára, mennyire szereti ezt a lelketlen, illetlen, és mindenképpen »atlan«, »etlen«, rossz kis teremtést!

Szívem teknőjének legfenekéből köszönöm kedves, haragos prédikációit!

Ami a szegény Henriket illeti, azt hiszem, kissé szigorú iránta. De minek vitatkoznánk róla?!... Oly kevéssé érdemli meg a szót!...

Képzelje, van egy nagy újságom! Már nem vagyok olyan elhagyatott, mint panaszoltam, s a jókedvem kezd visszatérni. Mindezt egy inci-finci kis személy okozta, akiről tavaly sokat beszéltem önnek.

Amint tegnap az estacade-on őgyelgek, árván, mint egy gólyamadár, a távolba mélázó szemem egyszerre csak egy ismerős ábrázatot fedez föl a látóhatáron. De hisz ez Pimprenelle márkiné, saját személyében!... mint ahogy a színdarabokban mondják.

Persze, hogy ő volt. Odarohanok hozzá, s balul sikerült kísérletet teszek, hogy majd megfojtom az ölelésemmel. Ő tűri, (úgy látszik, szokva van az ilyen jelenetekhez), végre, nagynehezen, lefejt magáról, megnéz, rám ismer és felkiált:

- Nini, az én kis művésznőm!

Elmondom neki, hogy azóta felhagytam a fazekassággal.

- Azt ugyan nagyon rosszul tette - feleli ő. Aztán így simogatja meg a hiúságomat:

- Mondhatom, édesem, sohasem láttam tehetségesebb szobrásznőt, mint maga.

Az jutott eszembe, hogy már maga ez a szó is: »szobrásznő« - milyen ostobául hangzik! De bölcsebbnek találtam megkérdezni tőle:

- Becsületszavára?

Egy kicsit meghőköl, aztán így vágja ki magát:

- Azért habozom, kedvesem, mert ebben a pillanatban nem vagyok tisztában vele, hogy tulajdonképpen van-e nekem becsületszavam, vagy nincs?

Én bámuló arcot vágok, ő folytatja:

- Tudja, olyan régen nem gondoltam a becsületemre, s mikor utoljára foglalkoztam vele, olyan kényes helyzetben volt szegény, hogy hamarjában igazán nem tudok visszaemlékezni, hogy mi történt vele?!... Ah, igen, igen, emlékszem már!...

Megmenekült, ismét megmenekült, de őszintén szólva, ha nagyobb baj nem történt vele, az nem az ő vitézségén, hanem a támadó ügyetlenségén múlt.

S mindezt csak úgy, az első lélegzetre!... Ha még kétségeim lettek volna, erről ráismerhettem.

Mert nem változott egy cseppet sem. Éppolyan szeleburdi, meggondolatlan kis személy, s éppolyan nagy szájhős, amilyen volt.

Természetesen, nagyon megörültünk egymásnak. Annyival inkább, mert ebben a közönséges, hogy ne mondjam: ronda fészekben egyikünk se várta a másikat.

- De hát hogy kerül ön ide? - álmélkodtam. - Hisz én önt St. Mauriceban képzeltem.

- Takarékosságból, édesem, hitvány, nemtelen takarékosságból!... Nekem voltaképp Schveningenbe kellett volna mennem, de a férjem így gazdaságosabbnak találta a dolgot. Amint tudja, Pimprenelle itt van egy kőhajításnyira; Trouvilleban gubbaszkodnom tehát éppen annyi, mintha otthon ülnék... Ó, az én férjem nagyon sötét jellem, édesem! Isten óvja önt hasonló veszedelemtől! De hát ön, ön mit csinál itt?!...

- Mi sorra járjuk a nagy állomásokat, mintha vándorló komédiások volnánk. Igazán nem tudom, miért. Kérdezze Alisz nénémet. De nem, ne kérdezze. Miért szerezne magának egy nagyon rossz napot?!...

Elpanaszoltam neki, hogy az idén még lóversenyek sincsenek Trouvilleban. Harmadéve legalább érdekes lovakat láthattunk, ha már érdekes embereket nem is. De most!... Ó, nyomorúság!...

Majdnem sírva borultunk egymás nyakába. Megígérte, hogy egy pár napra elvisz magával Pimprenellebe. Ott legalább nem untatnak bennünket hamburgi szivargyárosok, sem kedves csemetéik. Pimprenelleben magunkra leszünk és nagyokat fogunk nevetni.

Legközelebbi levelemet már alkalmasint Pimprenelleből fogom világgá röpíteni, az én szép Budapestemre, az én kedves, veszekedő öregemnek,

akit egyszerűen imád

a különböző nagynénik szerencsétlen áldozata (Ó, XIX. század!):

M.

3

Ugyanaz ugyanannak.

Trouville.

Igenis, Trouvilleból küldöm ezeket a szarkalábakat. Nem megyünk Pimprenellebe.

Mit mondtam önnek? Hogy Trouville unalmas? Szó sincs róla. Ellenkezőleg; hisz ez roppant kedves hely! És ami fő, rendkívül mulatságos.

Nézeteim ilyetén gyökeres átalakulásában kiváló része van egy kisded, de érdemekben máris gazdag kolóniának, mely csak az imént telepedett le a Montjoliban. De akár hiszi, akár nem, meg kell vallanom, Helén kisasszony, hogy Trouville, mely kilencezer fürdővendéggel még rettentő fészek volt, most, hogy kilencezernégyen vagyunk, igen helyes, és érdekességekben bővelkedő várossá változott át. (Ugye, szép mondat?)

Hallgasson meg és igazat fog adni.

Nekem határozott szerencsém van. A véletlen úgy akarta, hogy Trouville újjáalakítóinak a bevonulásán jelen lehettem. Kár, hogy virágot nem szórtam eléjük.

Összebeszéltünk a márkinéval, hogy az öreg Aliszt elvisszük ebédelni a Casinóba. Az ebéd ugyan a Casinóban is elég gyászos volt, de legalább nem olyan dermesztő, mint otthon.

Már éppen indulni készültünk, mikor egyszerre csak elléptet előttünk a díszes társaság.

Nagy feltűnés. Mindenki az új ábrákat nézi. Én vigyorgok. Hogyne! Egy lengő vörös szakállt látok, s ennek vidám ficánkolásából egyszerre megjóslom Trouville szép napjait. A szakáll epikus. De a társaság sem jelentéktelen.

Azt mondanám, hogy: Guy, Gontran és Gaston. (Remélem, emlékszik a *Journal Amusant* gavallérjaira?!) Csakhogy négyen vannak.

Az első - látnivaló, hogy ez a társaság feje - egy huszonnyolc-harminc éves, jóképű fiatalember, kackiás szőke bajusszal, melyet minduntalan elégedetten pödörget. Csinos gyerek; de az arca valamivel több észt is sugározhatna. Úgy rémlik, mintha ezt a figurát már láttam volna valami képes újságban. De hol?

A második a vörös szakáll viselője. Hosszú, hórihorgas ember, szüntelen mosolygó, apró, víg szemmel. Semmi kiválóságot vagy nevezetességet nem sejtet. Minden egyéb jelentéktelen rajta, de a szakáll, az igazán tüneményes. Ilyen nevető, vidám szakállat nem láttam még soha. Negyven-negyvenöt éves lehet (nem a szakáll, hanem az ember).

A harmadikat nem mondhatom sem öregnek, sem fiatalnak, sem csinosnak, sem rútnak, se szőkének, se barnának. De egy kis könnyelműséggel rá lehet fogni ezeknek a tulajdonságok-

nak mindegyikét. Ami a leghatározottabb rajta, az, hogy egy kicsit kopasz. Roppant érdekes. Minden vonása, minden mozdulata kiáltja a párizsit, aki megfordul »minden világokban«, aki nem csinál semmit, akinek sohasem volt semmi foglalkozása, még csak szenvedélye sem. Csak »él« és jár a világban. Esküszöm, hogy ez a jellemzés találó. A pofa nem szellemtelen.

A legfurcsább alak a negyedik. Nagyon szép fiú; fekete haj, érdekes, okos, veszedelmes szem. Komoly, mint egy bank; soha még csak el se mosolyodik. Mintha fogadásból mulatna. Vagy ez a komolyság csak rendszer?

Alig foglalnak helyet, megerednek a találgatások. A szőke arcképét a márkiné is látta valami képes lapban; de ennyi az egész, amit tudunk. Különben nincs ember a teremben, aki nem töri a fejét. Végre egy ismerőstől, aki több értesülést szerzett, mint mi, meghallunk annyit, hogy a szőke ezt a nevet írta a vendégkönyvbe: »M. d’Alicante.« De ez a név csak valami inkognitót takar. A többi név nem mond semmit; egyik is, másik is teljesen ismeretlen. Pedig annyi bizonyos, hogy a négy ember közül egyik sem »akárki«. Kik az ördögök lehetnek tehát?

Persze, amíg a Casinóban együtt volt a társaság, kifogástalanul viselkedtek. Hanem azután a következők történtek:

1. (Egész bűnlajstrom ez, rövid két nap alatt.) Van Trouvilleban egy auvergne-i cigány, aki vörös nadrágban jár, és Miczkievicz Ádámnak nevezi magát. Tehát: mikor a jeles társaság magára maradt, a szőke elhozatta Miczkievicz Ádámot és a bandáját, aztán zeneszó mellett dőzsölt reggelig a cimboráival. Reggel nyolc órakor a szőke és a vörös az asztal alatt feküdtek, katalepsziában. Mikor a párizsi is hanyatlani kezdett, a fekete felállt, frissen, »mintha esküvőre menne«, s azt mondta, hogy: »Most már talán mehetünk haza«. Megszámlálták; huszonegy üveg volt körülötte. A pincérek kocsiba rakták a három gentlemant; s a fekete szépen hazavitte őket. Azt mondják, azután sétálni ment a tengerpartra.

2. Másnap őrült szerenádot csaptak Micaëla úrhölgynek, aki a spanyol követ Micaëlája. Egész sereg párbajra van kilátás.

3. Ugyanakkor este a vörös kifosztott egy játékbankot, mely a *Hôtel de Bagdad*ban tartja titkos üléseit.

4. Végre tegnap bált rendeztek a Montjoliban, amelyre a táncosnőket egy különvonat hozta Rouenból. Azt beszélik, ki volt adva a rendelet, hogy ezen a bálon faubourg-saint-germain-i hangnak kell uralkodnia. A hölgyek aztán szörnyen igyekeztek előkelők lenni, s ez pokolian mulatságos volt.

Elég két napra, ugye?

Persze, mindezt, magában véve, még nem találnám túlságosan mulatságosnak. Az, hogy ők megisszák a huszonegy üveg bort, engem még nem tesz jókedvűvé. Hanem annál jobban mulattat az a rendkívüli hatás, mellyel ezek a csinos botrányok máris dicsekedhetnek.

Ha látná, édes Szép Helénám, a többieket! Hogyan tüszkölnek, berzenkednek, s mily rettentően fel vannak háborodva! Az általános elszörnyedés leírásához Jeremiás próféta sötét színeit kellene használnom. Azóta, hogy megérkeztek, egész Trouville forrongásban van. A szivargyárosok eddig már két bizalmas értekezletet tartottak, melyeken csak arról folyt a tanácskozás: hogy mi módon lehetne tőlük szépszerével megszabadulni?! Nyíltan azonban aligha fognak fellépni, mert úgy látszik, ezek az urak, ha maguk tréfás emberek is, a mások tréfáit nemigen kedvelik.

Egyébként pedig, a négy kiváló fürdővendég rá se hederít a többi kilencezerre. Sőt, úgy tetszik, a fekete nemigen törődik sem a kilencezerrel, sem a maradék hárommal. Mert olyan fagyasztó komolysággal vesz részt a cimborái kirúgásaiban, mintha mélyen megvetné ezt a mulatságot. Mondhatom, nincsen jó ízlése.

Alisz néném a szerenád óta magánkívül van. Ma délelőtt azzal állott elém, hogy egy pár hétre menjünk át Cabourgba. Tiltakoztam. Neki jutott eszébe, hogy idejöjjünk, hát most már csak maradjunk itt.

Én és a márkiné el vagyunk ragadtatva. Titokban megvallottuk egymásnak, hogy hideg szemlélőnek maradni a botránkoztatók és a botránkozók között, királyi élvezet.

A márkiné azt indítványozta, hogy öltözzünk fehérbe, kössünk a derekunkra háromszínű övet, s vigyünk Trouville felszabadítóinak két-két babérkoszorút.

Az ajánlatot helyénvalónak találtam, s állottam elébe. De a márkiné az utolsó percben visszarettent.

Mondom, hogy szájhős.

Különben pedig, levelemet ezennel bezárva, maradok hűséges és jó kis tanítványa:

Masa.

4

Ugyanaz ugyanannak.

Trouville, egy péntek este.

Micsoda őrült meglepetés, Helén kisasszony! Tudom már, kik a botrányhősök; legalább háromról tudom, hogy kicsoda.

Botrányhősöket mondtam? Bocsánat, visszavonom. Sokkal előkelőbb (vagy előbbkelő?!... Nem, nem kelnek valami korán. Tehát:) sokkal előkelőbb személyek, semhogy ilyen diákos hangon lehetne beszélni róluk.

Legalább Trouvilleban azt tartják, hogy az ilyen »magas« vendégeket nagyon meg kell becsülnünk, ha oly kegyesek voltak, s leereszkedtek közénk, közönséges halandók közé.

Tudniillik, tegnap óta szörnyen süvegeljük őket, amin kegyed sem fog csudálkozni, ha megtudja, hogy:

a szőke ő királyi fensége Dom... Bizony isten, elfelejtettem a neveit. Csak arra emlékszem, hogy hét férfi- és két leányneve van. Tekintettel arra, hogy a bajusza elég tömött, a leánynevei bizonyára feleslegesek voltak.

Szóval: princ, s hazája egy szép kis, egzotikus ország, ahol a „Dom”-ról ítélve, nagyon meleg lehet.

Ez az egzotikus kis ország különben közömbös nemcsak rám nézve, de a princre nézve is. Azt mondják, nagyon gyéren látogatja. Esztendők óta Párizsban lakik, ahol meglehetősen éli világát, s közönségesen csak a Gardénia-herceg néven ismeretes.

A félig csúfolódó, félig kedveskedő elnevezés eredete költői. A princ ugyanis hölgy-ismerőseinek, különösen a balerináknak - mert inkább abban a világban forog, ahol az előkelők vigadnak, mint abban, ahol az előkelők unatkoznak - gardéniát szokott osztogatni, ahányszor

csak találkozik velük. A gardénia tudniillik a legkedvesebb virága. Költői princ; kár, hogy nem bírja az italt.

A másik, aki bírja, még híresebb ember, mint a princ.

Nem, sohase találnád el, kedves, ártatlan öregem, hogy ki az a gavallér, akit eddig csak a párizsinak neveztem.

(Ugye, nem haragszik meg érte, hogy forró szeretetemnek egyszerre csak a második személyű megszólításban kellett kitörnie?!)

A párizsi, kedves Helén kisasszony, maga a híres Monplaisir.

Persze, magától kitelik, hogy még most se tudja, kiről van szó.

De hát, igazán, sohase kukkantott bele abba az elátkozott *Gil Blas*ba, amikor egynéhányszor elkobozta tőlem?!

Ha vagy kétszer belenézett volna, tudná, hogy a *Gil Blas* mindennap tele van Monplaisir-rel. Monplaisir itt, Monplaisir ott, Monplaisir mindenütt, akár Figaro.

De belátom, hogy bővebb magyarázatokkal kell szolgálnom, mert maga oly kétségbeejtően romlatlan, hogy mindezekről a dolgokról még csak sejtelme sincs.

Tehát: Monplaisir a királya, a feje, a hadvezére azoknak a fiatalságukat élő, tomboló, vidám, gondtalan fiatalembereknek - vannak köztük igen régóta fiatalok is - »akik mulatnak«, akik Párizsban a legnagyobb pazarlást űző könnyűvérű hölgyecskék világában élnek.

Ez a rettentő gárda rendezi mindazokat a meglehetősen érdekes mulatságokat, melyekről a *Gil Blas* annyi kényes dolgot tud pletykálni.

Fájdalom, orcapirulással kell megvallanom, hogy a különböző napihírekből én már meglehetősen ismerem a gárda minden nevesebb tagját. Monplaisirről meg éppen egy kötetre való mindenféle apró történetet tudok.

Maga nem gondolja, édes Szentem, hogy micsoda tekintély ez a Monplaisir!

A félvilágnak ama bizonyos negyedében a Monplaisir ízlése szab törvényt és határt. Ő rendezi a szépségversenyeket, ő röpíti világgá a félvilág csillagait, ő nevezi ki az uralkodó planétákat. (Példának okáért, a Smilis-lányokat, akik Pesten, már nem tudom melyik nagy mulatóban énekeltek, Párizsban ő »hozta divatba.«) Sőt Monplaisirnek befolyása van a toalett-politikára is. Worth, Laferrière, Paquin rettegnek tőle s megkérdezik a véleményét. Ő küszöbölte ki a világból az utálatos alguazil-kalapokat, s neki köszönhető, hogy a vörös frakk réme nem jutott el a tánctermekig.

A Monplaisir név különben, amelyet a hölgyek adtak neki, és amelyen nemcsak mulatság közben emlegetik, hanem akkor is, amikor a *Gil Blas* közönségének jelentéseket írnak róla - csak afféle komázó elnevezés. Az igazi neve Fervacques. Egy anjoui kurtanemes fia; soha életében nem csinált semmi okosat.

Most jön a nagy meglepetés.

Képzelje, a vörös szakállas!

Ez az ember, akire nem lehet nevetés nélkül ránézni, ez az ember, aki arra született, hogy egy cirkuszi némajáték első előadásán restauráció-korbeli esti öltözékben négyest táncoljon, ez az ember nem más, mint: Lord Fitzroy, a három királyság és a kontinens első Don Juanja!

Mikor ezt megtudtam, azt hittem, hogy álmodom. De hát őrültek az asszonyok?!

Úgy látszik, igen. Mert akármilyen hihetetlenül hangzik, minden kétségen kívül ez a Lord Fitzroy az, aki a szegény Mullem grófnét megszöktette. Tudja, a szép, szőke Mullem grófnét, akit kegyed is ismert Ostendeban, s akiről mindnyájan azt hittük, hogy tízig se tud olvasni.

Igen, az én vörös szakállasom; az aki Mullem grófnét megszöktette, aki Lavergne bárónét elválasztotta az urától, aki mint Mefisztó szerepelt Mac Gregor úrnak Mrs. Mac Gregor ellen indított pörében, s akiért a szegény kis Davril megmérgezte magát. (Hisz emlékszik? Aki Belcolort játszotta a *Français*ban.)

Képzelheti, mióta kitudódott, hogy a vörös szakállas kicsoda, nagyban foglalkozunk azzal a mondakörrel, mely a nevéhez fűződik. Rettentő dolgokat beszélnek róla. De mindezeknek a koronája az, hogy ennek a vörös Don Juannak nem kevesebb, mint nyolc élő gyermeke van, akik mind törvényesek, mind igen jól érzik magukat, s mind el vannak készülve rá, hogy egykor tizenketten lesznek. Azt mondják, Lady Fitzroy bolondul a vörös ura után, aki otthon úgy bánik vele, mint egy cseléddel, s koronkint, patriarkálisan, meg is veri. De lehet, ez csak túlzás.

Ó, szív örvényei! Ki láthatna mélységeitekbe?! Hinné ezek után, kedves Helén kisasszony, hogy Lady Fitzroy, mióta a férje nem térhet vissza Angliába, Rosny gróffal való párbaja miatt, Brüsszelbe költözött, csakhogy közelebb legyen az urához. Mondja, Helén kisasszony, milyen odds-ot ad a tizenkettedik gyermekre? Másfélszeres pénz ellenében sokat tennék rá.

Hanem, úgy látszik, a vörösnek van egy kiengesztelő tulajdonsága, ami némiképpen megmagyarázza, a sikereit. Úgy vív, mint Gomard, és úgy lő, mint Carver. Csak nemrég ünnepelte meg az ötvenedik párbaját. Amint mondják, e párbajoknak volt annyi eredménye, hogy az orvosok elvesztettek, az ördög pedig nyert vagy tíz pácienst. A negyedikről, a feketéről, még most se tudom, hogy kicsoda. Ha kiderül, azonnal megírom. Képzelem, mennyire kíváncsi rá.

Őszintén szólva, gyanakszom, hogy untatom. De, istenem, csak nem írhatok folyton Alisz nénémről?!

Végre, megverni nem fog érte, hogyha untatom is, mint egyszer, kicsi koromban, mikor nagyon rossz voltam. Emlékszik-e még rá? Én úgy emlékszem, mintha ma történt volna. Tulajdonképpen, az, hogy megvert, már rég kiment volna a fejemből, de sohase felejtem el, hogy aztán mindjárt hogy megsiratott! Soha, sohase felejtem el, mint hullottak a könnyei, és most is hallom azt a pár szót, amit akkor mondott: »Ó, te szegény kis árva, még én is, én is bántalak!«

Igen, emlékszem rá, hogy én már rég elhagytam a sírást, s az én kedves kis öregem még mindig sírva csókolta az arcomat. Még nekem kellett helyrevigasztalnom!

Be jó is volt hozzám mindig, mindig! Áldja meg érte az isten!

Ugye, most is eszébe jut néha, hogy mikor elválasztanak öntől, mennyire, de mennyire elhagyatott vagyok?!

És ilyenkor nem haragszik meg nagyon, hogyha rosszalkodom is?!

Csókolom azt a jóságos kis kezét.

Masa.

5

Szoláry Helén Galanthay Masa grófnőnek.

De, kedves Masa, micsoda rémségeket ír maga nekem össze?! Egy hölgy, aki úgy keresi a becsületét, mint a kesztyűjét, és attól tart, hogy elhagyta valahol!... Egy herceg, aki szereti a balerinákat, de nem szereti a hazáját!... Meg az a lord, az a borzasztó lord, nyolc gyermek apja, akinek nincs egyéb gondja, minthogy elbolondítson, sőt halálba kergessen egy egész sereg szánandó, szerencsétlen asszonyi teremtést! Ki hallott már ilyen szörnyűségeket?!

Igazán, a gyönge és véges emberi elme néha elámul és képtelen megérteni az Isteni Gondviselés titokzatos, magas célzatú rendelkezéseit. Nyolc gyermek nevelése, rábízva egy romlott s minden kötelességről megfeledkező férfira, aki dézsaszámra ontja a vért, s megmételyezi a hitükben megrendült asszonyok lelkét!... De az Ő szándékai kifürkészhetetlenek. És meglehet, a Gondviselés csak azért adott ilyen apát ezeknek a boldogtalan, s minden részvétre méltó, kedves gyermekeknek, hogy maguk előtt látva a bűnt, lelkükben szent irtózat ébredjen, s annál inkább őrizkedjenek a jó útról letérni.

Szinte hihetetlen, hogy ilyen lordok, ilyen főnemesek is vannak a világon!

S maga még úgy tesz, mintha mulatna rajta! De édes Masa, édes Masa!...

Pedig még nem is ez a legborzasztóbb. A legborzasztóbb az, hogy maga érdekesnek talál egy fiatalembert, aki sohase kel fel az asztaltól anélkül, hogy huszonegy üveg ne legyen körülötte!

És még azt mondja, hogy Henrik gróf iránt túlságosan szigorú vagyok! Ne csodálkozzék rajta, kedves Masa, hogy nem tudok neki könnyű szívvel megbocsátani. Örömest elismerem, hogy Henrik gróf igen szép tehetségű s kellemes fiatalember, de nem tagadhatom, hogy meggondolatlanságai aggodalmakat keltenek bennem jövője iránt, így nem kárhoztathatom eléggé önnel szemben elkövetett könnyelműségeit. Maga az az egy, hogy nem gondolva önre, olyan szégyenletes újságokat járatott a házhoz, amilyet múltkori levelében ön is említett, elég volna rá, hogy megrendítse személyébe helyezett bizalmamat. Csakhogy, fájdalom, ezt a bizalmat már régen elvesztettem; akkor, mikor fogadása ellenére ismét kártyához nyúlt.

Különben, ha már arról a bizonyos újságról van szó, amelynek a nevét se akarom leírni, engedjen meg, kedves Masa, de nem olvasta maga azt olyan gyakran, mint dicsekszik vele. Maga engem csak rémítgetni akar. Azt mondta magában, hogy: »Majd megijesztem egy kicsit azt a zsémbes vénkisasszonyt. Előbb megijesztem, aztán elérzékenyítem.«

Mondhatom, sikerült is mind a kettő. Azaz hogy bizony csak az utóbbi sikerült, mert ha egy kicsit megijesztett is, az ijedtség nem tartott sokáig, s mindjárt átláttam a szitán. Engem ugyan nem tart bolonddá. Ismerem én az én Mikulásomat.

Ami azonban Pimprenelle márkinét illeti, ha még egyszer szerencsém lesz hozzá, bizony lesz neki egy kis mondanivalóm. Hát illik az, így beszélgetni gyermekleányokkal!

Addig is adja át neki szíves üdvözletemet.

Ennek a szeleburdi asszonykának egy dologban nagyon igaza van. Igen helyesen említette, hogy végtelen kár volna, ha az én kis tanítványom csakugyan abbahagyná a szobrászati tanulmányait. De hogy is gondolhat erre, édes Masám, mikor már oly szép sikerei voltak! Bizonnyal magam sem vagyok barátja annak a szemérmetlenségnek, amelyet még nálunk is látni a múzeumban, tudniillik, hogy fiatal, sőt serdületlen lányok teljesen öltözetlen női szobor-alakokat mintáznak, de hát hol van megírva, hogy enélkül nem válhatik valaki művésznővé? A művészet oly szép, oly fenséges, oly magasztos!... nem hihetem el, hogy össze kell lennie kötve a szemérmetlenséggel. Mintha enélkül nem lehetne szép dolgokat alkotni! A

Psychét, megvallom, nem szerettem; de lássa, édes Masám, az imazsámolynál térdeplő leánnyal oly jeleset alkotott, hogy mindenki, aki látta, el volt ragadtatva.

(Nem szeretném, hogyha valami nagyon elbizakodottá válnék, de magának éppen az ellenkezőre van hajlandósága.)

Köszönöm, nagyon köszönöm, kedves Masám, a szíves sorokat, melyekben annyi szeretettel szól rólam! Hisz maga mindig... de nem, mert megint elérzékenyedem.

A grófné őméltóságát mély tisztelettel üdvözlöm.

Magát pedig számtalanszor csókolja

szerető öreg tanítónője: *Szoláry Helén*.

U. i. Nem írja, kedves Masám, forgatta-e már *Krisztus követésé*nek ama gyönyörű kiadását, mellyel születésnapjára az érsek úr őnagyméltósága volt kegyes meglepni. Ne felejtse el megírni.

Felbontom ezt a levelet, mert fontos dolgot kell közölnöm Önnel.

Az imént - nagy meglepetésemre - igen előkelő vendég járt nálam. Az érsek úr őnagyméltósága kegyes volt meglátogatni.

Eleinte nem tudtam elgondolni, mire magyarázzam ezt a példátlan kitüntetést.

Semmiségeken... - mit mondok?! - szeretetreméltóságokon kezdte, amelyekkel igen megtisztelte csekélységemet.

Aztán más tárgyra tért át.

- Elégedetten értesültem - szólt elismerő hangon - hogy Mária húgom önként, csak szíve sugallatát követve, ötvenezer forintot ajándékozott a tarjáni templom építésére.

Ez egyszersmind alkalmul szolgált neki, hogy megelégedéssel nyilatkozzék arról a tántoríthatatlan vallásos érzületről, melyet maga, kedves Masám, mindnyájunk örömére, oly gyakorta tanúsít. Elismeréssel említette azt is, hogyha szent célokról, ha az egyház érdekéről vagy a szegényekről van szó, az én kis tanítványom bőkezűsége nem ismer gazdasági tekinteteket.

Még ekkor se tudtam elképzelni, hogy vajon mit akarhat?! Azért, hogy ezt nyilvánítsa, csak nem ereszkedik le az egyház egy hívséges, de igen szerény szolgálójához?!

Hanem egy pár pillanat múlva már tájékozhattam magamat.

- Csakhogy sajnos - folytatta őnagyméltósága - ez a bőkezűség nem csupán szent célokat ismer, s tartok tőle, hogy a családi vagyon, melynek Mária húgom a Gondviselés kegyelméből egyedüli és korlátlan ura, nagyon meg fogja szenvedni az ő leányos tapasztalatlanságát.

Azután előadta, hogy az, amit ő »leánygazdálkodás«-nak nevezett, mekkora anyagi veszteségekkel s mi mindenféle veszedelmekkel jár. Végül odanyilatkozott, hogy nagyon kívánatosnak tartaná, ha a kegyed uradalmai erős karú vezetőt kapnának, ha a családi vagyon ismét férfigazda kormányzása alatt állana.

Tudom, kedves Masám, hogy amit írok, kegyednek nem kellemes; de kötelességem megírni.

Igenis, ezután lecsapott a bomba, mint kegyed szokta mondani.

Őnagyméltósága kijelentette, hogy ebből a zavaros helyzetből csak egy kijáró van. Az, ha maga, édes Masám, úgy a maga, mint a család érdekében lemond »kisleányos függetlenségi ábrándjairól« (az érsek úr szavai), s nőül megy Viktor grófhoz.

- Kegyednek - szólt hozzám őnagyméltósága - jelentékeny befolyása van Máriára, amit én természetesnek találok. Remélem, ezt a befolyást érvényesíteni fogja, Mária és a család közös érdekében.

Ijedtemben, zavaromban, meglepetésemben azt az őrültséget szalasztottam ki a szájamon, hogy az én tudomásom szerint maga, édes Masám, a Jóistenen kívül, nem hallgat a világon senkire. S rám kevésbé, mint bárki másra.

Magam is megijedtem a szavaimtól s mentségképpen megjegyeztem, hogy ezt persze én sem találom örvendetesnek.

Őnagyméltósága kissé szigorúan felelt, s megvallom, majdnem rosszul esett, amit mondott.

Azután a lelkemre kötötte, hogy beszéljek önnek a szívére, s tegyek meg minden lehetőt a Viktor gróf érdekében, amely egyszersmind az ön érdeke is. Továbbá meghagyta, fejezzem ki ön előtt határozottan, hogy az, amit írok, az egész család óhajtása.

Valóban, most is zavarban vagyok egy kissé, mikor ezt a kötelességet teljesítenem kell.

De azért nem mulaszthatom el emlékeztetni, kedves Masám, hogy Viktor gróf igen komoly férfi, akire bizonyára nagy politikai jövő várakozik. Komolysága, meggondoltsága s jellembeli egyéb jeles tulajdonságai pedig arra nézve is kezességet nyújtanak, hogy mint férj a példás kivételek közé fog tartozni. Az élet nem tréfa, kedves Masám; bizonyára bátorságosabb egy erős akaratú, komoly férfi karján járni be, mint egyedül, dísztelen magánosságban.

Szerető *Helén*je.

6

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonynak.

Nem ért maga, kedves kis öregem, a házasságszerzéshez! Sohase is erőlködjék; úgyis hiába minden. Hagyja abba ezt a csúnya mesterséget.

Mondhatom, a szegény Viktor kilátásai átkozottul rosszak. Oly mélységesen nem törődöm én szegény fejével, mint azzal a fényképésszel, aki az itt küldött arcképet csinálta (csinos pofácska, ugye?), s aki szintén igen komoly ember.

De lehetne tőlem a szerencsétlen Viktor a világ legszeretetreméltóbb gavallérja (amitől távol áll, annyit mondhatok); akkor se gondolnék vele valami sokat.

Mert van valami más, ami elfoglal, de nagyon.

Igen érdeklődöm egy úr iránt, akinek nem tudom a nevét.

Tudja, a fekete. A huszonegy üveges.

Ki lehet ez az ember?!

Tegnap kirándultunk; meglátogattuk a saint-arnould-i apátságot. Az elhagyott kert, a romok, a pusztuló templomhajó, mind, mind nagy hatást tettek rám. De ez nem tartozik ide. Ha érdekelni fogják saint-arnould-i benyomásaim: a naplómban majd megtalálja őket.

Most nem erről van szó.

Csak azért említem a dolgot, mert éppen a romoknál történt, amit el akarok beszélni.

Ahogy keresztülbúvok egy ajtónak nem nevezhető, veszedelmes kő-hasadékon: egyszerre csak, a másik teremben, ahová beléptem, magam előtt látom az én négy gavalléromat.

Éppen szembejöttek velem. Át akartak menni abba a szobába, ahonnan mi jöttünk. Ahogy megpillantottak, természetesen félreálltak, s helyet engedtek nekünk.

Alisz nénémmel voltam, s első meglepetésemben nem állhattam meg, hogy - rá se nézve a gavallérokra, ami magától értődik - oda ne szóljak az öreg Aliszhoz, persze magyarul:

- Nini, az én lovagjaim!

A fekete állott hozzám a legközelebb. S ahogy ezt a pár szót kimondtam, ez a gentleman, aki soha semmi iránt nem érdeklődik, hirtelen rám nézett, s egy másodpercig úgy tett, mint aki meg van lepetve.

Csak nem tud magyarul?!

A dolog már azért se valószínű, mert a következő pillanatban hidegen elfordult. Talán előbb azt hitte, hogy ismerős szókat hall, és csak aztán vette észre, hogy ránézve érthetetlen, s furcsa nyelven szóltam.

De az se lehetetlen, hogy magyar és megértett. Mert a mozdulata ezt is jelenthette:

- Hát aztán?!... Hogyha magyar is?!... Mi közöm hozzá?!... S mit érdekel *engem*?!...

Ki lehet ez az ember?!...

Szép gyerek, annyi bizonyos. Az én ízlésem. Igen csodálnám, ha utazó ügynök volna.

És ha már maga, édes Helénám, házasságról, férjhezmenetelről beszél nekem, hát én is mondok magának valamit.

Eszem ágában sincs férjhez menni. De nem tartom kizártnak a lehetőséget, hogy egyszer felesége leszek ennek az úrnak, akinek nem tudom a nevét.

Szinte látom, milyen kis ijedt arcot vág az én jó Lenkám ehhez az újsághoz! Tessék, egy másik bomba!

No, ne ijedjen meg! Még nincs nagyobb veszedelem.

Kezét csókolja hálás

*Masá*ja.

U. i. Még egyszer elolvastam a levelét, és feltűnt benne valami, amit először, a fuzsitus fejemmel, nem vettem észre.

Ha bátyám, az érsek, ismét kegyes lesz Önt meglátogatni, kérem, mondja meg neki, hogy sem én nem vagyok olyan nagy frajla, sem ő nem olyan rettentő Dalai Láma, mint elhitetni szeretné.

Emlékeztesse őt, hogy az én érdemes szépmamám, s az ő fölöttébb tisztelt nagymamája, egy császár szeretője volt, és azt a nagy vagyont, melyet ő bizonyos megelégedéssel emleget, ennek a gyöngéd és nyereséges érzelemnek köszönhetjük.

Mondja meg, hogy ezt én üzenem neki; vagy talán legjobb lesz, ha egyszerűen megmutatja neki a levelemet.

Ha őnagyméltóságát ez a kis családi emlék sem indítaná több alázatosságra, mindenesetre jó lesz figyelmeztetni, hogy az egész világ tisztában van vele, minek köszönheti őnagyméltósága díszes állását, meg a többi földi jót, amik, úgylátszik, egy kissé elvakították.

Az, hogy valaki egy félszázadig görbült, hajlongott és csúszott-mászott, teljességgel nem ok arra, hogy azután olyan peckesen járjon, mintha nyársat nyelt volna, és úgy beszéljen, mintha ő volna a magasságbeli kinyilatkoztatás.

Azért talán nem ártana, ha őnagyméltósága egy olyan szent leánnyal szemben, mint az én tanítónőm, valamivel kevésbé magas hangot használna, ha már olyan szerencsés, hogy szóba állnak vele.

Ne haragudjék, édes szép Helénám, ezekért a sorokért, s ne mondjon mindjárt szabadkőművesnek. Imádom a derék, egyszerű, jólelkű plébánosokat; de ki nem állhatom az érsekeket.

II-ik utóirat. Igaz, a komoly Viktor! A komoly Viktor, akire oly szép politikai jövő vár, egy nagyképű szamár, akit gyűlölök, mint a bűnömet. De hogyha ez a szép törekvésű ifjú mindjárt maga a Tói Lancelot volna is, akkor is lehetetlen kérő volna az én szememben. Van tudniillik ennek az igyekvő politikai tehetségnek egy olyan tulajdonsága, amit soha, semmi szín alatt nem tudok neki megbocsátani: éspedig az, hogy tulajdon édes fia az én hőn szeretett Alisz nénémnek. S mi több, a szerencsétlen még rettentően hasonlít is kedves mamájához!

Nagyon értem, hogy ez a komoly ifjú szíves volt észrevenni az én millióimat, amelyek nem volnának éppen ártalmára a politikai küzdőtéren. Én is azt hiszem, hogy ezek a milliók valamivel simábbá tennék az útját s megkönnyítenék joggal várható diadalait. De kissé merésznek találom azt a kívánságot, hogy a hozományomhoz adjam oda ráadásul a személyemet is, mivel az illendőség ezt így hozná magával. Sajnálom, de ezt a kívánságot nem teljesíthetem, még akkor se, ha a dolog nem csupán »az egész család óhajtása«, hanem egyszersmind Magyarország összes úri családjaié. Nem, kedves Helénám, szó se lehet a komoly Viktorról; soha, de sohase leszek a felesége.

Ellenben, ha a komoly Viktor nem volna érzéketlen egy-kétszázezer forintnyi végkielégítés iránt, hajlandó volnék ez ügyben a családi tanáccsal komolyan értekezni.

Hanem, tudja mit, aranyosom? Máskor ne beszéljünk efféle nyomorúságokról.

Mind a két kezét számtalanszor csókolja

engedelmes tanítványa:
Masa.

7

Szoláry Helén Galanthay Masa grófnőnek.

Kedves Masám!

Ha talán megbánta, amit írt, sietek megnyugtatni, hogy a két utóiratot kivágtam leveléből és rögtön elégettem. Kedves sorainak csak első részét tettem el az emlékeim közé.

Nagyon szereti, öleli, csókolja az öreg

Helén.

8

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonynak.

Péntek, 13-ika, kritikus nap.

Kedves Helén kisasszony!

Bolondságot cselekedtem, mégpedig háromemeletes, tornyos és kupolás bolondságot. Sietek meggyónni, valahogy ne a kedves rokonaim előadásából tudja meg a dolgot.

Íme a tényállás, a maga ridegségében és szárazságában.

Caudebec-ben kigyullad egy viskó, s leég az egész utca. Szegény nép; jó öreg plébános; gyűjtések; szivargyáros fiúk jótékony célú ünnepet rendeznek. Délután korzó, este álarcos-mulatság. (A szerencsétlen hamburgiak azt képzelik, hogy helyreállítják az álarc becsületét húsz fok Réaumur mellett.) Szivargyáros fiúk küldöttsége, meghívó. Márkiné, Masa vigyorognak. Kijelentjük, hogy nem őrültünk meg.

Második fejezet. Délután két órakor vihar kerekedik, korzó fuccs. Borzasztó hideg, brrr, nehéz órák. A tenger utálatos, az élet unalmas, mint egy litánia. Kis Daranda térdre hull (elfelejtettem megírni, hogy Bécstől kezdve mindenütt a nyomomban van), megváltozott hangulatok. Márkiné, Masa összesúgnak.

Közjáték. Ellengőz, Alisz, vén boszorkány.

(Ballábbal kelt föl? Vagy azt nem tudta megbocsátani, hogy megint kidobtam tízezer frankot abból, amit már a Viktor vagyonának tart?! Rejtély.)

Harmadik fejezet. A vétek gondolatban. Ingerlő akadályok, kis Daranda laposakat pislant, készülődések mindenfelé. Börtönőr hajlíthatatlan. Márkiné, Masa összeesküsznek. Kijelentjük, hogy megőrültünk.

(Ez előtt a kis márkiné előtt csak meg kell pendíteni valami eszeveszettséget, már lángol. Vajon jó emésztése van-e a férjének?!)

Negyedik fejezet: vétkezés cselekedettel. Eugénie, a márkiné szobalánya. Ügyes leányzó, dominó, minden. Szélcsend, képmutatás. Márkiné, Masa álmosságot tettetnek. Öreg boszorkány be van csapva.

Nagyjelenet. Éjszaka, 10½ óra. Némaság, sötétség. Márkiné értem jön. Elhagyott folyosók, három árnyék (elvittük Eugéniet is) szökés. Illa berek, nádak, erek.

Közjáték. Kalandok a bálban, melyekről később. 12-kor szépecskén haza.

Finálé: óriási botrány. Másnap reggel gyónás. Öreg boszorkány magánkívül.

Szóval: ott voltam a bálban, Alisz nénémnek a tudtán kívül.

Tudom, kedves Helén kisasszony, mit fog mondani. Igen, ez menthetetlen őrültség volt. Magam is elrémültem másnap, mikor eszembe jutott, hogy mi mindennek tettem ki magam; egy ostobaságért, semmiért.

De, legyen nyugodt, megbűnhődtem érte.

Persze, a botrányos csínyt itt senki se sejti, kivéve Alisz nénémet, a bűntársakat, meg még egy embert, aki felismert.

De ez az ember nem számít.

Azt akarom, hogy ez a levél még a déli postával elmenjen. Nem szeretném, ha például a paptól értesülne erről a diákos cselekedetemről. (NB. Az utóiratokat nem bántam meg; különben is, minek az a nagy elővigyázat?!)

Kezét csókolja

bűnbánó *Masá*ja.

9

Ugyanaz, ugyanannak.

Vasárnap.

Tanácsot kérek, kedves, drága Helén kisasszony, komoly és szíves tanácsot, aminőt csak kegyedtől remélhetek. Főbenjáró dologról van szó; meglehet, életkérdésről. (Ami attól függ, hogy kegyed miképpen fogja fel a dolgot.)

Előre kijelentem ugyanis, hogy vakon fogom követni a tanácsát.

Tehát: hozzá menjek-e a kis Darandához, igen vagy nem?

A szegény fiú most talán már negyedszer kért meg. A kitartása és hűsége igazán tiszteletre méltó.

Mondhatom kegyednek, hogy tegnap, mikor újra előállt örök fohászával, s mint egy ágról-szakadt kis troubadour, újra elzengte előttem a tökéletes szerelem dalát, igazán meghatott.

Borús nap, ólomszürke ég; unalmas, végetlen, kaccenjammeres délután. És ez a szegény kis lantpengető!

Elmondta, hogy miattam kilépett a diplomáciai szolgálatból. Athénba küldték követségi titkárnak; nem láthatott volna soha. Aztán elkezdett rimánkodni, igen, rimánkodni, ez az igazi szó. És mialatt beszélt, mintha két könnycsepp ragyogott volna a szemében.

Látnivaló, hogy a szegény fiú tökéletesen elvesztette az eszét, és most kétségbe van esve. Istenem, én nem tehetek róla; miért nincsen valamivel több akaratereje?!

Persze, kegyed azt fogja kérdezni, hogy hát én, én elvesztettem-e az eszemet?! Nem, ezt nem mondhatnám. És ha már erről van szó, kénytelen vagyok megvallani, hogy bár a kis Darandát igen kedvesnek találom, szeretni nem szeretem egy cseppet se. Ha az ő szeme véletlenül nem akad meg rajtam, azt hiszem, egy örökkévalóságig élhetne mellettem, s azt se tudnám, hogy létezik.

Különben, ami a szerelmet illeti, úgy számítom, hogy eddig mindössze három-négy férfit szerettem. Az első ideálom Baradlay gróf volt, huszárkapitányi egyenruhájában. Kegyed persze ezt nem is gyanította; pedig, mondhatom, tizenhárom éves koromban nagyon bele voltam habarodva. Őszintén szólva, olyan régen nem láttam, hogy már nem is emlékszem rá.

Aztán, pár évvel később, vagy két órán át szerelmes voltam egy lányosan rózsás arcú, ismeretlen fiatalemberbe, aki az Opera Comiqueban az egész előadás alatt le nem vette rólam a szemét, és akinek a csillogó tekintete olyan gyermekes nyíltsággal árulta el a lelkesedését, hogy engem a Beaumarchais apródjára emlékeztetett.

A harmadik lángom Wolf ezredes volt, de csak gálában, ha föltette az összes rendjeleit és vitézségi érmeit. Civilben nem szerettem; civilben egyszerűen csinos fiúnak tűnt fel előttem.

Végre, nemrég, megismertem azt a szerelmet is, melyről Shakespeare azt a bizonyos, ismert s könnyelmű nyilatkozatot tette, hogy: »Ki nem szeretett, s haj, legelső látásra?!«

A Bois-de Boulogne-ban történt; visszatérőben voltunk. A lovaink már lépésben mentek. Gina néném egy kissé szundikált mellettem; én éppen ábrándos kedvemben voltam.

Ő ott állt a gyalogjárón, egy nagyobb társasággal. S mialatt elhaladtunk mellettük, egyszerre csak belébolondultam, amint hosszan nézett rám, mialatt a kocsi lassan ment tova. Azóta viszontláttam, anélkül, hogy ez a találkozás nagyobb hatást tett volna rám. Nem éreztem egyebet, csak annak a különös megrázkódásnak az emlékét. Ő maga nem tett rám többé

semmi hatást, de eszembe jutott az a sajátságos felindulás, melyet a Boisban éreztem, s ennek puszta emlékére újra átéltem azt a megérthetetlen érzést majdnem olyan erősen, mint az első alkalommal.

Íme, ez szerelmeimnek a története. A kis Daranda nevét, fájdalom, nem vehetem fel a lajstromba.

Hanem azért hozzámegyek, ha ön úgy tanácsolja. Végre is, nagyon jó fiú, és igen tiszteletreméltó tulajdonságai vannak.

Aztán meg szőke, és én imádom a szőkéket.

Egy heti gondolkozási időt kértem tőle; ha akkorra megkapom a kegyed válaszát, boldoggá tehetjük szegényt.

Kezét csókolja
nagyon, de nagyon unatkozó tanítványa:

Masa.

U. i. Nem küldhetné még egy pár Kemény Zsigmondot? Nagyon megköszönném.

N. B. Talán meglepi, hogy a feketéről nem beszélek többet. A fekete nem létezik.

M.

10

Ugyanaz, ugyanannak.

Kedves, kedves, drága kis öregem!

...És méghozzá expressz, ajánlott, retour-recepisszes levélben siet válaszolni, hogy valahogy bolondul oda ne ígérjem magamat egy kis szőkének, akit nem szeretek!

Nagyon hálás vagyok érte. Őszintén szólva, azóta egy kissé el is ment a kedvem a dologtól. Észrevettem, hogy a kis Daranda nem származik a legagyafúrtabb fejű bölcsészektől. Aztán meg, nem hasonlít a belvederi Apollóhoz sem. Pisze, édesem, határozottan pisze.

Meg vagyok győződve, aranyosom, hogy vannak az életben helyzetek, melyekben egy asszonyt öngyilkosságba kergethet a férje piszesége.

Éppen nálunk volt szegény, mikor a kegyed levele megérkezett. Kint ültünk a teraszon. Nem állíthatom, mintha nagyon meleg lett volna, de a kis Daranda olvadt.

- Íme, itt van az ön halálítélete vagy boldogsága - szóltam, rámutatva a levélre. - Sajnos, az expressz nem jelent semmi jót.

A kicsi elsápadt.

- Várjon egy pár percig, még nem bontom fel. Hogy meggyőzzem a jó hajlandóságaimról, előbb egy alkut ajánlok önnek.

Rámnézett. Láttam a tekintetéből, hogy kételkedik bennem. És én még tízezerszer lássam ugyanezt a tekintetet! Nem állhattam meg, elnevettem magamat.

- Azt ajánlom, hogy döntsük el a dolgot sorshúzás útján. Tegyünk be a kalapjába két cédulát: egy igent-t és egy nem-et. És aztán válasszon.

A kis Daranda búsan rázta a fejét.

- Mi baja? Azt hiszi, hogy csalni fogok? Hát mondok mást. Bízzuk a döntést a baden-badeni nagy versenyre. Nézze, *Quadalquivir* és *Dunsinan* a győzelemnek meglehetősen egyforma eshetőségével indulnak. Ha *Quadalquivir* győz, az öné leszek, ha *Dunsinan*, nem látjuk egymást többé soha. No, és ha outsider jön be, akkor - újra kezdjük. Megegyeztünk? Igen, nem?

- Ön csak játszik velem! - szólt a kis Daranda szomorúan.

Aztán fölállt, kezet nyújtott, és el akart menni.

- Hová megy? - kérdeztem.

- Mit tudom én?! - felelt ő. - Elmegyek, mintha már bejött volna *Dunsinan*.

- Ej, ez nem lovagias - szóltam én. - Hisz ön meg sem várja a válaszomat.

Megvárta. Olyan siralmas képet vágott szegény, hogy sajnáltam a határozott nemmel elkeseríteni.

- Tudja mit? - szóltam, mikor elolvastam a kegyed levelét - adjon még egy negyedévi haladékot. Várjunk a *Cambridgeshire*ig.

- Nem. Adjon már egyszer határozott választ, az isten áldja meg. Hadd legyen vége ennek a vergődésnek.

- De hát mi ütközött önhöz? Honnan egyszerre ez a nagy határozottság? Hisz én nem ismerek rá önre?!

- Ön tudja, hogy mennyire szeretem!... S ha az, akit szeretünk - kisasszony, a vers vége csak kétféle lehet. Vagy-vagy. Nem igaz? Nekem tehát nincs más választásom, mint hogy el-utazzam, örökre.

- És ugyan mért utaznék el?

- Mert nagyon szenvedek.

Hanem azért mégsem utazott el »örökre«. Abban egyeztünk meg, hogy csak egy év múlva adok határozott feleletet.

Ne mondjon üresszívűnek, kedves Helenám. Vagy ha annak mond is, higgye el, nem tehetek róla, ha ilyen vagyok. Ez a kis Daranda csak egy szegény kis pincsi, akit meg kellett vernem, mert rosszul bántak velem.

Masa.

11

Ugyanaz, ugyanannak.

Vasárnap éjjel.

Rejtély? Micsoda rejtély? Nincs rejtély.

Ha nem említem többet azt az urat, ennek oka egyszerűen a következő. Az az úr nem érdemli meg, hogy foglalkozzam vele.

Íme, ez történt azon a híres bálon:

Mikor beléptünk a terembe, egyszerre elhagyott minden bátorságom. Belekapaszkodtam a márkinéba, s könyörögve kértem:

- Valahogy meg ne szökjék tőlem, kedvesem! Mintha hirtelen megvakultam volna, nem látok semmit, csak egy sötét tömeget, és szédülök, rettentően szédülök.

A márkiné egy cseppet se volt elragadtatva. Észrevettem, hogy terhére vagyok. Mit volt mit tennem? Teljes szabadságot adtam neki, kikötve, hogy Eugénie, a szobaleány, egy pillanatra se tágít mellőlem.

Lassankint aztán magamhoz tértem.

Kegyed már régen kitalálta, hogy mi vitt engem ebbe a szerencsétlen bálba. A kíváncsiság. A gyerekes ostoba kíváncsiság. Szánom-bánom, de úgy van.

Tudtam, hogy a szőke és cimborái nem fogják elmulasztani ezt a kitűnő alkalmat, s előkerülnek, ha egyébért nem, már csak azért is, hogy egy kicsit zavarják a vizet. Bizonyosra vettem tehát, hogy ott lesz a fekete, az ismeretlen is.

Ne ítéljen el mindjárt, aranyosom. Tudom, hogy a kegyed élete tisztább, mint a *Szentek életének* legszebb fejezete. De mondja, soha, sohase jutott eszébe, milyen érdekes lehet: beszélgetni egy ismeretlen úrral, aki meg fog halni anélkül, hogy csak sejtené is: kivel beszélgetett?!...

Ugye, ez még önnek is eszébe jutott egy-egy unalmas, nyirkos téli este?! Csakhogy ön elűzte magától a csábító gondolatot, mert ön szent; én pedig nem tudtam ellenállni neki, mert »szobrásznő« vagyok. (Ó, csúnya szó, ó, csúnya fogalom!)

Különben van egy mentségem, amit kérek a javamra betudni. Az ördög, márkiné-képben, szíves volt értem eljönni, személyesen.

Szóval, már benne voltunk. És - ó szégyen! - egy lámpalázas negyedóra múltán, bele is találjam magamat a nem éppen nekem való, furcsa mulatságba.

A dominó igen kényelmes viselet. Lassankint visszaszerezte a bátorságomat. Sőt, mintha a kölcsönzött ruhával kikölcsönöztem volna más, ismeretlen lényeknek a bátorságát is. Ami talán sok is volt egyszerre.

Elég az hozzá, amennyire féltem az első pillanatban, olyan elbizakodottá váltam valamivel később. Alig bírtam a kikölcsönzött énnel.

Azt hittem, hogy láthatatlan és megcsíphetetlen vagyok, mint Puck, más néven: Robin pajtás. De nem részletezem az apróságokat.

Fél tizenkettő tájban, egyszerre csak magam előtt találom a feketét. Egy oszlopnak támaszkodott, s onnan nézte a sok vihogó rózsaszínű dominót, meg a velük elméskedő Flor de Cubákat és Imperiales-eket. Úgy nézte őket, mintha csak ezt gondolta volna magában: »Látom, hogy a világon vagytok, látom; de istenuccse nem tudom kitalálni, hogy miért?!«

Karjába csúsztattam a karomat, s ezt súgtam a fülébe, persze franciául:

- Éhes vagyok.

Rámnézett.

- Vacsorálni akarsz? - kérdezte.

- Igen.

- Jó. Nem bánom.

- De ez nem minden - szóltam, s rámutattam Eugéniere, aki mellettem állott. - Ő is éhes.

- Ő is vacsorálni akar?

- Ő is.

- Jó. Nem bánom. Vagytok még többen is?

- Nem, csak ketten vagyunk - feleltem - de mind a ketten olyan éhesek, hogy négy helyett fogunk enni.

- Jó. Nem bánom. Gyertek.

S azzal megindult velünk az étterem felé.

Ilyen hidegvérrel vezérelhet egy berlini impresszárió két sziú-indián hölgyet, akik sétára kívánkoztak.

Megkímélem, kedves Helénám, azoktól a léhaságoktól, amiket a nagy folyosó mentén összebeszéltem. Nem az ön fülének való dolgok ezek... Azt kérdheti, és méltán, hogy olyan dolgok, amiket önnek nem jó hallania, miképp csúszhattak ki az *én* szájamon?!... Nem tudom. Elég az hozzá, hogy a sok összeolvasott illetlenség csak úgy dűlt belőlem; egyik a másik után surrant le nemes metszésű ajkaimról, mint megannyi gyík a tisztes kőfalak közül. (Sajnáljon egy kicsit, kérem szeretettel!) Szóval: kegyed nem ismert volna rám, s én nem ismertem magamra.

A látvány újsága annyira megrészegített s a dominó olyan elbizakodottá tett, hogy igazán elhagyott az eszem. Valósággal boldog voltam abban a tudatban, hogy a maskara alatt szabadon játszhatom a félvilági hölgyet egy olyan úr előtt, akit nem ismertem, s akiről azt hittem, hogy sohasem fog megismerni.

Gondoljon rólam, édes angyalom, amit tetszik; és dorgáljon meg, amúgy istenigazában. Önnek szabad. Ön az egyetlen lény a világon, akinek szabad. De nem tagadhatom le a dolgot. Így volt, én vétkem, én legnagyobb vétkem.

A kísérőm egy darabig hasonló hangon felelgetett; Eugénie hallgatott. A derék szobaleány csak némajátékkal vett részt a mulatságban, mint egy agyonrekedt tenor, aki erősen gesztikulál az együttesben, csakhogy észre ne vegyék, hogy nem énekel. Valószínűleg ez volt a vesztem; ez kelthette fel a lovagom gyanúját.

Akárhogy történt, íme, így lett vége szegény Vig Andrásnak.

A fekete, mikor elpukkantottam az egyik leghatalmasabb szellemi rakétámat - nem gondoltam, hogy ez a nagy mondás lesz a hattyúdalom a léhaság mezején - hirtelen rám tekintett, s úgy tett, mintha álarcom hasadékán át a szemem közé akarna nézni. Ugyanaz az érdeklődő, szokott közömbösségéből kivetkezett tekintet volt ez, melyet már a saint-arnould-i apátságban is láttam; az a tekintet, mely mintha így beszélne: »Nini, hát még akad olyan dolog is, ami majdnem meglep?!«...

Hanem ez csak egy pillanatig tartott. A következő másodpercben már szórakozottan nézte az utunkat megszakító veres dominókat, hidegvérrel vontatott tovább, s méltó rémületemre, így szólított meg, szépen, magyarul:

- Meg kellett győződnöm róla, grófnő, hogy kegyed nem haszon nélkül forgatta a Goncourt *Henriette Maréchal*ját, s ebben a munkában igen megragadta a figyelmét az álarcosbáli jelenet. Szerencsét kellene kívánnom, emlékezete elevenségéhez, ha azt, amit emlékezete olyan jól megőrzött, valami nagy nyereségnek tartanám kegyedre nézve. De - mit gondol? - ha azokat a szavakat, melyeket ez a szobalány az imént hallott, s hallott egy másik ismeretlen ember is, egy láthatatlan fonográf megőrizné akkorra, mikor majd kegyed feleség és anya lesz: vajon sikerültnek tartaná-e ezt a tréfát akkor is, úgy öt-tíz-tizenöt év múlva?!...

A szemtelen!

Ijedségemben, haragomban, szégyenemben, egy igen buta gondolatba kapaszkodtam bele. Az jutott eszembe, hogy ha tettetem magam, mintha nem értettem volna, ha tovább is franciául szólok hozzá s a régi hangon kérdezem meg tőle: hogy ugyan micsoda érthetetlen dolgokat beszélt? - talán még hamis nyomra vezethetem, s el tudom hitetni vele, hogy csalódott. Fájdalom, úgy látszik, nem születtem színésznőnek.

- Mért folytatná a tréfát, grófnő?! - fújta szét a fekete reményeimnek a pókhálóját; s kétségbeejtő nyugodtsága és közömbössége felháborított. - A színjátszás ebben a percben már nehezére esik önnek; és célja sincs, mert, amint láthatja, felismertem kegyedet, és nincs kétségem, hogy talán csalódhatom. Kár volna az idejét arra pazarolnia, hogy ezt elhitesse velem; mert az áruló jelet nem dobhatja el magától. Hogy felismertem, abban nincsen semmi ördöngösség. Kegyed igen tökéletesen beszél franciául, de a legtökéletesebben beszélő idegen kiejtésében is van valami, ami elárulja a nemzetiségét. Kegyed is ráismer az angolra, a spanyolra, az olaszra, akármilyen jól beszél franciául; ráismer a szókiejtés alig-alig észrevehető árnyalatkülönbségeiről, amelyek a fül figyelmét nem kerülik el, s amelyek a beszélő szerv minden színészi képességén kifognak... Ráismer a magyarra is... Aztán meg a kegyed tréfái nagyon is irodalmiak voltak... azok, akiknek a hangját utánozta, sokkal kevésbé emlékeztetnek Goncourtra... S minthogy Trouvilleban ma kegyed az egyetlen, aki... De bocsánat az értekezésért. Csak most veszem észre, hogy mindez igen unalmas, érdektelen és közömbös. Nekem azonban nem igen van érzékem az érdekes dolgok iránt... ami kegyedet szintén nem érdekli.

Magam sem értem, hogy végighallgattam, hogy nem hagytam mindjárt a faképnél, hogy volt türelmem elnyelni mindezt a laposságot. De inkább félholt voltam, mint eleven.

Aztán meg van ebben az emberben valami vakmerően megvető vonás, ami az első pillanatra megkapja az embert. Mintha csak azt mondta volna:

- Tudom, hogy mindezt nem érdemes elmondani, de semmit sem érdemes elmondani. Azért engem mégis végig szoktak hallgatni... ami különben engem nem tesz boldoggá, mert nekem minden és mindenki mindegy.

Szóval, talán még most is gépiesen kocognék az oldalán, ha el nem követi azt az ostobaságot, hogy egy kissé tüntetett is az udvariatlanságával. Ez az utolsó ízléstelenség azonban visszaszerezte a lélekjelenlétemet.

Megszólaltam most már magyarul. Nem méltóztattam a játékot folytatni.

- Köszönöm az őszinteségét. Igaza van: nagyon rossz ötlet volt, hogy megszólítottam. Föl kellett volna ismernem önön a Childe-Harold-vonást.

Egy kicsit mosolygott.

- Tegyük fel, hogy tanár, vagy afféle vagyok; hisz az mellékes, ugye? Akármi, mindenesetre nagyon megtisztelő rám nézve, hogy kegyes volt megszólítani. De, amint láthatja, nem érdemes velem megismerkedni.

- Ha úgy gondolja - szóltam -, akkor nem illenék, ha tovább tartóztatnám.

S kivontam a karomat a karjából.

Már közel voltunk az étteremhez. A szegény Eugénie nem tudta, mit csináljon. Annyit gyanított, hogy a tréfa csak az étterem ajtajáig tart, de nem mert megállapodni addig, amíg jelt nem adok neki.

Mint utóbb megvallotta, egy kő esett le a szívéről, mikor intettem, hogy várjon. S a következő kis jelenet alatt, lelkében örvendezve, de külsőleg sötéten, és némán állott mellettem, mint egy kísérőnő a klasszikus szomorújátékokban.

Így illett az eseményekhez. Mert drámai jelenet következett.

Nem, sohase képzelné el, kedves Helén kisasszony, mire vetemedett az aláváló!

- Ha már elég balszerencséje volt - szólt mosolyogva -, hogy egy pedánsra kellett bukkannia, némi kárpótlásul fogadja el tőlem azt a semmiséget, ami egy pedánstól kitelik: a kéretlen jó tanácsot. Óvakodjék, grófnő, az apró őrültségektől. Kis patakokból lesznek a nagy folyók.

Arcom lángolt a maskara alatt; s reszkettem a felindulástól. De türtőztettem magamat, s csak ennyit mondtam neki:

- Ön máris nagyon megbánatta velem a tévedésemet; az utolsó sértés teljesen felesleges volt. Adieu.

Nem mondhatnám, mintha valami nagyon meg lett volna illetődve. A bal kezét még most sem méltóztatott kihúzni a zsebéből. Egyszerűen annyit mondott, hogy:

- Kár volna haragudnia. De ha úgy tetszik, isten önnel.

És utat engedett, hogy ott hagyhassam. Soha ennél szégyenletesebb elvonulást!

A márkinéra hamar ráakadtunk. A lorddal ízetlenkedett.

Odasúgtam neki, hogy én nem maradok tovább. Minden várakozás ellenére, rögtön kész volt követni. Hanem méla volt az egész úton.

Nem törődtem vele; egyébbel voltam elfoglalva.

Akkor éjszaka föltettem magamban, hogy másnap az első dolgom lesz: megtudni, bármi áron, hogy ki volt az a vakmerő, aki a mulatságomat megrontotta. De reggelre jobbat gondoltam.

Ellenkezőleg; még azt is el fogom felejteni, hogy valaha láttam.

És nem is tudom ma sem, hogy kicsoda. Senki. Nem létezik.

Íme, ez a története annak a híres bálnak.

Kérem, kedves Helén kisasszony, rójon rám súlyos penitenciát: *Ibykus darvai*t hétszer, Theramenes elbeszélését tízszer, és a *Karácsonyi ének* egész első fejezetét. De teljes feloldozást kérek.

Vagy ne is büntessen meg. Minek? Hisz a bűn úgyis magában hordja a bűnhődést. Én legalább megkaptam, amit kerestem.

Kezét csókolja

hóbortos *Masá*ja.

12

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonynak.

Fogságom második havában, nem tudom hányadikán.

Kedves, jó Helén kisasszony!

Szorgalmasan tanulok görögül, és Lebonnard úr, akitől órákat veszek, azzal biztat, hogy nemsokára már Homért olvashatjuk.

Lebonnard úr úgy találja, hogy tanulékonyságom meglepő, s hogy az az előmenetel, melyet máris tettem, a mesével határos.

Az egészben pedig nincsen semmi csoda. Haladásom titka az, hogy minden időmet ennek az egy örömömnek szentelem.

Reggeltől estig nincs egyéb gondolatom.

Alig várom már, hogy végre megláthassam az Akropoliszt. Ez az egyetlen vágyam.

De nem akarom, hogy csak azért, mert elég szerencsétlen voltam leánynak születni, olyan bután álljak majd előtte, mint egy borjú az új kapu előtt.

Azt akarom, hogy akkorára a kisujjam hegyéig tele legyek görög szellemmel.

Csak legalább a Louvretól ne zártak volna el!...

Holnap vagy holnapután Párizsba megyek, hogy vagy tíz percre viszontlássam a milói Vénust és a Gladiátort.

Isten önnel, kedvesem. Lebonnard úr itt van, futok elébe.

Kézcsókok, százezer,

Masa.

U. i. Édes jó angyalom, nem küldhetné utánam a piros napernyőmet?!...

M.

13

Ugyanaz, ugyanannak.

Kedves angyalom!

A férfiak mind ostobák. Mind, mind egy szálig. Nincsen kivétel.

Meglássa, a kegyed öccse is csak olyan lesz, mint a többi. Igen, Emilke, akit most is magam előtt látok fekete bársony-kabátkájában, és sötétkék, nagy máslijával a nyakában, aki ma még olyan kedvesen, olyan ártatlanul néz önre diószínű, nagy hajsátora alól: Emilke egy szép nap rekedt hangon fog krákogni kegyed előtt valami butaságot, és ekkor kegyed észreveszi, hogy Emilke már férfi. Ó, be csúnya dolog is férfinak lenni!

Leánynak lenni pedig nyomorúság. Aláírom. Az ember megőszül, hogyha bölcselkedik.

Az eső úgy zuhog, mintha dézsából öntenék. Előveszek egy francia regényt, s ahogy kinyitom a könyvet, ezt a mondatot olvasom nagy lelki épüléssel:

»Minden nő életében van egy pillanat, amikor ingadozik. Csak ezt a pillanatot kell megtalálni, és...«

Ó, a háromcsillagos hülye!

De hát ezek az emberek mind egyformán gondolkoznak, vagy mind egyformán nem gondolkoznak?!...

Soha, sohase emelkednek odáig, hogy egy percre belepillanthatnának egy olyan nő lelkébe, aki méltó erre a névre?!...

Ó, a szerencsétlenek!

Úgy hiszem, egy nőnek, aki szeret, ha nem vág hozzá olyan bárány-arcot, mint a színpadi Ágnesek, nagyon rossz dolga lehet ezen a világon.

Azok a bizonyos urak rögtön hajlandók nekik tanácsokat adni.

De hát nem tudják elképzelni, hogy micsoda sátáni gőg lakik egy hozzám hasonló lénynek a lelkében?!...

Nem tudják elképzelni, hogy ha az életemet kellene megváltanom egy szennyességgel?!... ha elég szerencsétlen volnék úgy imádni egy férfit, mint az istent! ...inkább beleugranám az első pocsolyába!...

Mondom kegyednek, hogy vakok és ostobák.

Masa.

U. i. Ugye, ott lesz szombaton a Papa gyászmiséjén?!

Valahogy el ne felejtkezzék róla, édes angyalom!

14

Ugyanaz, ugyanannak.

Képzelje, édesem, minő szerencsétlenség! *Jewess*t ellopták!

Vége. Sohase simogathatom meg többé gyönyörű, olajzöld tollazatát... Kedvem volna sírni.

Ó, milyen hitványság is, ellopni egy szegény papagájt! Egy nyomorult madarat, amelynek csak arra nézve van értéke, aki megszokta és szereti szegényt!... Egy nyomorult madarat, amelynek a tolvaj nem veheti semmi hasznát, mert bajos olyan valakit találnia, akinek eladhatja!... És még erre a menthetetlen tolvajlásra is akad vállalkozó!...

Ki fogom hirdettetni, hogy ötszáz frankot adok a becsületes megtalálónak. De a reménységeim nagyon halványak.

M.

U. i. Most kapok Hollósytól egy levelet, melyben bocsánatot kér tőlem amiatt, hogy késve érkezvén meg Tátrafüredről, nem küldötte meg kegyednek a szegényeink részére járó összeget annak idejében, hanem csak napok, sőt talán egy hét múltán. De, istenem, hisz akkor kegyed a magáéból volt kénytelen előlegezni a kis Ilmának, meg a szegény Zsófiának!... Bocsásson meg, édes angyalom, bocsásson meg!

15

Ugyanaz, ugyanannak.

Csak egy szót írok, mert nagyon fáradt vagyok.

Természetesen, úgy van jól minden, ahogy intézkedett. Miért is kérdezi? Hisz ha otthon volnék, akkor sem tudnék egyebet tenni, minthogy kegyedtől kérnék tanácsot.

El vagyok keseredve; el vagyok törődve; még az életemet is meguntam.

Mindig esik, mindig esik, mindig esik!

Csak már szeptemberben volnánk!

Ó, Biarritz, második hazám!

M.

16

Ugyanaz, ugyanannak.

Augusztusban, de májusi délelőtt.

Itt van Birulov!

Egyszerre érkezett meg a napfénnyel; s nem tudom, melyiknek örültem meg jobban a kettő közül.

Ahogy megláttam kefe-haját és macska-bajuszát; ahogy a távolból felém villant gonoszságtól ragyogó szeme, felugrottam a székemről, és elébe szaladtam.

- Hurrah, Birulov! Bravó Birulov! Éljen a régi gárda!

Megráztam a kezét és majd a nyakába borultam.

- Kedvem volna önt megcsókolni! - kiáltottam fel örömömben.

- Tegye meg, grófnő, az isten áldja meg. Higgye el, megérdemlem, olyan nagy utat tettem meg önért.

- Csak nem értem jött, örök udvarló?!

- Azért jöttem, hogy megkérjem a kezét.

- Ön is, fiam Brutus! - botránkoztam.

- A házasság nálunk családi betegség - mentegetőzött.

- De hát, hogy jutott eszébe ez a képtelenség? És minek köszönhetem, hogy rám gondolt?

- Meguntam a sok csavargást s arra gondoltam: milyen jó volna letelepedni a kandalló mellé, ahol egy gyönyörű karosszék, nem, valóságos trón várja önt, vagy négy esztendő óta. Remény-kedni kezdtem, hogy talán már ön is megelégelte a nomád életet, és - itt vagyok. Gondolja meg a dolgot, Masa grófnő. Egy, kettő, három, adjon kezet, s nevessük át együtt az életet.

- Nem, szegény Birulov, az ötlet nem jó. Az egész tervben csak egy okos pont van: a nevetés.

- Kedvem volna erről is lemondani, ha már a többiről le kell mondanom.

De nem tette. Még mindig a régi kedves kölyök. Két útitáskát hozott tele mulatságos esettel. Az első nap nem is engedtem át a társaságnak. Átvigyorogtuk az egész délutánt. Másnap már a márkiné elkaparintotta előlem, s csak a lawn tennisnél találkoztam vele.

Ez a márkiné valóságos polip. Száz karja van, és ha csak teheti, hasznát veszi mindegyiknek. Birulov megjelenése felvillanyozta az egész társaságot. Még a hamburgi lányok is kedve-sebbeknek látszanak, mióta ő itt van.

Különben semmi újság. Azaz bocsánat: Birulov bemutatta a lordot és Fervacques-ot. Fervacques elég kedves.

A lord szemtelen és nyugtalanító.

A négy »elválaszthatatlan« közül, mint itt nevezik őket, most csak ez a kettő van Trouville-ban. A gardeniaherceg meg a negyedik elmentek Honfleurbe.

Csókok; egyelőre ezer millió.

Masa.

17

Ugyanaz, ugyanannak.

No, látja, édesem, ez a hála!

Én voltam a leghűségesebb trombitása; én kürtöltem a dicsőségét a leglelkesebben és a legtöbb kitartással. Világos, hogy ha egyszer életében meg kellett bántania valami fehérszemélyt, ez nem lehetett más, mint az én csekélységem.

Igazán, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a Gondviselés egész külön hivatalt tart, mely csakis arra ügyel fel, hogy minden ember, mindig, következetesen hálátlan legyen.

Nem tudja, aranyosom, kiről van szó?...

Emlékszik-e még rá? Négy vagy öt évvel ezelőtt Berlinben voltunk. Akkor még mázoltam; következésképp kötelességemnek tartottam, hogy egész nap ott üljek a nemzetközi kiállításban.

Úgy, hogy Birulov azt a paraszt-viccet költötte rám és a kiállításra, hogy:

- A képek silányak. De van ott egy nagyon takaros kis személy, aki őrzi a képeket; azt érdemes megnézni.

Nos, volt ezen az emlékezetes tárlaton egy kép, valami *Angelus*, s volt ennek a képnek egy lelkes, elszánt, s a legőrültebb rajongásra kész bámulója: Galanthay Masa.

Ó, mennyi vitatkozásom volt e miatt a kép miatt!... De hagyjuk. Nem mintha megváltoztattam volna a véleményemet. A kép gyönyörű, ha az, aki festette... nem, legyünk tárgyilagosak.

Tehát: azt a híres *Angelus*t valami Biró Jenő nevű úr festette. És ez a Biró Jenő nevű úr egy és ugyanazon személy azzal a fekete hajú úrral, aki Trouvillet és az álarcos bálokat örökre meggyűlöltette velem.

Igen, édesem, a huszonegy üveg borok és a huszonegy fontos gorombaságok kedvelője: kiváló tehetségű hazánkfia, Biró Jenő úr.

Mindezt Fervacquestól tudom (aki, mellékesen szólva, igen kedves majom).

A fölfedezés nem érdektelen, ugye?

Egy darabig tűnődtem rajta: méltó-e rá, hogy kegyeddel közöljem?

De arra a végső eredményre jutottam, hogy: igen. Az eset anyagot adhat a gondolkozásra a bölcselkedő elmének.

Megígértem ugyan kegyednek, hogy az illető úrról nem beszélek többet, de bah! - a gentleman nem érdekes többé, bátran beszélhetek róla.

És tudja-e, mért nem érdekes?

Íme, egy őszinte vallomás. Egy bizalmas adalék lelkemnek mélységeiből.

Azt a fénykört, melyet a vakmerősége vont a homloka köré, lefújta, a márkinénak egyetlenegy, megbélyegző, leleplező, megsemmisítő szava.

Kedvesem, ez az ember házas!

A márkiné látta a jegygyűrűjét a tulajdon szemével.

Minő sátáni elbizakodottság! Feleséges ember és még kevélykedik! Mert ha egy legényember vakmerő, annak még van értelme. Annak joga van hozzá. Ez az örök harc a nők és férfiak között. De egy házas ember! Egy ember, aki már készen van!...

Szinte látom a feleségét. Egy kis, idegbajos sárgaság, aki madárfejét kacérul rejti el egy rengeteg kalap árnyékába. Az a bizonyos nagy, égő fekete szem, azokkal a bizonyos legyező szempillákkal; apró orr, melyet a rokonságban bájosnak találnak. Ha jár, hogy előkelőbbnek lássék, kissé fölfelé szegzi a vállait; s az utcán megfordulnak utána a férfiak, mert a szeme fehére feltűnő, s úgy tudja forgatni ezt a legfőbb kincsét, mint egy köszörűs. A vendéglőben kesztyűs kézzel eszik, és kesztyűs kézzel nyúl a szájába, hogy kivegye belőle a csirkecsontot. Kicsit kacér, de csak azért, mert ez »chic«, - esküszöm rá, hogy még a »chic«-nél tart - különben pedig nagy, éhes szemével majdnem felfalja az urát...

Szegény ember!

Mondom önnek, hogy a fekete, polgári nevén: Biró Jenő úr, nem létezik többé. Tragikus véget ért, mint Phoebus de Châteaupert, akiről, attól a perctől fogva, hogy megházasodott, a *Notre-Dame* költője nem ír többé. Rám nézve legalább meghalt. Vége; fuit.

Meg akartam írni a gyászbeszédjét és ezekben a sorokban eltemetem őt.

Zöld gallyal övezem körül nevét és - menjünk tovább. Új nap derült ránk, mely új életre hí.

Imádja önt, jobban mint valaha

képfaragó művész, remekművek alkotója, és jó kislány.

Masa.

18

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonynak.

Biarritz.

Hisz-e ön a Végzetben, kedvesem?

Ments isten, hogy a predesztinációra, vagy a kálvinisták egyéb szörnyűségeire gondoljak. Elégetném a kezemet, mint Mucius Scaevola (remélem, ő volt), ha elég ügyetlen volna leírni valami efféle eretnekséget, ami bármilyen hóbortos vagyok is, soha meg nem fordul a fejemben.

De lássa, én így képzelem a dolgot:

A Végzet angyala, hogy pontosan felelhessen meg rengeteg feladatának, egész intézetet tart az égben, s ennek a magasban székelő intézetnek egyik alárendelt, élces alkalmazottja kedvét leli benne, hogy minket szegény halandókat minduntalan kicsúfoljon.

Ez a vidám aeon ismeri legtitkosabb gondolatainkat, s könnyebb a lelkének, hogyha, a felsőbbsége háta megett, mókázhat velünk.

Például:

Tegyük fel, szegény ember, neked az a bogarad, hogy nem akarsz a vízbe fúlni. Úgy találod, hogy a sáros halál csúnya halál. Hogy ezt a csúnya halált elkerülhesd, megtéssz minden képzelhető óvóintézkedést. Megmérgezed magadat, aztán felmész egy torony tetejére, onnan leugrasz, s abban a pillanatban elsütsz egy pisztolyt, melyet szépen a halántékodnak irányoztál. És holnap mégis ott vagy a jogászbálban. Mert méreg helyett tévedésből kőrösi szentelt

vizet ittál, a télikabátod gombjával fennakadtál a torony egy állványán, s kiderül, hogy pisztolyodat párbajsegédek töltötték meg. El vagy keseredve, s fölteszed magadban, hogy megnyugszol sorsodban, de sohase ülsz hajóra, még propellerre se.

Légy nyugodt. A vízbe fogsz fúlni. Nápolyban véletlenül megbetegszel, eszméletlen állapotban hajóra tesznek, a gőzös - pokoli bizonyossággal - elsüllyed, olyan alaposan, hogy még egy légy se menekül meg róla.

Vagy mondjuk, nem mész Nápolyba; nagy óvatosságodban negyven esztendeig ki nem mozdulsz a lakásodból. Légy nyugodt. Belefúlsz a fürdőkádadba.

Vagy:

Te, másik szegény ember, szereted az egész világot, az első keresztények testvériességével, a Peabody jóságával, s egy angol regényíró hölgy gyöngédségével. De van egy ember a világon, akinek az orra neked nem tetszik, aki iránt valami csodálatos, megmagyarázhatatlan idegenkedést érzesz. Szétosztod vagyonodat a szegények között, sírva búcsúzol el tizenkét gyermekedtől, s elbújdosol az őserdőkbe, Patagóniába, vagy az északi sarkra, csakhogy ezt az embert ne lásd.

Légy nyugodt. Mindenütt az utadban fogod találni.

Nem hiszi, hogy így van? Tehát hallgasson rám.

Biró Jenő úr, mint Barbarossa Frigyes császár, jól meghalt, és jól el van temetve. Meghalt, volt, vége; eltemettem őt feledésem népes mauzóleumába, s hogy valamiképp fel ne találjon támadni, lenyomtattam őt megvetésem súlyos kövével.

És íme, kikel sírjából; mi több, kényszerít rá, hogy foglalkozzam vele.

Láttam, a tulajdon két szememmel láttam, mikor elutazott Trouvilleból, a hercegével együtt. Örömem oly tiszta és tökéletes volt, hogy misét mondattam volna, ha attól nem tartok, hogy derék abbénk megver.

Természetesen, nem mulasztottam el megtudni Fetvacquestól, hogy hova mentek. Ha azt mondja, hogy délre mennek, biztosíthatom, kedves Helén kisasszony, hogy Szibériának viszem a vén Aliszt.

Fervacques pontos felelettel szolgált, mely igen megnyugtatóan hangzott. Angliába mentek, Arbroaths Castleba, s ott is maradnak október végéig.

Ez három héttel ezelőtt történt.

És íme, ahogy megérkezünk Biarritzba, az első ember, akit megpillantok, az én halottam.

De ez még semmi. Ez egyszerűen csak bosszantó lett volna.

Hanem, úgy kellett történnie - hiszi-e már, hogy van egy gonosz aeon, aki incselkedik velünk?! - úgy kellett történnie, hogy Biró Jenő úr, két napra rá, hogy Biarritzba megérkeztünk, szolgálatot tegyen nekem, mégpedig komoly, jelentékeny szolgálatot.

Kegyed azt fogja kérdezni, hogy talán megmentette az életemet?!...

Higgye el, nem csodálkoznám rajta, ha így kellett volna történnie. Nem ülök lóra, csak azért, mert bizonyos vagyok benne, hogy ha eszembe jutna egyszer kilovagolni, múlhatatlanul bekövetkeznék az, amit mind a ketten kétmilliószor olvastunk kétmillió angol regényben. A ló elragadna; erre ő, a napbarnította ifjú, utána vágtatna megdühödt paripámnak, utolérné, acél öklével megfékezné a veszett állatot, aztán leemelne a nyeregből, s én mindjárt ottmaradnék szépen a nyakában.

Mint ahogy a balladában zengik:

Es half ein feiner Edelknab
Der Königin vom Ross herab:
Es war in dunklen Bogengängen -
Sie blieb an seinem Halse hängen.

Nem, kedvesem, nem mentette meg az életemet.

De annyit mondhatok, hogy nélküle most igen náthás volnék.

S mivel mostanában kitűnően érzem magamat, a szolgálatot, melyet tett, nem kicsinyelhetem.

A dolog így történt.

Harmadnapra, hogy megérkeztünk, gyönyörű reggelünk volt; s az ön lusta tanítványát, aki máskor kilencig alussza az igazak álmát, ez egyszer felköltötték reggel hat órakor.

Aki felköltötte, az nem volt más, mint őfelsége, a Nap, saját úri személyében. Olyan lever-m volt, mint Madame de La Vallièrenek; talán még valamivel szebb.

Kinéztem az ablakomon.

Szeretem a májusi reggelt, mint mindent a világon, ami szép. Csakhogy a májusi reggel (Biarritzban úgy, mint másutt) egy egészséges, élettől duzzadó, csinos vászoncseléd, a szeptemberi reggel pedig (Biarritzban, egyedül Biarritzban), az arab regék bűbájos királykisasszonya.

Minő hatások!

A részleteket illetőleg lásd Vajda Pétert, Loti Pétert, meg a többi leíró Pétereket. Inkább lefestem az egészet, minthogy leírjam.

Elég az hozzá, el voltam ragadtatva, meg voltam illetődve, tönkre voltam silányítva.

Eszem ágában se volt, hogy megint lefeküdjem, és tovább aludjam. Bolondos fejemben egy szép és nagy gondolat érlelődött meg.

Kegyed, drágám, aki mindig a tyúkokkal ébred és kel, nem tudja, talán nem is sejti, minő hangulatok szálljak meg a délig alvót, ha egyszer, véletlenül korán talál felkelni.

Az ember tízszer annyi erőt érez magában, mint máskor, s kéjesen fürdik abban a tudatban, hogy hőstettet követett el. Mindent szebbnek lát maga körül, mint rendesen; a világ újnak, szűznek és elragadónak tűnik fel előtte.

Ez a nagy vállalkozások, a merész ötletek s a hirtelencselekvések órája. Aki ebben az órában nem érez kedvet olyan nagyszabású tettekre, amelyektől máskor borsódzik a háta, az már el van veszve.

S én még elég jól érzem magamat.

Tehát: nem késlekedtem, hanem gondoltam »merészet és nagyot«, s mindjárt hozzá is fogtam az eszme megvalósításához.

Addig szutyongattam Lenkét, míg végre illőképpen felöltözött, s aztán, nem is hederítve az álomkórban szenvedő öreg személyekre, kimentünk a hegyek közé.

Bizonyosan emlékszik rá, kedves Helén kisasszony, milyen nehezen szántam rá a fejem, hogy ezt a szegény Lenkét hozzam el magammal, aki egész Közép-Európán át folyvást Nagy-Becskerekről sóhajtozik nekem.

De végre, mit tehettem egyebet?! Lívia, az én felejthetetlen Líviám, aki tavaly még aggasztóan kacérkodott az Orsini-család legfrissebbik hajtásával, sok hányattatás után a derék Kovács szerelmében talált révpartot, s a törvényes és boldog szerelmet elébe tette a kalandoknak, a kulcsárt elébe a történelmi neveknek. Ida pedig sokkal rövidebb idő óta van nálam, semhogy nyugodtan rábízhattam volna magamat.

Bele kellett nyugodnom tehát, hogy sorsom osztályosa ez a becskereki Zrínyi Ilona legyen. És mondhatom, leszámítva azt, hogy Makót bosszantóan sokáig magasztalta Interlaken rovására, jobban viselte magát, mint vártam.

Csakhogy az a könnyelműség, hogy siettem a Lenke képességeiben teljesen megbízni, hamarosan megbosszulta magát. A tapasztalt és sokat hányódott Líviával ez a kaland sohase esett volna meg.

Kitalálja-e, mi történt?

Eltévedtem; igenis eltévedtem.

Tudja, hogy úgy ismerem Biarritz-t, mint a zsebemet. Ezeket a hegyi utakat százszor is megjártam; és mégis megtörtént.

Talán éppen azért történt meg, mert nagyon elbíztam magamat. Kerestem a mellékösvényeket, s addig vadásztam a rövidebb utat, míg végre a hosszabbat se találtam meg többé.

Ez magában még nem lett volna baj.

Hanem abban a percben, mikor kiderült, hogy nem tudom, merre kell visszatérnünk, egyszerre csak besötétedett az ég, s ahogy felnéztem, aggasztó, szinte fenyegető fellegeket pillantottam meg a hegylánc felett.

Ennek a fele se volt tréfa. Ha még egy óráig kóválygunk így, fejvesztve: kétszer kettő négy, hogy bőrig ázva érkezünk haza. S tudja, mennyire félek az esőtől.

Méghozzá, olyan könnyedén voltunk öltözve, mint két balerina. A náthát biztosra vehettem.

S hiába, nem ismertem ki magam.

Lenke is hasztalanul meresztgette a szemét: Makó körvonalai sehogy se akartak feltűnni a látóhatáron. És így ő se tudta tájékozni magát.

Természetesen, sehol egy élőlény; akkora se, mint az öklöm.

Már láttam magamat náthásan, s előre hallottam, hogyan magasztalja Lenke, nagy tüsszögések közt, Becskereket, ahol hasonló helyzetben az ember meghúzhatja magát vendégszerető kocsiszínek alá.

Ebben a válságos percben, ahogy ide-oda szaladgálunk, s véletlenül kibukkanunk egy tisztásra: megpillantom az én halottamat, amint a legnagyobb nyugalomban ül egy hordozható festőállvány előtt, és pingál.

Az első pillanatban nagyon megörültem neki, s feléje iramodtam. A másodikban visszahőköltem.

Ha egyszer meghalt, s nem létezik rám nézve?!...

Igaz, hogy egyszerűen Lenkét küldhettem volna hozzá. De világos, hogy felnéz, s megtudja, hogy nekem tette a szolgálatot. Talán már látott is.

Akkor már egyenesebb s helyesebb, ha magam fordulok hozzá.

Vajon megtegyem-e? Vajon nem derekabb dolog-e, tovább is békén hagyni a halottat, megázni, és a tulajdon erőnkből vergődni haza?

Igen, csakhogy először is, nem egyedül ázom meg. És másodszor, csakugyan büszkeség volna-e ez, vagy pedig gyávaság?!...

Mert, hiszi-e vagy nem, valami különös előérzet lepett meg. Az az előérzet, melyet jól ismernek mindazok, akik sokáig szoktak ingadozni a nagy elhatározások előtt. Előérzet, mely már majdnem látás a jövőbe.

Éreztem, hogy ha most nem szólítom meg, akkor igazán meg van halva, mélységesen, alaposan, örökre. És éreztem azt is, hogy ha most megkérdem tőle az utat, ebből a semmiségből még nagy dolgok fognak következni.

Eh, miért ne mernék szembeszállani ezekkel a nagy dolgokkal?!... Csak nem ijedek meg tőlük, mint egy iskolásleány, mint egy játékszer, melyet a sors ide-oda dobál?!... Csak nem fogok kitérni a jövő elől, mintha valami végzetes szenvedélytől félnék?!... Mikor sorsomnak nem a Végzet az ura, hanem én magam!

Szóval, édesem, a kis hiúságom volt az, ami rábírt, hogy csakugyan megszólítsam.

Ahogy feléje tartottam, észrevett és felállott. Ha véletlenül meggondolom magamat, akkor se fordulhattam volna vissza.

A legelső ötletem az volt, hogy franciául szólítom meg, mintha nem ismerném s idegennek tartanám.

De ezt a gondolatot elutasítottam magamtól. Ha rászorulunk valakire, vonjuk le helyzetünkből az összes következéseket s ne hangsúlyozzuk a kérelmünkben, hogy:

- Ezzel a kéréssel úgy fordulunk önhöz, mint a legelső jöttmenthez. Ne érezze magát nagyon megtisztelve.

Ha vannak norma-percek, amikor nincs jogunk valakit lenézni, úgy ezek a percek bizonyára azok, amelyekben kéréssel terheljük. Kérni és egyúttal páváskodni hozzá, ez nem volna lovagiasság.

S egy igen szigorú bíráló azt mondta egyszer rólam:

- Lovagiasabb fiatalembert, mint ez a Masa, keveset találni. (Emlékszik-e még rá?)

Aztán meg, ha így cselekszem, bizonyára mosolyog egyet a bajusza alatt. Kitalálja, hogy csak nem akarom megismerni, s azt képzeli, hogy haragszom.

S ha nem lett volna szép bosszantanom, ennyire megtisztelni sem akartam.

Úgy fordultam tehát hozzá, mint egy ismerőshöz, akivel egyszer találkoztunk, s akire emlékezünk.

- Biró úr, kérem - szólítottam meg magyarul - nem lenne szíves megmondani, merre kell mennem a Casino felé? Eltévedtem, s tartok tőle, hogy megázom, ha még sokáig keresgélem az utat.

- A legjobb irányban volt, grófnő - felelt -, de ha megengedi, hogy elkísérjem...

- Nagyon lekötelezne.

Nem állhattam meg, hogy egy pillantást ne vessek az állványra, s megjegyeztem:

- Hanem a képe... Valószínűleg vár valakit, aki eljön érte és az eszközeiért...

- Bátran itthagyhatnám. Alig van még ezen az állványon egyéb, mint a vászon. Különben, van nekem itt, vagy tíz lépésnyire, egy Robinson-barlangom, ahol biztonságba helyezhetem a kincseimet.

Úgy tett, ahogy beszélt. Aztán rendelkezésünkre bocsátotta magát, s átvette a vezérlő angyal szerepét.

Biarritzról beszéltünk, ahol most van másodszor, majd Spanyolországról, ahonnan csak pár napja érkezett meg. A társalgása elég kellemes; nem látszik ostobának.

Volt benne annyi tapintat, hogy Trouvillet egy árva szóval sem említette, s úgy viselkedett, mintha annak rendje s módja szerint ismerkedtünk volna meg. Szóval, nem lehetett ellene kifogásom; és ez nagyon bosszantott.

Ha már föl kellett támasztanom, szerettem volna meggyőződni róla, hogy: fajankó, akivel, akár él, akár hal, nem érdemes törődnöm.

Tartozom neki azzal az elégtétellel, hogy megvalljam: nem, ez az úr nem fajankó; ámbár mintha fából volna, mert feltűnően rossz melegvezető.

Azt fogja mondani, aranyosom:

- Ez a hiúságokból összetákolt kis teremtés bizonyosan azt várta, hogy a szerencsétlen ember mindjárt útközben a lába elé boruljon, s tüstént, ott a hegyek közt, tartson bűnbánatot, és vezekeljen meg minden bűnéért.

Nos, igen, ezt vártam. Remélem, meg is várhattam volna.

Biarritzban, mely, zárójelek között mondva, az idén majdnem olyan unalmas, mint Trouville, van egy sereg csinos spanyol asszonyka, de a többiek között, bízvást állíthatom, csak egy hölgy van, aki imádnivaló.

Ennek a hölgynek a nevét a szerénység tiltja megmondanom.

Maradjon a név örök titok. Elég az hozzá, hogy jó ízlésű gavallértól, aki azonkívül művész is, elvárná az ember, hogy ennek a kivételes hölgynek a láttára (különösen, ha elég szerencsés egy óráig beszélgetni vele) őrüljön meg teljesen és tökéletesen.

Szó sincs róla.

Ez az úr az én csinosságomat nem is vette észre.

Semmi félreértés. Ha egy úr színészkedik s úgy tesz, mintha nem venné észre az efféle apró-lékos körülményeket, valósággal pedig nagyokat hunyorgat a szemével: ennél hízelgőbb és kedvesebb dolog nincsen a világon. Sajnáljátok őt, felebarátaim; nyakig van ő a pácban, nyakig.

De ha az illető nemcsak mímeli a hideg normannt, hanem vak igazán, valósággal, tökéletesen: ez már fölháborító.

Maga, kedves kis angyali ártatlanságom, maga ehhez nem ért. De én, aki félelmetes tudós vagyok a kacérkodás művészetének összes szak- és segédtudományaiban, mondhatom ke-gyednek, hogy ez rengeteg különbség.

És megjegyezhetem azt is, hogy engem pedig a tekintetem sohasem csal meg. A kacérkodás ügyeiben az én tekintetem a haruspex tekintete; a haruspexről ugyanis fölteszem, hogy oda se nézett és jósolt.

Igen, akármilyen hihetetlennek, akármilyen megbotránkoztatónak tessék is: ez az úr nem vette észre, hogy van Biarritzban egy elragadó arcocska, amelyhez képest a világ összes andalúziai hölgyei stb. (Lásd a Magamhoz írt költeményt.)

Tanulság: Biró úr lehet jó útmutató, lehet egy második Bastien Lepage, lehet még egy csomó kitűnő tulajdonság boldog birtokosa, de ízlése nincsen.

Ámbár tagadhatatlan, hogy tett az alulírottnak egy jó szolgálatot. Ezt az érdemét nem vitathatom el. Alig érkeztünk a Casinóhoz, az eső vastag cseppekben kezdett hullani.

Íme, ez volt a regényem ezzel a második Jaufre Rudellel, aki előbb meghal, s csak azután nyájaskodik:

*Melisande*dal.

19

Ugyanaz, ugyannak.

Csak futtában írok, mert itt van Georges; Georges, aki tavaly még Lenthéric jobbkeze volt.

Nem szalaszthatom el azt a rendkívüli szerencsét, hogy végre alkalmam nyílt ezzel a kiváló férfiúval fésültetnem meg magam; azt mondják, csodákat művel.

Ah, ha csakugyan geniálisabb, mint maga a mester! Mily boldogság volna!

Ma este nagyon szép akarok lenni.

A Casinoban leszünk, ahol Réjane és Cadet valami szörnyűséget fognak eljátszani. Réjanet már láttam; csúnyább és elragadóbb, mint valaha.

Egy ismerős amerikai hölgy, Mrs. Archer beszélte, hogy az előadáson ott lesz Pablo is, a híres torreádor.

Természetesen, el akarom bűvölni ezt az őrült spanyolt.

De nem erről akartam írni.

Kérem, nagyon kérem, édes szentem, ha még mindig megvan az a rossz szokása, hogy megőrzi az irka-firkáimat, égesse el Trouvilleből írt utolsó levelemet. Nincs benne semmi különös; de szeretném, hogyha nem írtam volna meg.

Addig is, míg kézcsókjaimat természetben, stb. stb.

Masa.

Nem állhatom meg, hogy még egy pár szót ne firkantsak.

Olvasta? Észrevette?

A *Figaro*ban olvasom, hogy a lord, a vörös szakállú, szörnyeteg lord, Brüsszelben véresen viaskodott P. márkival.

Ki ez a P. márki?

Tartok tőle, hogy a mi szegény márkinénk meg tudna felelni erre a kérdésre, ha ugyan nem volna elfoglalva egy súlyos beteg ápolásával, akinek nincs ugyan vörös szakálla, de azért mégis megérdemel némi részvétet.

M.

20

Ugyanaz, ugyanannak.

Kedves, aranyos Helén kisasszony! (Felkiáltójel, pont, vagy csak vessző?) A gyűjtés szenvedélye rettenetes. Vannak, akik lepkéket, érmeket, vagy elhasznált bélyegeket gyűjtenek; vannak olyanok is, akik nem gyűjtenek mást, csak leveleket.

A levélgyűjtő a legveszedelmesebb minden gyűjtő közül. Istenem, ha elgondolom, hogy engem az ön irományai alapján legalább is hivatalvesztésre és polgári jogaim elveszítésére lehetne ítélni!...

De ha már benne vagyunk, egy vallomással több vagy kevesebb, mindegy.

Íme tehát egy vallomás, melyet már egy hét óta fojtogatok vissza a kebelembe.

Megint egy rossz tréfáról van szó, mely, félek, a torkomra fog forrni.

Alisz néném, enyhén és rokoni tisztelettel szólva, fölöttébb lehetetlen asszonyság. Úgy őriz az imádóimtól (akik, elképzelheti, számosan vannak), amint Bartolo, Arnolphe és Argus együttvéve se volnának képesek. Ez a túlságos nagy gondoskodás lelki békémről, komolyan mondom, néha terhemre van egy kissé.

Egy szép nap elhatároztam, hogy megbosszulom magamat.

Elkezdtem sóhajtozni. Reggeli alatt szemem a semmiségbe tévedezett, odakünn el-elmerengtem, kétszer aláhúzott ah-okat és oh-okat bocsátottam világgá, szóval úgy adtam a szerelmest, mint egy vidéki szende.

Azt hiszi, nem ment lépre? Dehogynem. A félelem majdnem olyan hiszékennyé tesz, mint a hiúság. Amit szeretünk hallani, azt szívesen elhisszük; amitől nagyon félünk, annak a rémképétől is könnyen megijedünk. (Úgy hiszem, ezzel a bölcs mondással nem fosztottam meg dicsőségétől se La Bruyère-t, se Pascal-t; mindegy.)

Szóval, ravasz asszony létére, beugrott. Beugrott olyan együgyűen, mint egy falusi a csepűrágónak.

Ez az igazi szó. Mondhatom, a drámai szende mímelésében nyomorult kontár vagyok. Úgy hiszem, hogyha valaha igazán szerelmes lennék, akkor se tudnám mutogatni szívem sebeit.

És ha már erről van szó, tudja-e, hogyan képzelem a dolgot?

Ha engem megcsípne a szerelem tarantellája, a következő regényes dolgok történnének:

I. fejezet. Kis Masa egy szép őszi este megállapítja, hogy tönkre van silányítva.

II. fejezet. A nevezett megvizsgálja lelkiismeretét. A kérdés az, hogy a Céladon lángol-e, vagy nem lángol?

A) Ha nem lángol. Egy méla sóhaj; hosszú vonás, s a szerelmi főkönyv lezáratik.

B) Ha lángol. Bonyodalmak, újabb kérdések. Vajon a királyok vagy a pásztorok rendjéhez tartozik-e?

a) Király, vagy királyka. Eszerint semmi sem tartja vissza, hogy elpanaszolja: »Ó, hölgy, a legfényesebb gyémánt hiányzik koronámból!« A legfényesebb gyémánt kéreti magát, de leereszkedik a koronához.

b) Pásztor. Föltétlen diadala annak az örökkön igaz életelvnek, hogy: »Többet ér egy ifjú pásztor, mint egy vén király.« Újabb kérdések.

1. Ha Mahomet jön a hegyhez. Minden rendben van.

2. Ha Mahomet nem jön a hegyhez. A hegy megadja magát a kényszerűségnek, és ő megy Mahomethez.

III. fejezet. Érsek, orgonaszó, harangzúgás, nyolc nyoszolyóleány, fáklyatánc. Masa és Céladonja lelépnek a színtérről. Viktor bosszúságában megbuktatja a kormányt, Henrik kártyába temeti bánatát. Vége a komédiának.

Amint láthatja, kedvesem, ez igen komoly tervezet, melyben semmi helye a szerelmi áradozásoknak. A dolgot úgy határoznám el Ő úrral, mintha üzletet kötnék vele. S ha eszébe jutna az első napon így udvariaskodni: »Szeretlek, szép kis Vadvirág!« - azt mondanám neki: »Céladon úr, az effélét lehet gondolni, de nem lehet mondani«.

Gyűlölöm a frázisokat. Különösen a szerelmi frázisokat.

Azért nagyon boldog volnék. Csak nem keresnék szavakat a boldogságomhoz.

De térjünk vissza a tárgyhoz. Olyan rendszerkedvelő elméhez, mint aminő az enyém, nem illett ez az elkalandozás.

Tehát: a Júliákhoz semmi hivatásom, és bizony mondom, olyanformán játszottam a szerelemtől olvadó hölgyet, mint Aranyváry Auróra Lignerolles Lujzát.

Remélem, emlékszik még az Aranyváry-családra, illetőleg színtársulatra? Én most is magam előtt látom szegényeket, mintha csak tegnap jöttem volna el Szent-Ivánról.

Pedig Szent-Ivántól századok választanak el. Patriarkának képzelem magam, ha Szent-Ivánra gondolok.

Elég az hozzá, akármilyen rossz műkedvelő vagyok is, Alisz nénémet sikerült becsapnom. Addig faggatott, míg végre keblére borultam, s megvallottam neki, hogy: igen, ó, igen, a virágnak megtiltani nem lehet.

Már egy hét óta nem volt egyéb gondolata, mégis azt hittem, hogy megüti a guta. De nem csinált jelenetet. Összeszedte magát, s egész költői lénye ezt fejezte ki: »No, majd meglássuk!«

Komolyan azt hiszi, hogy mert ő elsőrangú mester a diplomácia művészetében, én pedig csak liba vagyok: az lesz, amit ő akar, s nem az, amit én találok kieszelni a hóbortos fejemmel.

Annál jobb rá nézve. Talán rám nézve is.

Vagy három napig egy hanggal se említette a dolgot. És azt vettem észre, hogy kételkedik.

Ekkor követtem el azt a bolondságot, mely most egy kicsit aggasztani kezd.

A Réjane-este, a Casinoban, bemutattam neki az én Birómat. És mikor bemutattam, egy pillantást vetettem Alisz nénémre.

A pillantás azt jelentette, hogy:

- Ez az.

Nem tudom, micsoda ördög bújt belém.

Persze, arra számítottam, hogy otthon majd ki fog törni, szét fog robbanni, s ekkor majd azt mondom neki:

- Kedves néném, az a gavallér házasember és nyolc gyermeke van. Az ő társaságuk csupa nyolc gyermekes családapákból áll. Egyelőre tehát mindnyájan nyugodtan alhatunk. Nekem elveim vannak.

Csakhogy rosszul számítottam. Nem tört ki és nem robbant szét.

Pedig megértett. Láttam, hogy megértett. Többet mondok, azóta emberemet nem téveszti szem elől. Tud minden lépéséről.

És... itt a bökkenő. Ez az ember nem is olyan lehetetlen férj, mint képzeltem. Megtudtam, hogy hat év óta özvegy; egy kisfia van, aki itt van vele Biarritzban.

Úgy hiszem, Alisz néném mindezt hamarább tudta meg, mint én magam. S most már nem hinne nekem.

Annyival kevésbé hinne, minél inkább az igazat beszélném.

Ő maga hallgat mélyen. S ez a nagy csend kezd nyugtalanítani.

Valamit forral.

A nagy diplomaták, ha hamis nyomon járnak, nagy ügyetlenségeket szoktak elkövetni. Félek ettől a gyanús némaságtól.

Ha valami ügyetlenséget követne el!... Ha el találná árulni a gyanúját!... Ha ez a kék szemű ember azt hinné, hogy... Fúj!

Íme, Masa zavarban.

Természetes, hogy most már alaposan elment a kedvem attól, hogy tovább is ugrassam ezt a mindenre kész vénasszonyt.

Kegyed legelőször is azt fogja kérdezni, hogy honnan ez a nagy atyafiság a nevezett úrral? Miért mutattam be Alisz nénémnek? És így tovább.

Minderről máskor.

Látogatóm van, nem akarom sokáig várakoztatni. Ha sokáig váratnám, igen szigorúan ítélné meg a mázolásaimat.

Kezét csókolja az öreg

M.

21

Szoláry Helén Galanthay Masa grófnőnek.

Budapest, szept. 15.

Édes Masám!

Hogy önnek a legkedvesebb időtöltése: riogatni azokat, akik önt szeretik, az már régi dolog.

Én ugyan nem értem ezt a kedvtelést. Istenem, egy olyan együgyű, gyáva vénleányt, amilyen én vagyok, könnyű megriasztani. Olcsó mulatság ez, nagyon. Hogy, mégis, mi öröme lehet benne, ha a rakétája elpukkan, nem tudom elképzelni.

De eszem ágában sincs ezért panaszkodni. Elég jó maga nekem a hibáival együtt; nem óhajtom másnak, mint amilyen. A hibái nélkül talán nem találnám olyan kedvesnek, mint így.

Sőt, megvallom, ez a gyermekesség is szeretetreméltónak tűnik fel előttem. Mindig úgy tapasztaltam, hogy akiket az Isteni Gondviselés oly fényes tehetségekkel tüntetett ki, mint önt, azokban a magasabb rendű értelmiség rendesen meglepő gyermekességekkel egyesül, talán azért, hogy a többiek ne zúgolódjanak.

Tehát, valahogy félre ne értsen, nem akarok szemrehányást tenni. Csak el akarom mondani őszintén, ami nyugtalanít.

Egy darabig azzal biztattam magamat: »Nini, Masa megint a mumust játssza«. Annyira hozzászoktatott már a mulatságához, hogy eleinte nem is gyanakodtam.

De ma már komolyan meg vagyok riadva.

Újra meg újra elolvasom kedves leveleit, melyekért nagyon hálás vagyok, amint elképzelheti; iparkodom olvasni a sorok között, és nem ismerem ki többé magamat.

Vénülök, gyöngül a szemem, mely talán sohase is volt egészen jó.

Ezekben a nekem oly kedves, várva-várt levelekben mind gyakrabban és gyakrabban van szó egy úriemberről, akiről már tudom, hogy fekete haja és kék szeme van, de mindössze csak ennyi az, amit róla tudok.

Ellenben sejtem, hogy ez az úr azok közül az úgynevezett érdekes emberek közül való, akik rengeteg sokan vannak; s így messziről azt a hatást teszi rám, mintha a mi silány angol regényeinkből szökött volna meg.

Hogy teljesen elmondjam, amit gondolok, mindenekelőtt sehogy sem tudom felfogni, hogy maga, aki olyan kényes ízlésű, aki annyira gyűlöl mindent, ami közönséges, hogyan foglalkozhatik ennyit egy olyan úrral, akinek minden érdekessége abban áll, hogy szereti a bort, s hogy fiatal lányokkal szemben nyersen viselkedik?!

A szegény hindu, aki egy kis rizsből él, azt tartja, hogy: ne üsd meg a nőt, még virággal se, s bizonyosan hozzágondolja, hogy: ne bántsd meg soha, még jó tanáccsal sem. Csak egy angol regényhősben lehet annyi önzés és durvaság, hogy a nyerseséggel akarjon hatni üvegházban felnőtt fiatal leányok gyöngéd képzeletére.

De ez mellékes. Bizonyára nagy megtiszteltetés volt arra az úrra nézve, hogy kegyed észrevette, hanem ez már megtörtént.

A kérdés nem ez. A kérdés csak az, van-e annak akármilyen kis jelentősége, hogy maga oly feltűnően sokat foglalkozik ezzel az úrral, hozzám írt, kedves leveleiben?

Mert, talán észre se veszi, de - nagyon sokat ír róla. Tréfa-e mindez elejétől végig, vagy van benne talán egy szemernyi komolyság is?

Nagyon szeretném, hogyha azt felelné: persze, hogy tréfa volt az egész. Szeretném, ha kiderülne, hogy ezt csak az én együgyűségem nem vette észre.

Őszintén megvallva, azt vártam, hogy egy szép nap a maga jókedvéből fog ezzel az újsággal megörvendeztetni; de hiába vártam. Nincs más választásom, mint hogy megkérdezzem egyenesen.

Nagyon aggódom, édes Masám, nem tagadom. Az az úr, akit én az ön leveleiből ismerek nemigen kelt bennem rokonérzést. A huszonegy üveg, melyet maga fénykörben lát a feje körül, énrám nincsen semmi hatással.

Higgye el, édesem, még a legiszákosabb férfiak sem érdemlik meg, hogy szeressük őket.

Nevessen ki, lelkem, nagyon szeretném, hogyha kinevetne. Csúfolja ki ezt az ijedős, poltron vénkisasszonyt; ő maga fog rajta a legjobbízűt nevetni, hogyha kicsúfolja.

Attól tartok, hogy nem fog kicsúfolni. Nagyon is tudom, hogy a tréfái alatt néha veszedelmesen komoly dolgok rejtőznek.

Nagyon félek, édes Masám, a szeszélyeitől; mert tudom, hogy azoknak az ötleteinek, amelyeket nem tagad meg máról holnapra, holnapután bolondja, későbben rabja, s ha kell, vértanúja is tud lenni.

Nem pörlök én, lelkem, e miatt. Ez a hiba nagylelkű, nemes természetek hibája; köznapi lelkek nem szoktak beleesni.

De, Isten bocsássa meg, azt óhajtanám: volna más, sokkal csúnyább tulajdonsága, csak ne ez, mely következéseiben mindig komoly, néha végzetes.

Ez a szép, kedves hiba csábít azokra a balgaságokra, melyek közül egy elég egy életre.

Meglehet, semmi értelme, hogy mindezzel előhozakodom; kívánom is, hogy úgy legyen. Akár így, akár úgy, bocsássa meg: tudja, milyen könnyen elhagy a bátorságom, s ilyenkor, milyen hamar elvesztem a fejem.

Elég az hozzá, arra kérem, ne ijesztgessen tovább, s szóljon végre egészen komolyan. Tudom, hogy nem hiába hivatkozom a nyíltságára.

Öleli, csókolja az öreg

Helén.

22

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonynak.

Biarritz.

Kedves Helén kisasszony!

Ígérem, hogy komoly leszek; olyan komoly, amilyen csak tudok lenni. Az ember nem tökéletes.

A kérdés tehát ez: van-e egy szemernyi igazság is abban a temérdek gyerekességben, amit összefirkáltam?

Íme, a tiszta igazság, az egész igazság:

Nem tudom. Magam se tudom. Legalább ma még nem vagyok tisztában magammal.

Az az úr (mert hiszen róla van szó, ugye?) ma még csak a nagy X., az ismeretlen. Hogy holnap nem válik-e előttem a nagy Ő-vé, arról fogalmam sincs.

Teljességgel nem tartom lehetetlennek, hogy egy félesztendő múlva felesége leszek annak az úrnak. Ez függ egy kissé tőle is (mert nem képzelem, hogy valami nagyon kapna ezen az ötleten), és függ egy kissé tőlem is, a holnapi, a holnaputáni énemtől, melyet nem ismerek, s melyről csak annyit tudok, hogy nagyon bájos lesz.

És függ különösen annak a gonosz aeonnak kiszámíthatatlan ötleteitől.

X. úr mindenesetre érdekel. Érdekel, mint érdekeltek összes eltemetett szerelmeim, s rajtok kívül számos művészeti nagyság, többek közt két vagy három híres tenor is. Ma X.-nek határozott előnye van az operisták felett, sőt úgy hiszem, még Birulovot is erősen hátraszorította kegyeimben.

De, kérem, ne csodálkozzék azon se, ha ezentúl nem írnék róla többet, s három hónap múlva azt is elfelejteném, hogy létezett. Minden attól függ, mit hoz a jövő.

Ezzel befejezhetném a komolyságot, s áttérhetnék a napirendre. De tartok tőle, hogy nem fogja kielégítőnek találni a feleletemet.

Hogy tehát semmit se hallgassak el: ítélje meg maga a helyzetet. Íme, a tények.

A tények, vagyis: oknyomozó története annak, hogyan keveredtem atyafiságba kiváló nevű honfitársammal.

1. Mikor első találkozásunk után a Casino előtt elbúcsúztam tőle, nagylelkű akartam lenni, és azt mondtam neki:

- Igaz, nem nézné meg egyszer a mázolásaimat, meg a szobrászati remekeimet?! Lekötelezne, ha egy kicsit agyonbírálna. Például holnap, fél tizenkettőkor?

Tüntetni akartam vele, hogy a sértése nem hatott fel hozzám, vagy legfeljebb olyan jelentéktelen volt, hogy a kis szolgálatával lemosottnak tekintem.

Aki kővel dob meg, dobd vissza olyan kitüntetéssel, amelyben közönséges halandók nem szoktak részesülni.

Udvariasan tért ki s azt felelte, hogy valami kötelesség foglalja le arra az időre.

Nem erőszakoltam s ő se kért más órát.

2. Kíváncsi voltam, mi lehet az a kötelesség, mely előbbvaló, mint Masa őfensége, és az ő gyönyörűséges mázolásai? Vajon létezik-e ilyen kötelesség? Vagy az egész csak ürügy volt s tulajdonképp fél tőlem?

Megtudtam, hogy féltizenkettő a kisfiának a fürdőórája, s hogy a gyermek fürdésénél ő is mindig jelen van.

Ugyanekkor megtudtam azt is, hogy özvegy ember, hogy a kisfiával egy öreg nevelőnő és egy öreg bonne van, s hogy a Continentalban laknak.

3. Néhány nap múlva találkoztam vele, amint a kisfiát sétáltatta.

Lenkével voltam, s abban az irányban mentem, amelyben ők. A gyermekkel lehetetlen volt egy pár szót nem váltanom; vagy kétszáz lépésnyire együtt maradtunk.

A gyermek eszményien szép.

Akar egy háromcsillagos őszinteséget, aranyosom? Íme:

A gyermek egy pillanatra álmodozóvá tett.

Ezzel túlestem regényemnek legkényesebb fejezetén.

4. Kerti mulatság Billion bárónénál, akit nyájas újságírók Biarritz királynőjének szoktak nevezni.

Megpillantok egy macska-bajuszt, egy kefehajat, egy nevető arcot, s örömömben elrikkantom magamat:

- Birulov!

Egy fekete frakk állott mellettem, akit előbb nem vettem észre. A mi emberünk.

Lelkesedésem felköltötte a figyelmét. Arra fordult és megnézte Birulovot.

Ez volt az első és utolsó udvariassága.

Karoncsíptem Birulovot s otthagytam biarritzi lovagjaimat.

- De hát mi jó szél hozta önt ide? - kérdeztem az én szerelmes fiamtól, akiben nekem kedvem telik. - Hisz önnek ma Moszkvában kellene lennie?!

- Eljöttem, grófnő, hogy megkérjem a kezét.

- Ó, Birulov, ön tökéletes volna e nélkül az unalmas, léha refrain nélkül!...

- Ha ez a história nem mulattatja önt:

Nous allons la, la, la recommencer.

Egy szép nap be fogja látni, hogy a világ egyformán unalmas Birulovval, vagy Birulov nélkül, és elfogad a sorstól, mint egy új csapást, amely nem számít többé.

- Soha, barátom, soha.

- Ha tudná, grófnő, hogy versztekben kifejezve, milyen hosszú az az út, amelyet önért tettem!...

Olyan kedvesen mondta, hogy majdnem meghatott. Különben Birulovnak nagyon jó napja volt. A szerelemnek ettől a Demokritoszától semmi sem áll távolabb, mint a nagyhangúság, s a reménytelen szerelmest már igazán nem lehet szeretetreméltóbban és vidámabban adni. Néha magam is azt hiszem, hogy az egész csak udvarias tréfa; de vannak mondásai, amelyek elárulják, hogy ez alatt a sok nevetés alatt van egy kis komolyság is.

- De hisz én önt egy hónappal ezelőtt még Trouvilleban hagytam!...

- Másnap már útban voltam hazafelé. Eltemettem a nagybátyámat, s pár nap múlva ismét elhagytam Moszkvát, hogy mint kegyeletes örököshöz illik, teljesítsem vagy legalább teljesíteni igyekezzem az elhunyt utolsó kívánságát. Fájdalom, ez nemcsak rajtam áll; s tartok tőle, hogy a Birulov-családnak én vagyok és én maradok az utolsó sarjadéka.

- Istenem, hisz ön csupa gyász, szegény barátom!...

Igazságtalan voltam iránta. A körülményekhez képest elég mulattató tudott lenni. Koronkint úgy tetszett, hogy még sohase láttam ilyen kedvesnek.

Kifogyhatatlan volt a paraszt-viccekben, s egy-egy pillanatra eszembe jutott, hogy a téli esték Pertofkában, ilyen jó cimborával, elég kedélyesek lehetnek... De éreztem - és ez az, ami följegyzésre méltó - hogy Birulov rosszkor jött. Akaratom ellenére összehasonlításokat tettem, és ezek nem ütöttek ki a Birulov előnyére. A »bonvivant« lehet akármilyen szeretetreméltó, az »első szerelmes«-nek mindig van egy előnye, mely megmagyarázhatatlan, de el nem vitatható, mint maga az őserő. És hiába veszekedtem magammal, hiába nevettem ki a benyomásaimat, úgy rémlett, hogy az a másik a komoly szerelmesek osztályába tartozik. Ismeri kegyed az ilyen buta hangulatokat?!...

Úgy, hogy mikor Birulov egy újabb madrigált kockáztatott meg, nem is állhattam meg, hogy azt ne mondjam neki:

- Nincs szerencséje, szegény Birulov! Mi mind a ketten mostohagyermekei vagyunk a sorsnak; tele volnánk ragyogó tulajdonságokkal, de hiányzik belőlünk az, amelyik a legfontosabb: hogy tudniillik a kellő időben támadjanak az ötleteink.

Birulov gyanakodva tekintgetett körül.

- Teringettét, annyira elkéstem volna?! - kérdezte, és nevetett hozzá.

- Víz, víz - feleltem - akármerre tekint, mindenütt víz.

Akit ő nem talált meg, azt én még kétszer láttam ezen az emlékezetes napon.

A reklám-királynő nem takarékoskodott a meghívóival; ott volt nála az egész Biarritz.

Nem lett volna benne semmi különös, ha emberem ebben a sokaságban végképp eltűnik a szemem elől. S ha így történik, másnap már aligha gondolok vele. De az a bizonyos gonosz aeon másképp akarta.

Alig egy negyedóra múlva, újra találkoztam vele. Darzens-szal beszélgetett, a híres festővel, akit ön is ismer.

A báróné éppen akkor vált el tőlük, s szembe jött velem. Lehetetlen volt elmulasztanom, hogy a mulatságról egy pár jó szót ne mondjak neki.

A mester és a tanítvány alig egy pár lépésnyire állottak tőlem, s jól hallottam mindenik szavukat.

A *Látomás*ról volt szó, a tanítvány legújabb képéről. Darzens csupa bók volt.

- Milyen haladás a *Léda* óta! - szólt, nem minden édeskésség nélkül, mely úgy látszik, kissé bosszantotta a másikat.

- Ön nagyon türelmes a *Látomás*sal szemben, de kissé szigorú a szegény *Léda* iránt. Abban legalább volt egy kis fiatalság!...

- Ez a harmincéves vaskalapok gőgje - vitatkozott Darzens nevetve.

- Mondja, hogy azoknak a negyvenéveseknek a szomorúsága, akik már túlélték magukat - felelt amaz.

Én is úgy gondolkoztam, mint Darzens, s egy kissé kiábrándultam a művész úrból. Az elbizakodottságot és az önteltséget majdnem annyira gyűlölöm, mint a hazugságot.

(Nem szeretném, ha rágalmazónak látszanám. Azóta rájöttem, hogy tévedtem. Emberünk őszintén elégedetlen minden újabb munkájával. Ez egyszerűen érthetetlen, de így van.)

Mikor harmadszor találkoztam vele, nem kerülhettem ki, hogy megszólítsam. Feltűnőnek találhatta volna.

Különben is kezdtem belátni, hogy sorsa elől senki se menekülhet. Ha ennek az úrnak az a hivatása, hogy szerepet játsszék az életemben: ám lássuk, minő szerepet választ?!

- Tudja-e - szóltam hozzá -, hogy meg akarom ismételni a múltkori merész vállalkozást?! De minthogy az ég bizonyára ismét önt szemelte ki, hogy hazavezéreljen, nem volna-e egyszerűbb, ha mindjárt velem jönne?!

Úgy vettem észre, nem volt túlságosan elragadtatva. De azért igent mondott. Látszott, hogy nagyon udvarias akar lenni irántam; talán, hogy jóvá tegye, amit Trouvilleban vétett.

- Tehát: szombaton reggel hat órakor a Casinónál találom, ugye?

Biztatott, hogy csak rendelkezzem vele. Aztán közömbös dolgokról beszéltünk. Két perc múlva visszatértem Birulovomhoz.

Aggasztó tünet: minderre pontosan emlékezem.

5. A séta.

Ez igen nevezetes fejezet; tudniillik, ezen a sétán barátkoztunk meg.

Egyéb említésreméltó nem is történt aznap.

Úgy nekikészülődtem ennek a kirándulásnak, mintha az északi sarkra indultam volna. De minden óvatosság és esőköpönyeg felesleges volt.

Tapasztalatlanságom felett Lenke őrködött; meg kell jegyeznem, nemigen volt dolga.

A párbeszédből csak ennyi érdemes a följegyzésre:

Én: Lássa, hisz mi egészen jó pajtások lettünk!... Őszintén szólva, Trouvilleban még nem gondoltam, hogy ennyire meg fogunk barátkozni.

Ő: Köszönöm, hogy végre alkalmat ad rá...

Én (közbevágva): Ó, Trouville meg van bocsátva. A biarritzi szívesség mindenesetre jelentékenyebb volt, mint a seb, melyet Trouvilleból hoztam.

Ő (mosolyogva): Képzeltem, hogy nem érezte magát szerencsétlennek.

Az egész históriáról nem váltottunk tíz komoly szót. Valami olyanformát mondott, hogy nincsenek mindig olyan silány hangulatai, mint akkor este, s hogy bizonyára a legostobább dolog ilyen hangulattal álarcosbálba menni.

S aztán egyébről beszéltünk.

Szóval kiderült, hogy nem akárki.

6. A Réjane-este, mikor elég balgatag voltam emberemet a vén Alisz ellen kijátszani: semmi új. Ismét meggyőződtem róla, hogy nincsenek meg benne azok a formátlanságok, amelyek a festő urak nagy tömegétől annyira elveszik a kedvemet.

Ezt hálával nyugtatom. Nem szeretnék olyan úr iránt érdeklődni, akit Birulov megítélhetne.

7. Végre megnézte a tudvalevő pocsolyákat és gólyákat. Szegény szobraimat, meg kell vallanom, nemigen magasztalta.

Biztat, hogy ne hagyjam abba a mázolást. Ez sújtó a szegény imádkozó lányra.

Aggasztó tünet. Nem nagyon haragudtam meg az inkább lesújtó, mint biztató bírálatért. Egy félóra múlva elmúlt a haragom. Egy óra múlva lehetségesnek tartottam, hogy egyben-másban igaza is lehet.

Ekképp híven beszámoltam volna legújabb szerelmem egész történetével. Ítéljen, aranyosom, maga, s közölje velem, hogy: elveszettnek tart-e?

Ami az én véleményemet illeti, Montaignet kell idéznem: »Mit tudom én azt?!« Meglehet, ezzel befejeztem róla szóló értekezésemet, de megeshetik az is, hogy nemsokára már így írhatom alá a leveleimet:

Biróné ténsasszony.

23

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonynak.

Biarritz, szeptember végén.

Kedves Helén kisasszony!

Meglobogtatom a vörös zászlót, a veszedelemjelzőt. A helyzet kezd kétségbeejtővé válni. Viktor, szabadítóm, hol vagy?!

Ha már kicsikarta belőlem az ígéretet, hogy nyílt leszek, íme. Bár megvallom, egy darabig gondolkoztam, ne hallgassak-e a dologról mélyen, mint aki érzi, hogy ludas, és célszerűnek látja, nem adni életjelt.

Tehát, tudja-e, hogy az az ember kezd nekem nagyon is tetszeni?!

De tréfán kívül.

Ó, tudom igazolni ezt a jobbra át-ot! Győződjék meg maga, hogy ha nézeteimen csavarintok egyet, igazam van-e, vagy nincs? Előszámlálom a jó tulajdonságait.

1. Sohase hazudik. (Márpedig ez a jótulajdonság magában foglalja az összes erényeket. Hősöm tehát kifogástalan lévén, ezzel be is végezhetném a felsorolást. De várjon csak.)

2. Nem közlékeny, és 3. nem törődik vele, hogy mit gondolok róla.

4. Nem beszél rosszat senkiről, de nem is érdeklődik senki iránt.

5. Jó cimboraságot tart velem, és ha elgázolna a vonat, elmondaná rólam, hogy: »Szegény leány!« (Ehhez hozzá kell tennem: soha, egy pillanatig se jut eszébe, hogy annak az elragadó teremtésnek, akivel beszél, kissé udvarolhatna is. Ha már nagyon észrevehetően pályázom erre, úgy beburkolja az udvariasságait, mint Chevet a legelső rangú gyümölcsöt. Nem tagadom, ebben a pontban megbocsátanék neki némi gyengeséget; a bosszantó erényekért nem rajongok.)

6. Szereti Poe Edgart.

7-100. Műveltebb, mint mutatja, egyszerűbb a beszédében, mint a gondolkodásában, türelmes, mint aki kijárta az élet összes iskoláit, nem szereti Alisz nénémet, stb. stb. stb. Ezeket a jelentéktelen erényeket kissé unalmas volna felsorolni.

101. Határozottan nagyon szép szeme van.

Mindebből persze semmi se következik. Lehetne tőlem oly dicső, mint maga a tökéletesség, és mégse törődném vele. A Pantheon nem remegteti meg a szívemet.

De... hogy is mondjam?

Van ebben az emberben valami nyugtalanító. Például mintha egy nagy, nagy bűn nyomná a lelkét. Vagy, mintha... Végre is, nem tudom.

Szóval, meg vagyok győződve róla, hogy ennek az embernek valami titka van. S én szenvedélyes talányfejtő vagyok.

Ne essék még egészen kétségbe, aranyosom, de nem hallgathatom el, hogy tegnap magam is megrökönyödtem magamtól.

Képzelje csak.

Roland, a kis négerem, most fog először gyónni és áldozni, s mialatt erre készülődtünk, kiderült, hogy Roland, bár régóta a leggondosabb vallásos nevelésben részesül, még nem volt megkeresztelve. Nosza, szerezzünk hamar egy keresztapát, de kit?

Az első pillanatban rágondoltam. De - nem mertem megkérni rá, mert a keresztanya én leszek.

Ez a gyávaság az, ami azóta gondolkodóba ejtett.

Ha érdekli a Roland sorsa, megnyugtathatom, már meg van keresztelve. Keresztapjául Birulovot választottam.

Birulov örömmel fogadta el ezt a sok felelősséggel járó hivatalt. Elég aljas volt megjegyezni, hogy ez az új összeköttetésünk méltó az ő légies szerelméhez.

A kis szerecsent Roland, Antal, Márius, Árpád és Szergiusz nevekre kereszteltettem. A Szergiusz nevet Birulov tiszteletére kell hordania.

A pap igen szép beszédet tartott a keresztelőn, s kijelentette, hogy a tizennégy éves kis néger most már az én gondjaimra van bízva, s hogy, mint lelki anyja, tartozom gondot viselni rá, hogy az erény útjáról le ne térjen.

A gyermek ma egész este ájtatosságait végzi. Holnap Birulov elviszi a templomba, hogy meggyónjék és megáldozzék.

Birulovot még nem láttam ilyen ünnepies körülmények között. Azt hiszem, ő maga is fél egy kicsit, hogy holnap nem fogja tudni a leckéjét. De minthogy a tennivalója jóformán semmi, remélem, kifogástalan lesz.

Isten önnel, édesem, megszámlálhatatlan csókok.

Masa.

24

Biró Jenő úrnak. Aláírás nélkül.

Meggondoltam magam, nem megyek.

Pedig úgy örültem ennek a kirándulásnak, mint egy gyerek! Belebeszéltem magamba, hogy csodákat fogok megismerni; csodákat, melyek talán nem léteznek.

S ha véletlenül hízelegni talál a férfiúi kevélységének, megpótolom ezt a kijelentésemet azzal, hogy: nem tudom, kettőjük közül melyik érdekelt jobban: ön-e, vagy a tenger?

De nem, ez nem hízeleg önnek. Ez is mindegy; minden mindegy. Az egész história oly kevéssé érdekli önt, mint ama bizonyos megmerevedett nyakú egyiptomi istenséget.

Jó. Én nem így voltam. Én gyerekül, bolondul, bután örültem a tréfának. És ezt nem szégyellem megvallani. Sohase gondolok és sohase teszek olyat, amit szégyellnék elmondani.

Hanem azért mégsem megyek. Megmondom, miért nem.

Ön tegnap este alaposan megrontotta a kedvemet. Láttam, hogy megbánta, amit elejtett; de hiába, már késő volt. Én ugyan igyekeztem a gonosz szókat elfelejteni, s aludtam rájok egyet, de hasztalanul védekeztem ellenök, a méreg már hatott.

Mondja, kérem, mi ütközött önhöz?

Vallja meg őszintén, olyan bőkezűen, olyan pazarul szórta az elkedvetlenítő, a lesújtó, az agyonbíráló, a megsemmisítő észrevételeket, hogy az méltán zokon eshetett az ön legalázatosabbik tanítványának is.

Mi jutott eszébe?

Ön tudja, hogy igaz lelkesedés él bennem, már akármit érek. És hogyha koronkint magam is úgy beszélek, mintha kísérletezésem csak egy elkényeztetett kamaszleány ideig-óráig tartó szeszélye volna: ez nem a művészetnek, hanem magamnak a kicsinylése. Nem könnyelműség, hanem szemérem.

Tudja azt is, hogy nem képzelődöm, hogy már majdnem elvesztettem minden bátorságomat.

Miért tesz hát úgy, mintha valami nérói hiúság volna bennem, mintha elkapatott volna a tömjén, s mintha a »szárnyaim«-at meg kellene nyirbálni, a tulajdon érdekemben?!

Ó, tudom én, hogy az én szárnyaim csak strucc-szárnyak. Nem arra valók, hogy repüljek, hanem csak, hogy kocogjak velök!

S ön mégis úgy beszél, mintha engem a hiúság megvakított volna, mintha én egy hülyén elbizakodott félbolond kis teremtés volnék, akit néha-néha nem árt egy kis jeges zuhannyal leönteni.

De, istenem, ha jót akarunk valakinek, s látjuk, hogy: no mindjárt belefúl a vízbe, azzal nem mentjük meg, ha a mentőhorgonyt a fejéhez vágjuk.

Tudom, hogy amit eddig »alkottam«, nem sokat ér. De ezek a tanulmányok vannak olyanok, mint az X-é, Y-é és Z-é.

Végre is, mindössze négy esztendeje, hogy festek, három, hogy faragok. Biz ez nagy idő, de mégsem annyi, hogy már le kellene mondani rólam.

Talán nagyot vétettem, hogy kétfélét próbáltam; de nem felfuvalkodottságból, hanem magam iránt való bizalmatlanságból történt.

Nem találja ön, hogy olyan valakit, aki csupa jóakarat, csupa lelkesedés és csupa vágy, így vágni fejbe: »Amit ön csinál, az semmi!« - majdnem embertelenség?

És éppen ez az, ami elvette a kedvemet a kirándulástól.

Ne igyekezzék félreérteni. Legyen jóhiszemű.

Nem egy hiúságában sértődött kisleány hitvány bosszúcskája ez, mely, iszonyúan szomjazva a megtorlást, a művészben a férfit igyekszik megbosszantani. Nem; ez egy kis kiábrándulás - az emberből. Én annyira imádom az ön tehetségét, hogy önnek, a művésznek, a szava kinyilatkoztatás előttem, még akkor is, mikor ez a szó rámnézve megsemmisítő. De eléggé leány vagyok még arra, hogy a művészt az embertől ne tudjam teljesen különválasztani.

S úgy találom, hogy önnek, a művésznek, bizonyára igaza van, de ön, az ember, kegyelmesebb lehetett volna.

És tudja-e, hogy én önt a szép óráiban, ha másokról, az egész világról, a szegényekről, a gyermekekről, a vétkező asszonyokról, s az elbukottak nagy, szomorú seregéről volt szó, tudja-e, hogy én önt kivételesen, eszményien jó embernek képzeltem?!

...Pedig én a jóságnál nem ismerek nagyobb tulajdonságot...

De, fájdalom, önnek nemcsak szép órái vannak, hanem megérthetetlen, gonosz percei is.

És, hogy egészen megmondjam a gondolatomat tudja-e, kire emlékeztet engem ezekben a rossz perceiben?

Arra a gonosz iskolamesterre, akinek beteges szenvedélye az volt, hogy a kisleány-tanítványainak a testét gombostűkkel szúrkálta tele, amíg az egyik bele nem halt ebbe a nem éppen szelíd szadizmusba.

És tegnap este jobban emlékeztetett rá, mint valaha.

Íme, ez az én kiábrándulásom.

Ó, azért nem veszünk össze! Mi sohase fogunk összeveszni.

Mert, bár ön, elég kegyetlenül, megtagad tőlem minden tehetséget, nagyon jól tudja, hogy így vagy úgy, azért én mégis: a legbecsületesebb és a legnemesebb lélek vagyok a világon. Vagy talán nem igaz?

Nagyon jól tudja, hogy nem törődöm azokkal, akik nem értenek meg, s hogy azok, akikkel törődöm, megértenek.

Összeveszni ilyen derék, jó kisleánnyal! Remélem, nem jut eszébe.

Ami pedig engem illet, én ezentúl is imádom az ön tehetségét s ezentúl is tiszteletben tartom nagy számú jeles tulajdonságát. (Ezek az erények kissé ridegek ugyan, de annál tiszteletreméltóbbak.)

Mért vesznénk tehát össze?!

Csak nem leszünk azok, akik eddig voltunk.

Tisztelettel értesítem önt, hogy úri személyét nem imádom többé.

Isten önnel, vagy a viszontlátásra, ahogy önnek tetszik.

Jó estét.

25

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonynak.

Kedves Helénem!

A legnagyobb felháborodásban írom önnek ezeket a sorokat.

Ó, ez már mégis sok! Ez már túlmegy minden határon!

Tudja, hogy mennyire megvetettem az egész bandát. Ezt a kedves Viktort, aki a kormányt ostromló hatalmas beszédeitől meg egyéb szónoklati remekeitől nem ér rá a körtét puhítgatni, hanem a kedves mamáját odaállítja csősznek a körtefa alá; és ezt a Volumniát, aki Coriolanusának érdekében ilyen szép szerepre vállalkozik... meg a többieket.

Gyűlöltem őket mindig, mint a bűnömet. De ekkora gyalázatosságot mégse vártam tőlük.

Tudja-e, mit találtak ki?

Még most is arcomba szökik minden vérem, mikor már csak le akarom írni a dolgot.

De hideg akarok lenni, mert különben meg nem értetem magamat soha.

Tehát, hallgassa csak.

Vagy két hét óta, a délelőtti órákban, nagyokat szoktam kószálni, Lenke cimborámmal. Mióta a szerencsétlen Birulovnak haza kellett utaznia, ez az egyetlen mulatságom.

Ábrándozással teljes kirándulásainkról csak a reggelire szoktunk visszatérni; pontban egykor állítunk be, előbb nem is várnak.

Ma, véletlenül, korábban jöttünk haza. Odakint észrevettem, hogy Lenke nagyon rosszul érzi magát - ez a szegény leány egyre jobban hervad Makó ózonos levegője híján -, mit volt mit tennem, visszafordultam vele.

Alisz néném éppen öltözködött, mikor hazaértünk; a lányok odabenn voltak a szobájában. És így, kis négeremen kívül, senki se vette észre, hogy megjöttünk.

Lefektettem a beteg honleányt - akinek egyébként már semmi baja -, aztán visszahúzódtam a szobámba, s elővettem a regényemet.

Szerencsésen el is aludtam rajta.

Arra ébredtem fel, hogy a szomszédos teremben két ember beszélget.

Lakosztályainkat ez a terem választja el egymástól. A pamlag, amelyen feküdtem, mindjárt ott áll az ajtó közelében, s az ajtó nyitva volt. Minden szót meg kellett hallanom.

Nem volt ellenemre, hogy a dolog így történt. A beszélgetők érdekeltek.

Eleinte nem akartam hinni a fülemnek. Mit keres itt Biró Jenő úr?

Ó, bizonyára nem a szíve sugallatának engedelmeskedett, mikor a vén Aliszt meglátogatta. Ha jött, akkor hívták. S ha hívták, ugyan miért?...

Igazán nem értem, hogy a férfiak a hallgatózást olyan szigorúan ítélik meg. Akinek titka van, óvja meg a hallgatózók elől. Ha mi magunk nem ügyelünk eléggé a titkunkra, nem követelhetjük egy idegen személytől, hogy ő ügyeljen rá mihelyettünk is.

Szóval, hallgatóztam, amint nem is tehettem másképp. Ha megmozdulok, vége a beszélgetésnek.

Ó, egy cseppet se bántam meg ezt a szobalányos cselekedetet! Mindezt jó volt tudni, és mindezt másként nem tudtam volna meg soha.

Undor fog el a gondolatra, hogy papírra tegyem ezt a beszélgetést, mely különben nem állt egyébből, mint Alisz néném legválasztékosabb aljasságaiból. A másik csak azért szólt közbe, hogy útját egyengesse a minél gyorsabb menekülésnek.

A részletek érdektelenek. A különböző aljasságokat csak ismertetni fogom, mint egy ügyész; hidegen és utálattal.

Bevezetés. Bocsánatkérés, hogy a tisztelt urat fárasztotta, de a dolog komoly, stb. A tisztelt úr kijelenti, hogy rendelkezésére áll őméltóságának.

Következett a tisztelt úr felmagasztaltatása. A szegény ember elhárít magától minden megtiszteltetést, s a hangján megérzik, hogy kezdi rosszul érezni magát.

A művészről az emberre kerül a sor. Az a nagy vélemény, mellyel a tisztelt úr nemes jelleme iránt viseltetik, arra indítja a beszélőt, hogy egészen nyíltan szóljon vele, s ne hallgasson el előtte semmit, még azt sem, ami a család legfájdalmasabb titkai közé tartozik.

Amaz nem kíváncsi ezekre a titkokra; én annál inkább.

- A vonzalom - szólt amaz -, mellyel Mária húgom ön iránt viseltetik, kötelességemmé tette, hogy ezeket a titkolt sebeket...

- Bocsánat, grófné...

A szegény fiú tiltakozik kézzel-lábbal. Ilyen vonzalom nem létezik; azt ő jobban tudja.

Egyszerűen, meggyőződéssel, egyenesen beszél, de hiába.

- Kérem önt - sziszeg a vipera - ne tegye szomorú feladatomat még terhesebbé és még kínosabbá. Én méltánylom az ön lovagiasságát s nagyon is értem, ha oly tekintetekből, melyeket a társadalmi megegyezés túlságosan fontosnak talál...

Emberünk türelmetlenkedni kezd.

- Kedves asszonyom - szól -, ha csak ezért volt kegyes hívatni, akkor már tisztában vagyunk. Én becsületszavamra mondom önnek, hogy hamis nyomon jár. Mária grófnő, mély sajnálatomra, még azt a közös érdeklődésünknél fogva barátságos viszonyt is megszakította velem, amellyel azelőtt megtisztelt, és így...

Megérzett a hangján, hogyha a szíve szerint beszélne, így szólana:

- Hagyjanak már egyszer békében, mert unom az egész tisztelt úri társaságot. Lehet tőlem az a hölgy a szépséges georgiai királykisasszony, semmi közöm hozzá. Egyáltalában nem törődöm semmiféle asszonynépséggel, se a vénekkel, se a fiatalokkal.

Aztán, úgy látszik, fölemelkedett, és vette a kalapját.

- Engedelmet... számítok rá, hogy végig fog hallgatni. Nem olyannak képzelem önt, aki a gyanú elől egyszerűen ki szokott térni, hanem olyannak, aki szembeszáll vele.

Nem értette a dolgot; én sem.

De csakugyan nem szokott kitérni a gyanú elől; kijelentette, hogy kész meghallgatni őméltóságát. S őméltósága folytatta:

- A vonzalom tehát, mellyel Mária húgom ön iránt viseltetik, fájdalmas kötelességemmé teszi, hogy családunk titkolt sebeit föltárjam ön előtt. Ez a vonzalom, amily heves, éppoly kevéssé megtisztelő önre nézve.

Olyan ostoba voltam, hogy még most se találtam ki, mit akar mondani. Lángoló arccal hallgattam; tudtam, hogy valami hallatlan gyalázatosság rejtőzik a szavai mögött, de nem, ezt nem tudtam elképzelni.

Kegyed, a szent, sohase tudna rájönni, micsoda alávalóságot eszelt ki ez a némber.

Azt eszelte ki, hogy őrült vagyok.

Ha őrültséget mondok, csak szép szóval akarok kifejezni egy rettentő csúnyaságot. Azt találta ki, hogy Charcot egy betege vagyok, akinek... akinek őrültsége a szerelem. Hivatkozott idegességemre, szeszélyeimre, művészi hajlandóságaimra, azt hazudta, hogy a legnagyobb gonddal kell ügyelni rám, s nem átallotta beszennyezni szegény édesanyám emlékét, nem átallotta rágalmazni apámat, akinek a jótéteményeiből élt ő is, meg egész aljas fajtája!...

Az első gondolatom az volt, hogy odarohanok hozzá, s megkorbácsolom, vagy legalábbis kidobatom a házamból, mint egy aláváló cselédet.

De fölemelt karomat visszarántotta a félelem.

Hisz ezek az emberek mindenre képesek!

Ki biztosít róla, hogy nem használják-e fel ellenem ezt a kitörésemet? Ki tudja, nem bizonyítják-e rám ezen az alapon, hogy dühöngő bolond vagyok? Mert hogy ezek, ha másképp célt nem érnek, készek becsukatni az ön szegény tanítványát az őrültek házába, arról bizonyos vagyok.

Mondja, édesem, van-e arra mód, hogy egy épeszű és szerencsétlenségére gazdag leányt, csak azért, mert nem akar feleségül menni egy úrhoz, akit utál, bezárhassanak a gyógyíthatatlan őrültek közé? Én azt hiszem, van. Olvastam efféle történeteket.

De a félelmen kívül volt még egyéb is, ami visszatartott, s végighallgattatta velem ezeket az aljasságokat.

A bosszú gondolata.

Mert bosszút fogok állani rajta és kedves csemetéjén. Meg fogom torolni azt az aljasságát, hogy beszennyezte szüleim emlékét, és bosszúm az lesz, mely nekik a legjobban fog fájni.

Tovább hallgattam tehát a kígyósziszegést, és erőt vettem magamon. Behunytam a szememet, nyugalmat erőltettem az arcomra; ha itt talál a pamlagon, hadd marja a kétség: vajon aludtam-e, vagy hallottam mindent?

A beszélgetés vége már nem érdekelt. A többit kitalálhattam.

- Meg voltam és meg vagyok győződve, - folytatta a rettenetes vén személy - hogy ön nem az az ember, aki képes volna hasznot húzni egy családi szerencsétlenségből s visszaélni egy beteg vonzalommal, hogy ekképp vagyont szerezzen magának. De kötelességem volt önt figyelmeztetni, úgy az ön érdekében, mint a miénkben. Végre is, amint én tudom, ön nem gazdag ember, s a szegénységhez a gyanú hamarább hozzáférkőzik, mint a... de beszéljünk a másik nagy érdekről. Másrészt, meg fogja érteni, hogy szerencsétlen húgomat nemcsak a kalandoroktól kell megvédelmeznem, hanem azoktól a jóhiszemű Lauzunöktől is, akik szerelmi kalandot keresnek ott, ahol...

- Fúj!

Nem bírok az utálatommal.

Az a másik szegény ember, aki úgy került bele ebbe a csúnya históriába, mint Pilátus a krédóba, olyanformán érezhetett, mint én, mert valami affélét felelt a viperának, hogy:

- Kedves asszonyom, úgy látom, hogy ebben a házban mindenki bolond, de a legnagyobb bolond én volnék, ha még tovább is igénybe venném az idejét. Sohase féltse tőlem a húgát; csak egyszer kinn legyek az ajtón, esküszöm, vissza se nézek többet.

Udvariasabban mondta, de az értelme körülbelül ez volt. Megcsókoltam volna, olyan goromba volt.

S ha meggondolom, hogy csak egy semmiségen múlt, s ezt a gyalázatosságot nem tudtam volna meg soha!... Vajon hogy nézett volna rám ez az ember, ha véletlenül találkozom vele?!...

Ó, most már lesz gondom rá, hogy még egyszer találkozzam vele, s hogy ekkor zavarodás nélkül nézhessek a szemébe!...

Nos, aranyosom, mit szól ehhez a kis történethez?

Ha elmondom a befejezését is, azt hiszem, meg lesz elégedve velem.

Mozdulatlanul vártam meg, vajon kedvelt rokonunk benéz-e a szobámba? Nem, nem is álmodta, hogy kihallgattam. Ahogy Biró elment, nyugodt lelkiismerettel tért vissza a fészkébe.

Kiosontam, figyelmeztettem Lenkét, hogy hallgasson, megértettem Roland-Árpáddal, hogy nem látott se jönni, se menni, aztán nagy énekszóval vonultam be, mint aki most érkezett haza.

És egész nap igen nyájas voltam hőn szeretett nénémmel. Ó, nem záratom magam az őrültek házába!

Nyugodtnak látszom, olyan nyugodtnak, mint egy tengerszem felszíne. De kegyed előtt nem titkolom el, hogy nemcsak felháborodás, undor és gyűlölet az, amit érzek; hanem egy kicsit meg is vagyok szeppenve.

Istenem, majdnem egészen a hatalmukban vagyok! Ha mindenre készek, könnyen elbánhatnak velem. Pedig, úgy látszik, nemigen vannak lelkiismeretbeli aggodalmaik.

Bizony, nem jó egyedül lenni; kezdem belátni, hogy a bibliának ebben is igaza van. De mit tegyek? Férjhez menjek, csak azért, hogy nyugodtan alhassam? Ez talán mégis szokatlan neme volna a személybiztonsági intézkedéseknek.

Ha Birulov ma itt van, csakugyan nem tudom, hogy ijedtemben nem ejtem-e ki azt az igent, melyet oly régen vár. Lám; igaza volt. Végre ütött az ő órája is. De - hogy átkozná magát, ha tudna a dologról! - ma talán ismét Pertofkában ül; szegénynek nincsen szerencséje.

A titkos óhajtásom az, hogy az ön nyakába varrjam magamat. Ugye, nem űz el magától, kedvesem?! Meglátja, jó leánya leszek a mamájának, és Emilkének se lesz ellenem semmi kifogása.

Ha semmi se jön közbe - és mi jöhetne?! - tíz nap vagy két hét múlva indulunk. Pesten aztán egyszerűen megszököm borzasztó őrömtől; addig pedig óvatos leszek, s nem árulom el magam.

Mindenesetre kérem a válaszát: odamenekülhetek-e kegyedhez? Írja meg azt is, mit mond kis elbeszélésemhez?

Úgy hiszem, egyetért velem abban, hogy akármilyen otromba volt is maga a cselszövés, attól a vakmerő gazságtól, mellyel Alisz néném a tervet végrehajtotta, lehetetlen megtagadni a csodálatunkat.

Kezét csókolja

Masa.

26

Biró Jenő úrnak. Aláírás nélkül.

Bocsássa meg a hiúságomnak ezt a gyöngeséget.

Bizonyára szemérmetesebb volna hallgatnom. De nem tudom megállani, hogy hallgassak.

Én nem akarom, hogy ön, akivel aligha találkozom többé, vagy más, akárki, akivel valaha három szót váltottam - beszennyezett emléket vigyen magával rólam. Rólam, erről az imádni való, ragyogó kis teremtésről, akit ma egész nap siratok...

Igen, eltalálta. Azt a bizalmas közlést nem csak ön hallotta, hallottam én is; és nem volt bennem elég lelkierő, hogy a gyalázatos teremtést megfojtsam érte.

Gyáva vagyok; nem tagadom.

De... bár a régi barátságnak vége, fellázít az a gondolat, hogy ön hitelt adhat ennek a rettenetességnek.

És azért - egy utolsó kérést.

Legyen irántam kegyelmes és ne gyanúsítsa meghalt kis érzéseimet. Ha valaha eszébe jutnak, gondoljon rájok részvéttel és szégyenkezés nélkül.

Egészen becsületes kis érzések voltak azok; egészen becsületesek és egészen ostobák.

Isten önnel.

U. i. Ha a napokban még találkoznék börtönőrömmel, nem árul el. Gyáva vagyok, félek; nem akarok az őrültek házába kerülni. Az élet oly szép.

Kívánom, hogy boldog legyen, és mindig szépeket álmodjék.

27

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonynak.

Szombat.

Ha mához egy hétre, esti kilenc órakor kisétál a központi pályaudvarba: valaki a nyakába fog borulni, és megkéri, adjon neki szállást az éjszakára.

Az ismeretlen tudniillik szökését annak ürügye alatt készíti elő, hogy önt két-három napra meg akarja látogatni.

A valaki.

28

Ugyanaz, ugyanannak. Telegramm.

Nem megyek. Levélben bővebben. Kedves sorait nagyon köszöni s kezét csókolja

Masa.

29

Galanthay Masa grófnő Szoláry Helén kisasszonynak.

Hogy mért nem megyek?!...

Tegnap reggel kimentem a hegyek közé, hogy elbúcsúzzam a kedves tanyámtól.

Ha sokat voltunk valahol egyedül, az ismerős Robinson-tanya utoljára második otthonunkká válik, amelyet búcsú nélkül hagyni el szinte lelketlenség volna.

Úgy tetszik, mintha az álmainkból is otthagynánk valamit. És ki tudja?! Vajon visszatérnek-e valaha a tegnapi álmok?

Nem tudtam volna elindulni innen, anélkül, hogy a helynek, melyet megszerettem, s melynek eleven, zöld díszlete bizonyára imádóim sorába szegődött, istenhozzádot ne mondjak.

Hisz örökkön egyedül voltam itt. A szegény Lenke oly kevéssé számít!

És egy idő óta nagyon érzelgős vagyok. A rendesnél is érzelgősebb.

Tehát: magam mellé vettem udvarhölgyemet, és megindultam vele búcsúlátogatásomra.

Jó reggelt kiáltottam a madaraknak és igyekeztem vigasztalni őket. Azt csicseregték vissza, hogy Biarritz örökre vigasztalhatatlan lesz.

Pedig nem igaz; van itt egy úr, aki könnyen vigasztalódnék, hogyha nem látna többé.

Világos, hogy találkoznom kellett vele. Ott bukkantam rá, ahol először volt szerencsém őkomorságához.

Csakhogy most nyájasabban nézett rám, mint akkor, (úgy hiszem, sajnál egy kicsit), s ahogy meglátott, elömbe jött. Mintha várt volna.

De lehet, hogy eszeágában se voltam. Mindegy.

- Velem jön? - kérdeztem. - Nem fél tőlem?

Nevetett és azt mondta:

- Természetesen. Hisz másképp sohase találna haza!

Azt hittem, csúfolódik. Nem, csak jobbkedvű volt, mint máskor.

Mikor a medvék nevetnek, az ember azt hinné, hogy dörmögést hall.

- Hova megyünk? - kérdezte.

- Ó, nagyot sétálunk! - feleltem. - Meglátogatjuk Zuritát.

- De tudja-e, hogy a Zurita kocsmája még jó messze van?

- Sohase féltsen! Amint meggyőződhetett róla, vállalkozó szellemű vagyok.

A szél kifútta az arcomat. Átkozottul csinos lehettem.

Lenke oly kíméletlenül tartózkodó volt, hogy szégyenemre vált. Ilyen körülmények közt persze nem beszélhettünk másról, mint irodalomról és művészetről.

- Mit visz magával? - kérdezte, rámutatva a könyvemre.

(Tehát, egy kicsit mégis kíváncsi rá, hogy mi lakik bennem.)

Megmutattam neki Baudelairet. Nem szólt semmit, de láttam az arcán, hogy semmi jót se gondol az olyan kisasszonyokról, akik Baudelairet olvassák.

Én pedig semmiféle népnevelő kedvéért se fogom cserbenhagyni a kedveseimet.

S elkezdtem magasztalni a költőmet. Mikor láttam, hogy szeretné összeráncolni a homlokát, föltettem magamban, hogy megbosszantom.

- Hát van szebb vers a *Semper eademnél*?! Én nem ismerek, és nincs nap, hogy eszembe ne jusson:

„D'où vous vient, disiez-vous, cette tristesse étrange. Montant comme la mer sur le roc noir et nu?"

- Quand notre coeur a fait une fois sa vendange, Vivre est un mal!...

Ön nem találja ezt gyönyörűnek?

Rám nézett. Észrevette a gonoszságomat, hogy az ő »tristesse étrange«-ára célzok, s egyszerűen annyit felelt, hogy: - Nem.

De ez a kis nézeteltérés csak bárányfelhő volt.

Különben ezt a délelőttöt éltem legszebb estéjének kell neveznem - mint a komoly Viktor mondaná.

Sohasem ettem jobb ízű reggelit, mint Zuritánál. Szereti ön a kecsketejet? Mondhatom, felséges.

A lovagom majdnem vidám volt. Láttam, erősen igyekezett, hogy kedves legyen hozzám; de végre is, sikerült neki.

Nem mintha valami nagyon olvadozott volna. De a hangja melegebben csengett, mint rendesen, s olyan barátságosan, olyan szelíden nézett rám, mint eddig még soha. És az őszi, reggelek oly szépek Biarritzban!

A szellő is enyhébbnek, édesebbnek tetszett, mint máskor. Nem tudom, de úgy képzelem, ilyen idő lehet az, melyben a barackfák másodszor virágzanak.

A lugasban teríttettünk reggelire, s ahogy letettem a poharamat, két égő, éhes fekete szemet vettem észre, melyek oly mereven voltak rámfüggesztve, mint két tőr az alvó zsarnokra.

Valami kóbor cigánygyerek volt, aki ekképpen megcsodált. Egy tambour de basque-ot tartott a kezében, s ez az ütött-kopott hangszer, mely nyilván az erszényhez s nem a szívhez szokott szólani, meg az inkább festői mint célszerű öltözék, melyet a Don Caesar-ivadék kellő önérzettel viselt, ékesszólóan bizonyították, hogy a kis csavargó a kéregetés független, szabad mesterségét folytatja.

El akarták kergetni, de én szeretem a független embereket, s pártját fogtam. Odahívattam hozzánk, adtam neki pénzt, s megengedtem, hogy bemutassa a művészetét.

A cigánygyerek megzörgette hangszerét s elkezdett énekelni:

Ojos llenos de beldad,
Apartad de vos la ira.
Y no pagueis con mentira
A los que os tratan verdad...

Akár hiszi, akár nem, kedvesem, ennél szebb zenét nem hallottam soha.

A Zurita korcsmája nem mondható feltűnően előkelő helynek. A Café Anglaisban és Bignonnál mindenesetre több a kényelem. De nekem úgy tetszett, mintha egy gyönyörű vígoperának a díszlete környezne. Még a tyúkokban is átöltözött kis balettlányokat láttam.

Valami áldott béke ült az egész tájékon. Édes fényben fürdött az udvar, az országút... de maga ezt nem méltányolja. Majd egyszer lefestem az egész jelenetet.

Elég az hozzá, mikor megindultunk visszafelé, elfelejtkeztem Baudelaireről, akit Lenkének kellett pártfogásába vennie, és folyton Musset járt a fejemben:

A Saint Blaise, à la Zuecca,
Nous étions bien là...

S a Zurita korcsmájára gondoltam, mikor harmadszor is elmondtam magamban:

Vivre et mourir là...

(Ugye, a legelső levele így fog kezdődni: »Kedves Masám, egy idő óta nagyon sok vers van a leveleiben«?!)

Végre is, nem tudom. Bolond vagyok.

Hazamenet...

Tudja, nem mintha lángoltam volna, s kéz-kézben mentünk volna le a hegyoldalban. Ó, nagyon illedelmesen mentünk egymás mellett, s inkább valami boldog, nagyon boldog nyugalmat éreztem, mint azt, amiről a költők mesélnek. A szívem nem kalapált vadul, és ha a szemébe néztem, nem gondoltam, hogy a mennyországot látom benne.

Csak azt gondoltam, hogy ha ez a két becsületes, okos szem virrasztana fölöttem: akkor nagyon, nagyon édesen tudnék aludni.

Remélem, meg van elégedve a nyíltságommal.

Ezért nem megyek.

Ön, aki szent, mert megérti és megbocsátja azt is, ami öntől idegen, nem fog nagyon megijedni, ugye?

Masa.

30

Napló-jegyzetek.

...Milyen különös! Nem történt velem semmi, de semmi. Még csak egy rózsát se tűzhetek ide, erre a tiszta lapra...

És mégis érzem, hogy soha, sohase volt ilyen szép napom!

Ó, vannak fényes emlékeim!

Mikor Spaaban, egy gyönyörű este, az egész Casino odagyűlt az ablakom alá, hogy meghallgassa az énekemet, s amint kiléptem az erkélyre, riadó brávók dobogtatták meg a szívemet.

Aztán meg, mikor először jöttem ki a római operából, s meglepetve vettem észre, hogy a száz meg száz férfi, aki ott sorfalat állt, mind, mind egy szálig, engem néz, mintha királynő volnék. Az a temérdek égő szempár... mintha égő gyémántok között gázoltam volna, mint egy mesebeli szépség.

Ahogy előre lapozok ebben a kapcsos könyvben, találok még sok efféle szép napot. Bolondság.

Sohase volt ilyen szép napom, mint ez a mai. Ez volt az első szép napom.

Mindjárt három óra, s még most se vagyok álmos. Egy dallam jár a fejemben, az nem hágy aludni.

Mintha most is hallanám:

> *Ojos llenos de beldad...*

Negyedik rész

1

Biró Jenő úr kezet fogott egy bájos kisleánnyal, belenézett két szép szembe, melyet megcsodáltak már a kontinens minden valamirevaló helyén, ismételte azt a két szót, melyet utoljára hallott: »a viszontlátásra!« - aztán megindult magános sétájára. Az ő otthona egy kissé messzebb volt; odáig lehetett még vagy kétszáz lépés.

Birulov úr, ha egyszer-másszor abban a végtelen szerencsében részesült, amelyben az imént Biró Jenő úr, az ilyen jelenetek után egy darabig még sugárzó arccal szokott járni, mint ahogy a látóhatár is fénylik egy kis ideig, azután, hogy a nap leáldozott. Biró Jenő úr ellenben lehorgasztott fejjel bandukolt, s olyan volt, mint akinek az orra vére folyik.

Alighanem azt olvashatta abból a méltán csodált szempárból, hogy élni szép, hogy élni gyönyörűség, mert egy novemberi éjszakára gondolt, egy rettentő novemberi éjszakára, amikor Biró Jenő úrnak csak egy gondolata volt: az, hogy megöli magát.

Azóta sok éjszaka múlt már el, de Biró Jenő úr még most is élénken emlékezett erre a novemberi éjszakára.

Úgy rémlett neki akkor, mintha hosszú, nagyon hosszú, nehéz álomból ébredt volna fel. Mintha heteken, hónapokon át nem gondolkozott, nem érezett volna, s mintha csak akkor tért volna vissza az öntudata.

Pedig hát azelőtt is fennjárt, mozgott, beszélgetett az emberekkel, talán evett és ivott is, csakhogy édeskeveset tudott magáról.

Úgy volt, mint akit nagyon fejbe találtak kólintani; élt, de ez az élet csak kábultság volt.

A természet, melyet bölcsnek szoktunk nevezni, s melynek sokféle katonára van szüksége, gondoskodik róla, hogy akiknek nagy ütéseket kell kiállaniok, egy jótékony zsibbadtság segítségével ki is állják a rájok mért sorsot, s valahogy hamarosan, amíg a sajgás még friss, ne szökjenek meg állomáshelyükről.

Ez a jótékony zsibbadtság tartotta hatalmában egy pár hónapig a Biró Jenő úr fejét, s tette lehetővé, hogy künnjárhasson a többi ember között, eleget tehessen a legkevésbé mulasztható kötelességeknek, végezhesse, amit az emberek tőle megvártak, s telhetőleg még értelmes válaszokat is adhasson a hozzá intézett kérdésekre.

Ez a kábultság azonban nem tarthatott a végtelenig. Azon a bizonyos novemberi éjszakán föleszmélt, tudatára jutott annak, hogy ő él, s egyszersmind tudatára jutott annak is, hogy ez egy cseppet sem örvendetes.

Az igaz, hogy nem látszott rajta semmi különös változás. A tagjai épek voltak és fiatalok; az ütőere rendesen vert. Csak egy kis sajgást érzett a szíve körül, ez volt az egész.

De ez éppen elég volt neki arra a különös gondolatra, hogy: milyen jó volna meghalni!

És egy fehér tündér, az egyetlen, aki igazat mond az embereknek, a szellemek, villik, tündérek és gnómok szegény játékszereinek, azt suttogta neki:

- Hidd el, nincs szebb dolog, mint szépen, összekulcsolt kézzel feküdni egy érckoporsóban, a másik érckoporsó mellett, ahol el van temetve az egész világ. Nincs szebb dolog, mint nem gondolni senkire és semmire, csak hallgatni a méhek zümmögését, vagy nem hallgatni még

ezt sem, mert még ez is hazugság, hanem egyszerűen belemerülni a semmibe, és fürödni benne világ végeztéig, mert a Semmi az egyedüli jó, s a Semmi az egyedül igaz.

Biró Jenő úr, ámbár testének hőmérséklete 37,5, érverése rendes, a feje világos és tiszta volt, s nem volt semmi baja, csakhogy éppen egy kis sajgást érzett a szíve körül, hitt ennek a fehér arcú tündérnek.

És aztán kiszínezte magában az egyetlen Jót; már ilyen volt a mestersége.

Hogy igen, ott feküsznek majd szépen, egymás mellett, hogy még holtan is feléje fog fordulni, Őfelé, aki a Szép volt s az egész világ, hogy hallgatni fogják együtt a bolond csízt, aki szerelemről énekel, s nem tudja, hogy a szerelem csak egyetlenegy tavasz, hogy igen, ott lesz megint Mellette, aki mellett lenni élve-halva az egyedüli boldogság.

Kezébe vette a revolverét (kitűnő szerszám volt, Simpson és társa készítették), de annyi ideje se volt, hogy egy kicsit gyönyörködjék a szép fényes acélban, a másik szobából gyermeksírás hallatszott be hozzá, s ez a hang egy kissé habozóvá tette.

Biró Jenő úr »erkölcsi lény« volt, vagyis abban a hitben növekedett fel, hogy az ember nem azért jön a világra, mintha itt valami különösen jól érezhetnők magunkat, hanem azért, hogy megfeleljünk bizonyos kötelességeknek, melyek eredetükben és céljaikban meglehetősen rejtelmesek ugyan, de azért igenis léteznek és parancsolnak. Meg volt győződve róla, hogy ha itt vagy ott élet fakad fel, ez nem valami bolond véletlen munkája, hanem egy nagyon logikus Erőé, melynek határozott céljai vannak, s melynek mi csak gondolattalan katonái, vak eszközei vagyunk. A szerep megalázó volta nem tette lázadóvá, s nem érezte magát feloldottnak a rejtelmes kötelességek alól, csak azért, mert nem kérdezték meg, hogy vállalja-e vagy sem. Bár a titokzatos küldőről teljességgel nem voltak tiszta fogalmai, s bár az ismeretlen célok egészen hidegen hagyták, úgy vélte, hogy még a legokosabb: vakon engedelmeskedni.

Az ilyen meggyőződések halványulhatnak és kophatnak, de sohasem enyésznek el teljesen. Aki egyszer »erkölcsi lény« volt: az nagy bűnössé válhatik, de az akasztófa tövében is »erkölcsi lény« marad.

Nem vesztette el tehát ezt a meggyőződését a mi emberünk sem, akit éppen ezek a nézetek tesznek érdemessé arra, hogy esetével foglalkozzunk. Ha Biró Jenő úr véletlenül nem tartozik az említett nézet hívei közé: az, ami következik, sohase történt volna meg vele; de másrészt lehetett volna bármily csodálatos kalandok középpontja, kalandjaival foglalkozni nem volna érdemes.

De ha megállapítható, hogy Biró Jenő úr ama bizonyos nézetekhez minden időben, minden viszontagságok között ragaszkodott, másfelől meg kell jegyezni azt is, hogy ezt minden lelkesedés nélkül cselekedte, és voltak órái, amikor zúgolódott. Éppen ezért nem nevezhető története »hős«-ének; egy hős sohase zúgolódik.

Ismeretes, hogy régebben mért zúgolódott. Alázatos katona volt; nem voltak lázadó hajlandóságai. Nem panaszolta, hogy a megkérdezése nélkül sorozták be, hogy nem tudja: miért csatázik, s nem panaszolta végül, hogy sohase lengett fel szeme láttára a zászló, melynek vak szolgálatára rendelték. Azt nehezellette, hogy nem kapta pontosan a zsoldját.

S úgy tűnt fel előtte, hogy az a szolgáló szellem, amely mindnyájunkat ellát utasításokkal, cserbenhagyta őt, ámbátor éppen az ellenkezőt ígérte. Ez a Szellem egykor így szólt hozzá: »Csak menj előre vakon, ha bajban lesz, ha csüggedni fogsz, hívj. Jönni fogok.« Biró Jenő úrnak valaha régen, többször is eszébe jutott ez a titkos ígéret. És kiáltott is egynéhányszor, hogy: »Jövel Szellem!«, de a Szellem csak nem jött.

Talán korán hívta, talán hamar csüggedett, talán nem volt igazi bajban.

S ha zúgolódott is egy kissé, aztán csak megbékélt, s ment előre tovább, az ismeretlen tengerek felé.

Ezen a novemberi éjszakán nem zúgolódott többé, hanem fellázadt. Azon a ponton volt, hogy megszökjék az állomáshelyéről.

Ezen a novemberi éjszakán ott tartott, hogy elhajítson magától minden meggyőződést, s nemcsak a meggyőződéseit. Feloldozva érezte magát minden kötelességtől. Azt hitte, hogy tisztán lát a sötétben, s amit ott látott, mindarról úgy találta, hogy ez nem volt az alkuban. Hogy a Természet egy lelketlen csaló, s hogy az ember csak az örök paraszt, aki mindig be van csapva, bizonyosabbnak tetszett előtte, mint eddig akármikor. És úgy rémlett neki, hogy ő a legkifosztottabb minden kifosztott közül. Korábban úgy gondolkozott, hogy ha a Természet rá is szed bennünket, ez még nem ok arra, hogy mi viszonzásul ne teljesítsük a ránkrótt kötelességeket. A Természet megcsalhat bennünket, de az Ember legyen gavallér.

Ezen a novemberi éjszakán azonban nagyon fáradtnak és nagyon megtörtnek érezte magát. Nem érzett magában semmi kedvet még egyszer fölegyenesedni. A fehér arcú tündér oly csábító, oly édes szavakat suttogott a fülébe, hogy immár képtelen volt minden ellenállásra. Csak egy gondolata volt, és ez a gondolat éppen nem volt büszke. Pihenni akart. Pihenni ott, az ő eltemetett világa mellett.

És ha csak a kötelesség hideg, intő szavát hallotta volna, bizony, Simpson és társának kitűnő acélja alighanem megtette volna azt a szolgálatot, melyre oly különösen alkalmas.

Hanem az a hang, melyet Biró Jenő úr hallott, nem a kötelesség hideg, intő szava volt, hanem egy eleven lény hangja, akinek kis szívében friss vér lüktetett, s akinek gyomrocskája követelte a táplálékot, hogy majdan férfivá fejlődjék, újabb áldozatnak, az ismeretes gyötrelmekre, s ki tudja, talán ismeretlen szenvedésekre is.

Ez a hang elriasztotta a fehér arcú tündért. A jelenések nem tűrik el az Élet harsány szavát.

A revolveres ember megkövülve hallgatózott tovább. Nem mert megmoccanni, mint egy tolvaj, aki neszt hall a másik szobából. Csak a szíve dobogott egy kicsit sebesebben; várakozott.

A gyermek elhallgatott; bizonyosan enni adtak neki.

De alig vette vissza a csend sötét birodalmát, kíséretében rémek raja lepte el a szobát. A rémek körültáncolták az ágyat, aztán tanyát ütöttek a pallón, mintha otthon érezték volna magukat.

Milyen éjszaka!

Akármerre nézett a sötétben, mindenütt rémképeket látott maga előtt. Itt az angyalcsináló boszorkány rettentő odúját látta, a kuckóban egy iszonyatos kis vázzal, aki hústalan, nyomorult karocskáit ölelésre terjesztette felé; amott egy didergő, éhes, a korai munkától elnyomorodott rongyos kis alakot látott, aki éjszakának idején a hólepte utcát rója, és kéreget, hogy otthon meg ne verjék; látta az apátlan-anyátlan kis árvát vérben, fagyban, megromolva, látta koldulni, látta haldokolni, látta elpusztulni a szemétben... És ezek a látomások felkorbácsolták a könnyű mámorból, melybe a fehér arcú tündér csókja ejtette.

A Simpson és Társa cég kitűnő acélja ezúttal még nem tehette meg azt a szolgálatot, melyre oly különösen alkalmas. Várjunk; ami késik, nem múlik.

Ezt a novemberi éjszakát Biró Jenő úr nem felejtette el; s ez a novemberi éjszaka jutott eszébe, mikor Biarritzban, egy gyönyörű őszi délelőtt, belenézett két szép szembe, melyet megcsodáltak már a kontinens minden valamirevaló helyén, és ismételte azt a két szót, melyet utoljára hallott: »A viszontlátásra!«

2

Akkor este, ahogy az erkélyére könyökölve a csillagos égboltozatot nézte - egy ismerős fehér fényalakot látott ott, ahol nem káprázó szemek a tejutat látják - egyszerre csak a nevén szólította valaki:

- Biró Jenő úr!

Tisztán hallotta, hogy a nevén szólították. A hang sima és megnyerő volt; s a szobája felől jött.

Biró Jenő úr határozottan emlékezett, hogy az ajtaját bezárta. De mivel harminc és egynéhány esztendő alatt megtanulta azt az egyet, hogy soha semmin se kell csodálkozni, most sem adta át magát az álmélkodásnak, hanem elvégezte, hogy:

- Valaki bejött a szobámba.

Visszafordult, s átlépett az erkély ajtaján. Csakugyan, valaki bejött a szobájába.

Előkelő megjelenésű, csinos fiatalember volt, kifogástalan báli öltözékben. Az arca kedves, a szeme jóságos, a haja szőke volt.

- Ön bizonyára csodálkozik - szólt sima, kedves hangján - hogy bár az ajtaját bezárta, zavarni bátorkodtam, de a zárt ajtók nem feszélyeznek, s a dolgom sürgős.

- Kihez van szerencsém? - kérdezte Biró Jenő úr.

- Én a Sátán vagyok - mutatta be magát az idegen.

- Ugyan ne mondja!

- Önt talán az lepi meg, hogy nem hordom többé viseltes köpönyegemet?!... Valóban, ingeimet a legjobb cégektől hordatom. A művelődés, kérem, elhatolt a pokol fenekéig.

- Nagyon örülök, hogy szerencsém van. Tessék helyet foglalni.

- Ön nagyon szíves.

- Parancsol egy szivart? Merem ajánlani. Azokból való, amelyeket a portlandi herceg készíttetett.

- Nagyon lekötelez. Csak akkor szíhatok, ha idefenn járok; odalenn nem tehetem. Méltóztatik tudni, hogy az otthonom nem alkalmas erre; egy pillanat; és a szivarnak vége... De, ha megengedi, a dologra térek.

- Kérem.

- Bár a költők fecsegő hírébe kevertek, nem szeretem a sok beszédet. Azért, igyekszem: a legrövidebben szólni. Én egy kis levélkét hoztam önnek; hoztam pedig és nem küldöttem azért, mert igen óhajtanám, ha ön a választ velem egyetértésben lenne szíves megszerkeszteni.

- Ah!

- Bizonyos vagyok benne, hogy ön nélkülem nem úgy válaszolna, amint én óhajtanám. Ezért láttam szükségesnek, hogy magam látogassam meg önt. Fájdalom, a mai világban még az én legényeimben se lehet megbízni.

- Ez éppoly meglepő, mint szomorú.

- Tökéletesen igaza van. De ha nem támaszkodhatom a tisztviselőinkre, bízom a tulajdon rábeszélő képességemben. Ámbár, megvallom, csupa olyan dolgot lesz szerencsém hangsúlyozni, amiket ön bizonyára nem először hall.

- Kérem, hallgatom. Az a forma, amellyel, megvallom, kellemesen lep meg, könnyen megnyerheti az embert oly eszméknek is, melyek korábban nem látszottak tetszetőseknek.

- Elhalmoz a szívességével. Remélem azonban, tüstént meghálálhatom. Ez a levélke, bár egy cseppet se fogja önt meglepni s bár az első pillanatra puszta alkalmatlanságnak tűnhetik fel ön előtt, nem tartalmaz semmi kellemetlent. Szabad arra kérnem, hogy legyen szíves elolvasni?

Biró Jenő úr felbontotta a levelet s elolvasta.

Így hangzott:

»Kedves barátom!

Meilhac egy vígjátékából tudom, hogy vannak olyan ostoba körülmények, amelyek közt egy férfi és egy nő, akik szeretik egymást, s akik egyformán okosak, jók és kedvesek, négy felvonáson át kereshetik egymást, s még akkor se találkoznának össze, ha a hölgy, minden törvény, szokás és illendőség ellenére, elébe nem menne a férfinak.

Én ugyan a férfiak gondolkozását ebben a pontban képtelen vagyok megérteni, s azt az aggodalmat, melyről a Meilhac vígjátékában szó van, egyszerűen nevetségesnek találom, de minthogy ez, úgy látszik, így van rendén, íme, elébe megyek önnek és megkérdezem: akarja-e, hogy a felesége legyek?

Szeretem önt, s elég hiú vagyok azt képzelni, hogy ön is szeret egy kissé. Ne higgye, hogy nagyon elbizakodott vagyok; csak tegnap óta képzelődöm így.

Ha ön is úgy akarja, nagyon hűséges és nagyon jó kis felesége lesz:

Galanthay Masa.

U. i. Bocsánat, az utolsó sorokat visszavonom. Nem ígérek semmit.

Még egyet. A világért se szóljon senkivel rajtam kívül. Nekem nemcsak hogy meg kell kérnem, de meg is kell szöktetnem önt.

M.«

Biró Jenő úr letette a levelet s ránézett a vendégére.

- Tudja-e, kedves uram - kérdezte az idegen - mennyit ér ez a papiros?

Biró Jenő úrnak úgy tetszett, mintha vendége, akit előbb igen jó nevelésű úrnak nézett, kissé szemtelenül nézne rá; a hangját se találta olyan kellemesnek, mint előbb.

- Ez a kis papiros huszonöt millió forintot ér, a krajcárokra, úgy hiszem, nem kíváncsi.

S megveregette a Biró Jenő úr vállát.

- Ön elpirul? Túlságosan bizalmaskodónak talál? Hátha még azt is megkérdezném, hogy a haragtól, vagy az örömtől pirul-e? Ej, legyen őszinte, kedves uram; előttem kár feszélyeznie magát. Legyen őszinte és vallja meg, erre a gondolatra, hogy: »csak a kezemet kell kinyújtanom és szépen beleülhetek ebbe az óriási vagyonba«, az embernek végigborsódzik a háta. Csak nem haragszik igazán? Vigasztalhatatlan volnék, hogyha haragudnék. Tessék elhinni, eszemágában se volt önt megbántani. Megbántani egy embert, akinek akkor van huszonöt milliója, amikor akarja! Huszonöt millió, kedves uram, a pokolban is nagy pénz. Ennek az összegnek a hallatára még az ördög is lekapja a süvegét.

- Ezeken az érzelmeken nem csodálkozom. De meg fogja engedni, hogy én másféleképp is gondolkozhatom, mint ön és tisztelt elvtársai.

- Bizonyos benne, hogy másképp gondolkozik, mint mi?

- Mindenesetre azt kell hinnem azok után, amiket szíves volt előadni. Én nem kapom le a süvegemet egy nagy vagyonnak a gondolatára. Nem vagyok én színészasszonyka, aki nem tudja az életet négy ló, batár, automobil, yacht, libériás inasok, gyémántok, lehetetlen kalaptollak, s görcsökben szenvedő vetélytársak nélkül elképzelni. Nem tartozom a gabonatőzsde apró epikureusai közé, akik az emberi boldogság netovábbjának azt tartják, ha az ember mindennap pezsgőben fürödhetik meg, s nem vagyok lelki rokona azoknak a kereskedősegédeknek, akiknek a képzelete nem tud dicsőbbet és lélekemelőbbet, mint ha az ember versenyistállót tarthat, s fő-főpasája lehet minden mulatóhelynek. Miért törném magam a nagy vagyon után? Nem vágyódom rá, hogy kastélyom, nagy szolgaszemélyzetem, bóbitás szeretőim, legyőzhetetlen lovaim és rettenetes színekre festett mail-coach-aim legyenek; sőt akár hiszi, akár nem, azok közé tartozom, akik a lehető legkevesebbre vágyódnak. Azokat az apró kényelmeket, amelyek nélkül meglennem talán nehezemre esnék, a munkámmal is megszerzem magamnak; a nagy vagyon örömeire pedig nem áhítozom, amint nem áhítozom például arra sem, hogy király legyek Közép-Afrikában s úri személyemet fekete katonák őrizzék, akik egyenruhaképpen cilindert és fehér gallért viselnének.

- Bocsánatot kérek, ön az igazat mondja, de nem az egész igazságot. Nem veszi rossznéven, ha egy kis bizalmasságot engedek meg magamnak.

- Csak tessék!

- Ön nem olyan büszke, mint amilyen büszkén szól, és nem olyan elégedett, mint amilyennek mutatja magát. Igaz, hogy ön ma nem lát olyan szükséget, mint régen, amikor még vágyai voltak; igaz, hogy nincsenek többé nélkülözései, s igaz az is, hogy ami az élet apró kényelmeit illeti, ma semmi oka a panaszra. Utazhatik, jöhet-mehet, úgy élhet, ahogy önnek tetszik; s ha az orvos úgy találja, hogy Biarritz jót tenne a kisfiának, hónapokat tölthet Biarritzban. Ez bizonyára olyan helyzet, melyet közönségesen jólétnek szokás nevezni. És mégis, kedves Biró Jenő úr, ön valójában nagyon, de nagyon szegény ember.

Biró Jenő úr hallgatott. Az idegen folytatta:

- Először is, mert ez a kényelem csak színpadi kényelem, és senki se veti meg ezt a hamis jólétet jobban, mint ön maga. Esti nyolctól éjfélig tart; ha az előadásnak vége lesz, ön visszakerülhet a padlásszobájába. Önnek ma meglehetős jövedelme van; a gardénia-herceg bolondul az ön képeiért, s így a munkáinak mindig van egy biztos vevője. Szerencséjére, a gardéniaherceg nem maradt magára az ítéletével: vannak visszhangjai és majmolói is, olyanok, akik nemcsak beszélnek, hanem koronkint meg is vásárolják az ön képeit. Így könnyen szerezhet annyit, amennyi elég rá, hogy a kisfia kényelemben éljen s hogy ön se nyomorogjon. Csakhogy ön nem örömmel szerzi azt, amit szerez. Amily büszkén hivatkozott a munkájára fennszóval, titokban annyira bántja, égeti önt ez a kereset. S ha egészen őszinte akar lenni, vallja meg, hogy bensejében ma is átkozza a Sorsot, mely egykor mindent megtagadott, mindent elvett öntől, ma pedig olyan jólétet juttat önnek, melyet megszégyenítőnek kell találnia. Senki se mondta önnek, talán nem is jutott eszébe senkinek, de ön érzi, hogy amije van, azt nem a munkájának, nem a tehetségének, hanem egy fiatalember szeszélyének köszönheti, aki II. Lajost játssza, a II. Lajos művészi érzéke nélkül. És ez megkeseríti önnek minden falatját, úgy, hogy mikor hercegi barátja a legkedvesebb önhöz, mikor a legeszeveszettebbül magasztalja az ön új képeit (melyek bizony csak árnyékai a régieknek), önnek az szokott eszébe jutni: nem okosabb vagy legalább is helyesebb volna-e, kiszedni a zsebéből az aranyait, odavágni a herceg elébe, s elmenni a kisfiával száraz kenyeret enni?!... Nem, kedves Biró Jenő úr, ön nem büszke.

Biró Jenő úr egy nagy füstfelleget fújt maga elé és hallgatott. A másik mosolyogva sanyargatta tovább:

- És nem is elégedett. Mert, akármilyen megalázó is ez a helyzet az ön méltóságérzetére nézve: ravaszkodnia kell hozzá - mit mondok? - görcsösen kell kapaszkodnia belé. Mert ez a mentsvára; a végnek a legvége. Ha a gardénia-herceg véletlenül azt a bolondot találja gondolni, hogy W. G. Baring mégiscsak nagyobb művész, mint ön, akkor ön egy rövid esztendő múlva lelógathatja a lábát a semmibe. Ami nem lehet kellemes dolog, különösen, ha az ember megszokta az ilyen jó szivarokat.

Biró Jenő úr olyan mozdulatot tett, mely csak a türelmetlenségé lehetett.

- Ó, kérem - makacskodott a kérlelhetetlen vendég - el tudom képzelni, hogy önnek nem fog nagyon nehezére esni: lemondani ezekről az apróságokról. Ha az embernek le kellett mondania mindenről, amiért élni érdemes, amiért élni öröm: nem olyan nagy áldozat letenni a kényelem silány élvezeteiről. És tudom azt is, hogyha úgy beszél, mintha az élet apró kényelmeinek némi jelentőséget tulajdonítana, ez csak onnan van, mert önnek alig maradt egyebe ezeknél az apróságoknál, s mert fájdalmasan nélkülözi azt, ami helyett ezekkel a hitvány örömökkel kell beérnie. De, végre is, önnek nincs annyi vesztenivalója, hogy ez a veszteség közömbös lehetne. Engedje meg: akármilyen ízetlen valami is ez a kényelem, megvan neki a maga jó oldala. Ma ön szép csendesen bezárkózik a szomorúságába, mint az osztriga a kagylójába. Egy kissé már meg van halva, s a De Profundis első sorait már bátran elénekelhetnék a feje fölött; de ön még mindig ön. A kagylójából eddig még nem kaparták ki: még mindig nincs egészen vége. De ha ön egy szép nap megint a koldusok piacán találja magát, ha harmincöt-negyven éves korában, idő előtt megvénülten, elaggott lélekkel, szárnyaszegetten visszamegy a törekvő ifjúság boszorkány-konyhájába, új életet kezdeni, fiatal emberek közé, akiknek erejük a reménység, levegőjük a reménység, kifogyhatatlan kincsesházuk a reménység: akkor már harangoztak önnek. Bizony mondom, csak elpusztulni menne oda. Ha önt egyszer a balvégzet kikaparja a kagylójából, ha ön nem élhet többé az emlékeiben, ha ön kénytelen lesz egészen átadnia magát a jövőnek, amelyben nem hisz: akkor önnek vége, és mondhatom, másodszor hal meg, amikor eltemetik. Ismétlem, kedves Biró Jenő úr, az ön lelkének már csak a fele van meg; de a kényelem melegágy neki, amelyben még csak elteng valahogy. Veszítse el még ezt a melegágyat is, biztosítom, hogy lelkéből nem marad meg semmi. Még az a kevés se, ami okvetetlenül szükséges hozzá, hogy az ember eltengődjék még egy darabig.

- Nem lesz kár értem - szólt közbe Biró Jenő úr.

- Művésznél igazán csodálatos az ilyen nagy önmegtagadás! - folytatta mosolyogva az idegen. - De ám legyen. Csakhogy ha ön elveszíti a kényelmét, ezt ön nem egyedül fogja megsínyleni, és itt a bökkenő. Ebbe az ingatag jólétbe, mely akármilyen hitvány, mégiscsak jólét, nemcsak ön szokott bele, hanem másvalaki is, akinek a kényelme kedvesebb önnek, mint a magáé. Könnyű azt kimondani, hogy: »akkor hát elmegyek száraz kenyeret enni!« - ha az ember egyedül van, s szabad, mint a madár. Csakhogy ön nincs egyedül, s ebben a kérdésben ön csak a második személy, az első egy másvalaki. Egy másvalaki, aki nem kérte az életet, egy másvalaki, akiről önnek szép májusi napokban rózsaszínű álmai voltak... nagyon türelmetlen ön?... szóval egy másvalaki, akinek a sorsa ma még az önéhez van kötve.

Elhallgatott. Biró Jenő úr nem szólt semmit; oly buzgalommal szítta a szivarját, mintha kötelességet teljesítene.

- Végre egy pont, amelyben, úgy látszik, egyetértünk - jegyezte meg a kísértő. - Megengedi, hogy folytassam?

- Kérem.

- Tehát, kedves uram, ön hajlandó megengedni, hogy az ön kis kényelmének van némi értéke. Legyen szabad, ezzel szemben, arra figyelmeztetnem, hogy ez a jólét milyen ingatag. Ön még rövid időre sem biztosította magát; nem tett félre, aminthogy nem is tehetett volna félre valami sokat. Higgye el, eszem ágában sincs, hogy ezért szemrehányást tegyek önnek. Meg tudom érteni ezt a könnyelműséget. Volt egy idő, mikor önt hatalmába kerítette az a meggyőződés, hogy minden küzdelem hiábavaló. Észrevette, hogy az iránytűje kegyetlenül megcsalta önt; rájött, hogy tévedett, hogy a visszahozhatatlan órákból sokat feláldozott a hasztalan, a bolond küzdelemnek, és ezt sehogy se tudta megbocsátani a csaló iránytűnek. Fogta magát, bedobta rossz iránytűjét a tengerbe: és..., menjen a gálya, amerre akar!... jöjjön akármi!... Úgy gondolkozott, hogy a holnap hazug, s nem törődött többé a holnappal. Úgy gondolkozott, hogy amit a jelen megadhat annak a másvalakinek: nem fosztja meg tőle a bizonytalan holnapért, a holnapért, amelyre reménységgel nem, csak félve, aggódva tudott gondolni. Nem részletezem ezt tovább; látom, hogy ez a pár szó is fájt önnek. Szóval, ön nem tett félre, már akármiért. Pedig talán jobban cselekedett volna, mert íme most már közel van ahhoz a megzavaró, válságos naphoz, amikor: nincs tovább. Ha déli szél talál fújni, az ön jólétének, s ezzel együtt a másvalaki jólétének vége. És ön remeg, ha rágondol arra a rossz órára, amikor a gardénia-herceg, akinek az ítélete nem különb egy asszonyi szeszélynél, mást talál gondolni, amikor a gardénia-herceg visszhangjai kikiáltják önről, hogy az ön tehetsége kimerült, amikor az ön szíves vásárlói egyszerre a faképnél hagyják önt, s amikor ön elmehet koldulni. Nem, kedves Biró Jenő úr, ön nem büszke, de nem is elégedett. Azért kérem, könyörgök, ne sújtsa megvetésével azt a nagy vagyont, mely oly alázatosan kopog az ön ajtaján.

- Ön igen jó logikus hírében áll - szólt Biró Jenő úr. - Bocsássa meg a merészségemet, de én úgy találom, hogy kissé gyorsan vonja le a következtetéseit. Tegyük fel, hogy a kényelmemmel nem vagyok megelégedve (bár ön is szíves megengedni, hogy nem pusztán a hercegnek köszönhetem a jólétemet), tegyük fel, hogy ez a keserves kis kényelem is veszedelemben van (bár még nem tapasztalom, mintha ráuntak volna a képeimre), tegyük fel, hogy csakugyan igen bajos volna újrakezdenem a küszködést (bár kegyed is elismeri, hogy csak félig vagyok meghalva): remélem, nem fog ellentmondani, ha azt állítom, hogy annyit a legrosszabb esetben is kereshetek, amennyiből a gyermekemet eltarthatom. Ehhez nem sok kell; sok szegény ember meg tudja tenni, aki teljes épségben sem ér annyit, mint én félig holtan. Kérdem tehát: ha számíthatok rá, ami előttem a fő dolog, miért tagadjam meg, amit harmincöt esztendeig a legjobbnak véltem, s miért essem térdre, csak úgy egyszerre, egy nagy vagyon előtt, melynek a dicséretére ön se tud egyebet mondani, mint hogy tálcán hozza azokat a kényelmeket, amelyek nélkül el tudok lenni, s ráadásul azokat az élvezeteket is, amelyekre nem vágyódom, amelyekre sohase vágyódtam?!

- Engedelmet kérek, ön ebben a pillanatban rosszhiszemű - felelt a sátán szemrehányóan. - Ha a nagy vagyon, melyre szíves figyelmét kérem, nem volna jó egyébre, minthogy részben nélkülözhető, részben pedig megvetett anyagi élvezeteket nyújtson: őszintén megvallom, nem merném ügyét védeni olyan érzékeny lélekkel szemben, aminő ön. De ez a nagy vagyon jó valami egyébre is, amint alattomban ön is szíves volt elismerni. Jó például arra, hogy megmentse az embert sok mindenféle nyugtalanságtól, amit az imént ön se tagadott. Hozzátehetem ehhez, hogy van más jótulajdonsága is, többek közt egy szinte megbecsülhetetlen, amelyről, úgy látszik, szándékosan felejtkezik meg. Ez a nagy vagyon mindenkorra megmentené önt a legnagyobb gondjától. Mert, kedves uram, ön teljességgel nem számíthat arra, amit fődolognak nevez. Nem láthatja meg a tükörből, hogy meddig él: nincs a homlokára írva. S ha véletlenül holnap, holnapután, egy vagy két év múlva váratlanul be találja hunyni a szemét: kérdem, ki fogja eltartani a gyermekét, akinek önön kívül nincsen senkije?! Az a szegény, beteg teremtés, aki az árva gyermekre egy pár esztendeig gondot viselt, elköltözött hazájába,

az árnyékok közé. Nos, és ha ma önre kerül a sor? Ej, kedves uram, ön nem tartozik azok közé, akiknek jelszavuk az az ismert mondás, mely így hangzik: »Utánam az özönvíz!...«

A szőke fiatalember, aki jó logikus hírében áll, megelégedéssel látta, hogy Biró Jenő úr nem szándékozik ellentmondani, s aztán így folytatta:

- De oktalanság volna elhallgatnom, hogy a nagy vagyonnak, melyet szíves jóindulatába ajánlok, vannak gyümölcsöző jótulajdonságai is. Nemcsak a gondtól, a nélkülözéstől, és a megaláztatásoktól óvná meg önt, hanem tekintélyt, hatalmat adna önnek, lábához rakná a sikert, a dicsőséget, s gondoskodnék a neve halhatatlanságáról. Az ön tehetsége gyémánt, mely azonban - fájdalom - egy csomó cseh üveg közt hever. Azt mondtam, hogy köztük? - rosszul mondtam, azt kellett volna mondanom, hogy alattuk hever. És az igazi műértő olyan kevés! De foglaltassa csak ezt a gyémántot aranyba: majd meglátja, hogy fogják csodálni!

- Ha csak akkor veszik észre a tehetségemet - szólt Biró Jenő úr - amikor villamos világítás mellett mutogatom a képeimet, úgy jobb, ha egyáltalában nem tudnak rólam. Különben, azt hiszem, hogy ami tehetség élt bennem, az is a végét járja. Nincs bennem többé hiúság, s a hatalomra sem vágyódom. Nem óhajtok én már magamnak egyebet, csak békét, nyugalmat.

- Ej, legyen egészen őszinte! Sohase gondol rá, micsoda pokoli gyönyörűség volna megtorolni azt a sok igazságtalanságot, megaláztatást, lenézést, melyet egykor el kellett szenvednie? Rosszul mondom... amelyet akkor kellett elszenvednie, amikor még élni akart, amikor a lelke még fiatal volt, amikor még élt önben a tehetség is, és a büszkeség is?!...

- Nem, nem gondolok rá. Csípésekért, harapásokért nem akarok bosszút állani.

- Bizonyára ön a leghiggadtabb a két világrész összes művészei közül! De azt nem fogja letagadni, hogy mégiscsak művész; s mint művész, remélem, nem hagyja figyelmen kívül ennek a könnyen megszerezhető nagy érzésnek legalább a művészeti oldalát. Ha elsorvadtak, elsenyvedtek, megfakultak is a szenvedélyei, bizonyos vagyok benne, hogy még nem veszett ki önből minden érdeklődés az iránt, ami új, ami nagy, ami szép. És én egy új, ismeretlen, királyi érzést kínálok önnek. Mondja, tisztelt uram, akármilyen átszellemültnek tartja is magát, akármennyire megtisztultnak látja is lelkét a kicsinyes kívánságoktól: nem lappang odabenn, a hamu alatt, egy kis pogány kíváncsiság? Tegye a kezét a szívére, és vallja meg: néha, egy-egy rossz órájában, nem kíváncsi-e rá, hogy micsoda érzés lehet az, ha az ismert alakok, akik hajdan tiportak rajtunk, hason csúsznak a lábunk elé, s mi Kónsz isten égi közömbösségével tűrjük tömjénjüket, s hallgatjuk gyermekes, ostoba siránkozásaikat?!... Higgye el, kedves uram, kár volna, ha meghalna, mielőtt ezt az érzést megismerte. Mondja, nem restellne, ha művész létére sohase látta volna a napfelkeltét?!... s biztosítom, hogy az a látvány, melyet én kínálok, van oly fölséges, mint amaz. Meglehet, hogy ön igazán nem óhajtja megtorolni a csípéseket, a harapásokat, a megaláztatásait, de teringettét, festő uram, nem teszünk mindent silány önérdekből, s én ezzel az anyagias nembánomsággal, ezzel a félig bölcsészi, félig állati nyugodtsággal és közömbösséggel szemben, hivatkozom a művészi lélekre, hivatkozom a festőre, és hivatkozom arra az örök elvre, hogy a művészet célja: maga a művészet.

- Ön kitűnő vitatkozó, tisztelt Sátán úr, s úgy hiszem, még azt is be tudná bizonyítani, hogy a művészetnek szükségképpen karöltve kell járnia a nagy vagyonnal...

- Miért ne?! - vágott közbe a szőke. - S ha erre vállalkoznám, semmiesetre se mulasztanám el megemlíteni, mennyit nyerne a művészet, ha ön soha egy ecsetvonást se tenne kénytelenségből, hanem hónapokat szentelhetne egy álomnak, s csak akkor dolgoznék, amikor az ihlet malasztja teljes bőségben szállja meg önt. De én nem vitatkozom erről, s nem folytatom a nagy vagyon dicséretét. Végre is ebben a pontban, ha nem értünk is egészen egyet, nem olyan áthidalhatatlanok a nézeteink.

(Az utóbbi szavakat ismét nyájas, megnyerő, derült tekintetével kísérte, s azzal a mosolygással, melyet róla neveztek el.)

- És feladatomnak - folytatta - csak a kisebbik része az, hogy a nagy vagyont, mellyel megkínálni bátorkodom, szíves figyelmébe ajánljam; őmaga jobban ajánlja magát, mint bármi szó. Az én feladatom tulajdonképpen az, hogy bebizonyítsam önnek: mily semmisek azok az okok, amelyek alapján ön ezt a nagy vagyont vissza akarja utasítani...

- Engedelmet kérek - szólt közbe Biró Jenő úr - de most rajtam a sor, hogy a rosszhiszeműség vádját hangoztassam. Kérem, ne zavarjuk össze a dolgokat. Ön nem kínál meg engem ezzel a nagy vagyonnal, csak csalogat vele. Született jogász létére csak nem fogja azt állítani, hogy a feleség vagyona tulajdonképpen a férj vagyona?!...

- Éppen azért, mert született jogász vagyok, merném állítani, aminthogy én kész vagyok mindent állítani, aminek ön az ellenkezőjét gondolja. Ne ijedjen meg, kérem, nem esem a régimódi, copfos ördögök hibájába, akik mindent tagadtak, és mindent állítottak, amint észak vagy dél felől fújt a szél vagy fújdogált a szellő. Én jó ördög vagyok; s ezúttal sem makacskodom. Legyen úgy, amint mondja. De viszont, engedje meg, hogy a feleség vagyona és a férj keze olyan közel vannak egymáshoz, hogy a különbségen nyargalni nem érdemes. Hozzátehetem, hogy a jelen esetben nem is illik ezt tennie. Ha vén sárkányok bérelt férjei értekeznek erről a különbségről, annak még van értelme. De semmi értelme sincs akkor, ha a házasság olyan eszményi összeköttetés alapján jő létre, amilyen a mi értekezésünkre alkalmat adott. Hová gondol, tisztelt uram?! Ej, ej, ön máris restelli, amit mondott. Az a hölgy, akiről szó van, sokkal nemesebb, sokkal finomabb lélek, semhogy olyan hitványságokkal, mint a pénz, a legkevesebbet is törődnék. A férje azt fogja tenni a vagyonával, amit akar. Ezt ön éppoly jól tudja, mint én. És ha csak róla lehetne szó, erre a kérdésre nem is vesztegetnék több szót. De tudom, ön azt akarja ellenvetni, hogy kettőn áll a vásár, s hogy az a férj, akiről beszélünk, lelki finomság dolgában nem fog a feleség mögött maradni. Én is úgy képzelem, csakhogy, engedje meg figyelmeztetnem, ez egy cseppet se változtat a dolgon. Ha ön nem is nyúl hozzá, a nagy vagyon, melyet kínálok, tudni fogja a kötelességét. És szerez majd önnek egy másikat, amelyhez már hozzányúlhat minden aggodalom nélkül. Mert, tessék elhinni, a nagy vagyon is olyan, mint az asszony; azt az embert keresi, akinek az oldalán már ott lát egy másikat.

- Szóval - szakította félbe a bőbeszédű sátánt Biró Jenő úr - az ön sokat emlegetett vagyona nagyon tiszteletreméltó földi jó, melynek egyéb erényei mellett megvan az a tökéletessége is, hogy valóság. S minthogy ekképpen be vannak bizonyítva összes jelességei, most már nincs egyéb hátra, mint hogy kinyújtsam érte a kezemet, s elkövessek egy csinos gazságot...

- Gazság! Micsoda gazság?! - vágott közbe a szőke. - Bocsánat, kedves uram, de ha gazságról volna szó, először: eszem ágában se lett volna épp önre gondolni, és másodszor: nem jöttem volna *én*. Az olyan ügyeket, aminőkről ön beszél, a cselédeimre szoktam bízni; ami engem illet, nem szeretem a csúnya dolgokat. Én gentleman vagyok, kedves uram.

Nagyon fölingerelte ez a szó, de izgatottságában se zökkent ki előkelő magatartásából. Nem csinált jelenetet, hanem erőt vett magán, visszaült a székébe, ahonnan előbb megbotránkozva pattant fel, rágyújtott egy második szivarra, s azután megint nyugodtan folytatta:

- Igazán, majdnem zokon vettem ezt a szót, pedig el lehettem volna készülve rá. Ön művész, a heveskedés jogában áll, s több tekintetre tarthat számot, mint más, közönséges ember. Nem kellett volna elfelejtenem azt sem, hogy azok közé tartozik, akik a nekik nem tetsző dolgoknak csúnya neveket adnak, s akiket a tulajdon erős szavaik lázítanak fel. Ez a hiba nemes hiba, s én nem olyan fából vagyok faragva, hogy ezért szemrehányással illessem. De hivatkozom a

méltányosságára. Ön igen erős szót használt. Legyen türelmes, nézzen jól a szemébe a kérdéses valaminek, és aztán vallja meg, hogy nem volt igaza, mikor ezt az erős szót használta.

És neheztelő hangon tette hozzá:

- Gazság?!... De hát olyan népségnek látszom én, aki akárkit is gazságra akar csábítani?!

A hangja olyan lágy és sima volt, a tekintetében annyi jóság és nyájasság tükröződött, hogy Biró Jenő úr megijedt tőle.

De azért nem engedett.

- Szemébe nézek a kérdéses valaminek - válaszolt - és megmaradok a szó mellett.

- Ej, kedves uram, ha ön makacsabb a legrosszabb ügyvédnél, akkor mi sohasem értünk egyet. Pedig nekem ez a célom, s nem az, hogy szavakon nyargaljak. Jól van, ön nem hajlandó engedményeket tenni; hát, nem bánom, teszek engedményeket én. Ön azt állítja, hogy pénzért házasodni igen csúnya dolog. Én ugyan, s velem együtt több millió ember, más véleményen vagyunk, de hagyján. Bár felhozhatnám, hogy a világ, mely egyébként igen kegyetlen szokott lenni, ebben a kérdésben sokkal türelmesebb önnél, s bár hangsúlyozhatnám, hogy a világnak, amikor türelmes, mindig nagy oka van rá: nem vitatkozom. Nem akarok akadékoskodni. Megengedem, hogyha valaki elvesz egy vén boszorkányt, csak azért, hogy eltartassa magát vele, s talán, hogy legyen, aki megfizesse a házon kívüli szórakozásait, minthogy ő maga lustább és nyomorultabb, semhogy megélni és jól élni tudjon, szóval, hogyha valaki áruba bocsátja az egyetlent, amije van, a férfiasságát, megengedem, mondom, hogy az ilyen úr nem valami nagy jellem; sőt miattam olyan nevet adhat neki, amilyet akar, legyen az összeköttetése törvénytelen vagy törvénnyel szentesített. Jól van. De mit tartozik ránk az efféle dolog?! Remélem, megengedi, hogy mi csak más hajóban evezünk?! Én egy nagyon bájos, nagyon fiatal, nagyon eszes, nagyon kedves kisleány kezét kínálom önnek, aki imádja önt, s akinek nincs egyéb hibája, minthogy szerencsétlenségére nagyon gazdag is. Ön csupa jó hajlandósággal viseltetik ez iránt a kisasszony iránt, és mégis úgy tesz, mintha őt elvenni valami iszonyú dolog volna. Miért? Mert gazdag? Teringettét, nem tehet róla. És ez olyan mellékes is neki, olyan keveset gondol erre a rettentő vagyonra, s olyan bizonyos benne, hogy a lelke és a szíve kincsei hódították meg önt! Tessék elhinni, ön az egyetlen ember ezen a kerek világon, aki mikor ilyen mesés szerencse kínálkozik számára, tudni sem akar az egészről. Ön ismeri Birulov urat. Biztosíthatom róla, hogy Birulov úr, aki pedig tökéletes gentleman, nagyon boldognak érezné magát, ha megtehetné azt, amitől ön iszonyodik, két kézzel kapna az ajánlaton, egy egész életen át egyebet se tenne, csak hálálkodnék a gondviselésnek, és soha, de sohase jutna eszébe az a képtelen gondolat, hogy ő tulajdonképpen gazságot követett el.

- És Birulov úrnak igaza volna - szólt Biró Jenő úr. - Csakhogy az ő esete egészen más, mint az enyém. Ha ketten teszik ugyanazt: a dolog nem ugyanaz. Ő csak azt tenné, ami a legtermészetesebb dolog a világon, míg én, ha ugyanarra a dologra vállalkoznám, gazságot követnék el.

- Szabad tudnom, hogy miért?

- Azért, mert én megcsalnám azt a kisasszonyt. Megcsalnám olyan hitványul, mint a legközönségesebb csaló, még hitványabbul, mert én nem a jóhiszeműségével, hanem a legnemesebb érzéseivel élnék vissza, megcsalnám nyomorultul, mert ő ezen a vásáron mindenét elvesztené.

- Ezt ön maga se gondolja komolyan.

- Dehogynem gondolom komolyan! Ha ő a kezét nyújtja nekem, ezt abban a hiszemben teszi, hogy olyan bájos, kedves, ragyogó teremtést, mint ő, majdnem lehetetlen nem szeretni. Ennyi hiúságot meg lehet bocsátani egy olyan lénynek, aki arra van hivatva, hogy tessék, hogy ünnepeljék, hogy elbájolja az egész világot. Természetesnek találom, ha eszébe se jut, hogy nőül lehet őt venni szerelem nélkül is. Tehát ha én hallgatnék önre, s elfogadnám ezt a kedvesen nyújtott kezet, akkor én megcsalnék, aljasul, nemtelenül csalnék meg egy minden ízében nemes, becsületes, nagylelkű teremtést, aki - súlyosbító körülmény - nem is gyanakszik.

- Mert nem szereti?

- Mert nem szeretem.

- Bocsássa meg a vakmerőségemet, de bátor vagyok ellentmondani.

- Engedelmet, ezt én még az ördögnél is jobban tudom.

- Okvetetlenül ön tudja a legjobban, mi az, amit ön érez; de hogy, amit szíves vallomásaiban nem fog eltagadni, szerelemnek nevezhető-e vagy sem, az már egy kissé énrám is tartozik. A meghatározás olyan mesterség, amelyet én találtam fel. De a dologra térek. Ön azt állítja, hogy amit ennek a levélkének a küldője iránt érez, az nem a szerelem. Nagyszerű! Hát létezik a szerelem? A szerelem délibáb, tisztelt uram, csak szerelmek léteznek. S ezek hol kezdődnek, hol végződnek, azt még az ördög se tudja. A szerelem annyiféle, ahány az ember. A. nem úgy szeret, mint B., B. nem úgy, mint C., és így tovább; ahányan lélegzünk, mind másképpen szeretünk. (Engedje meg, hogy többes első személyben beszéljek; én is műkedvelősködöm.) De nemcsak, hogy az A. szerelme egészen másféle érzés, mint a B.-é, A.-nak a szerelmei is nagyon különböznek egymástól. Ahányszor és ahány nőt szeretünk, mindannyiszor mindannyit másféleképpen szeretjük. De még mindig keveset mondtam. Hisz ugyanazt az egy lényt is másképp és másképp szerethetjük különböző időben! A szerelem, tisztelt uram, maga az örök változás, s ha ön bölcselkedni szerető lélek, nem mondhatja azt, hogy amit ön ennek a levélnek a küldője iránt érez, az nem szerelem.

- Pedig erről alaposan meg vagyok győződve.

- Ej, kedves uram, ha ön azt akarja mondani, hogy ez nem az a földöntúli érzelem, amelyről a költők beszélnek: akkor én nem is mondok ellent. Annyival kevésbé, mert én nem hiszek ebben a földöntúli érzelemben, s ön bizonyára meg fogja engedni, hogyha létezik is ilyen szerelem, az nem valami mindennapi dolog.

- Semmi esetre.

- De viszont, ha már mindenáron köti magát a szavaihoz, engedjen meg annyit, hogyha az az érzés, amelyről beszélek, nem szerelem, úgy bizonyára valami olyas, ami nagyon közel áll a szerelemhez. Elhiszem, hogy nem halna bele, ha ettől a szép kis hölgytől meg kellene válnia, de be tudom bizonyítani, hogy: igenis, ön szereti őt, a maga módja szerint.

- Kíváncsi vagyok erre a bizonyításra.

- Ó, nincs semmi rendkívüli mondanivalóm. De tudom, hogy ön nagyon jól érzi magát, ha kettesben van vele, sőt ilyenkor fel is vidul egy kissé, ami a gyermekszobán kívül nemigen szokott megtörténni önnel. Tudom, hogy nincs senki az ismerősei között, akit kedvesebbnek találna, akit többre becsülne, akivel örömestebb volna együtt; s tudom azt is, hogyha kényszerítenek, hogy élettársat válasszon: a szíve szerint őt választaná. Többet mondjak, kedves barátom? Ön azt hitette el magával, hogy az érzékeit sikerült elaltatnia, és íme nemrég, amint a keskeny gyalogúton egymás mellett mentek hazafelé, egy olyan gondolatát leptem meg önnek, amelyet most szeretne letagadni. De látom, hogy ön egyre türelmetlenebb. Nem zsák-

mányolom ki tehát ezt az apróságot, hanem csak azt kérdezem öntől: nem védelmezné-e meg őt bajtól, szerencsétlenségtől, rossz emberektől, hogyha ez egyedül önön állana? Nem volna-e képes áldozatokra, hogy neki örömet okozzon, s hogy őt boldoggá tegye? Nem tudna-e neki barátja, testvére, igaz híve lenni, hogyha a sorsa önre volna bízva?... Ön nem felel, tehát: igen. Nos, kedves uram, az meglehet, hogy ez még nem az a földöntúli érzelem, amelyről a költők beszélnek, de higgye el, tudok szerelmeket, amelyek távolról sem érnek fel ezekkel a tiszteletreméltó indulatokkal.

- Lehet, csakhogy egy egészen fiatal leány nem ezekről a tiszteletreméltó indulatokról álmodozik, hanem egészen másféle érzelmekről.

- Csak nem akarja a vénembert játszani? Ej, kedves uram, ön nem az az ember, akiben egy akármilyen fiatal leány csalódhatik. Különben, bízza a dolgot a fiatal lányokra; elég jó szemök van azoknak, ha nem is tudják mindig, hogy mit látnak... Tréfán kívül, megint rosszhiszeműséggel kell vádolnom. Ön éppoly jól tudja, mint én, hogy akiről beszélünk, nem a nagy indulatok és féktelen szenvedélyek képzelődő bolondja, hanem egy nagyon okos, s amellett nagyon jóságos kis személy, aki idegenkedik a drámai érzelmektől és a szavalástól, ellenben meg tud becsülni egy olyan embert, amilyen ön. Honnan gondolja, hogy ez a leány, aki csupa okosság és csupa mélység, éppen egy Romeo után epekedik, honnan gondolja, hogy másnak képzeli önt, mint aminő?! Eh, kedvesem, ez a kislány tudja, hogy ő egy özvegyembernek nyújtja a kezét, s tudja, hogy nem azok a legjobb, legnemesebb férjek, akiknek még nincsen történetök. Aztán meg sokkal mélyebb kedély, semhogy azt képzelné, hogy ami következik, az egy örök farsang, s biztosítom, hogy ha ön néha el fog gondolkozni, azért még nem lesz boldogtalan. De hisz ez önnek nem is a legkomolyabb aggodalma, s én nyitott ajtót török be, mikor nagy hévvel bizonyítom, hogy efelől nyugodtan alhatik, mert ha igent mond, akkor boldoggá is fogja tenni ezt a kedves teremtést, akinek nincs egyéb hibája, mint hogy gazdag, rettentően gazdag.

Biró Jenő úr hallgatott.

- Ellenben, mit gondol? - ingerkedett a kísértő - valami nagy hőstettet követ el, ha a mellét verve kijelenti, hogy: ön nem eladó, s visszautasítja ezt a finom kezet?!... Nem, nem találom, hogy ez valami fényes cselekedet volna. Ó, a leány mindenesetre túlélné a csalódását, s keserűségében nem csinálna drámai eszeveszettségeket. Talán később, egy pár esztendő múlva, el is felejtené, hogy valaha másfélének képzelte az életet. De higgye el, eleinte igen rossz napjai volnának, és megsértődve a leggyöngédebb érzéseiben, nem szegődnék az ön ércjellemének a bámulói közé.

- Nem törődöm vele, hogy bámulnak-e vagy sem. Sohase kerestem, hogy közönségem legyen; nem a mások, hanem a magam kedvéért cselekszem.

- Ó, ön maga se lesz büszke erre az elhatározására. Hőstettének örömét alaposan meg fogja rontani az a tudat, hogy nagyon rossz napokat szerzett egy szép és jó kislánynak, aki nem ezt érdemelte öntől. A nagy lelki megelégedés csak egy pár óráig fog tartani; a bánat megmarad.

- Láttam már másféle viharokat is. Ezt a lelkifurdalást is csak el fogom viselni.

- Eggyel több emléke lesz, ugye, amivel emésztheti magát? Eh, higgye el, ennél az élvezetnél többet érne az az érzés, amelyet elmulaszt. Mondja, egy cseppet se csábítja önt a sorsfordulat érdekessége? Nem kíváncsi magamagára ebben az új, ismeretlen helyzetben?

- Egy idő óta nem szeretek magamban fölfedezéseket tenni. Veszíteni szoktam vele, nyerni soha.

- Pedig hát ezt az egy fölfedezést érdemes lesz megtenni. Akarja, hogy a próféták mesterségébe kontárkodjam? Nos, tehát, olyasvalamit fog fölfedezni magában, aminek már a létezésében se hisz: egy kis elégedettséget. Dicsérni fogja az eszét, hogy hajlandóságai ellenére nem viselkedett úgy, mintha holdkóros volna. Be fogja látni, hogy ez volt az egyetlen okos dolog, amit cselekedhetett: megragadni a kínálkozó szerencsét az üstökénél fogva. Be fogja látni, hogy előbb-utóbb úgy is meg kellett volna házasodnia; hogy a gyermekének többet ér egy második anya, mint akárhány nevelőnő, s hogy ez a szép összeköttetés méltóbb önhöz, mint a kósza szerelmek. Azt fogja kérdezni magától, hogy hát kit vehetett volna el, ha nem ezt a leányt, aki imádja önt, s akit a legkedvesebbnek talál minden eleven női lény közül? És nem fog tépelődni. Volna is miért! Mondja kérem, kinek tesz kárt vele, ha kinyújtja a kezét ezért a szerencséért? Akik ebben a dologban érdekelve vannak, azokra nézve csak ez az elhatározás kívánatos, így lesz a legjobb a leányra nézve, és így lesz a legjobb önre nézve. Igen, önre nézve is. Mert hisz ön elvenné ezt a leányt akkor is, ha egy szál perkál-szoknyában jönne úri színe elé; a különbség csak az volna, hogy akkor nem haboznék olyan sokáig, mint most. De hát akkor miért ennyit tépelődni? Hisz még csak nem is gyanúsíthatják érte, hogyha elveszi! Szép is, jó is, kedves is; mindenki boldog volna, hogyha elvehetné; s bizony mondom, ilyen különös lénynek kellett a világra jönnie, amilyen ön, hogy legyen valaki, aki csak egy óráig is tűnődhetik azon, hogy igent mondjon-e?

- Eh, jogtudós uram, beszélhet ön akármit, azért mégiscsak hitvány dolog volna, hogyha megtenném. Nem tudom, hogyan gondolkoznám az ajánlatról akkor, ha az a bizonyos nagy vagyon nem szerepelne a játékban; mindenesetre gyanúsítom önt, hogy nem tartotta volna érdemesnek idefáradni. Különben, igen helyesen, ön mindjárt azzal kezdte, hogy erre a nagy vagyonra figyelmeztetett, s azóta természetesen ez a nagy vagyon szüntelen jelen van mind a kettőnk gondolatában. Gonosz álokoskodás volna tehát most egyszerre agyonhallgatnunk. Nos, én ezzel a csábító szerencsével szemben csak azt felelhetem önnek, amit eddig mondtam. A mi társadalmunk úgy van berendezve, hogy a férfi tartsa el a nőt, s ne fordítva legyen az állapot; ha elfogadnám ama bizonyos milliókat, ugyanannyi értéket veszítenék magamból. Nekem pedig már nincs sok veszítenivalóm.

- Az önök társadalma! - szólt a sátán vállat vonva. - Ugyan sokat tett önért ez a kedves társadalom, hogy ennyit törődik vele! Ha önnek volnék, megvallom, nem sokat adnék rá. Egyébként ön maga sem olyan rajongója a tanainak, mint mutatja; önt olyan törvények aggasztják, amelyeket maga alkotott magának. De hát, kérem szeretettel, nem tapasztalta-e eddig is lépten-nyomon, hogy a magunk törvényei éppoly tökéletlenek, mint a többi törvények, s hogy milyen másvilági dolog: következeteseknek maradnunk?! A természet (a gondolkozás kincseiben), szíves megadni önöknek a módot, hogy nagyon szép törvényeket csinálhassanak maguknak, de sem a dolgok rendjét, sem önöket nem úgy alkotta, hogy mereven ragaszkodhassanak is ezekhez a törvényekhez. Bizonyára ön még a jobb fajta és lelkiismeretesebb emberek közül való; de kérem, csak nem akar előttem hivalkodni az egyéni méltóságával? Hol van már önnek az egyéni méltósága! Hisz, kedves uram, ön régen ki van kezdve! Ön már akkor kezdett költeni az egyéni méltóságából, mikor elfogadta a mai jólétét, kényelmét, vagy bárminek nevezzük is az ön bizonytalan jelenét. Persze, a fejével nem mehetett a falnak, de ha már alkuszik, alkudjék okosan; ha elfogadta a rossz vásárt, ne utasítsa vissza a jót. Egy kicsit többet vagy egy kicsit kevesebbet áldoz fel az egyéni méltóságából, az már körülbelül egyre megy; de ha ennek mindenképpen csak kopnia lehet, legalább mentse meg azt, ami még megmenthető. Ha hajlandó volt áldozni a méltóságából akkor, amikor cserébe alig kapott érte valamit, ne riadjon vissza még egy kis áldozattól most, mikor olyan csere-tárgyról van szó, mely érdemes arra is, hogy egy egész, ép, érintetlen egyéni méltóságot adjunk érte. Ha már az le van írva, ne riadjon vissza attól, hogy rátegye a pontot; gondolja

meg, hogy amit veszít, az egy veszett fejszének a nyele, s gondolja meg, hogy ezzel szemben a legeslegfontosabb érdeke: gyermekének a jövője forog a kockán.

- Nem akarom, hogy a gyermekem így jusson vagyonhoz.

- Eh, higgye el, nem fogja rossz néven venni öntől, hogy elszánta magát erre a kis megalkuvásra. Ha majd felnő, s körülnéz a világban, hamarosan be fogja látni, hogy minden történeti névnél többet ér az a név, amelyet a bankokban kalaplevéve említenek; be fogja látni, hogy a világok eme legjobbikában, ahol minden jóllakottra tízezer éhező esik, mégiscsak legkényelmesebb fekvés kínálkozik az aranyzsákokon. És ha véletlenül nem tetszenék neki kényelmének az eredete, vigasztalódni fog, mihelyt észreveszi, hogy nincsen egyedül. Látni fogja, mily kevéssé háborítja meg a barátjai álmát az a tudat, hogy a nagynevű ős egy kis hazaárulásért kapta az uradalmait, mily mélységesen érdektelenné válik idővel az az emlék, hogy az ősmama nagyon szerette a gyémántokat, mily tökéletes gentleman lehet valaki attól, hogy olyan vagyont élvez, melyet a néhai szerző egy kis csalással, uzsorával vagy másféle embernyúzással sietett öregbíteni, s mily jelentékenyen megkönnyíti az erkölcsbírálást, ha a nagyapa elég előrelátó volt minden erkölcsi elvet szegre akasztani. Majdnem minden nagy vagyon eredetében van valami, ami nem jó illatú, aminthogy a nagy vizek mindig sodornak magukkal egy kis szennyet; de ez csak a holdkórosokat zavarhatja, az okosok tudják, hogy minden ember csak a maga tetteiért felelős. Ha aztán az ős bűneit elviszi a tisztítótűzbe, hogy beszámoljon velök, ellenben a vagyonát itt hagyja az ivadékainak, további használatra: annál jobb az örökösökre nézve, a vagyonuk és a társadalmi állásuk megengedi, hogy emelkedett erkölcsi világnézetre tegyenek szert, s megvetéssel vegyes hálával gondoljanak érdemes őseikre. Ez a két érzelem szépen megfér együtt; én legalább nem ismerek olyan örököst, aki a helyzetével meg ne békélt volna.

- Ön rágalmazza az egész világot. Vannak olyan nagy vagyonok is, amelyek eredetében nincsen semmi, ami nem jó illatú; olyanok, amelyeket munkával szereztek. Én is óhajtom, mint minden apa, hogy a fiamnak ne kelljen a kenyérért küszködnie, de olyan vagyont óhajtok neki, amelynek eredetében ne legyen egyéb, csak a becsületes, a verejtékes munka.

- Micsoda álmodozás! Nézzen szét a világban, és lássa be, hogy a vagyont lehet örökölni, a vagyonba bele lehet házasodni, szerezni is lehet vagyont szépen, becsületesen, lassan, nagyon lassan, vállalkozással, szerencsés vállalkozással, szerencsével és megint szerencsével, de *munkával* vagyont szerezni nem lehet. Vagyont gyűjthetünk a föld kivételes kegyelméből, vagyont szerezhetünk okos kereskedéssel, vállalatokkal, üzletekkel, de munkával, puszta, verejtékes munkával vagyont szerezni nem lehet. Céres és Merkúr rá-rámosolyognak egy-egy halandóra; de Vulkán a koldusok istene. Különben a vagyonszerzésnek mindig az lesz a legbiztosabb módja, amelyet előbb említettem; s úgy tartom, nem méltányos, ha az örökösök erről megfelejtkeznek. Remélem, az ön fia éppoly értelmes ember lesz, amilyen ön, s azt az apróságot, hogy a második házassága okos házasság volt, meg fogja önnek bocsátani.

- Nem lesz rá alkalma. Nem adom el magam még őérte sem. Ha munkával csakugyan nem szerezhetek neki vagyont: hát úgy is jó. Legyen inkább szegény, semhogy kénytelen legyen megvetéssel vegyes hálával gondolni az apjára. Majd meg fog élni valahogy, amint megélt az apja.

- Ejha! Küszködjék ő is, élje végig ugyanazt a nélkülözésekben és lelkiismereti csatákban bőséges életet, amely önnek adatott, s aztán bukjék el a küzdelemben, ha a végzet így rendelte. De hátha ő nagyobbat talál bukni, mint ön, akinek csak maga előtt kell pironkodnia, hátha őrá több megpróbáltatás vár, mint önre, hátha neki nehezebb lesz megállnia a küzdelemben, mint önnek, aki már kicsi korában beleszokott a nyomorúságba?... Ej, kedves uram, hagyjon fel

ezzel a rideg beszéddel; nem önhöz valók az ilyen lélektelen szavak. No, ugyan szépen gondoskodnék róla, hagyván neki egy jóhangzású nevet, sok, sok erkölcsi fogadalmat, a csillagos égboltozatot éji szállásul, s egy szép ajánlólevelet ahhoz, aki a mezők liliomait ruházza!... Eh, semmi önzés, kedves uram! Ha hivalkodni tetszik vele, hogy a gyermekéért képes volna minden áldozatra, ne riadjon vissza mindjárt a legelső áldozattól. És tegyen róla, hogy neki módjában legyen olyan finom lelkűnek, olyan kifogástalannak, olyan büszkének lenni, amilyen ön volt egykor, s amilyen szeretne lenni még ma is, amikor már késő, késő.

- Nem, nem, és százszor nem.

- Jól van, nem erőltetem tovább. Tudom, hogy nem ez az utolsó szava.

- De ez az utolsó szavam.

- Ma igen. De holnap, holnapután gondolkozni fog arról, amit szerencsém volt előadni. Visszajövök.

Lenyúlt a széke alá magastetejű kalapjáért, s mosolyogva folytatta:

- Mindenesetre nagyon igazam volt, hogy magam jöttem. Teringettét, önt csakugyan nem könnyű mesterség megpuhítani. Egészen kiszáradt a torkom. Mondja, kérem, nem kínálna meg egy pohár pálinkával?

Biró Jenő úr elővett egy konyakos üveget, töltött a vendégének, s aztán töltött magának is.

- Az ő egészségére! - szólt a sátán szemtelen mosollyal.

Koccintottak.

Biró Jenő úr felhajtotta a konyakot. Mire a pohárkát elvette az ajkáról, a kísértő már eltűnt.

Fölébredt. A gyertyái még pislákoltak, s a villamos lámpa körtéi is égtek, de a nap már benevetett a fogadó fejedelmi, széles ablakain.

A karosszékében találta magát; a szolga nem merte fölébreszteni.

Körülnézett. A sátán nem volt sehol, hanem a levél, az ott hevert előtte, egy ezüst tálcán.

3

Mikor először szólalt meg a hír, hogy Masa grófnő férjhez megy valami Biró Jenő úrhoz, a kaszinóban senki se találkozott, aki komolyan vette volna az újságot.

Viktor gróf éppen a kártyaasztalnál ült, mikor a dolgot, tőle két lépésnyire, szóba hozták. Hallania kellett Simi gróf értesülésének összes részleteit. De mindaz, amit hallott, oly kevés hatással volt rá, hogy hátra se fordult, pedig a kártyaasztalnál éppen osztottak, tehát ráért volna egy percig beszélgetni. A következő játékban Viktor gróf harmadik kettest vett fel, s csupa figyelem volt, hogy megnyerje a játékot. Meg is nyerte, ami általános feltűnést keltett, mert a körülálló szakértők a játékot megnyerhetetlennek tartották. A játék után nagy vitatkozás támadt; Simi grófnak a története kárba veszett.

Az, hogy a hír Viktor grófot ennyire közömbösen hagyta, többet mondott minden hivatalos cáfolatnál. Simi gróf maga se hitt a történetkéjében; csak azért bocsátotta szárnyra, hogy Viktor grófnak, akire még folyvást haragudott Aszfalt Betti miatt, borsot törjön az orra alá.

Még a második társaságban sem ugrott be senki a képtelen újságnak. A Henrik gróf szép miniszteri tanácsosnéja, aki mindig együtt érzett az arisztokráciával, s aki, megszokásból, félig-meddig grófnénak tartotta magát, megbotránkozva fogadta a hírt, s kijelentette, hogy az ilyen otromba meséknek csak az adhat hitelt, aki sohase nézett körül a világban.

A hír azonban nem hagyta magát; nem lehetett egykönnyen agyonütni.

Valaki, aki Cannesból érkezett, szintén hallott a dologról; s rögtön rá, hirtelen mindenütt kezdtek beszélni róla. A láthatatlan beavatottak azt is hozzátették a hihetetlenül hangzó újsághoz, hogy az esküvő Pesten lesz, s hogy az ifjú párt maga az érsek-nagybácsi fogja összeadni.

Akármilyen meseszerűnek tetszett is az egész, s különösen az utóbbi részletek, a »negyedik rend«, mely szívesen hallja az ilyesmit, elvégezte, hogy okvetetlenül kell valaminek lennie a dologban.

A kaszinó közvéleménye az volt, hogy Masa grófnő valami ostobaságot követhetett el. A szép miniszteri tanácsosné is ebben a véleményben volt, csakhogy ő azt is hozzátette az ítéletéhez, hogy az effajta ostobaságok éppen nem állanak jól egy olyan kisasszonynak, akinek huszonöt millió a hozománya. Egy szegény leánynak sok szabad, de egy sokmilliomos kisasszony illetlenül cselekszik, ha nincs kellő tekintettel a komoly kérőkre.

Viktor gróf se fogadta a kósza hírt a felsőbbségnek azzal a biztosságával, melyet először láttak rajta. Nem állt a beszélgetők közé, s tökéletesen úgy viselkedett, mint kormányválságok idején. Két nap egymásután egy sort sem olvasott az angol parlament naplóiból, ellenben sokat járt fel s alá, az unalomig fütyörészve *Siegfried*et s különösen a Siegfriedet biztató Erdei Madárka dalát.

Ez már komoly tünet számba mehetett, mindamellett a nagy többség még most sem adta meg magát. Masa grófnő ugyan meglehetősen kiszámíthatatlan hölgy, de vannak dolgok, amelyek kívül esnek minden számításon és minden lehetőségen.

Hanem amikor a meghívók, amelyeken világosan olvashatók voltak a nevek is, és az esküvő napja is, elárasztották az egész társaságot, akkor már igazán nem lehetett helye semmi kételkedésnek. Ez kissé sok lett volna ízetlen tréfának. A meghívókból kaptak az erdélyi szegény rokonok is; s ez a körülmény már éppen megpecsételte a dolog komolyságát. Ha az erdélyieket is meghívták, akkor a házasságnak meg is kell lennie; az erdélyieket hiába kizavarni az otthonukból már több volna vétkes könnyelműségnél.

Masa grófnőt már hetek óta élesen bírálták; arról, hogy ballépést követett el, nem lehetett többé vitatkozni. Hogy ki az az ember, akinek a kedvéért megfelejtkezett magáról, közömbös volt az egész világ előtt.

De most, hogy a világ immár befejezett történettel állott szemben, Masa grófnő egyszerre háttérbe szorult. Ahogy a meghívókat, az erdélyieket és az érseket nem lehetett többé letagadni, a szegény Masáról alig volt szó, csak egy kérdés volt minden ajkon: kicsoda hát az a vakmerő conquistador, vajh' ki ő, és merre van hazája?!...

Először úgy találták, hogy a botrány rémséges. Egy festő, egy ismeretlen festő! Mi jutott eszébe annak a szerencsétlen lánynak?!

De valaki aztán fölfedezte, hogy az a festő nem is olyan ismeretlen, mint hiszik. Odakinn jobban becsülik, mint itthon; s ez már valami. Az illető hozzátette a legfrissebb értesüléshez azt is, hogy akár ismeretlen, akár nem, mindenesetre ügyes ember, mert igaz ugyan, hogy Masa grófnő tökéletesen meg van bolondulva, de legény kellett a gátra, aki ezt a bolondságot fel tudja használni.

Az ötlet szerencsés volt, legalább bejárta egész Magyarországot.

Rövid idő múlva mindenki tisztában volt vele, hogy Biró Jenő úr: kétségtelenül vakmerő kalandor, aki pokoli ügyességgel hálózta be a beteg képzelmű leányt. Egész regényeket tudtak róla, hogyan babonázta meg, hogyan bilincselte le magához, s hogyan ragadta vissza, mikor a lány, egy világos pillanatában, menekülni akart. A mesélők valóságos Petrucchiónak festették.

A kételkedők tagadták ezeket a meséket, de azt ők is megengedték, hogy a festőnek kemény gyereknek kell lennie. Amit tett, az egyszerű, mint a Kolombus tojása, de végre is, azt az érdemet, hogy eszébe jutott, amire mások nem gondoltak, lehetetlen volt tőle elvitatni.

- Bah! - jelentette ki Simi gróf a Viktor jelenlétében - hírbe keverte, hogy elvehesse! Istenem, a hadicsel nem új.

Simi gróf ugyan, akinek a nyelve gonosz, de a lelke hermelin volt, még sohase kevert hírbe senkit, sem önzésből, sem önzéstelenül (Aszfalt Bettit nem lehetett hírbe keverni), de elméletben igen értette a dolgot. Igazat is adott neki mindenki, s nemsokára ismeretesekké váltak a részletek is. A leghitelesebb elbeszélés szerint, Biró Jenő úr elég ügyes volt meglepni Masa grófnőnek egy szerencsétlen pillanatát, s elég vakmerő magához láncolni a szegény leányt olyan barbár módon, amely csak kalandornak juthatott eszébe.

Ettől a becstelenségtől lehetetlen volt megtagadni az elismerést. S bár még jóformán senki sem ismerte, egyszerre sűrűn kezdték emlegetni a nevét. Jelképévé lett azoknak a nagyratörő zsiványoknak, akik korunkban a Borgia Cézárok vad akaraterejét és férfiasságát a gondolkodás, a ravaszság és a mély emberismeret fegyvereivel teszik még veszedelmesebbé.

Általánossá vált róla a nézet, hogy olyan ember, akivel számolni kell, s aki meg fogja csinálni az útját. Elvégezték róla, hogy félelmetes, lelkiismeretlen, mindenre képes fickó, s elkezdték tisztelni.

4

Az esküvőt csakugyan Pesten tartották meg, s csakugyan az érsek adta össze az ifjú párt. Alisz és Gina grófnők nem is bocsátottak meg az érseknek soha, pedig a nagy alapítvány, melyet Masa grófnő esküvője alkalmával tett, megértethette velök, hogy az érsek nem hívságos, hanem szent érdekekre tekintett, mikor magát legyőzte.

A rokonságból csak Henrik gróf s az erdélyi rokonok jelentek meg a szertartáson, de az erdélyi rokonok sokan voltak. S ha az öreg grófnők meg a Viktor gróf távolléte kellő színpadi hatással volt is, az esküvő mégse vesztette el az előkelőség minden jellemvonását. A kíváncsiság erősebb volt, mint a botránkozás. Három vagy négy fiatalasszony, akiknek a megjelenése elhatározó volt, teljessé tette a Masa győzelmét.

A kíváncsiak úgy találták, hogy a látványosság megérte azt a kis szóbeszédet, amibe került. Masa grófnőnek a ruhája valóságos csoda volt, s a vőlegény méltó arra az érdeklődésre, mely mindenfelől fogadta.

- Egészen jól fest a piktor - suttogta Juliska grófnő Dóra grófnőnek, azzal a nyugodt lélekismerettel, hogy ezeket a szavakat visszhangozni fogja az egész társaság.

- De nagyon - felelt Dóra grófnő, aki nem számíthatott ekkora sikerre - s én úgy találom, hogy a szegény Masa nem is olyan szerencsétlen, mint képzelné az ember.

Nem, nem volt szerencsétlen. Sugárzott, és tüntetett vele, hogy sugárzik.

Úgy, hogy voltak, akik megbotránkoztak ezen a merészségen. A dolog közel járt az illetlenséghez.

Ellenben a vőlegény mindenkinek tetszett.

Csak egy nézet volt róla: az, hogy meglepően kifogástalanul viselkedik. S ez a kifogástalan magatartás élét vette a Masa ügyetlenségének.

A megjelenése is elég jó hatást tett. A botrányos frigy kezdett kevésbé botrányosnak tűnni fel.

- Határozottan igen jó arcot csinált magának - jegyezte meg az öreg Linka, aki le nem vette róla szemcsíptetőjét.

Úgy beszéltek róla, mint egy színészről. Alakja nemességét, termete szép arányosságát, érdekes arcvonásait, tekintete tüzét és hangja csengését mind érdemül tudták be neki, mint ügyesen kiszámított hatásokat.

- Azt az egyet meg kell adni neki, hogy végig kitűnően játssza a szerepét.

S nem vették észre, hogy már nemcsak ezt az egyet adták meg neki.

Azok a fiatalemberek, akiket a kíváncsiság elvitt a lakodalmi ebédre, teljesen lefegyverezve tértek vissza.

Egész lovagregényeket tudtak mesélni erről a lakomáról. Biró úr olyan szerepet játszott ott, mint a színpadi hős a népség és katonaság között. Maga volt a szeretetreméltóság, a finomság és az előkelőség. A szegény erdélyiek, a kopott Dusi, az irodalmi hajlandóságokban bűnös Béni és Endre (az örök képviselőjelölt) között olyan volt, mint egy kis princ.

Sírni gróf határozottan kijelentette, hogy ilyen nagyszabású kalandort nem látott még soha.

Másnap elutaztak, de azért a kalandor tovább is foglalkoztatta a közvéleményt. Az újságok kiadták az arcképét, s fölfedezték, hogy Biró Jenő úr, amilyen ismeretlen nálunk, olyan kedvelt Párizsban, ahol a nagy Darzens legjobb tanítványának tartják, s ahol, egyszóval, tudják róla, hogy művész isten kegyelméből.

A reklám, amily önkéntes, olyan ügyetlen volt. Csakhogy ekkor már az egész világ tudta, hogy Biró Jenő úr kemény legény, s ez a rosszul pukkant rakéta sem árthatott meg neki.

Később aztán összezavarták a dolgokat. Akik ismerősek voltak Párizsban, úgy emlékeztek, hogy Birónak, mint művésznek, nagy hírneve van itthon; akik ezt tagadhatták volna, szentül hitték, hogy Párizsban rózsaágyakon hál s tenyereken sétál.

Ettől már csak egy lépés volt, hogy nemzeti nagyságnak kiáltsák ki. Megtörtént ez is, még akkor, amíg Biró a nászútján volt. Az elégedetlen művészek egyik vezérének eszébe jutott, hogy a falánk Barta ellen, aki a sógorság révén minden freskó-megrendelést lefoglalt magának, nagyon ügyes és nagyon könnyű dolog volna Birót játszani ki. Biró nagyon kényelmes ember, először mert messze van, másodszor mert, ha visszajön, akkor se fog vadászni a megrendelésekre. A versenytársak ugyan jobban hittek a Biró tehetségében, mint maguk a kürtösök, de egy fél esztendő múlva nem volt többé kétség, a trombitások megvadították egymást, s ekkor már esküdni mertek volna arra a mesére, melyet maguk találtak ki.

A társaságban nem volt senki, aki természetesnek ne találta volna, hogy Biró Jenő urat egyszerre így elárasztják borostyánnal. Hogy Birónak különb művésznek kell lennie, mint amilyen az a szerencsétlen Barta, akin még soha senki se látott egy pár rendes kesztyűt, az világos volt, mint a kétszerkettő.

Biró Jenő úrról ekkor már mindenki tudta, hogy rendkívül elmés ember. Valaki, aki Firenzében találkozott velök, szertehordta a világba Biró Jenő úrnak egy élcét, mellyel ez a szegény Galanthay Mukit fizette ki, s minthogy a szegény Galanthay Muki arra volt hivatva, hogy holtáig nevessenek rajta, a gyilkos elmésségnek óriási sikere volt. Muki egyik nagybátyja, a miniszter, maga is szenvedélyes adomázó, a könnyezésig nevetett rajta, s ettől fogva Biró Jenő úr tudtán kívül »benn volt« a legjobb társaságban.

5

Mikor a monte-carlói eset ismeretessé vált, már nem volt ember, aki Biró Jenő urat kalandornak merte volna mondani.

A monte-carlói esetet egy szemtanú így adta elő a kaszinóban:

Masa grófnő sohase látta még a játékot. Puszta kíváncsiságból nézett be a terembe; az ura azzal a megadással és nyugalommal követte, amely sohase tűnik el az arcáról, s amellyel mintha örökösen várakoznék valamire, ami sohase következik el.

Masa grófnőt tíz perc múlva tökéletesen megejtette a játék mámora. Mindenáron nyerni akart egypár aranyat, ami olyan furcsa volt, mint mikor Saint Paul herceget, Franciaország legszebb parkjának tulajdonosát, egy közkertben viráglopáson érték.

Természetesen nem volt egy vörös garasa sem. Az urához fordult egy kis barátságos kölcsönért.

- De, kedvesem, nekem nincsen pénzem - szólt Biró és összekutatta minden zsebét. - Nézze, ez az egész vagyonom.

Olyan szegények voltak, hogy az ember megszánta volna őket. De Biró nagynehezen mégiscsak összehalászott vagy ezer frankot papírban. Megkínálta vele a feleségét, aki ijedten csapta össze a kezét.

- Hová gondol? Csak nem fogok ezer frankot eljátszani!

Mindenáron aranyat akart. Kijelentette, hogy a világért se tenne többet egyszerre egy aranynál, s ha kétszáz frankot elveszít, sohase játszik többet.

Biró kiürítette a nadrágzsebeit is. Tizenhét darab aranya volt, mint később kiderült.

Masa grófnő leült, s az asszonyok hatodik érzékével azonnal kitalálta, hogyan lehet a legcsúnyábban játszani. Mint a félénk játékosok legtöbbnyire, egy-egy számoszlopra tett, mégpedig nem mindig, hanem lesve a valószínűséget, mint azok a lutrizó kávénénikék, akik az évek óta ki nem jött számokon csüggenek makacs, kitartó szerelemmel.

Ha nagy szerencséje talál lenni, nyerhetett volna mégegyszer annyit, mint amennyit kockáztatott. De nem volt szerencséje.

Elúszott a három első arany, aztán elúszott a negyedik és az ötödik is. Majdnem megsiratta őket. És ettől fogva még óvatosabban, még takarékosabban játszott.

Igazán, nagyon kedves volt.

Akárhányszor láttam házmester-kisasszonyokat - értekezett a monte-carlói eset szemtanúja - akik azelőtt soha még csak nem is képzeltek egy rakáson száz forintot, s akik két polka között, a *bac* asztalnál, a legnagyobb hidegvérrel vesztették el az ebül szerzett ezreket, s mondhatom, kedveseknek találtam azokat a tarkatollú kis madarakat, akik égi öntudatlansággal és derült szemtelenséggel csipegetik fel az elibéjük került apró gyöngyszemeket.

De ezt a nábob-ivadékot, jó gazdasszony-rémületével, még kedvesebbnek találtam, mint azokat a pompázó csatorna-virágokat. Istenem, azt, hogy a szemétdomb koronkint megelevenedik, s gőzeiből apró tündérek szállanak szerte, láthatjuk mindnyáján; s mindennap látni azt is, hogy ezek a hegyes fogú kis tündérek »a rágcsálók és őrlők« tökéletességével tudják megenni a leghatalmasabb vagyonokat is. De olyan hölgyet, aki minden esztendőben építtet egy templomot, s akinek legforróbb vágyakozása, hogy vagy százhúsz frankkal lefőzze a monte-carlói bankot, ilyen hölgyet még keveset láttam. Mondhatom, önöket is mulattatta volna ez a ritka látvány.

Szóval odagyökereztem a hátuk mögé, és nem bántam meg.

Biró mosolyogva nézte a feleségét, de meglátszott az arcán, hogy nagyon szeretne odakünn lenni és szivarozni.

Az asszonyka végtelen komolysággal merült a számítgatásaiba, de minél okosabb akart lenni, annál jobban vesztett; megpróbált számsorra, megpróbált számnégyszögre játszani, hiába.

Elúszott bizony a tizenhetedik arany is.

- Tizenhét arany! - kiáltott fel olyan hangon, hogy a játékterem kalandokat leső vén hiénáiban édes reménységek kezdtek sarjadzani (azt hitték, hogy mindenét elvesztette) - tizenhét arany! Egy egész vagyont játszottam el!

- Hja, kedvesem - szólt Biró mosolyogva -, akit annyian és annyira imádnak, mint önt, annak nem szabad játszania!

- Milyen ravaszság! - botránkozott az asszonyka. - Észrevette, hogy most már magára kerülne a sor (mert nekem határozottan szerencsétlen kezem van), s hogy megszabaduljon ettől a robottól, nem átallja belekapaszkodni az özönvíz előtti közmondásba, csakhogy meg ne kérhessem rá... de azért is megkérem. Kedves, kedves férjem-uram, nyerje vissza a pénzemet! Ugye, visszanyeri? De megígéri, hogy ha száz frankot elveszít, nem játszik tovább?!...

- Szívesen - felelt Biró mosolyogva, és engedelmeskedett.

Igazán, ha véletlenül nem ismerem őket, azt hittem volna, hogy az egész jelenetet kieszelték előre.

Biró úgy tett, mint aki csak azért siet teljesíteni egy asszonyi szeszélyt, hogy annál hamarabb véget vessen az egész gyerekességnek, de engem nem csalt meg. Én arról a módról, ahogy a száz frankját az asztalra vetette, rögtön felismertem benne a nagy játékost.

Ilyen lehet az a jelenet, mikor Plunkett kiveszi a Nancy ügyetlen kis kezéből a gyeplőt és maga kezdi hajtani a lovakat. Előbb csak támolygott a kocsi, a négy ló négy felé húzott; de ahogy megérzik a mester kezét, a csengős, operett-lovak paripákká változnak át, s a kocsi pokoli biztonsággal repül előre, mint a Phaëton szekere.

A játék istene megérezte, hogy most az ő embere lépett az asztalhoz, és úgy fogadta, amint illik, hódolattal.

Bezzeg, nem krajcároskodott ez! Számra tett, mint az igaziak. A kettesre játszott.

A gonosz szerszám perdült. Masának alig volt ideje, hogy megkérdezze, mire tett az ura, már kiáltották:

- Kettő, fekete, páros, innen!

S még el se hangzott ez a pár szó, a háromezerötszáz frank már ott hevert a száz frank fölött.

Más embernek ilyen esetben az öreg napjai jutnak eszébe; szükségét érzi annak, hogy félretegyen, s nem tud okosabbat, mint zsebre gyűrni a váratlan nyereséget, aztán szépen hazakocogni. Azok már hősies jellemek, akik a nyert pénzzel színre vagy »innen«-re-»túl«-ra játszanak tovább; olyat, aki teljes nyereségre megismételje a tétjét s még egyszer számra játsszék: csak két embert ismertem. Az egyik a szegény Barcsi volt, aki, mint emlékeznek, elrulettezte az egész örökségét, a másik Biró Jenő úr.

Csakhogy Biró Jenő úr nem pusztán a tétjét hagyta az asztalon, hanem az egész nyereségét is. Voltak, akik azt hitték, hogy hirtelen megbolondult; s a közelben sokan megvárták ezt a nevezetes tétet, csak azért, hogy az ellenkező esélyekre vessék magukat.

Biró Jenő úr a harmincasra tett. Mindenki a feketét, a páratlanokat és az »innen«-t rakta.

- Nem lehet tenni többé!

Nem, nem volt megbolondulva. Olyan hideg és közömbös maradt, mintha nem is őt érdekelte volna a legerősebben az a szeszélyesen szaladgáló kis játékszer, melynek ugrándozását annyi szem kísérte. Udvarolt a feleségének, pedig ennél az asztalnál az ég leggyönyörűségesebb angyalainak se szoktak udvarolni.

Csak akkor fordult meg, mikor hallotta, hogy kiáltják:

- Harminc, vörös, páros, túl!

Képzelhetik önök a meglepetést!

Ami pénz volt az asztalon, az természetesen mind hozzá vándorolt. Úgy hiszem, a bank maga is megérezte ezt a kis érvágást.

Hozzá se nyúlt.

- Ez a harmincas nagyon derék szám - szólt a feleségéhez. - Megérdemli, hogy még egyszer tegyünk rá.

Nem, ezt az őrült izgalmat nem tudják elképzelni. Akárhányszor láttam, hogy egy-egy leégett játékos ott a teremben puffantotta agyon magát, illedelmesen visszavonulva valamelyik sarokba; mondhatom, a kutya se törődik velök. Láttam azt is, mikor miss Moore, akit önök mindnyájan ismertek, ott az asztalnál bolondult meg, s kibontott ősz hajjal szaladgált a teremben, mint egy vén Ophelia. Ezt már nézték, de nem sokáig, mert hamar kidobták szegényt. Láttam végre, mikor Webb, kétszer egymásután fosztotta ki a bankot. Ez már derekas izgalom volt. De ahhoz hasonló jelenetet, amilyen ezután következett, úgy hiszem, ebben a században már nem lát Monte-Carlo.

Egy ember, aki csak számra játszik, aki kétszer egymásután nyert, s aki másodszor tesz ugyanarra a számra, nem száz frankos, hanem százezres tétet: ez az ember vagy kötöznivaló bolond... vagy ez az ember nem ember, hanem maga az ördög.

Persze, hogy az ördög.

Nekem legalább a *Mefistofele* zenéje zúgott a fülemben, mikor a kísértetes zörgésre következő pillanatnyi síri csöndet megtörte a játékbank egyik tisztviselőjének a szava:

- Harminc, vörös, páros, túl!

S mintha hallottam volna a basszista kacagását.

Természetesen, nem tudták kifizetni. A banknak különben is rossz napja volt; a pénzkészletből nem telt ki az óriási összeg.

Biró Jenő úrnak tehát várnia kellett, míg a főpénztárból elhozzák a neki járó, és a játék folytatásához szükséges pénzösszeget. Elég hamar megtörtént, de mégsem oly gyorsan, mint Biró kívánhatta volna. Nem kerülhette ki, hogy neki ne essenek. A babonások - pedig ki nem babonás ebben a teremben? - megrohanták minden oldalról. Könyörögtek neki, hogy tegyen még egyszer, legalább egy, egyetlen egy aranyat; csak még egyszer, csak egy aranyat, hogy ész nélkül kapaszkodhassanak bele a kabátjába.

- Nem - szólt Biró Jenő úr - egy aranyat se teszek többet.

Tessék elhinni, ő volt az egyetlen ember a teremben, aki józan maradt. Mi többiek, mindnyájan meg voltunk bolondulva.

Szentül meg voltunk győződve, hogy ezután már világ végeztéig mindig a harmincas fog nyerni.

A játék persze nem akadt fenn s a Biró vezérlete híján a harmincas számra vetettük magunkat. Én is elvesztettem egy ezrest. A zéró jött ki.

- És Biró Jenő úr? - kérdezte valaki a monte-carlói úr hallgatói közül.

- Biró Jenő úr úgy tett, amint beszélt. Egy garast se tett többé; nem tett egy szerencse-aranyat se. Karjára fűzte a feleségét, hátat fordított a bűnbarlangnak és talán vissza se nézett. Bejárta San-Remót, Bordigherát, Ospedalettit, Mentonet, s mindazt, amit érdemes megnézni, és nem törődött többé a játékteremmel, amint mi nem törődünk egy elhasznált kesztyűvel.

A monte-carlói urat sokan hallgatták, akik közül néhányan a sors kiválasztottjai közé tartoztak. De ebben a sok fejben ugyanegy dolog történhetett: mert mikor az elbeszélés véget ért, senki se szólt semmit.

Ez annál nevezetesebb volt, mert sok emberen egy és ugyanaz az érzés is különböző hatásokban szokott nyilvánulni. A fájdalom az egyiket bőbeszédűvé, a másikat némává teszi, a szerelem hol fecsegővé tesz, hol szótalanná, a harag néha tombol, néha magába zárkózik. Csak egy érzés van, mely minden embert minden körülmény között egyformán hallgataggá tesz: az irigység.

Az irigység igen rossz hírben álló érzelem, pedig ennek a sanda cégnek sokkal nagyobb közönsége van, mint képzelné az ember. És nincs az a bőség, amely megóvjon a csábításaitól.

A társaságban akárhány ember volt, aki jóval nagyobb vagyonnal rendelkezett, mint amekkora a monte-carlói asztalnál verődött össze, hogy megalapítani segítsen egy új pénzkirályságot. De, istenem, mekkora különbség a szerzésben! Mennyi ősre kellett nekik szert tenniök, milyen gondosan kellett megválasztaniok a szüleiket, míg ez az ember öt percnyi előkelő viselkedéssel ott van, ahová ők csak annyi körültekintés után érkeztek!

Az izgalom is mámorító lehetett, ha a nagy kalandor nyugalmat színlelt is. És ez a hatalmasan rideg kijelentés, hogy egy garast se tesz többé! Ez az akaraterő, hogy a szerencse-aranyat sem adta ki a kezéből! Bizonyára, ez az »egy aranyat sem« méltó rá, hogy helyet foglaljon a történelem aranykönyvében amellett a nagy mondás mellett, hogy: »Szó nélkül halál!«

Legelőször Simi gróf kapta vissza a szavát. Ő volt a legszűzibb lélek a társaságban.

- És ha meggondolom - szólt - hogy nekem egy külvárosi jelenetem van ettől az embertől, egy külvárosi jelenetem, amelyet ötven forintért vásároltam!

- Az a külvárosi jelenet is abban a műhelyben készült, amelyből a múltkori Van Ostade került ki - felelt a monte-carlói úr.

Simi grófnak a képvásárlásban való szerencsétlensége közmondásos volt. Külvárosi jelenetével is kinevették. Egy valódi Birót nem vásárolnak ötven forintért.

6

Simi gróf meg volt sértve. Azért se hagyta a dolgot annyiban. Megvizsgáltatta a képet egy szakértővel.

A szakértő megállapította, hogy a munka eredeti. Megjegyezte ugyan, hogy a mester első korszakából való, de nem hunyhatott szemet a fiatalkori mű szembeszökő szépségei előtt.

És hogy megerősítse az ítéletét, nyomban felajánlott érte ezer forintot.

Simi gróf néma megvetéssel felelt, s még aznap kiadta a rendeletet, hogy vigyék át a képet az előszobából a nagyterembe.

A következő héten aztán, mikor az Illustrated London News és a párisi Illustration egyszerre adták ki a Biró Jenő úr arcképét, Simi gróf a szokottnál gyakrabban nézett be az olvasóterembe, s mint ragadozómadár vetette rá magát azokra a gyanútlanokra, akik az említett képes lapokon szenderegtek.

Nem engedte el nekik, hogy az ő gyűjteményében van egy külvárosi jelenet, mely kétségtelenül a nagy Biróé, egy valódi Biró, mely a mester első korszakából való.

S a fáradsága nem is veszett kárba, mert szép lassan kiköszörülte azt a csorbát, melyet szakértelmének hírén régi balsikerei ütöttek.

- Jobb orra van, mint hittük - mondogatták eleinte, ha a képeiről beszéltek. - Egy párszor lefőzték ugyan, de, istenem, kit nem lehet egyszer-kétszer megtéveszteni?! A szakemberek is megbotlanak néha, kivált képdolgokban. És azt meg kell adni neki, hogy fölismerte Biróban a nagy tehetséget. Ez már valami.

Később aztán elfelejtették a csalódásait, csak azt tudták róla, hogy ő volt az első, aki Birónak a tehetségét fölismerte. A tréfa élét vesztette; nem akadt többé, aki műérzékét fitymálta, kicsinyelte volna. Egy szép nap arra ébredt, hogy az elsőrangú szakértők között emlegetik.

Hogyne! Mikor ő volt az, aki a nagy Birót fölfedezte.

. . . .

Nem volt két ilyen nevű festő. A nagy Biró a mi szegény barátunk volt.

Ha valaki azt kérdezné, hogy miképpen jutott Biró a »nagy« jelzőhöz, erre csak azt lehetne felelni, amit az olvasó már úgyis tud. A London News kiadta az arcképét, mint a monte-carlói szerencsés játékosét, az Illustration, mint Darzens kitűnő tanítványáét, akiről mostanában annyit beszélnek, végre kiadták a magyar képes újságok is, amelyek már mint kitűnő hazánkfiát emlegették.

S ha valaki ezt kevesellné, ha azt vetné ellen, hogy az újság-elismerésektől a nagyságig még egy nagy lépés van, ezzel szemben csak arra lehet hivatkozni, hogy méltóztassék megszámlálni: hány nagyságot ismerünk, amely nem az újságok egybehangzó dicséretein épült?

7

A szerencse, attól fogva, hogy Monte-Carlóban hozzászegődött, hű maradt Biró Jenő úrhoz. A szerencse is asszony; s nem azok a legmulandóbb viszonyaink, amelyeket a legkésőbben kötünk.

Ez a kései szerető, akárhová lépett Biró Jenő úr, mindenütt ott járt a nyomában. Elválaszthatatlanok voltak.

A játékterembe ugyan nem kísérte többé, de talált más alkalmat, hogy a hűségét bebizonyítsa. Biró Jenő úr nem játszott többet; okosabbat csinált ennél: üzleteket.

És minden vállalkozásának mesés sikere volt. Ha az egész környéket elverte a jég, az ő földeit kikerülte a csapás; ha a szél kifútt a tárcájából egy ezrest, hazatérőben ott találta meg a pénzt a park kapujánál, egy bokron fennakadva.

A legőrültebb vállalatok aranybányákká váltak, ha ő állt az élükre; a bot kivirágzott volna a keze között, hogyha virágszállításra adja magát.

Amihez hozzányúlt, arannyá változott a keze között, mint Midás királyról beszéli a mese.

Az ilyen embert a világ mindig meg tudja becsülni érdeme szerint; megbecsülte Biró Jenő urat is.

Elhalmozták tisztességgel, kitüntetésekkel; válogathatott a méltóságok között; mindenféle rangú szolgahad leste a parancsszavát; mindennap bebizonyították neki, hogy milyen végtelen nagy ember, s még életében tudta az egész világ, hogy hol fog majd a szobra állani.

Nagy ember volt, kétségtelenül, nagy, kiváló ember. Voltak az élet játékasztalánál sokan, de csak ő találta ki, hogy másodszor is a harmincas fog kijönni.

8

Eleinte úgy látszott, hogy Biró Jenő úr meg tudja becsülni, amit a tűnő pillanat ad, s ki tudja színi minden virágnak a mézét.

Nem mintha az apró anyagi örömökre vetette volna magát, de a szeméből, mely néha-néha a régi fényben ragyogott fel, ki lehetett olvasni, hogy neki is megvannak a maga gyönyörűségei.

Így fel-fellángolt néha a szeme, ha egy-egy régi ismerőse magasztalni kezdte előtte valamelyik halhatatlan alkotását, mellyel szíves volt megajándékozni a világot. Ilyenkor aligha a bóknak örvendett oly nagyon; mert bókban, hízelgésben ugyancsak volt része. De, úgy tetszik, annak is van valami titkos öröme, ha az ember mélységesen megvetheti egy-egy felebarátját.

Ezekben a szerencsés napokban, mikor az áldás csak úgy ömlött a fejére, nagyobbára viszontlátta a régi ismerőseit. Vezekényi, Weinberger úr, az egykori jury-tag O betűvé görbülve jelentek meg előtte, kérvén egyben-másban a kegyes pártfogását. Sietett teljesíteni a kívánságaikat, s meglátszott rajta, hogy szívesen adja az alamizsnáját.

Ilyenkor valósággal jó kedve volt. Néha még mosolyogni is látták.

Megérhette azt az örömet is, hogy jelentékeny szolgálatot tehetett egykori pártfogójának, a gardénia-hercegnek, akinek társaságában valaha annyi kellemes, gondolattalan órát töltött.

A gardénia-herceg ugyanis, hosszas várakozás után elfoglalta ősei trónját, de alig foglalta el, nemsokára kénytelen volt ismét elhagyni, s kivonulni székvárosából, mely különben se tartozott a hajlandóságainak megfelelő helyek közé. Nyugalomba tették, amibe a gardénia-herceg némi húzódozás után, bele is törődött.

Ez a kis húzódozás azonban - polgári háborúnak nem lehet mondani, legfeljebb polgári csetepaténak - sok pénzébe került a gardénia-hercegnek, s a fegyvergyárosok, akik tudvalevőleg több pénzt tudnak elnyelni, mint a világ összes hölgyecskéi, pillanatnyi zavarba sodorták.

Ebből a pillanatnyi zavarból Masa grófnő és Biró Jenő úr segítették ki a nyugalmazott királyt, néhány millió frank barátságos kölcsönnel, melyet a virágok barátja, ki a királyságból csak az udvariasságot őrizhette meg, olyan gardéniák kíséretében sietett megküldeni, amilyenek sem azelőtt, sem azóta nem termettek ezen a szép világon.

9

Akármit mondanak is a költők, jobb selyemmel párnázott kocsiban járni, mint gyalog, fel a hegyre, déli egy órakor; jobb Derbyt nyerni, mint olyan költőnek lenni, akit minden omnibuszló legázol; végre jobb, ha az embert az egész világ süvegeli, mint hogyha folyton oldalba lökdösik.

De akármilyen jó dolog is a kényelem, ha az ember sokáig jár selyemmel párnázott kocsiban, végre ezt is megunja, s ha valaki háromszor egymásután megnyeri a Derbyt, utoljára ezt az örömet se tudja méltányolni. Azonképpen, ha a szerencse gyermekét folyton-folyvást, mindig süvegelik, többnyire elfelejti, hogy őt oldalba is lökdöshetnék. Így történt Biró Jenő úrral is.

Beleszokott a selyempárnákba; nem tűnt fel neki többé, milyen jómódban él, s ettől fogva úgy kezdte találni, hogy ő voltaképpen igen sajnálatraméltó ember.

Akinek megvan mindene, amit az ember maga körül kívánhat, az rendesen magában keres valamit, amit aztán nem lehet megtalálni.

Biró Jenő úr is magában kereste, amije hiányzott, és ő is hiába kereste, aminthogy ez mindig így szokott történni.

Eszébe jutott, hogy eddig, ha szomorú élete volt is, ha meg kellett is ízlelnie minden emberi szerencsétlenséget, fájdalmat és nyomorúságot, volt egy vigasztalója, az, hogy magát nem vádolhatta soha. Eddig mindig volt egy jóbarátja, aki őt szerette, s akiben megbízhatott: önmaga.

Azóta elvesztette ezt a jóbarátot. S ha azt mondjuk, hogy elvesztette, csak szépítjük a dolgot. Mert a rideg igazság az, hogy: feláldozta, eladta.

10

Attól a naptól fogva, amikor eszébe jutott, hogy áldozatot hozott, a fejébe vette azt is, hogy tulajdonképpen semmiért áldozta fel lelkének a békéjét.

Mióta fiának a sorsa biztosítva volt, úgy tűnt fel előtte, mintha a gyermek jövőjén aggódni sohasem is lett volna oka. Ha túl vagyunk valami bajon, az első dolgunk, hogy kicsinyelni kezdjük a veszedelmet, amelyben forogtunk.

Miért áldozta fel tehát az énjét? Egy kis bőségért, mint az utolsó szédelgő. Olyan bőségért, melynek örömét nem tudta élvezni.

Ez a bőség pedig egyre növekedett. Biró Jenő úr már régen összetette a kezét, de a vagyona csak nőtt magától, és egyre rohamosabban, mint a hógörgeteg.

Csinálhatott akármit, minden birtokából új birtokok támadtak, s Biró Jenő úr úgy tekintett erre a nagy áldásra, mint a Bűnre, melynek mindig új bűnöket kell szülnie.

Az emberek nem tudták megérteni, hogy ennyi szerencse kegyeltje mért jár mindig olyan arccal, mintha az orra vére folynék.

Ötödik rész

1

Naplót írni - a legtöbbször azok gyengesége, akik senkinek se mondhatják el azt, ami a leginkább foglalkoztatja őket. Kislányoké, akiket nyugtalanná tesz, megzavar, lázba ejt az a csodálatos átváltozás, mely egy idő óta hatalmába kerítette a lelköket, - szerelmes lányoké, akik még nem tartanak ott, hogy megvallhassák érzéseiket annak, akit ezek a mindenkor egyforma, gyermekes mondanivalók nagyon is érdekelnek, - asszonyoké, akiknek titkuk van.

Ezeknek a kislányoknak, szerelmes lányoknak és titkot tartogató asszonyoknak a lelkéből kikívánkozik valami. Az elhallgatott, feltartóztatott, fojtogatott érzések annyira megáradnak bennök, hogy az özönnek ki kell fakadnia valahol. És ha nem gyónhatják meg nyugtalanságaikat egy hozzájok hasonló valakinek, akiben tökéletesen megbíznak, ha nem suttoghatják el titkaikat még a titoktartó, de részvéttelen nádasnak sem, mit van mit tenniök: kilehelik, kipityergik sóhajaikat a magánosságban, vágyódásaikat kiöntik szavak helyett betűkbe, sorokba, és vallomásuknak örök rejtőzködésre kárhoztatott tanúit, hogy árulóikká ne válhassanak, elcsukják egy kapcsos, kulccsal zárható könyvbe.

Később, mikor már van kinek elmondaniok, hogy mi jár a fejökben: nem nyitják ki többé a kapcsos könyvet. Vagy, ha igen, nem azért nyitják ki, hogy megint írjanak bele, hanem: hogy mulassanak azon, ami már benne van. A napló egész tartalma egyszerre gyermekességnek tűnik fel előttük. Milyen ostobák voltak - akkor! És nem hinnék el, hogy amit ezek a gyerekes sorok sírnak el, az valóban komoly valami, - hogy nem ők lettek komolyabbakká, hanem a körülményeik váltak vidámabbra. A bőségben élő szívesen és derülten gondol azokra a kalandos napokra, amikor minduntalan koplalnia kellett; amit akkor állott ki, most már vidám, humoros, tréfás dolognak tűnik fel előtte, a boldog ifjúság, a kalandos élet mulatságos tartozékának. Bőségének tudatában, elbizakodottságában, mely tulajdon erejének véli azt, amiben csak a sors kedvezését kellene látnia, nem tudja elképzelni, hogy régi esete, régi gyöngesége, régi keserve igen komoly dolog volt, mely könnyen végzetessé válhatott volna, ha az idegen erők, a körülötte s nem benne működő erők, véletlenül, meg nem könyörülnek rajta.

Naplót írni - sokszor azoknak a gyöngesége, akik szerelmesek magukba. Akik benyomásaikat, már akármi kelti fel ezeket a benyomásokat, minden esetben érdemesnek tartják a följegyzésre; akik megfigyelésüket olyan értékesnek vélik, hogy sajnálnák, ha ez a számos, szép megfigyelés mind veszendőbe menne. Naplót írnak tehát, hogy ezekben az érdekes dolgokban mások is gyönyörködhessenek, vagy legalább még egyszer gyönyörködhessenek ők maguk, később, esztendők múltán, amikor ez a sok elfelejtett holmi megint újnak tűnik fel előttük.

Ezeknek már érdemes naplót írniok, mert a második célt bizonyosan elérik.

Naplót írni - végül, szoktak, nagyritkán, olyanok is, akikkel vagy akik előtt minduntalan történik valami följegyzésre méltó.

A napló-írók nagy sokasága ennek a három csoportnak egyikéhez vagy másikához tartozik. Én, Biró Jenő, aki az itt következő jegyzeteket írom, nem tartozom a három csoport egyikéhez sem.

Nem érzem a szükségét annak, hogy elmondjam valakinek, ami a leginkább foglalkoztat. Vagy ha bennem is szendereg ilyes hajlandóság, ez még nem növekedett, s aligha fog növekedni ellenállhatatlan vággyá. Sohase voltam nagyon közlékeny természetű. Életem sora,

emberismeretem s a hosszú megszokás zárkózottá tett. A lelkemből nem kívánkozik ki semmiféle vallomás. Nem keresem a rokonlelket, aki megértsen. Tudom, hogy nemigen van ilyen rokonlélek, és ha véletlenül mégis akadna, rokonomat vallomásaimból mindössze az érdekelné, hogy esetem mennyire hasonlít az övéhez. Rokonomnak magának is sokkal több baja volna, semhogy valami nagyon törődnék velem; éppen elég neki a magáé.

De szerelmes se vagyok magamba. Nem képzelem, hogy benyomásaim akárkit is érdekelhetnének. És nem akarom megőrizni a feledéstől azt, amit ma gondolok és érzek. Nem hiszem, hogy valaha gyönyörűséget találhatnék ezekben a följegyzésekben. Sohase leszek kíváncsi arra, hogy milyen voltam öt, tíz, tizenöt esztendővel ezelőtt. Ettől a tanulmánytól nem remélek semmi örömet.

És végre nem történik se velem, se körülöttem semmi olyas, aminek a följegyzéséért érdemes volna tollat fognom. Azt, hogy az élet arasznyi, és mégis a szomorúságok egész hegyei férnek belé, - hogy az emberek a rosszasággal milyen keveset érnek el, és mégis milyen rosszak tudnak lenni, - hogy a jó ember milyen áldás, és hogy mégis ebben az áldásban mennyivel kevesebb részünk van, mint a napfény áldásában, - hogy a boldogsághoz voltaképpen milyen kevés kellene annak az embernek, aki magát, a többieket és a természetet megérti, és mégis, néha éppen azok a legkevésbé boldogok, akik a legszerényebbek, a legkevésbé követelők - ezt ugyan fölösleges untalan ismételni.

Már jó ideje egyik napom tökéletesen olyan, mint a másik. És hogy mi történik kívül, a világban, azt talán minden ember közül én tudom a legkevésbé. Úgy élek, mint a pók, mely hangtalanul szövi hálóját egy sötét zugban, és egy cseppet se törődik azzal, ami a napfényen élőket foglalkoztatja, izgatja, futkározásra s küzdelmekre bírja. Csak éppen akkor mozdulok ki remeteségemből, amikor az élet eleséget követelő föltételei már nem tűrik meg, hogy a rejtekemben maradjak.

Mért írom hát ezeket a följegyzéseket?

Időtöltésből. Hogy elöljek vele egy pár órát, amikor nincs más választásom, mint: tépelődni, tovább tépelődni, vagy: ákombákomokat vetni papírra.

Mindennap van egy pár órám, amely a gyönyörűségé. Él - hála istennek, él! - egy kis lény a világon, akiért én is mintha élnék. Akinek a jövőjéért mozgok, táplálkozom, igyekszem dolgozni, már amennyire tudok, akinek az érdekében teljesíteni szeretném azt a feladatot, melyet mindnyájunkra ránk róttak, melynek végső célja ismeretlen, s melynek teljesítése rám nézve még terhesebb, mint a legtöbb küszködőre nézve, mert én már nem reménykedem, mint ezek, nekem már nincs jövőm, csak jelenem, s a jelenem az, hogy az életnek ezt az egyetlen, - mindig oly rövid! - gyönyörűségét napról-napra megújuló, sok óráig tartó, s szinte elviselhetetlenül nyomasztó szenvedéssel kell megfizetnem. Él egy kis lény, aki szerelmemből fakadt, s annak szívéből, akit mindenekfelett szerettem. Hallgatni ennek a kis lénynek a gügyögését, látni arcocskáján az imádott vonásokat, annak a vonásait, akit el kellett temetnem, viszontlátni rajta, elevenen, valamit az ő lényéből, az ő szemét, az ő ajkait, élve látni egy piciséget az ő szépségéből, az ő bájából, nap-nap után valami újat fedezni fel benne, ami az ő életének a folytatása, amit a halál legalább emléknek meghagyott nekem, a pici lény mosolygásából, formáiból, mozdulataiból ráismerni őrá, aki íme, nem múlt el egészen, elnézni gyermekünknek a növekedését, játszani vele, ha ébren van, s lesni a lélegzetét, ha alszik - bizonyára isteni gyönyörűség... s aligha írom ezeket a sorokat, ha ez a gyönyörűségem nem marad meg. De ez a gyönyörűségem naponkint csak egy pár óráig tarthat - ennek a kis lénynek az érdekében. Az az ápolás, amelyre szüksége van, a legjobb ápolás, amelyben részesülhet, az éjszaka óráira mindig, könyörtelenül elválaszt tőle, és nappal is tovább, mint szeretném.

Mert csak nappal dolgozhatom, és dolgoznom kell, érte. Dolgoznom, amennyit és ahogyan tudok; akkor, amikor csak egyáltalán képes vagyok rá. De kedv nélkül dolgozom és hamar kimerülök. A rajzolás elemeire oktatni vásott sihedereket, akiknek a rajzoláshoz nincs semmi hajlandóságuk és nincs a legcsekélyebb jóakaratuk - nem nekem való mesterség. Képpel látni el egy olyan élclapot, melynek a tartalmát megvetem, nemcsak hogy megaláz magam előtt, nemcsak hogy folytonosan sérti lelkiismeretemet, becsvágyamat, s a bennem szemérmesen rejtőzködő, de leküzdhetetlen emberi méltóságérzetet: nagyon fáraszt is. Úgy látszik, nemsokára már megszabadulhatok ettől a robottól s ettől a boszorkánynyomástól; rövid idő múlva talán már nem lesz, ami lefokozza bennem azt a megbecsülést, amellyel magunk iránt viseltetnünk kell, azt az önérzetet, amelyre minden embernek szüksége van ahhoz, hogy eredményes munkát végezhessen. Úgy látszik, a közeljövőben elérhetem, hogy csak a művészi munkának éljek. Van valaki, aki megkedvelte a képeimet; ennek a valakinek már utánzói is akadtak; ha festek, már nem dolgozom hiába. Örülök ennek a fordulatnak, de örömem nem zavartalan, hanem elégedetlenséggel és bizalmatlansággal elegyes. A jobbnak ígérkező jövő alapja nem egészen tiszta, s igen ingadozónak látszik. Ami kiemel rabszolgaságomból, nem az, aminek a segítsége büszkévé tenne; nem a művészet igazi szeretete, nem a jóízlésű nagyközönség tartós megbecsülése. Hanem egyetlenegy embernek a szeszélye - olyan emberé, akinek a gondolkozása felszínes s az ízlése nem túlságosan finom, aki a művészi munkát is csak úgy nézi, ahogy egy szép agarat vagy egy ügyes szerkezetű automobilt - s ezen a szeszélyen kívül, a (valószínűen csak rövid ideig tartó) divat, mely nyomon követi a fejedelmi szeszélyt. Ez a siker nem tesz büszkévé, még kevésbé elbizakodottá, sőt éppen nem elégíti ki az önérzetemet. Azonkívül nemigen biztat azzal, hogy a jobb jövő maradandó lesz. És mindezek koronájául elégedetlennek kell lennem magammal is. Mi hasznom újkeletű kis sikereimből, mikor azt kell látnom, hogy azok a képeim, amelyekkel ilyen eredményt érek el, nem érnek annyit, néha sokkal, nagyon sokkal gyöngébbek, mint a régiek, amelyek az ördögnek se kellettek?! Azért még akkor is kedv nélkül dolgozom, amikor festek. Érzem, hogy fogy a tehetségem, s hogy már nem vagyok a régi erőmben; látom, hogy az a lélek, mely a régi képeimnek valami értéket adott, az újakon egyre halványabban mutatkozik; sőt látnom kell azt is, hogy nemcsak a művészi erőm, hanem még a munkaképességem is mindinkább hanyatlik. És ez a keserves tudat, ez a szomorú látvány csak annál jobban megbénít, csak annál hamarább elfáraszt.

Aztán, mikor tökéletesen belefáradtam a munkába, és mikor - késő este - ki vagyok zárva arról a helyről, ahol egyetlen örömömet találom, egyedül maradok gondolataimmal. Szenvedésemmel; fájdalmas emlékeimmel. Ó, nem akarok felejteni! Az emlékeim becsesek nekem; hiszen nem maradt egyebem, csak a gyermekem meg az emlékeim. És úgy érzem, Ő addig nem halt meg egészen, amíg legalább az én emlékemben még ott van az a kép, amely valaha az Ő lényéből sugárzott, amíg tekintetének, mosolyának, hangjának a benyomása legalább az én lelkemben él. Hogyne őrizném hát az emlékeimet! Annál féltékenyebben őrzöm, mert keservesen érzem, mily hitványul gyönge az emberi emlékezet, s hogy legféltettebb benyomásaink hamarább illannak el, mint a heliotrop illata egy nyitva felejtett illatszeres üvegből. És mégse adhatom át magamat egészen az emlékeimnek, az örömtelen magánosság s a kénytelen pihenés óráiban sem. Az emlékezés nekem még, akármennyire lelki szükségem, s akármilyen jóleső érzésekkel vegyes, mégis nagyon fájdalmas; a szenvedés túlságosan kimerít. Pedig szükségem van az erőmre, hogy dolgozni tudjak a fiunkért.

Azért nem temetkezhetem bele a múltba olyan mélyen, mint amennyire szeretném. Mikor már nagyon sajog a fájdalmam, ki kell ragadnom magamat ebből az elernyesztő érzésből. De nem menekülhetek a jövő képéhez sem. A jövőbe nézve csak kétségek gyötörnek. És még folyvást órák választanak el attól az időtől, amikor el tudok aludni. Nagy ideje már, hogy igen keveset alszom; akkor is inkább csak kábultan pihenek.

Ezeket az órákat, amelyekben hiába várom az álom vágyát, vagy legalább a megváltó kábultságot, el kell ölnöm valamivel. Úgy teszek tehát, mint aki munka közben, fél-pihenésül, firkál, rajzolgat, s abrakadabrákkal, emberfejekkel, mértani ábrázolatokkal vagy semmit se jelentő hieroglifákkal rója tele az előtte heverő tiszta papírlapot. Leírom ide, ami olykor foglalkoztat, s amin egy kissé elszórakozom.

Nem naplót írok. Ha a napi élményeimet akarnám idejegyezni, jóformán mindennap ugyanazt kellene leírnom, és annak a sok egyformaságnak, amelyet napról-napra újra meg újra átélek, akár hosszadalmas, akár rövid, de szükségképpen csupa ismétléssel járó följegyzése már nem szórakoztatna. Csak időnkint írok ebbe a könyvbe; olyankor, amikor más menedéket már nem találok. És csak azt írom ide, ami éppen eszembe jut, de nem éppen először jut eszembe.

Nincs több szándékom, mint a céltalanul rajzolgatónak. Nem szántam ezeket a följegyzéseket senkinek. Hanem azért el kell számolnom azzal a gondolattal, hogy mi történhetik ezzel a könyvvel a halálom után.

Az bizonyos, hogy nem szeretném, ha olyanok kezébe kerülne, akiknek idegen voltam és mindig idegen maradok. Nem azért írok az érzéseimről, hogy akárki turkálhasson bennök; mindenkinek vannak kedves családi levelei, amelyeket nem szívesen látna a zsibvásáron. De gondom lesz rá, hogy ez a könyv ne kerülhessen röhögő kíváncsiak kezébe.

Van valaki, aki elolvashatja. A fiam, ha majd huszonöt esztendős lesz. Nem célom éppen, nem is kívánom, de nem bánom, ha elolvassa. Legalább meggyőződhetik róla, hogy akármit beszéljenek is az apjáról egy olyan korszakban, amelyben semmi se általános, csak az éhség és a falánkság: az apja nem volt se elmebajos, se beteg idegzetű ember, sőt talán ostoba fickó sem, ha ugyan nem mindenki ostoba fickó, aki valami egyebet is kíván az élettől, és nem csak: garast, sok garast, mentül több garast.

2

Olyanoktól, akik derülten bírálják embertársaikat és sohase néznek vissza arra a csekélységre, ami a múltjokban egy kissé feketéllik: az édesanyára, aki éhen halt s akivel nem törődtek, - a felebarátra, akit gyöngéd, a büntetőtörvénnyel egy cseppet se ellenkező formában, de azért nem kevésbé hathatós módon segítettek kituszkolni ebből az árnyékvilágból, - az elhagyott kedvesre, akit a nyomorúságba taszítottak, - a magzatra, akinek életfonalát a lehető legkorábban juttatták Atroposz párka ollós kezébe, - a szegényekre, akiknek ügyesen elvarázsolt piszkos krajcárjaiból, bűzös párnáiból, utálatos verejtékéből angol kényelemmel berendezett, jó illatú otthont építettek maguknak, - a testvérre, akit kizsákmányoltak, - a párbajban lelőtt ellenfélre, akinek a holttestéből talapzatot készítettek maguknak, hogy végül mint államférfiak magasodjanak ki a sokaságból, - a megrágalmazott vetélytársakra, akiket előbb elbuktattak, aztán elsirattak, hogy az üres helyekre ők ülhessenek, - a megtévesztett ezrekre, akiknek ostoba bizalmát, ostoba meggyőződését vagy ostoba érzéseit okosságuk adófizetőivé tették, - és így tovább, mert ennek sohase volna vége, - az ilyenektől gyakran hallani efféle nyilatkozatot:

- A világnak haladnia kell, és a haladásnak erős akaratú, kemény legényekre van szüksége, nem érzelgős, puha lényekre. Az érzelgős ember nem férfias; az érzelgős férfi nevetséges, ostoba, utálnivaló.

Érzelgősnek ők háromféle embert neveznek. Mindenekelőtt az olyat, akit az ostoba meggyőződés még arra is rábír, hogy emiatt ellentétbe keveredjék a tulajdon érdekével. Azután az olyan embert, akinek az érzései erősek, mélyek, tartósak, s aki, érzésből, még áldozatokra is képes. Végül azokat, akikre (előttük örökkön megérthetetlen) nagy hatással van a szerelem, a részvét érzése, vagy a fájdalom.

Érzelgés vagy érzés nekik mindegy. Se a két szót, se a két fogalmat nem tudják egymástól megkülönböztetni. Minthogy érzés nemigen van bennök: a nagy és a mély érzést képtelenek megérteni. És mert ők taplós szívűek: az érezni tudókat szánalmasan gyöngéknek, betegeknek, ostobáknak, maguk alatt valóknak nézik.

Ha az orrszarvúval meg tudná értetni valaki, hogy az ember bőrén a szúnyogcsípésre hólyagok támadnak, az orrszarvú agyvelejében bizonyára valami olyan képzetféle derengene fel, hogy: az ember igen gyatra és alsórendű állat. Pedig abból, hogy az orrszarvú bőre föl se veszi azt, ami az érzékenyebb bőrű embernek már egy kissé fájdalmas, nem az következik, hogy az orrszarvú egészséges, az ember pedig beteg, nem az, hogy az orrszarvú eszes, és az ember ostoba, hanem csak az, hogy az orrszarvú és az ember két különböző állat.

Ezeknek a taplós szívű felsőbb lényeknek, akik olyannyira szívükön viselik a világ haladását, s oly meghatóan gondoskodnak a messze jövő ismeretleneiről, miután fenevadak módjára viselkedtek a hozzájok tartozókkal szemben, azt lehetne mondani:

Meglehet, hogy a világot ezentúl azok fogják előbbre vinni, akikben annyira túlteng az értelem, hogy minden érzést kiszorít a lelkükből, de eddig nem egészen így történt. Ami a társadalom mai berendezésében jó és az eleveneknek hasznos, olyan halottak alkották meg, akik a meggyőződéseiket előbbre helyezték a személyes érdeküknél. Ami az előttünk levő emberi alkotásokban maradandó, vagy legalább tartósabb, mint az egyes ember élete, nagyrészt (s ha csak a leginkább kiemelkedő jelenségeket tekintjük: általában) olyanok műve, akik érzésből képesek voltak áldozatokra is. A legértékesebb eredmények, amelyekhez az emberi elme valaha eljutott, azok, amelyeknek felkutatását az érzés sürgette; kivívásukban olyanok működtek közre, akikben az érzékenység és ennek megfelelően a részvét érzése fejlődöttebb volt, mint a nagy tömegben, míg az érzés nélkül való értelmesek megelégedtek azzal, hogy tarkává tették a világtörténelmet.

Mi teremtette meg, például, a művészeteket, ha nem az érzés? (Mert, ha a szépet szeretjük: öntudatlanul is a jót keressük; azt, ami a természetben vigasztaló; azt, ami a természet és az ember rendeltetésében azonos.) Igaz, csinálnak ma már úgynevezett művészetet ügyeskedéssel, tisztán »észből« is; de a remekműveket, amelyekhez a divat hóbortjainak ellenére is vissza-visszatér az emberiség, mindenkor a nagy és mély érzések sugallták.

Érezni tudni: nem beteges állapot, hanem a fejlődöttebb emberi léleknek egyik tulajdonsága. (Mert az érzés kiigazodik a homályos képzetek közt, ahol az értelem nem tud ítélni; mert az érzés birodalma: a csak sejthető; az, ami az észnek örökre »ignorabimus«; az, ami csak a bennünk rejlő legtitokzatosabb valamivel, az ösztönszerű ítélettel, a természeti erő legrejtelmesebb részével közelíthető meg.) Adomány, mely olyan, mint az élet többi adománya: nemcsak gyönyörűséggel jár, hanem bajjal és fájdalommal is.

És nem természetes-e, hogy a művész, akit aprócseprő dolgok kevésbé foglalnak le, tehát kevésbé szórakoztatnak el, mint más embert, - aki a többieknél szabadabban adhatja át magát az érzésének, mert hisz ez: kötelességének nem ellensége, hanem ellenkezőleg: ihletének forrása, - hogy a művész, aki végre is az egész természet életében megnyilvánuló örök érzés egyik követe volna (mert az életfolyamatok bonyodalmas összejátszásában nemcsak egy titokzatos erő, nemcsak egy titokzatos önző cél jelentkezik, hanem egy még titokzatosabb, minden szervessel és szervetlennel szemben hozzája mérten gondoskodó örök érzés is, mely mintha a bennünk levő érzőképesség ősforrása volna), - hogy a művész erősebben érez, mint a számító kalmár?

Hallom, hogy számító kalmárok, akik festenek és üzérkednek a képeikkel, azt beszélik rólam, talán meggyőződésből, de talán egy kissé azért is, hogy így könnyebben rázhassanak le a nyakukról, s ne kellessen éppen kiöklözniök a piacról... szóval a barátaim azt mondják, hogy beteg lélek vagyok. Mert egészséges lélek-e az, amelyen ilyen sokáig rágódik a fájdalom? *Ők* sokallják, ami *nekem* fáj.

3

Lehet, hogy ha többet forognék az emberek között, már nem mondanák rólam, hogy beteg lélek vagyok, és - már nem érezném annyira, ami most csak úgy fáj, mint a legelső napon. Az életünk föltételeit szabályozó törvény úgy kívánja, hogy az új benyomások háttérbe szorítsák a régieket; hogy a sok apró új benyomás háttérbe szorítsa a legerősebb régi benyomást is; s hogy a sokszor, sokára háttérbe szorított régi benyomások lassankint elhalványodjanak, elsorvadjanak. Ha keresném a felejtést, ha el akarnám altatni a szívemet, ha azt kívánnám, hogy valami elölje a fájdalmamat, ha nekem is csak egy óhajtásom volna: átaludni azt az időt, amíg a sebem beheged, s valami lelki altatószer használata után kábultan helyeződni át abba az állapotba, abba az időpontba, amikor az ember már nem emlékszik s nem érez, - csak sokat kellene az emberek közé mennem, és nekem is sikerülne az, ami sikerül másoknak, a gyászolók ama nagy többségének, amelyben megvan az ehhez való jó szándék.

Nem keresem a felejtést. Ragaszkodom az emlékeimhez, amíg ragaszkodhatom. A nekem oly kedves, drága képeket, a múlt képeit, amelyek, ha olykor összefacsarják a szívemet, fölidézik az eltűnt napok édességét is, s meg-megjelenésükkel egy kissé vigasztalnak - nem akarom elűzni. Nem akarom elűzni kedvesem árnyékát; árnyéka is kedves nekem. Nem félek, nem kínos nekem Rágondolni. Megőrzöm, ami Őbelőle még él, amíg megőrizhetem. Hisz azok a képek is, amelyek a legerősebben dobogtatták meg szívünket, oly hamar elillannak a tehetetlen emlékezet elől! Hisz amúgy is oly korán következik el az az óra, amikor az idő már mindentől meglopott bennünket, amikor boldogságunk egész paradicsomából csak valami iszonyúan kevés, homályos, zavaros álomfoszlány marad meg agyunknak a legmélyén!... amikor a múltat is csak úgy *sejtjük*, akár a jövőt!

- De azért nem akarom mesterségesen ápolni a fájdalmamat. Éterrel, pézsmával csikarni ki egy icipici haladékot a természetes elmúlástól - mit érünk el vele? perceket! Aki balzsammal akarja feltartóztatni a természetes feloszlást, mássá teszi halottját, egyszerre megváltoztatja azt, ami volt, s egy árnyéknak az árnyékát őrzi. És hiába minden, így is, úgyis hiába. Az emlék pillangó, mely elrepül; hiába kapkodunk utána, szárnyainak a hamva se marad meg sokáig az ujjaink hegyén. Mit nyernék vele, ha erőszakolni akarnám a zavartalan, az állandó emlékezést? Talán napokat; talán semmit. Az emlékezésnek egy irányba erőltetése talán még csökkentené az emlékezés erejét. És ez a meddő kísérletezés mindenesetre meggyöngítené az akaraterőmet. Akármilyen jól esnék visszavonulni emlékezésem csigaházába, s ki nem mozdulni onnan: nem tehetem, hogy csak a múltamnak éljek. Nem szabad megfelejtkeznem arról, aki élve maradt meg az Ő lényéből, aki az Ő második élete. S ha én megfelejtkezném erről a kötelességről, az Ő árnyéka emlékeztetne rá... intene, hogy egész lélekkel gondoskodjam életének folytatásáról, hisz már csak ennyit tehetek Őérte! Nem zárkózhatom el emlékeim közé, s ha valami beteges érzésem azt kívánná, hogy mesterségesen ápoljam a fájdalmamat, akkor se tehetném, mert minden szent kötelességem tiltja.

Tehát, ha húzódozom az emberektől, ha a magánosságból, amelybe megvonultam, csak akkor lépek ki, amikor a kénytelenség szólít ki belőle, ennek más oka van.

Emberkerülőnek lenni - ebben csakugyan van valami nem természetes.

Az ember társaslény; már a legelső gondolkodónak sikerült megállapítania ezt a tételt. Egyedül gyönge. Rá van utalva a többiekre. Tehát már puszta érdekből is keresnie kell a társaságot. Ez alig szorul bizonyításra. Csak éppen körül kell nézni a világban és azonnal látni, hogy maga a mindenfelé jelentkezés is eleven erő, s hogy a sok összeköttetés egyike a világot mozgató néhány hatalomnak. Minden esetben áll ez, nemcsak abban az esetben, ha pusztán az anyagi eredményeket nézzük. Hamis az a tanítás, hogy az erős férfi igazán csak egyedül erős, hogy a sokaság befolyása, a sokasággal való küszködés, a sokasághoz való súrlódás, mely szükségképpen alkalmazkodással járna (mintha okvetetlenül a gyöngék változtatnák meg az erőst, s nem történhetnék ez megfordítva is!) - csak meggyengíti az erőst; hamis ez a tanítás, mert következtetéseiben minduntalan összetéveszti a tünetet az okkal. Bizonnyal csak az erősebbek között akadnak, akik olyan erőseknek vélik magukat, hogy azt képzelik: megélnek ők egyedül is, minden összeköttetés nélkül. De ebből nem az következik, hogy a magánosság tesz erőssé, hanem csak az, hogy ez a lehetetlen vállalkozás csak az erőseket kísérti és csak az erőseket teszi tönkre, mint például a turista-szenvedély. És már ezeknek a példája is bebizonyítja, hogy a magánosság az erőst is gyöngévé teszi. Nincs az a testben és javakban erős, bátor, derék, igaz ember, akit, ha tenni is akar valamit, és nem csak úgy akar élni, mint a remete: gyökéren és álmodozáson, gyorsan meg ne őrölne az élet, mihelyt egyedül akar meglenni, szövetség, társulás, segítők nélkül. A világ nem bocsátja meg, ha lenézik és fittyet hánynak neki; s jaj annak, aki kiköt az egész világgal. Elemi hatalom ez, mely porba teperi a legerősebbet is.

De nemcsak érdeke az embernek a társaság, hanem lelkiszüksége is. Ez a lelkiszükség éppúgy természettől való, mint alkatának egyéb tulajdonságai, és többek közt, egyik jele a karom, agyar, hatalmas fog, szarv, acélos láb, állatias izomerő, szőrbunda, tollazat, szárny és pikkelyes páncél nélkül való állat egymásrautaltságának.

És nincs az az emberkerülő, aki, életmódjának ellenére, valójában ne vágyódnék rá, hogy a hozzá hasonlókkal érintkezhessék, néha-néha szót válthasson, s egyszer-egyszer olyan dolgokról is beszélhessen velök, amelyek a leginkább érdeklik. Én is óhajtanám a társaságot: a hozzám hasonlók társaságát. Koronkint olyan, szinte parancsoló szükségét érzem annak, hogy valakivel szólhassak, olyan szomjúság fog el másvalakinek a gondolatai, másnak velem együttérzése, másnak a szavai után, hogy azt képzelem: kívánságom majdnem legyőzhetetlen, mint az éhség vagy a szomjúság érzése. Igen, ez a lélek természetes szomjúsága; csakhogy a lelket könnyebb legyűrni, mint a testet, mert a lélek sokkal többre képes, mint a test, nemcsak sokkal nagyobb erőkifejtésre, hanem sokkal több nélkülözésre is.

Mondom, én is óhajtanám a társaságot; de csak a hozzám hasonlók társaságát, és nem azokét, akikkel érintkezhetném.

Az én környezetem, sajnos, nem olyan, amely ezt a szomjúságomat kielégíthetné. Hiába, nekem nem volt szerencsém. Bizonyára igen sok olyan ember él a világon, aki után nem érdemes vágyódni, akit a legokosabb kikerülni, aki nem nekem való társaság, s aki számomra örökre idegen marad. De végre vannak, emezeknél jóval kevesebben, jóravaló, derék, értékes és kedves emberek is. (Tudom, tapasztalásból.) Csakhogy a körülöttem élő emberek, az én mai ismerőseim, jóformán mind az első osztályba tartoznak. Abból a társaságból, amelyre áhítoznám, nekem nemigen jutott ki.

Kikkel érintkezhetném?

Az én ismerőseim három csoportba sorozhatók. Az elsőbe tartoznak Weinberger Arnold úr és társai; azok, akiket az üzleti érdek köt hozzám (inkább az ő érdekük, mint az enyém). Az ezekkel való érintkezés még a legkevésbé volna terhemre, és szívesen elnézném nekik, hogy

engem csak azért keresnek, mert azok közé tartozom, akik nem kapzsiak és nem kicsinyesek, akiket tehát a legjobban kizsákmányolhatnak. De nem tudom elnézni nekik, hogy kicsinyes érdekhajhászatukat a barátság mezébe öltöztetik, - hogy, amikor hasznot húznak abból, amit bennem élhetetlenségnek tartanak, ezt olyan formában cselekszik, mintha még lekötelezhének, mintha voltaképpen szívességet tennének nekem, - és hogy szeretnék, ha ezt a képzelt szívességet hallgatag én magam is elismerném, bár nem igaz, bár ők tudják, hogy nem igaz, és tudják, hogy én is tudom, mennyire nem igaz. Színlelt barátságuk hazug szólamai bántanak; nemességet játszó haszonlesésük undorít; még a nyomorúság se bírhatna rá, hogy mikor tulajdonképpen megvetem őket, barátságot mutassak irántuk, amit pedig ők a tettetett szívesség viszonzásául megkövetelnének; önérzetem nem hajlandó rá, hogy akkor, amikor csak kiaknáztatom magamat, odáig megalázkodjam, s odáig lealacsonyodjam, hogy az övékhez hasonló érdekhajhászatból vállaljam a lekötelezett szerepét, amit képmutatásuk és hiúságuk megkívánna; szóval: egyszerűen nem tudok beszélni velök.

Aztán az úgynevezett jóbarátok következnének. A pályatársak, akikhez egy közös vonzalom: a művészet szeretete fűzne. Képzelhető-e érdek-ellentét jóbarátok között? Nos, tehát örökre elválaszt tőlük az érdek. Nem az én érdekem, hanem az ő érdekük. Az ő érdekük, amelyet én, akaratlanul, sokszor megsértettem, mikor őszintén, becsületesen elmondtam, hogyan vélekedem a művészetükről. Nem szívesen bírálgatom a társaimat; minden szót, amit valaha róluk kiejtettem, valósággal ki kellett csikarni belőlem. A legtöbbször ők maguk kényszerítettek színvallásra, abban a reményben, hogy magasztaló szavakat fognak hallani. Máskor mindig valami kötelesség kívánta, hogy igazat beszéljek róluk - és igazat beszélni: bizonyára a legnagyobb fényűzés a világon. Mindannyiszor, amikor ekképpen vétkeztem: jobban szerettem volna hallgatni; de nem tehettem mindig azt, ami rám nézve sokkal kellemesebb lett volna. Ők pedig nem méltányolják, hogy csak a kénytelenség beszélt belőlem (és az igazságszeretet, amelyet nem ismernek). S minthogy sokkal különbeknek tartják magukat, mint amennyit érnek: csak arra emlékeznek, hogy megsértettem az érdeküket. Akinek a hiúságát bántottam: azt megtámadtam személyében; amelyiknek nem váltam cinkosává, mikor az igazság ellenére valami előnyhöz akart jutni: azt megtámadtam nemes becsvágyában, jogos anyagi érdekében, sőt kenyérkeresetében, családja, gyermekei kenyerében. Mindezt, természetesen, nem tudják megbocsátani nekem.

De útjokban is állok. Azt képzelik, ha bármi csekély sikert érek el: ezt a sikert tőlük loptam, mert ez az előny is voltaképpen őket illetné. Ha gyűlölnek, mert megsértettem az érdeküket, még jobban gyűlölnek azért, mert azt hiszik, hogy minden falat kenyeret, amelyet a képeimmel keresek, az ő rovásukra, a nekik járó jutalomból hódítottam el. A legtöbben megölnének egy kanál vízben. Hogy megtorolják ellenök elkövetett vétkeimet, s hogy védekezzenek azzal a versennyel szemben, amelyet úgy fejtek ki, hogy én is élek és én is festek: amennyire megtehetik, a meggyőződésük ellenére is kisebbítenek, s ha rajtok áll, akadályokat gördítenek a tehetségem érvényesülése elé. Hogy minél inkább ártalmatlanná tehessenek, szánnivalónak hirdetik a munkásságomat; letagadnak a képeimről minden jót, ami egyáltalán letagadható; mesterségesen, célzatosan, következetesen terjesztik a rólam szóló, meglehetősen rosszakaratú ítéletet; még attól se idegenkednek, hogy apró rágalmakat bocsássanak világgá rólam - legutóbb azt találták ki, hogy az ivásnak adtam magamat - s hogy alaposan népszerűsítsék ezeket az apró rágalmakat, mert hiszen ezek is megtámadják a művészi hírnevet, ezeknek is megvan a maguk - rájok nézve hasznos - hatása. (Nem szenvedek a képzelt üldözés tébolyában, s nem képzelem, hogy csak velem tesznek így. De velem is így tesznek, s ez nekem elég.) És azért mégis azt várnák tőlem, hogy úgy szóljak hozzájok, mint jóbarát: pajtáskodó hangon, kedvesen, szeretettel. Erre nem vagyok képes.

De látni se kívánom őket. Miért kívánkoznám Krajnay, Barta és Vezekényi művésztársaim után? Mi közöm hozzájok? Nem nézem őket rokonlelkeknek; közöttük és közöttem nincs semmi szellemi közösség. Társam nekem Krajnay, aki, minthogy művésznek utolsó rangú, az élceivel teszi ismertté magát, és a társaséletben tanúsított fürgeségével szerez magának közönséget, mert az emberek szeretnek nevetni, s aki gyakran mulattatja őket, arról elhiszik, hogy egyébként is jeles embernek kell lennie?! Vagy Barta Pali, aki végigzsúroz, végiguzsonnáz, végigtáncol és végigudvarol minden házat, ahol az ebédlőben még elfér egy képecske, ahol egy csipetnyi műérdeklődést szimatol, és ahol még találkozik száz forint képvásárlásra?! Akivel arcképeket festetnek, mert mindenütt ott van?! És Vezekényi! Vezekényi, akinek még a szobafestésre sincs tehetsége, akinek azonban a tudós asszony alaposan felvágta a nyelvét! Vezekényi, aki összes ismerőseiről - ha valaha megsebezték a hiúságát, pedig ezt aligha kerülhették el - a legcsúnyább eseteket kedélyeskedi el, Vezekényi, akitől sokan félnek, mert veszedelmes, mint a csörgőkígyó, Vezekényi, akit egypáran komolyan is vesznek, mert - tudva, hogy ez gyümölcsöző - hol a mókás embert játssza (pedig még a paprikajancsiskodáshoz sincs tehetsége, kedélye, ötlete), hol meg a művészlelket, akit felháborít mindaz, ami nem szép, a vidáman lármás embert, aki nem tud uralkodni magán, akit elragad az ifjúság tüze, s akinek a szava oly népies zamatú, hogy öröm hallgatni! Vezekényi, aki mindenkivel szemben mézédes, aki mindenkit vállonvereget, aki mindenkivel szemben csupa bók, s aki a bókjait olyan ügyesen fogalmazza meg, hogy tulajdonképpen lebecsüli a megtiszteltet! Vezekényi, aki olyan bohó, mint egy komédiázó gyermek, s aki alattomban olyan okosan számító, mint egy uzsorás! Aki csupa jókedvű lárma, s aki valóságos művész az apró ármányok petéinek ügyes elhelyezésében! Akinek a múzsa csók helyett monoklit adott, s aki egy inget nem tudna lefesteni, de maga úgy öltözködik, mint egy gróf, mert ha a tehetségével nem teheti, az öltözködésével nyit utat magának a nagyvilágba... és mert a jól öltözködés tehetsége az egyetlen tehetség, amelyet nem tagadtak meg tőle az istenek! Akinek minden igyekezete: minél felsőbb körökbe jutni, s aki az előkelők termeiben olyan cifrán beszél, mint Szilaj Pista! Aki egy alkalmat se mulaszt el, amikor az előkelők között megjelenhetik, s aki ott a Murger Marceljét játssza, a született bohémet, a legbohémebb bohémet, pedig valójában nem festő, hanem gyűjtő, mert takarékpénztári könyveket gyűjt! Miért kívánkoznám Vezekényi után?!

Vezekényi díszpéldány, de sokan vannak, akik nagyon hasonlítanak rá, és kevesen, akik nem hasonlítanak rá egy cseppet sem. Igaz, ismertem ilyen pályatársakat is. De a gonosz véletlen úgy akarta, hogy éppen ezek tűnjenek el mellőlem. Meghaltak vagy más világtájakra kerültek.

Maradna még egy harmadik csoport. Pályatársak vagy nem pályatársak, de olyanok, akiktől nem idegenkedem, akiket becsülök, akikkel örömest volnék együtt. Csakhogy ezek, véletlenül, hozzám hasonlóan: szenvedők, és még érzékenyebbek, idegesebbek, nem olyan sokat kibíró szervezetek, mint én. Ha velök vagyok: örökösen rettegnem kell, melyik ártatlanul kiejtett szavammal okozok nekik akaratlanul rossz érzést?!... néha látnom kellett, hogy irántam való figyelmességük, gyöngédségük bizonyos önmegtagadásra, idegességeik eltitkolására, kínos lelki erőfeszítésre bírta rá őket. Mert olyanok, mint az aeolhárfa, s én nem ismerem őket annyira, hogy tudnám, mik azok a kicsinységek, amelyek már szenvedést okoznak nekik. Áldozatot fogadnék el tőlük, ha keresném őket.

És utolsó környezetem? Azok az egyszerű, jó emberek, akik boldogságom rövid ideje alatt a közelünkben, egy kissé a társaságunkban éltek? Velök szemben én vagyok ideges, s talán érthetetlenül türelmetlen. Nem tudom látni őket, mert fáj, hogy ők olyan könnyen túltették magukat azon, ami volt és ami elmúlt! Pedig hisz ez természetes. Az ő életökben mi csak kis szerepet játszottunk; azt, aki nekem az egész világ volt, ők csak kedves ismerősnek látták, aki átváltozott szomorú emlékké. És mégis rosszul esik látnom, hogy annak elköltözésével, aki nekem minden volt, ők milyen keveset vesztettek; nem tudom nézni, hogy ők, akik ismerték

boldogságom világát, tovább is örülni tudnak az életnek, - most is olyannak látják a világot, mint azelőtt, - és míg bennem a szerető szív egyre lázong a halál ellen, amelynek erőszakosságába az élő sohase nyugodhatik bele, amely az élőre nézve örökkön megérthetetlen szükség, örökkön gonosz, kegyetlen ellenség marad: ők már olyan nyugodtak!

Kikkel érintkezhetném?

Új ismeretségeket keresni semmi kedvem. De nem is volna érdemes. Ez szükségképpen oly sok csalódással, oly sok kellemetlen kalanddal járna, hogy az, amit nyerhetnék, nem érne annyit, mint amennyibe kerül.

És hol keresném az új ismeretséget? melyik társadalmi osztályban? miféle emberek között? Néha, mikor szót kell váltanom idegenekkel, néha, mikor végig kell hallgatnom ismeretlenek beszélgetését: újra meg újra meggyőződöm róla, hogy a hozzám hasonlók vagy nagyon elrejtőznek, vagy nagyon szét vannak szórva a nagyvilágba. Amit akaratlanul hallok: csupa olyasmi, amit az én gondolkozásom vagy üres, vagy igazság nélkül való beszédnek talál. Milyen önzően elfogultak, milyen megértés és méltányosság nélkül valók a különböző társadalmi rétegek egymással szemben! valamennyi, ahány osztály csak van, szemben a többivel! Milyen türelmetlenséget tanúsítanak egymás iránt! Milyen előítélettel teli, milyen rideg, milyen méltányosság nélkül való majdnem minden ember, mihelyt az övé felett vagy az övé alatt levő osztályok érdekéről és embereiről van szó! Milyen igazságtalanul, milyen hamisan ítéli meg a többi osztály embereit, és milyen szűkkeblű emezek jogos érdekével, élet-szükségletével szemben! Igazság-érzetem majd emezektől, majd amazoktól távolít el, mert mindahányan, amennyire különbözők életföltételeikben, olyannyira egyformák igazságtalanságukban. Hová, merre fordulhatnék a rokonérzésemmel?!

Aztán a tömeg! A nagy sokaság, amelyben összevegyül mindenféle elem! Ez legalább őszinte; ha az őszintesége nem is láttat egyebet mint vadállati önzést és durvaságot. A tömegnek majdnem minden egyes alakja milyen ragadozó állat - szemben a többivel, szemben az egész világgal! Éppen emberies érzésem távolít el az emberi sokaságtól, amelyben annyi fenevadat kell találnom! És ha lehetetlen kikerülnöm a tömeget, mindaddig, amíg el nem menekülhetek a sokaság közeléből, folyton csak az a kérdés foglalkoztat: »Ugyan mi az ördögöt szeretnék az embereken?!«

Igen, ez mizantrópia. Az igazságérzettől szabadulni nem tudó, a magának és másoknak egyforma mértékkel mérő, a jólelkű és minduntalan rosszaságot tapasztaló, a senkinek se vétő és sokszor lelketlenül megbántott, az érzékeny lelkű és önző, rideg, embertelen környezetben élő, szenvedő Alcestenek a mizantrópiája.

Nem tudok megbocsátani a gonoszoknak és azoknak, akik nagyot vétettek ellenem. Az igazságtalanság látása idegessé tesz. Azokkal, akik hazugok és képmutatók, s tőlem is csak hazugságot és képmutatást várnak, nem bírok beszélni; elég látnom az ilyeneket és már rosszul vagyok. Nem tudok megalázkodni; nem tudok hízelegni. Nem vagyok ebbe a világba való.

4

Gabriella meghalt.

Régen tudtam, hogy menthetetlen; hogy nemsokára meg kell halnia. Régóta úgy gondoltam rá, régóta úgy néztem, mintha már nem is élne. És mégis... ez az átmenet az alig-életből a halálba... a feloszlás lassú folyamatának ez az utolsó válsága olyan nagy hatást tett rám, amelyet nem vártam, amelynek átérzésére magamat már képtelennek tartottam.

Azt képzeltem előbb, hogy csak kevésbé meggyötört s kevésbé fásult szívek érezhetnek effélét.

Azt hittem: úgy fogom nézni a halálraítélt csöndes elmúlását, ahogyan ősszel az elsárgult falevelek hullását nézem, bánatosan, elmélázva, de megértéssel, a mindenség életéről gondolkodó embernek azzal a nyugalmával, amelyben ugyanannyi a megadás, mint a szomorúság.

De a szinte előre látott, legalábbis várható esemény váratlanul megrázott, megrendített.

Semmi se természetesebb, mint a halál, és mégis, a halál, ha szemtől szembe állunk vele, mintha valami kábultságot keltő ütést mérne ránk. Hiába látjuk előre, abban a nagy pillanatban, amikor csakugyan megjelenik előttünk, fagyos lehelete átjárja, feldúlja, összeborzongatja, megreszketteti minden idegünket, eltompítja érzékeinket, lesújtja egész gondolkozásunkat. Megjelenésében van valami, ami szívünknek örökre megérthetetlen; valami borzalmasan leverő, süketítő, butító...

A természetben nincs ugrás, csak lassú, szünettelen átváltozás; de akármilyen jól tudjuk ezt, mikor a szemünk előtt van az az utolsó *átmenet*: a halál mégis mindannyiszor valami szörnyű ugrásnak tűnik fel előttünk.

És abban a pillanatban, amikor egyszerre úgy éreztem, hogy Gabriellának a keze rémesen hideg... aztán az orvosra pillantottam, aki intett, hogy már nem ver a szíve..., úgy rémlett, mintha ismét valami váratlan csapás sújtott volna. Ostobaságok jártak a fejemben: nem követtünk-e el valami iszonyú mulasztást, én, vagy az orvos?!... Hirtelen megérthetetlennek tűnt fel előttem, hogy a halál ilyen hamar elvégezte rettenetes munkáját. Vádoltam magamat, hogyha az utolsó időben nem is követtem el mulasztást, mert a beteg, a haldokló ápolásáról nagyobb figyelemmel már nem gondoskodhattam volna... annak idején, régen, nem foglalkoztam vele eléggé... akkor, amikor még talán megmenthető lett volna, nem gondoltam vele annyit, mintha közelebb áll hozzám... És kétségbeesetten kezdtem keresgélni emlékezetemben azokat a szavakat (az ő szavait, meg egy orvos szavait), amelyek már elveszettnek mondták, - abban az időben, amikor még alig egy párszor láttam.

Halála percében jobban éreztem, mint valaha, hogy mily közel jutottunk egymáshoz, - mennyi hálával tartoztam neki, - mily jó és nemes volt, - s mily szomorú a sorsa.

A csapás fájdalmasabban sújtott, és most: gyászom mélyebb, mint akkor képzeltem, amikor Gabriella még élt, de el kellett készülnöm rá, hogy már nemsokáig fog élni.

Akkor így gondolkoztam:

- Nagy szomorúság fog érni és egy új gond szakad a nyakamba.

Most érzem:

hogy egykori boldogságom világának a romjaiból ismét elveszítettem valamit; ismét elveszítettem valamit, ami Őhozzá tartozott; elveszítettem, nemcsak az egyetlen jóbarátomat, hanem azt, aki Őt majdnem úgy szerette, mint én; azt, akiben ugyanaz a vér folyt, amely Őbenne; azt, akiben volt valami az Ő testéből-lelkéből; azt, aki valaha a legjobban hasonlított és még nemrégen is sokban emlékeztetett Őrá, ha csak egy-egy mozdulattal, egy-egy hanggal, egy-egy szóval is...

Elveszítettem szenvedéseim osztályos-társát; azt, aki mellettem volt a gyászban, aki velem sírt, és kivette részét a fájdalomból, mellyel a végzet meglátogatott.

És lelkemnek utolsó társát is. Mert az volt, lelkemnek a társa, ez a megtört szívű, szegény, beteg asszony, akit élethosszig tartó gyötrődésre ítélt a végzet, mert jobban tudott érezni, mint a könnyebbvérűek, s mert úgy gondolkozott, mint én, hogy: a szerelemből egy is elég, az egész életre!

Még a sorsunk is hasonlított egy kissé. Ő is a szerelemtől várt életet vagy halált; ő is az egész jövőjével játszott a sorssal való nagy kocka-játékban; és ő se tudta kiheverni, hogy mindjárt az első kockavetéssel mindent elveszített, a puszta életén kívül.

Neki talán jobb így, hogy nem élt hosszú életet. Alighanem ezután is csak szenvedett volna; hosszasabban, tovább szenvedett volna: valószínűen csak ennyi az, amit az élettel veszített. Várhatott-e rá még valami jó? Annyi bizonyos, hogy ő maga hívta és óhajtotta a halált.

De az én érzésemet ez a meggondolás nem nyugtathatja meg. Amíg az élet meg nem szűnik: mindig van remény!... ha a reménynek csak egy utolsó parazsa is!... Akármilyen kevés, akármilyen szikrányi, akármilyen ostoba remény!... Hiszen még fiatal volt!

Az életen kívül pedig nincsen semmi.

Jólesik, hogy az utolsó napjaiban valami keveset tehettem érte. Nem kellett nélkülöznie; nem kellett gonddal küszködnie. Mindez bizonyára igen kevés, cserében azért, amit ő tett nekem; és nagyon adósa maradtam, az igaz. Nemcsak csodálni való gondviselője, igazán anyja volt a gyermekemnek; az édesanyját tökéletesebben már nem lehet pótolni. Nem értem tette, hanem azért, akit majdnem annyira szeretett, mint én, és azért, aki ezt a szeretetet örökölte. De nekem tette; és bánt, hogy odaadását - egy beteg teremtés önfeláldozó sok fáradozását! - nem hálálhattam meg úgy, ahogyan szerettem volna.

Nemcsak az érzésem, az önzésem is gyászolja. Nagyobb veszteség már nem érhetett volna. Aggodalom kínoz, hogy a gyermekem vesztesége egyáltalán pótolható-e? Az a szerencsétlenség, hogy: másodszor veszít anyát, nem lesz-e ránk nézve végzetes? Ha egy kisgyermek gondozásáról van szó, az apa szeretete oly gyámoltalan, oly tehetetlen! Ez a gyönge kis lény nekem: az egész világ... és egész szeretetem nem képes rá, hogy egy napig gondját tudjam viselni! Ha pillantásom az ablakon át kitéved az utcára, gyakran látok odakünn egy nagyobbacska kislányt, akit egy rossz szalmakalapú, őszes szakállú, pápaszemes ember vezetget, dajkál, hurcol jobbra-balra. Valami özvegyember lehet, aki sokkal szegényebb, semhogy gondviselőt fogadhatna a gyermekének; azt hiszem, éppen a szomszédban laknak, és csak egy takarító cseléd jár hozzájok. Ha látom őket, nem tudom, melyiket sajnáljam jobban: az apát-e, vagy a gyermeket?

Most már az én kisfiamnak sem lesz sokkal jobb sora, mint ennek az árva leánykának. Mert hiába vagyok kész mindenre, ami tőlem telik, és hiába fogadok a házamba akárhány gyermekápolót: dajkát vagy bonnet, nevelőnőt, házvezetőnőt, cselédeket, egész testőrséget, a gondviselők egész csapatát, akik ellenőrizzék egymást: a kisgyermeknek mindenekelőtt szeretetre van szüksége, és szeretetet nem lehet pénzen vásárolni.

Egy pillanatig Terkára gondoltam. Ő, aki annyi szeretettel foglalkozik minden kisgyerekkel, aki oly szívesen pásztorolja, gondozza az idegen emberek gyermekeit, mintha valamely ösztön élne benne, mely arra készteti, hogy szeretetet árasszon maga körül, mintha már előre megnyilatkoznék benne az a hivatás, mely minden női lénynek legszentebb hivatása - ő bizonyára jó anyja tudna lenni az én árva gyermekemnek, akinek az édesanyját ő is szerette. De hajlandó volna-e erre az önfeláldozásra? És ha: igen, ha - tegyük fel - a szegénység, szűkös viszonyai rákényszerítenék erre: elfogadhatnám-e ezt az áldozatot? Cserében a gondosságáért: micsoda helyzetet tudnék adni neki a házamban?... neki, egy fiatal leánynak! Ha elfogadná azt a helyzetet, amelyet én nyújthatnék neki: nem kellene-e lemondania arról a jogos várakozásáról,

hogy annak idején magának is lesz igazi családja? Nem odázná-e el ez az elfoglaltság a férjhezmenetelét?... ki tudja, nem hiúsítaná-e meg a férjhezmenetelét mindenkorra, végképpen éppen az a helyzet, amelyet nálunk elfoglalt?... vagy ha egyéb nem, az, hogy közben eliramlik az idő?... És mi címen tehetnék neki ilyen ajánlatot? Azon a címen, hogy: szegény?... és hogy: még nem ment férjhez, s talán sohase is fog férjhez menni?... Nem, ha ő maga tenne nekem ilyen ajánlatot, akkor is nemmel kellene felelnem. Ismét elfogadni egy áldozatot, amelyet sohase hálálhatok meg! Nem, sajnos, erről nem lehet szó.

5

Ma négy esztendeje, valaki, akit akkor még csak egy pár nap óta ismertem, így szólt hozzám:

- Szeretném, ha lefestene valaki. Azért szeretném, mert tudom, hogy nem élek soká. És bánt az a gondolat, hogy ebből a helyes, szép kis teremtésből (a tükörbe mutatott) egy pár esztendő múlva ne maradjon semmi, de semmi, még csak emlék se.

Aztán így folytatta:

- Gondoljon rám, ha három vagy négy év múlva ilyenkor víg társaságban lesz. Én már akkor szépen künn fogok aludni a temetőben. Igen, ígérje meg ezt nekem!

És meghagyta:

- Tudja, az úgy lesz, hogy mához négy esztendőre, ebben az órában, akárhol lesz, rám fog gondolni. Egy percig nem néz senkire, hanem igyekszik visszaemlékezni az alakomra; meg fogja erőltetni az emlékezetét, hogy maga előtt lásson, olyannak, amilyen voltam, amilyennek most lát. Aztán kinéz az ablakon a temető felé s kiüríti a poharát a tiszteletemre. És hogyha a többiek kérdik, hogy: mi jutott eszébe, azt feleli nekik: »Nem, semmi...« - Megígéri?

Szóról szóra így mondta: jól emlékszem.

Mi volt ez?

Gyerekes, rossz tréfa, a halállal való vakmerő kacérkodás? Rosszhiszemű színeskedés, istenkísértő játék, mellyel egy elkényeztetett gyermek érdekessé akarja tenni magát, és nem is gondol rá, hogy csakugyan megtörténhetik az, amivel fenyegetőzik?

Vagy előérzet? Igazán vannak előérzetek?

Akkor, akkor ez a kétség foglalkoztatott.

Ma nem kérdem többé, hogy: csak játszott-e a halállal, vagy hogy: az, ami akkor, hirtelen, ilyen árnyékot vetett közénk, már a halálsejtelem volt-e?

Még csak négy esztendeje!

Mi minden történt ez alatt a négy esztendő alatt!

Világok épültek, és világok dőltek romba.

Nekem ez a négy esztendő volt - az egész életem. Ami azelőtt történt, nem számít. És az se, ami ezután következik.

Ma, ugyanaz az óra nem talált »víg társaságban«. Itt maradtam, ahol annak a helyes, szép kis teremtésnek egy eleven emléke él, lélegzik, mosolyog, gőgicsél. Ahol minden arra a helyes, szép kis teremtésre emlékeztet, az arcképétől kezdve a legcsekélyebb tárgyig, mert ebben a szobában nincsen se egy bútordarab, se egy apróság, amelyet az ő keze nem érintett.

»Emlékezni fogsz-e a teáscsészéinkre, a kék ruhámra, a Rembrandt-kalapomra?!... «

A teáscsészéink még itt vannak, a szemem előtt. Ha kinyitom a szekrényét, látom a kék ruháját, a Rembrandt-kalapját... más ruháit, más kalapjait is... A barna hárászkendőjével most takartam be a kis fiát... Mintha csak kiment volna a városba.

»Egy percig nem néz senkire, hanem igyekszik visszaemlékezni az alakomra...«

Egy percig nem néztem senkire... de nem kellett megerőltetnem az emlékezetemet, hogy magam előtt lássam, olyannak, amilyen akkor volt...

A képe, az csak hasonlít hozzá. De a lelkemben ott van, úgy, ahogy akkor láttam.

Aztán kinéztem az ablakon, a temető felé.

Látom innen a mauzóleumot. Annak a közelében... ott... arra, jobbra... a sok kőkereszt közül az egyik az övé. A többi sírkő meg a ciprusok elfedik a tekintetem elől. De szemem már jól ismeri a látóhatárnak azt a pontját, ahol, alant, egy sírhalom áll, amelyen csak rózsa nyílik, és amelyet ma reggel tele szórtam rózsával, csak rózsával.

A gyermek alszik. Behunyom a szememet... és zongoraszót hallok. Halk zongoraszót; mintha valaki csak jobbkézzel érintené a billentyűket, lassan, csöndesen... mintha valaki szinte simogatná a zongorát... Micsoda bolondos, léha dalocska ez? De hiszen jól tudom, hogy a *Denevér* bordala:

Glücklich ist,
Wer vergisst,
Was doch nicht zu ändern ist!...

6

II. Richárd király, Anna nevű feleségének a halála után, lebontatta azt a palotát, amelyben a királynéval együtt élt. Ne maradjon kő kövön abból az épületből, melyben élete legszebb óráit töltötte! Ne lássa többé azt a helyet, ahol minden elveszített boldogságára emlékeztette! A falak, amelyek szerelmüket elfedték a világ szeme elől, ne szolgáljanak többé semmire! Ne tapodja többé emberi láb azoknak a megszentelt csarnokoknak a kövét, melyek boltozata alatt isteni mámorban suttogtak egymáshoz!

Ugyanaz a gyász, ugyanaz az érzés sokféleképpen nyilatkozhatik meg. Az egyik embernél így, a másiknál talán éppen az ellenkező alakban. Nekem a gyász mást sugall; nem azt, amit az angol királynak. Más a gondolkozásom; és nem érzem azt, amit a nagy olasz mond, hogy: nincs nagyobb fájdalom, mintha a nyomorúságban eszünkbe jut a boldog idő! Úgy érzem: a kifosztottnak az elveszített boldogság puszta emléke is valami; és annál több, minél kevesebbje maradt.

Szeretném, ha minden változatlanul maradna, ami kedvesemet környezte. Szeretném mindenkorra, vagy legalább a halálomig, épen, változatlanul tartani fenn mindazt, amit ő itt ismert: szerelmem egész kastélyát.

Pedig, akármit fognak rám a barátaim, akármilyen szívesen hisznek betegnek: nem vagyok fétis-imádó. A gondolkozásomat nem zavarja meg semmi; tudom, tisztán látom, hogy ezek a holt tárgyak, amelyeket valaha megérintett, fájdalom, semmit se tulajdoníthattak el, semmit se fogadhattak magukba, semmit se őrizhettek meg az ő kedves lényéből.

De nekem ezek a holt tárgyak folyton, újra meg újra, a múltról beszélnek, és csoda-e, ha szívesebben gondolok a múltra, amely gyönyörű volt, mint a jelenre, amely örömtelen, ha szívesebben élek az emlékeimnek, az emlékeim között, mint a jelennek, amelyben a bánaton

kívül nincs egyéb, csak gond, vagy a jövőnek, amelynek ködében több a ború, mely aggodalmakkal tölt el, mint a derengés, mely reménységeket fakaszthatna bennem?!

Egy idő óta, ugyanabból a célból, amely arra indít, hogy néha leírjam ebbe a könyvbe a gondolataimat, tehát csak azért, hogy elfoglaltságot találjak: sokat olvasok. Sokat olvasok, bár valójában csak kevés érdekel. Sokat olvasok, bár akárhány könyvet veszek elő, és akármilyen különbözőket: mindegyikből ugyanazt olvasom ki.

Mindaz, amit olvasok, egy kissé vádol engem. Természetesen nem közvetetlenül, mert hiszen valami egyébről szól. De mégis vádol, magam előtt.

Mindaz, amit olvasok, tulajdonképpen ezt mondja:

Átadni magunkat a fájdalomnak, a gyásznak: önzés, amelyhez egy bizonyos időn túl, s egy bizonyos mértéken túl, nincsen jogunk. Nem szabad elfelejtenünk, hogy mindnyájan kötelességek teljesítésére születtünk; nem szabad csak magunknak élnünk, mert az életet nem azért kaptuk, hogy örüljünk és szenvedjünk, hanem azért, hogy örömök és szenvedések között élve, eleget tegyünk egy isteni megbízásnak, melynek az utasításai bele vannak írva a lelkünkbe. A halottak nyugodjanak békén!... Szertelenül ne sirasd őket, mert az élet hí, és az élet kívánságainak meg kell felelned! A halottak nyugodjanak békén!... Gondolkozzál, érezz, tégy azokért, akik megmaradtak! Ha pedig teljesítetted a kötelességedet azok irányában, akik elsősorban követelhetik az életedet, és még ezután is maradtak óráid: ezek az órák nem arra valók, hogy gyászold és panaszold, ami megmásíthatatlan, hogy visszasírd, ami visszahozhatatlan, hanem arra valók, hogy teljesítsd a többi kötelességedet! Nem lehetnek óráid, amelyeket nem követelhetnének más kötelességek; mások, akik élnek: a szenvedők, az egész emberiség, az összes élők, és mindazok, akik még csak ezután fognak megszületni, a világ jövője, az eljövendők jobbléte, az eszme, melynek megvalósulásában közre kell munkálnod, mert ez az, amire az élettel megbízást kaptál, ha nem is kérted az életet!... A halottak nyugodjanak békén!... az élet hí, és kívánságainak meg kell felelned!

Mindaz, amit olvasok, ezt mondja, bár csak a sorok közé vetetten, alattomban. Ezt mondja maga a sok nyomtatott betű, amely mind valamely egyetemesség céljaira, tehát az egyén jóléténél magasabb célra, íródott. Ezt mondja továbbá az a nyugalom, mellyel a betűkben megnyilatkozó szellem az általánosság céljait szolgálja; olyanok szelleme, akik maguk is szenvedtek vagy szenvednek, és olyanoké, akik már békén nyugosznak, de akiket túlélt a köznek szentelt munkásságuk, az a kötelességérzetük, hogy a lelkükbe írt magasabb rendű célok érdekében erőt vegyenek érzéseiken, gyászukon, csüggedtségükön, s talán még az olyan levertségen is, amely már örökösnek látszott, mint örökösnek látszik az enyém.

Erre a vádra nehéz megfelelnem.

Talán azt felelhetném, hogy: igen, csakugyan elgyöngített a fájdalom.

Talán azt, hogy: az egyetemesség céljait csak kicsiny munkakörben szolgálhatom, amelyet nem én magam választottam... amelynél többet, nagyobbat nekem nem juttatott a sors. Ebben a kicsiny munkakörben elvégzem a magamét; talán kettő helyett is dolgozom. És ha szertelenül gyászolok: a munkától, attól a kötelességteljesítéstől, amelyet legelőbb követelhet tőlem az élet, nem lopok el időt.

A magasabb rendű kötelességet pedig... hogyan teljesíthetném, én, a festő, ha nem: a művészi alkotással?! És azzal az igyekezettel, hogy a bennem levő erővel, képességgel, a legtöbbet próbáljam, amire képes vagyok: nem hagytam fel. Vérezve is tovább megyek az utamon. Mindig a legmagasabbra nézek, ha a legmagasabbra nem is juthatok el. Rajta vagyok, hogy

eleget tegyek annak a megbízásnak, amely a lelkembe van írva; rajta vagyok úgy, ahogy az isten tudnom adta.

A természet nagyon kegyetlen volt irántam: azért nem hagytam fel azzal, hogy nézzem és csodáljam. Szemem, mely már nem ismerheti meg a pihenést, önkéntelenül is rátapad, akaratlanul is meglopja titkait; lelkem egynek érzi magát vele; és akaratom már nem is képes más törekvésre, mint hogy ebből a szent közösségből új élet fakadjon, olyan élet, amelyet nem a test ad, hanem a lélek.

Nem hagytam fel azzal, hogy nézzem és csodáljam, hogy egynek érezzem magamat vele, ha azt az égi békét, melyet a hegyek, a vizek, a fák és a virágok lehelnek, nekem nem is adta meg.

És - ki tudja?! - talán szenvedésem, melyen nem tudok erőt venni, mely most elvon attól, hogy az egyetemesség céljaira gondoljak, szintén nem egészen hiábavaló... hiszen a természetben semmi se vész el! Ki tudja, talán éppen ez a szenvedés tesz rá képessé, hogy annak idején megfelelhessek magasabb rendű kötelességeimnek, hogy eleget tehessek a velem született isteni megbízásnak?!

7

Úgy látszik, nem foglalkozom eléggé a kort mozgató eszmékkel.

Megint olvasgatok; és ami legutoljára a szemem elé akad, az ismét vád, mely nekem is szól.

Olvasom, hogy a lelkek mindenfelé zaklatottak. Az embereknek új vallás kell; a régiek már nem elégítik ki őket. Újra szomjúhoznak, mely kevesebbet adjon a külsőségekre, jobban meg tudja vigasztalni őket, és nagyobb szerepet juttasson a hitnek. (Mintha a régi vallások akármelyikében nem a hit volna a lényeg.) Azonkívül az emberek a tudomány eredményeivel sincsenek megelégedve. A kutatás, a megfigyelés, az egyes jelenségek között megtalált egybefüggés, az eddig megismert törvények, csak megdöbbentették az embert, de nem tették boldogabbá, és éppen nem elégítették ki a megismerésre való vágyódását. (Nagyon valószínű, hogy ez a vágyódás utoljára is egy zárt kapura fog találni, melyen ez a felirat lesz olvasható: Ignorabimus.) És végre az emberek nincsenek megelégedve a társadalmi berendezkedéssel sem. (Amiben igazat adok nekik; mert a társadalmi berendezkedésben csakugyan nagy tökéletlenségek vannak, aminthogy mindenkor nagy tökéletlenségek voltak, és előre láthatóan mindenha nagy tökéletlenségek lesznek, kivált ha a leginkább égető kérdések a legműveletlenebbek kívánsága szerint fognak megoldódni.)

Szóval mindenfelé új irányok foglalkoztatják az elméket. Európa-szerte erre is, arra is, új eszmék zászlóit lobogtatják.

Csak mi aluszunk. Csak mi foglalkozunk örökkön a magunk bajával.

Mi nem vesszük észre, hogy a föld gyomrából valami morgás hallatszik. Hogy milliók és milliók lelkében nagy csaták dúlnak. Nem látjuk azokat a jelenségeket, melyek egy új világ kialakulásának az előfutárjai. Nem halljuk, hogyan döngeti egy új irányzat az elvénhedt társadalom falait. A nagy társadalmi és tudományos kérdések bennünket hidegen hagynak. Nálunk süket fülekre talál mindaz, amit a külföld jelesei beszélnek. Arra, ha a külföld jelesei tudományos könyveikben új és jobb vallást, teológiai vitatkozásaikban több és vigasztalóbb tudományt, regényeikben pedig tökéletesebb és kevésbé kiokoskodott társadalmi berendezkedést követelnek, mi nem mondunk se »bű«-t, se »bá«-t.

Mi aluszunk. Mi örökkön csak a magunk bajával foglalkozunk.

A legjobb esetben az országunk bajával. A legrosszabb esetben pedig a személyes bajainkkal.

Világos, hogy egy országnak összes bajai csekélységnek tűnnek fel a nagy társadalmi és tudományos kérdések mellett. Világos, hogy az az igyekezet, melynek eszménye csak: fajtájának fennmaradása, a nemzeti eszme diadala, egy mindenfelől ellenségtől környezett, kívülről szorongatott, belülről nyomorgatott ország államiságának az érvényesülése, világos, hogy ez az igyekezet kicsinyes.

Hát még, ha a művész, ahelyett, hogy a milliók és milliók tribunus plebis-évé, kereskedelmi konzulává, tollal és ecsettel harcoló katonájává, utazó ügynökévé, prókátorává, haruspexévé vagy augurává szegődnék, - ha ahelyett, hogy beállana a nagy társadalmi mozgalom ama katonai zenekarába, mely béke idején harcra lelkesít, háború idején pedig nem csinnadrattáz többé, mert az ő szerepe már elvégződött, - ha a művész, ehelyett, megelégszik azzal, hogy a tulajdon gondolkozásából, a tulajdon érzéseiből merítsen mondanivalót, kifejezni valót, mert hiszen ő is egy volna a milliók közül, és a milliók között lehetnek, akiket nem csak a propaganda érdekel, és nem csak az a nagy kockajáték, amelyet a propaganda a jövőtől kíván?!...

A művész, ebben az esetben, úgy látszik, nevetséges.

Tehát nevetséges vagyok. Mert... az ám! - most veszem észre - engem csakugyan hidegen hagytak a kort mozgató eszmék!

Mért? könnyű megtalálnom az okot.

Mert ezek az új irányok, kivétel nélkül, csak az intézmények megmásítását akarják. Egyébre nem törnek. A kort mozgató eszmék hangoztatói mindannyian azt hiszik, hogy megtalálták a panaceát, és megváltották a világot, ha a régi intézményeket újakkal cserélhetik fel. Ezek az új intézmények, aszerint ahány az irány, sőt aszerint, ahány a világjavító, mások és mások volnának; egyik ezt a régi intézményt kezdi ki, a másik amazt; és nincsen két világjavító, aki megegyeznék abban, hogy a lerombolni valót mivel kell helyettesíteni; de mindannyian egyformán azt képzelik, hogy az összes földi nyomorúságok oka valamely régi intézményben rejlik, és hogy az új intézmények, a különbözőképpen álmodott, különféle új intézmények, az emberiséget boldoggá fogják tenni.

Nem vagyok meggyőződve, hogy ezek az álmodott új intézmények többet érnének, mint a megunt, meggyűlölt, megutált régiek.

De ha ebben tévednék is, ha az utópiák hamarjában testet öltenének, és az új társadalmi berendezkedés valamivel különbnek bizonyulna, mint a régi, bizonyos vagyok benne, hogy nagyjában akkor is csak ott tartanánk, ahol előbb, és a világjavítók meggyőződnének róla, hogy minél inkább változnak a körülmények, a külsőségek: annál inkább ugyanaz - maga az élet. Mert nem hiszem, hogy az emberiség nyomorúságait a rossz intézmények okozták.

Tehát nem hiszem, hogy más intézmények az emberiséget boldoggá fogják tenni. Még azt se, hogy legalábbis sokat javíthatnának az emberiség sorsán. Azt hiszem, valamicskét se fognak javítani rajta.

Az emberi nyomorúságok legeslegnagyobb része két forrásból ered. (Szaporíthatják, valami kevéssel, ezeknek a nyomorúságoknak a rengeteg sokaságát a rossz intézményekből eredő bajok is, de ez a kevés, a többihez képest, már olyan csekélység, hogy szóra se érdemes.)

Az egyik forrás: maga a természet, maga az élet, a világrend. Az, hogy az ember az önfenntartás ösztönével született, hogy ettől az ösztöntől nem szabadulhat, és mégis rövid időn el kell pusztulnia. A halál, mely rendeltetése, s amelynek mégis ellentmond minden érzése, melytől mégis borzad egész gondolkozása, mert így van alkotva, avégből, hogy vigyázzon az

életére. És mindaz, ami abból következik, hogy meg kell halnia. A testi épség hiánya, a betegség, az öregség, a testi erőnek és szépségnek már a születésből vagy az élet folyamatából eredő egyenlőtlen felosztása, az elemi erőknek az emberi életbe való ama beavatkozása, melynek tengernyi változatosságát a »véletlen« szóval szoktuk kifejezni, a véletlen, mely folyton leselkedik életére s egyre csapkodja, vesszőzi, ostorozza érzését... és így tovább... szóval: a dolgok folyamata, a dolgok rendje.

A többi emberi nyomorúság forrása pedig: maga az emberi lélek, vagy jobban mondva: az emberi lélekből még ki nem irtott vadállat. A »homo homini lupus«. Az állati önzés, melynek telhetetlen falánksága az embert az ember ellenségévé teszi, ahelyett, hogy szövetségesévé, segítőtársává, gyámolítást, enyhülést, vigasztalást nyújtó jóbarátjává tenné, abban a nehéz küzdelemben, amelyet az embernek az elemi erőkkel szemben kell vívnia, egész életén át.

Az emberi nyomorúságoknak az az első forrása örök. A belőle eredő nyomorúságok örök osztályrésze az embernek. Ezek ellen védekezni az embernek nincsen hatalmában.

De azok a nem kevésbé nagy számú nyomorúságok, amelyeket az ember okoz az embernek, nem erednek örök forrásból; nem örök osztályrészünk, nem örök végzetünk; ezeket kiirtani a világból, megszüntetni, vagy legalább csekélységekké szelídíteni az embernek hatalmában volna.

Csakhogy ezzel a céllal szemben minden intézmény tehetetlen. És erre a célra az intézmények, amelyeken sokkal könnyebb változtatni, mint az ember megrögzött rossz hajlandóságain, fölöslegesek is.

Ez a cél, amelynél nagyobbat, fenségesebbet nem képzelhetünk, csakis úgy volna megközelíthető, ha valaha az emberek - az egész világ - gondolkozása és érzésvilága tökéletesen átalakulna.

Ami nem elérhetetlen.

El lehet képzelni, hogy az emberek a műveltség és a lelki megnemesedés valamely igen magas fokán el fognak jutni a világ tiszta látásához, az életnek, önmaguknak és egymásnak tökéletes megértéséhez; hogy át fogják látni és át fogják érezni azt a nagy közösséget, mely a mindenséggel való egységben egymáshoz fűzi őket, a testvér-atomokat; hogy meg fogják érteni, mily lelketlenség, micsoda öntudatlanság: a másik emberben egy más, idegen világot látni, s érezni fogják, hogy aki a másikat megöli, lelki vagy testi épségében bántja, kizsákmányolja, éhezésre kényszeríti, nélkülözésbe, szenvedésekbe hajtja stb., az voltaképpen önmaga ellen is tör, mert a másik élete a mi életünk is, minthogy *az élet egy*... szóval, hogy egyszer nem fognak nevetni azon, amit ma a költők álmodozásának, talán hóbortnak tartanak.

És akkor, ha majd az ember épp annyi tekintettel lesz a másikra, mintha csak önmagáról volna szó, ha épp olyan türelmes lesz a másikkal, mint tulajdon énjével szemben, ha - különbséget tudván tenni a jó és a gonosz tudás fájának gyümölcsei közt - le fog mondani falánkságának és telhetetlenségének kicsapongásairól, ha vérengző fenevadból gondolkozó lénnyé szelídül, aki hatalmas és mégis ártalmatlan, hatalmasabb és ártalmatlanabb, mint a nagyerejű és növényevő elefánt, ha ragadozó állatból, emberevő kannibálból minden életet kímélő, minden falánkságnak híjával való, kevéssel megelégedő, igénytelen emberré, valóban homo sapiensszé válik, tehát ha egyszer csakugyan eljön a szeretet országa, amelyet Krisztus ígért, és amelyről a rajongók mindenkor álmodoztak: akkor az emberi nyomorúságok nagyobbik sokasága el fog tűnni a világból, megszűnik magától.

Ez a messzi, nagyon messzi jövő - mely ma még oly nehezen képzelhető el, hogy a róla való ábrándozás mulatságosnak látszik - egy cseppet se képtelenség. Nincsen benne semmi lehetetlen. Inkább azt hihetjük, hogy ez az emberi haladás egyik végső célja (ha talán nem is a legvégső.)

Természetesen addig a művelődésnek és a lelki nemesedésnek rengetegül hosszú és meglehetősen lassú, talán tízezer vagy százezer évig tartó folyamatát kell az emberiségnek megvárnia. A pápuák egy kissé hátra vannak; és olyan ember, aki lélekben pápua, meglehet, sokkal több van, semmint »bölcselmünk álmodni képes«.

És természetesen az emberi nyomorúság még jó sokáig, igen sokáig csak annál több, minél inkább növekedik, lassan, nagyon lassan, a jó emberek ma még parányi kisebbsége. Mert a jó ember és a rossz ember viszonyában okvetetlenül a jó ember húzza a rövidebbet. Nem egyenlő fegyverrel küzdenek; azaz: az egyik nem is küzd, s a másik visszaél vele, hogy a jó ember nem védekezik, és nem használja fel azt az erőt, amely megvolna benne is. De ha így csak még több a jó ember nyomorúsága, sebaj! rosszabbul is lehetne!... Mert ha a jó embernek véletlenül az jutna eszébe, hogy majd ő is visszavág, és ő is megpróbálja: milyen érzés lehet az, rossz embernek lenni?!... akkor a jó embernek csak eggyel több ellensége lenne: magamagában. A jó embert megöli az, ami amazt élteti. Ami amannak erősítő szer, neki méreg; mert hogy mi válik hasznunkra, és mi kárunkra, ez a legtöbbször attól függ, hogy a szervezet mihez szokott hozzá, mihez alkalmazkodott.

Hiszem, hogy nem lesz mindig ilyen szomorú világ. Hiszem, hogy a hosszan lezajló, egyenlő fegyverek nélkül kezdett, mondhatni: egyoldalú harc után valamikor béke fog következni.

Ez az én utópiám. És ez talán nem is utópia - a szó megszokott értelmében.

De addig is - a problémák?

Istenem, az ő problémáik! Mennyit problémáznak vagy egy félszázad óta!

- Legyünk igaz beszédűek és legyünk igazságosak! - mondta Ibsen. - Legyünk jók, igénytelenek, önmegtartóztatók! - mondta Tolsztoj. És mindezt már sokkal régebben elmondta Krisztus.

Egyéb problémát eddig még nem oldottak meg, és valószínű, hogy ezután se fognak megoldani.

8

Magyarországon festőnek lenni, festőnek maradni, megélni pusztán abból, hogy az ember mázolgat: nem a legkönnyebb dolog. Az az érzék, mely a képek méltánylásához szükséges, nálunk még csak most kezd kifejlődni; a legműveltebbek között is igen kevesen vannak, akiknek a szemük eléggé gyakorlott és az ízlésük eléggé fejlett volna arra, hogy a művészi munka értékéről önálló és határozott véleményt alkothassanak maguknak; a nagyközönség meg éppen csak a tárgyat vagy az ötletet látja meg a képen; a munka minőségét tehát csak egy sátoralja ember tudja megbecsülni, s ez a sátoralja ember is jóformán cigányokból áll: olyanokból, akik maguk is festenek vagy a műtermek közelében élnek. Aztán meg az országunk még szegény. A kevés jobb ízlésű között még kevesebb az olyan, akinek valamelyes fényűzésre telnék; már pedig a képgyűjtés egyike a legtöbb anyagi erőt követelő fényűzéseknek, egyike azoknak, amelyeket csak olyanok engedhetnek meg maguknak, akiknek a fölöslege is jelentékeny. A mecénás, az igazi képviselő olyan kevés, hogy mindnyájukat elszámlálhatom a tíz ujjamon; az a közönség pedig, amelyet már képvásárló közönségnek szokás nevezni, olyan kicsiny, olyan sekélyes ízlésű és anyagiakban annyira korlátozott, hogy az a művész, akiben komoly becsvágy dolgozik, erre a közönségre egyáltalán nem számíthat. Ez a közönség nem gazdag és nem műértő; ha bizonyos érdeklődést mutat a festészet iránt és ha egy keveset

»áldoz« is képekre, onnan van, mert elmagyarázták neki, hogy ez szép; helyénvalónak, magához illőnek, kötelességének tartja, hogy ezen a téren is meghozza azt az áldozatot, melyet társai tőle megvárnak; »áldoz«, mert ennek a nyilvánosságra jutása szépen ruházza az embert, mert ez előkelő dolog; vagy egyszerűen utánozza a jobb módút, követi a divatot, hogy sehonnan se maradjon ki, innen se. Nem sokat tehet, de amit tud, meg akarja tenni; tehát az olcsóságot keresi; a minőségre, amelyhez úgysem ért, nem sokat ad. Ennek a közönségnek a kép nem szükséglete; ha a bútorzatát kiegészítette néhány csendélettel, vázlattal és egy-két olcsón kapható »eredeti«-vel, ha szerzett egy pár családi arcképet, valamelyik olyan festőtől, akit személyében is ismer, és aki kevesebbért dolgozik, mint más - tökéletesen ki van elégítve. Szóval közönség, igazi közönség nincsen. Az állam rajta van, hogy segítsen valamicskét, javítson egyet-mást ezeken az állapotokon. Ösztöndíjat, útiköltséget, kitüntetéseket, jutalmakat és mindenféle című gyámolítást ad a fiataloknak, hogy ezek már az út elején vissza ne rettenjenek a keveset ígérő pályától, hogy ezen a téren is minél több proletárt neveljen; különféle hivatalokat juttat az öregeknek, hogy ezek ne legyenek kénytelenek festeni, s minél kevesebbet fessenek; és képeket is vásárol, sőt nálunk ő a legelső, a legkomolyabb és a legpazarabb képvásárló... de végre is az állam, akármennyi a jóakarata, csak keveset tehet. Mi ez a segítség annyi embernek! Az állam is szegény; talán még nálunk is szegényebb.

Hogy ilyenek az állapotok, abból sok szomorú dolog következik, többek között, a nagyon sok között, ezek:

Azt a festőt, akiben még él a becsvágy, aki az átlagos termelésnél különbet óhajtana alkotni, semmise ösztönzi arra, hogy igyekezzék az erejét összeszedni, ellenkezőleg, minden visszariasztja ettől. A művészi munkát nem becsüli meg senki. A minőségnek nincs piaci értéke, csak a sokat termelésnek. A festő a legtöbbször szegény ember. Nem csoda, ha mindjárt azzal kezdi, hogy megalkuszik a viszonyokkal és - elveszti az erkölcsi erejét. Ha nem veszti el, ha dacolni próbál, ha igazán alkotni akar - senkinek: megbűnhődik az erkölcséért. Nemcsak azzal bűnhődik, hogy alkotása a nyakán marad, hogyha a maga kedvéért festett, örökkön gyönyörködhetik a munkájában, s erkölcséért cserében be kell érnie azzal az erkölcsi elégtétellel, amelyet ő maga utalványoz magának, hanem azzal is, hogy mögéje kerül talán kevésbé tehetséges, de okosabb társainak. Mindig hátrányban lesz azokkal szemben, akik időközben sokat pacsmagoltak össze, s akiknek a neve ennélfogva forgalomba került.

Amúgy is nehéz a versenye az ügyesekkel szemben. Akik a közönséget óhajtják kielégíteni, és nem magukat. Akik hatásvadászó jeleneteket, adomákat, érzékcsiklandó aktokat vagy helyzetkomikumot festenek; akik megfestik az útszéli regények, drámák vagy vígjátékok csattanóit, az »érdekes«, a népszerű alakokat vagy az utcáról ismeretes embereket, a legdivatosabb színésznőket stb., akik a kíváncsiságánál vagy a hajánál fogják meg a közönséget, a tárgyukkal vagy az ötletükkel. Akik nem a természet finom, hanem a játékkártyák rikító színeivel dolgoznak. Akik színhatásokat a tűzijátéktól kölcsönöznek - és így tovább.

És még nehezebb a versenye azokkal szemben, akik nemcsak ügyesek, hanem számítók is. Akik »adminisztrálni« is tudják a tehetségüket. Akik gondoskodnak róla, hogy a világ egy percre se felejtse el őket, akik kellőképpen gondozzák az érdeküket, és nem olyan túlságosan szemérmesek, hogy meg ne szólaljanak valami előnyért - legyen az állami megbízás, jutalomdíj, megrendelés, dicsérő bírálat, egy kis emlegettetés, akármi -, ha erre alkalom kínálkozik vagy nem kínálkozik. Akik társadalmi szerepléssel segítenek magukon, és azzal az isteni tulajdonságukkal, hogy mindenütt jelenvalók. Akik alaposan kiaknázzák az összeköttetéseiket vagy a társaséletben tanúsított élénkségüket, és ami a tehetségükből hiányzik, megtoldják nem egy, hanem ezer, tízezer, százezer lépéssel.

A legszomorúbb azonban az, hogy az a festő, aki igazán művész akar lenni vagy művész akar maradni, és emellett semmi kedve ahhoz, hogy »adminisztrálja« a tehetségét, hogy portálja vagy portáltassa magát: teljesen ki van szolgáltatva társai jó- vagy rosszakaratának. Minthogy jóformán csak ők vannak abban a helyzetben, hogy a művészi munka értékéről véleményt mondhassanak - mert rajtuk kívül igen kevés a dologhoz értő, s a nagyközönség, melynek a képekről egyáltalán nincs ítélete, nem mond ellent nekik, nem bírálja meg a bírálatukat - az ő társaságuk, az ő kávéházi vitájuk állapítja meg: mit érsz, mit érdemelsz, lehet-e beszélni rólad, meg kell-e veregetni a válladat, juttassanak-e számodra azokból a kitüntetésekből, megbízásokból, jutalmakból, amelyeket az ő szavazatuk dönt el, vagy pedig az is szánnivaló, aki nem szégyelli valamelyik képedet megvásárolni? - és végzésük fellebbezhetetlen. A pályatársak született bírálóink; illetékes és - természetesen - szigorú bírálóink. Ez rendén van. És nem művész az, aki nem a szigorú bírálatot óhajtja, hanem az elnézőt. Csakhogy a bírálathoz igazságszeretet kell. Az igazságérzet nélkül hangoztatott, a rosszakaratú, a rosszhiszemű bírálat már nem bírálat, hanem rágalom, mely - nemcsak az erkölcsiekben, hanem az anyagiakban is - megrövidíti és végső eredményében valósággal meglopja az áldozatot, néha meg is öli, a legtöbbször persze csak a művészetre nézve, de olykor-olykor, ha szép csöndesen is, és nem közvetetlenül, nem egyenesen, azért nem kevésbé komolyan, igazán... És megesik, hogy abban a kis csoportban, amelyet a véletlen alakít, amelynek szavazóit gyakran az ördög keríti össze, amely megbízás nélkül ítélkezik, és amely felelősség nélkül hangoztatja, hirdeti, terjeszti a meg nem fellebbezhető bírálatot, kevés a lelkiismeretes ember. Ezt a keveset is megfélemlíti, elnémítja az erősebb hangú, a szájasabb, az erőszakosabb, akiben nagyobb a buzgalom, akinek az útjában vagy, aki bosszút áll rajtad, vagy aki nem tudja megbocsátani, hogy több a tehetséged, mint neki. Nincs könnyebb, mint valakinek veszett nevét költeni; s a művész jó híre olyan, mint az asszonyé: ha egyszer csorba esett rajta, ezt a csorbát többé nem igen lehet kiköszörülni. A rosszhiszemű urak nem gondolnak rá, hogy egy kis igyekezettel milyen károkat okoznak neked; az egyik: csak védekezik a tehetséged ellen... a másik megnyugtatja magát azzal, hogy: »hja, ez a háború, és háborúban ez már így megyen ám!«... a harmadik büszke rá, hogy milyen erős legény: lám, ővele nem jó kikötni! Amíg köztük élsz, a veszedelmed nem oly nagy. Addig ők is tartanak tőled; a botnak két vége van, hátha eszedbe jut: megfogni a másik végét, és visszaütni rájok? Földteszik rólad, mert magukról ítélnek. De ha medve vagy, ha lemondasz arról, hogy a boszorkánykonyhában helyet foglalj és érvényesítsd a visszavagdalkozáshoz való jogodat: akkor véged van, akkor megesznek szőröstőlbőröstől! Hiszen olyan sokszor kell dicséretet hazudniok azokról a társaikról, akiktől vagy akiknek hatalmas rokonaitól, összeköttetéseitől mindenki vár valamit!... világos, hogy ezt valamivel ellensúlyozniuk kell!... világos, hogy valamivel meg kell nyugtatniok a lelkiismeretüket!... Másutt, ahol a nagyközönség az igazi bíráló, ahol a dologhoz értők nagy sokasága állapítja meg, hogy mit érsz, ez nem történhetik meg; de nálunk, ahol a közönség vakon fogadja el ezt az ítéletet, amelyet »az illetékesek« tálalnak fel számára: a tehetséggyilkosság épp olyan megszokott dolog, mint az angyalcsinálás. Szép csöndben történik; olyan módon, mely nem ütközik törvénybe; senki se tehet róla; s az egész olyan érthető!... szegényke, mért volt olyan gyönge?!

Nem tölthetem tele a naplómat annak a följegyzésével, hogy micsoda apró galádságokat követnek el ellenem. Az ember nem képzelné, hogy még az olyan - meglehetősen nyomorúságos életet élő - valaki is, mint én, hány másiknak áll az útjában!

Mindaz, amit ellenem elkövetnek, egy cseppet sem érdekes; csupa egyformaság, mely a részleteiben egy kissé utálatos. Nem érdemes leírni. Nem is jegyzem fel, miket találtak ki a megrontásomra.

De hát kik követik el ezeket az apró galádságokat? A. B. C. D. és így tovább, végül X. Y. Z. Mindegy, hogy ki. Mindig más. Vezekényi barátom és a társai; majd ez, majd amaz.

Nem gyötör az üldözés rémlátása, a képzelt üldözés tébolya, és tudom, hogy nem esküdtek össze ellenem. Eszük ágában sincs, hogy megöljenek. Amit megtesznek, nem teszik valami különösen ellenséges célzattal. Egynek-egynek nem sok terheli a lelkiismeretét. Nem tervelik a megrontásomat; mindegyik csak éppen megrövidít, amikor rá kerül a sor, amikor az érdeke úgy kívánja; némelyik talán nem is tudja, hogy nemcsak ő rövidít meg, hanem a többi is; egyik se felelős azért, amit mindnyájan csinálnak.

És az egyes esetek, külön-külön véve, valóban kicsinységek.

De együttvéve!...

Elég az hozzá: lassankint lehetetlenné teszik, hogy itthon megélhessek.

Hogy azokban az anyagi előnyökben, mely nekik a legnevezetesebb jövedelmi forrásuk, én nem részesülhetek, hogy jutalomdíjakat, állami megbízásokat, kitüntetéseket, hangzatos elismerést és ennek eredményéül jól fizetett megrendeléseket, amikhez ők könnyű szerrel jutnak hozzá, én nem kaphatok: ezt csak magamnak tulajdoníthatom. Aki az effélékben részesedni akar, annak nem így kell élnie, ahogyan én élek.

De én erre nem is számítottam soha; ezt a részesedést én nem kívánom.

Hanem azt már nekik tulajdoníthatom, hogy ahhoz se juthatok hozzá, ami megilletne: a munkám értékének megfelelő elismeréséhez, és ahhoz, ami ezzel jár: a lehetőséghez, hogy a munkásságomból itthon is megélhessek.

Annyira mégse fényűzés a művészet, annyira mégse szegény ez az ország, annyira mégse semmis a képvásárló kis csapat, hogy, míg mindenféle munkának megvan a maga jutalma, a maga értékének megfelelő díja, minden fáradozásnak a maga kis gyümölcse, csak éppen a művészi munkának ne volna semmi értéke, ne volna semmi jutalma, semmi díja, ne volna semmi piaci ára, csak éppen a művészi fáradozás ne számíthatna arra, hogy, ha nem is busás haszonnal, ha nem is tisztes jövedelemmel, de legalább valamelyes eredménnyel fog járni.

És engem annyira bemártottak, annyira eláztattak (a mindnyájunkat érdeklő szűkebb nyilvánosság előtt) A. B. C. D. stb., majd ez, majd amaz, hogy én már itt tartok. Nem juthatok hozzá - itthon - semmiféle megrendeléshez; semmiféle képemnek - itthon - nincs semmi ára.

Megállapították rólam, hogy: végem van, hogy: sohase értem semmit, csak eleinte ígértem valamit, akkor is tévedtek bennem, nem vagyok az igaziak közül való, nem születtem festőnek, jobb lett volna mesterséget tanulnom, vagy hivatalt keresnem.

Ez a közvélemény olyan hatalmas erővel, olyan egyhangúsággal nyilatkozik meg velem szemben, jobban mondva: ellenem, hogy magamat is gondolkozóba kezd ejteni.

Akármit festek: itthon nem kell, senkinek, semmiért. Még Weinberger úr is, a kiskereskedő, aki művészet dolgában nem nagyon válogatós, ellenben igen szereti a nagyon olcsó, a nagyon leszállított árú dolgokat, levette rólam a kezét. Már nem buzdít, már nem veregeti meg a vállamat, nem csinál velem több üzletet, felmondta a sokat emlegetett, régi barátságot.

Egy párizsi bíráló, vesztemre, túlságosan megtalálta dicsérni egyik vásznamat, amelyet a herceg vásárolt meg. Ez a dicséret, melynek a híre a mi úgynevezett közönségünkhöz nem jutott el, mert én bizony nem gondoskodtam róla, hogy megjelenjék minden magyar újságban, felbőszítette Vezekényiéket. (Tisztelt barátom nevét különben csak gyűjtőnévnek használom; meglehet, hogy ennek a mozgalomnak, véletlenül, nem ő volt a lelke.) Valamelyikük aztán

megeresztette rólam azt az elmésséget, hogy: »Mért nem megy ez az úr Párizsba, ahol megértik? És mért marad itthon, ahol nem értik meg?« Ez az elmésség szép pályát futott meg; bejárta az egész magyar Montmartre-ot. És hogy komolyan is megokolják, kisütötték rólam, hogy az, amit »némelyek« bennem eredetiségnek látnak, az voltaképpen a művészet anyagi törvényeivel ellenkező valami; gúnyos szavakkal: a jövő zenéje; gorombán: hóbort; a nagyképűek szavával: lehetetlen törekvés.

Ez az elvető ítélet, az általános kicsinylés, a »nagyközönség« közömbössége, szóval a közbizalmatlanság velem szemben olyan határozottan, olyan tekintélyes egyhangúsággal, és olyan hatalmas következetességgel nyilatkozik meg, hogy néha magamat is megrendít a tehetségembe vetett hitemben. Ha az egész világ nem bolond, akkor mégiscsak nekem kell bolondnak lennem?! Ha ennyire elterjedhetett, hogy végem van, talán mégis én tévedek, amikor azt hiszem, hogy: »nem, még nincsen végem«?! Hány embert tévesztett meg már az önzés, a hiúság, a tehetségébe vetett vak hit, a művészi érvényesülés után kapkodó erőtlen vágy, a tehetetlen áhítozás, az álmodozás, melynek a megátkozottja, ahelyett, hogy a kaptafát venné a kezébe, dicsőséget keres!

Végül mégiscsak abban maradok, hogy: nem, nem én vagyok bolond, hanem bolond az, aki az ilyen bírálókra hallgat. De ez keveset enyhít a dolgon. Azért az állapot nem kevésbé nehéz.

Tisztában kell lennem azzal, hogy itthon nem tudok keresni a képeimmel. Most már semmit sem tudok; éppen semmit. Abból a fizetésből pedig, amelyet a rajztanításért kapok, lehetetlen megélnem. Adósságaim vannak. Volt egy idő, amikor sok adósságot csináltam. (Nem bántam meg.) A sokból mára is maradt egy kevés. Aztán most se élek szegényesen. Sőt fényűzően élek. Azt akarom, hogy a gyermekem ne lássa híját semminek, amire szüksége van. És egy anyátlan gyermeket jobban kell ellátni, mint azt, amelyik az anyja mellett nő fel. Ennek megvan az, ami a gyermekre nézve a legfőbb jó; ez nélkülözhet egyetmást. De a másik, az nem részesülhet elég jóban. Az anyát pótolni minden figyelmesség, minden gyöngédség, minden kényeztetés kevés. Azért semmit se sokallok, ami a gyermekem érdekében történik. Nem akarom, hogy az én kis árvám a születésétől fogva csak nélkülözzön. Azt akarom, hogy olyan ápolásban, olyan gondozásban részesüljön, amilyet csak egyáltalán meg lehet szerezni. Mindene meglegyen, amije megvan a gazdag szülők gyermekének. És ez persze sok pénzbe kerül.

Igazán nem tudom, mit csinálnék, ha a véletlen nem szívesebb hozzám, mint a pályatársaim.

Szerencsémre - itt van a herceg!

Azon a réven, hogy a herceg szereti a képeket, sok pénzt keresek. A herceg megveszi minden vásznamat. Azokat is, amelyek itthon garasokért se kellenek. És illő áron veszi meg. Mindig többet kínál értük, mint amennyit kérek és elfogadok. Ha a kalózból csak egy szemernyi volna bennem, könnyen kiaknázhatnám a pazarló hajlandóságát és azt a bogarát, hogy vadászkastélyának minden falát Biró-képpel akarja befedni.

Nem szívesen dolgozom a hercegnek. Azt hiszem, mecénáskodása csak nagyúri sport. Alighanem tetszenek neki a képeim, de azt gyanítom, hogy a művészeteknek is csak bolondja és nem komoly szerelmese. (Megvallom, szeretném látni a képtárát. Ugyan kiknek a társaságában vagyok ott?)

És engem megaláz magam előtt, hogy egy embernek a tetszéséből éljek. Egy kissé cigánynak érzem magamat ebben a helyzetben. Semmi kedvem hozzá, hogy udvari festője legyek egy kis Lorenzo Medicinek, akinek még nincs is udvara, és akinek a legszebben festett kép talán nem több, mint egy akárhogyan mázolt verseny-gépkocsi, és mindenesetre kevesebb, mint egy rosszul festett hajú, de szép vállú leány.

Igaz, hogy a nagyok, a legnagyobbak is egy-egy embernek, mecénásnak, Lorenzóknak a tetszéséből éltek. De azok más idők voltak. Ma már a jellemünk egy kissé megfinnyásodott. Ma úgy gondolkozunk, hogy a tehetség is úrrá tesz. Az úr pedig nem élhet egy másik úr kegyelméből; nem lehet udvarfi, műtárgyakat készítő házi alkalmazott, lelkével dolgozó szolga, halhatatlan lakáj. Az úr csak egy urat ismerhet el magánál nagyobb úrnak: az egész világot; nem ismerhet tehát kenyéradót, csak szerződő felet, s ez a szerződő fél nem lehet más, csak a nagyobb úr: a milliónyi ember, a közönség.

És mégis kénytelen vagyok belenyugodni, hogy mindegyik képem sorra a herceghez vándoroljon. Jól sejtettem; azok, akik egy darabig vakon követték a herceget, és képet kértek tőlem, mert egy fél évig divatban voltam, lassankint elmaradtak. A herceg azonban hűséges maradt.

Meglehet, külföldön még most is el tudnám helyezni a képeimet. De mindig várakoznom kellene, és ami még inkább nehezemre esnék: egy kissé kínálgatnom a poggyászomat. A herceg nem várja meg ezt. Fölkeres, sürget, ostromol; lehetetlen kitalálnom, hogy mi ütött hozzá?

Leveleinek, üzeneteinek a kedvessége mindannyiszor megejt. Ami nem csoda; egy cseppet se vagyok szokva az efféléhez. Aztán nem igen van más választásom. Amikor aggodalmaskodom, mindannyiszor meggyőződöm róla, hogy a képem okvetetlenül a nyakamon marad - ameddig csak aggodalmaskodom, s ha időtlen-időkig kényeskedem, akkor örökre. Be is kell adnom a derekamat mindig; mert ha ilyenformán kielégíteném a művészi önérzetemet, nem tudnák megfelelni a polgári kötelességeimnek. És mégiscsak »ez az első«!

Szóval én is gyönge vagyok. Szóval nekem is meg kellett alkudnom.

9

Azt hittem, hogy a medvét kicsalni az odújából nem könnyű mesterség. Hogy ehhez valami nagy ravaszság és jókora bátorság szükséges. Dehogy! Csak ismerni kell a medve gyöngéjét, s magától megy a dolog.

Azt hittem, nincs hatalom, mely kicsalhasson a remeteségemből. Hogy nincs az a csábítás, amely rábírhatna az anakoréta-életmóddal való szakításra. Hogy már csak egyszer fogok lakást változtatni: akkor, ha majd másvalaki keres számomra lakást, s a költöztető kocsit Szent Mihály lovai fogják az új szállásra húzni. Mily tévedés!

A hercegnek, aki pedig nem valami furfangos ember, mindössze egy pár levelébe került, hogy kiforgasson minden szándékomból.

Egy hónappal ezelőtt még meg mertem volna esküdni, hogy: itt fogok meghalni ezek közt a falak közt, ahol már kezdtem fogalmat szerezni róla, milyen lesz majd az örök békesség, és egy hónap múltán csomagolok és vasúti jegyeket vásárolok, mert ki fogok vándorolni, bár minden ide köt. Persze, másképpen cselekedni, mint ahogy gondolkozunk, ez egyike azoknak a régi történeteknek, amelyek mindig újak maradnak.

S milyen kevés kellett ehhez a nagy fordulathoz! Egy kis levélváltás!

Így történt: A hercegnek, aki nem rossz ember, de akiben van valami a renaissance-kori apró zsarnokokból, egyszerre csak eszébe jut, hogy fessem meg az arcképét, de azonnal. Csomagoljak össze és menjek Párizsba; a jövő héten még ott lesz. De előbb intézzem el itthon a dolgaimat, és úgy készüljek, hogy hosszú ideig maradhassak kinn: Párizsban, vagy Trouvilleban, mert Párizsból Trouvilleba megyünk. Legyek készen minden eshetőségre, mert néha van kedve ülni, néha nincs. Most volna kedve, de lehet, hogy egy-két ülés után képtelen lesz erre,

és sokáig tarthat, míg »folytathatjuk a munkát«. Utóirat: valahogy ne intézkedjem sokáig! Menjek a legelső Orient-Expresszel.

Ő maga írt, és azzal a kedvességgel, amelyben nincsen semmi bántó leereszkedés. Az ajánlata nemcsak csábító, hanem az ő pazarságához mérten is fényes. A képért olyan összeget kínál, amelyet Tizian se keveselne. Azonkívül minden költséget visel, és természetesen a vendége leszek.

Nagyon röviden írja mindezt; nehezen olvasható szarkalábjaiból úgy kirí a sietség, olyan hirtelenében és gyorsan vethette papírra az egész tervet, mintha a legtermészetesebb és legkönnyebben kivehető dologról volna szó.

Mikor végigolvastam a levelét, elmosolyodtam - ami már régóta nem történt meg velem.

Megírtam neki, hogy az egész, elejétől végig, lehetetlen. Hogy rövid időre se mehetek el Pestről. Egypár sorban igyekeztem megértetni vele, hogy micsoda viszonyok közt élek. Hogy gyermekem van, és hivatalom. Hogy a kisfiámat nem hagyhatom idegenek kezén, és hogy a rajztanárság is ide köt. Szóval, hogy nemcsak hosszabb időre nem, de egyáltalán nem mozdulhatok.

Sürgősnek jelzett levélben felelt; éjszaka költöttek fel a válaszával. A levelét ide tűzöm:

> Kedves barátom, találtam levelében sok lelkiismeretességet, ami nem lep meg, sok aggodalmaskodást, amit nem értek, de nem találtam meg az igazi okot, amiért nem akar jönni.
>
> Teringettét, az egész olyan egyszerű!
>
> Hozza el magával a kisfiát, és mindazokat, akikre a kisfiának szüksége van! Biztosíthatom, hogy nem hozhat magával olyan nagy cselédséget, amely nekem terhemre volna. Azok a vendégek, akik őseimet látogatásukkal szerencséltették, olykor néhány száz, olykor néhány ezer csatlóssal jelentek meg udvarunkban; őseim szívesen látták az egész kíséretet - volt rá akárhány eset, hogy sok esztendeig -, azért házunk, amint látni fogja, nem pusztult el.
>
> Ami pedig a hivatalát illeti: kérem, bízzék bennem annyira, hogy mondjon le a hivataláról, de okvetetlenül még aznap, amikor a levelemet megkapja!
>
> Természetesen ezért kárpótlással tartozom önnek, mert világos, hogy ön az én kedvemért nem rövidülhet meg. Engedje meg tehát, hogy ezennel kinevezzem önt hazám rajziskoláinak tiszteletbeli felügyelőjévé. Elvállalom Budapest fővárosnak önnel szemben való minden kötelezettségét. Mindazt a jogosultságot, amelyet ön a rajztanársággal már eddig megszerzett, vagy ezután szerezne meg, kérem, érvényesítse majd velem szemben. És ugyanazt a javadalmazást, amelyet eddig a hivatala nyújtott, később pedig, ami annak idején Budapesten járna önnek, vegye fel az én pénztáramból.
>
> Igaz, hogy a felügyelői hivatalt a valóságban nem adhatom át önnek, mert meglehet, hogy hazámban nincs is ilyen hivatal, vagy ha van, erről ma valamelyik miniszterünk rendelkezik. Meg kell vallanom, egyelőre nem gyakorolhatok fejedelmi jogokat, s remélem, hogy sohase is fogok gyakorolni. Még nem tudom, micsoda paradicsomi örömöket nyújt az, ha az ember valóságos hivatalokat osztogathat; az isten adja, hogy ne is tudjam meg soha. Elég az hozzá, ha hivatalt mondok, csak címzetes hivatalt érthetek, s annak az állásnak, amelyet felajánlok, nincsen meg a kellő komolysága, aminthogy, azt mondják, a cselekedeteimből is hiányozni szokott a kellő komolyság.

De hogy önnel szemben az előbb pontosan körülírt kötelezettséget elvállalom, az már egészen komoly dolog, aminthogy, akármilyenek a cselekedeteim, s akármit mond a látszat, higgye el, van bennem egy kis komolyság is.

Kérem, ne vegye el a kedvét ettől az állástól, hogy a hivatal is olyan, mint az, aki adja. Ha nem lesz mire felügyelnie és egyáltalán nem lesz semmi dolga: gondoljon azokra, akik rosszabb helyzetben vannak, mint amilyenben ön lesz; azokra, akiknek volna mire felügyelniük, volna mit dolgozniok, és azért mégse csinálnak semmit.

Rendben vagyunk?

Ha lehet, induljon azonnal.

Alfonso d'Alcantara.

Erre a levélre egy kissé sértődötten, egy kissé bosszúsan feleltem, s tartok tőle, hogy szerencsétlenül választottam meg a szavaimat. Mindenesetre ízléstelenül írtam. A parasztgőg kitört belőlem.

Azt feleltem neki - valamivel több szóval, mint ahogy itt írom, igen udvariasan, de határozottan - hogy olyan állást, amelyért nem kell és nem lehet dolgozni, soha, semmi címen nem fogadok el; senkitől, tőle se. Hogy magam se vagyok élősdi természetű, de ha én magam még el is fogadhatnám a vendéglátását, abba már semmi szín alatt nem tudnék belenyugodni, hogy a gyermekemet apró parazitává alacsonyítsam és egész háznépemet az ő nyakába varrjam. Azért a kérdés megoldhatatlan; és akármilyen szíves is a szándéka, a tervből nem lehet semmi - amit különben őszintén sajnálok.

Azt hittem, meg fog haragudni. Nem haragudott meg.

Amilyen hamar csak megérkezhetett, itt volt a válasz. Ez a levél így szól:

Kedves barátom, meg kell önt ismertetnem egy szenvedélyemmel.

Nekem sok kedvtelésem van; több, mint ahhoz a komolysághoz illenék, amellyel másoknak tartozom. Gyűjtök mindenfélét, nemcsak szép képeket, becses ritkaságokat: haszontalan holmikat is. Szeretek virágot osztogatni, szeretem az ostobákat megbotránkoztatni, szeretek vígan élni.

Van egypár szenvedélyem is; több, mint amennyi a harminc esztendőmhöz illenék. Túlságosan kedvelem a szép leányokat, a kalandos életet, a változatosságot, s megvallom: a jó bort is. Nem érdemlem meg, hogy komoly embernek tartsanak; nem is tartanak annak.

De van egy szenvedélyem, amely már nincs híjával minden komolyságnak, amelyben ön mindenesetre talál egy kis komolyságot, és éppen ez az uralkodó szenvedélyem, a fő, a legnagyobb szenvedélyem.

Ez a legnagyobb szenvedélyem az: hogy igen szeretem az olyan emberek társaságát, kik nem zsebtolvajok.

Gyűlölöm a zsebtolvajokat, akármilyen sokan vannak, talán azért, mert olyan sokan vannak.

Ellenben annál inkább megbecsülöm az olyan embereket, akik ebben a pontban nem követik a divatot, akik az általános szokást nem teszik magukévá, s akik, akármilyen gyakran nyílik rá alkalom, sohase vállalkoznak zsebtolvajlásra.

Azt mondanám, hogy gyűjtöm az ilyen embereket, mert gyűjtök minden ritkaságot. De ön az én gyűjtőszenvedélyemet nem tartja eléggé komolynak. Azért többet mondok. Azt, hogy - mint valaha Diogenes - lámpással keresem az olyan embereket, akik... szóval akik nem zsebtolvajok.

Ön nem képzeli, hogy ez milyen fáradságos munka. Ön nem képzeli, mennyi zsebtolvaj van a világon. Ezt én tudom csak.

És csak én értékelem egész teljességében a tökéletesen becsületes embert.

A legnagyobb örömem: az a függetlenségem, hogy nem vagyok kénytelen zsebtolvajok közt élni. A legnagyobb szenvedélyem, hogy minél több embert csábíthassak a társaságomba, azok közül a ritka emberek közül, akik nem tartoznak abba a nagy közösségbe.

Ön már kitalálta, mért írom ezt ilyen hosszasan.

A ritkaságaim egyike: Fervacques - emlékszik még rá? - már régóta beszél nekem önről. És már régóta tudom, hogy a Fervacques legendái nem legendák, vagyis, hogy ön ugyanaz, aki volt. Már régen meggyőződtem róla, hogy ön az az ember, akit nekem, akárhogyan, a társaságomba kell csalnom.

Elég az hozzá, én nemcsak a festőt várom, hanem először is, főképpen az embert.

Meg akarok ismerkedni önnel, meg akarom önt nyerni annak a kis körnek, amelyben élek, s amelyet ön éppen úgy meg fog kedvelni, ahogy én megkedveltem. A ritkaság-gyűjtő szenvedélyem kívánja ezt; az az egy állandó lelkivonásom, hogy a derék emberek társaságát minden jónál nagyobb jónak tartom.

Kérem, találjon rá módot, hogy teljesíthesse a kérésemet.

Igen óhajtja a barátságát:

Alfonso d'Alcantara.

Ilyenformán feleltem neki, ha nem is éppen ezzel a rövidséggel:

Az igaz, hogy nem vagyok zsebtolvaj, de ez az egyetlen jó tulajdonságom. Megcsalnám őt, ha elfogadnám a felém nyújtott kezet. Mert én nem az az ember vagyok, akinek ő képzel. Nem az vagyok, aki voltam. Fervacques, akire örömmel emlékszem, más embernek ismert; azóta nagyon megváltoztam. Akkor víg cimbora voltam. Azóta szomorú ember lettem. Olyan, aki nem való semmiféle társaságba. Csak terhükre volnék. Csak elrontanám a kedvüket. És én se találnám a helyemet az ő víg körükben. Aztán meg semmit se tudok kieszelni, ami a dolgot lehetővé tenné. Higgye el nekem, hogy nem volna érdemes velem megismerkednie. De azért ne vonja meg tőlem a jóakaratát.

Szentül meg voltam győződve, hogy most már végképpen elintéztem az ügyet. Tévedtem. Négy nap múltán ezt a levelet kaptam:

Kedves barátom, ön nem akar kieszelni semmit, mert ön azok közé a furcsa emberek közé tartozik, akik iszonyodnak a más ember pénzétől. Nos, hát én megtaláltam a módot.

A mód az, hogy: rendelkezésére bocsátom azt az összeget, amely önnek az arcképemért jár, és arra kérem, hogy pazarolja rám ezt az összeget!

A barátságom egy kissé követelő, de megnyugtatom, a lelkiismeretemet azzal, hogy ha követelő, másrészt hálás és készséges - minden viszonzásra.

Ezután a bevezetés után nem illik, hogy nagyon erőszakoljam. De - én az ön helyén meghoznám ezt az áldozatot, és teljesíteném a kérését annak, aki már többször adta jelét irántam való érdeklődésének.

Ha ön hajlandó erre az áldozatra, magával hozhatja a gyermekét és egész házanépét, anélkül, hogy el kellene fogadnia az én vendégszeretetemet, amelytől különben kár ennyire félnie - és amiről, bizony isten, nem érdemes beszélni.

Hogy ott kell hagynia a hivatalát, az, megvallom, egy cseppet se aggaszt. Az olyan művésznek, mint ön, nem kell tanári állás. Önnek a hivatal csak nyűg. Ha csak festeni fog, s nem pazarolja el idejének egy részét erre az éppen nem önnek való munkára, csak nyerhet a változással, de nem veszíthet. Minden képének van egy biztos vevője. És ha valamelyik képét nem akarja ennek az embernek adni, hanem másutt akarja elhelyezni, akkor se féltem önt.

Ami már most azt illeti, hogy mit nyerek én az ön társaságával? - azt bízza rám. Tisztában vagyok vele, hogy kivel van dolgom. Éppen eleget tudok önről.

Sejtem azt is, hogy miért idegenkedik minden társaságtól. Erre nézve csak annyit mondhatok: Az én barátságom egy cseppet se zsarnoki. (Most ellenem szól a látszat, de el fogja ismerni, hogy úgy van, amint mondom.) Sokkal jobban szeretem a függetlenséget, semhogy valakit meg tudnék rabolni ettől.

Ön úgy fog élni, ahogy önnek tetszik. Ha rosszkedvű lesz és szórakozni kíván: fel fogjuk deríteni. Amikor kedve lesz hozzá: velünk tart. De amikor ránkun, és megkívánja a csöndet, a magányosságot: olyankor nem zavarjuk. Mindig tiszteletben fogjuk tartani a komolyságát, ha mi magunk sohase is vagyunk komolyak.

Nem erőltetem tovább, csak ismétlem, hogy szeretném megszorítani a kezét.

Alfonso d'Alcantara.

Megfogott. Erre már nem lehet nemet mondanom. Nem sok hiúság van bennem, de hálátlannak tűnni fel mégse szeretnék. Minden aljasság közül a hálátlanságot tartom a legaljasabbnak.

Tehát egy időre ki kell vándorolnom, gyermekestül, egész háznépemmel. Egy időre meg kell válnom attól, ami ideköt.

10

Egyre ritkábban nyitom fel ezt a könyvet. Mióta Párizsban vagyok, most írok bele először. Most is csak egypár sort, és most is csak azért, hogy védekezzem... - ki ellen?... egy néma vádló, önmagam ellen!

Az igaz, hogy sok a tennivalóm. A lekötöttségem nem kevesebb, mint volt, mert azokat az órákat, amelyeket otthon az iskola foglalt le, most el kell pazarolnom, a herceg kedvéért; a munkám pedig több, mint valaha, mert ugyancsak össze kell szednem magamat, hogy megbírjam azt a terhet, amelyet ez új élet rótt rám. Nem mondhatom éppen nagy áldozatnak, hogy teljesítettem a herceg kívánságát, de végre is elestem egy kevés jövedelemtől, másfelül pedig jóval többet kell költenem, mint otthon; tehát többet kell festenem, mint azelőtt, nagyon szorgalmasnak kell lennem, ki kell használnom minden időmet. Mert annak nem akarom kitenni magamat, hogy az önérzetem csődbe kerüljön... hogy, miután egy darabig úgy viselkedtem, amint a jóérzésem kívánta, végül mégiscsak meg kelljen fizettetnem azt, amit hálából s »barátságból« tettem.

És - utoljára, de nem utolsóképp említem - az új élet, a költözködés, az idegen környezetbe való beleilleszkedés, egyszóval ez a nagy változás sok olyan aprólékossággal jár, amelyek minduntalan megfosztanak a szabad perceimtől.

Bizony, nem igen jutok hozzá, hogy naplójegyzeteket írjak. Most már nem kell keresnem az elfoglaltságot; inkább azt a félórát kell keresnem, amikor egészen a magamé lehetek.

De mégse tudom megbocsátani magamnak, hogy: lám, már elhanyagolom ezt a könyvet!

Ha egészen őszinte akarok lenni magammal szemben - sohase esett ennyire nehezemre a teljes őszinteség! - meg kell vallanom, hogy: nem, nemcsak azért történik, hogy most már ritkábban veszem elő ezt az én *breviárium*omat, mert most már több a munkám, s több az elfoglalt-ságom!... Meg kell vallanom, hogy van ennek egy más oka is.

És ez az ok az, hogy: igen, nem tagadhatom le magam előtt, azok az aprólékosságok, amelyek új életemmel együtt járnak, nemcsak lefoglalnak: el is szórakoztatnak!

Az új benyomások, ha akarom, ha nem akarom, minduntalan lekötnek és - elvonnak a régiektől.

Nem kerestem az elszórakozást. Nos, ha én nem mentem utána: a szórakozás eljön értem.

Az élet - az az élet, mely csupa feledés! - lassankint mégiscsak magával ragad!...

Istenem, milyen hitvány is az ember!

*

A jelen - vagy ahogy a nálam könnyebbvérűek mondják: »az élet« - érezteti velem hatalmát.

Még a gyermekem is mintha öntudatlan eszköze volna a világrendnek, mely elvon a múlttól.

Már ő is - egyre ritkábban emlékeztet s egyre gyakrabban elszórakoztat.

Már nem egészen az anyja; ahogy növekszik, mind jobban kezd hozzám hasonlítani.

Lassankint elveszíti, amit az angyaloktól kapott. Már nem gyermek; már kisfiú.

Kezd kifejlődni egy új akarattá, amely eddig még nem volt; valakivé, aki eddig még nem élt; aki eddig még sohase mutatkozott, akármilyen régóta áll a világ. Kezd külön egyéniséggé válni.

Egy új Én növekedik mellettem. Vannak vonásai, amelyek a múltból valók, s amelyekre bol-dogan ismerek rá. Vannak vonásai, amelyek hol megmosolyogtatnak, hol megdöbbentenek, mert mintha a tükörbe pillantanék. De vannak új vonásai is - mert ez az új lény már sem Ő, sem én, hanem kettőnkből egy harmadik.

Egy új élet apró jelenségei vonják magukra, s egyre hosszasabban, a figyelmemet, az érdek-lődésemet, és ez a mind változatosabb jelenség, mind élénkebb mozgás, mind gazdagabb élet mindjobban elfedi előlem a múltat, amelynek kedves képét amúgy is egyre több és egyre sűrűbb fátyol takarja el révedező szemem elől - amely még el-elmereng, de már néha elfelejtkezik!...

Egy új kis ember kezd parancsolgatni mellettem. Akinek vágyai, érdeklődései vannak. Aki a jelennek él; és aki nem törődik a múlttal.

És ennek a kis embernek az érdeklődései - csakugyan parancsolnak nekem.

Hogy mennyire parancsolnak, csak azóta veszem észre, amióta Párizsban vagyunk.

A költözködés kalandjai, az utazás, az új környezet bőséges érdeklődést keltettek ebben az új - még oly friss! - figyelemben; és hamarjában az apró vágyak egész sokaságával ajándékozták meg ezt az új, erős akaratot.

Az észrevevő képesség és az akarat különben is abban a korban fejlődik a legrohamosabban, amelybe Palika most jutott el. S ez a fejlődő erő, amint egyszerre gazdagabb táplálékhoz jutott, oly hirtelenséggel kezd növekedni, amely gondolkozóba ejtett.

Ez a fejlődő erő új kötelességeket ró rám.

Kezdem átlátni, hogy remeteségem, zárkózottságom, meg az, hogy féltettem minden szellőtől, egy kissé ártalmára volt neki.

Nem adtam neki elég teret ahhoz, hogy minden ereje szabadon fejlődhessék. Ha nem zártam el attól a levegőtől, amelyre a testének van szüksége - ahhoz a levegőhöz, amelyet a lelke kíván meg, eddig nemigen jutott hozzá... legalábbis: nem volt annyi levegője, amennyi a lelkének kellett volna.

Jól megválasztott ápolókon, de megfizetett idegeneken, többé-kevésbé cselédeken kívül, csak egy megtört, szomorú, vénembert adtam neki társaságul, aki minden jóakarata mellett se lehetett ennek a kis léleknek odaadó, minden kalandjában, minden vidámságában részt vevő, hűséges társa.

Hozzá való társasága nem volt; játszótársai, pajtásai nem voltak.

Kis remetévé tettem őt is.

A párizsi út tapasztalatai felnyitották a szememet.

Bár nehezemre esik, hogy még másoknak is át kell engednem őt, hogy el kell eresztenem olyankor is, amikor mellettem lehetne, hogy szeretetének egy részéről, kedvességének számtalan megnyilatkozásáról le kell mondanom mások, közömbösek javára: gondoskodom róla, hogy többé ne hiányozzék semmije, hogy meglegyen mindene, amire szüksége van, hogy legyen neki való társasága, elég szabad tere, elég levegője, elég szórakozása.

Ez azzal jár, hogy magamnak is sokfelé kell megjelennem, hogy le kell győznöm a mizantrópiámat, hogy le kell mondanom a magánosságról. Nehezemre esik; de helyre kell hoznom, amit elmulasztottam.

Kárpótlásul: Palika elbeszéli élményeit, tapasztalatait, megfigyeléseit; kárpótlásul megvan az az örömem, hogy napról-napra gyönyörködhetem fejlődésében, erősödésében.

És olyankor, mikor kitüntet vele, hogy velem indul sétára, s aztán séta közben közli velem észrevételeit, apró emlékezéseit, összehasonlításait, kívánságait: egyik meglepetésből a másikba esem, nem győzök csodálkozni szellemi előmenetelén, nem tudok betelni annak nézésével, hogyan alakul ki egy új világ, itt mellettem, hozzám olyan közel, hogy ez az új világ jobban érdekel, mint az, amelyik énvelem pusztul el.

Ez a fejlődő erő új kötelességeket ró rám, de viszont új örömöket ad, és ez is - egyre gyakrabban, egyre jobban elszórakoztat.

11

Négy képet készítettem el rövid időn. A herceg arcképét, amely még tűrhető, és három más képet, amelyekről nem érdemes beszélni. Ha valaha a jövő egy Vasarija megírja az életrajzomat, ami nem valószínű, de nem is lehetetlen: az életrajzomban ennek a három képnek aligha jut hely. Engem legalább, akármilyen elnézéssel vagyok magam iránt, ez a három kép

éppen nem tesz büszkévé; ha össze kellene állítanom azoknak a munkáimnak a jegyzékét, amelyekre tartok valamit: egyiket se írnám be a jegyzékbe. És - ami a legszomorúbb - ez nem a jóakaratomon múlt.

A herceg azonban el van ragadtatva. Egy darabig azt hittem, hogy csak udvariasságból vagy gyöngédségből, kíméletből dicsérgeti azt, amit magam se tartok sikerültnek; de nem, igazán tetszenek neki ezek a mázolások. Egy idő óta minduntalan azzal ingerel, hogy állhatatosan Van Dyckhoz hasonlítgat. Egyéb már nem hiányzott hozzá, hogy a bosszúságom, az elkeseredésem teljes és tökéletes legyen. Olyan konokul magasztal, hogy újra meg újra pirulnom és bosszankodnom kell. Az összehasonlítgatásaival valósággal kétségbeejt. Még csak ez kellett nekem! Mintha nem emészteném magamat úgyis eléggé! Egyszerűen rettenetes a Van Dyckjával; és nem is sejti, milyen idegessé tesz!... Nem szeretem, ha ócsárolnak, ha kisebbítenek, ha lebecsülnek; de még kevésbé szeretem, ha akkor is dicsérnek, amikor nem érdemlem. Semmi se aláz meg annyira magam előtt, mintha ingyen is hozzá jutok ahhoz az elismeréshez, amely csak a fáradsággal végzett és értékes munkának jár, s amelyet néha ki tudok érdemelni.

Megbocsátok a hercegnek, mert, bár véletlenül éppen az én képeimet tünteti ki a tetszésével, nagyon jól tudom, hogy nem valami kiváló műbíráló. Van érzéke a művészet iránt; jobban szereti és jobban tudja értékelni a képeket, mint a legtöbb műkedvelő, de ahhoz, hogy meg tudja látni a mesterségbeli nagyobb finomságokat vagy a mesterségbeli kisebb hibákat, a technika tökéletességét vagy erőtlenségét, nincsen elég tárgyismerete és nincsen eléggé iskolázott szeme. De megbocsátok a hercegnek azért is, mert a tévedése egy olyan jellemvonásából ered, amely megnyerő és irigylésreméltó.

A herceg olyan szerencsés természetű, hogy az érzései mindig uralkodnak az ítéletén, és ha a szeme olykor rácáfol az érzésére, a képzelete mindig kirántja a zavarból. Mindent olyannak lát, amilyennek akarja, amilyennek óhajtja; és azt, ami az érzésével ellenkeznék, nem látja meg soha. Hihetetlenül elfogult; ha egyszer megkedvelt valakit, ez a valaki nem festhet olyan képet, amely nem tetszenék neki. Akit ő szeret - igaz, hogy kevés embert szeret - annak az apró hibáit nem veszi észre; nem veszi észre mindaddig, míg a kedveltje fel nem háborítja az érzését; attól fogva aztán mindent másképpen lát, s éppolyan elfogultan ítél a kegyvesztett rovására, mint előbb a javára.

Irigylem ezt a szerencsés - mert zavartalan nyugodtságot adó - tulajdonságát, mely végképpen hiányzik belőlem. Én, sajnos, igen tisztán látom még annak a hibáit is, akit a legjobban szeretek; tisztán látom a legkisebb hibáit is. Még a fiam se tesz elfogulttá; még őrajta se, még őbenne se lehet valami nem szép, ami elkerülné a figyelmemet.

Tisztán látom magamat is, olyan tisztán, mintha egyebet se csinálnék, csak folyton tanulmányoznám magamat, tükörrel és valami lelki erőmérővel. Tisztán látom a munkámnak minden hibáját s minden fogyatékát, mintha mikroszkóppal és rosszakarattal nézném.

Ez a tiszta látás teljességgel nem boldogító tulajdonság. A lelki elégedettséghez elengedhetetlenül szükséges az, hogy az ember másokban is, magában is, csak azokat a szépséghibákat lássa meg, amelyek már szemetszúrók, amelyeket a vak is lát.

Igen, én irigylem azokat, akik magukban és maguk körül mindent szebbnek látnak a valóságnál; akiknek, mint Jánusnak, két pár szemük van: egy pár, tisztán látó, közömbös dolgok számára, és egy másik pár, elnéző, amellyel a maguk és a szeretteik dolgát tekintik.

Csak legalább a magam hibáit ne kellene olyan átkozottul éles szemmel látnom! A fiam apró hibáival csak meg tudnék békélni; hanem magammal megbékélnem nehéz.

Ez a három kép megdöbbentett.

Nincsenek könnyen felsorolható hibáik; rosszabbak, mintha hamarosan észrevehető, felötlő hibák éktelenkednének rajtuk; a hibájuk az, hogy: gyöngék.

Nem tudok elsietni, elnagyolni semmit; a lelkiismeretesség nem erényem, hanem megszokásom, második természetem. Ennek a három képnek a kidolgozása is becsületes, jó, nagyobb hibák nélkül való.

De meglátszik rajtuk, hogy az utóbbi időben nagyon sokat dolgoztam, s hogy akkor is erőltettem a munkát, amikor ez számomra már nem annyira gyönyörűség volt, mint inkább kötelesség.

A képességeim megnyilatkoznak ezekben is. De nem olyan erővel, bágyadtabban, halványabban nyilatkoznak meg, mint azokban a munkáimban, amelyeket jobb órákban festettem.

Észrevenni rajtuk, hogy ugyanannak az erőnek a művei, amely valamikor az *Angelus*ig vitte; de ugyanez az erő nem nyilvánul meg bennök régi teljességében. Ugyanez az erő a három új vásznon nem olyan könnyedén fejezi ki mondanivalóját, mint annak előtte; a szokottnál kevesebb biztonsággal haladt célja felé; ugyanennek az erőnek, mely most, a rossz órákban, nem találta meg magát egészen, nagyobb erőfeszítésre, több vonásra volt szüksége, hogy kevesebbet érjen el, mint boldogabb időkben.

Azt mondhatnám, hogy lesír róluk a bágyadtság, az elerőtlenedés.

Vezekényiék (csak gyűjtőnév!) örülnének, ha látnák.

Talán egy kissé túlozok ijedtségemben. Talán nagyobbnak látom a bajt, mint aminő. A rémület mindig elborzasztó nagyságra növeli meg az árnyékokat.

Azzal biztatom magamat, hogy: igen, megriadásomban van egy kis szerepe a félelem képzelődésének is. Jól esik azt hinnem, hogy egy kissé túlzok.

De annyi bizonyos, hogy igen fáradt vagyok. Ha nem tudnám ezt: lám, megmondják ezek a képek, rémes őszinteséggel, ellentmondást nem tűrő ridegséggel!

Szívesen elhiszem, hogy ez a fáradtság még nem a tehetség megfogyatkozásából ered, és nem a kor erőveszteségének elrémítő jele. (Hiszen ehhez még fiatal vagyok. És éppen a festő művészi ereje az, amelyet a legkevésbé visel meg a kor. Hányan voltak a nagyok között, akik még kilencven éves korukban is nagyok maradtak!) Szívesen elhiszem, hogy csak nagy kimerültség vett rajtam erőt, s hogy ezt a nagy kimerültséget kellőképpen megmagyarázza a közelmúlt: az, hogy hosszabb ideig kelleténél többet dolgoztam. Fáradtságom a túlhajtott munka természetes következése; és nem a művészi hanyatlás első híradója.

Ez, hála istennek, valószínű.

De annál inkább meg kell szívlelnem a tanulságot.

Minthogy pedig semmiféle emberi erő nem kimeríthetetlen, s a lelkierő a testi erőnél csak rugalmasabb, de nem kevésbé véges és nem kevésbé megviselhető, a tanulság az: hogyha nem akarom a baj növekedését, ha nem akarom, hogy bágyadtságom időnkint visszatérővé s egyre gyorsabban visszatérővé váljék, ha nem akarom, hogy az erőveszteség csakugyan elkövetkezzék, mégpedig idejekorán, akkor ezt a nagy fáradtságot alaposan ki kell pihennem, s meg kell várnom, míg a kimerültségem teljesen elmúlik.

Ha félig pihenten újra dologhoz látok, engedve a kereset-szomjúság ostoba sürgetésének, mohóságának, akkor a visszaesés, az újból elfáradás csak rövid idő kérdése, és nemsokára beállhat a megviseltségnek az a korszaka, amikor a kimerültség már szinte mindennapos, s a hanyatlás már fel nem tartóztatható.

Ahhoz, hogy megőrizhessük, mindenféle erőnek szüksége van gyakorlatra, de szüksége van végzett munkájának megfelelő pihenésre is.

És ez a három mázolás, amellyel oly elégedetlen vagyok, módot ad rá, hogy jó darabig pihenjek. (A sors mindig gúnyol; a jobb képeim nem tettek ilyen úrrá.)

A »polgári kötelességek« arra ösztökélnek ugyan, hogy ne mulasszak időt, hogy szorgalmas legyek, hogy minél többet keressek, minél inkább biztosítsam a jövőt, és minél messzibb jövőt - de a művészetemnek is tartozom valamivel. Ez lát el mindennel; ettől várhatom, amit még várhatok. És a művészet, ha követel, mint a jó anya, csak a javamat akarja.

Ha újra megerőltetem magam, és összekaparok egy pár garast, ami gondtalanná tenné vagy két esztendőmet, a jövő azért továbbra is bizonytalan marad. De az meg bizonyos, hogyha még sokáig feszítem a húrt, előbb-utóbb elpazarolom az erőmet, s inkább előbb, mint utóbb.

Ideges, izgatott vagyok. Nem látják meg rajtam; igyekszem uralkodni magamon.

De annál inkább érzem és tudom, milyen távol vagyok attól a nyugalomtól, mely alapföltétele minden kiváló alkotásnak.

Pihennem kell, sokáig.

12

Lám, lám, milyen ritkán veszem elő ezt a könyvet, pedig most már nem ölöm magamat a dologgal!

Társaságba járok; gondtalan, vidám, mulató emberek közé. És nemcsak társaságba, hanem: színházba, hangversenybe, és mit tudom még hová, ahol sokadalom van! Alighogy kiléptem a remeteségemből, máris azon veszem észre magamat, hogy egyik szórakozás a másiknak ad át.

Csakhogy éppen nem vagyok ott minden népünnepen. Különben nemrég láttam ilyet is; el kellett mennem Palika kedvéért, akit semmi se gyönyörködtet annyira, mint a tűzijáték.

Sőt már egy táncmulatságon is voltam; igaz, hogy Palikával. Egy gyerekbálon, ahol jól esett látnom, hogy az én fiam is csak olyan, mint a többi gyerek; nem szomorodott el végképpen a magánosságban.

Ma még inkább csak az ő mulatságáért kóborlók erre-arra. De már látom azt az időt, amikor mulató emberek közt leszek, és Palika nem lesz mellettem.

Ma még meglehetősen öntudatlanul kóválygok a lármás helyeken; a gondolataim többnyire másutt kalandoznak. De nemsokára, meglehet, már annyira öntudatlan leszek, hogy nem fogok egyébre gondolni, csak arra, ami a szemem előtt történik - ha ugyan ezt gondolkozásnak lehet nevezni.

Néha már most is egészen elfelejtkezem magamról. Néha meglepem magamat, hogy percekre vagy órákra, nemcsak a szememet, hanem a lelkemet is megejtette, lekötötte valami gyerekesség, valami hiábavalóság.

Koronkint aztán feleszmélek és elcsudálkozom rajta, hogy hol találom magamat.

Ilyenkor egy pillanatig nem akarok hinni a szememnek. Azt kérdezgetem magamtól: én vagyok-e én? Csakugyan, testestül-lelkestül én vagyok-e ez a fehér nyakkendős ember, aki beszélget, mosolyog, sőt egészen belemelegszik a beszélgetésbe?

Máskor, ha sok ember között járkálok, de egy pár percre a tömegben magamra maradok, vagy ha körülöttem száz meg száz ember beszédének, nevetgélésének egybekeveredő zsivaja hallik, s én Palika mellett egy színházi széken ülök, pár pillanatra szótlanul: a villamos ívlámpák vagy a színházi csillár fénye el-elkápráztatja a szemem, s ilyenkor mintha egy árnyék suhanna el előttem.

Órákig nem gondoltam rád, ugye? Már én is elhagylak, már én is elfelejtelek!

Ó, bár utánad futhatnék!

Aztán felriadok. A jelen visszaránt rövid merengésemből.

A szórakozás figyelmeztet, hogy ügyeljek rá. Majd tovahurcol. Változatos képeket vet a szemem elé. Elvonulok a képei elől, s még akkor is a fülembe zsong a hangja. Rámkényszeríti, hogy utóbb is foglalkozzam vele. És másnap újra eljön értem.

Igen, ez már a felejtés.

Úgy látszik, így kell lennie. Úgy látszik, nincs olyan erős érzés, mely magára hagyatva meg tudja őrizni az erejét. Úgy látszik, nincs olyan szív, melynek a hálája le tudná bírni az érzékek természetes, gyors, öröktől való és örökkön folytonos hálátlanságát.

*

Ezelőtt - pedig mennyire óhajtottam ezt! - sohase álmodtam róla. Most mindig róla álmodom.

Ma éjjel úgy láttam, mintha benyitott volna hozzánk, a színházi páholyunkba. A barna ruhája volt rajta és a rózsás szalmakalapja. »Ó, csakhogy megérkeztél! - szóltam. - Miért is utaztál el?!« Azt felelte, hogy most már sohase hagy el bennünket, és mosolygott. De nekem feltűnt, hogy milyen sápadt; és valami finom fehér port láttam az arcán, ami nyugtalanított. A szemembe nézett, olyan édesen, mint egykor, mikor rejtegette előttem, hogy a kívánságom ellenére valami cselédmunkát végzett, és azt mondta: »Ó, kedvesem, ez csak az út pora rajtam! hidd el, csak az út pora!« És ismét mosolygott, rejtelmesen, mint a Gioconda. Ez a mosoly a szívembe nyilallt, és felébredtem.

Csak nagyritkán történik meg, hogy arról álmodunk, ami napközben is foglalkoztatott, amire ébren is sokszor gondolunk. Álmaink a régi benyomásainkból szövődnek, azokból, amelyeket már-már elfelejtettünk.

Már álmodom róla! Már átköltözött álomvilágomba!

13

Egy idő óta furcsa életet élek. Részt veszek a herceg tivornyáiban.

Ha valamelyik régi ismerősöm, valahonnan messziről, látná, hogy merre járok és mit csinálok: nem ismerne rám. Én magam se ismerek rá magamra.

Hogyan, mikor kezdődött ez az élet? - nem tudnám megmondani. Ilyenformán kezdődött:

A herceg és Fervacques a fejükbe vették, hogy fel fognak deríteni. Egy darabig lemondtak a szokásaikról, csak azért, hogy velem lehessenek. Hiába tiltakoztam, a kedvemért feláldozták a mulatságaikat, és egyszerre nagy mértékletességet és józanságot erőltettek magukra, hogy ne legyen ürügyem: elhúzódni a társaságukból.

Nem mondhatnám, hogy a társaságukban nem találtam semmi örömet. Jól esett, végre, valahára, olyan emberek között lennem, akikről tudom, látom, hogy szeretnek. Fervacques régi ismerősöm. Egyike azoknak a kivételeknek, akik sohase bántottak meg, akik minden időben

csak szívesek, kedvesek voltak hozzám. A herceg pedig, minden szeszélye mellett is, nagyon jó fiú. Kellemesnek találtam, hogy: íme, egyszerre csupa derék ember között találom magamat. És, míg a kedvemért megpróbálták, megízlelték a csöndes életet, csakugyan elszórakoztattak. Nem olyan komor emberek, mint én; vidámak és léhák, egészen a menthetetlenségig léhák, mert csak a mulatságaiknak élnek, és ezek a mulatságok néha nem éppen választékosak. De léhaságukat sok kedvesség mentegeti. És talán nem is arra születtek, hogy csak léhaságokat kövessenek el. A becsület dolgaiban való nagy kényességük, szigorúságuk legalább ezt bizonyítja. Ha gondolattalan életet élnek, a társalgásuk nem gondolattalan; beszédükben élet- és emberismeret, ép erkölcsi érzés, egészséges ítélőerő, elmésség és humor nyilatkozik meg; azt mondhatnám, még a bolondságaikban is van egy szemernyi filozófia. Elmésségük, szeretetreméltóságuk, még jókedvük is, megnyerő s minden komorságot megvesztegető. Könnyű volt megejteniük a figyelmemet és az érdeklődésemet. A társaság, kivált a jó társaság, már valósággal újság volt rám nézve; abban az örömben, hogy néha szót válthassak hozzám való, hozzám hasonló emberekkel, olyan régen nem volt részem, hogy egy kissé rá is szomjaztam erre az örömre. Elszórakoztattak; és nem sok idő telt bele, hogy lassankint, észrevétlenül, hozzászoktam a társaságukhoz.

És mire ez a megszokás úrrá lett rajtam, észre kellett vennem, hogy mind a kettőjöknek jókora áldozatába kerül, ha egy idő óta többet foglalkoznak velem, mint a mulatságaikkal, ha a kedvemért ráfanyalodtak a csöndes életre s a megszokott élvezeteik helyett beérik azzal a sovány mulatsággal, amelyet az én meglehetősen unalmas társaságom szerez nekik. Ezt az áldozatot nem akartam elfogadni. Nem volt tehát más választásom, mint: vagy megszökni tőlük, vagy velök tartani még a lármában is.

Illőnek tartottam, hogy visszakényszerítsem őket a régi világukba. És ehhez az kellett, hogy elkísérjem őket.

Én magam voltam az, aki véget vetett bölcsességük rövid korszakának; aki kisegítette őket abból a tisztes életből, amely olyan nehezükre esett. Én magam ajánlottam, hogy ha cigányt akarnak hallgatni, velök tartok, és meg fogom ismertetni velök a legszebb nótáinkat.

Ajánlatomat hálával és kitörő lelkesedéssel fogadták. Csak ekkor vettem észre, hogy összeesküvés áldozata vagyok: számítottak rá, hogy a bennem lakó »lelki nemesség« nem fogja elfogadni önkéntes mártíromságukat.

De már nem lehetett visszavonulnom; és a többi magától ment. »Csak az első lépés nehéz« - a közmondásnak igaza van. Az első jégtörés természetes következése egy második jégtörés lett; egyik kicsapongás a másikat vonta maga után.

Nem volt nehéz végképpen megrontaniok, mert, vesztemre, a kénytelen mulatságban mártíromság helyett valami kellemes kábultságot találtam. Már a legelső alkalommal sajátságos, jóleső zsibbadtság fogott el; és azóta ez a zsibbadtság teljesen hatalmába ejtett.

És most: velök iszom, sőt: helyettök iszom, mert az ő idegrendszerük kevésbé bírja azt a szép mennyiségű italt, amelyet - talán csak a következetesség kedvéért - magukba kényszerítenek, mint az én idegrendszerem, amelyre az alkoholnak most még csak csillapító hatása van. Az én jó paraszt-szervezetemnek csak altató az, ami nekik már méreg; aztán meg én pihent erő vagyok... ha a lelkem, amelynek jólesik a zsibbadtság, nem is őrizte meg régi, tökéletes épségét, a testem, ó, az maga az erő és az egészség!

Velök iszom, velök tartok, mikor szoknyák után járkálnak, velök megyek, mikor valamelyiknek eszébe jut, hogy tönkre fogja tenni a trouvillei játékbankot, és velök vagyok akkor is, amikor botrányokat csinálnak.

Mert, amióta Trouvilleban vagyunk, és társaságunk, Fitzroy barátunkkal erősödvén, végképpen elvidámodott, az életrendünk az, hogy: ahány nap, annyi botrány.

Nem mondhatnám, mintha ezek a botrányok: a Micaëla kisasszonyt ünneplő szerenádok, vagy a Montjoliban rendezett bál, amelyre Rouenból kellett megrendelni a táncosnőket, azzal a kikötéssel, hogy tisztességesen kell viselkedniök - engem valami nagyon mulattatnának. Cimboráim tréfái, amelyek nem az én ízlésem szerint valók, a legkevésbé se derítenek fel; és ha velök dőzsölök, ha részt veszek minden tivornyájukban: szilaj jókedvük nem csaphat fel olyan magasra, hogy az általános jókedv rám is elragadna, és a rendesnél lármásabbá tenne. Bizonyára furcsa alak lehetek ebben a féktelenül vidám társaságban. Mert, ha ügyelek is magamra, hogy ne hasonlítsak a híres, elmés, nemes »szomorú ábrázatú lovag«-hoz, nem igyekszem a nem érzett vidámságot tettetni, és azt hiszem, a legnagyobb dínomdánomban is olyan az arcom, hogy az idegen azt gondolhatja rólam: »Ez az ember alighanem a testet öltött nyugalom, az elevenné vált rendíthetetlen hidegvér!«

De nem rontom a kedvüket, ha már a kedvük úgy kívánja, hogy mindig velök legyek.

Végre is azonkívül, hogy egy kis embernek meglegyen mindene, amire szüksége van, és azonkívül, hogy ezt a kis embert mindennap legalább egy pár óráig láthassam - egyébbel nemigen törődöm. Hogy hol járok és mit csinálok olyankor, amikor ez a kis ember a magához hasonlókkal játszik, tanul vagy alszik, az már nekem mindegy. Ezen az egyen kívül minden mindegy.

Ám teljék kedve a hercegnek.

Hát botrányokat csinálunk. Így is jól van.

Rajta, folytassuk. Csináljunk botrányt, mentül többet. Igyunk. Szórakozzunk. És megint igyunk. Ez valami kellemes kábultsággal jár; egy kis zsibbadtsággal, amely jólesik.

Így élek. Ilyen furcsa életet.

Persze, most már ritkán nyitom ki ezt a könyvet. Most már nem nagyon érdemes magammal beszélgetnem.

14

Hónapok múltán mégiscsak szóba kell állanom magammal.

Tegnap levelet kaptam egy kisasszonytól, akinek sok az üres ideje. Levelet, amely csupa gyermekesség, és amelynek a legokosabb mondata így szól: »Tisztelettel értesítem önt, hogy úri személyét nem imádom többé.«

És én nem nevettem, hanem bosszankodtam.

Annyira bosszantott ez a gyermekes levél, hogy órákig nem gondoltam egyébre. És későbben aludtam el, mint rendesen, annyira izgatott az a fölfedezés, hogy akaratom ellenére is gondolnom kell a küldőjére.

De hát mi közöm nekem ehhez a kisasszonyhoz, hogy tegnap ilyen hosszan foglalkoztatott?!

Semmi közöm hozzá. Találkoztam vele egypárszor, és udvariasabban szóltam hozzá, mint a többiekhez, mert jóvá akartam tenni, hogy megbántottam, amikor még nem ismertem.

A véletlen úgy akarta, hogy egyszer szolgálatára legyek. Aztán újra találkoztunk pár percre. Egy más alkalommal nem térhettem ki az elől, hogy vele menjek, mikor sétára indult. Végre kierőszakolta, hogy megmondjam neki őszintén: miképpen vélekedem a vázlatairól és a szoborműveiről.

Ez az egész.

És íme, ez a hölgy részt követel a gondolataimból!

De hát mi tesz ilyen gyöngévé vele szemben?!

A rossz lelkiismeret?

Nem. Ha kellemetlen érzést okoztam neki, mikor először beszéltem vele, csak magára vethet. Arról a hölgyről, aki Pimprenelle márkiné társaságában járt-kelt, aki dominóban jelent meg egy álarcosbálban, s aki engem, az ismeretlent, úgy szólított meg, mintha a kalandot keresné, nem gondolhattam egyebet, mint hogy legalábbis alaposan rászolgált arra a kis leckéztetésre. Rosszul ítéltem meg; mert könnyűvérűségnek véltem azt, ami csak egy nagyon elkényeztetett és nagyon kíváncsi gyermek meggondolatlan vakmerősége volt. De, ha tévedtem, ő az oka; akkor, amikor kellemetlen érzést okoztam neki, nekem volt igazam. És ha megbántottam, azóta már jóvátettem, amit ellene vétettem. Később, egész viselkedésemmel, megadtam neki a képzelhető legteljesebb elégtételt; és, bár el kellett ismernie - hallgatagon el is ismerte - hogy a hibát ő követte el, nem én: bőségesen kifejeztem, hogy mennyire bosszant, ha tévedésbe estem. Igyekeztem jelét adni, hogy meg akarom követni; figyelmesebb és gyöngédebb voltam vele szemben, mint a többi leány és asszony iránt együttvéve, figyelmesebb és gyöngédebb, mint bárki iránt régóta, sok esztendő óta.

Vagy azért furdalna a lelkiismeret, hogy elmondtam neki nyíltan, teljes őszinteséggel, mit tartok a művészi kísérleteiről?! Nem. Ezért se bánt a lelkiismeretem. Ha rosszul esett neki, amit meggyőződésből és nem színlelt érdeklődésből mondtam, ismét csak magát okolhatja. Mért faggatott, ha csak hízelgést akart hallani? Láthatta rólam, hogy nem vagyok bókolgató természetű, és hogy az udvariasság kedvéért se szoktam hazudozni. Tehetségesnek tartom; úgy gondolkoztam, hogy a tehetsége kibírja az igazságot; megtiszteltem azzal, hogy olyan szigorúan bíráltam, mint magamat szoktam. Ha a hiúsága megsértődött: ez az ő gyengesége, és nem az én hibám. Ne kérdezett volna; nem tehetek róla.

De, ha nem a lelkiismeret bánt, hanem az izgat, hogy - kétszer is - rossz érzést okoztam valakinek, aki csupa kedvesség irántam - mi tesz ilyen gyöngévé vele szemben?!

Az, hogy nagyon kedves, okos teremtés? hogy érdekes, elmés, megnyerő valaki? hogy bájos, vonzó jelenség, akinek a társaságát még egy embergyűlölő is csak kellemesnek találhatja? hogy minden elkényeztetettsége és minden szeszélyessége mellett is nagyon jó kisleánynak látszik?

De hát, édes istenem, mit érdekel az engem, ha ilyen is?! Kedves, okos, jó!... Bánom is én! Mi közöm hozzá, ha még olyan vonzó és megnyerő is?! Mit törődöm vele, ha jó, ha rossz?! Nem mindegy nekem, akár okos, akár ostoba?! Mit tartoznak rám a hibái és a jótulajdonai?! Mi közöm nekem a világ akármelyik fehérszemélyéhez, ha tetszetős, ha nem tetszetős?!... ha kisasszony, ha asszony, vagy lányasszony?!... akár romlott a lelke mélyéig, akár tiszta, mint egy földre szállott angyal?!

És mégis órákon át foglalkoztat az a gyerekesség, hogy ez a kisasszony - nem imád többé!

Mi ütött hozzám? Mi bajom megint?

Már kezdtem megbékélni magammal. Kihevertem a fáradtságomat, és kihevertem a »pihe-nést« is. Magamhoz tértem a zsibbadtságomból; kigyógyultam abból a lelki elernyedtségből, amelyben a tivornyázás kínálta apró izgalmakat idegességem csillapítószereként használtam. Visszatért a munkálkodó kedvem és a munkálkodó képességem is. A *Látomás*sal nem sokáig bajlódtam; és ez a kép már különb, mint az összes újabb dolgaim. Sikerem is volt vele; nagyobb, mint amilyet vártam. Mióta Biarritzban vagyok, megint sokat dolgozom. Könnyen és elég jól. Rendes munkát végzek, nyugodtabb lettem, már-már azt hittem, hogy megint ember vagyok.

És most egy új idegesség környékez.

Mert bizonyára csak idegesség az, ami elfogott. De ezt az idegességet nem tagadhatom le magam előtt.

Egy kisasszony tudtomra adja, hogy felmondja nekem a barátságot, és én, aki alig tudtam erről a barátságról, észreveszem, hogy: igaza van, csakugyan valami barátság-féle szövődött közöt-tünk, mert most, hogy túl vagyunk minden további veszedelmen, egyszerre átlátom, hogy: igenis, ez a kisasszony hatással volt rám.

Vagy talán azt kell mondanom, hogy: hatással van rám, mert hisz igazában csak most kezd foglalkoztatni.

Mi ez? Mi tesz ilyen gyöngévé ezzel a kisasszonnyal szemben?

Annyira erőt vett volna rajtam a felejtés, hogy a szívem már közpréda, Csáky szalmája, s elég megjelennie a legelső kisasszonynak, aki valamivel kedvesebb, okosabb, szeretetreméltóbb, jobb és nemesebb, mint a Pimprenelle márkinék, és ez a kisasszony már megzavarhatja a lelkemet?!

Nem. Idáig nem jutottam el. És tudom, hogy idáig sohase fogok eljutni.

Más történt velem. Aminek, úgy látszik, meg kellett történnie.

Meggyónom magamnak, hogy mit gondolok. Azon durván, ahogy gondolom.

Nagy hibát követtem el, hogy olyan sokáig anakorétaéletet éltem.

Senki se esik könnyebben kísértésbe, mint az anakoréta.

Nem tudtam másképpen élni. Régente is mindig az volt az érzésem, hogy ahhoz, aki egész ember, csak az a szerelem méltó, amelyhez a szívnek és a léleknek is van egy kis köze. Nem-csak a vásárolt csóktól undorodtam; úgy éreztem, hogy abban a szerelemben, amely a szívet és a lelket teljesen közömbösen hagyja, amely csupán két vágy találkozása, van valami szentség-törés, van valami, ami természet ellen való.

Aztán, későbben... későbben rá se tudtam nézni az asszonyokra. Nem tudtam megbocsátani nekik, hogy ők, akiket nem szeretek, élnek, és az, akit szeretek, az az egy nem él!

És - nem is jutott eszembe, hogy anakoréta vagyok.

Másképpen lett volna-e, ha nem a remeteségben élek? - lehet. Egy kis undor után talán megszoktam volna azt a csókot, amelyet szerelem nélkül ad és kap az ember.

De anakoréta maradtam, mert nem gondoltam a szerelemre, és arra se, hogy vannak, akik szerelmeskednek szerelem nélkül is.

És ez - most látom csak! - nagy hiba volt; nagy megfelejtkezés.

Mert, amíg az élet tart, a léleknek mindig vannak kívánságai, amelyek annál messzibb csapongók, minél hosszabban szunnyadtak. És ha a léleknek teljesíthetetlen követelései vannak, ezt a követelőzést semmi se fékezheti jobban, mint a test teljes nyugodtsága. A kívánságokkal teli lélek lázai ellen nincs jobb védőszer, mint a jóllakott test hűvössége.

A bűn ritkábban bűnhődik, mint az erény. Az erény mindig megbűnhődik; az erény magában hordja bűnhődését. (De hiszen nem is azért erény, hogy jutalmat várjon.) Az anakorétának is meg kell bűnhődnie önmegtartóztatásáért. Ha Szent Antal kevésbé szent: nem esik olyan gyakran kísértésbe.

Senkit se lehet olyan könnyen megzavarni, mint a remetét. Elég, ha a csábító látomás egy kissé a lelkéhez is szól: és már nyugtalan.

Ezért hatott rám úgy Masa kisasszony, akit pedig alighanem csak a festő érdekelt, a művésztárs, akitől bókokat várt. Ezért foglalkoztatott tegnap órákig egy csinos, helyes, kedves teremtés, akit alig ismerek, s aki a szívemnek mindig idegen marad. Ezért bosszantott a levele. S ezért vagyok annyira gyönge vele szemben, hogy most - idegeskedem miatta.

Szerencse, hogy ez a valaki, aki ilyen gyöngeségben talált, nem asszony, hanem leány. Micsoda átokban fogant viszony keletkezhetnék abból, ha egy nő, aki nem kötheti le a szívemet, megejtené a gyöngeségemet! Szerencse, hogy ez a leány egészen más világból való, mint én, s így a gyöngeségemből másféle bonyodalom se támadhat. És szerencse, hogy úgyis vége az egész kalandnak.

15

A véletlen szeszélye úgy akarta, úgy bonyolította az eseményeket, úgy intézte egypárunk úgynevezett elhatározását, hogy: csak igent kell mondanom és feleségül vehetem azt a leányt, aki olyan hatással volt rám, hogy akaratom ellenére lefoglalta gondolataim nagy részét. Csak rajtam áll, és valóra válik, ami a hozzám hasonló szegény emberekkel egyesegyedül a mesékben szokott történni. Csak a kezemet kell kinyújtanom, és feleségül vehetek egy bájos, kedves, okos leányt, akinek a társaságában lenni öröm, egy édes, jó, tiszta teremtést - az egyetlen lényt, akihez szerelemhez hasonló kívánsággal vonzódom - egy szép, eszes, érdekes nőt, aki azonkívül, hogy csupa jó tulajdonság és nemesség: előkelő származású, nagy rangú, és gazdag, iszonyúan gazdag!

Irigylésreméltó helyzet, ugye? Irigyelnek is sokan, mert sokan vannak, akik erősen óhajtották ezt a szerencsét. Csak azok nem óhajtották, akik nem merték óhajtani, vagy nem voltak abban a kellemes helyzetben, hogy ilyen álmokat szőhettek volna. Nincs a környezetemben fiatal férfi, hamarjában nem is tudok képzelni olyat, aki két kézzel ne kapna rajta, ha ez a szerencse, vagy ilyen szerencse pottyan az ölébe. Kire nézve ne volna ez a megvalósulható álmok teljes megvalósulása, a beteljesedő szép álmok legszebbike? Kire nézve ne volna ez nagy, nagy szerencse?

Bizony, szerencse ez, rám nézve is. Azon a sok más egyeben kívül, amit mások még nálam is jobban értékelnek, íme, a kilátás, hogy: lesz egy szép kis feleségem, akit megcsókolhatok anélkül, hogy undorodnom kellene tőle és undorodnom kellene magamtól!

Hanem egy kis hiba van a kréta körül. Az a kis hiba, hogy: ha én kimondom ezt az igent, akkor én gaztettet követek el.

A türelmes, az elnéző bölcselet tiltakozva mond ellent nekem. Már hogy lehet itt gaztettről beszélni?! De hiába mond ellent, és hiába vitatkozik velem.

Érzem, hogy gaztettet követek el.

Mért követek el gaztettet?

Mert nem szeretem igazán. Mert nem szeretem szerelemmel; úgy, ahogy csak egyszer tudtam szeretni. Mert csak érdekházasságot köthetek vele; aljas és gaz érdekházasságot.

- Micsoda holdvilágfaló ábrándosság?! - suttogja körülöttem a cinizmus. - Hová jutnánk, ha az érdekházasságot mindjárt gaztettnek kellene neveznünk?! Érdekházasság és érdekházasság közt rengeteg különbségek vannak! Vannak, akik pénzért elveszik a púpos leányt... ez egy kicsit természet ellen való. Vannak, akik pénzért elveszik azt a leányt is, akinek a lelkén már folt esett... ez egy kicsit aljas dolog. De hogy mindjárt gaztett volna, ha valaki érdekből köt házasságot?!... Eh, hisz minden házasságba belejátszik az érdek, a józanság!... nincs az a házasság, mely egy kissé érdekházasság ne volna!... senki se házasodik önzetlenül, mindenki keres a házasságban valami jót, aminek a megszerzését össze akarja egyeztetni az érdekeivel, már ahogyan lehet!... Aztán, mit is beszélsz folyton érdekházasságról?! Ha nem akarod, nem nevezed annak; ha nem akarod, nem az! Hiszen magad is elismered, hogy vonzódol hozzá?! Magad is úgy találod, hogy ilyen társsal élni együtt, ilyen feleséggel csókolózni nem volna kellemetlen! Mit tagadod?! Legelőször is a kívánság vonzott feléje!... Amint mondod: szerelemhez hasonló kívánság!... És csak azért ne vennéd el, mert véletlenül gazdag?! Micsoda ostobaság!

De vajon elvenném-e, hogyha nem volna gazdag?!

Aligha. Nem tudhatom ezt bizonyosan, mert nagy hatással van rám, és nem is sejthetem, hogy mi következnék, ha szegény volna... De nem valószínű, hogy elvenném; talán nem is vehetném el. Akármennyire vonzódom hozzá, akármennyire sajnálom, hogy olyan emberek közt kell élnie, akik ellenségei, akármennyire szeretném kiszabadítani mai helyzetéből: vonzódásom és részvétem nem olyan erős, hogy a vele való együttélésért újra fel tudnám venni a harcot az élettel. Alighanem legyőzném a kívánságomat, hogy megőrizzem a kényelmemet, a teljes szabadságomat, és azoknak a kötelékeknek az épségét, érintetlenségét, amelyek a múlthoz fűznek. Nem hiszem, hogy elvenném, mert nem szeretem igazán. Aminthogy én többé senkit sem fogok igazán, szerelemmel szeretni.

És mégis ki fogom mondani az igent.

Mért?

Mert biztosítani akarom a fiam jövőjét.

Nem a magam javáért cselekszem; nem magamnak kívánom azt a jómódot, amelyet ez az összeköttetés kínál. A fiam javáért teszem meg ezt a lépést, mely a pokolba visz.

Eluntam az élettel való hiábavaló küszködést. Eluntam azt az örök aggodalmat, hogy: mi lesz a fiamból, nem kerül-e, elhagyatottan, a pocsolyába, ha én, ma vagy holnap, hirtelen meghalok? Szomjazom azt az édes érzést, hogy egészen nyugodt lehessek annak a jövője felől, aki már régen lefoglalta mindazt, ami a szívemből még megmaradt.

Számítok, mint egy uzsorás. Számot vetettem azzal, hogy ez az alkalom, amelynek a felhasználása lehetővé teszi, hogy tökéletesen biztosíthassam a fiam jövőjét, nem kínálkozik kétszer.

Tehát megteszem az ugrást a sötétségbe.

De érzem, hogy gaztettet követek el.

Senki se tudja, hogy számításból cselekszem. Mindenki természetesnek találja a lépésemet. Mindenki azt képzeli, hogy megszerettem ezt a leányt, aki méltó volna rá, hogy igazán meg-szeressem, aki szegényen is férjhez mehetett volna, s aki szegényen is nagyon boldoggá tenné a kiválasztottját... ha ez a kiválasztott másvalaki, nem én. Ő maga is csak azt képzelheti, hogy úgy szeretem, ahogy megérdemelné; ő maga is joggal úgy gondolkozhatik, hogy a személye százszor többet ér, mint minden gazdagsága.

Lehetnek, akik kételkednek. Akik gyanítják, hogy az, amit Masa grófnő iránt érzek, talán nem vitt volna rá, hogy feleségül vegyem, akkor, ha véletlenül szegény. Ezek a kételkedők az én helyemben ugyanazt tennék, amit én teszek. És ezek a kételkedők is csak gyanakodhatnak; tudni nem tudhatnak semmit.

Senki se tudja, hogy gaztettet követek el. De én tudom.

És azért ezentúl igazán fölösleges magammal beszélgetnem.

16

Hosszú idő múltán mégiscsak előveszem ezt a könyvet. El kell mondanom valahol - »el kell suttognom a titoktartó nádasnak« - hogy nagyon boldogtalan vagyok.

Mért?

Mindenem megvan, amiről az emberek álmodoznak. És egyebem is, amiről nem álmodoznak, de ami többet ér, mint az álmaik: szép, kedves, jó feleségem, aki csak nekem él, és gyönyörű fiam, akiben csak örömem telhetnék.

De az a tudat, hogy gaztettet követtem el, megmérgezte az egész életemet.

Hiába akartam felejteni, csak felejteni!... A méregnek egy cseppje is elég volt arra, hogy megrontsa mindazt az örömet, ami számomra még megmaradt, hogy élvezhetetlenül rosszízűvé tegye az életem serlegéből még ki nem ürített erőt adó italt.

Ami másnak örömet ad, az engem csak keserűséggel tölt el.

Nincs örömem a feleségemben, akármilyen odaadó, akármilyen szeretettel teli, mert folyton arra emlékeztet, hogy bár akaratlanul, ártatlanul, ő okozta, hogy gaztettre vetemedtem; még a fiamban sincs zavartalan örömem, mert nem tudom elfelejteni, hogy az ő javáért elaljasodtam, eladtam magamat!

Bizonyára vannak mentségeim. Az érzékeim láza őrölt meg annyira, hogy kísértésbe eshettem; és hogy az érzékeim úrrá lettek rajtam, csak annak a következése volt, hogy sokáig nem éltem az érzékeimnek, mert a szívem sebe elfelejtette velem ezeket a hitvány érzékeket.

És még inkább ment, hogy végzetes elhatározásomat az apai szeretetemből fakadó idegesség csalta ki belőlem, az a rettegés, hogy a szeretet minden esztelenségével féltettem a fiamat a bizonytalan jövőtől.

De mit érek a mentségeimmel?!

Mily szörnyű eltévelyedés! Mily jóvátehetetlen vétek! Mily őrült rosszcselekedet!

És miért követtem el? Mit nyertem vele?

Biztosítottam a fiam jövőjét, igen; és megnyugvást szereztem magamnak efelől, jó. De ha nem követem el ezt a hitványságot - nem lett volna ember belőle úgyis?! Megvolnánk mind a ketten szépen. És nyugodtan! Ó, hiszen ha előre tudtam volna, hogy megérem ezt a mai napot! Hogy még élek akkor, amikor már nagyocska, amikor már nem kell féltenem semmitől!

Hiszen egy fiú megél a jég hátán is! És annál erősebb, annál derekabb ember lesz belőle, minél inkább küzdenie kell a jövőjéért!

És ezen a megnyugváson kívül, amelyre csak a gyávaságomnak volt szüksége, - mi egyéb hasznát vettem annak a nagy vagyonnak, amelyért eladtam magam?

Igaz, hogy ez a nagy vagyon engem is nagy vagyonhoz juttatott, mert a sors csak az első gaztettet várta tőlem, hogy a becstelenségemért mesés szerencsével jutalmazzon... Igaz, hogy a gazdagságom olyan apró kényelmeket ismertetett meg velem, amelyekre azelőtt nem is gondoltam... Igaz, hogy mihelyt felmásztam az uborkafára, aljas élvezetet találhattam abban az undok látványban, hogy mennyire sietnek hason csúszni elém mindazok, akik valaha megbántottak, - abban a nevetséges és szánalmas földhözragadtságban, hogy mennyire magasztalnak egyszerre olyanok, akik azelőtt lebecsültek - abban a kacagtatóan förtelmes komédiában, mely szemmelláthatóan bizonyította be előttem, hogy az emberek nagy sokasága éppen olyan megvetni való, mint én magam... És igaz, hogy mindebben egy pillanatig silány örömet találtam.

De a nagy vagyont, az apró kényelmeket hamar megszokja és az efféle aljas élvezeteket hamar elunja az ember. Egy kis idő múltán nem szereznek még silány örömet se.

Viszont, azt a keserűséget, melyet annak a tudata okoz, hogy én már nem vagyok én, hogy már más ember vagyok, és nem az, aki életemnek egy tisztesebb korszakában voltam, ó, azt már nem tudtam, és nem tudom megszokni!

Mi egyebet szereztem még a nagy vagyonnal?

Igaz, szereztem még egyebet is.

Előbb: azt a fölfedezést, hogy csak az első gaztett volt nehéz, és azután már könnyű volt elaljasodnom. Azt a fölfedezést, hogy kapzsi lettem és kapzsi maradtam mindaddig, amíg el nem fogott a csömör, a magamtól való undorodás, s végre a tökéletes fásultság.

Utóbb: azt a bosszúságot, hogy a sors, mintha gúnyolna, mióta nem érdemlem, mindennel elhalmoz, amit hiába óhajtottam, amíg megérdemeltem volna. Hogy, mióta elaljasodtam, minden sikerül, az is, amit akartam, az is, amit nem akarok. Hogy, mióta a művészi erőm hanyatlik, művészi nagyságnak kiáltottak ki. Hogy, mióta az üzletcsinálásra adtam a fejemet - én és az üzlet! - a szerencse, amelyet hiába vártam, míg teljes erőmmel, java tehetségemmel, lelkem jobb részével küszködtem érte, most folyton a sarkamban jár. Hogy, mióta meggyűlöltem a nagy vagyont, nyugalmas, becsületes életem átkozott megrontóját: ömlik hozzám a pénz. Nem a feleségem pénze, hanem az enyém. Mert arra, amiért a gaztettemet elkövettem, sohase volt szükségem, sohase szorultam rá!

Úgy vagyok, mint Midás király. Mióta megundorodtam az aranytól, mióta minden kincsemet odaadnám a múltnak egy békés órájáért: minden arannyá válik, amihez nyúlok. A sors a szemembe kacag: »Arany kellett neked? Nem tudtad megbecsülni azt a földi jót, amiben részed volt? Az aranyért lemondtál minden egyéb jóról, még a lelkiismeretedről is? Nesze! Nesze arany! Ez mind arany. De nem tudsz enni, nem tudsz inni, el fogsz pusztulni, mert amihez hozzáérsz, az mind arannyá válik!... Látod?!... ez is arany, az is arany, minden arany!«

Ezt szereztem a nagy vagyonnal magamnak.

Annak a szegény asszonynak pedig, akit galádul megcsaltam, akinek a legnemesebb érzését kihasználtam, mint egy rabló... nem, nem a rabló módjára, az becsületesebb, hanem mint egy lányokon élősködő gazfickó, - ennek a szegény asszonynak megrontottam az egész életét.

Még nem tudja, nem is sejti, mi sors vár rá. Még nem lát; csak érzi, hogy valami átok környékezi.

De előbb-utóbb észre kell vennie, meg kell tudnia, hogy gazul megloptam a legszentebb érzéseit, hogy szemérmetlenül megcsaltam, mikor azt hitettem el vele, hogy: szeretem, hogy szerelemmel szeretem, ahogy megérdemelné.

Amilyen érzékeny lélek: ez a kiábrándulás szerencsétlenné fogja tenni.

Legalábbis jó időre szerencsétlenné.

Aztán, ha majd kiheveri a csalódását: újra kezdheti az életet - ha tudja.

Vannak óráim, amikor nem tudom látni ezt az asszonyt, mert csak a gaztettemre emlékeztet.

Vannak pillanataim, amikor hirtelen el kell fordítanom róla a tekintetemet, mert mintha csak egy eleven szemrehányást látnék, és ezt a látványt nem állja ki sokáig a tekintetem.

Mindig nagyon nehezemre esik, néha nem tudok, nem bírok otthon lenni.

Mit keresnék otthon?

A fiamat neveljem? Erkölcsről beszéljek neki? Én?!

Gyöngédségekkel ámítsam ezt az asszonyt, akit kifosztottam?

Jobb, ha nem látom őket.

És elmenekülök a múltba, a messzi múltba.

Nem akarok másra gondolni, csak őrá, aki engem még egész embernek ismert!

Mindig csak őrá akarok gondolni, és arra az időre, amikor még méltó voltam hozzá!

A jóra született embernek jobban kell vigyáznia magára, mint a másiknak, akinek csak a külső világban lehetnek ellenségei. Jobban kell óvakodnia az eltévelyedéstől; jobban kell védekeznie az őrültségek ellen.

A jóra született embert megöli az, ami élteti a másikat, aki gonosznak született.

17

Ezeket a följegyzéseket nem semmisítem meg.

Idegen nem fogja olvasni; a fiam olvassa el - abban az időben, amikor majd pályát kell választania.

Ezekből a följegyzésekből talán meg fogja érteni, hogy: mi történt az apjával.

Azt mindenesetre meg fogja érteni, hogy az apja, életének utolsó idejében, mért volt egészen más, mint azelőtt. Mért volt mogorva, zárkózott, levert. Mért riadt fel, ha megszólította valaki azok közül, akik szerették.

Az apja ekkor valójában már nem élt. Valójában lassankint, ízenkint halt meg, mind jobban és jobban megundorodva attól, amit cselekedett.

Nem tudta kiheverni önérzetének az elvesztését. Nem tudott önbecsülés nélkül élni. Attól fogva, hogy meg kellett vetnie magát, lassankint kihalt belőle minden életerő.

Mikor igazán meghalt: akkor már csak romok hullottak össze.

Hogy életének messziről még épnek látszó épülete hirtelen dőlt le, ezt nem valami nagy esemény idézte elő.

Valakinek meg kellett tudnia, hogy ez a félig halott ember, aki régebben olyan önérzetes volt, a kísértés és az őrület egy szerencsétlen órájában, gaztettre vetemedett. Csak ennyi történt.

De ez éppen elég volt a félig halott embernek.

Amíg a bűnét csak ő maga tudta, nem siettette a végső leszámolást. Úgy gondolkozott, hogy rászolgált a vezeklésre.

De azt már nem bírta elviselni, hogy titka kitudódott.

Hogy van valaki, aki belelát a lelkébe! Az a valaki, aki ellen olyan súlyosan vétett!

Ennek a valakinek nem tudott többé a szemébe nézni.

Nincs tovább.

Ez volt a tartalma annak a kapcsos könyvnek, amelyet csak két ember olvashatott el: Galanthay Masa grófnő, és Biró Pál, húszesztendős korában.

Hatodik rész

1

Masa grófnő, aki egy idő óta ismét ráért leveleket írni, így kezdte az egyik levelét, melyet Szoláry Helén kisasszonyhoz intézett:

»Imádom az uramat, kedves kis öregem, s nagyon szerencsétlen vagyok.

Nem, nem, nem. Ne hidd el. Rágalmazom. Olyan derék, olyan jó, olyan nemeslelkű!«...

Mikor leírta, hogy szerencsétlen, már maga se hitte. Pedig volt a dologban valami.

Bizonyára mindig volt közöttük egy csepp idegenség.. Csak egy parányi, de volt.

A szegény Masa önnönmagát okolta ezért. A bolond tartózkodását, ostoba leányos előítéleteit.

És igyekezett közelebb húzódni az urához, ellesni a titkos óhajtásait, alkalmazkodni a szeszélyeihez. Igyekezett olyanná válni, amilyennek az ura kívánhatta.

De minél inkább iparkodott a kedvében járni, minél jobban törte magát, hogy azt, amit a férje ideáljának képzelt, megközelítse, minél jobban igyekezett (ó, pedig: mily szemérmesen, mily végtelen gyöngédséggel tette!), hogy bejuthasson a férje legbensőbb bizalmasságába, amaz annál távolabb húzódott tőle, s annál nagyobbra nőtt ez az idegenség.

Mintha az ura napról napra új és új rossz tulajdonságokat fedezett volna fel benne, mintha örökös összehasonlításokat tett volna egy ideál között és közötte, amely összehasonlítások mind csak az ő hátrányára üthettek ki, mintha egy félelmetes vetélytárssal kellett volna megküzdenie, s mintha e küzdelemben napról napra erőtlenebbé, esetlenebbé lett volna.

Micsoda vetélytárs lehet az, akivel szemben neki nem marad, csak a szégyen, akihez ő, minél jobban összeszedi minden erejét, annál méltatlanabb?! S van-e igazán ilyen vetélytárs?!

Nem értette az urát. Jó, gyöngéd, kifogástalan volt. És mégis!...

Szívének volt egy kamarája, ahová ő még csak be sem pillanthatott soha.

Masa grófnő sokkal inkább asszony volt, semhogy ebbe bele tudott volna nyugodni.

Elhatározta, hogyha a férjének valami titka van, ez a titok csak egy nő lehet.

Az árulás ugyan nagyon korai, nagyon durva lett volna, s a férjétől távol volt minden, ami durva, nemtelen. Nem tudott mit gondolni. Hitt és nem hitt. Mindegy; látni, tudni akart.

Majdnem minden lépését tudta, és sohase vett észre semmi gyanúsat. Nagyon sokat voltak együtt; ilyenkor mindig gyöngéd, néha beszédes is volt.

De koronkint, mikor Masa nem figyelt rá, vagy úgy tett, mintha nem figyelne rá - a remegő, aggódó, féltékeny feleség egyszerre csak nem létezett rá nézve; elfelejtkezett róla.

Ilyenkor Biró Jenő úr nem volt jelen. Ha fel s alá sétált is a szobában, nem volt jelen.

Masa mindent elkövetett, hogy megtalálja az ura titkát; fürkészett, kutatott, nem tudott meg semmit.

Egy délután újult erővel ébredt fel a gyanúja. Sétakocsizásról jöttek, a Stefánia útról. Amint a körút tájára értek, Biró, hirtelen megállíttatta a kocsit, kiszállt, azt mondta, hogy valakivel beszélni akar, s kérte Masát, hogy menjen haza egyedül. Rögtön követni fogja.

Azzal a körút felé iramodott, s Masa látta, hogy egy szegényesen öltözött fiatal leányt szólított meg, aki négy vagy öt kisgyerekkel éppen akkor fordult be a körútra.

Masa nem tudott hova lenni csodálkozásában.

Ő, aki Masán kívül nem tűrt meg maga körül társaságot, aki alig tudta elfojtani az ásításait Cannes-ban, Madame Buloznál vagy Madame Aubernon-nál, ahol a felsőbb tízezernek színe-java szokott találkozni, akinek az érdeklődését a legjobb könyv se tudta lekötni, akinek az arcáról lépten-nyomon le lehetett olvasni, hogy nem talál gyönyörűséget se a természetben, se a művészetben, s egyformán közömbös minden ember iránt, íme, egyszerre föléled, s nosza, vesd el magad, utána iramodik egy jelentéktelen arcú kisleánynak, aki a külsejéről ítélve legfeljebb nevelőnő lehet!

És hogy szaladt! Mintha az üdvössége függött volna tőle, hogy utolérje a leányt.

Aztán, milyen tisztelettel üdvözölte! A leány nem is csodálkozott rajta. Pedig Biró Jenő úr a miniszterekkel nem szokott ilyen udvarias lenni.

Masa megállíttatta a kocsiját, s elnézte, hogy kocog az ura a gyerekcsapat között. Mi köze lehet hozzájok?!

Nincs az az asszony a világon, különösen ha az illető a Masa világából való, aki az első pillantásra meg ne tudja ítélni a másik nőről, vajon vetélytársa lehet-e vagy sem? Annak meg, akinek csak igen kevés vetélytársa lehet, éppen könnyű dolog az ítélkezés.

Masának egy pillanatig sem voltak kétségei. Nem, ez nem vetélytárs.

De hátha olyan valaki, aki nyomára vezethetne a vetélytársnak?

Nem ez az, akitől ő fél, annyi bizonyos; de hogy nincs-e a közelében annak, akit ismerni akart, azt már nem tudta ilyen könnyen kitalálni.

Nagyon szeretett volna utánok menni s meglesni a helyet, ahova befordulnak. De még idejekorán eszére tért. Dénes, az inas, már most sem állhatta meg, hogy meglepetésében hátra ne pislantson. Ahogy Masa észrevette ezt a tolvaj-tekintetet, intett, hogy hajtsanak tovább.

2

Masa nem tévedett. Terka egy cseppet sem csodálkozott rajta, hogy egyszerre csak szemközt találta magát Biró Jenő úrral. Tudta, hogy előbb-utóbb találkozni fog vele.

Egy-két esztendő óta nagyon sokat hallott róla. Hallotta azt is, hogy nagyon gazdag s nagyon híres ember lett belőle.

Terka ezt természetesnek találta. Mindig úgy nézett Biró Jenő úrra, mint egy másvilági lényre. S Terka mesevilágban élt. A mesékben pedig a másvilági lények végre is kiküzdik a pályabért, aztán elfelejtik a viszontagságaikat s boldogan élnek, amíg meg nem halnak.

De azon se volt meglepetve, hogy Biró nagy úr létére szóba áll vele. A mesékben a királyok és a pásztorok olyan kedélyesen beszélgetnek el egymással, mintha ez volna a legtermészetesebb dolog a világon.

- Maga az, Biró úr? Már igazán kezdtem nem érteni, hogy sohase találkozom önnel.

Biró kérdőleg pillantott a gyermekekre, s Terka elértette ezt a tekintetet.

- Fájdalom, nem az enyimek - szólt kissé mosolyogva. S nem sütötte le a szemét.

Biró csupa kérdezősködés volt. A hangjában annyi melegség rezgett, hogy Masa grófnő nem győzött volna csodálkozni rajta.

Terka elmondta, hogy csak megvannak. Hogy még mindig ott laknak a harmadik emeleten, hogy a nagy folyosó még mindig hangos a gyereklármától, hogy a Vandrák-fiúk meg a többiek már felnőttek, s hogy most új gyermekeket pásztorol.

A tenger fenekén tengődő világ életében az évtizedek nem idéznek elő nagyobb változást.

Aztán Grunovszkyékról kezdtek beszélni. Terka elmondta, hogy már nem laknak ott. Most éppen Vandától jön, aki egyedül lakik.

- Vanda egyedül lakik! - álmélkodott Biró úr.

- Igen - magyarázta Terka. - Összezördültek valamin, s kétfelé mentek lakni. Margit Grunovszky úrral az Andrássy útra költözködött, Vanda pedig a Liliom utcában vett ki egy hónapos szobát. Eszerint Margitot se látta soha?

- Nem.

- De hát sohasem jár a színházba?

Biró nem értette ezt a kérdést. Terka elbeszélte, hogy Margit Virányi Ella néven egy operett-színházhoz szerződött, s nagy sikerei vannak.

- Csudálom, hogy az utcán se látta soha. Nagyon szép két kis fehér lova van. Mindig itt szokott kocsikázni az Andrássy úton. Jómódban él; egy villája is van a Svábhegyen.

- Eladta magát, mint én?... - szólt Biró.

Terka kerekre nyílt szemmel bámult rá.

Aztán másról beszéltek.

- Mért nem látogat meg egyszer? - kérdezte Terka, mikor már közel voltak a szegények országához.

Biró sietett megígérni, hogy elmegy majd hozzájok.

Arra gondolt, hogy így lesz egy igen jó ürügye, olyankor, ha meg találnák lepni, amikor a kapu alól félórákon át néz fel két udvari ablakra, ahonnan nem hallatszik le többé zongora-szó.

3

Masa hiába várta, hogy az ura majd csak tesz egy célzást a különös találkozásra. Biró, aki máskor maga volt a figyelem és az udvariasság, ez egyszer mintha elfelejtette volna, hogy bocsánatot kell kérnie a feleségétől.

Egy óra múlva már otthon volt, de a kalandját egy szóval se említette.

Masa sokkal büszkébb volt, és sokkal inkább megsebezve érezte magát az asszonyi méltóságában, semhogy a kérdezősködésig alázkodjék.

Pedig égette a kétség. Bizonyosat akart tudni mindenáron.

Hozzá volt szokva, hogy gyorsan határozza el magát, s most sem sokáig tépelődött, mitévő legyen. Minthogy nem volt más választása, megalkudott a lelkiismeretével, s elvégezte, hogy amit az ura elhallgat előtte, meg fogja tudni másképp, akármilyen úton.

Csakhogy ezt könnyebb volt elhatározni, mint kivinni.

A leány eltűnt előle örökre. Hogyan jusson nyomára, ebben a nagyvárosban, egy szegényesen öltözött leánynak, akinek egyedüli ismertetőjele, hogy négy vagy öt gyerekkel jár az utcán?!

A titokhoz tehát nem vezethette el más, csak Biró maga.

Jól van. Majd elvezeti hát ő, tudtán kívül.

Figyelemmel fogja kísértetni minden lépését. Ha kell, hónapokig nem téveszti szem elől.

De miként? A cselédei előtt csak nem alázhatja meg magát! Olyan bizalmasa, aki előtt szabadon szólhatott volna, nem volt; az apró ravaszságokat nem ismerte, eddig csak egyenes utakon szokott járni.

A véletlen segítségére volt. Kezére játszott valakit, aki eddig nem jutott eszébe, Líviát.

Volt egy idő, mikor az elhagyatottság néhány hónapjában, Lívia volt az egyetlen meghittje. Egy-egy kegyes pillanatában elejtett előtte egyet-mást a legrejtettebb, a legcsípősebb gondolataiból. Tehát ha Lívia előtt árulja el magát, ez még a legkevesebb megalázkodással jár minden képzelhető megoldás közül. Aztán meg Lívia nem volt mellette az utolsó időkben; a szemérme is kevésbé szenved, ha őrá bízza titkát! A hűségében nem kételkedett; a szemfülességében meg éppen megbízhatott. Lívia a szent könyveknek csak egy mondását tartotta szem előtt: »Legyetek okosak, mint a kígyók«, de ezt aztán szem előtt tartotta.

Lívia fényesen felelt meg a beléje helyezett bizalomnak. Be tudott számolni Birónak minden órájáról, s birtokában volt minden lakáscímnek, amely Masát csak a legtávolabbról is érdekelhette.

Ezek közt a lakáscímek közt Masa csak egyetlenegyet talált gyanúsnak, de ez annál inkább felköltötte a figyelmét, mert nagyon sűrűn szerepelt a Lívia jelentésében. Biró úr, gyalogsétái közben órákat töltött a Kismező utca 123. számú házban, s Lívia éppen ezekről a látogatásokról tudott a legkevesebbet.

Masa rögtön feloldotta Líviát minden egyéb kötelességétől, de annál sürgősebb jelentést kívánt a Kismező utcai házról. Kinek a háza, kik laknak benne, a lakók közül kit illet a Biró látogatása - mindent tudni akart, még a lakók életrajza iránt is érdeklődött.

Lívia hamarosan s nagy óvatossággal járt el a megbízatásában, de kissé csalódott arccal tért haza. Lívia, minden bővebb közlés nélkül is tisztában volt vele, miről van szó.

Nos, hamis nyomon jártak.

A Kismező utcai 123. számú ház egy kis földszintes épület, mely már esztendők óta a Biró Jenő úr tulajdona.

Az egész épület csak egy lakásból áll, melyet Biró úr özvegysége első évei óta a maga számára tart fenn. Úgy látszik, azért vásárolta meg ezt a csöndes kis fészket, hogy vándoréveiben (régebben sokat utazgatott) megszálló helynek használhassa. Kívüle egy lélek sincs a házban, csak egy öreg házmesterné, aki a lakásra gondot visel.

Lívia elég előrelátó volt megtudni, hogy Biró úr soha semmiféle látogatót nem fogad ebben a lakásban.

Hozzátette, hogy Biró úr jelenleg valószínűleg irodának használja a félreeső kis házat; ha azt akarja, hogy ne háborgassák.

A kígyó hitt, a galamb kételkedett.

Ah, nem, nem; nem fogják félrevezetni, ha mindnyájan ellene esküsznek is. Minél több megnyugtatót tudott mondani a kém, a gyanú annál nagyobbra nőtt benne.

Igen, ez a kis ház, gyanútalan címével, látszólag tisztes homlokzatával, egy ama titkolt szerelmi fészkek közül, melyekről Masa annyit olvasott. Istenem, a regények, a színdarabok teli vannak velök, az egész világ tud egynéhány ilyenről; vannak, kétségtelenül vannak ilyen titkolt fészkek, pedig hát minden háznak olyan becsületes, olyan ártatlan, olyan álszent külseje van.

Igen, igen, minden arra mutat. A félreeső hely; az, hogy Biró Jenő úr elég óvatos volt megvásárolni, ez a nagy titokzatosság, amely körülveszi, még az is, hogy állítólag senki sem látogatja. Mintha bizony egy öregasszonyt olyan nehéz volna eltávolítani, ha az ember egyedül akar maradni!

Hogy irodának használja! Ugyan kit lehetne megtéveszteni ilyen dajkamesével?! Mi szüksége volna rá, hogy a város végén keressen magának békés dolgozóhelyet!

Nos mindegy; akár így van, akár úgy. Bizonyosat akar tudni, nem állapodik meg a félúton.

Ha téved, annál jobb. Ha pedig, amint félve sejti, amint meg van győződve - mert hisz minden idegszála vaktában is esküszik rá - egy nő van a játékban, nos hát akkor ismerni akarja ezt az ellenséget.

Ismerni akarja, hogy fölvehesse vele a kesztyűt. Ó, nem azért akar ő látni, hogy aztán könnybe boruljon, hogy összetéve a kezét, sírásnak és kesergésnek adja át magát. Neki nincsenek ilyen gyöngeségei.

Hanem, ha nem akar is könnyekké olvadni el, mint a mitológia nimfája, azért nem hagyja ám magát. Egy nő elcsábítja tőle a férjét. Jó. De hát ki ez a vetélytárs? Ki az, akit egy pillanatig is többre lehet becsülni nála - nála! Eh, majd meglássuk. Mert vissza fogja hódítani a férjét, bármi áron, s csatába ereszkedik érte akárkivel. De látni akarja az ellenfelét: sötétben nem lehet csatázni.

- Lívia!

- Parancsol, grófnő?

- Itt az alkalom, hogy egy igazán nagy szolgálatot tégy nekem. Megígéred vakon?

- Megígérem vakon.

- Ezek a tennivalóid. Meg fogod szerezni nekem ennek a lakásnak a kulcsát. Akárhonnan, de úgy, hogy ő ne sejtse. Ne fukarkodjál s ne törődjél vele, akármibe kerül. Ha aranyból van is ez a kulcs, százannyi aranyat adhatsz érte, mint amennyit nyom. Átadod nekem a kulcsot, aztán várakozol. Majd értesítelek. Ha kellesz, huszonnégy órával előbb tudni fogod. Akkor, egy bizonyos órára el fogod távolítani az öregasszonyt, akármilyen ürügy alatt, rád bízom. A fő az, hogy ne is gyanakodjék. Ha ez megvan, az utcasarkon vársz rám. Az előkészületekre van még egypár napod. Meglesz?

- Meglesz.

Lívia állott a szavának; harmadnapra átadta a kulcsot.

- A hátulsó bejárás kulcsa - szólt. - Az elsőnek csak egy kulcsa van, s ezt a méltóságos úr mindig magával hordozza.

Masának nem sokáig kellett várnia. Ritka véletlenségből mindjárt másnap akadt valami, amiről bizonyos lehetett, hogy az urát egypár órára lefoglalja. Biró nagyszerű mauzóleumot építtetett az első feleségének. A fia még nem látta az emlékművet, s Biró úgy kívánta, hogy a gyermek ismerje anyja sírját.

Masában sokkal több igaz gyöngédség volt, semhogy ne érezte volna, hogy ő erre az egy-két órára nem létezik. Csak később ejtett el annyit, hogy holnap Helént kell meglátogatnia. Biró nem szólt rá semmit.

Tehát van két órája. Nem sok, de éppen elég. Sietett üzenni Líviának.

4

Lívia már egy negyedóra óta leste a Kismező utcával szomszédos utcák mindenikét, hiába.

Pedig nem volt könnyű, úgy járkálni a néptelen utcában, hogy föl ne tűnjék, s hogy szükség esetén mindent le lehessen tagadni, még a cirkálást is. De Lívia szokva volt a szerelmi kalandokhoz, s nyilvános rendes tanár lehetett volna abból a gyakorlati tudományból, mely arra tanít, hogyan kell cselekedni, mindent, amit tetszik, nyilvánosan és mégis észrevétlenül.

Végre megpillantotta az asszonyát.

Más még azt sem látta volna meg, hogy jön-e arra valaki, vagy sem, de a Lívia szemének nem létezett se távolság, se sűrű fátyol, se gyanútlanul egyszerű polgári öltözet.

Különben is megismerte volna a járásáról. Meglátszott rajta, hogy egy kissé fel van indulva, s hogy az utolsó pillanatban elfogta valami habozás, amit Lívia nem tudott ugyan megérteni, de amit, nagyon okos lény lévén, nem tagadott le, ha nem értette is.

Mihelyt azonban találkoztak, ez az utolsó aggodalmaskodás is kimúlt végelgyengülésben. Lívia látása elszánttá tette Masát. A földé volt újra.

Líviára egyébként csak az őr szerepe várakozott. Két perc múlva Masa besurrant a 123-ik számú házba, s eltűnt a szeme elől.

5

A kulcs megfordult a zárban, az ajtó kinyílt s Masa ijedten lépett vissza.

A terem, amelybe be akart menni, egészen sötét volt.

Valami babonás sejtelem szállotta meg. Eszébe jutott a kékszakállú herceg felesége, aki férje távollétében a hetedik szobába akar bepillantani. S eszébe jutott, hogy vannak titkok, amelyeket nem jó megtudni.

De aztán felülkerekedett benne a kételkedés.

- Milyen bolond vagyok! - pirongatta magát. - Mintha nem gyaníthattam volna, hogy ezek mögött a leeresztett, ódivatú zsalugáterek mögött csak vastag sötétség lehet. Lám, a rossz lelkiismeret.

És talán szükségét érezve, hogy megtalálja a természetes magyarázatát annak, ami oly idegenül hatott rá, így bátorította magát:

- Világos, zárva tartják a zsalut, hogy az ide tűző nap ki ne szíja a bútorok színét.

Belépett, és szép csendesen betette maga mögött az ajtót. Vak sötétségben maradt.

- És még csak gyújtót se hoztam magammal!

Mindegy. Majd csak el fog tapogatózni a szomszéd szoba ajtajáig. A belső, az utcára néző szobák nem lehetnek ilyen teljesen elzárva a fénytől. Látta az utcai ablakokat; azokon nem volt zsalu, csak szép fehér függönyök.

Bizony, alig várta, hogy már ott legyen.

Az előbb, ahogy benézett, egy pillanatra látni vélte a szomszéd szoba ajtaját. Megindult arrafelé.

Lábujjhegyen járt, pedig nem volt oka erre a nagy elővigyázatra, s minden lépés előtt óvatosan tapogatott maga körül, hogy meg ne üsse magát valami kiszögellő bútordarabba.

Ilyenkor, mikor meg-megállt, hallotta, hogy a szíve hangosan kalapál.

Ez volt az egyetlen hang, amit hallott.

Mintha sírboltban járt volna. Ugyanaz a süket csend és ugyanaz a hideg.

A teljesen elhagyatott és elzárt helyeken, ahol semmi illő anyag nincs többé s ahová az ember a maga szennyével nem téved be soha, valami rendkívül finom, erősen átható illatot érezni, ami oly nyugtalanító, mint a fekete szín, ami már nem szín, hanem a színek teljes hiánya.

Masának úgy rémlett, mintha ugyanazt a nyugtalanságot érezné, melyet a sírboltokban a másvilágnak ez a lehelete okoz. Kedve lett volna visszafordulni.

De kinevette magát a gyávaságáért. Meg kellett adnia, hogy a levegő egy cseppet sem fülledt a szobában, így hát rémeket lát. És tovább tapogatózott.

Egyszerre beleütközött valamibe.

Egy ágy. Hímzett terítős, magasra vetett ágy.

A hideg végigfutott a hátán, maga se tudta mért.

Ösztönszerűleg a másik oldalra fordult. Egy másik ágy. Két ágy egymás mellé állítva a falnak, amint polgári házaknál látni.

- Botorság!... Mondom, hogy laknak itt. Ez a hálószoba.

Végre megtalálta az ajtót. A keze rajta volt a kilincsen. Valahára.

Persze, hogy igaza volt. A másik szobában már egészen jól lehetett látni. Itt is zsaluk voltak az ablakon, de csak félig leeresztett zsaluk; a napfény keresztül szűrődött a hasadékokon.

Egy mázsás kő esett le a szívéről.

Úgy képzelte, mintha egy óráig botorkált volna a sötét szobában. A világért sem mert volna visszanézni.

Hanem itt már nekibátorodva nézett körül.

No ugyan volt is oka megijedni! Persze, hogy laknak itt! Hisz ez a gyerekszoba! Amott két kis rácsos ágy, itt meg egy kék selymes szép kis bölcső. Nini, egy falovacska a sarokban, ott meg ólomkatonák.

Csak az nem tetszett neki, hogy minden olyan szép rendben van benne. És a gyerekek? Hova lettek innen a gyerekek?

Persze, hogy odavan valahol az egész család. Máskülönben hogy járhatna ő itt?!...

Az egész család!... Igen, nem lehetett többé kétsége. A harmadik szobában, ahol már egész világos volt, semmi nyoma többé a lakatlanságnak. Mintha már minden a vacsorához volna készítve. A teaforraló és a teáscsészék itt vannak az asztalon. Igen, ez az ebédlő.

Bejárta a többi szobákat is. Lám, ez itt az asszony szalonja. A zongorája most is kinyitva. A karosszéken egy barna hárászkendő. Mintha csak a kertbe szaladt volna le.

Egyébként mindenütt a legnagyobb rend. Feltűnő rend, ahol gyermekek vannak...

Masának a kíváncsisága levetkőzött minden szemérmet. Felnyitogatta a szekrényeket és belenézett titkaikba. Látni akarta a ház asszonyának ruháit, fehérneműit, ezüstjeit, hogy következtetéseket vonhasson belőlük az ismeretlen nőnek a jellemére.

Ej, úgy látszik, a kis polgárasszony nincs minden ízlés nélkül. A fehérneműi polgári asszonykához képest rendkívül finomak, a ruhái egyszerűek, de ügyes szabó munkái, a háztartáshoz szükséges holmijai sem beszélnek arról a kalandos lényről, akinek az isten felvitte a dolgát. A vetélytársnő majdnem egyenrangú vele, s annál veszedelmesebb, mert polgári asszonyka.

Csak azt találta különösnek, hogy ezek a ruhák már mind kimentek a divatból. Nyolc-tíz év előtti formák, amelyeket ő már régen elfelejtett. Milyen furcsa!

Eh, hát az új ruhái másutt vannak, ennyi az egész. Még két szobát nem látott.

És mindenütt minden csak róla, a kis polgári asszonykáról beszélt. Látszik, hogy királynője ennek az eltitkolt fészeknek.

De hol van hát a kis polgárasszony?! Nincs egy parányi fényképe, mely elárulna valamit ama varázs titkából, amely őt meglopja?! Vissza kell térnie, anélkül, hogy megértené a férjét, ezt a különös embert, akinek mindene megvan a világon, amit emberek csak irigyelni szoktak, s akinek nem telik öröme ebben a mindenben, hanem titkon eljár ide a Kismező-utcába, keresni valamit, ami több, mint a minden?!

A kívánsága hamarább teljesült, mint képzelte.

Ahogy kinyitotta a nagy utcai szoba ajtaját, egyszerre elsápadt... azután ott maradt a küszöbön, mozdulatlanul.

Tizian leánya ott állt vele szemben, s elébe mosolygott a rámából, kihívó, örök ifjúsággal, megszégyenítően, diadalmasan.

Ott állt tizennyolc éves szépsége egész pompájában, boldog mosollyal; és hajának aranya mellett megfakult az ablakon betévedt fényözön.

Ah, ez már ő! Igen, ez a vetélytárs, ez az! Ráismert.

És minő vetélytárs! Masa megalázkodva, mélységes irigységgel bámult reá.

Mily szép! Tehát nem mese, tehát valóság a formáknak ez a csodás tökéletessége és harmóniája?! Tehát igazán nem múltak el a renaissance-szal végképp ezek a gyönyörű vonalak és az asszonyi arcszínnek ezek a bűvös árnyalatai?! Tehát ma is születnek még istennők, a szegény földi asszonyok vesztére?!

Mily szép!

S ha még csakis szép volna, egyesegyedül csak szép! De mikor maga a báj, maga az ifjúság és az élet, maga a tavasz és a mosoly!

A gyönyörű szempár boldog, derült tekintettel - az isteni gyermekek szelíd derűjével - mosolygott le a hívatlan vendégre; de a vörös napernyő és a fantasztikus szalmakalap nem voltak ilyen méltóságosak; ezek egyszerűen kinevették az ő gazdag ruháit.

Masa mélyen meg volt alázva.

Istenem, mi az ő sápadt, okos, kedves párizsias arcocskája ehhez a ragyogó szépséghez képest, akinek csak maga a napfény és a rózsa lehetnek a versenytársai! Mi az ő vékony kis szellemessége a formák és színek ez ezeregyéjszakai gazdagsága mellett, Ó, a visszahódítás munkája nehéz, emberfölötti lesz!

Még mindig a visszahódításról ábrándozott szegény.

Úgy gondolta, hogy csak a szívével győzhet, de bízott a szívében. Ah, itt már fölveheti a küzdelmet akárkivel és fel is fogja venni!... Nem tudta, hogy olyan szívekkel szemben, amelyek nem dobognak többé, hasztalan minden küzdelem.

Úgy ábrándozott, hogy az a szépség, melynek most itt a képét látja, egykor el fog hervadni, s akkor, a bűbáj oszoltán, ha majd a varázsbarlang zára pattan, csak ki kell tárnia a karjait, a tévelygő vissza fog térni hozzá.

Addig nem is remélte, hogy visszakapja. Látta, hogy a legerősebb lánccal, színarany hajszállal van lekötve...

Elfogta a keserűség. Soha, még a legderűsebb óráiban sem jutott eszébe, hogy az ő vonásait vászonra tegye. Még csak egy vázlata se volt róla. Pedig hát ő se az utolsó az asszonyok között... És ezt a másikat!...

Ah, idehozta minden szerelmét, minden művészetét!

Meg kellett vallania magának, hogy igen, ez a kép a mesterműve annak, akinek a nevét viselte. Nemcsak a Szépség, a Művészet is diadalmaskodott a ragyogó vásznon, melynek mását nem ismerte az ő szerető emlékezete.

S ez a kép nem volt az egyetlen. A terem tele volt a tiziani arccal. - Itt egy madonna - sohase látott ilyen szép madonnát - egy kisfiúval, aminő Palika lehetett, ott egy zongorázó hölgy, valamivel távolabb egy firenzei szépség, tükörrel, mint a Laura de' Dianti, majd egy cigarettázó leány, vázlatok, kísérletek, de mindegyiken ugyanaz az arc, ez a csodaszép arc.

Egyszerre, amint körülnézett, egy festő-állványt pillantott meg, amelyet jól ismert. A festő-állványon egy félig kész kép, az utolsó.

Megnézte hát ezt az utolsó képet is, és amint nézte, a pirosság lassankint eltűnt az arcáról. Most már nem volt láza, csak nagyon sápadt volt.

A kép egy nagy padlásszobát ábrázolt, amely műtermül szolgált. Hogy kinek a műterméül, azt ki kellett találnia; a művész maga is ott volt a képen, de csak mint a környezet egy jelentéktelen alakja. Festett s valószínűleg a kép főalakját festette.

Természetesen, megint Ő volt ez a főalak.

Különös társaságban, egy sereg mindenféle gyerek mellett ült, de úgy, mint ahogy egy királynő trónol udvarnépe között. A szegény kis népség szép sorjában foglalt helyet körülte, nagy mellett kicsi, kicsi mellett kisebb, mint az orgonasíp.

Mindnyájan a festőre néztek, mintha hallgatták volna.

A padlásszoba nyitott ablaka mögött mesés hegyvidék látszott; s a hegyi úton egy kakastollas embert lehetett látni, aki sípot emelt az ajkához és furcsán vigyorgott.

Talán erről a kakastollas emberről beszél nekik a festő.

Ő is hallgatja, mint a többiek. Szép szeme nyugodtan pihen a mesélőn... vajon mit gondol?

Vörös napernyőt tart a kezében, s az a fantasztikus szalmakalap van rajta, amelyet Masa már a nagy képen látott. A tartás és az arc is ugyanaz... de nem, az arc nem. Az az arc, amott a nagy képen, maga az Élet, az Öröm, az Ifjúság, míg ezen a másik arcon, nyilván a művész akarata ellenére, van valami fájó vonás, mely oly feltűnő ezen a derűs képen.

Végre megértette.

...Tehát abban a sötét szobában sohasem alszik senki, a két kicsi rácsos ágy, a kékselyem bölcső, soha meg nem született gyermekeké, a barna hárászkendőt senki se viseli többé, s ez a ragyogó Ifjúság, ez a félelmetes, elragadó Szépség... mind csak múlt, emlék, álom.

És Masa megérezte, hogy akkor hát ő el van veszve örökre...

Ó, ez a vetélytárs legyőzhetetlen, tudta jól. Mit tegyen ő, a szegény, ügyetlen, sápadt asszony a diadalmas Álommal szemben, aki csupa fény és csupa ragyogás?!...

6

Hirtelen összerezzent.

Valami neszt hallott; léptek, kulcszörgés. Az ajtót nyitotta ki valaki, ott, tőle két lépésnyire.

Ez ő.

És Masa most már tudta, hogy a bűne nem közönséges asszonyi kíváncsiság, hanem szent-ségtörés.

Ártatlan volt ugyan benne, de vajon mentség-e ez?

Majd leroskadt az ijedtségtől; menekülésre nem is gondolhatott.

Biró megjelent a küszöbön.

Egy pillanatig ottmaradt, mintha a lába gyökeret vert volna. Arca eltorzult a haragtól...

Masa nem mert a szemébe nézni, nem mert szólani, csak a két karját terjesztette elébe könyörgő mozdulattal.

És ekkor ez az ember, aki maga volt a jóság, a gyöngédség és a finomság, odalépett hozzá, megragadta az egyik kezét, úgy, hogy Masa fájdalmában majdnem felkiáltott, előrevonszolta, mintha ki akarná taszítani... aztán magához tért.

Eleresztette a felesége karját és szelíd, majdnem könyörgő hangon szólt:

- Kérem, legyen kegyelmes irántam, és hagyjon magamra.

Masa, a gyerekek mozdulatával, akik ha rossz fát tettek a tűzre, sietnek a bőrüket menteni, - engedelmeskedett.

Összehúzta magát, mint egy űzött macska és kiment a nyitott ajtón. Maga se tudta, hogy ért az utcára. Amin nem lehet csodálkozni; először történt meg vele világéletében, hogy kidobták valahonnan.

7

Nagy nehezen talált valahol egy kocsit, beleült, és hazahajtatott.

Ahogy a szellő megcsapta az arcát, nagyot lélegzett. Végre elkezdett gondolkodni. Előbb, míg az utcán bolyongott s hasztalan kereste Líviát (Lívia, mikor megpillantotta Biró Jenő urat, úgy vélte, hogy itt rá nem lesz többé szükség) - csak egy gondolata volt: a szégyen.

Most aztán annál gyorsabban kergették egymást a fejében bolondabbnál bolondabb ötletek. Ha arra gondolt, mennyire pórul járt a kíváncsiságával, magamagát gúnyoló hajlandósága kiapadhatatlan volt a hóbortos gondolatokban, egyebekben pedig nagy kedve lett volna sírva fakadni.

De az egy pillanatig se jutott eszébe, hogy olyan dolog történt vele, amelyet teljességgel nem érdemelt meg.

Az olcsó kételkedés nem ejti meg a nőket olyan könnyen, mint a férfiakat. Az asszonyok érzik (amit az önmagát imádó kételkedés szeret letagadni), hogy minden nagy és kitartó érzésben van valami tiszteletreméltó. Az asszonyi csalhatatlan ösztön fölismeri az erőt minden álöltözetében.

A fölfedezés tehát, melyet az imént tett, nem kisebbítette Birót Masa szemében; ellenkezőleg, csak tisztelettel és félelemmel tudott rágondolni, mint arra a skót várra, melynek van egy láthatatlan szobája, ahová ajtó nem vezet, s melynek háromszázegyedik ablakára babonás megilletődéssel néz idegen és földi egyaránt.

De ha Biró nem vesztett előtte, annál siralmasabbnak tűnt fel előtte az a helyzet, melyben magát találta. Nem gondolt rá, hogy megcsalták, hogy sorsát talán nem érdemelte meg; de annál többet gondolt rá, hogy: »hiába, nincs szerencsém!« - mint Birulovnak szokta mondani.

Nem, nem lehettek többé kétségei. Ez az ember, akivel a legbensőbb közösségben él, akivel együtt tölti el a napok, hetek, hónapok majdnem mindenik óráját, ez az ember nem szereti őt, nemcsak nem szereti, sohasem szerette.

- De hát akkor miért...?

Ne csodálkozzunk az elkényeztetett gyermekek szegényes kis hiúságán. Százszor is elmondta magában azt a kérdést, hogy: »de hát akkor miért...?« - és századszor sem találta meg a feleletet. A vér elborította az arcát, mikor először jutott eszébe a végzetes »mert«.

Elszégyellte magát a gondolatáért. Hogy is juthatott eszébe ez a csúnyaság!

Nem, ez az ember, akit jobban ismert, mint akárki más, ez az ember, akiben sohase fedezett fel, csak finom érzést, sohase lepett meg, csak nemes gondolatot, - nem, ez az ember nem követhetett el ily aljasságot.

- És mégse marad egyéb magyarázat - súgta neki a rosszabbik énje.

A szíves olvasó észrevehette, hogy Masa grófnő nem tartozott a legközönségesebb lelkek közé. S ha igen, nem fogja meglepőnek találni, hogy amint lassankint meg kellett adnia magát a gyanújának, mely majdnem bizonyossággá erősödött, annál türelmesebbé vált magával a dologgal szemben. Mire elvégezte, hogy a föltevése nem lehetetlen, akkorára nem talált többé semmi borzasztót abban, amit előbb aljasságnak nevezett magában.

Megtalálta a fő-mentséget: a gyermeket, s közel volt hozzá, hogy elérzékenyedjék, hogy helyesnek és jogosnak ismerje el azt az elhatározást, mely az ő életét szerencsétlenné tette. Megtalálta az enyhítő körülményeket is, s ahogy megtalálta, rögtön beléjük kapaszkodott. Igen, igen; barátsággal, rokonérzéssel volt iránta, különben sohase határozta volna el magát erre a lépésre. Elvette, mert vonzódott hozzá, mert a gyermeknek szüksége volt egy második anyára. Mondjuk, hogy nagyon józan volt, amikor megházasodott, de nem a vagyonáért vette el őt - nem, nem!...

És amint megtalálta a mentséget, talált reménységet is. Ha vonzódásból vette el, csak rajta áll, hogy ez a vonzalom sokkal erősebb és sokkal melegebb érzéssé változzék át. Csak teljesen odaadónak kell lennie, csak meg kell hajolnia akarata, kedve, szeszélyei előtt: és ez olyan

könnyű lesz!... El fogja felejteni, amit sohasem kellett volna megtudnia, s ha hidegebbnek fogja találni férjét, mint óhajtaná, őbenne egymagában lesz annyi szerelem, amennyi elég rá, hogy meleggé tegye a már-már kihűlt családi tűzhelyet. Alkalmazkodni fog az urához mindenben; akárhogyan közeledjék hozzá, csak egy felelete lesz rá: a gyöngédség; és hűséges, kitartó, alázatos szeretetével előbb-utóbb meg fogja ejteni. A megszokás segítségére lesz; az idő mind sűrűbb és sűrűbb ködbe burkolja a múltat, mely férjét tőle ma még visszaköveteli; évek múltán az álom elszáll szép csendesen, s az álomból ébredő fel fogja ismerni az ő türelmes, szenvedésre kárhoztatott szerelmének egész értékét.

Igen, kérni fogja az istent, hogy fordítsa feléje ezt a gyötrődő szívet, és az isten nem fogja őt elhagyni.

Masa letérdepelt imazsámolyára és buzgón imádkozott.

8

Biró Jenő úr éppen akkortájt érkezett vissza a palotájába, mikor felesége bezárkózott s vallásos könyveinek adta át magát.

Kérdezősködött utána; mondták, hogy az imaszobájában van. Azt felelte rá, hogy ne háborítsák.

Aztán visszavonult a dolgozó-szobájába, ahol a titkárja várakozott rá. A titkárt igen fontos közlenivaló bátorította rá, hogy ilyen szokatlan időben alkalmatlankodjék. Nagyon előnyös szerződési ajánlatról akart jelentést tenni. Az ajánlat előkelő angol társaságtól érkezett s százezrekre rúgó hasznot kínált a nábobnak. A titkár előadta az ügyet s tisztelettudóan várta a választ.

Biró Jenő úr igen szórakozottan hallgathatta a jelentést, mert azt felelte rá:

- Jól van. Küldjön neki ezer forintot. Vagy küldjön neki annyit, amennyit akar.

A titkár szokva volt már az efféle szórakozottságokhoz, s az alárendeltek nyugalmával fogadta a furcsa feleletet. Megjegyezte magában, hogy úgy látszik, a méltóságos úr ma már nem hajlandó vele tanácskozni, s jobbnak gondolta másnapra halasztani a dolgot. Meghajlott a felsőbbség előtt, s magára hagyta a méltóságos urat.

A méltóságos úr pedig csöngetett és a fiát óhajtotta látni.

Palika egy óra hosszat maradt az apjánál. Amint másnap elmondta, az apja torzképeket rajzolt neki, s játszott vele, úgy, ahogy Palika kívánta.

Úgy volt, hogy együtt mennek majd az ebédlőbe, de a méltóságos úr az utolsó percben meggondolta magát. Bocsánatot kéretett a feleségétől, azzal a mentséggel élve, hogy rosszul érzi magát s egy-két órát aludni akar. A komornyiknak fel is tűnt, hogy a méltóságos úr kissé szenvedőnek látszott.

Ahogy a komornyikot elbocsátotta, Biró Jenő úr az ablak felé fordult, s egy megnyerő arcú, csinos fiatalembert pillantott meg a kedves karosszékében. Ugyanaz volt, akivel Biarritzban ismerkedett meg.

- Ah, ön itt van?

Nem is volt nagyon meglepetve.

A szőke felállott, kivette szájából a cigarettát, s így szólt:

- Eljöttem, hogy megóvjam önt egy nagy bolondság elkövetésétől.

- Bocsásson meg, kérem de meguntam, hogy a dolgaimba avatkozzék. Megvallom, számos olyan órát éltem át, amikor semmi kedvem sem volt hálával gondolni önre, de ha vannak fokozatok a hálátlanságban is, úgy bizonyára most érkeztem el hálátlanságom tetőpontjára.

- Ej, csakugyan hálátlanabb, mint képzeltem. Üt, és nem akar meghallgatni. Sőt már el se akar fogadni. A sátán megtette kötelességét, a sátán mehet.

- Igen, kedves uram, mi mind a ketten megtettük a kötelességünket, s most már mehetünk mind a ketten. S ha ön véletlenül hazakívánkoznék, én kész vagyok önt követni.

- Ellenkezőleg, le akarom beszélni erről a bolond szándékról. Nem mondaná meg legalább, hogy mi csábítja erre a kissé korai kirándulásra?

- Szívesen; a dolog nagyon egyszerű. Eddig csak én magam tudtam azt, hogy nyomorult vagyok, ma már van még egy ember, aki tudja. És még hozzá az, aki belát a lelkembe, olyan valaki, akit mindennap látnom kell, akinek naponta százszor kell a szemébe néznem. Ez a szép, nyájas, kedves szem mától fogva mindennap százszor vetné a szememre, hogy: »Eladtad magadat, eladtad magadat« - s nekem semmi kedvem ehhez a mulatsághoz.

- Abban a szép szemben ezentúl sem lesz egyéb, csak szerelem.

- Lehet, de én csak azt fogom kiolvasni belőle, amit mondtam.

- S hogy megóvja magát ettől a kényelmetlenségtől, nem habozik a szegény asszonyt még szerencsétlenebbé tenni. Nem sajnálja egy kicsit?

- Nagyon sajnálom. De ezzel elkéstem. Előbb kellett volna sajnálnom. Most már későn gondolok rá. Különben szerencsétlenebb már nem lehet, mint amilyen. Ellenkezőleg; ha megszabadul tőlem, még újra kezdheti az életet. Mondja, micsoda élet várna rá énmellettem? Inkább egy köszvényes vagy egy haldokló mellett éljen szegény. S remélem, szerencsésebb lesz.

- Hát a gyermeke? A gyermekére nem gondol?

- Gondoskodtam róla. A végrendeletem jó kézben van és megtámadhatatlan.

- Egy gyermeknek nemcsak örökhagyóra van szüksége, hanem apára is.

- De becsületes apára, s nem olyanra, amilyen én vagyok. Én már csak egy szolgálatot tehetek neki: ha elpusztulok, s nem zavarom a szándékait.

- És nem szeretné látni, hogyan fejlődik, hogyan nő fel emberré?!... Nem szeretné, ha ön taníthatná meg édesanyja emlékének a tiszteletére?!... Ne türelmetlenkedjék, végzem... Szóval, nem szeretné látni újra és újra, pusztán csak látni, holnap, holnapután, mindig... ezt a kedves kisfiút, az Ő kisfiát?!...

- Ha el akar érzékenyíteni, akkor egyszerűen kidobatom önt, kedves uram.

- Ne tegye azt, kérem; hanem hallgasson végig.

- Nem hallgatom. Megelégeltem az ön tanácsait. Hagyjon nekem békét.

- Úgy látszik, mindent megelégelt. A kötelességeket is.

- Meglehet, igaza van. Eddig egyebet se tettem, csak szétosztani igyekeztem magam mindenféle kötelesség parancsa szerint, hadd tegyek egyszer valamit a magam mulatságára is.

- Szép mulatság. Borbélylegényes mulatság.

- Éppen nekem való. Nem vagyok nagyúr.

- Nézze, az én órám közeledik, egy perc és el kell hagynom. Gondolja meg magát, még nem késő.

- Jó éjt, kedves uram, vagy ha úgy tetszik, a viszontlátásra.

Biró Jenő urat másnap reggel szétlőtt fejjel találták meg a dolgozószobájában. A revolvere ott hevert mellette; az öngyilkosságot nem volt nehéz megállapítani.

Se az újságok, se az érdeklődő magánosok nem tudták megérteni: mi bírhatta rá ezt a nagy embert a tudvalevő sötét elhatározásra?! Mikor mindene megvolt, amit csak kívánhatott: mesés vagyon, dicsőség, kitüntetések, magas rang, társadalmi tekintély, szép feleség, szép kisgyermek, boldog családi élet, ifjúság, egészség... mikor mesés szerencse kísérte, akárhová lépett, mikor amihez nyúlt, arannyá vált a keze közt... az emberek hiába törték a fejöket, nem találták meg a feleletet. Remélem, e regény türelmes olvasói nem járnak hasonlóképpen.

A nagy embert az egész ország meggyászolta. Az akadémiából temették el, s fényes végtisztessége volt. Akik ott voltak, holtuk napjáig emlegették ezt a napot, mint a nagy eseményekét szokás.

-&-